

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació

PROGRAMA DE DOCTORAT:

LLENGÜES, LITERATURES I CULTURES, I LES SEUES APLICACIONS

LÍNIA DE RECERCA:

LINGÜÍSTICA, ESTUDIS TEÒRICS I APLICATS

**EL VALENCIÀ O CATALÀ,
LLENGUA DINS DEL
DIASISTEMA OCCITANOROMÀNIC:
FONAMENTACIÓ I REVISIÓ**

TESI DOCTORAL PRESENTADA PER

JORDI CASSANY-BATES

DIRIGIDA PER

EMILI CASANOVA HERRERO i ABELARD SARAGOSSÀ ALBA

NOVEMBRE 2020

VNIVERSITAT Đ VALÈNCIA

Facultat de **F**ilologia, **T**raducció i **C**omunicació

**EL VALENCIÀ O CATALÀ,
LLENGUA DINS DEL
DIASISTEMA OCCITANOROMÀNIC:
FONAMENTACIÓ I REVISIÓ**

TESI DOCTORAL PRESENTADA PER
JORDI CASSANY-BATES

DIRIGIDA PER
EMILI CASANOVA HERRERO i ABELARD SARAGOSSÀ ALBA

NOVEMBRE 2020

INFORME DELS DIRECTORS DE LA TESI DOCTORAL

*El valencià o català, llengua dins del diasistema occitanoromànic:
fonamentació i revisió*, de Jordi Joan Cassany Bates

Estem davant d'una tesi de doctorat que complix tots els requisits per a ser defesa públicament: tema que calia estudiar, bibliografia exhaustiva i ben assimilada, definició precisa dels conceptes, metodologia adequada i diversa (diacrònica, geolingüística, sociolingüística), objectius clars que aconsegueix resoldre, model lingüístic innovador, estil amé; en suma, una bona aportació al coneixement lingüístic d'un dels temes més tractats en la Romanística internacional: la posició del català o valencià en la Romània, enfocat de manera original, oberta i científica però amb la passió de qui estima la seua llengua i vol fer-ne avançar l'estudi.

El treball consta de 12 capítols més un de bibliografia.

Primerament, passa revista a tot el que s'ha dit sobre la posició sincrònica i diacrònica del català-valencià entre les varietats romàniques: si és una llengua iberoromànica o gal·loromànica, si és una llengua pont, si forma un diasistema amb l'occità; si és una varietat de la llengua occitana o una llengua independent per elaboració o per distància; la rellevància de les isoglosses frontereres de les varietats occitanoromàniques en el marc de l'organització geoelectal del conjunt romànic, descrita d'acord amb les darreres teories i tendències; panoràmica històrica de les semblances i diferències lingüístiques amb l'occità i factors externs que les poden explicar.

Segonament, passa revista a les varietats occitanoromàniques en l'actualitat. Compara els seus trets més importants i definidors amb una metodologia moderna i arriba a la conclusió que el català-valencià és la varietat occitanoromànica més particular, fins i tot per davant del gascó.

En tercer lloc, revisa els trets consonàntics i vocàlics més destacables que caracteritzen el català-valencià enfront de l'occità. En l'anàlisi, evidencia els lligams evolutius i geoelectals de les varietats occitanoromàniques, mostrant un bon coneixement d'història interna del diasistema i tenint molt present el traçat de les isoglosses, especialment les que creuen la frontera de les dos llengües.

I arriba a la conclusió que el català-valencià és una varietat del diasistema occitanoromànic que esdevingué en el segle XIII una llengua per elaboració i que s'ha anat diferenciant progressivament de la resta de varietats occitanoromàniques. És una teoria versemblant, lògica i de trellat d'acord amb la documentació i amb els avatars històrics: les circumstàncies i les decisions polítiques van afuixar els lligams sociolingüístics i lingüístics i van acabar dividint la comunitat lingüística.

En suma, un bon treball que ordena, interpreta i clarifica el gran allau d'estudis sobre la posició del català-valencià en la Romània; integra una bona quantitat de teories i estudis anteriors i pràcticament tanca de manera definitiva el tema d'estudi, perquè poca cosa se'n podria dir més.

València, 29 d'octubre de 2020

Emili Casanova

Abelard Saragossà

Dedicat al Dr. Dr.
XAVIER SERRA ESTELLÉS,
un exemple d'humanisme i d'humanitat.

AGRAÏMENTS

La present investigació doctoral és deutora de múltiples persones, entre les quals m'agradaria destacar les següents:

Els meus directors de tesi, els mestres **Emili Casanova** i **Abelard Saragossà**, per haver confiat en mi i per la seua generositat. És tot un honor ser doctorand dels dos.

La coordinadora del programa de doctorat, la prof. **Júlia Benavent**, així com l'administrativa Estrella López, per l'amabilitat amb la qual m'han atés en els diversos tràmits.

Els amfitrions de les meues estades de recerca doctoral en Catalunya del Nord i en Occitània, el prof. **Joan Peytaví** (Universitat de Perpinyà), la prof. **Carmen Alén** (U. de Montpeller Paul Valéry) i el Dr. **Jean Sibille** (U. de Tolosa Joan Jaurés), per haver-me acollit en llur respectiva universitat, facilitant-me l'accés a la documentació necessària per a la present investigació.

Els nombrosos estudiosos que són citats al llarg del treball. Sense llurs gegantines aportacions, no hauríem pogut aplegar tan lluny.

Els mestres i professors que més m'han marcat durant la meua formació. Entre ells, la prof. **Glòria Sabaté** (U. de Barcelona), que impartí el curs de lingüística romànica en el qual comencí a estudiar la posició del catalanovalencià i l'occità en la Romània.

Els professionals del gremi que he conegut al llarg dels anys i que amistosament m'han ajudat en la meua carrera.

Robín Pitòt, per haver revisat la versió francesa de la conclusió i del resum.

La meua enyorada àvia **Brígida Dàries**, per haver-me transmés el valencià i l'amor pel país.

Els meus pares, **Máximo Casañ** i **Diana Bates**, la conjunció dels quals m'ha regalat un món i una visió amples.

El meu amatent companyó de cavalleria, **Josep Martí**, pel seu curial suport durant esta llarga *quête*.

I tots els **familiars** i **amics**, per haver-me animat i per les felices trobades que hem hagut de posposar.

«des jardins de Nice à ceux de Valence,
sur cette portion privilégiée de l'arc littoral latin.» (Rogièr Barta 1962: 43)

«ein Seinsproblem von beträchtlicher Tiefe»
(«un problema existencial de considerable profunditat»; Heinz Kloss 1978: 23)

«Il s'agit d'un problème dû essentiellement à la tentative d'utiliser un terme du langage
quotidien pour une terminologie scientifique exacte.» (Georg Kremnitz 2008: 8)

«el català vindrà a ésser llavors com una variant més de la gran
llengua occitana retrobada, una germana bessona si voleu» (Pompeu Fabra 1929)

«una realitat que hom no pot ignorar» (Germà Colón 1993 [1976]: 15)

ÍNDIX GENERAL

RESUM BREU EN VALENCIÀ.....	15
ENGLISH ABSTRACT	17
<u>0.</u> QÜESTIONS TERMINOLÒGIQUES I CONVENCIONS EMPRADES	19
0.1. El glotònim i nom comú <i>romanç</i>	19
0.2. <i>romanços d'hoc</i> vs. <i>varietats occitanoromàniques</i>	20
0.3. El glotònim <i>catalanovaleencià</i>	21
0.4. Terminologia del canvi fonètic: <i>mots elegibles, reflexos, ocurrències, distribució, isoglossa fronterera, isoglossa permeable, reflex considerat «catalanovaleencià» i reflex considerat «occità»</i>	32
0.5. Localització de glotònims i topònims mencionats.....	34
0.5.1. Mapa amb elements de referència	35
0.5.2. Llistat exhaustiu de noms amb localitzacions	36
0.6. Símbols, abreviatures, sigles i altres usos	42
<u>I.</u> INTRODUCCIÓ	47
I.1. La subagrupació romànica del catalanovaleencià: un debat reobert	47
I.2. L'estatus del catalanovaleencià (llengua o dialecte?): un altre debat tancat en fals	53
I.3. El necessari tractament conjunt dels dos debats	58
I.4. Les mancances que cal atendre	58
<u>II.</u> OBJECTIUS I METODOLOGIA	63
II.1. Objectius	63
II.2. Metodologia	65
II.2.1. Bibliografia.....	65
II.2.2. Comparació dels romanços d'hoc	66
II.2.3. Comparació del catalanovaleencià i l'occità	66
II.2.4. Estructura interna del treball	67
<u>III.</u> EL CONCEPTE DE <i>LLENGUA</i>	69
III.1. La dificultat de delimitar llengües entre si i agrupar-les	69
III.2. Els dos trets definitoris de llengua (vs. dialecte) segons Kloss: distància i/o elaboració	72
III.2.1. Polisèmia del terme <i>llengua</i> . L'accepció 'llengua independent'	72
III.2.2. Trets definitoris de les <i>llengües independents</i> : distància i/o elaboració	74
III.2.3. El concepte <i>elaboració</i> de Kloss	75

III.2.4. Classificació de les llengües independents.....	78
III.2.5. La delimitació de llengües segons el grau de distància i d'elaboració.....	80
III.2.6. La recepció dels trets definitoris de Kloss.....	88
III.3. El concepte d' <i>individuació</i>	92
III.4. Conclusions.....	94
IV. L'ORGANITZACIÓ GEOLECTAL DEL ROMANÇ.....	97
IV.1. Els conceptes de <i>contínuum geoelectal</i> i de <i>geoelecte</i>	97
IV.2. El concepte de <i>frontera geoelectal</i>	104
IV.3. L'agrupació de geoelectes a diferents nivells	106
IV.4. La variació diacrònica de l'agrupació geoelectal multinivell	119
IV.5. Conclusions	120
V. ELS ROMANÇOS D'HOC EN LA HISTÒRIA	123
v.1. El catalanovalencià constitutiu	123
v.2. La suposada tesi iberoromànica.....	124
v.3. El suposat «llatí d'Hispania».....	127
v.4. El llatí en el <i>conventus tarraconensis</i> i la <i>Gallia narbonensis</i>	130
v.5. L'afinitat dels romanços d'hoc en l'Edat Mitjana	141
v.6. L'estela d'hoc: Una relació que decreix amb el temps	146
v.6.1. Desenvolupament d'una <i>scripta</i> catalanovalenciana	149
v.6.2. Distanciament lèxic	150
v.6.3. Distanciament fonètic.....	151
v.6.4. Distanciament morfosintàctic.....	152
v.6.5. La castellanització	152
v.7. Relacions extralingüístiques amb el nord durant l'Antiguitat i l'Edat Mitjana	153
v.7.1. Possibles factors i mostres de cohesió.....	153
v.7.2. Possibles factors i mostres de distanciament.....	159
v.8. Conclusions	165
VI. ELS ROMANÇOS D'HOC EN L'ACTUALITAT	171
VI.1. Els llaços permanents entre catalanovalencià i occità	171
VI.2. L'organització geoelectal de la llengua occitana	174
VI.3. La posició del gascó.....	176
VI.4. El catalanovalencià és encara un romanç d'hoc?	182
VI.4.1. La resposta d'alguns estudiosos	182
VI.4.2. Les dades que aporten els estudis dialectomètrics	193

vi.4.3. El glotònim <i>occitanoromanç</i>	200
vi.5. Principals diferències de les varietats occitanoromàniques	200
vi.6. Comparació dels resultats evolutius de les varietats occitanoromàniques	210
vi.6.1. Anàlisi preliminar	210
vi.6.2. Conclusions preliminars	219
vi.7. Conclusions (del capítol)	220
<u>vii. EL CONCEPTE DE DIASISTEMA</u>	223
vii.1. Sistema lingüístic vs. lecte (o varietat lingüística) i diasistema	223
vii.1.1. Sistema lingüístic vs. lecte (o varietat lingüística)	223
vii.1.2. Diasistema segons els diccionaris i l'ús de la literatura lingüística	225
vii.2. La concepció de Weinreich	231
vii.3. Vogt, Flydal i la concepció de Coseriu	234
vii.4. La concepció de Bèc	248
vii.5. La concepció de Teulat	253
vii.6. La concepció de Kloss	264
vii.7. La concepció de Lamuela	265
vii.8. La concepció de Castellanos	270
vii.9. La concepció de Sumien	273
vii.10. Idees bàsiques de les concepcions identificades	279
vii.10.1. Diasistema = conjunt de (geo)lectes	280
vii.10.2. Diasistema = conjunt de correspondències entre (geo)lectes	285
vii.10.3. Diasistema = sistema lingüístic que englobaria (reduiria, derivaria, explicaria) (geo)lectes	288
vii.11. Conclusió	289
vii.11.1. <i>Recapitulació. Relació entre les idees bàsiques identificades</i>	289
vii.11.2. <i>Accepcions 1 i 2 i proposta de definicions</i>	295
<u>viii. LA CARACTERITZACIÓ DEL CATALANOVALENCIÀ ENFRONT DE L'OCCITÀ</u>	299
viii.1. Comparació del catalanovelencià i l'occità	299
viii.2. <i>Das Katalanische</i> de Meyer-Lübke (1925)	300
viii.2.1. Recepció de l'obra	300
viii.2.2. Pronunciaments de l'autor sobre l'estatus del catalanovelencià	301
viii.2.3. Relació de l'obra amb el debat sobre fronteres geolectals	305
viii.2.4. Objectiu de l'obra (part glotològica)	307
viii.2.5. Conclusió de l'autor	312
viii.2.6. Dificultats d'interpretació	3133

VIII.3. La delimitació i justificació de l'objecte d'estudi «catalanovalencià» ..	3144
VIII.4. La caracterització del catalanovalencià: els llistats d'oposicions.....	3177
VIII.4.1. Oposicions vocàliques, consonàntiques i prosòdiques.....	318
VIII.4.2. Oposicions lèxiques	3211
VIII.4.3. Oposicions morfosintàctiques	3222
VIII.4.4. Oposicions gràfiques	324
VIII.5. La matisació i revisió dels llistats d'oposicions	3255
IX. ANÀLISI DE LES OPOSICIONS CONSONÀNTIQUES	329
IX.1. <i>quant</i> ~ [k]ant (C1a.) i <i>guardar</i> ~ <i>gardar</i> (C1b.).....	329
IX.2. <i>vint</i> ~ [b]int (C2a.) i <i>cantava</i> ~ <i>canta</i> [β]a (C2b.).....	334
IX.3. <i>cai</i> [ʃ]a ~ <i>caissa</i> (C3a.) i <i>pei</i> [ʃ] ~ <i>peis</i> (C3b.)	337
IX.4. [ʒ]utge ~ [dʒ]utge (C4a.) i <i>enve</i> [ʒ]a ~ <i>enve</i> [dʒ]a (C4b.)	339
IX.5. <i>coma</i> ~ <i>comba</i> (C5.) i <i>bena</i> ~ <i>benda</i> (C6.)	341
IX.6. <i>pa</i> [ ] ~ <i>pan</i> (C7.)	345
IX.7. <i>canya</i> ~ <i>cana</i> (C8.)	348
IX.8. <i>ella</i> ~ <i>ela</i> (C9a.) i <i>vall</i> ~ <i>val</i> (C9b.)	350
IX.9. <i>llaç</i> ~ <i>laç</i> (C10.)	355
X. ANÀLISI DE LES OPOSICIONS VOCÀLIQUES	359
X.1. <i>p</i> [ɔ]c ~ <i>pauc</i> (V1a.) i <i>posar</i> ~ <i>pausar</i> (V1b.).....	359
X.2. <i>finiré</i> ~ <i>finirai</i> (V2.).....	361
X.3. <i>mig</i> ~ <i>mièg</i> (V3.), <i>ull</i> ~ <i>uèlh</i> (V4.).....	363
X.4. <i>déu</i> ~ <i>dieu</i> (V5.), <i>b</i> [ɔ]u ~ <i>buòu</i> (V6.)	366
X.5. <i>s</i> [ə]guir ~ <i>seguir</i> (V7a.) i <i>[ə]mic</i> ~ <i>amic</i> (V7b.).....	368
X.6. <i>arma</i> ~ <i>arm</i> [ɔ] (V8.)	369
X.7. <i>parl</i> [e]s ~ <i>parl</i> [a]s (V9.).....	370
X.8. <i>tu</i> ~ <i>t</i> [y] (V10.)	371
XI. RESULTATS	375
XI.1. Relació evolutiva	375
XI.2. Presència en catalanovalencià.....	376
XI.3. Presència en occità	378
XI.4. Isoglossa vs. frontera.....	380
XI.5. Síntesi dels resultats	382
XIIa. CONCLUSIONS FINALS (en valencià)	385
XIIa.1. Conclusions finals	385
XIIa.2. Implicacions.....	387

xIIa.2.1. L'estudi del catalanovalencià en el marc occitanoromànic	387
xIIa.2.2. La codificació del catalanovalencià	389
xIIa.3. Aportacions de la present investigació	390
<u>xIIb.</u> CONCLUSIONS FINALES (en français)	397
xIIb.1. Conclusions finales	397
xIIb.2. Implications	399
xIIb.2.1. L'étude du catalano-valencien dans le cadre occitano-roman	400
xIIb.2.2. La codification du catalano-valencien	401
xIIb.3. Contribucions de la présente recherche	402
BIBLIOGRAFIA	409
APÈNDIX 1: RESUM AMPLI EN VALENCIÀ	429
I. Introducció	429
II.1. Objectius	431
II.2. Metodologia	433
III. El concepte de <i>llengua</i>	435
IV. L'organització geolectal del romanç	437
V. Els romanços d'hoc en la història	439
VI. Els romanços d'hoc en l'actualitat	443
VII. El concepte de <i>diasistema</i>	445
VIII. La caracterització del catalanovalencià enfront de l'occità	447
IX. Anàlisi de les oposicions consonàntiques i vocàliques	448
X. Conclusions	449
APÈNDIX 2: RÉSUMÉ LARGE EN FRANÇAIS	451
I. Introduction	451
II.1. Objectifs	453
II.2. Méthodologie	455
III. Le concept de <i>langue</i>	458
IV. L'organisation géolectale du roman	459
V. Les romans d'oc dans l'histoire	462
VI. Les romans d'oc dans l'actualité	466
VII. Le concept de <i>diasystème</i>	469
VIII. La caractérisation du catalano-valencien face à l'occitan	470
IX. Analyse des oppositions consonantiques et vocaliques	471
X. Conclusions	473

RESUM BREU EN VALENCIÀ

La posició del catalanovalencià dins del romanç és una qüestió que ocupa els lingüistes des dels inicis de la romanística i que continua oberta (múltiples estudiosos han fet recentment aportacions al debat). I no semblen compatibles dos idees de la *communis opinio*: el catalanovalencià és considerat una llengua independent però *bessona* de l'occità; i, alhora, una *llengua pont* entre el gal·loromanç i l'iberoromanç.

Lamuela (2012) i altres autors parlen de «català i occità: un diasistema, dues llengües». Esta concepció sembla més completa i actual però no s'ha generalitzat en la lingüística catalanovalenciana. El present treball identifica una sèrie de mancances (per exemple, cal tindre en compte la diacronia, amb una resposta dinàmica), tracta d'atendre-les i proposa una tesi comprensiva, la qual, a més, inclou i compatibilitza aspectes ressaltats ja per diversos autors.

El capítol III tracta la dificultat de definir el concepte *llengua* i de delimitar unes llengües d'altres i agrupar-les. També exposa amb detall els dos trets que definixen les llengües independents enfront dels dialectes segons Kloss (1978): distància i elaboració.

El capítol IV determina quines són les característiques generals de l'organització geolectal del romanç actual: en el contínuum romànic, que no és progressiu, s'identifiquen geolectes supralocals; i estos s'agrupen en distints nivells però de manera no taxonòmica ni permanent.

El capítol V mostra com i per quines causes extralingüístiques el romanç catalanovalencià evolucionà primer entre els romanços d'hoc –i, en general, gal·loromànics–, després continuà l'evolució de manera més independent (i esdevingué *llengua per elaboració*) i finalment ha sigut influït pel castellà.

El capítol VI, que inclou un estudi comparatiu dels romanços d'hoc, tracta de determinar quina és la posició glotològica, dins del romanç actual, del catalanovalencià: és

ambivalent en relació a l'occità.

El capítol VII estudia amb detall i definix les accepcions del terme *diasistema*. La rellevant en la present investigació és 'geoelecte com a conjunt de lectes parcialment distints i semblants'.

El capítol VIII presenta les oposicions glotològiques que solen adduir-se en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità. Els capítols IX i X revisen en detall eixes oposicions; i el capítol XI oferix els resultats de l'anàlisi, que manifesten una intensa relació evolutiva entre les formes oposades i múltiples coincidències i semblances entre els geoelectes actuals de les dos llengües.

Sobre la base de la bibliografia estudiada (incloent investigacions dialectomètriques) i les anàlisis glotològiques realitzades, la conclusió general és que **el catalanovalencià és una varietat del diasistema occitanoromànic que esdevingué una llengua per elaboració i que s'ha distanciat creixentment de la resta de varietats occitanoromàniques (l'occità)**, en part per aproximació al castellà i al francès respectivament, a mesura que estes llengües han guanyat influència.

[En l'apèndix 1 es pot trobar un resum ampli.]

ENGLISH ABSTRACT

The position of Catalano-Valencian within Romance is a question which has occupied linguists since the beginning of Romance studies and still does (several scholars have recently made new contributions to the debate). And two of the *communis opinio*'s ideas do not seem compatible: Catalano-Valencian is thought to be an independent language but Occitan's *twin*; and, at the same time, a *bridge language* between Gallo-Romance and Ibero-Romance.

Lamuela (2012) and other authors speak of "Catalan and Occitan: one diasystem, two languages". This seems a more complete and up-to-date conception but has not become widespread in Catalano-Valencian linguistics. The present work identifies a series of shortcomings (for example, diachrony should be taken into account, with a dynamic response), tries to address them and proposes a comprehensive thesis, which integrates aspects already highlighted by several authors.

Chapter III deals with the difficulty of defining the concept *language*, and of delimiting languages from each other and grouping them. It also presents in detail the two features that define independent languages as opposed to dialects according to Kloss (1978): distance and elaboration.

Chapter IV establishes the general features of Romance's present geolectal organization: within the Romance continuum, which is not progressive, supralocal geolects can be identified; and these form groups at different levels but in a non-taxonomic and non-permanent way.

Chapter V shows how and why (the extralinguistic reasons) Catalano-Valencian evolved first among the *òc* Romance varieties – and, in general, the Gallo-Romance ones –, then continued the evolution more independently (and became a so-called *Ausbau language*, by elaboration) and eventually became influenced by Spanish.

Chapter VI, which includes a comparative study of the *òc* varieties, tries to define the current glottological position of Catalano-Valencian within Romance: it seems to be ambivalent in relation to Occitan.

Chapter VII studies in detail and defines the meanings of *diasystem*. The relevant one for this research is ‘geolect as an ensemble of partially distinct and similar lects’.

Chapter VIII presents the glottological oppositions that are usually put forward in contemporary scientific discourse to characterize Catalano-Valencian versus Occitan. Chapters IX and X review these oppositions in detail; and chapter XI provides the results of the analysis, which reveal an intense evolutionary relationship between the opposed forms and multiple coincidences and similarities between the current geolects of the two languages.

On the basis of the studied bibliography (including dialectometrical research) and the glottological analyses carried out, the general conclusion is that **Catalano-Valencian is a variety of the Occitano-Romance diasystem that became an *Ausbau* language and has become increasingly distanced from the other Occitano-Romance varieties (Occitan)**, partly by approximation to Spanish and French respectively, as these languages have gained influence.

[An extensive French summary can be found in the second appendix.]

QÜESTIONS TERMINOLÒGIQUES I CONVENCIONS EMPRADES

0.1. El glotònim i nom comú *romanç*

En el present treball fem *romanç* com a glotònim per a referir-nos al conjunt de les varietats lingüístiques romàniques: parlarem, per exemple, del romanç actual, de l'organització geolèxica del romanç o de la posició del catalanovel·lenc¹ dins del romanç.

També fem *romanç* com a nom comú per a referir-nos a qualsevol 'varietat lingüística romànica', independentment de si la varietat en qüestió té l'estatus de llengua, o si, per exemple, és una varietat d'una llengua o és un grup de llengües: parlarem, per exemple, del romanç occidental, dels romanços d'oïl i els romanços d'hoc, de la semblança entre el romanç occità i el romanç catalanovel·lenc, dels romanços de la península ibèrica, dels romanços constitutius, etc.

És cert que amb aquests usos, el mot *romanç* ha esdevingut actualment infreqüent en catalanovel·lenc; però és un terme ben útil per a la romanística, i no hi ha motiu per a renunciar a ell.²

A més, aquests usos de *romanç* ens permeten emprar composts com *gal·loromanç*, *occitanoromanç* i *iberoromanç*, que són substantius (vs. els adjectius *gal·loromànic*, *occitanoromànic*, *iberoromànic*).

El mot *romanç* i els seus cognats (entre altres, el portugués i castellà *romance*, el

---

¹ Sobre el glotònim *catalanovel·lenc*, vegeu l'apartat 0.3.

² De fet, en alemany l'ús de *Romanisch* (substantiu) amb el sentit de 'conjunt de les varietats lingüístiques romàniques' no és estrany actualment. I en anglès, *Romance* (substantiu) també és usat amb eixe sentit, per exemple per Rasico dins del novíssim *Manual of Catalan Linguistics* (2020): «Analytical perfect paradigms were developed in Romance consisting of an auxiliary verb [...] followed by a perfect participle [...]» (ib. 465); en la Ribagorça, la Vall d'Aran, el Pallars i Andorra «a Basque-like language survived until several centuries after Romance [...] already had emerged from the Latin spoken in neighboring regions» (ib. 439). Rasico també usa repetidament l'expressió *Catalan Romance*; per exemple, tracta l'«impact of Germanic languages and of Arabic upon the development of emerging Catalan Romance» (ib. 437).

francés antic *romanz*, d'on els actuals *romand* i *roman*)³ provenen, per via hereditària, del llatí ROMANĬCE (de ROMANĬCUS), que era, segons Coromines (DEECat⁴, s. v. *romà*), un «adverbi aplicat al parlar dels romans, i més tard al llenguatge parlat per les nacions romanitzades». En paraules del DCVB (s. v. *romanç*), significava «‘romanament’, és a dir, ‘en la llengua de Roma o derivada del llatí’»; segons el GDLC, «‘a la romana’, aplicat als parlars de les nacions romanitzades».

El seu reflex en catalanovel·lencià, *romanç*, té actualment encara, entre les seues accepcions, un significat lingüístic; este és definit en els diccionaris de les següents maneres:

«m. 1. *LING.* Nom amb què era designat l'idioma vulgar als països de la Romània quan ja s'havia diferenciat clarament del llatí.» (DV)

«1. m. *LING.* Llengua derivada del llatí.» (DNV)

«1 m. [FL] [LC] Llengua romànica, especialment nom amb què designaven llur idioma vulgar les persones que parlaven una llengua romànica.» (DIEC)

«1. Llengua romànica (per oposició a llatí, a àrab, etc.)» (DCVB)

«*Romanç* ‘llengua romànica’, sovint dit del cat[alà] i l'oc[cità] antics, etc.» (DEECat, s. v. *romà*)

0.2. *romanços d'hoc* vs. *varietats occitanoromàniques*

Com es vorà en l'apt. II.1, un dels objectius generals del present treball és investigar si el catalanovel·lencià i l'occità formen –o formaven– una unitat lectal dins del romanç; en cas afirmatiu, podrem dir que són *varietats occitanoromàniques*. Però pensem que, mentre no arribem a aquella conclusió, seria impropï usar esta expressió per a referint-nos conjuntament a les dos llengües, o a llurs varietats.

Per això, començarem parlant dels *romanços d'hoc*, una expressió que denota afinitat (sobre la qual hi ha un ampli consens ja) sense connotar tanta unitat⁵; a més, donat que hi ha reflexos de l'HOC afirmatiu en romanços contigus com l'aragonés⁶, l'expressió

---

³ V. el capítol «Roma, Romania. Latinus, Romanus, Romanicus» de Kramer (2007).

⁴ Les sigles usades en el present treball es poden consultar en l'apartat «Símbols, abreviatures, sigles i altres usos», més avall.

⁵ Podríem haver usat, en compte de *romanços d'hoc*, l'expressió *romanços occitànics*, però l'hem evitat ja que el DNV definix *occitànic*, concretament, com «D'Occitània o dels occitans, o que hi té relació».

⁶ Per exemple, l'«afirmación “oc” está ampliamente atestiguada en [...] aragonés medieval», segons Guillermo Tomás Faci (2020: 202). Ara bé, segons Franchó Nagore (2006), la documentació d'esta afirmació en aragonés medieval –on s'escriuria *hoc*, *hoch* o *ho*– «no es abundante (evidentemente, porque

romanços d'hoc no exclou la possibilitat que varietats afins al catalanovel·lencià i a l'occità puguen formar part de l'esmentada unitat lectal, cosa que està encara per aclarir.

En l'apt. VI.4.3, situat a mitjan treball, avaluarem si ja hi ha suficients arguments per a començar a parlar de *varietats occitanoromàniques* i amb quin abast.

0.3. El glotònim *catalanovel·lencià*

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), en l'acord normatiu titulat *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià* (publicat en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* número 4983, de 12.04.2005), dictamina –cal recordar-ho– que:

«4. En l'àmbit territorial de l'actual Comunitat Valenciana, la llengua pròpia dels valencians ha rebut majoritàriament el nom de *valencià* o *llengua valenciana* [...], que començà a generalitzar-se, sobretot, a partir de la segona mitat del XV a causa de l'esplendor políticoeconòmica, cultural i literària que assolí el Regne de València en aquell moment. [...] la denominació històrica de *valencià* ha coexistit amb la de *català*, documentada en determinades fonts valencianes [...], i generalitzada en l'àmbit de la romanística i de la universitat valenciana de les últimes dècades. Així mateix, no són escassos els testimonis en què s'ha evitat usar el nom d'una de les parts per a designar tot el conjunt del sistema lingüístic mitjançant fórmules compostes o sincrètiques tals com *llengua valenciana i catalana* (annex 6)⁷, o bé en què s'han proposat denominacions integradores i superadores de la diversitat onomàstica (annex 7)⁸.

5. [...] d'acord amb la tradició i amb la legalitat estatutària, l'AVL considera que el terme més adequat per a designar la llengua pròpia en la Comunitat Valenciana és el de *valencià*, denominació que s'ha preservat legalment, ja que és una de les principals senyes d'identitat del nostre poble. Este nom pot designar [...] la globalitat de la llengua que compartim amb els territoris de l'antiga

---

tampoco abundan los diálogos ni el lenguaje coloquial en los documentos)» (ib. 76). Este autor, a més, ha detectat usos esporàdics d'esta afirmació en l'aragonés actual, un fet que «hasta el momento había pasado desapercibido» (ib. 73). Pel que fa a la possibilitat que siga un préstec, segons l'autor «sería difícil entender que una partícula afirmativa, es decir, un elemento gramatical muy relevante, no una unidad léxica más, pudiera tomarse prestada de una lengua vecina. No obstante, sí que es posible y razonable pensar que la continuidad de su uso en la época actual está favorecida por el empleo habitual y general en el occitano de tipo gascón hablado en las zonas del sur de Francia colindantes con el valle de Chistau, del que sin duda ha recibido un fuerte apoyo.» (ib. 76).

⁷ L'annex 6 del dictamen recull citacions del segle XV ençà on s'usen denominacions compostes. Les diverses opcions que hi apareixen es poden resumir en el següent llistat: *català o valencià*, *català-valencià* (o *valencià-català*), *català i valencià*, *catalano-valencià* (o *valenciano-català*), així com *català-valencià-balear* (o *balear-català-valencià*) i *catalano-valenciano-balear*. L'annex –i, de fet, el dictamen– no recull la fórmula *català/valencià* (o *valencià/català*).

⁸ L'annex 7 del dictamen recull citacions on s'usa el glotònim *llemosí* (del segle XVI al XIX) o *bacavés* – combinació de les síl·labes inicials de *balear*, *català* i *valencià* proposada per Nicolau Primitiu en el segle XX–.

Corona d'Aragó ja esmentats⁹ [...]. Així mateix, és plenament vàlida la denominació de *llengua valenciana*, sense que este ús implique que es tracte d'un idioma diferent del compartit amb els altres territoris ja indicats.

6. És un fet que a Espanya hi ha dos denominacions igualment legals per a designar esta llengua: la de *valencià* [...] i la de *català* [...]. L'existència d'eixes dos denominacions pot crear equívocs sobre la cohesió de l'idioma en alguns contextos, especialment fora de l'àmbit lingüístic compartit. Per esta raó l'AVL considera necessari que els governs autonòmics implicats, en col·laboració amb el Govern espanyol, adopten les mesures pertinents (habilitació de fórmules sincrètiques o similars, per exemple) a fi que, especialment fora d'eixe àmbit lingüístic, s'harmonitze la dualitat onomàstica del nostre idioma amb la projecció d'este com a una entitat cohesionada i no fragmentada. Estes fórmules s'haurien d'anar introduint també en àmbits acadèmics o d'una altra naturalesa. [...]»

Així doncs, l'AVL, tenint en compte la «dualitat onomàstica del nostre idioma», recomana l'ús, en l'àmbit científic, de «fórmules sincrètiques o similars, per exemple»¹⁰. I com a «fórmules compostes o sincrètiques» duals l'acadèmia considera, almenys, les següents: *català o valencià*, *català-valencià*, *català i valencià* i *catalano-valencià*, amb les variants inverses. Ara bé, el dictamen ni valida estes fórmules ni en recomana cap en concret. Considera que són els governs implicats els encarregats d'adoptar les «fórmules» necessàries «en alguns contextos» (es deu referir als àmbits legal i administratiu, per exemple), «especialment fora de l'àmbit lingüístic compartit»¹¹; i dictamina que «[e]stes fórmules s'haurien d'anar introduint també en àmbits acadèmics» i altres.

Donat que els governs no han adoptat encara «mesures» en eixe sentit, entenem que l'AVL espera que, en l'àmbit científic, els propis científics trien les fórmules duals que consideren oportunes, almenys de moment. És el que hem fet nosaltres, i a continuació argumentarem la tria que hem fet.

---

⁹ En el punt 1, el dictamen llista els següents territoris: «les comunitats autònomes de Catalunya i de les Illes Balears i el Principat d'Andorra» i «altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó (la franja oriental aragonesa, la ciutat sarda de l'Alguer i el departament francès dels Pirineus Orientals)».

¹⁰ De les accepcions de *sincrètisme* que dona el DNV, semblen rellevants les dos següents, especialment la primera: «1. *m. FILOS./REL.* Tendència a conciliar o a fondre elements religiosos o filosòfics de procedència diferent»; «4. *m. ANTROP.* Tendència a fondre trets culturals heterogenis, especialment religiosos o ideològics, sense un criteri aparent de selecció». Estes accepcions es corresponen a les següents del *Trésor de la Langue Française informatisé* (dirs. Imbs i Quemada): «*PHILOS., RELIG. A. — 1.* Fusion de différents cultes ou de doctrines religieuses; *en partic.*, tentative de conciliation des différentes croyances en une nouvelle qui en ferait la synthèse. Synon. *æcuménisme*. [...] 2. [Notamment dans l'Antiquité gréco-romaine] Combinaison plus ou moins harmonieuse d'éléments hétérogènes issus de différentes doctrines philosophiques ou visions du monde. Anton. *éclectisme*. [...] 3. *P. anal.*, notamment dans le domaine de la *sociol.*, de l'*anthropol. culturelle*. Mélange, fusion d'éléments de plusieurs cultures ou de différents systèmes sociaux.».

¹¹ El dictamen parla, com es veu, de «fórmules» en plural, detall que podria tindre la finalitat de possibilitar que la solució adoptada comence indistintament per *valencià* o per *català*. Exemples: *catalanovalencià* o *valencianocatalà*; *valencià-català* o *català-valencià*.

Múltiples són els autors que, des del segle XIX, usen este tipus de fórmules per a designar o referir-se a la llengua valenciana o catalana. Per tant, estes solucions no són cap novetat, en absolut. Però abans de presentar quins autors han usat quines opcions, convé estudiar-les.

- No totes les fórmules són un únic glotònim:
  - La fórmula *catalano-valencià* és un mot compost, i també ho és una altra fórmula no mencionada en el dictamen de l'AVL: *catalanovalencià*, que no presenta guionet –després vorem el matís semàntic que introduïx este signe–. Les dos són composts ja que, com a adjectius, flexionen solament l'últim component: *llengua catalanovalenciana*, *parlars catalanovalencians*, *varietats catalanovalencianes* (el primer component, *catalano*, resta invariable).
  - En canvi, en les altres tres fórmules, la flexió es fa en els dos components: *llengua catalana o valenciana*, *llengua catalana-valenciana*, *llengua catalana i valenciana*. Per tant, no es tracta, en cadascuna de les tres fórmules, d'un mot compost, sinó de dos glotònims coordinats amb una conjunció (*o*, *i*) o un signe gràfic (un guionet). També en *català/valencià*, fórmula no mencionada en el dictamen, hi ha dos mots independents coordinats per un signe gràfic, en este cas una barra inclinada: *llengua catalana/valenciana*.
- No totes les fórmules són equivalents semànticament:
  - La fórmula *català/valencià* està formada per dos glotònims que són sinònims. Equival a *català o valencià*. Ambdós fórmules expressen una alternança¹²: expliciten dos denominacions possibles.
  - En canvi, en la fórmula *català-valencià* i en el seu equivalent *català i valencià*, s'expressa una addició de dos membres. Estes fórmules –així com *catalanovalencià*, que tractarem més avall– poden ser interpretades de múltiples maneres. Per exemple, les següents:

---

¹² El DNV definix *barra inclinada* com a «Signe gràfic (/) que servix per a indicar l'alternança o l'oposició dels dos termes que relaciona».

- Addició de dos membres que no són sinònims.
  - Es fa referència al romanç que és alhora de Catalunya i del País Valencià (o, si es vol, el romanç que és alhora dels catalans i dels valencians).
  - Com una unió de dos parts: una part catalana i una part valenciana. Açò pot fer referència a les dos institucions que elaboren *de iure* i *de facto* la normativa de la llengua (Institut d'Estudis Catalans i AVL)¹³; i als dos blocs dialectals de la llengua que es veuen reflectits en el contrast entre els estàndard respectius d'eixes institucions: el bloc oriental (reflectit en el «català estàndard» de l'IEC, per molt que este ens contemple formes alternatives) i el bloc occidental (reflectit en el «valencià estàndard» de l'AVL, que també contempla formes alternatives).
- L'addició (de les fórmules *català-valencià* i *català i valencià*) també pot ser interpretada com la suma de dos glotònims sinònims. Es fa referència al romanç que s'anomena tant *català* com *valencià*.
- Els composts *catalano-valencià* i *catalanovalencià* també expressen una addició¹⁴. Sobre la diferència semàntica entre estes dos fórmules, les principals obres normatives i descriptives donen la següent informació:
  - La GNV de l'AVL, tractant dels composts de dos adjectius, indica que aquells «amb -o [és a dir, amb vocal d'unió o] que no estan lexicalitzats s'escriuen en certs casos amb guionet» (*op. cit.* 356);

---

¹³ La Universitat de les Illes Balears no té competències comparables en eixe sentit. Segons l'article 35 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears de 2007, «La institució oficial consultiva per a tot el que es refereix a la llengua catalana serà la Universitat de les Illes Balears». I segons l'Acord de cooperació per una normativa inclusiva i unitària entre esta universitat, l'AVL i l'IEC, anunciat públicament en juny de 2020 (però encara no publicat oficialment en el moment d'acabar l'elaboració del present treball doctoral), «La Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic és l'òrgan delegat del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General per a la funció d'assessorament que l'Estatut d'Autonomia atorga a la Universitat de les Illes Balears». Per tant, en matèria de llengua, la Universitat de les Illes Balears no és un ens normatiu sinó consultiu, assessor. De fet, segons ens ha informat en comunicació personal Jaume Corbera, professor d'aquella universitat, l'esmentada comissió, si bé pot fer propostes a l'IEC, es dedica principalment a la forma de noms propis (topònims i antropònims) en les illes.

¹⁴ Segons la GNV, els «compostos amb dos constituents adjectivals» (com *sordmut*, *sud-oest*, *grecomà*, *valencianocatalà* i *clarividant*, exemples que dona l'obra en este passatge) «són coordinants i tenen un significat que, segons els casos, equival a la suma o a la intersecció del significat dels dos constituents» (*op. cit.* 356).

estos casos no hi apareixen especificats. En el capítol sobre ortografia, l'obra estableix que en els composts adjectivals amb un primer constituent acabat en *o* «també és possible usar el guionet en casos en què la paraula no està lexicalitzada i s'indica simple addició: *una obra èpico-lírica*» (ib. 52). Sembla, segons el segon passatge, que este ús del guionet seria opcional.¹⁵

- L'*Ortografia catalana* de l'IEC (2017) estableix que els composts amb vocal d'unió *o* (com *catalanoaragonés*, *grecollatí*, *anglosaxó* i *serbocroat*, entre altres exemples que dona l'obra) «generalment s'escriuen aglutinats, sense guionet» (*op. cit.* 116). Ara bé, en els casos «no lexicalitzats, és a dir, quan el compost no correspon a un concepte unitari, és admissible l'ús del guionet [...] quan es vol remarcar la independència dels conceptes expressats per cada constituent: *Els països hispanoamericans* ('d'Hispanoamèrica') *esmentats al tractat hispano-americà* ('entre Espanya i Amèrica'); *un recull de composicions èpico-lírico-dramàtiques*; *l'àmbit catalano-valenciano-balear*; *la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC*.» (ib. 120).
- La *Gramàtica del català contemporani* (GCC) dirigida per Solà *et al.* (2008, vol. 1: 817) explica que els composts d'este tipus (*hispanoargentí*, *físicoquímic*, etc.) «admeten en teoria dues interpretacions»: com a «conceptes dobles» i com a «conceptes únics»; i considera que «la primera és millor representar-la amb guionet, i la segona sense». L'obra dona, entre altres, el següent exemple: *conflicte russo-txetxé* («un conflicte entre russos i txetxens, no pas de components o aspectes mig russos mig txetxens») vs. *home russotxetxé* (un home amb doble nacionalitat o, per exemple, de pare rus i mare txetxena).

De tot açò es dedueix que *catalanovalencià* és la forma general i que *catalano-valencià* (amb guionet) és una variant que es pot usar per a

---

¹⁵ De fet, la *Gramàtica Valenciana Bàsica*, publicada per l'AVL posteriorment, indica que s'escriuen sense guionet els «adjectius coordinats del tipus» *francoalemany*, *austrohongarés*, *hispanoamericà* i *araboisraelià*, així com *políticoeconòmic*, *historicogeogràfic*, *audiovisual* i *democràticsocial*; no menciona la necessitat (ni tampoc la possibilitat) d'usar el guionet en els composts no lexicalitzats (2016a: 72).

remarcar la autonomia dels dos components del compost quan el concepte o la concepció és doble (no una unitat). Eixa distinció, en el cas que ens ocupa (la denominació de romanços), permet parlar, per exemple, de *sinònims catalano-valencians* (és a dir, geosinònims, com *mirall* i *espill*, amb *català* i *valencià* usats en sentit restringit)¹⁶ en contraposició a *sinònims catalanovalencians* (paraules que són sinònimes en tota la llengua o quasi, com potser és el cas de *portar* i *dur*). En el primer cas, el guionet indica una oposició (entre les paraules *catalanes* i les *valencianes*).

Per tant, el compost *catalanovalencià* (opcionalment amb guionet, si es vol subratllar l'autonomia dels dos components¹⁷) pot ser usat com a glotònim, interpretat –entenem– amb els mateixos sentits que *català-valencià* i *català i valencià*, tractats adés.

- No totes les fórmules són aptes per a l'ús oral:
  - Les fórmules *català o valencià*, *català i valencià* i *catalanovalencià* poden usar-se oralment sense problemes.
  - En canvi, *català/valencià* i *català-valencià* no es distingirien de *català valencià* (això és, 'català de tipus valencià'). Caldria substituir-les, respectivament, per *català o valencià* i *català i valencià* en el discurs oral.
  - Per una altra banda, *catalano-valencià* no es distingiria de *catalanovalencià*. Caldria una reformulació (de *catalano-valencià*), i esta dependria del sentit que s'hauria donat al guionet en l'àmbit escrit.
- No totes les fórmules són gramaticals o s'ajusten a la normativa ortogràfica.
  - Segons la GCC (vol. 1: 817), «els processos sintàctics no poden generar una seqüència de dos adjectius en un mateix nivell» (v. també ib. 822). D'això es dedueix que les fórmules *català/valencià* i *català-valencià* –que, com hem mostrat, no són composts– són, pròpiament, agramaticals¹⁸.

¹⁶ Josep Giner dedicà en 1934 un article als «sinònims valenciano-catalans», on aportà un llistat de «mots valencians idiomàtics» i els corresponents «sinònims catalans»; pròpiament, es tracta de «parelles de sinònims dels quals l'un és el terme usual dins el domini occidental (o més concretament, dins el valencià) i l'altre és el terme usual dins el domini oriental (o més concretament, dins el català literari)». L'autor, que «entreve[ia] dins el nostre idioma dos dialectes literaris: el català i el valencià», recomanava als escriptors valencians usar els sinònims valencians.

¹⁷ Com hem vist, l'*Ortografia catalana* de l'IEC dona «àmbit catalano-valenciano-balear» com a exemple d'ús del guionet en composts de dos adjectius amb vocal d'unió *o* (2017: 120).

¹⁸ Diferent seria el cas de *diccionari català-valencià*, amb la traducció d'un estàndard a l'altre. Els casos com este –habitualment entre llengües diferents, com *diccionari francoprovençal-francés*– es poden

S'usen –entenem– com a representació gràfica simplificada de *català o valencià* i de *català i valencià* respectivament, que sí són gramaticals.

- L'ús del guionet que es fa en la fórmula *català-valencià* (això és, substituït una *i*, expressant una copulació) no està contemplat per la normativa ortogràfica. La GNV, en l'apartat dedicat al guionet (*op. cit.* 51-52), preveu entre altres l'ús d'este signe en «composts que es mantenen invariables i establixen una relació de direccionalitat: *diccionari valencià-castellà, míssil terra-aire, el trajecte València-Alacant, pàgines 250-278*»¹⁹; però el cas que ens interessa sí és variable (*parlars catalans-valencians*) i no és direccional. Per tant, si l'AVL i l'IEC consideraren convenient en el futur admetre la fórmula *català-valencià* (o la inversa), caldria afegir un nou ús a la norma del guionet.²⁰

Tenint en compte les dades anteriors, es conclou que per a fer referència a la llengua valenciana o catalana es pot usar, expressant l'alternança de dos glotònims sinònims, la fórmula *català o valencià*, que és substituïble per *català/valencià* en l'àmbit escrit; i, expressant l'addició d'un component català i un altre valencià (equivalents o no, segons la interpretació que es faça, com s'ha vist més amunt), es pot usar la fórmula *català i valencià*, que és substituïble per *català-valencià* en l'àmbit escrit –si bé este ús del guionet no és normatiu–, o bé la fórmula *catalanovalencià*, la qual és l'únic compost i, per tant, l'únic glotònim d'estes distintes possibilitats (les altres fórmules consten de dos glotònims coordinats per una conjunció o un signe gràfic).

Una volta analitzades les distintes fórmules amb les quals el científic pot fer referència a la llengua tenint en compte, com recomana l'AVL, la seua dualitat onomàstica, passem a presentar quins autors han usat o recomanat quines opcions.

Friedrich Diez (1794-1876), que està quasi unànimement considerat el pare i fundador de la lingüística romànica (Munteanu 2005: 67), ja es referí a este romanç com

---

analitzar de dos maneres, segons la GCC: *català-valencià* és ací bé un adjectiu compost i invariable (*diccionari català-valencià*), bé «la unió de dos noms en aposició a *diccionari*» (2008, vol. 1: 823). En canvi, en els diccionaris sense traducció, hi ha un adjectiu variable: es pot parlar dels *diccionaris francoprovençals*, dels *diccionaris francesos*. Per tot això, el títol del *Diccionari català-valencià-balear* és irregular. De fet, la GCC l'explica «potser, per qüestions extragramaticals» (ib. 824).

¹⁹ Semblantment, en l'*Ortografia catalana* de l'IEC (2017: 117-120).

²⁰ La fórmula *català-valencià* del dictamen de 2005 de l'AVL, apareix entre els exemples d'ús que recull l'annex 6 del document. Per tant, l'acadèmica descriu esta fórmula, i no necessàriament la vàlida.

a «catalanisch-valencianische»²¹ en la *Grammatik der romanischen Sprachen* –una obra que, segons Kremnitz, assentà «dans un certain sens» les bases de la romanística moderna (2008: 8)–. Tractant la denominació *llemosí*, Diez s'expressa així:

«Amb este nom [...] fon després anomenat no solament el provençal sinó també i principalment el dialecte catalanovelencianà.» (Diez 1856: 105)²²

A favor d'una fórmula dual s'han pronunciat múltiples lingüistes, incloent Josep Giner (1912-1996), considerat «el primer romaniste valencià» (Casanova 2010)²³, el qual –en una nota manuscrita enviada a Emili Beüt arran d'un mapa dels «Països Catalans»²⁴– argumentava de la següent manera que no cal un compost de tres tèmens:

«Les notícies que tinc de Catalunya, és que han refusat això de «Llengua Bacavesa». En contra de lo que creu D. Nicolau (no coneix com pensen els escriptors mallorquins) l'oposició més forta ha estat per part de certs escriptors mallorquins. Hem de considerar Mallorca com a formant part de Catalunya. Per això el problema es centra entre Catalunya i València. La meua proposta és dir-ne «llengua catalano-valenciana»²⁵ simplement.» (Giner, al voltant de 1958-1959, citat per AVL 2005).²⁶

Entre altres lingüistes que s'han pronunciat a favor d'una fórmula dual hi ha Jordi Colomina (2003) i, per a l'àmbit legislatiu, Joan Solà, Artur Quintana, Brauli Montoya i Abelard Saragossà (2004).

---

²¹ Cal notar que en esta fórmula alemanya només flexiona el segon component. Per tant, es tracta d'un únic mot compost.

²² La traducció és nostra. En l'original: «Mit diesem Namen [...] ward nachher in Spanien nicht nur die provenzalische, sondern auch, und vorzugsweise, die catalanisch-valencianische Mundart bezeichnet». La primera edició de l'obra –de tres volums– és de 1836-1843, però trobem referències al catalanovelencianà a partir de la segona edició (1856), concretament en una presentació general de la història, extensió geogràfica, primers documents i dialectes («Mundarten») de cadascun dels dominis («Gebiete») romànics afegida per Diez en el primer volum. Ací, l'autor parla del «catalanisch-valencianische» (1856: 105) o «catalanische» (ib. 112). El considera com a llengua, si bé el tracta al final del capítol dedicat al domini occità (*provenzalisches Gebiet*). És interessant notar que Diez es veu amb la necessitat de justificar l'ús *lato sensu* (o *pro toto*) de *catalanische*, i ho fa en referència a la *Provinz* d'origen (ib. 112). Pel que fa a l'occità, l'autor exposa la dificultat de trobar una denominació per a la llengua, ja que els «dominis francesos, espanyols i italians» on es parla manquen un nom geogràfic unitari; per això –explica Diez– s'ha hagut de prendre el nom d'alguna de les províncies del domini (ib. 104), la Provença (d'on, *provençal*).

²³ Segons Casanova, Josep Giner fon «un dels millors filòlegs valencians» i «el que tenia una formació romànica més sòlida fins a Germà Colón i la millor biblioteca de Romanística» (2010: 16).

²⁴ La nota es conserva en l'Arxiu d'Emili Beüt.

²⁵ Giner usa el guionet tant en *llengua catalano-valenciana* com en *sinònims valenciano-catalans* (ací, en l'article de 1934, es referix a geosinònims). Cal tindre en compte que en la seua època no existia encara la norma actual –presentada més amunt– sobre l'ús del guionet en composts de dos adjectius amb vocal d'unió *o*.

²⁶ V. la monografia d'Antoni Mas i Forners (2020) sobre l'«evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca (segles XIV-XVII)» (subtítol).

En el Corpus Informatitzat del Valencià de l'AVL²⁷ es troben usades les fórmules *català/valencià* (eventualment en femení, com en *llengua catalana/valenciana*), *català-valencià* (eventualment en femení, com en *llengua catalana-valenciana*) i *catalanovalencià* (eventualment en femení com en *llengua catalanovalenciana* i també en plural com en *parles catalanovalencianes*). Estes fórmules apareixen, així mateix, amb l'orde invers: *valencià/català*, *valencià-català* i *valencianocatalà*. En la següent taula indiquem els autors que les han usat, i l'any del document. S'observa que alguns autors han assajat diverses solucions.

*Taula 0 — Ocurrences de fórmules duals en el Corpus Informatitzat del Valencià*²⁸

	<i>català/valencià</i> o <i>valencià/català</i> (o flexió)	<i>català-valencià</i> o <i>valencià-català</i> (o flexió)	<i>catalanovalencià</i> o <i>valencianocatalà</i> (o flexió)
Baydal, Vicent	2015		
Burguera, Francesc de Paula		1990	
Casanova, Emili			2006, 09
Clement, Daniel		2004	
Company, Rafael		1988	1988 (amb guionet)
Cuenca, Maria Josep		2008 ²⁹	
Esteve, Juli		2011	
Francesc, Esteve			2018 (guionet)
Giménez, Jesús Leonardo	2016	2016, 17, 19	2016, 17, 18
Giner, Josep	1957	1953, 59, 61, 71, 82	c. 1958-59 (guionet)
Gómez, Nicolau Primitiu		1931	
Gumabau, Felip		2016	
Lacreu, Josep	2016, 17, 18	2019	2017 ³⁰
Llácer, Francisco José		2010	
Martínez, Juli		2016	
Mas, Antoni i Montoya, Brauli			2011 ³¹
Meseguer, Lluís	2011, 15, 17		
Moncho, Jesús	2009		
Ochoa, Josep	2011		
Orts, Pere Maria		1989, 93, 95	2000 ³²
Pérez-Silvestre, Òscar		2007	
Piera, Josep		2018	

²⁷ <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>> [Consulta: 30/8/2020]

²⁸ No incloem en la taula les ocurrences on estes fórmules no són usades en referència a la llengua sinó com a gentilicis o en referència a la unitat, la lingüística, la literatura, la cultura, l'àmbit cultural, l'espai, la identitat, el nacionalisme, els llinatges, la disjuntiva, la dicotomia, el conflicte, la polèmica, la frontera, les relacions, etc.

²⁹ Referint-se a l'àmbit lingüístic.

³⁰ Referint-se a l'adaptació d'un topònim àrab.

³¹ Referint-se al domini lingüístic.

³² Referint-se a la gramàtica i a la filologia.

Saborit, Josep		2009	
Sánchez-Pantoja, Albert i Pitarch, Vicent		2009	2009
Sendra, Josep		2016	
Tasa, Vicenta	2016		
Valor, Enric		1963	1962 (guionet), 63 (guionet)

Com s'ha dit, el dictamen de l'AVL de 2005 recomana, en l'àmbit científic, l'ús de fórmules duals, però no n'especifica cap en concret. Ara bé, tenim notícia, per altres vies, de les fórmules que l'acadèmia ha considerat; i coneixem, a través del *Diccionari Normatiu Valencià* i de la *Gramàtica Normativa Valenciana*, la solució que ha dictat per a altres glotònims duals i per al compost format amb *valencià* i *català*.

- Durant el procés d'elaboració del *Diccionari Normatiu Valencià* de l'AVL, la secció de lexicografia d'esta institució definí alguerès com a «varietat de la llengua valenciano-catalana parlada en la ciutat sarda de l'Alguer», segons informa Jordi Colomina (2003), que era el president de l'esmentada secció. S'observa que la fórmula presentava una vocal d'enllaç *o* (que fa emergir la *n* anterior) i un guionet. No obstant, la definició que ha aparegut en l'edició en paper (2016b) ha sigut: «Varietat del català parlada a l'Alguer».
- La versió original de l'esmentat dictamen de l'AVL, que s'hauria d'haver aprovat en el ple que la institució normativa celebrà el 22 de desembre de 2004, promovia, «en diversos àmbits, la denominació *valencià/català*», segons informa Pradilla (2008: 46), d'acord amb la premsa del moment³³. Eixa fórmula, com hem vist adés, equival a *valencià o català*.
- La GNV dona *valencianocatalà* entre els exemples dels composts adjectivals coordinats que es formen «a la manera culta», això és amb una vocal d'enllaç (generalment *o*). Com es veu, l'AVL elimina ací el guionet que havia usat en la definició provisional d'alguerès, que feia referència a la «llengua valenciano-catalana», segons hem dit ja. Ara bé, cal dir que la GNV no es referix a *valencianocatalà* explícitament com a glotònim.

³³ Vegeu el recull de premsa que es fa en la següent pàgina:
<http://www.einesdellengua.com/Legis/Arxius/AVL/0412dictamen.htm> [Consulta: 30/8/2020].

- En qualsevol cas, el DNV presenta les següents formes per a glotònims composts: *asturlleonés*, *gallegoportugués*, *indoeuropeu*, *navarroaragonés*, *serbocroat*.³⁴ Com es veu, no porten guionet.

Per una altra banda, l'IEC declarà, en 2006, que:

«les solucions que adesiara apareixen en mitjans de comunicació o en l'ús de persones i grups, *català/valencià*, *valencià/català*, *català-valencià*, *valencià-català* i altres similars, no solament no s'adeqüen a allò que l'IEC ha establert, sinó que, endemés, tampoc no s'ajusten a la manera com habitualment es denominen les llengües, amb un sol terme genèric, fins i tot en el cas d'aquelles que tenen més d'una apel·lació per a llur denominació: neerlandès o flamenc, castellà o espanyol, èuscar o basc, entre d'altres». (IEC 2006)

Això, entenem, no exclou l'ús de *catalanovalencià* (o *valencianocatalà*), que –com hem vist– és un sol mot, compost. De fet, el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC inclou glotònims com *galaicoportuguès* i *serbocroat*.

Tenint en compte tot això, en el present treball nosaltres usarem el glotònim dual *catalanovalencià*, aplicant el mateix orde cronològic o geogràfic seguit en composts referits a altres romanços peninsulars (actuals o antics) ja inclosos en el DNV: *gallegoportugués*, *asturlleonés* i *navarroaragonés*. A més, esta fórmula és –pensem– la més pràctica: més curta que les altres i evita la redundància de flexionar els dos components. Així, parlarem del *diasistema catalanovalencià*, de la *dialectologia catalanovalenciana*, dels *parlars catalanovalencians* i de les *grafies catalanovalencianes*, per exemple.

L'ús *pro parte* (o *stricto sensu*) de *català* ens permet referir-nos als subdialectes nord-occidental i «central» com a *català occidental* i *català oriental*, com es venia fent tradicionalment. Estes etiquetes tenen, a més, l'avantatge de ser més coherents amb la denominació *català septentrional* aplicada al subdialecte conegut com a *rossellonés* en sentit ampli, parlat en la Catalunya del Nord (actualment França).

Cal advertir que, tractant les aportacions d'altres autors, també emprarem esta terminologia (*catalanovalencià*, *catalanovalencià occidental*, *catalanovalencià oriental*,

---

³⁴ També inclou el glotònim *judeocastellà*, però este seria un cas distint: ací, el primer terme de la composició complementa el segon. Es tractaria d'una «Varietat del castellà antic parlada pels sefardites i els seus descendents».

català occidental i *català oriental*, segons la varietat tractada) sense implicar que és la terminologia emprada pels propis autors comentats. En les citacions, òbviament, mantindrem la terminologia original, i el lector haurà d'aplicar les equivalències oportunes. En casos on podrien plantejar-se dubtes, afegirem els aclariments necessaris.

0.4. Terminologia del canvi fonètic: mots elegibles, reflexos, ocurrencies, distribució, isoglossa fronterera, isoglossa permeable, reflex considerat «catalanovelencià» i reflex considerat «occità»

Tractant les regles (o lleis) d'evolució fonètica (o fonètico-fonològica) del llatí a les varietats occitanoromàniques, parlarem de **mots elegibles**: ens referirem així al grup de paraules que poden experimentar un determinat canvi fonètic, independentment de si l'experimenta tot el grup o només algunes de les seues paraules. Per exemple, la seqüència llatina -NN- esdevé, en occità, *n* simple; i eixe canvi té lloc en totes les paraules llatines que contenen la seqüència -NN-: CANNA(M) > *cana*, ANNU(M) > *an*, etc. Direm, doncs, que *n* és el **reflex** occità de -NN- en tots els mots elegibles.³⁵ El catalanovelencià també presenta **ocurrencies** del reflex *n* de -NN-, per exemple en *canó*, derivat de CANNA(M); però en la major part de mots elegibles presenta el reflex [n], com en CANNA(M) > *canya*, ANNU(M) > *any*, etc.³⁶

Aprem la denominació *mots elegibles* de Deutscher (2006: 86, 88). Segons este autor, les anomenades lleis de Grimm –que expliquen nou canvis consonàntics que tingueren lloc en germànic antic (cf. llatí *pater* i alemany [f]ater)– no afectaren únicament «a few random words», sinó «all eligible words in the language at the time». Este autor,

³⁵ Segons el glossari de l'espai web *Els sons del català* (Carrera-Sabaté, Pons-Moll, Solà-Cortassa 2014), en fonètica històrica s'anomena *reflex* a una «forma o segment que deriva d'una altra forma o segment d'una fase anterior de la llengua que se'n considera l'ètim. Per exemple, [u'ɾɛ.jə] 'orella' és el reflex en un parlar català ioditzant nord-oriental de l'ètim del llatí col·loquial o vulgar [o'ri.kla] (< AURICULA)». Nosaltres usarem el terme **reflex**, especialment, per a referir-nos a una **forma** que és el **resultat** evolutiu d'una determinada seqüència de sons etimològics (la qual pot consistir en un únic so). És l'ús que en fa, per exemple, Rasico quan documenta en el segle X «mots [catalanovelencians] en què el grup [llatí] -NN- es continua com a *gn* o *g*, grafies que semblen indicar un reflex palatal»: CANNAS > *Cagnas*, ANNU(M) > *agno* (1982: 211). En eixos documents (o en eixos mots concrets), el reflex sonor de la seqüència llatina -NN- seria [n] (so present encara en les formes actuals *canya* i *any*).

³⁶ Alguns autors usen, amb el sentit de *reflex*, els tèmens **resultat**, **solució** o, fins i tot, **evolució**; per exemple, Lamuela (2012). També nosaltres els usarem eventualment, però més bé en el sentit de forma resultant d'una evolució, quan no cal posar de manifest la relació d'eixa forma amb la forma inicial, de la qual aquella és reflex. El terme *evolució* també és útil quan no cal distingir entre el procés i el resultat evolutius.

tractant l'assimilació consonàntica en italià (*septe, somno* > *sette, sonno*), també parla dels mots «candidates», expressió que podem considerar equivalent.

Hem decidit evitar expressions menys específiques, com *mots rellevants*, *mots concernits* i *mots possibles*, que són les que usa, per exemple, Aitchison (2001 [1981]: 84, 94) quan tracta el procés de **difusió lèxica** dels canvis fonètics:

«An uninterrupted sound change is likely to be 'regular' in that it will eventually spread to all, or most, of the relevant words. Regularity, however, does not mean simultaneity, since different words are affected at different times.» (Aitchison 2001: 96)

Segons explica este autor, les primeres paraules afectades per un canvi fonètic són típicament les més freqüents i les més susceptibles a eixe canvi (pel context on es dona el so o sons que han d'experimentar el canvi). El procés complet seguiria, típicament, tres fases:

«In the majority of cases, an innovation starts slowly, affecting relatively few words. When a certain number has been affected, the innovation gathers momentum. There comes a sudden 'take-off' point when a great number of words are affected in a relatively short time-span. Then, when the bulk of the change has been completed, the momentum appears to slacken, or even pater out, leaving a handful of words which lag behind the others. These might eventually change, or they might not. A change appears to clear up this residue very slowly, if at all». (Aitchison 2001: 91)

L'autor també explica que quan un canvi fonètic arriba a un determinat mot elegible, «[a] new variant arises alongside the old. For a time, they co-exist, with both versions in use. Then the new typically ousts the old». Però «[i]t may take decades, or even centuries, for one to achieve supremacy» (ib. 97).³⁷

A més a més, cal tindre en compte que la difusió d'un canvi fonètic no es dona necessàriament alhora en les distintes varietats de la llengua: pot començar abans en unes que en altres. I pot seguir un ordre de mots elegibles distint. Com a resultat, les varietats poden presentar distintes **distribucions** de reflexos entre els mots elegibles.

---

³⁷ Quant a les excepcions a les regles, Lloret recomana tindre en compte «l'efecte gradual dels fenòmens» de canvi lingüístic (2002: 362). Per exemple, en catalanovallenciana l'elisió de la vocal distinta de A posttònica interna resulta en una «gradació de resultats possibles»: «L'elisió es produeix sistemàticament sempre que el resultat final crea grups sil·làbicament acceptables», com en LITTĒRA(M) > *lletra*, CALĪCE(M) > *calze*, PŌPŪLU(M) > *poble*. Quan l'elisió crea o crearia seqüències inacceptables, primer es tracta de solucionar el contacte inserint segments epentètics, com en CĪNERE(M) > *cendra*, DIES VENERIS > *divendres*. Si això no és possible, s'«ha conservat la vocal per tal d'evitar el grup resultant previsiblement problemàtic», com en IŪVĒNE(M) > *jove(n)*, ASĪNU(M) > *ase(n)*. Segons Lloret, «[i]ntentar descriure els resultats com a solucions úniques ens portaria a la negació de la regularitat; veure'ls com a solucions graduals ens confirma, per contra, el caràcter sistemàtic dels fenòmens lingüístics» (ib. 345-347). En qualsevol cas, l'autora considera que les «lleis [...] no s'han d'interpretar en termes absoluts sinó com a preferències (més o menys fortes) de la llengua» (ib. 352).

Per una altra banda, cal tindre en compte que distintes varietats poden emprendre evolucions diferents. Com hem vist, mentre -NN- > [n] és el canvi característic del catalanovalencià, l'occità presenta el reflex [n] de -NN-.

També cal diferenciar entre el canvi fonètic intern i l'extern. Per exemple, l'evolució -NN- > [n] seria originalment pròpia del catalanovalencià oriental mentre -NN- > [n] ho seria de l'occidental, segons distints autors (v. apt. IX.7). Posteriorment, determinats mots elegibles haurien sigut prestats d'una varietat a l'altra (o d'altres varietats romàniques amb eixos mateixos reflexos), amb la qual cosa en el segle XIII el catalanovalencià vacil·lava entre [n] i [n] i actualment es troben ocurrencies d'ambdós reflexos pertot, si bé amb distintes distribucions. El catalanovalencià general coneix alhora *cabana* i *cabanya* < CAPANNA(M). També hi ha doblat en el cas de Lat. vul. *AFFANNARE > *afanar* i *afanyar*, però les variants han adquirit sentits distints: respectivament, 'furtar' i 'actuar amb rapidesa'. El catalanovalencià general presenta *RATTA-PĪNNATA(M) > *rata pinyada* mentre el valencià conserva *rata penada*, amb [n]. I mentre el catalanovalencià general presenta CANNĀBE(M) > *cànem*, el mallorquí i el menorquí presenten *cànyom*, amb [n]. Com es veu, la distribució dels reflexos entre els mots elegibles presenta una casuística dialectal molt variada.

Usarem el terme *isoglossa fronterera* per a referir-nos a la isoglossa de canvi fonètic que transcorre coincidint amb el traçat de la frontera convencional que separa el catalanovalencià i l'occità, o per a referir-nos al tram en el qual sí que coincideixen isoglossa i frontera, quan és este el cas. I distingirem entre *isoglossa fronterera impermeable* i *isoglossa fronterera permeable* depenent de si el canvi fonètic afecta tots els mots elegibles o només una part, respectivament.

Finalment, cal aclarir que sempre que parlem del *reflex considerat* «catalanovalencià» o del *reflex considerat* «occità» ens estarem referint a la consideració que en fan els llistats d'oposicions que, per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità, adduïxen els autors presentats al principi de l'apartat VIII.4.

0.5. Localització de glotònims i topònims mencionats

En el present treball mencionarem múltiples glotònims i topònims (com *aranés* i *Fenolleda*, respectivament), així com alguns hidrònims (com el riu *Garona*) i noms d'accidents del relleu (com les *Corberes*). Sobre la seua localització geogràfica, el lector

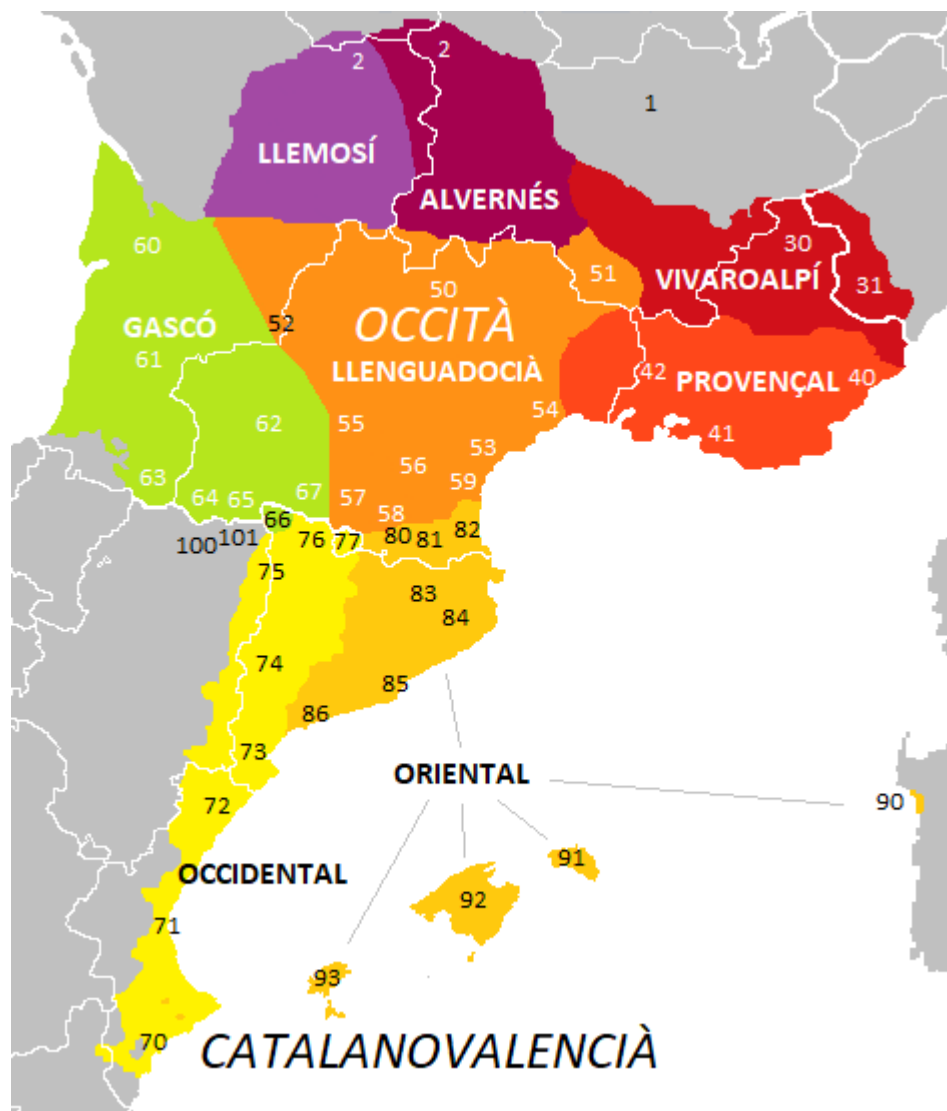
podrà trobar indicacions en este apartat:

- En un mapa (apt. 0.5.1) s'expliciten i delimiten (de manera aproximada), per una banda, els sis geolectes que solen considerar-se dialectes de l'occità actual (Sumien 2009: 18): llemosí, alvernès i vivaroalpí (que formarien el nord-occità), provençal i llenguadocià (formarien el sud-occità) i gascó; per una altra banda, els blocs dialectals que solen postular-se en el catalanovel·lencià actual (Veny – Massanell 2015: 108): occidental i oriental.
- Altres elements (ciutats, territoris o geolectes) que apareixen en el mapa solament estan localitzats i representats per un número, segons la llegenda que adjuntem abans de la imatge.
- Prenent com a referència els elements que apareixen d'alguna manera en el mapa, finalment presentarem un llistat exhaustiu de noms propis no personals (apt. 0.5.2). En eixe llistat, ordenat alfabèticament, tots els noms inclosos apareixen marcats amb cursiva tant en les entrades (ací en negreta, com **aranés**) com en les explicacions (*aranés*) i els elements explicitats en el mapa apareixen subratllats en les entrades del llistat (per exemple, gascó).

0.5.1. Mapa amb elements de referència

1 *Lió/francoprovençal*, 2 *Creixent*, 30 *alpí*, 31 *cisalpí*, 40 *Niça/niçard*, 41 *Marsella*, 42 *Avinyó*, 50 *Rodés/roergàs/llenguadocià septentrional*, 51 *Aubenàs/sud-vivarés*, 52 *Agen/llenguadocià occidental*, 53 *Besièrs*, 54 *Montpeller/llenguadocià oriental*, 55 *Tolosa/tolosà/llenguadocià meridional*, 56 *Carcassona/Aude/carcassés*, 57 *Foix/Arieja/foixenc*, 58 *Queragut/donasanenc*, 59 *Narbona/narbonés*, 60 *Bordeus/Girona*, 61 *Lo Mont de Marçan/Landes/gascó occidental*, 62 *Aush/Gers/gascó oriental*, 63 *bearnés pirinenc*, 64 *bigordà*, 65 *comengés*, 66 *Vall d'Aran/aranés*, 67 *Sent Gironç/Coserans/coseranés*, 70 *Alacant/valencià meridional*, 71 *València/valencià central/valencià*, 72 *Maestrat/valencià septentrional*, 73 *Tortosa*, 74 *Lleida/lleidatà/català occidental*, 75 *catalanovel·lencià ribagorçà*, 76 *pallarés*, 77 *Andorra*, 80 *Capcir/capcinés*, 81 *Prada/Conflent*, 82 *Perpinyà/Rosselló/català septentrional*, 83 *Olot*, 84 *Girona*, 85 *Barcelona/català oriental*, 86 *Tarragona*, 90 *alguerés*, 91 *menorquí*, 92 *mallorquí*, 93 *eivissenc*, 100 *Sobrarb/aragonés*, 101 *Benasc/benasqués*.

Fig. 1 —Glotònims i topònims de referència³⁸

0.5.2. Llistat exhaustiu de noms amb localitzacions

Agen 52 (localitat extrema del *llenguadocià occidental*; v. *Besièrs*), **Alacant** 70 (ciutat *valenciana*; v. *valencià meridional*), **Alberes** (massís pirinenc que separa, per una banda, el *Vallespir* i el *Rosselló* 82 en la *Catalunya del Nord* de, per una altra banda, el *Ripollès*, la *Garrotxa* 83 i l'*Alt Empordà* en la *Catalunya del Sud*; inclou la serra de l'*Albera*, que li dona nom), **alguerés** 90 (varietat del *catalanovalencià oriental* parlada en la vila

³⁸ Adaptat de <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lenguas_y_dialectos_iberorromances.PNG> [consulta: 31.08.2020]

d'Alguer, en Sardènia), **alpí** 30 (varietat oriental del *vivaroalpí*), **alt llemosí** (varietat majoritària del *llemosí*; v. *baix llemosí*), **Alt Urgell** (comarca situada al sud d'Andorra 77; s'hi parla *lleidatà*), **Alta Cerdanya** (comarca *nord-catalana* situada entre Andorra 77 i Capcir 80; no s'hi parla *català septentrional*), **alvernès** (geolecte; forma part del diasistema *nord-occità*), **alvernomediterrani** (conjunt format pel *nord-occità*, el *provençal* i el *llenguadocià vivaroalpí* pel fet de compartir certs trets; es contraposa al *preibèric*; v. fig. 20 en apt. VI.4.1), **Andorra** 77 (estat independent; v. *lleidatà*), **aquitano-pirineu** (conjunt format pel *gascó*, el *llenguadocià meridional* i el *catalanovel·lenc* pel fet de compartir certs trets; forma part del conjunt *preibèric*; v. fig. 20 en apt. VI.4.1), **aragonés** 100, **Aran** (v. *Vall d'Aran*), **aranés** 66 (parlar del *gascó pirineu* parlat en la *Vall d'Aran*; situat entre el *comengés* 65 a l'oest i nord, el *coseranés* 67 al nord (part oriental), el *catalanovel·lenc pallarés* 76 a l'est i el *catalanovel·lenc ribagorçà* 75 al sud), **Arieja** (departament parcialment *gascó* i *llenguadocià* amb capital en Foix 57; limita a l'oest amb el departament de l'Alta Garona, a l'est amb Aude 56 i al sud amb Aran 66, Pallars 76, Andorra 77 i l'alta Cerdanya; s'hi parla, d'oest a est, el *gascó coseranés* i el *llenguadocià foixenc* i *donasanenc*), **Aspres** (subcomarca muntanyosa en sud-oest del Rosselló 82 que limita amb el Vallespir i el Conflent 81), **Aude** (departament *llenguadocià* amb capital en Carcassona 56; limita a l'oest amb Arieja, al sud amb els *Pirineus Orientals* i a l'est amb el Mediterrani; s'hi parla el *llenguadocià carcassés* 56, *donasanenc* 58 i *narbonés* 59), **Avinyó** 42 (ciutat *provençal*), **baix llemosí** (varietat sud-est del *llemosí*; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **balear** (diasistema compost pel *mallorquí* 92, *menorquí* 91 i *eivissenc* 93; és una de les branques del *catalanovel·lenc oriental*), **Banhèras de Luishon** (localitat *gascona* del *Comenge* que limita al sud amb Aragó –concretament amb la Vall de Benasc 101– i a l'est amb la *Vall d'Aran* 66; s'hi parla *comengés* 65), **Barcelona** 85 (ciutat *catalana*; v. *català oriental*), **Bearn** (regió *gascona*; la vila principal és Pau; v. *bearnés*), **bearnés** (*gascó* parlat en *Bearn*; es tracta, segons la zona, de *gascó occidental*, *oriental* o *pirineu*; v. *bearnés pirineu* 63; v. també nota en l'apt. VI.3), **bearnés pirineu** 63 (parlar del *gascó pirineu* parlat en la part alta o *pirinenca* de *Bearn* –no inclou Pau, vila principal de *Bearn*–; situat entre l'eusquera a l'oest i el *bigordà* 64 a l'est), **benasqués** 101 (romanç de transició entre l'*aragonés* 100 i el *catalanovel·lenc* parlat en la Vall de Benasc; limita al nord amb el *gascó comengés* i a l'est amb el *catalanovel·lenc ribagorçà*), **Besièrs** 53 (localitat extrema del *llenguadocià occidental*; v. Agen), **Bielsa** (localitat aragonesa del Sobrarb; limita al nord amb el *gascó pirineu*; v. *aragonés*), **bigordà** 64 (parlar del *gascó pirineu*

parlat en la part alta o pirinenca de *Bigorra* –no inclou Tarba, vila principal de *Bigorra*–; situat entre el *bearnés* pirinenc 63 a l'oest i el *comengés* 65 a l'est), **Bigorra** (regió gascona; la vila principal és Tarba; v. *bigordà* 64), **Burdeus** 60 (ciutat gascona capital de *Gironda*; v. *gascó occidental*), **Canigó** (massís i pic pirinenc que separa el *Conflent* 81 al nord-oest del Vallespir al sud-est), **capcinés** 80 (parlar del *català septentrional* parlat en *Capcir*; limita al nord amb el *llenguadocià donasanenc* 58), **Capcir** (comarca de la *Catalunya del Nord* situada entre els massissos del *Carlit* i el *Madres*; les seues aigües corren cap al Llenguadoc, concretament el *Donasan* 58; v. *capcinés* 80), **carcassés** (parlar del *llenguadocià meridional* parlat en l'àrea de *Carcassona* 56), **Carcassona** 56 (ciutat *llenguadocià* capital de l'*Aude*; v. *carcassés*), **Carlit** (massís pirinenc que inclou el pic més alt del departament dels *Pirineus Orientals*; té l'alta *Cerdanya* al sud-est, el *Capcir* 80 al nord-est i el País de *Foix* 57 al nord), **castilhonés** (v. *coseranés*), **català** (*catalanovalencià* parlat en Catalunya –incloent la *Catalunya del Nord* 82–, així com *Andorra* 77 i els territoris limítrofs d'Aragó), **català occidental** (*catalanovalencià occidental* parlat en Aragó, Catalunya i Andorra; la ciutat principal on es parla és *Lleida* 74), **català oriental** (varietat del *catalanovalencià oriental* parlada en la part oriental de *Catalunya del Sud*; també conegut com a català “central”; la ciutat principal on es parla és *Barcelona* 85), **català septentrional** (varietat del *catalanovalencià oriental* parlada en la *Catalunya del Nord* exceptuant l'alta *Cerdanya*; la ciutat principal on es parla és *Perpinyà* 82), **catalanovalencià** (diasistema compost pel *catalanovalencià occidental* i el *catalanovalencià oriental*; branca de l'*occitanoromanç*; alhora forma part del conjunt *aquitaniopirinenc*; constituït en llengua amb el nom de *valencià* o *català* segons els territoris on és oficial; v. *occità*), **catalanovalencià occidental** (geolecte; forma part del diasistema *catalanovalencià*), **catalanovalencià oriental** (geolecte; forma part del diasistema *catalanovalencià*), **Catalunya del Nord** (conjunt de comarques *catalanes* –alta *Cerdanya*, *Capcir* 80, *Conflent* 81, Vallespir i *Rosselló* 82– que formen part, actualment, del departament dels *Pirineus Orientals* en França), **Catalunya del Sud** (Catalunya actualment espanyola), **cisalpí** 31 (*alpí* oriental), **Comenge** (regió gascona; la vila principal actualment és Sant Gaudenç; v. *comengés* 65), **comengés** 65 (parlar del *gascó pirinenc* parlat en la part alta o pirinenca de *Comenge*; situat entre el *bigordà* 64 a l'oest, l'*aranés* 66 i el *coseranés* 67 a l'est i el *benasqués* 101 al sud), **Conflent** 81 (comarca de la *Catalunya del Nord*; la vila principal és Prada; limita al nord amb el *llenguadocià donasanenc* 58, incloent la Fenolleda), **Corberes** (massís que separa l'*Aude* 56 al nord de la Fenolleda i el *Rosselló* 82 al sud), **coseranés** 67 (parlar del *gascó pirinenc*

parlat en *Coserans*; situat entre el *comengés* 65 a l'oest i el *llenguadocià foixenc* 57 a l'est; entre altres subparlars inclou el castilhonés —que limita amb l'*aranés* 66 al sud— i l'alt coseranés —que limita amb el *catalanovalencià pallarés* 76 al sud—, **Coserans** (regió *gascona* situada en la part occidental del departament d'*Arieja*; la vila principal és Sent Gironç 67; v. *coseranés*), **Creixent** 2 (zona de transició entre els romanços d'hoc i els d'oïl), **Donasan** (comarca *llenguadociana* d'*Arieja* on es parla *donasanenc*; la vila principal és Queragut 58), **donasanenc** 58 (parlar del *llenguadocià meridional*; situat entre el *foixenc* 57 a l'oest i el *narbonés* 59 a l'est, tots ells parlars fronterers amb el *catalanovalencià*; es parla en les comarques del *Donasan*, *Salt* i *Fenolleda*; limita al sud amb *Andorra* i les comarques nord-catalanes de l'alta *Cerdanya*, *Capcir* 80, *Conflent* 81 i l'oest del *Rosselló* 82), **eivissenc** 93 (parlar del *balear* parlat en Eivissa), **Elx** (ciutat *valenciana* pròxima a *Alacant* 70; v. *valencià meridional*), **Fenolleda** (comarca del departament dels *Pirineus Orientals* on es parla *donasanenc*; la vila principal és Sant Pau de Fenollet; està situada al sud de les *Corberes*³⁹; limita amb les comarques nord-catalanes de *Conflent* 81 al sud i *Rosselló* 82 al sud-est), **Foix** 57 (ciutat *llenguadociana* capital d'*Arieja*; v. *foixenc*), **foixenc** (parlar del *llenguadocià meridional* parlat en l'àrea de *Foix* 57; situat entre el *gascó coseranés* a l'oest i el *donasanenc* 58 a l'est, tots ells parlars fronterers amb el *catalanovalencià*; limita al sud amb l'est del *pallarés* 76 i l'oest d'*Andorra* 77), **francoprovençal** 1, **Garona** (riu que naix en la Vall d'Aran 66 i que, aproximadament, marca la frontera del *gascó* amb el *llenguadocià*), **gascó** (geolecte; branca de l'*occitanoromanç*; alhora forma part del conjunt *aquitanopirinenc*), **gascó occidental** (varietat del *gascó*; ocupa, aproximadament, els departaments de *Gironde* 60 i *Landes* 61 i part de *Bearn* 63; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **gascó oriental** (varietat del *gascó*; es parla al voltant del departament de *Gers* 62, incloent *Muret* i part de *Bearn* 63; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **gascó pirinenc** (varietat meridional del *gascó*; engloba, d'oest a est, els parlars *bearnés* pirinenc 63, *bigordà* 64, *comengés* 65, *aranés* 66 i *coseranés* 67; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **Gavarnia** (localitat *gascona* de *Bigorra* 64 —concretament de *Lavedan*— que limita amb Aragó), **Gers** (departament *gascó* amb capital

³⁹ Segons la *Gran Enciclopèdia Catalana* digital (GEC s. v. *Fenolleda*), «Pel tractat de Corbeil (1258) la Fenolleda passà definitivament a França [...]. Fou probablement a partir d'aquesta incorporació que una gran part de la Fenolleda històrica s'occitanitzà lingüísticament: només els pobles més propers al comtat de Rosselló (la Torre de França —l'antiga Torre de Triniac d'època catalana—, Cassanyes, Montalbà del Castell, Bellestar de la Frontera i Trevillac) han conservat un parlar de transició, més proper al català que a l'occità, de característiques molt similars al capcinès. El 1790 la Fenolleda fou incorporada al departament dels Pirineus Orientals, tret de la vall de Santa Creu (Puillorenç, la Pradella, Atsat, Salvesines, Ginclar i Montfort, que ho foren al de l'Aude, malgrat les protestes de llurs habitants). Això constituí un retorn a la situació anterior al tractat de Corbeil.»

en Aush 62; v. *gascó oriental*), **Girona** 84 (ciutat *catalana*; v. *català oriental*), **Gironda** (departament *gascó*⁴⁰ amb capital en *Bordeus* 60; v. *gascó occidental*), **Landes** (departament *gascó* amb capital en Lo Mont de Marçan 61; v. *gascó occidental*), **Lavedan** (comarca de *Bigorra* 64 que limita amb Aragó; v. *bigordà* 64), **Lió** 1 (ciutat *francoprovençal*), **Lleida** 74 (ciutat *catalana*; v. *lleidatà* i *català occidental*), **lleidatà** (parlar del *catalanovalencià occidental* parlat en l'àrea de *Lleida* 74 i fins a *Andorra* 77; no inclou ni el *ribagorçà* 75 ni el *pallarsès* 76), **llemosí** (geolecte; forma part del diasistema *nord-occità*), **llenguadocià** (geolecte; forma part del diasistema *sud-occità*), **llenguadocià meridional** (varietat del *llenguadocià*; engloba els parlars *tolosà* 55, *carcassés* 56, *foixenc* 57, *donasanenc* 58 i *narbonés* 59 –v. també fig. 14 en apt. VI.2–; forma part del conjunt *aquitanopirinenc* amb el *gascó* i el *catalanovalencià* –v. fig. 20 en apt. VI.4.1–), **llenguadocià occidental** (varietat del *llenguadocià*; ocupa una franja central des d'*Agen* 52 fins a *Besièrs* 53; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **llenguadocià oriental** (varietat del *llenguadocià*; ocupa una àrea al voltant de *Montpeller* 54; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **llenguadocià septentrional** (varietat del *llenguadocià*; ocupa una franja nord que limita amb el *gascó* i el *vivaropalpi*; v. també fig. 14 en apt. VI.2), **Llobregat** (riu que desemboca en el Mediterrani a prop de Barcelona, al sud), **Madres** (serra i massís situat entre el *Capcir* 80 a l'oest, el *Donasan* 58 al nord-oest i el *Conflent* 81 al sud-est), **Maestrat** 72 (regió històrica al nord-est del País Valencià), **mallorquí** 92 (parlar del *balear* parlat en Mallorca), **Manacor** (localitat de Mallorca 92; v. *mallorquí*), **Marsella** 41 (ciutat *provençal*), **Medòc** (regió gascona en *Gironda* 60; és una península en forma de triangle entre l'Atlàntic i l'estuari on desemboquen, entre altres rius, el Garona; v. *gascó occidental*), **menorquí** 91 (parlar del *balear* parlat en Menorca), **Montpeller** 54 (ciutat *llenguadocià* capital del departament de l'Erau; v. *llenguadocià oriental*), **Muret** (localitat gascona situada en l'àrea metropolitana de *Tolosa* 55, al sud), **Narbona** 59 (ciutat *llenguadocià* de l'Aude; v. *narbonés*), **narbonés** (parlar del *llenguadocià meridional* parlat en l'àrea de *Narbona* 59), **Niça** 40 (ciutat *provençal*; v. *niçard*), **niçard** (varietat *provençal* de *Niça*), **nord-català** (de la *Catalunya del Nord*), **nord-occità** (diasistema compost pel *llemosí*, l'*alvernès* i el *vivaropalpi*; branca de l'*occitanoromanç*; alhora forma part del conjunt *alvernomediterrani*), **occità** (llengua de la qual són membres

---

⁴⁰ Si bé tot el territori del departament de *Gironda* 60 parlava originalment *gascó*, la comarca de Gavai – també anomenada «Granda Gavacharia»–, la qual inclou la ciutat de Blaia –d'on era el trobador Jaufré Rudel–, i un illot anomenat «Petita Gavacharia» passaren a parlar un romanç d'oïl en data primerenca com a conseqüència de migracions des del nord.

tres branques de l'*occitanoromanç*: *nord-occità*, *sud-occità* i *gascó*; és oficial en la Catalunya espanyola, incloent la *Vall d'Aran*), ***occità central*** (conjunt format pel *llenguadocià occidental*, el *llenguadocià oriental* i gran part del *llenguadocià septentrional* –sense el *sud-vivarés*– pel fet de formar part del conjunt *preibèric* però no presentar els trets de l'*aquitanoipirinenc*; v. fig. 20 en apt. VI.4.1), ***occitanoromanç*** (diasistema compost pel *nord-occità*, el *sud-occità*, el *gascó* i el *catalanovalencià*; és una de les branques del gal·loromanç), ***Olot*** 83 (vila *catalana* capital de la comarca de la Garrotxa), ***pallarés*** 76 (parlar del *catalanovalencià occidental*), ***Perpinyà*** 82 (ciutat *nord-catalana* capital del departament dels *Pirineus Orientals*; v. *Rosselló, Catalunya del Nord, català septentrional*), ***Pirineus Orientals*** (departament parcialment català i llenguadocià amb capital en Perpinyà 82; limita al nord amb *Arieja* 57 i *Aude* 56, a l'oest amb *Andorra* 77, al sud amb la Catalunya espanyola i a l'est amb el Mediterrani; v. *català septentrional* i *donasanenc*), ***preibèric*** (conjunt format pel conjunt *aquitanoipirinenc* i pel conjunt *occità central* pel fet de compartir certs trets; es contraposa a l'*alvernomediterrani*; v. fig. 20 en apt. VI.4.1), ***provençal*** (geoelecte; forma part del diasistema *sud-occità*), ***Quercòrb*** (comarca natural a cavall d'*Arieja* i *Aude* situada al nord de la comarca de *Salt*; la vila principal és Eissalabra/_{Fra.} Chalabre; s'hi parla un subparlar del *foixenc* 57 amb influència del *carcassés* 56), ***ribagorçà*** 75 (parlar del *catalanovalencià occidental*), ***roergàs*** (parlar del *llenguadocià septentrional*; la vila principal on es parla és Rodés 50), ***Rosselló*** (comarca de la *Catalunya del Nord*; la ciutat principal és Perpinyà 82; limita al nord amb el *donasanenc* 58 i el *narbonés* 59 i a l'est amb el Mediterrani), ***Salses*** (localitat *nord-catalana* del *Rosselló* 82; limita al nord amb el *llenguadocià*; v. *català septentrional*), ***Salt***/_{Occ.} *Saut*/_{Fra.} *Sault* (comarca *llenguadocià* de l'*Aude* 56 on es parla *donasanenc*; situada entre *Quercòrb* al nord i *Donasan* al sud; la vila principal és Quilhan), ***Sobrarb*** 100 (comarca *aragonesa*; limita a l'est amb la *Ribagorça benasquesa* 101 i al nord amb el *gascó pirinenc*), ***Sóller*** (localitat de Mallorca 92; v. *mallorquí*), ***sud-occità*** (diasistema compost pel *provençal* i el *llenguadocià*; branca de l'*occitanoromanç*), ***sud-vivarés*** (parlar del *llenguadocià septentrional*; la vila principal on es parla és Aubenàs 51), ***Tarérac*** (localitat *nord-catalana* del *Conflent* 81; limita al nord amb el *donasanenc* de la *Fenolleda*; s'hi parlava originàriament *llenguadocià*, però com en Vingrau hi ha hagut un «anivellament a favor de solucions més meridionals», segons Balaguer 2017: 102; v. *català septentrional*), ***Tarragona*** 86 (ciutat *catalana*; v. *català oriental*), ***tolosà*** (parlar del *llenguadocià meridional* parlat en l'àrea de *Tolosa* 55), ***Tolosa*** 55 (ciutat *llenguadocià* capital del departament de l'Alta Garona; v. *tolosà*,

llenguadocià meridional), **Tortosa** 73 (ciutat *catalana*; v. *català occidental*), **valencià** (*catalanovalencià occidental* parlat en el País Valencià; la ciutat principal on es parla és *València* 71; està compost, de sud a nord, pel *valencià meridional* –que Beltran i Segura 2017 subdividixen en *valencià alacantí* 70 i *valencià meridional*–, *valencià central* 71 i *valencià septentrional* –que Beltran i Segura 2017 subdividixen en *valencià septentrional* i *valencià tortosí* 72–), **València** 71 (ciutat *valenciana*; v. *valencià* i *valencià central*), **Vall d’Aran** 66 (comarca *gascona* pirinenca; la vila principal és Vielha; actualment forma part de la Catalunya espanyola; v. *aranés*), **Vall de Larbost** (vall de l’alt *Comenge* 65 per on corre el riu ^{Fra.} One –un subafluent del Garona–; conduïx a *Banhèras de Luishon*; v. *comengés*), **Vingrau** (localitat *nord-catalana* del *Rosselló* 82; limita al nord amb el *llenguadocià*; s’hi parlava originàriament *llenguadocià*, però com en Tarerac hi ha hagut un «anivellament a favor de solucions més meridionals», segons Balaguer 2017: 102; v. *català septentrional*), **vivaropalí** (geolècte; forma part del diasistema *nord-occità*).

0.6. Símbols, abreviatures, sigles i altres usos

S’han ressaltat amb lletres VERSALETES els ètims, que són llatins si no s’indica el contrari. A més, s’hi han emprat els següents símbols, abreviatures i sigles, que llistem per orde alfabètic:

- * Este símbol, situat davant d’una forma lingüística, indica que esta no està documentada però se suposa. Per exemple, en *Lat. vul.* *BASSIARE.
- ~ Este símbol, situat entre dos formes lingüístiques, indica una oposició (= vs.). Per exemple, en *quatre* ~ *Gas. quat[ ]e*.
- > Este símbol, situat entre dos formes lingüístiques, indica que la posterior és un reflex evolutiu de l’anterior. En sèries com

QUATTUOR > *CaVa. gen. quatre* > *Len. [k]atre*

–se’n trobaran moltes sèries com esta en els capítols IX, X i XI– el símbol > i les abreviatures no indiquen préstecs d’unes varietats occitanoromàniques a altres sinó la relació evolutiva entre les formes presents en occitanoromànç. Per tant, en este exemple, cal entendre que de la forma *quatre* (conservada en *catalanovalencià general*) deriva la forma

[k]atre (present actualment en llenguadocià). Es tracta sempre (o així ho pensem) de formes hereditàries dels geolectes indicats, que han experimentat més o menys passos evolutius.

Alg.	alguerés
Ale.	alemany
ALDC	<i>Atles lingüístic del domini català</i> (Veny i Pons 2001-2018)
ALF	<i>Atlas linguistique de la France</i> (Gilliéron i Edmont 1902-1910)
ALG	<i>Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne</i> (Séguy 1954-1973)
Alv.	alvernés
ant.	antic
apt.	apartat (secció d'un capítol)
Arag.	aragonés
Aran.	aranés
AVL	Acadèmia Valenciana de la Llengua
Bal.	balear (i eivissenc)
C + número	Per exemple, C5, C7. Codi d'una oposició consonàntica, segons la taula 10, presentada en l'apt. VIII.4.1.
c.	<i>circa</i> 'al voltant de'
Capc.	capcinés
cap.	capítol
Cas.	castellà
CaVa.	catalanovalencià (v. l'apartat dedicat a este glotònim més amunt)
Cat.	català
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i> (Alcover i Moll 1930-1962)
DECat	<i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i> (Coromines 1980-1991)
DEECat	<i>Diccionari etimològic essencial de la llengua catalana</i> (Coromines 2013)
DÉRom	<i>Dictionnaire étymologique roman</i> (dirs. Buchi i Schweickard 2008-)
dia.	dialectal
DIEC	<i>Diccionari de la llengua catalana</i> (Institut d'Estudis Catalans 2007 [versió en línia actualitzada en 2020])
DNV	<i>Diccionari normatiu valencià</i> (Acadèmia Valenciana de la Llengua 2016b [versió en línia actualitzada: 2.2.8])

DV	<i>Diccionari valencià</i> (dir. Lacreu [Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana] 1996)
Eiv.	eivissenc
ex.	exemple
FEW	<i>Französisches Etymologisches Wörterbuch</i> (Wartburg 1922-2002)
fig.	figura
Gas.	gascó
gen.	general (en el sentit de ‘majoritari’)
Ger.	germànic
GCC	<i>Gramàtica del català contemporani</i> , dirigida per Solà <i>et al.</i> (2008)
GDLC	<i>Gran diccionari de la llengua catalana</i> (Enciclopèdia Catalana 1998 [versió en línia actualitzada: 30/08/2020])
GEC	<i>Gran enciclopèdia catalana</i> (Enciclopèdia Catalana [versió en línia actualitzada: 30/08/2020])
GNV	<i>Gramàtica normativa valenciana</i> (Acadèmia Valenciana de la Llengua 2006)
ibíd. o ib.	ibídem ‘en la mateixa referència bibliogràfica ja esmentada en darrer lloc’
IEC	Institut d’Estudis Catalans
Lat.	llatí
Lem.	llemosí
Len.	llenguadocià
Mal.	mallorquí
Men.	menorquí
Niç.	niçard
núm.	número
Occ.	occità
occid.	occidental
<i>op. cit.</i>	<i>opus citatum</i> ‘obra citada’
ori.	oriental
PALDC	<i>Petit atlas lingüístic del domini català</i> (dirs. Veny i Pons, 2007-)
pàg.	pàgina o pàgines
Pal.	pallares
Pro.	provençal
ps.	persona

Rib.	ribagorçà
s.	segle
sep.	septentrional (Cat. sep. = rossellonés en sentit ampli o nord-català en sentit restringit)
ss.	següents
sg.	singular
subapt.	subapartat (subsecció d'un capítol)
s. v.	<i>sub voce</i> 'en l'entrada'
v.	vegeu
V + <i>número</i>	Per exemple, V2, V3. Codi d'una oposició vocàlica, segons la taula 10, presentada en l'apt. VIII.4.1.
Val.	valencià
ViAl.	vivaroalpí
vol. / vols.	volum / volums
vs.	<i>versus</i> 'contra, en oposició a'
vul.	vulgar (llatí)

Capítol I

INTRODUCCIÓ

1.1. La subagrupació romànica del catalanovel·lencià: un debat reobert

Das Katalanische de Wilhelm Meyer-Lübke (1925), obra on el romaniste suís considerava el catalanovel·lencià una llengua gal·loromànica (ho vorem en l'apt. VIII.2), fon un dels detonants de la polèmica de la *subagrupació romànica* del catalanovel·lencià (Calaforra 1998: 14), batejada així per Amado Alonso (M.-R. Bastardas 2016: 58), un dels crítics de la tesi gal·loromànica. La qüestió, tractada per múltiples autors, ha rebut diverses respostes, que Fernando Sánchez Miret (2016: 801-802) resumix en les següents opcions⁴¹:

- El catalanovel·lencià és una llengua iberoromànica (Menéndez Pidal 1926, Alonso 1926, Munteanu Colán 2008).⁴²
- És una llengua gal·loromànica (Meyer-Lübke 1925, Coromines 1954, Rubio García 1967, Rohlf 1979, Blasco Ferrer 1986⁴³, Koppelberg 1998).
- Forma part del tipus romànic carolingi (Metzeltin 2007).⁴⁴
- Forma part del grup occitanoromànic (Bèc 1963).⁴⁵

---

⁴¹ Remetem a Sánchez Miret per a les referències bibliogràfiques completes dels autors que apareixen en el llistat. I Martínez i Sumien (2006) ofereixen una presentació de cadascuna de les tesis.

⁴² Sánchez Miret (2016: 801) diu no trobar en les intervencions de Menéndez Pidal o de Alonso «una afirmació explícita del iberorromanisme del catalán»; però el plantejament de l'obra de Menéndez Pidal «choca frontalment con la hipótesis galorrománica» i l'article d'Alonso és una «detallada crítica» de l'obra de Meyer-Lübke. V. apt. v.2.

⁴³ Blasco Ferrer (1986: 172) conclou que les característiques morfosintàctiques del catalanovel·lencià mostren «uno stretto rapporto con le lingue oltrepirenaiche, specie con il gruppo occitanoromanzo». Però també afirma que, amb la seua anàlisi, «le teorie sulla filiazione occitanoromanza del catalano ricevono una solida conferma» (ib. 171).

⁴⁴ Metzeltin inclou l'aragonès i els «dialectos italianos del norte» en el tipus romànic carolingi (que també inclouria el francès, l'occità i el catalanovel·lencià), però exclou les llengües retoromàniques, que formarien part de l'«órbita del mundo italiano» (2007: 400). L'aragonès, segons matisa en un altre passatge, estaria entre el tipus carolingi i el tipus romànic asturleonès (que englobaria l'asturià, castellà, gallec i portuguès) (ib. 400, 416).

⁴⁵ Bèc inclou, en l'occitanoromanç, l'«occitan classique», el gascó i el catalanovel·lencià; junt a les dos últimes varietats, l'autor indica «vers l'ibéro-roman» (1995: 6). Cal dir que per a Bèc l'occitanoromanç és

- Forma part d'una unitat lingüística pirinenca (García de Diego 1950, Rohlfs 1977, 1980).⁴⁶
- És una *llengua pont* (Badia i Margarit 1955, Baldinger 1972) o *anella i clau* (Sanchis Guarnier 1992).
- És una llengua de caràcter autònom (Brummer 1963-1968).

La consideració del catalanovel·lenc com a *llengua pont* rebé en un determinada època el suport de destacats lingüistes nadius, segons reporta Antoni Ferrando (2018):

«Sanchis Guarnier coincidí amb els principals filòlegs coetanis de les altres terres de llengua catalana, Francesc de B. Moll, Joan Coromines i Antoni Maria Badia i Margarit en l'enfocament que calia donar al debat sobre la subagrupació romànica de la llengua catalana, que tanta tinta havia fet vessar als anys vint: el català es podia considerar una “llengua-pont” entre el grup de llengües de filiació gal·loromànica, entre les quals se situava l'occità, i el de llengües de filiació hispanoromànica.^[47] En el fons, la troballa taxonòmica venia a liquidar el panoccitanisme residual i, en el context del franquisme, a reforçar la consideració del català com a llengua romànica individuada» (Ferrando 2018: 206)

Però esta solució (*llengua pont*) –continua Ferrando– «no satisfeu tots els romanistes, ja que era més ideològica que lingüística. I en aquest sentit, cal remarcar que han estat valencians dos dels filòlegs que primer i més contundentment la van qüestionar: Josep Giner i Germà Colón». El segon autor, valora Ferrando, hauria tingut «un paper decisiu en la determinació científica del caràcter gal·loromànic del català», amb les seues obres *El catalán en la Rumania* (1976) i *La llengua catalana en els seus textos* (1978). La conclusió de Colón és la següent:

«Basats en la presència de determinats trets comuns (d'indole fonètica, morfològica, sintàctica, lexical, etc.), assenyallem l'existència d'uns diasistemes llatins que constitueixen el tronc de cada grup de parlars romànics. L'observació lèxica permet de concloure que el català, l'occità i el francès remunten a un d'aquests diasistemes, que en direm “llatí gal·lic” [...]. El diasistema llatí del qual procedeix el català és diferent de l'anomenat “llatí hispànic”, base del portuguès i del català» (Colón 1993 [1976]: 17)

A més, Badia i Margarit acabà acceptant la tesi gal·loromànica en la seua recensió d'*El catalán en la Rumania* de Colón:

---

un tipus de gal·loromànc; els altres dos serien el gal·loromànc francès o d'oïl (que englobaria el francès i francoprovençal) i el gal·loromànc italià o cisalpí («rhéto-frioulan» i «gallo-italien»).

⁴⁶ Segons reporta Munteanu Colón (2002-2004: 647-648), el grup pirinenc de Rohlfs (1977) englobaria el gascó, el catalanovel·lenc i l'aragonès, si bé les dos primeres varietats presentarien majors correspondències.

⁴⁷ A diferència de Ferrando, Sánchez Miret (2016: 801) situa Coromines (1954) entre els partidaris de la tesi gal·loromànica.

«Hoy, G. C., con una singular capacidad tanto para el análisis como para la síntesis, deja bien clara la filiación no hispánica del léxico catalán fundamental»; «mi opinión personal es que el libro de G. C. lógicamente está destinado a ser la terminación ‘oficial’ de la polémica.» (Badia i Margarit, citat per Duarte i Alsina 1984: 21)

A pesar d’això, segons Hans-Ingo Radatz en un article de 2012 («Per què els elements gal·loromànics fan “heavy” en català: Arran del clàssic debat sobre la subagrupació del català»), actualment «la *communis opinio* sembla que ha acceptat» la «fórmula de compromís» que havia encunyat Badia i Margarit, «segons la qual el català seria una “llengua pont”» entre les varietats gal·loromàniques i les iberoromàniques: compartiria «més afinitats fonètico-fonològiques» amb el primer grup però seguiria «majoritàriament» el segon «en les seves solucions morfològiques»⁴⁸. Esta «fórmula» s’ha anat repetint –segons Radatz– «*ad nauseam*» (*op. cit.* 205). I la qüestió del subagrupació «s’ha donat per globalment resolta»; en part també –considera l’autor– perquè el «caràcter polític-ideològic» de la polèmica entre iberoromanistes i gal·loromanistes hauria perdut vigència «després de la mort de Franco i la transició» (ib. 205).⁴⁹

Actualment, «30 anys més tard», hi ha «tres bones raons per a ressuscitar el tema» (ib. 205) de la subagrupació del catalanovel·lenc, argumenta Radatz:

- En el debat s’han considerat arguments morfològics i, «sobretot», fonològics i lèxics (ib. 206, 208), però «la sintaxi hi era pràcticament absent» (ib. 206). El motius seria que els estudis en este camp no havien arribat encara «a un grau de qualitat i de precisió comparables» (ib. 208). I tanmateix els fenòmens sintàctics tenen «sovint» –segons Radatz– freqüències d’ús «altíssimes»; a més, la sintaxi seria «molt menys susceptible de canvis conscients» pels locutors (ib. 209). Per això, serien «molt més rellevants per la caracterització tipològica»; «potser l’element més profund, més revelador i més important».⁵⁰ L’autor aporta

---

⁴⁸ La descripció que fa Radatz de la *communis opinio* no s’ha de considerar representativa de la posició del propi Badia i Margarit sobre la qüestió que ens ocupa. Este autor feu també interessants aportacions que van en la línia dinàmica diacrònica que proposa Radatz, com vorem (apt. v.4, v.5 i v.7).

⁴⁹ Sistac també considera que la concepció del catalanovel·lenc com a *llengua pont* és «la teoria més o menys oficialitzada per la filologia catalana» (2016: 29).

⁵⁰ És interessant notar que Radatz es fixa en la tipologia (concretament en una tipologia sintàctica que distingix les llengües amb concordança del participi i amb article partitiu de les llengües amb acusatiu preposicional i amb «infinitius nominals, diatèticament opacs»), i estudia en quina mesura el catalanovel·lenc forma part d’una tipologia o d’una altra i com això varia. Considera que «una modernització de la qüestió de la subagrupació s’hauria de plantejar en aquests termes: “Amb quina de les seves llengües de contacte –històriques tant com actuals– comparteix la llengua catalana quants i quins elements estructurals?”» (2012: 208). Amb això, suposem que Radatz no està proposant un retorn parcial a

exemples que confirmarien, en diacronia, una «tendència» ja observada en altres camps com la fonologia, la morfologia o el lèxic: el «continu abandonament de solucions paral·leles a les llengües gal·loromàniques i la seva substitució per innovacions paral·leles a les iberoromàniques» (ib. 209).⁵¹

- «Una reavaluació» dels elements gal·loromànics i iberoromànics «podria aportar un nou vessant d'interès» a la discussió entre els partidaris de l'anomenada normativa *heavy* enfront dels partidaris de la versió *light* (ib. 206). Radatz creu que els partidaris de les formes *light* «no són conscients» del fet que «quasi tots els elements incriminats» procedixen «de l'antic estrat gal·loromànic que distingia el català antic de les varietats iberoromàniques veïnes». Les formes *heavy* no serien «tries tan aleatòries» com creurien els seus detractors (ib. 214-215). Per una altra banda, Radatz nota semblances amb una altra polèmica anterior, la dels partidaris de la llengua «que ara es parla» i els del model acadèmic en el segle XIX; i fins i tot s'assembla a la designació com a *llemosí* de la «varietat més gal·loromànica, literària i arcaica» a partir del segle XVI, coincidint amb la irrupció de la influència del castellà. Es tractaria, doncs, d'un «vell fenomen», amb distints noms (ib. 215).
- La qüestió de la subagrupació de la llengua «no pot rebre una resposta única» (ib. 215) –considera l'autor– sinó que s'ha de respondre «de forma dinàmica» (ib. 208). La resposta dependria, per una banda, de quin tipus de catalanovel·lencia es considere (ib. 206): antic o actual, d'un geolecte o d'un altre, formal o informal:

«Referida al català preliterari, la subagrupació s'ha de fer clarament amb la gal·loromànica com a diasistema catalano-occità.

Referida al català modern, caldria diferenciar entre varietats diatòpiques (més gal·loromànica a les Balears, menys al País Valencià i amb Catalunya enmig) i diafàsiques (com a menys formal, més iberoromànica); l'element gal·loromànic representa el passat i les solucions en retrocés mentre que l'iberoromànic representa el futur i l'element productiu del canvi lingüístic.» (Radatz 2012: 215-216)

Per una altra banda, la resposta dependria també de les varietats immediates que es consideren: llenguadocià, gascó i aragonés (les veïnes durant «una bona part»

---

les tesis anticlassificatòries dels que, com Paul Meyer i Gaston Paris en el segle XIX, només consideraven isoglosses de trets concrets (v. IV.5).

⁵¹ De fet, alguns autors ja han tractat de determinar la subagrupació del catalanovel·lencia basant-se en la sintaxi o la morfosintaxi. Blasco Ferrer (1986) i Hinzelin (2008), cadascun a partir de l'estudi de determinats fenòmens, postulen un grup occitanoromànic. V. apt. VI.4.1.

de la història) o francès i castellà (les «llengües veïnes modernes»).

Radatz conclou que «[n]o té sentit qualificar el català de “llengua pont” concebuda com una àrea de transició entre l’aragonès i el gascó / llenguadocià (i encara menys entre el castellà i el francès!)» (ib. 215). En la «*Romània contínua* de l’any 1000 dC», «totes les llengües eren llengües “pont” entre les seves varietats circumveïnes». I actualment, el contínuum ha sigut trencat per l’expansió del francès i del castellà, dos «dialectes en un principi marginals» (ib. 206).

Per una altra banda, la consideració de *llengua pont* seria «atemporal» i passaria per alt «el desenvolupament tipològic bastant radical que ha caracteritzat la història interna del català dels darrers 1000 anys» (ib. 205-206). El catalanovalencià és –assegura– una «llengua d’encuny clarament gal·loromànic»⁵² (ib. 208), de «tendències inequívocament gal·loromàniques», originàriament part d’un «diasistema catalano-occità» (ib. 215). Entre els segles VIII i XIV, les «relacions entre Catalunya i Occitània eren més que evidents»: la reconquesta franca i l’establiment de la Marca Hispànica, la conseqüent influència del Renaixement carolingi, la pertinença eclesiàstica de Catalunya a l’arquebisbat de Narbona, el domini polític català sobre «una gran part d’Occitània» durant la guerra albigea i la participació «de ple» en la lírica trobadoresca (ib. 204). No obstant, després de la derrota de Muret en 1213, la connexió dels catalanoparlants amb les regions del nord hauria disminuït. I més tard, la relació amb les regions de la península s’hauria intensificat: com a resultat, des del segle XVI el catalanovalencià «convergeix cada vegada més amb la iberoromània» (ib. 208, 215) i concretament amb el castellà. Per tot això:

«la resposta només es pot donar de forma dinàmica com un procés mil·lenari que ha allunyat el català de les seves arrels gal·loromàniques i l’ha acostat a la iberoromània, sense que s’hagi perdut el nucli profund d’elements gal·loromànics que al llarg dels segles s’han mostrat immutables davant les pressions del castellà: paraules com *parlar*, *sovint* o *voler* no corren perill de substitució en cap de les varietats del català.» (Radatz 2012: 216)

Cal dir que ja Baldinger (1972 [1958]), partidari de considerar el catalanovalencià una *llengua pont*, trobava a faltar el component diacrònic en la discussió sobre la posició glotològica d’este romanç:

«No cabe duda de que el catalán es el idioma de la Península Ibérica que, por su desarrollo histórico y cultural, está más relacionado con la Galorromania; ocupa una posición puente, que se remonta

---

⁵² En el capítol IV vorem com no és contradictori que un geoelecte siga una transició entre els geoelectes continguts i, alhora, pugui ser agrupat amb els geoelectes d’un costat, per una major afinitat amb estos.

hasta la época visigótica. La respuesta a la pregunta de la ordenación del catalán depende, sin duda, del planteamiento. Se echa de menos en la discusión, una separación clara entre sincronía i diacronía. La respuesta variará, según varíe la época en la que el catalán se compare con el provenzal.» (Baldinger 1972: 128-130)⁵³

A més de Radatz (2012), altres autors recents han estudiat la subagrupació romànica del catalanovalencià.

- Stephan Koppelberg (1998) estudia el lèxic hereditari llatí conservat en catalanovalencià i el compara amb el de la Gal·loromània i la Iberoromània. Els seus resultats mostren, almenys en l'àmbit del lèxic, que l'aragonés provindria d'un diasistema llatí hispànic mentre que el catalanovalencià provindria d'un diasistema llatí gàl·lic; l'autor descarta, doncs, que el catalanovalencià siga una llengua pont.
- Dan Munteanu Colán (2002-2004, 2008), a partir d'una selecció del lèxic actual (els mots llatins hereditaris presents en el denominat *vocabulari representatiu* del castellà, del catalanovalencià i del llenguadocià actuals), conclou que el catalanovalencià pertany genèticament al grup iberoromànic.⁵⁴
- Marc-Olivier Hinzelin (2008), a partir de determinats fenòmens sintàctics en la llengua antiga i actual, agrupa el catalanovalencià amb l'occità dins de l'occitanoromanç, el qual –si entenem bé– formaria part del gal·loromanç (v. apt. VI.4.1.).
- Maria-Reina Bastardas i Rufat (2016), a partir d'ètims protoromànics del *Dictionnaire étymologique roman* (DÉRom), intenta caracteritzar el «protoroman catalan par rapport à celui des parlers voisins» (ib. 61); i els resultats mostren –ho vorem en l'apt. V.4– que en la major part dels casos «le catalan est en concordance avec l'occitan ou le gascon et divergent par rapport à l'espagnol ou l'asturien» (ib. 68).

---

⁵³ Cal dir que Baldinger postula –com vorem en l'apt. V.3, en nota– que el catalanovalencià en origen és iberoromànic i posteriorment ha sigut influït pel gal·loromanç.

⁵⁴ Munteanu pressuposa que «Cuanto mayor [es] el número de coincidencias en el léxico latino patrimonial, más fuertes [son] los vínculos genéticos entre las lenguas» (2008: 221). I els resultats als quals arriba mostren més coincidències entre el catalanovalencià i el castellà. Però cal no oblidar que això podria deure's a la influència de la segona llengua, que hauria afavorit l'abandonament de sinònims catalanovalencians amb cognats gal·loromànics. Per tant, els resultats, al nostre entendre, no permeten tant traure conclusions sobre la genètica del catalanovalencià, sinó més bé sobre la semblança lèxica actual amb el castellà. Com recorda Ramon Cerdà (2009: 430) en la recensió de l'obra de Munteanu, «todo el mundo sabe que el léxico es lo que más fácilmente circula de una lengua a otra bien sea en forma de cultismo, tecnicismo, barbarismo, préstamo, calco, etc. con tal que la dadora ejerza alguna suerte de prestigio o influencia sobre la receptora».

Munteanu Colán (2002-2004) també fa un repàs a la bibliografia sobre la posició glotològica del catalanovel·lencià dins de la Romània. Un altre repàs és ofert per Francisco Abad Nebot (2014). I Fernando Sánchez Miret (2016) analitza els tipus d'arguments «que se han ido esgrimiendo en esta dilatada discusión», aplegant a la conclusió que «la argumentación no se ha tejido sobre bases sólidas» i que el problema «necesita todavía un tratamiento adecuado» (2016: 802, 809).

El debat, doncs, torna a interessar i a estar obert (si és que mai s'havia arribat a tancar). Nosaltres, amb la present investigació, voldríem fer una aportació en la línia que proposa Radatz, concretament desenvolupant la resposta dinàmica diacrònica; al nostre entendre, permet integrar elements de diverses tesis proposades.

1.2. L'estatus del catalanovel·lencià (llengua o dialecte?): un altre debat tancat en fals

Relacionat amb el debat de la subagrupació romànica del catalanovel·lencià està el debat de la seua posició enfront de l'occità.

L'estatus del catalanovel·lencià com a dialecte d'una gran llengua occitana o com a llengua a part fon molt debatut per la lingüística romànica en el marc de les primeres catalogacions de varietats romàniques, després de fundar-se la disciplina, en el segle XIX⁵⁵. Segons Martí-Badia (2019) —qui estudia el posicionament sobre la qüestió dels romanistes de fora de l'àmbit catalanovel·lencià en el període 1806-1906—, el pes de les dos opinions era llavors semblant, però el paradigma «oficial», per influència de la *Grammatik der romanischen Sprachen* de Meyer-Lübke (1890-1901), fon el que considerava el catalanovel·lencià una varietat de la llengua occitana, anomenada *provençal*.

En el primer quart del segle XX, la qüestió fon estudiada per diversos romanistes germanòfons. Schädel (1909) i els seus deixebles Krüger (1911) i Salow (1912) traçaren una frontera (un feix d'isoglosses) entre parlars catalanovel·lencians i parlars occitans i arribaren a la conclusió que uns i altres pertanyen a llengües diferents per la distància glotològica que els separa⁵⁶. Amb estos tres estudis, el problema quedava resolt, a parer

---

⁵⁵ D'aquell debat ofereixen panoràmiques Martí-Badia (2019), Calaforra (1998, 27-34) i Müller (1983), entre altres. Nosaltres, al llarg del present treball puntualitzarem el posicionament de destacats participants. V. sobretot l'apt. VIII.2, on es tracta el posicionament de Diez, Sarrailh i, especialment, Meyer-Lübke.

⁵⁶ «Els estudis en qüestió [...] conduïen a la definició d'aquesta frontera i a l'afirmació de la separació entre ambdós idiomes», reporta Calaforra (1998: 34). Pocs anys abans, Fritz Holle havia presentat, en el Primer

d'un romaniste tan destacat com Walther von Wartburg (1922)⁵⁷. I seguidament Meyer-Lübke –que ha sigut qualificat com el patriarca de la romanística de l'època–, amb *Das Katalanische* (1925) certificà per al catalanovalencià, sobre la base de les seues característiques intralingüístiques, l'estatus de llengua independent; així, almenys, ho ha considerat la comunitat científica des de llavors, segons reporten, per exemple, Calaforra (1998: 15 i 26), Radatz (2012: 203), Valls i González (2016a: 10) i Martí-Badia (2019: 77).

Es pot dir –parafrasejant a Radatz– que la *communis opinio* sembla haver acceptat una fórmula de compromís difosa per Coromines (1954), segons la qual el catalanovalencià seria una «llengua bessona» de l'occità: independent de les llengües romàniques germanes però amb un «parentiu més íntim» amb l'occitana. Esta fórmula, que Fabra ja havia usat (1929), s'ha anat repetint *ad nauseam* cada volta que ha calgut explicar la forta semblança entre les dos llengües. I la qüestió de l'estatus del catalanovalencià enfront de l'occità s'han donat per globalment resolta; en part també perquè el debat ha perdut conseqüències pràctiques a mesura que l'ús de les varietats occitanes ha anat disminuint i, doncs, amb ell la possibilitat de (re)construir un espai comunicatiu panoccità.

Així doncs, en l'actualitat el catalanovalencià és generalment considerat una llengua independent, com vorem en l'apt. III.1. I la qüestió de si «era una lengua» o un dialecte occità és qualificada per Fernando Sánchez Miret com a «antiguo debate» (2016: 801). Però vora un segle després de la publicació de *Das Katalanische* hi ha al nostre entendre tres bones raons per a ressuscitar l'estudi de l'estatus del catalanovalencià enfront de l'occità:

- *Das Katalanische*, si bé és, com diu Calaforra, «un text gairebé mític per als estudiosos de la llengua catalana» (1998: 13), no tancà la discussió sobre la relació glotològica actual entre el catalanovalencià i l'occità, a diferència del que s'ha cregut. De fet és, segons Calaforra, «un dels textos sobre el català més discutits de la primera meitat de segle» (ib. 19).

- En primer lloc, i com ja notà Calaforra (1998: 26), alguns lectors

---

congrés de la llengua catalana (1906), un treball titulat «La frontera de la lengua catalana en la Francia meridional» (1908).

⁵⁷ Cal dir que, per una altra banda, Wartburg no considerava el catalanovalencià part del gal·loromanç, sinó de l'iberoromanç: «Certes, personne ne voudra ni ne pourra contester que de tous les idiomes ibéroromans le catalan est celui qui a subi le plus profondément l'influence des parlers galloromans. Mais de là à proclamer que le catalan c'est du galloroman, il y a loin» (1924: 487).

interpretaren que Meyer-Lübke es mostrava ací favorable a la independència del catalanovalencià mentre altres entengueren el contrari, que feia dependre el catalanovalencià de l'occità. En l'apt. VIII.2.2 vorem que, per exemple, les interpretacions de Antoni M. Badia i Margarit, i de Santiago Martínez i Domergue Sumien per una banda i les interpretacions de Iorgu Iordan i Maria Manoliu, de Baldiger i de Dan Munteanu Colán per una altra banda són oposades.

- En segon lloc, l'obra no pren en consideració les «relacions amb el gascó», segons advertix Meyer-Lübke en el pròleg (1998 [1925]: 82). I com vorem en els caps. VI, IX i X, en alguns fenòmens on hi ha oposició entre el llenguadocià i el catalanovalencià, este concorda amb el gascó.
- En tercer lloc, les bases sobre les quals treballava Meyer-Lübke no són necessàriament actuals. Segons explicava ja fa més de dos dècades Calaforra (1998: 13), «[l]a lingüística històrica ha avançat bastant des de 1925» i «[l]es comparacions sincròniques que proposava Meyer-Lübke han estat progressivament reafirmades i negades» –només per això, Calaforra ja considerava que l'obra «porta a sobre setanta anys d'envelliment» (ara en són més de 90) i que és un estudi «globalment superat»–.
- En quart lloc, després de *Das Katalanische* la qüestió de l'estatus enfront de l'occità ha continuat sent estudiada per altres autors. Sánchez Miret (2016: 801) oferix referències bibliogràfiques sobre eixe debat fins a 1983.⁵⁸
- En quint lloc, Meyer-Lübke de fet estudia, en la part glotològica d'esta obra, si el catalanovalencià s'assembla més al *provençal* o al castellà, per a determinar si és gal·loromànic o iberoromànic. No estudia –contràriament al que alguns han cregut– si és independent d'eixes llengües veïnes o no; dona per suposat que ho és (i, per tant, no ho argumenta). La confusió es pot explicar pel fet que Meyer-Lübke no explicita el seu objectiu de manera clara –però una lectura atenta ho permet determinar, com vorem en l'apt. VIII.2– i per estar redactat en alemany, cosa que hauria restringit entre romanòfons l'accés al contingut de l'obra.

---

⁵⁸ No ens referim a la polèmica –ja presentada en l'apt. I.1– sobre la subagrupació del catalanovalencià (entre les llengües gal·loromàniques o iberoromàniques, principalment), intensa en el segle XX.

- En sext lloc, l'obra no és tan concloent sobre la qüestió que tracta. El llibret aporta molt de material per a respondre-hi, però deixa «a cada lector que jutgi com millor li semblarà», en paraules del mateix Meyer-Lübke, en el pròleg.⁵⁹
- I en sèptim lloc, l'obra no subratlla les diferències del catalanovalencià enfront del *provençal* sinó les seues semblances. Meyer-Lübke s'inclina per l'agrupació del catalanovalencià dins de la Gal·loromània. No ho explicita, però una lectura atenta de l'obra ho permet afirmar –vorem els detalls en l'apt. VIII.2–. Així ho interpreten també, per exemple, Calaforra (1998: 65) i Sánchez Miret (2016: 801).
- La idea de «llengües bessones» de Coromines implica un embaràs comú. Però què vol dir això exactament? ¿El catalanovalencià i l'occità són filles d'un mateix tipus de llatí vulgar però han sigut sempre independents l'un de l'altre? ¿O durant una primera fase formaren part d'una mateixa llengua? És a dir, ¿són bessones dizigòtiques (de dos ous diferents) o monozigòtiques?⁶⁰ El component diacrònic que Radatz recomana considerar per a respondre dinàmicament a la qüestió de la subagrupació romànica del catalanovalencià s'hauria de considerar també en la qüestió de l'estatus del catalanovalencià enfront de l'occità; ja ho feia Meyer-Lübke en *Das Katalanische*, com vorem (apt. VIII.2.2). Una resposta estàtica i atemporal tampoc és satisfactòria en esta qüestió.
- La teoria i els mètodes de recerca s'han desenvolupat considerablement des de 1925. La distància intralingüística (glotològica) ja no es considera l'únic factor determinant a l'hora d'estudiar l'estatus d'una varietat lingüística. Actualment, no es pot ignorar una qüestió en part extralingüística com és el grau d'elaboració (ampliació estilística i d'àmbits d'ús), que junt a la distància intralingüística és un dels dos trets que poden definir les llengües independents segons Heiz Kloss (1952). Una mostra que els conceptes de *llengua per distància* i de *llengua per elaboració* proposats per eixe autor estan consolidats en la romanística (i en la lingüística en general) com a paradigma actual –ho vorem en el cap. III amb més detall– és que la seua distinció «a été fondamentale pour la conception» del nou

⁵⁹ «[D]entro del conjunto de obras dedicadas a la cuestión, el libro de Meyer-Lübke es el trabajo que mayor cantidad y variedad de datos presenta», segons Sánchez Miret (2016: 802), qui es referix a la qüestió de la classificació del catalanovalencià, és a dir la seua subagrupació.

⁶⁰ Segons informa Bernat (2010: 92), Milà i Fontanals ja havia descrit el catalanovalencià i l'occità com a llengües bessones: «verdadero gemelo del provenzal», escrivia en 1865; «hermana melliza», en 1869.

Manuel des frontières linguistiques dans la Romania (eds. Ossenkop i Winkelmann 2018), segons exposa en el capítol inicial sobre teories i metodologies de la recerca el segon dels seus editors.⁶¹

Hi ha, doncs, motius de pes per a pensar que el debat està tancat en fals. I potser això explique, almenys en part, per què ha esdevingut infreqüent el discurs sobre la independització o *individuació* del catalanovalencià enfront de les llengües romàniques veïnes i concretament de l'occità, com vorem en l'apt. VIII.3. Una desaparició que és –al nostre entendre– irregular, tenint en compte que es tracta d'una qüestió fonamental, que ha sigut molt debatuda en el passat i que se suposa resolta.

Inexorablement, l'estudi de l'estatus del catalanovalencià ha de ser actualitzat; i la present investigació pretén ser una aportació en eixe sentit. No és evident, com es pretén (o es dona per suposat) en ocasions, que el grau de distància del catalanovalencià –respecte a l'occità– siga realment suficient per a explicar, per si sol, el seu estatus com a llengua independent; almenys no era evident antigament. Ara bé, el grau d'elaboració del catalanovalencià –en l'apt. III.2.3 vorem en què consistix eixe procés– sí que sembla ser suficient per a explicar el seu estatus com a llengua independent, i des d'antic.

Segons Xavier Lamuela (2012), ja els catalans medievals distingien el catalanovalencià de l'occità, i això «des dels primers textos» (escrits) (ib. 32). Ho «permet de constatar» el fet que usaren la seua varietat per a la prosa i, en canvi, «l'occità medieval» per a la poesia. I la distinció entre les dos varietats arribava «fins al punt» de fer «traduccions» de l'una a l'altra: Llull considerà necessari manar fer versions occitanes de les seues obres per a difondre-les «nord enllà» (ib. 32, 39). Sobre la base d'això, Lamuela parla de dos «tradicions literàries i culturals diferenciades», que es consolidaren «com a tals, això sí, en el context històric de divergències polítiques creixents» (ib. 32).

Per tant, fins i tot si un nou estudi sobre la distància intralingüística respecte a l'occità concloguera que el catalanovalencià no és –o no era antigament– una llengua distant, este continuaria sent una llengua independent, per elaboració –almenys, a partir d'un cert moment històric–. És a dir, la revisió d'esta qüestió no consistiria en posar en dubte l'estatus actual del catalanovalencià com a llengua independent sinó d'explicar millor des de quan és una llengua per elaboració i des de quan (i en quina mesura) és una llengua per distància.

---

⁶¹ El volum pertany a l'ambiciosa col·lecció *Manuals of Romance Linguistics* dirigida per Holtus i Sánchez Miret en l'editorial *De Gruyter*.

1.3. El necessari tractament conjunt dels dos debats

Com hem dit, la *communis opinio* hauria resolt el debat sobre l'estatus del catalanovalencià enfront de l'occità amb la idea que aquella varietat és una *llengua bessona* d'esta; i hauria resolt el debat sobre la subagrupació del catalanovalencià amb la idea que és una *llengua pont* (entre el gal·loromanç i l'iberoromanç). Però, de fet, les idees de *llengua bessona* i de *llengua pont* no semblen compatibles entre si: la primera implica una relació del catalanovalencià més estreta amb l'occità (i, per tant, amb el gal·loromanç, si dins d'este s'inclouen els romanços d'hoc); la segona idea, en canvi, suggerix una posició glotològica intermèdia entre gal·loromanç i iberoromanç. Eixa discrepància evidencia que cal tractar les dos qüestions conjuntament.

De fet, els dos debats estudien essencialment la mateixa qüestió: la posició del catalanovalencià dins del romanç.

«Ambdós debats concernien el lloc que havia de prendre la llengua catalana dins el concert de les llengües romàniques i, segons com es vulgui mirar, els dos debats també podrien considerar-se un de sol amb dues fases, ja que el segon debat es pot veure com una continuació del primer, només en un altre nivell.» (Radatz 2012: 202).

Indicatiu en eixe sentit és que els repassos bibliogràfics que ofereixen tant Meyer-Lübke (en la introducció de *Das Katalanische*, 1925) com Munteanu Colán (2002-2004) combinen aportacions dels dos debats. De fet, el segon autor considera que una de les qüestions «que la lingüística románica no ha solucionado satisfactoriamente todavía [...] es la posición del catalán en la Romania y su pertenencia a uno u otro grupo románico» (2002-2004: 641).

1.4. Les mancances que cal atendre

En els apartats 1.1 i 1.2 s'han presentat múltiples motius pels quals cal revisar l'estatus i la subagrupació del catalanovalencià; i en l'apt. 1.3 s'ha mostrat que les dos qüestions tracten la posició del catalanovalencià dins del romanç i s'han d'estudiar conjuntament. En este últim apartat també s'ha evidenciat que concebre el catalanovalencià alhora com una llengua pont i com una llengua bessona de l'occità sembla incoherent.

La idea que el catalanovalencià seria una llengua gal·loromànica sí que és

compatible amb la idea que seria bessona de l'occità. Però no aclaria si la distinció entre les dos llengües es basa en una elaboració independent o en la distància glotològica. I, si fora el segon cas, no aclaria tampoc –com hem vist ja– en què consistiria exactament la relació genètica entre el catalanovel·lenc i l'occità: serien bessons dizigòtics o monozigòtics? (és a dir, ¿sempre haurien sigut independents glotològicament o haurien format durant un temps una unitat?). Tampoc explicita el component diacrònic.

Més completa i actual és la concepció de Lamuela (2012: 31-32), que parla de «català i occità: un diasistema, dues llengües». La idea es pot trobar també en altres autors, com Carles Castellanos (2000: 31-33), Martínez i Sumien (2006: 121) o Joan-Daniel Bezsonoff (2015: 20).

«el conjunt occitanocatalà (o occitanoromànic) és un diasistema, o llengua per distància, en la qual el català s'ha individualitzat com a llengua per elaboració. El seu desenvolupament distint va començar progressivament a la fi de l'Edat Mitjana, quan els models literaris occitans van deixar la plaça progressivament a una koinè catalana específica (procés afavorit pel dinamisme de la corona catalanoaragonesa, mentre que Occitània patia una dominació francesa creixent). Aquesta situació va finalitzar amb la declaració solemne de Fabra & al. del 1934 afirmant que el català és una llengua distinta de l'occità.» (Martínez i Sumien 2006: 121)

Eixa concepció, no obstant, no s'ha generalitzat en la lingüística catalanovel·lenciana. I açò podria deure's, entre altres motius, a les següents mancances –les quals, no obstant, solament en part estan en la pròpia formulació–:

- El paradigma klossià –que explica que algunes varietats semblants a altres veïnes funcionen com a llengües independents i són considerades com a tals pel fet d'haver sigut elaborades– no estaria prou consolidat en la lingüística catalanovel·lenciana. Indicatiu en eixe sentit és que fins i tot obres que van en la línia de Kloss no fan referència a este autor, com les monografies de Bibiloni (2000) i de Sifre (2005) –a pesar d'estar dedicades en gran part al concepte *llengua* (vs. *dialecte*)– i l'article *llengua* del *Diccionari de sociolingüística* de Francesc Ruiz, Rosa Sanz i Jordi Solé (2001) –si bé en la bibliografia final del diccionari s'inclou l'obra de Kloss⁶². Per tant, sembla que cal donar a conèixer en l'àmbit de la lingüística catalanovel·lenciana l'obra de Kloss.
- Les característiques generals de l'organització geolèxica del romanç actual no

---

⁶² Este diccionari tampoc tracta els conceptes/tèrmins *llengua per elaboració* i *llengua per distància* divulgats per Kloss, a pesar que inclou entrades per a 88 tipus de llengües, com *llengua alta*, *llengua històrica*, *llengua internacional*, *llengua mixta*, *llengua normalitzada*, etc.

serien prou conegudes, potser en part pel progressiu abandonament de la romanística en favor de disciplines dedicades a romanços específics. Per tant, cal aclarir si dins del romanç es poden delimitar unitats glotològiques corresponents a llengües o grups de llengües.

- La llengua occitana seria actualment molt desconeguda en la comunitat lingüística catalanovelenciana, en part per la dràstica reducció de l'ús d'aquella llengua en l'últim segle. Cal, per tant, donar a conèixer eixa varietat romànica veïna.
- El terme *diasistema* no estaria suficientment divulgat; mostra d'això és que no li dedica cap entrada el *Diccionari de sociolingüística* de Ruiz *et al.* (2001). Tampoc estaria suficientment divulgada l'accepció amb la qual usen el terme Colón (1993), Lamuela (2012) i Radatz (2012), per exemple; mostra d'això és que el DNV i el DIEC definixen una altra accepció de *diasistema* (v. apt. VII.1). Per tant, cal determinar com conceben *diasistema* els autors que postulen un diasistema occitanoromànic.
- La fórmula «un diasistema, dues llengües» no té en compte la diacronia i és estàtica. Ja hem vist que Colón (1993: 17) parlava d'un *diasistema gal·lic* en època llatina; dins de la Gal·loromània, Radatz (2012: 215) parla d'un «diasistema catalano-occità» en l'època del «català preliterari»; i, segons Lamuela, hi hauria *tradicions literàries diferenciades* des dels primers texts. Cal, per tant, considerar la diacronia i, eventualment, proposar una resposta dinàmica a la posició del catalanovelencià dins del romanç.
- La resposta «un diasistema, dues llengües» subratlla la relació genètica entre catalanovelencià i occità, però no evidencia l'efecte dels contactes amb llengües exteriors (el castellà i el francès, respectivament), que han intensificat la separació. Cal, per tant, descriure la divergència glotològica entre catalanovelencià i occità combinant l'*Stammbaumtheorie* 'teoria de l'arbre' i la *Wellentheorie* 'teoria de l'ona'.⁶³
- Potser no és prou evident que les semblances del catalanovelencià amb l'occità justifiquen la inclusió d'aquell dins d'un grup (diasistema) occitanoromànic; almenys no actualment. Cal, per tant, estudiar i argumentar millor els llaços glotològics que connectarien les dos llengües en l'espai i en el temps. Això requerix, en primer lloc, revisar l'argumentari glotològic que sol adduir-se per a

---

⁶³ També caldria considerar la tipologia lingüística, com hem vist que fa Radatz (2012).

oposar el catalanovalencià a l'occità.

El present treball pretén atendre les mancances llistades i proposa una tesi comprensiva (v. apt. II.1) que, a més, inclou i compatibilitza aspectes ressaltats ja per diversos autors –alguns des de fa molt de temps, com vorem en el capítol V–.

Capítol II

OBJECTIUS I METODOLOGIA

II.1. Objectius

D'acord amb les dades i les observacions de la introducció (cap. I), la present investigació pretén determinar la posició del catalanovalencià dins del romanç, és a dir respondre alhora al debat del seu estatus (independent o no) enfront de l'occità i al debat de la seua subagrupació romànica. Concretament, té com a objectius generals:

- A. Argumentar la tesi que **el catalanovalencià és un romanç d'hoc que esdevingué una llengua per elaboració i que s'ha distanciat creixentment de la resta de romanços d'hoc (l'occità)**, en part per aproximació al castellà i al francès respectivament, a mesura que estes llengües han guanyat influència. L'argumentació se centrarà especialment en els aspectes menys evidents o coneguts d'esta tesi.⁶⁴
- B. Investigar si el catalanovalencià i l'occità formen –o formaven– un diasistema. Una resposta afirmativa permetria reformular la tesi presentada en el punt anterior parlant de *varietats del diasistema occitanoromànic* en compte de *romanços d'hoc*, expressió esta que denota afinitat sense connotar tanta unitat.

Per a aconseguir eixos objectius generals, la investigació s'ha marcat els següents objectius específics:

1. Evidenciar la dificultat de definir el concepte *llengua* i, com a conseqüència, els obstacles per a delimitar unes llengües d'altres i agrupar-les (v. apt. III.1).
2. Exposar –amb molt més detall del que s'ha fet fins ara en la lingüística catalanovalenciana– els dos trets (distància i elaboració) que definixen les llengües independents enfront dels dialectes segons Heinz Kloss i mostrar la

---

⁶⁴ Per exemple, no ens detindrem massa en mostrar la influència que el castellà i el francès han tingut sobre el catalanovalencià i l'occità, respectivament.

importància que té la distinció entre *llengua per distància* i *llengua per elaboració* en la romanística actual (v. apt. III.2).

3. Determinar quines són les característiques generals de l'organització geolectal del romanç actual (v. cap. IV). Intentarem respondre a preguntes com les següents: Els geolectes locals romànics formen un contínuum? Es poden identificar grups de geolectes locals? Estan delimitats per una frontera? Com és eixa frontera? Hi ha grups de geolectes formant una jerarquia geolectal multinivell? Canvia l'organització geolectal amb el temps?
4. Mostrar com i per quines causes extralingüístiques el romanç catalanovalencià evolucionà primer entre els romanços d'hoc –i, en general, gal·loromànics–, després continuà l'evolució de manera més independent i finalment s'ha aproximat –i continua aproximant-se– al castellà (v. cap. V).
5. Determinar quina és la posició glotològica, dins del romanç actual, del catalanovalencià en relació a l'occità (v. cap. VI). Caldrà respondre a preguntes com les següents: Dins del romanç actual s'identifica una unitat formada pel catalanovalencià i l'occità? En cas afirmatiu, eixa unitat es dividix en dos grans geolectes (catalanovalencià vs. occità) o en múltiples geolectes (catalanovalencià vs. gascó vs. llenguadocià, etc.)? Quines són els trets glotològics que particularitzen eixos dos grans geolectes o bé eixos múltiples geolectes?
6. Definir –amb molt més detall del que s'ha fet fins ara– el concepte *diasistema* que s'usa en la lingüística occitana i catalanovalenciana (v. cap. VII).
7. Revisar les oposicions glotològiques que solen adduir-se en el discurs científic contemporani per a diferenciar el catalanovalencià de l'occità (v. caps. VIII-XI). ¿Les formes que caracteritzarien actualment el catalanovalencià o l'occità existixen –o han existit– en l'altra llengua? Quina relació evolutiva hi ha entre un resultat i l'altre resultat de cada parella oposada?
8. Valorar, segons els resultats del punt anterior, si les oposicions glotològiques revisades descriuen de manera adequada (exacta) la relació entre el catalanovalencià i l'occità (v. apt. XIIa.3).
9. Valorar si els resultats i conclusions dels punts anteriors permeten –o permetien– considerar el catalanovalencià part d'un diasistema occitanoromànic (v. apt. XIIa.1).

II.2. Metodologia

Els objectius específics i generals presentats en l'apartat precedent s'han perseguit, principalment, mitjançant dades extretes de la bibliografia rellevant que existix i noves dades aconseguides amb dos estudis glotològics originals que comparen el catalanovalencià i l'occità (o les varietats occitanes).

II.2.1. Bibliografia

Hem partit de l'anàlisi de la bibliografia existent, que no és gens escassa. Hem relacionat les idees que aporten les diferents perspectives dels autors; i, compaginant-les i completant-les amb idees pròpies, hem aprofundit en el coneixement de l'objecte d'estudi, camí que ja ens ha permès aconseguir una part dels objectius buscats.

En la bibliografia, ha calgut identificar i aconseguir les obres adequades, i analitzar i interpretar cada treball.

- Les obres necessàries són moltes i estan disperses, i per a identificar-les i aconseguir-les, principalment hem seguit les remissions bibliogràfiques que fan els autors, hem consultat catàlegs bibliogràfics, hem cercat entre els recursos que hi ha disponibles en línia i hem visitat en persona biblioteques universitàries de València, Palma, Barcelona, Perpinyà, Tolosa (de Llenguadoc) i Montpeller, així com el Centre Interregional de Desenvolupament de l'Occitan (CIRDÒC) en Besièrs.
- En algunes obres destacades, l'autor no s'expressa de manera clara: no explicita la seua tesi, fa afirmacions confuses o contradictòries, presenta la seua tesi de manera diferent a altres obres pròpies, etc. Estos texts han requerit un treball previ d'anàlisi detallada i interpretació. És el cas, per exemple, de *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925) o de les obres que teoritzen sobre el concepte *diasistema*, texts als quals s'han hagut de dedicar moltes pàgines del present treball.

Entre les obres emprades, cal destacar la monografia de Kloss de 1978, que hem seguit per a exposar el seu concepte de *llengua* (objectiu 2); estudis dialectomètrics portats a terme per diversos autors, els resultats dels quals hem aprofitat per a determinar les característiques generals de l'organització geolèxica del romanç actual (objectiu 3) i la posició del catalanovalencià en relació a l'occità en l'actualitat (objectiu 5); i

consideracions teòriques que fan diversos autors sobre el concepte *diasistema*, que ens han ajudat a definir eixe concepte (objectiu 6).

II.2.2. Comparació dels romanços d'hoc

Hem cercat noves dades realitzant un estudi glotològic que compara el catalanovalencià amb els altres romanços d'hoc (apt. VI.5 i VI.6): una anàlisi comparativa de les principals evolucions que caracteritzen els distints romanços d'hoc (catalanovalencià, gascó, llenguadocià, provençal, vivaroalpí, alvernès i llemosí); l'estudi aprofita els fenòmens que destaca Lamuela com a característics de cada romanç d'hoc (2012: 34) i es basa en els reflexos que proposa Sumien (2006) per a una estandardització policèntrica de l'occità. Es tracta d'un estudi preliminar.

II.2.3. Comparació del catalanovalencià i l'occità

Hem cercat noves dades, principalment, realitzant un nou estudi glotològic que compara el catalanovalencià i l'occità.

Este estudi, que no pot comparar les dos llengües en tots els aspectes, focalitza en les oposicions glotològiques (de lèxic, fonologia/fonètica, morfologia, etc.) que s'han adduït en el discurs científic contemporani per a diferenciar el catalanovalencià de l'occità: evidenciant els lligams glotològics que connectarien les varietats catalanovalencianes i occitanes en el temps i en l'espai precisament en estos fenòmens (que, en teoria, diferencien les dos llengües) és la manera com pretenem argumentar a favor de la tesi que formen un únic diasistema (objectiu 9). Així doncs, l'estudi consisteix en una revisió dels fenòmens adduïts per a caracteritzar el catalanovalencià (objectiu 7) i partix de la hipòtesi que eixes oposicions simplifiquen en excés la realitat i invisibilitzen la intensa relació entre les dos llengües (confirmar-ho és l'objectiu 8).

Davant de la necessitat d'acotar l'objecte d'estudi, s'han pres en compte solament llistats d'oposicions, que són un recurs emprat per múltiples obres (probablement la majoria) i es pot considerar representatiu del discurs (v. apts. VIII.4 i VIII.5). A més, hem limitat la revisió a les oposicions consonàntiques i vocàliques, que són les que més sovint adduïxen els autors per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità i són la majoria de les oposicions glotològiques adduïdes. Concretament, analitzarem 10 oposicions consonàntiques i 10 vocàliques, que són la majoria de cada grup.

La revisió de les oposicions consonàntiques (v. cap. IX) i vocàliques (v. cap. X) s'ha fet consultant atles lingüístics i altres obres dialectològiques així com múltiples gramàtiques històriques i altres obres de lingüística històrica. Entre estes últimes cal destacar la *Fonètica històrica del català* de Daniel Recasens, 2017.

II.2.4. Estructura interna del treball

El treball està organitzat en capítols, que s'agrupen en dos blocs:

- Els capítols III a VII estan dedicats a qüestions diverses: el concepte de *llengua* (cap. III); l'organització geolèxica del romanç (cap. IV); els romanços d'hoc en la història (cap. V) i en l'actualitat (cap. VI) –este capítol inclou l'estudi glotològic preliminar–; i el concepte de *diasistema* (cap. VII). Cadascun d'estos capítols compta amb un apartat final de conclusions.
- Els capítols VIII a XI, que formen una unitat, estan dedicats a l'estudi glotològic principal: exposició de les oposicions glotològiques que solen adduir-se en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovel·lencia enfront de l'occità (cap. VIII); revisió de les oposicions consonàntiques (cap. IX) i vocàliques (cap. X); i resultats d'esta anàlisi (cap. XI).

En el capítol XII, de conclusions generals, es presenten les conclusions tant de l'estudi glotològic principal com de tot el treball. Este capítol s'oferix tant en valencià com en francès.

Després es pot trobar la bibliografia, i finalment un resum ampli del treball (en versió valenciana i francesa).

Capítol III

EL CONCEPTE DE *LLENGUA*

«**llengua** [Λέηgwa] **1.** *f. ANAT.* Òrgan musculós movable dels vertebrats, situat en la cavitat bucal, que intervé en la degustació, la deglutició i en l'articulació de sons. **2.** *f. LING.* Sistema de signes orals, reflectit sovint en un codi escrit, propi d'una comunitat, que servix bàsicament per a la comunicació.» (DNV)

III.1. La dificultat de delimitar llengües entre si i agrupar-les

La «percepció compartida pels romanistes» inclou molts aspectes que han sigut consensuats, que són indiscutibles (o, almenys, «indiscutits»); però també hi hauria «realitats més controvertides», considera José Enrique Gargallo en l'article «Les llengües romàniques (quines i quantes?) segons la romanística de l'últim terç de segle» (2001: 14). Este romaniste fins i tot es mostra sorprès davant «certes afirmacions taxatives d'alguns filòlegs, pretesos dogmes de fe de la romanística, que tanmateix [...] no són subscrits per altres filòlegs (no menys solvents ni capacitats que aquells)».

Un exemple de la «diversa percepció que de la realitat romànica poden tenir els estudiosos del conjunt de la Romània o d'alguna de les seves parcel·les» (ib. 13-14) seria el llistat de llengües romàniques. Gargallo l'estudia comparant un «tast» de manuals de lingüística romànica i altres obres «de caire divulgatiu» que han vist la llum en l'últim terç del segle XX. I mostra la diversitat de nòmines de llengües romàniques que contemplen, les quals recollim en la següent taula per a una millor visualització⁶⁵.

---

⁶⁵ V. en el text de Gargallo certes matisacions que fa l'autor, així com les referències bibliogràfiques completes.

Taula 1 — Llistat de llengües romàniques segons diversos autors (adaptat de Gargallo 2001)

	Jordan i Manoliu (1972 [1965])	Bèc (1970-1971)	Cam-proux (1974)	Gauger (1989 [1981])	Renzi (1985)	Harris i Vincent (1988)	Iliescu (1989)	Vernay (1991)	Klinkenberg (1994)	Lindenbauer, Metzeltin i Thir (1994) ⁶⁶	Blasco Ferrer (1996)
portugués ⁶⁷	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
gallec								•		•	•
asturià ⁶⁸										•	•
judeocastellà				(•)							
castellà ⁶⁹	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
aragonés										•	•
català ⁷⁰	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
gascó		•					•	•		• ⁷¹	•
occità ⁷²	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
francoprovençal		•	•		•	(•)	•				•
francés	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
retoromànic ⁷³	•	•	•	•	• ⁷⁴	•	• ⁷⁵	• ⁷⁶	•	• ⁷⁷	• ⁷⁸
ladí (dolomític)					•		•			•	•
friülà					•		•	•		•	•
italià septentrional							•				
sard	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
cors										•	•
italià	•	•	•	•	•	•	• ⁷⁹	•	•	•	•
italià meridional							•				
dàlmata	•	•	(• ⁸⁰)	(•)	•	(•)	•		•		•
istoromanés							•				
romanés	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
criolls romànics				(•)		(•)				•	
TOTAL llengües	10	12	11	12	13	12	17	12	10	17	18

Com es veu, algunes llengües són contemplades en les onze obres. Les hem ressaltades, i en sumen nou. Entre elles figura tant l'occità com el catalanovalencià. Este, per tant, ja no és exclòs del catàleg de llengües romàniques –com feia Meyer-Lübke

⁶⁶ El llistat és coincident en Metzeltin (1998).

⁶⁷ *portugués* o *gallegoportugués*

⁶⁸ *asturià (lato sensu)* o *asturianolleonés* o *bable*

⁶⁹ *castellà* o *espanyol* (en sentit restringit)

⁷⁰ *català (lato sensu)*

⁷¹ gascó i «occità» (en sentit restringit) són tractats conjuntament.

⁷² *occità* o *provençal (lato sensu)*

⁷³ *retoromànic* o *retofriülà*

⁷⁴ *romanx* o *grisó*

⁷⁵ *romanx* o *grisó*

⁷⁶ *romanx* o *grisó*

⁷⁷ *romanx* o *grisó*

⁷⁸ *romanx* o *grisó*

⁷⁹ L'italià central és distingit de italià literari.

⁸⁰ Declarat extint.

encara en 1920⁸¹-. S'evidencia, en canvi, que les opinions estan dividides quant a l'estatus del gascó. Però este rebria més suport que el gallec, per exemple.

Gargallo, per una altra banda, observa que «d'un temps ençà» els llistats s'han ampliat considerablement en algunes obres. Això, segons l'estudiós, es deuria a l'aplicació de criteris «d'ordre sociolingüístic i altres lligats a l'elaboració o l'estandardització de noves llengües» (ib. 19). Els criteris o requisits aplicats pels estudiosos per a intentar determinar si una varietat romànica és una llengua independent –i, per tant, per a elaborar el llistat de llengües romàniques– també són diversos. Gargallo (2001: 17-18) recull els següents:

- Forta diferenciació glotològica respecte a altres llengües
- Alt grau d'anivellament dialectal intern
- Prestigi literari
- Suport per part d'«entitats polítiques», com els estats.
- Inclusió tradicional en el llistat de llengües romàniques transmés per la romanística (este criteri explicaria –segons Gargallo– «la pretesa *llengua romànica* francoprovençal»⁸²)
- Intercomprensibilitat dels seus parlants (un criteri vulnerable, segons Gargallo)

Als criteris dels quals disposen les «sciences du langage» per a delimitar unes llengües d'altres, Georg Kremnitz dedica l'article «Sur la délimitation et l'individuation des langues» (2008). Recull els arguments que s'han aplicat des de la *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836-1843) de Diez⁸³ i els agrupa en criteris «linguistiques (formels) ou internes» i criteris sociolingüístics o externs. Després d'identificar problemes tant en uns com en altres, conclou que «les deux séries ne suffisent pas pour décider des cas vraiment litigieux. La question de la délimitation des langues ne peut donc pas (encore?) être résolue par les sciences du langage, elle reste un problème politique» (ib. 38).⁸⁴

---

⁸¹ Curiosament, el llistat de Meyer-Lübke de l'*Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* (1920: 17) també sumava nou llengües; l'única diferència és que, en compte del catalanovalecià, incloïa el dàlmata. Esta llengua, segons explica Kremnitz (2012: 9), s'havia extingit en 1898 però havia sigut descrita en 1906 per Matteo Bartoli, deixeble de Meyer-Lübke.

⁸² Segons explica Kremnitz, el francoprovençal –així com el dàlmata– fon aïllat o delimitat per Graziadio Isaia Ascoli i «uniquement sur des faits de linguistique interne ou formelle» (2008: 9).

⁸³ Sobre com evoluciona la consideració que té Diez del catalanovalecià, v. apt. VIII.2.2., en nota.

⁸⁴ Ara bé, Kremnitz considera que una concepció «poly- ou pluricentrique peut atténuer les tensions» (ib. 38).

Una qüestió relacionada on els romanistes també poden divergir considerablement és la classificació de les llengües romàniques. Segons reporta Sánchez Miret (2016: 806-807), les classificacions o agrupacions de les llengües romàniques que s'han proposat són de tres tipus: les genealògiques es fixen en l'origen comú i el canvi lingüístic (intern) de les llengües, i agrupen estes en *famílies lingüístiques*; les areals es fixen en el contacte degut a la interdependència geogràfica i agrupen les llengües en *aliances*; les tipològiques, a diferència de les anteriors, es fixen solament en elements interns a les llengües, en «coincidencias formales presentes en las estructuras de las lenguas».

D'interés per a la present investigació és, concretament, on i com es pot agrupar el catalanovalencià, qüestió que serà tractada en el capítol VI.

III.2. Els dos trets definitoris de llengua (vs. dialecte) segons Kloss: distància i/o elaboració

«**distància** [distánsia] **1.** *f.* Interval d'espai o de temps entre dos coses. *Saps a quina distància estem del poble? A tants dies de distància és difícil fer una previsió.*»

«**elaborar** [elaborár] (elabora [elabóra]) **1.** *v. tr.* Preparar o transformar (alguna cosa) o obtindre (un producte), especialment a través d'operacions successives. *Elaborar orxata, pa.*» (DNV)

III.2.1. Polisèmia del terme *llengua*. L'accepció 'llengua independent'

La dificultat de delimitar llengües explica que dos obres addicionals analitzades per Gargallo s'abstinguin d'oferir una nòmina de llengües romàniques. Una d'eixes obres és el manual de Rebecca Posner (1998 [1996]), que conclou:

«La respuesta a la pregunta que planteamos en este capítulo [Quantes llengües romàniques hi ha?] no puede ser concluyente: “Depende de lo que usted quiera decir...”» (Posner 1998: 278)

Efectivament, depén de què s'entengui per *llengua*.

La definició del concepte *llengua* és també, segons Sánchez Miret (2016: 807-808), un dels «aspectos [...] más importantes» que cal abordar per a resoldre la «cuestión de la clasificación del catalán», considerada per l'autor –com ja hem vist en el capítol introductori– «un problema que necesita todavía un tratamiento adecuado».

Segons Heinz Kloss, els tèrmins *llengua* i *dialecte* són usats quotidianament per llecs i també per investigadors sense reflexionar massa sobre les característiques que són decisives per a distingir un concepte de l'altre. I, de fet, «l'ús dels dos tèrmins vacil·la considerablement» (1978: 24). Aix  –nota Kloss– planteja un problema, per exemple, cada volta que els científics es troben amb l'encàrrec de proporcionar llistats i estadístiques fiables sobre les llengües parlades en un país (ib. 23). A este problema, Kloss proposa una pragm tica eixida en una monografia (*Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*⁸⁵) que tenia per objectiu principal –segons informa l'autor en unes notes preliminars– respondre a la pregunta de «quines llengües “germàniques” hi ha en l'actualitat» (*op. cit.* 9). Ens detindrem a exposar la proposta de Kloss, ja que si bé ha tingut una gran acceptació –cosa que també mostrarem–, no sempre és ben coneguda. L'obra fon publicada en 1952, però citem la segona edició de 1978, amb traduccions nostres.

Kloss identifica cinc accepcions diferents del terme *llengua* (*op. cit.* 30-31):

1. Qualsevol idiolecte, la llengua d'un individu concret.
2. Qualsevol llengua d'un grup (*Gruppensprache*), ja siga un regiolecte, un sociolecte o la llengua d'una professió o d'una disciplina.
3. Qualsevol de les llengües de grup del tipus 2 «a les quals es poden subordinar tota la resta de llengües de grup com a “subsistemes”». Són les llengües que apareixerien en un llistat de les llengües que parla actualment la humanitat (el qual, ahora, seria –nota l'autor– un llistat de comunitats lingüístiques). Kloss les anomena *Einzelsprachen*, que es pot traduir per *llengües independents*⁸⁶.
  -   Al portugu s i al catalanovalecià («Katalanisch») se'ls reconeix –segons Kloss– «un cert rang»: se'ls considera «suficientment independents» per a poder ser –o fins i tot deure ser– nomenats en aquell llistat de llengües. Per contra, no s'hi nomenaria l'andalús ni l'asturià sinó el castellà («spanische Sprache»), com a varietat estàndard («Hochsprache») que

⁸⁵ El títol, tenint en compte els aclariments del propi autor (1978: 10-13, 37), es pot interpretar en el sentit de *La transformació (planificada) de varietats lingüístiques germàniques en noves llengües estàndard des de 1800*.

⁸⁶ Pròpiament, *Einzelsprache* significa *llengua solta* (o *sola*, *separada*, *aïllada*, *individual*, *singular*, *desaparellada*). Però ens sembla més clar traduir el terme per *llengua independent*, vist que l'autor també parla de «llengües soltes independents» (*selbst ndige Einzelsprachen*, ib. 31) i fa referència en múltiples ocasions a la seua independència o independització.

representa tots els dialectes («Mundarten») per ell coberts («überdachten»)⁸⁷ (ib. 23).

- En aquell llistat –exemplifica també l'autor– no apareixeria el dialecte dels habitants de Turíngia, ni el sociolecte dels productors de cervesa de Munic, ni la varietat particular (*Sondersprache*) dels caçadors ni la varietat tècnica (*Fachsprache*) del zoòlegs, sinó l'alemany estàndard (*Standarddeutsch*), la «llengua de la qual representen subsistemes».

4. El llenguatge humà, és a dir la facultat humana de parlar.
5. Qualsevol sistema de comunicació, com per exemple la dansa de les abelles. Este ús seria metafòric.

III.2.2. Trets definitoris de les llengües independents: distància i/o elaboració

El problema, concretament, es troba en definir la tercera accepció de *llengua*, és a dir, en distingir les *llengües de grup* que són independents de les que són dependents. I, en relació amb això, Kloss fa dos aclariments que ens semblen fonamentals:

«No pretenem determinar quins són els casos en els quals una varietat lingüística s'hauria de considerar com a llengua [independent] sinó en quins casos és, de fet, considerada com a llengua [independent]. En esta qüestió, arribem a una certa claredat solament si reconeixem que el terme *llengua* [independent] s'usa actualment en totes les nacions amb un sentit doble.»⁸⁸ (Kloss 1978: 24)

Kloss identifica dos trets (*Merkmale*, ib. 26) definitoris de les llengües independents: estes serien varietats lingüístiques caracteritzades per la distància intralingüística (glotològica) respecte a altres varietats i/o per l'ampliació estilística i d'àmbits d'ús. Típicament, les varietats lingüístiques que són considerades llengües independents presenten els dos trets nomenats, però algunes d'elles presenten només un dels dos trets (l'un o l'altre). Conseqüentment, entre les llengües independents, hi ha:

---

⁸⁷ Potser Kloss considera l'asturià una antiga llengua independent que en l'actualitat es troba ja completament dialectalitzada respecte a la llengua castellana. V. més avant la diferència entre dialectalització aparent (*Scheindialektisierung*) i dialectalització completa (*Volldialektisierung*).

⁸⁸ En l'original: «Wir wollen nicht bestimmen, in welchen Fällen ein Idiom als Sprache bezeichnet werden sollte, sondern in welchen Fällen es tatsächlich als Sprache bezeichnet wird. Zu einer gewissen Klarheit kommen wir in dieser Frage nur, wenn wir erkennen, daß der Begriff "Sprache" heute bei allen Völkern in einem doppelten Sinne gebraucht wird.»

1. Llengües distants i ampliades. D'este tipus són, segons Kloss, la major part de llengües independents (ib. 25). Exemples de l'autor: portugués i txec (ib. 35).⁸⁹
2. Llengües només distants. Ex.: sard i dàlmata (ib. 28).
3. Llengües només ampliades. Exemples «típics»: gallec en relació al portugués, l'eslovac en relació al txec i el macedoni en relació al búlgar (ib. 26, 35).

En alemany, els dos trets s'anomenen *Abstand* 'distància' i *Ausbau* 'ampliació' (ib. 26); i combinant *Abstandsprache* 'llengua distant' i *Ausbausprache* 'llengua ampliada' amb els adverbis *auch* 'també' i *nur* 'només', Kloss parla respectivament de (ib. 25):

1. *Auch-Abstandsprachen* o *Auch-Ausbausprachen*
2. *Nur-Abstandsprachen*
3. *Nur-Ausbausprachen*.

Cal advertir que el verb alemany *ausbauen* és polisèmic i presenta tres accepcions rellevants en este cas: 'ampliar'; 'continuar el desenvolupament, millorar'; 'transformar, remodelar/reformar'. Tenint en compte la concepció de Kloss (v. a continuació), una bona traducció seria *ampliar*. No obstant, seguint el costum ja establert (Lamuela 1994: 29; Castellanos 2000: 45), el traduirem com *elaborar*, per no diversificar la terminologia innecessàriament.⁹⁰

III.2.3. El concepte *elaboració* de Kloss

Abans de continuar, cal aclarir com l'*elaboració* (*Ausbau*) és concebuda per Kloss. Segons ell, l'*elaboració* formaria part del procés de transformació d'una varietat lingüística oral en una *llengua elevada* (*Hochsprache*, ib. 37, 50)⁹¹. En este procés, l'autor distingeix un pas previ (*Vorstufe*) de grafització (*Alphabetisierung*) i tres tasques principals (*Hauptaufgaben*), que serien:

- Unificació ortogràfica;
- Unificació de les formes (morfologia i lèxic);

⁸⁹ En un altre passatge, Kloss llista les cinc llengües germàniques que «des de sempre han sigut generalment considerades llengües distants i ampliades»: alemany, anglés, danés, neerlandés i suec (ib. 83-84). Un altre exemple romànic seria el castellà, i un altre eslau seria el rus (ib. 35).

⁹⁰ L'autor preferix el terme «Ausbau» 'elaboració' a «Entwicklung» 'desenvolupament, evolució', ja que este seria ambigu: donaria a entendre que al mateix resultat es podria arribar també a través d'un procés de canvi lingüístic lent, quasi imperceptible i completament espontani –considerat habitualment *natural*– (ib. 10, 13, 25).

⁹¹ El concepte de *Hochsprache* és, per a Kloss, essencialment equivalent al de *Standardsprache* (ib. 12).

- Elaboració (*Ausbau*).

Les tasques són concebudes per Kloss en un altre passatge com a fases (*Phasen*, ib. 46). No obstant, l'autor matisa que es poden solapar (ib. 46) i fins i tot poden donar-se en un orde diferent, ja que tot el procés és –advertix– «realment complex» (ib. 53). Abans de començar l'elaboració (*Ausbau*), no sempre existix una normativa unitària (*Einheitsnorm*) (ib. 53); de fet, per motius «pedagògics i identitaris» (*pädagogischen und volkpsychologischen Gründen*) poden desenvolupar-se múltiples *dialectes elaborats* (*Ausbaudialekte*), com en grisó.⁹²

El procés partix «més de la paraula escrita que de la parlada», afirma Kloss al principi de l'obra (ib. 10). Tradicionalment, l'aparició i el desenvolupament d'una *llengua elevada* han estat quasi exclusivament determinats per la paraula impresa (ib. 12). En consonància amb això, la *llengua elevada* ha consistit sobretot en una *llengua escrita* (*Schriftsprache*, ib. 37)⁹³, si bé les noves paraules i expressions que amplien les capacitats expressives de l'escriptura s'introdueixen després en l'oralitat cada volta més (ib. 53). Ara bé, a la paraula impresa s'assemblen la ràdio i la televisió⁹⁴ en el sentit que arriben a un públic supralocal (ib. 22); per això, des de la introducció de la ràdio –cap a 1950, com a molt tard (ib. 46)–, el procés que porta a una *llengua elevada* es produïx quasi en la mateixa mesura mitjançant l'oralitat, considera Kloss (ib. 53).⁹⁵

Amb *elaboració* (*Ausbau*), Kloss es referix a una ampliació⁹⁶ de la varietat lingüística en «dos dimensions interdependents» (*interdependente Dimensionen*) (ib. 37):

- Mitjans estilístics (*Stilmittel*) nous:
  - Creixent diferenciació dels mitjans expressius (*Ausdrucksmittel*), sobretot lèxics però també sintàctics;
  - Modernització, per a incloure les novetats de la vida contemporània. I creació d'una terminologia especialitzada; per exemple, científica i tècnica (ib. 55).

⁹² Després de la publicació de Kloss, s'ha elaborat un estàndard comú per al grisó, anomenat *rumantsch grischun*.

⁹³ Per a Kloss (ib. 12), el concepte de *Schriftsprache* (llengua escrita) és especialment proper (*besonders naheliegende*) al de *Hochsprache* (llengua elevada). V. ib. 21-22.

⁹⁴ Ací podríem afegir actualment altres mitjans de comunicació de masses audiovisuals.

⁹⁵ De fet, en tot el món s'emet per la ràdio en «centenars» de llengües que manquen completament, o quasi, texts elaborats impresos (*gedrucktes Schrifttum*) –escriu Kloss en 1978–; per això, l'autor no descarta que pugui construir-se un corpus oral de texts elaborats (*Rundfunkschrifttum*) en eixe tipus de llengües (ib. 50).

⁹⁶ Kloss, parlant de l'*Ausbau*, usa també els verbs *ausgestalten*, *umgestalten*, *pflügen* (ib. 25), *entwickeln* (ib. 26, 34), *entfalten* (ib. 47) o derivats seus.

- Àmbits d'ús (*Anwendungsbereiche*) nous:
  - Àmbits escrits:
    - Belles lletres (Literatura) (*Schöne Literatur (Belletristik)*): poesies, epopeies (*Epen*), obres de teatre, prosa narrativa. Kloss distinxix distintes fases (ib. 49-50), en els quals no entrarem.
    - Prosa no literària (no artística). Kloss distinxix distints àmbits, temàtiques i nivells (ib. 47-49), en els quals no entrarem.
    - Traducció de texts fonamentals (*Schlüsseltexte*) de contingut ideològic (*weltanschaulichen Inhalts*), com per exemple la Bíblia.
  - Àmbits orals, on es parla davant d'un gran públic (els seus texts són anomenats *Zusprachetexte* per Kloss). La locució es fa «a sovint» a partir d'un text escrit (ib. 22):
    - Sermons i conferències
    - Ràdio i televisió. Els texts d'estos mitjans (anomenats *Medientexte* per Kloss) són en l'actualitat quantitativament més importants que els àmbits tradicionals del punt anterior (ib. 39).

Sobre la tipologia textual d'estos àmbits orals, v. ib. 50.

El procés d'elaboració d'una varietat lingüística és, segons Kloss, conscient, deliberat, sistemàtic i planificat (forma part d'una planificació o política lingüística) (ib. 10, 13, 25). Però el nou mitja d'expressió que és la llengua elevada (*hochsprachliche Ausdrucksmittel*) no només ha de ser acceptat per erudits pretensiosos (*anspruchsvollen Gebildeten*) –advertix Kloss– sinó també per la població general (*von den breiten Massen*) (ib. 54). Per això, per exemple, cal, junt a literatura d'alta qualitat, també literatura de més baixa qualitat (ib. 54-55), popular. I la nova terminologia especialitzada fruit de l'elaboració (*Ausbau*) no només ha de ser publicada en diccionaris, sinó que ha de ser usada en la vida quotidiana, tant en l'àmbit laboral com privat (ib. 54).⁹⁷

L'avanç de l'elaboració depén, segons Kloss, de la situació inicial de la comunitat lingüística⁹⁸ així com del canviant context⁹⁹. Així i tot, es poden distingir, segons Kloss (ib. 51-52), una fase prèvia (*Vorphase*) i cinc fases (*Phasen*). En este fases, no entrarem

⁹⁷ Mostra de la importància que té, per a Kloss, la socialització o vehiculació de la varietat, és que qualifica l'*Ausbau* (elaboració) com a concepte sociològic, mentre que l'*Abstand* (distància) seria lingüístic (ib. 23).

⁹⁸ Segons Kloss, es donen sobretot les tres següents situacions bàsiques (*Grundsituationen*): 1) la comunitat és analfabeta; 2) la comunitat (o la seua classe alta) llig i escriu una llengua no emparentada (*nicht verwandt*); 3) la comunitat (o la seua classe alta) llig i escriu una llengua pròxima (*Nahsprache*) (ib. 51).

⁹⁹ La independització política de la comunitat, per exemple, facilita l'ús de la llengua pròpia en l'administració (ib. 51).

ací; però cal destacar que, segons Kloss, «en la lluita per la existència» (*Daseinskampf*) com a llengües elaborades, guanyen aquelles varietats que conquerixen l'àmbit de la prosa no literària (no artística) (ib. 28, 29); això seria més determinant que la literatura (ib. 28).

Per exemple, el suís alemany compta –assegura Kloss– amb una «lírica moderna d'alt rang» però això a penes planteja la pregunta de si la varietat és o està esdevenint una llengua per elaboració (ib. 28-29). L'autor argumenta que, en una varietat (sigui una llengua distant o no) que es trobava «completament abandonada» pels literats, «els poetes poden crear-se una llengua per a l'ús propi que no sigui vinculant per a ningú més». Fins i tot pot aparèixer un gran poeta de fama mundial «quasi de la nit al matí», com hauria sigut el cas de Mistral en occità. En canvi, per a escriure llibres especialitzats en botànica o enginyeria mecànica cal una terminologia especialitzada i un públic lector acostumat o disposat a llegir llibres d'eixe tipus en eixa llengua (ib. 28)¹⁰⁰. En gallec, per exemple, existixen llibres sobre demografia, economia pesquera, història, etc. (ib. 29); i els catalans –diu Kloss– «no han produït un Mistral però llur llengua s'ha introduït molt més en les publicacions especialitzades que l'occità, amb la qual cosa torna a ser molt més la llengua escrita del poble» (ib. 29).

III.2.4. Classificació de les llengües independents

Una volta hem aclarit, a grans trets, a què es referix Kloss amb *elaboració* (*Ausbau*), podem tornar a la seua classificació de les llengües independents en 1) llengües distants i també elaborades; 2) llengües només distants; 3) llengües només elaborades.

De la classificació es desprén que una *llengua distant* (*Abstandsprache*) pot ser del tipus 1 (*també distant*) o del tipus 2 (*només distant*); i una *llengua elaborada* (*Ausbausprache*) pot ser del tipus 1 (*també elaborada*) o del tipus 3 (*només elaborada*). Així, usant exemples de Kloss, serien *llengües distants* el portugués, txec, sard i dàlmata; i *llengües elaborades* el portugués, txec, gallec i eslovac. Com es veu, les dos primeres llengües estan en els dos grups.

Ara bé, les llengües dels tipus 2 (*només distants*) i 3 (*només elaborades*) són les atípiques i aquelles per a les quals és més rellevant la classificació de Kloss. Per això, a elles han acabat referint-se especialment –com l'autor ja preveia (ib. 35)– els termes *Abstandsprache* (*llengua distant*) i *Ausbausprache* (*llengua elaborada*),

---

¹⁰⁰ A més, calen autors disposats a escriure eixe tipus d'obres en la varietat lingüística.

respectivament¹⁰¹. Això explica que estos hagen sigut traduïts com *llengua per distància* i *llengua per elaboració* –per exemple en Lamuela (1994: 29) i Castellanos (2000: 45)–. Nosaltres mantenim estes traduccions, que a més permeten distingir el sentit restringit del sentit ample que presenten els tèrmenys originals alemanys.¹⁰² Així doncs, tenim:

- ***Abstandsprachen* (llengües distants, especialment llengües per distància):**
  - «Les *Abstandsprachen* són reconegudes com a “llengües” automàticament sobre la base de llur distància lingüística en relació a totes les altres llengües vivents, és a dir fins i tot si no existira cap tipus de publicacions impreses en elles» (ib. 25). El concepte d'*Abstandsprache* és, segons Kloss, lingüístic (ib. 23), i es referix, sobretot (*primär*), a l'oralitat (ib. 65).
  - Exemples: el basc i l'albanès serien «exemples típics» en Europa, ja que no formen part de cap de les «famílies lingüístiques» europees (ib. 24). Però també serien exemples, en opinió de Kloss, les següents llengües (respectivament germàniques, romàniques i eslaves): frisó i baix saxó (*Friesisch* i *Niedersächsisch* o «*Sassisch*»); occità i sard; caixubi i sòrab (*Kaschubisch* i *Sorbisch*) (ib. 24-25).
- ***Ausbausprachen* (llengües elaborades, especialment llengües per elaboració):**
  - «Les *Ausbausprachen*, en canvi [en contraposició a les *Abstandsprachen*], no serien tractades com a llengües sinó solament com a dialectes si no hagueren esdevingut el mitjà d'expressió d'una variada i extensa literatura, especialment també d'una considerable quantitat de prosa no literària.»¹⁰³ (ib. 25). El concepte d'*Ausbausprache* és, segons Kloss, sociològic¹⁰⁴ (ib. 23), i es referix, sobretot (*primär*), a l'escriptura (ib. 65).

---

¹⁰¹ Kloss considera que és «psicològicament més senzill» reservar el terme *Ausbausprache* per a llengües com el gallec o l'eslovac. Per a englobar, doncs, les *Ausbausprache* (en sentit restringit) i les altres llengües distants i elaborades (com el portugués, castellà, txec o rus), l'autor proposa els tèrmenys *llengües completes*, *elevades* (literalment, *altes*) o *estàndard* (*Voll-, Hoch-, Standardsprachen*) (ib. 35-36), que considera bàsicament intercanviables (*prinzipiell austauschbar*), si bé accentuen distints aspectes de la mateixa realitat. La diferenciació –indica l'autor– esdevé important en el cas de llengües amb una estandardització policèntrica (ib. 35).

¹⁰² Per exemple, es pot distingir entre *llengües per elaboració* (tipus 3: varietats que són considerades llengües independents només pel seu grau d'elaboració, la qual cosa es correspon amb el sentit restringit d'*Ausbausprachen*) i *llengües elaborades* (varietats elaborades, siguen també distants –tipus 1– o no –tipus 3–, la qual cosa es correspon amb el sentit ample d'*Ausbausprachen*).

¹⁰³ En un passatge semblant, Kloss expressa la condició de la següent manera: «si no hagueren esdevingut la ferramenta d'una literatura desenvolupada en totes les direccions incloent la prosa no literària.» (ib. 26).

¹⁰⁴ Potser seria més apropiat qualificar-lo de *sociolingüístic*, donat que, com s'ha vist més amunt, l'*Ausbau* 'elaboració' inclou, en la concepció de Kloss, una ampliació de mitjans estilístics (i no només lèxics) i, per tant, té conseqüències intralingüístiques (glotològiques).

- Exemples: «Quan, en canvi [en contraposició a les *Abstandssprachen*], es diferencia com a llengua particular l'eslovac del txec, el bielorús del rus, el català de l'occità, el gaèlic d'Escòcia de l'irlandès, el motiu no es troba en llur posició lingüística especial sinó en llur independització sociològica, de manera que també ací es pot parlar, sense vacil·lar, d'*Ausbausprachen*»¹⁰⁵ (ib. 25).
- En cada parella d'exemples, la llengua de referència (*Bezugssprache*) pot ser, des d'un punt de vista sincrònic, tant l'una com l'altra, depenent del context, puntualitza Kloss. Diacrònicament, es percep en general com a llengua de referència aquella on s'ha elaborat una varietat estàndard abans, i en la major part dels casos és esta alhora la que compta amb un número de parlants considerablement major i és més coneguda internacionalment (ib. 26).
- La identitat lingüística dels parlants no seria determinant. Segons Kloss, una varietat considerada com a dialecte pels lingüistes no esdevé llengua simplement perquè els seus parlants la consideren una llengua, sinó quan estos l'elaboren (la convertixen en una llengua elaborada); i, al contrari, una llengua (distant) no deixa de ser-ho quan els seus parlants comencen a considerar-la un dialecte (per manca d'elaboració), com seria el cas de l'occità i del baix saxó (*Niedersächsisch*) (ib. 27).

III.2.5. La delimitació de llengües segons el grau de distància i d'elaboració

La distinció de Kloss planteja noves preguntes: quins serien els graus mínims de distància lingüística (*linguistische Mindest-Distanz*) i/o d'elaboració (*Mindestgrad des Ausbaus*) requerits perquè una varietat puga ser considerada una llengua independent?

Quant al grau de distància (ib. 63-65), Kloss admet que els lingüistes no tenen una «opinió unànime» (*einhellige Auffassung*) sobre quins trets intralingüístics (glotològics) són determinants (*ausschlaggebend*) per a considerar dos varietats emparentades com a llengües distants (*Abstandssprachen*). En l'opinió de l'autor:

---

¹⁰⁵ «Wenn hingegen das Slowakische vom Tschechischen, das Weißruthenische vom Russischen, das Katalanische vom Okzitanischen, das Gälische Schottlands vom Irischen als besondere Sprache unterschieden werden, so liegt der Grund nicht in ihrer linguistischen Sonderstellung, sondern in ihrer soziologischen Verselbständigung, so daß man hier auch kurzweg von "A u s b a u s p r a c h e n" reden kann.»

- Un tret important (*wichtiges Merkmal*) és «una notable diferència en l'evolució fonètica» (*erheblicher Unterschied im Lautstand*); este tret seria, per exemple, «característic» (*kennzeichnend*) de la distància entre el neerlandés i l'alemany¹⁰⁶.
- Un altre tret –del qual l'autor no diu si és important o no– són unes «profundes diferències» (*tiefgreifende Abweichungen*) en morfologia i sintaxi; seria, per exemple, la reducció flexiva (*Formenabfall*) amb inevitables conseqüències sintàctiques (*im Satzbau*) que separa (*trennt*) del neerlandés l'*afrikaans* o del serbi el macedoni (aproximant este al búlgar).
- El tret més important és –considera Kloss– el vocabulari, «naturalment» (*natürlich*). L'autor ho argumenta amb el fet, «innegable» (*unleugbare*), que la possibilitat d'intercomprensió depén, sobretot (*in erster Linie*), del percentatge (*Anteil*) de cognats. Això donaria a les diferències lèxiques una primacia (*Vorrang*) respecte a les gramaticals; però cal no sobreestimar –advertix– la importància de la relació genètica del vocabulari, especialment perquè pot ser invalidada per evolucions fonètiques, «en ocasions» (*zuweilen*) ja lleus (*geringe*).¹⁰⁷ Per això, l'autor parla més pròpiament del percentatge del vocabulari fonamental (*Grundwortschatz*) que en les dos varietats és o bé idèntic o bé «tan semblant» (*so ähnlich*) que el parlant de l'altra varietat el pot reconèixer i comprendre «sense dificultat» (*ohne weiteres*).¹⁰⁸

El problema de determinar la distància lingüística guanyà importància –reporta Kloss (ib. 64)– quan es tractà de dividir i classificar (*gliedern i einstufen*) les varietats lingüístiques de zones com Nova Guinea o l'Amazones.¹⁰⁹ Morris Swadesh –continua Kloss– considerava dos varietats com a dialectes de la mateixa llengua si compartien (*teilten*), almenys, el 81% del vocabulari fonamental (*Grundwortschatz*); però investigadors posteriors haurien mostrat que, amb menys del 80%, la transferència

¹⁰⁶ Segons Kloss, l'oració neerlandesa *He swamm in dat deepe Water* és més semblant (*ähnlicher*) a la versió anglesa *He swam in the deep Water* que a l'alemanya *Er schwamm in dem tiefen Wasser* (ib. 64).

¹⁰⁷ Com a exemple, Kloss dona el neerlandés *groot* [xro:t], en el qual un alemany no pot reconèixer el seu *groß*; en canvi, en el baix saxó *grot*, sí.

¹⁰⁸ Kloss considera (ib. 64) els següents casos, entre altres (*u.a.*): 1) cada varietat presenta un vocabulari heretat molt particular (*sehr starker ererbter Sonderwortschatz*); 2) una de les varietats ha incorporat molts préstecs (*sehr starke Lehnwort-Einfuhr*) –entenem, des d'una tercera varietat més distant– i, com a resultat, presenta un caràcter (*Gepräge*) de llengua mixta (*Mischsprache*); 3) una de les varietats està molt fortament influïda (*sehr starke Beeinflussung*) per la creació de neologismes en substitució de préstecs (*eigenständige Lehnübersetzungen*), la qual cosa, a pesar de fer-se amb arrels heretades, modifica la «tonalitat interna» (*innere Tönung*) de la llengua. Potser, l'autor està pensant, en el segon cas, en l'anglès; i en el tercer cas, en l'islandès.

¹⁰⁹ Es tracta –entenem– de varietats no elaborades, on només el criteri de distància (*Abstand*) seria aplicable.

d'informació seria suficient per a possibilitar «una certa comprensió» (*eine gewisse Verständigung*). Però cal tindre en compte –advertix el propi Kloss (ib. 64-65)– que la intercomprensió entre parlants de varietats estretament emparentades (*nahverwandt*) pot presentar diversos graus, i que el grau depén del tema de conversa i del sentit (si es consideren els parlants d'una varietat o de l'altra).¹¹⁰

La importància de la distància lingüística per a Kloss depén –segons es desprén del que acabem de tractar– del seu impacte sobre la intercomprensió. Quan la intel·ligibilitat mútua no és immediata, l'autor es fixa (ib. 67-70) en si els parlants «al poc de temps s'adonen immediatament» (*sofort nach kurzer Zeit bemerken*) que l'altra llengua deu estar estretament emparentada (*nah verwandte*) amb la seua (ib. 68). Donades dos llengües A i B de parentiu reconeixible, si B esdevé amb el temps l'única llengua elevada usada en el domini d'A, entre els parlants d'esta llengua pot desenvolupar-se la percepció que la seua varietat és un dialecte de B i no una llengua. Com a exemples, Kloss dona l'occità i el crioll d'Haití en relació al francès (llengua B), el sard i el friülà en relació a l'italià, i el baix saxó en relació a l'alemany. A més, la dialectalització aparent (*Scheindialektisierung*) pot conduir a una dialectalització real (*echten Dialektisierung*) a mesura que els parlants d'A ajusten (*angleichen*) creixentment la seua varietat a la llengua B. Este procés hauria començat, segons Kloss, en el ladí dolomític i el friülà en relació a l'italià (B).¹¹¹

Tot això permet a Kloss distingir, segons el grau de distància lingüística, entre *llengües dialectalitzables* i *llengües no dialectalitzables*. L'autor no explicita que poden hi haver graus intermedis; però cal suposar que així ho contempla, ja que la idea d'un contínuum de distàncies està implícita en la pregunta que es plantejava sobre el grau mínim de distància lingüística necessari (*linguistische Mindest-Distanz*, ib. 56).

És interessant observar, de passada, que els tres graus de distància de Kloss (els que separarien dos varietats d'una mateixa llengua per distància, dos llengües dialectalitzables i dos llengües no dialectalitzables) venen a correspondre als «nivells» o

---

¹¹⁰ Exemples que aporta Kloss: els parlants d'hindi i urdú entenen quasi tot el vocabulari quotidià de l'altra varietat però quasi res si es parla de temes com política, administració, religió, ciència, etc.; els parlants de portugués entenen «en general» més fàcilment els castellanòfons que estos a aquells; semblantment, entre parlants de noruec i danés.

¹¹¹ Ara bé, amb una llengua per distància que es troba en una situació de dialectalització aparent, poden donar-se intents d'eleva-la de nou (o per primera volta) al rang de llengua elaborada. Seria, segons Kloss, el cas del sard i l'occità. En el segon, el moviment de reelaboració (*Wiederausbau*) estaria especialment desenvolupat (ib. 69-70).

graus de distància lingüística que contempla Castellanos (1997: 74-75)¹¹² –els quals segons este autor, serien «avaluables»–:

- *Primer Grau (D1)*: És la distància «entre els parlars o llengües endogenètiques pròximes».
  - «En aquest cas tindríem com a elements per a avaluar la proximitat: La coincidència entre els paradigmes morfològics fonamentals. [L]a comparació fonètica reduïble a regles simples de translació. La identitat en el lèxic bàsic o bé equivalència biunívoca àmplia (de manera global, l'existència d'una coincidència generalitzada en la segmentació lèxico-conceptual).»
  - Exemples: seria el cas, segons Castellanos, de les distàncies entre: «el benasquès i el català», aranès i llenguadocià, «l'andalús i el castellà central» o serbi i croat.
  - Permet la intercomprensió. La distància és «salvable» amb «mecanismes simples d'equivalència, de realització intuïtiva i immediata».
  - Per tant, dos varietats separades per una distància de primer grau «poden ésser dialectes d'una mateixa llengua».
- *Segon Grau (D2)*: És la distància «entre llengües endogenètiques amb una diferenciació accentuada».
  - «Des del punt de vista geolingüístic [està] definida per l'existència de feixos d'isoglosses a les línies de frontera entre les dues àrees lingüístiques considerades. I des del punt de vista estructural definida per l'existència de paradigmes fonètics i morfològics diferents (no superposables) i per una segmentació lèxico-conceptual no equivalent. La distància de segon grau no permet les simples equivalències biunívokes pròpies de l'adaptació interdialectal.»
  - Exemples: seria el cas de les distàncies entre: «el català i el portuguès», francès i italià, suec i alemany, hebreu i àrab.
  - Permet la intercomprensió; però «segons criteris de translació» és «imprescindible una activitat de traducció».

---

¹¹² En la seua monografia de 2000 (pàg. 49) l'autor fa una exposició resumida.

- *Tercer Grau (D3)*. És la distància «entre llengües exogenètiques».
  - Exemples: seria el cas de les distàncies entre el portugués i l'alemany, l'àrab i el xinés, o el basc i el swahili.
  - No permet la intercomprensió.

Tornat a Kloss, quant al grau d'elaboració (ib. 56), l'autor admet que entre un *dialecte normal* (*Normaldialect*) i una *llengua elaborada* (*Ausbausprache*) «hi ha nombrosos graus intermedis» (*zahlreiche Zwischenstufen*), que formen un contínuum (*Kontinuum*) d'elaboració. Per als graus inferiors del contínuum (no només per a varietats sense cap tipus d'elaboració), Kloss usa el terme *dialecte normal* (*Normaldialect*). Per als graus intermedis, usa el terme *Ausbaudialekt*, que podem traduir com *dialecte elaborat* (no *dialecte per elaboració*!); un exemple «típic» seria l'alemany suís (*Schwyzertütsch*) (ib. 58). L'autor admet la dificultat de delimitar estos conceptes amb precisió i proposa alguns criteris (ib. 32-33), en el quals no entrarem ací.

Kloss advertix que «no serà sempre possible prendre una decisió clara sobre si [una varietat concreta] es tracta d'un dialecte o d'una llengua independent [...]». Exemples:

- Un idioma¹¹³ poc difós que està dividit en «una sèrie de varietats lingüístiques amb els mateixos drets» (*gleichberechtigten Spielarten*) i sense un estàndard comú, com el retoromànic, el frisó i el basc¹¹⁴. La situació és complicada especialment –puntualitza Kloss– quan les varietats presenten considerables diferències lingüístiques (*erhebliche Unterschiede*) i estan físicament separades: seria el cas de les varietats retoromàniques grisoneres per una banda i les ladines i friülanes per una altra¹¹⁵, o de les varietats septentrionals i occidentals del frisó¹¹⁶.

¹¹³ El terme «Idiom» és usat per Kloss, segons aclaria Sinner, en el sentit de 'varietat lingüística' per a evitar valoracions en relació a l'estatus (2014: 53).

¹¹⁴ Actualment, com es sabut, el basc ja compta amb un estàndard comú, l'euskera batua.

¹¹⁵ En el cas de les varietats retoromàniques, Kloss considera que la petiteia de la comunitat lingüística sembla desaconsellar (*scheint zu verbieten*) que es parli de llengües diferents. Ací es presta la consideració de *dialectes elaborats* (*Ausbaudialekte*) (ib. 34).

¹¹⁶ Segons Kloss, si «el frisó del nord i el frisó de l'oest foren les llengües oficials de dos estats, es podria parlar de dos llengües diferents amb més raó que en el cas del danés i del suec». El fet que, a pesar de la distància lingüística i de la manca d'un estàndard comú, es parli d'una única llengua frisona «s'explica simplement des de la perspectiva de l'observador, que no atorga la mateixa importància a les diferències entre comunitats lingüístiques menudes i internacionalment insignificants que a les que hi ha entre pobles amb estat relativament grossos» (ib. 34).

- Els dialectes exteriors (parlats a l'altra banda d'una frontera política) que no estan coberts per la varietat estàndard usada a esta part de la frontera (*dachlosen Außenmundarten*) (ib. 33). En serien exemples el való, el cors i l'aromanés, en relació al francès, l'italià i el romanés respectivament (ib. 62). Les varietats d'este tipus esdevenen dialectes elaborats (*Ausbaudialekten*) més a sovint (*häufiger*) que els altres dialectes (ib. 60); però rarament (*selten*) «recorren el fatigós camí fins a [esdevindre] una llengua per elaboració» (*Weg zur Ausbausprache*) (ib. 63). En Còrcega, Kloss identifica actualment (1978) un «esforç especialment clar [...] de fer del dialecte propi una llengua per elaboració» (*die eigene Mundart zur Ausbausprache zu machen*); però considera que cal investigar fins a quin punt (*wieweit*) l'elaboració (*Pflege*) del cors en diccionaris i gramàtiques i en literatura arriba (*hinausreicht*) fins a la prosa no literària (ib. 63).

Per tant, «és quasi impossible traçar la frontera entre llengua i dialecte amb un punt de vista unitari» (*nach einheitlichen Gesichtspunkten*). Els criteris (*Maßstäbe*) dels investigadors són diferents i poden variar. A més, pot haver-hi també un component cultural: segons l'autor, la distància entre l'alt alamànic¹¹⁷ (*Hochalemannischen*) i l'alemany estàndard bastaria, en els àmbits romànic i eslau, per a considerar aquella varietat una llengua per distància, valora Kloss.

No obstant, l'autor considera que s'ha de traçar una línia de separació entre *llengua* i *dialecte*; i compara eixa separació amb la frontera entre persones adultes i menors d'edat: està en 18, 21 o 25 anys segons les legislacions, però no és «completament arbitrària» (*völlig beliebig*), sinó que s'ha d'establir dins d'un període de transició (*Übergangssaumes*) (ib. 35).

Kloss es mostra esperançat (ib. 65-66) que algun dia es podran establir «escales fixes» (*feste Maßstäbe*) que permetran classificar les varietats lingüístiques. I la tipologia de relacions entre varietats lingüístiques (*Sprachformen*) de Kloss va més enllà, com ja s'ha anat veient en l'exposició anterior, d'*Abstandsprachen* i *Ausbausprachen*. L'autor concep les següents distincions (ib. 80-82):¹¹⁸

¹¹⁷ Es tracta de l'alemany de Suïssa, entre altres zones.

¹¹⁸ Pensem que la tipologia es podria millorar en alguns aspectes, qüestió en la qual no podem detindre'ns. En qualsevol cas, és una aportació molt interessant.

- Nivell (*Stufe*) 1. Punt de partida (*Ausgangspunkt*):
  - Una llengua elevada¹¹⁹ (*Hochsprache*) monocèntrica. Ex.: islandés o danés.
- Nivell 2: variants (*Spielarten*) d'una llengua elevada policèntrica (*plurizentrischen Hochsprache*):
  - 2.1. Variants d'una llengua elevada policèntrica, sorgides per motius geogràfics i polítics. Ex.: anglés americà o australià; alemany de Suïssa¹²⁰ o de la República Democràtica Alemanya.
  - 2.2. Variants d'una llengua elevada que no només es deuen a una evolució històrica diferent per motius geogràfics i polítics sinó que a més partixen de dialectes inicials (*dialekatalen Ausgangsbasis*) lleugerament diferents. Ex.: serbi i croat¹²¹.
- Nivell 3: Dialectes (*Dialekte*).
  - 3.1. Una llengua per elaboració (*Ausbausprache*), és a dir un «dialecte» (*Dialekt*) que ha sigut completament elaborat (*voll ausgebaut*) i s'ha convertit en una «moderna llengua de cultura» (*modernen Kultursprache*). Ex.: gallec, feroés i eslovac (en relació a portugués, islandés i txec, respectivament).
  - 3.2. Un dialecte elaborat (*Ausbaudialekt*), és a dir un dialecte més fortament elaborat que un dialecte normal. Ex.: alemany suís (*Schwyzerdütsch*) i l'escocés de les Terres Baixes (*Niederschottisch*)¹²².
  - 3.3. Un dialecte exterior no cobert per la llengua elevada que li correspondria (*dachlosen Außendialekt*)¹²³ i que no ha sigut convertit en una llengua per elaboració. Ex.: flamenc occidental en França, luxemburgués en Bèlgica (regió d'Arelerland), alemany en França (Alsàcia), alemany en EUA (*Pennsilfaanich*). Kloss remarca que este tipus de varietats esdevenen fàcilment dialectes elaborats (*Ausbaudialekten*), això és el cas 3.2 (ib. 82).

---

¹¹⁹ Cal entendre que es tracta, també, d'una llengua distant no dialectalitzable. Cf. el nivell 4.1. d'esta classificació.

¹²⁰ Kloss es referix ací a la variant suïssa de l'estàndard de l'alemany, és a dir del *Hochdeutsch*.

¹²¹ Cal recordar que, quan Kloss escriu (1978), els parlants de croat encara no havien elaborat la seua varietat com a llengua independent.

¹²² És a dir, allò que en anglés s'anomena *Scots*. Cal no confondre-ho amb el gaèlic escocés.

¹²³ L'expressió ha sigut traduïda en francès com *dialect exposé*, segons informa Kloss (ib. 60).

- 3.4. Un dialecte que es troba, per dir-ho així, en una situació «normal» (*gleichsam «normaler» Situation*): està cobert per la llengua elevada que li correspon, i per a la seua conservació (*Erhaltung*) no s'han donat passos més allà d'un «normal cultiu del dialecte» (*normale Dialektpflege*). Ex.: turingi (*Thüringisch*) o bavarés (*Bayrisch*) en Alemanya.¹²⁴
- Nivell 4: llengües distants dialectalitzables (*dialektalisierbare Abstandsprachen*).
  - 4.1. Una llengua distant (*Abstandsprache*) que es pot reconèixer (fins i tot oralment) com a emparentada (*verwandte*) –per tant, és teòricament dialectalitzable– i està completament elaborada (*voll ausgebaut*). Ex.: neerlandés i suec en relació, respectivament, a alemany i danés.
  - 4.2. Una llengua distant dialectalitzable i, de fet, aparentment dialectalitzada (*scheidialektisierte Abstandsprache*). Ex.: sard, crioll borbonés (*westindisches Creole*) i baix saxó (*Niedersächsisch*) en relació, respectivament, a italià, francès i alemany.¹²⁵
  - 4.3. Una llengua distant dialectalitzable els parlants de la qual han oblidat la llengua elevada (estretament emparentada) que l'havia dialectalitzada –aparentment, entenem–. Ex.: varietats (*Mundarten*) del baix saxó de nombrosos parlants en Nord-Amèrica, el baix alemany (*Plautdietsch*) parlat per comunitats mennonites en Mèxic. Kloss remarca que este tipus de varietats estan a sovint i des d'un punt de vista sociològic en el nivell d'un dialecte elaborat (*auf der Stufe eines Ausbaudialektes*, ib. 82).
- Nivell 5: llengües distants no dialectalitzables.
  - 5.1. Una llengua distant no dialectalitzable per la llengua de referència (*Bezugssprache*). Ex.: islandés¹²⁶ o el sranan (*Srananisch*)¹²⁷ en relació a l'alemany.
  - 5.2. Una llengua distant no dialectalitzable per la llengua de referència (l'alemany, per a Kloss) però que està dialectalitzada per una altra llengua

¹²⁴ Potser en este nivell situa Kloss també les antigues llengües per distància ara ja dialectalitzades, vist que per a este cas no contempla l'autor un nivell propi.

¹²⁵ En un altre passatge (ib. 332), Kloss parla de les *llengües pròximes* (*Nahsprachen*), una categoria que inclou parelles on una de les llengües bé és distant però està aparentment dialectalitzada (sard i italià), bé és distant (respecte a l'altra llengua) però està elaborada (catalanvalencià i castellà) o bé és llengua per elaboració (eslovac i txec).

¹²⁶ Cal advertir que l'islandés també és usat d'exemple en el nivell 1.

¹²⁷ Llengua criolla de Surinam, amb elements neerlandesos i anglesos, entre altres.

elevada. Ex.: el crioll de Serra Lleona (*Krio*) per l'anglès, *Riukiunanisch* pel japonés.

Però després de totes les consideracions anteriors, Kloss reitera:

«Hem vist com de variats i en part difícils de determinar són els trets dels quals depén si incloem una varietat lingüística entre les llengües o els dialectes. La tasca d'una tal investigació¹²⁸ no deu ser determinar dogmàticament quina varietat lingüística és una llengua i, amb eixe objectiu, establir categories rígides. Es tracta més bé d'esbrinar quines varietats lingüístiques són de fet considerades llengües i d'aclarir els motius que en són determinants. La nostra investigació pretén ser descriptiva, no prescriptiva.» (Kloss 1978: 81)¹²⁹

III.2.6. La recepció dels trets definitoris de Kloss

Sobre la recepció dels dos trets (*Merkmalen*) definitoris –o categories (*Kategorien*) o conceptes bàsics (*Grundbegriffe*)– proposats en 1952 per Kloss, el propi autor dona notícies en la segona edició de l'obra (1978: 9, 27). Segons eixes dades, la recepció començà amb la monografia d'Uriel Weinreich de 1953 *Languages in Contact: Findings and Problems*. Este autor, en l'article de 1954 on presentà el concepte de *diasistema* –que tractarem en el cap. VII–, tracta el problema de dividir un contínuum en llengües i destaca el paper de l'estandardització en la individuació de les llengües:

«the more pressing and more troublesome problem is [...] how to break down a continuum into discrete varieties. What criteria should be used for divisions of various kinds? Can non-technical divisions of a 'language' into 'dialects,' 'patois,' and the like be utilized for technical purposes? [...] Now it is part of the process of standardization itself to affirm the identity of a language, to set it off discretely from other languages and to strive continually for a reduction of differences within it.» (Weinreich 1954: 396)

Essencialment, la mateixa distinció de Kloss aplica Heinrich Lausberg en el seu manual de lingüística romànica (1963, però citem l'edició castellana de 1993), si bé considerant com a cas per defecte el de «las lenguas escritas»¹³⁰. Oferix, en la introducció del primer volum, un llistat de «diez idiomas románicos», que l'autor qualifica com a «serie desigualmente motivada». Algunes llengües ho són pel «criterio» o «principio de

---

¹²⁸ Es deu referir a la seua pròpia investigació, sobre les llengües germàniques.

¹²⁹ Ara bé, a continuació Kloss afig: «Una decisió pròpia de l'observador basada en categories abstractes solament s'ha de prendre allí on l'opinió pública o bé és incerta i està dividida o bé per algun tipus de motius psicològics sosté una tesi totalment absurda, com per exemple l'afirmació que existix una llengua elevada flamenca distinta de la neerlandesa.» (ib. 81)

¹³⁰ Per a Lausberg, el «cuadro de la Romania» està determinat «por las lenguas escritas» (ib. 54). En canvi, en Kloss el cas per defecte és el de les llengües per distància.

lengua escrita»: «portugués, español, francés, grison (aunque sin lengua escrita unitaria), italiano, rumano. El catalán todavía conserva hoy en día cierta importancia como lengua escrita». En canvi, el sard i el dàlmata «se consideran como lenguas propiamente románicas por la razón de que su dependencia respecto a una lengua escrita no es suficiente para hacer olvidar sus destacadas diferencias», en ambdós casos «frente al italiano». La segona «razón» també seria vàlida per a considerar «el retorromano como lengua propiamente dicha, a pesar de que solamente el grison alcanzó consideración de lengua escrita».¹³¹ I «[p]or sus servicios culturales en la Edad Media y sus claras diferencias frente al francés también el provenzal, muy empleado en la Edad Media como lengua viva, se cuenta entre las lenguas románicas propiamente dichas, a pesar de que hoy en día se halla sometido al influjo del francés escrito». (Lausberg 1993: 54-55)

Vint anys després de presentar Kloss la seua proposta, Einar Haugen ja constatava que, en els EUA, «(the) distinction between Abstand and Ausbau languages had become familiar to all students in the field as a precision of the term *language*» (1973: 559). I, segons Kloss, la distinció ja havia aconseguit un gran èxit entre sociolingüistes i sociòlegs del llenguatge quan aparegué la segona edició de la seua monografia sobre les llengües germàniques (1978: 9).

Jack Chambers i Peter Trudgill (2004 [1980]: 5-7), en el seu clàssic manual de dialectologia, no fan referència a Kloss però presenten una concepció semblant:

«we have to recognise that, paradoxically enough, a ‘language’ is not a particularly linguistic notion at all. Linguistic features obviously come into it, but it is clear that we consider Norwegian, Swedish, Danish and German to be single languages for reasons that are as much political, geographical, historical, sociological and cultural as linguistic. [...]

The term ‘language’, then, is from a linguistic point of view a relatively nontechnical term.» (Chambers i Trudgill 2004: 4-5)

Als «estudis catalans», la distinció de Kloss entre *llengua per distància* i *llengua per elaboració* fon «transmesa», segons Martínez i Sumien (2006: 120), per Lamuela (1994: 11-13) i Castellanos (2000: 45); semblantment, els dos conceptes foren «reportats i comentats en català», segons Carrera (2011: 42), per Lamuela (1994: 11). De fet, Lamuela i Murgades ja en feien referència en una nota de *Teoria de la llengua literària* (1984):

---

¹³¹ Segons açò, tant el griso com el retorromànic (que inclou el griso) serien llengües. Però més avant, entre les seccions que l'autor dedica a presentar les llengües, se'n troba solament una dedicada al retorromànic (ib. 77-80), no al griso.

«En relació amb tota la problemàtica derivada de les diferenciacions conceptuals i pràctiques entre llengua i dialecte, sempre és útil de tenir present l'aportació de Heinz Kloss [...] estructurada metòdicament a partir dels conceptes d'*Abstandsprache* i *Ausbausprache*» (Lamuela i Murgades 1984: 80).

El mateix any, Lluís Polanco també feia referència –si bé tangencial– a un article de Kloss (1972) on es presenten les dos nocions que ens interessen. Polanco se situava ja en el nou paradigma: al seu parer, és un «fet constatable que la noció de “llengua” (i de “dialecte”), en el sentit usual dels termes, és a dir, tal com la trobem efectivament realitzada en la societat –a través de les que Coseriu anomena “llengües històriques”– no té equivalències exactes en el pla estrictament lingüístic»; aquella noció es basa en «uns criteris clarament sociològics, que la sociolingüística assumeix plenament» (1984: 267). I citant múltiples lingüistes (Chomsky, Coseriu, Schlieben-Lange, Hudson), Polanco constata que «amplis corrents de la lingüística i de la sociologia del llenguatge, cada vegada més, es pronuncien en contra de la possibilitat d'una solució almenys estrictament lingüística d'aquests plets» (ib.).

Una dècada després, en 1994, Guillem Calaforra ja s'expressava en els següents termes¹³²:

«Fa una mica de vergonya, encara ara, d'haver de reiterar una idea que ja sembla tòpic: la definició de “llengua” i “dialecte” és, en molt bona part, *extralingüística*. L'homogeneïtat estructural no és, ni molt menys, un factor suficient per a retallar o unir cap *continuum* lingüístic, ja que hi influeixen factors històrics, sòcio-polítics, literaris, etc. [...] La bibliografia referent a aquest punt és més que abundosa, i hauria de fer meditar molts col·legues que encara creuen que, des de la perspectiva dels trets estructurals, es pot decidir què és *llengua* i què és *dialecte* (o, més exactament, quines *varietats* són *supraordinades* i quines són *subordinades*)» (Calaforra 1994: 42).

Calaforra aporta un llistat de referències bibliogràfiques, que inclou un treball en anglès de Kloss de 1967 sobre els seus conceptes de *llengua per distància* i *llengües per elaboració*.

En la lingüística catalanovelenciana, hi ha autors que no fan referència a Kloss ni usen els seus conceptes i terminologia però sí que prenen en consideració el component extralingüístic –o fins i tot li donen preeminència– quan tracten el concepte *llengua*, com Gabriel Bibiloni (1997) o Manuel Sifre (2005):

---

¹³² Segons indica Calaforra, «La primera versió d'aquest text va servir com a text de treball per al *Katalanistentag* de Potsdam (1993)» (1999: 111).

- Bibiloni exposa en la seua monografia *Llengua estàndard i variació lingüística* (2000 [1997]) que «[u]na visió ingènua –i molt estesa– dels fets lingüístics consisteix a creure que [...] els dialectes s’agrupen o s’organitzen en llengües d’acord únicament amb unes afinitats estructurals». «Fins i tot persones del món de les ciències del llenguatge» haurien intentat trobar «una justificació lingüística de la configuració de llengües i dialectes que es dona normalment per establerta». Alguns l’haurien cercada en la intercomprensió, però «els fets tiraran ràpidament a terra» eixa pretensió. I «cap altre criteri que pretengui ser estrictament lingüístic, com els relacionats amb la dialectometria», no serà vàlid per a «justificar l’ordre lingüístic establert» (*op. cit.* 11-13).
- Sifre, en la seua monografia *Llengua i dialecte*, afirma, fins i tot, que «*llengua i dialecte* són conceptes sociopolítics» (2005: 61).

El *Diccionari de sociolingüística* de l’Enciclopèdia Catalana (Ruiz *et al.*, 2001), que es pot considerar representatiu de l’estat de la qüestió, sí que inclou entre la seua bibliografia general la segona edició de la monografia alemanya de Kloss (1978). I si bé –com ja hem avançat en la introducció– no fa referència als trets definitoris de Kloss ni té articles per als seus conceptes/tèrmins *llengua per elaboració* i *llengua per distància*, s’emmarca en el mateix paradigma. En l’article *llengua* s’afirma que «la definició de llengua és un producte occidental desconegut fins fa ben poc en extenses àrees del món»¹³³; i en la «fixació i delimitació» de les llengües haurien intervingut la creació dels estats-nació, «la codificació escrita de les varietats orals» i les «transformacions provocades pel progrés tècnic i econòmic». A Europa hi hauria:

«exemples de llengües tingudes per independents els parlants de les quals es poden entendre sense gaires dificultats [...]. [...] podríem dir que els criteris estrictament lingüístics no són vàlids per a diferenciar unes llengües d’unes altres. [...] Els factors decisius són les relacions de poder i de subordinació entre els grups humans.»

«Les llengües són fetes per uns processos d’integració que giren a l’entorn de la construcció de varietats model, que avui coneixem com a varietats estàndard, a les quals se subordinen les varietats no estàndards o dialectes. Una societat amb poder pot decidir de constituir en llengua la seva entitat lingüística, com han fet els països escandinaus i balcànics, o no fer-ho, com és el cas de la Suïssa alemanya.» (Ruiz, Sanz i Solé 2001 *s. v. llengua*)

Actualment, la distinció de Kloss està tan implantada que «a été fondamentale pour la conception» del nou *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania* (eds.

---

¹³³ Sobre esta idea, v. Josep M. Nadal (1999).

Ossenkop i Winkelmann 2018), segons exposa en el seu capítol inicial sobre teories i metodologies de la recerca el segon dels seus editors —el volum pertany a l'ambiciosa col·lecció *Manuals of Romance Linguistics* dirigida per Holtus i Sánchez Miret en l'editorial *De Gruyter*. A més, l'obra s'absté d'explicitar un llistat concret de llengües romàniques.¹³⁴

Per tant, els dos trets que Kloss proposa per a caracteritzar les varietats que són considerades llengües independents han tingut una molt bona acollida. El motiu deu ser que, com diu Castellanos, este «doble criteri és certament més operatiu que el de la intel·ligibilitat ja que permet de situar en un cas o en un altre totes les llengües que han assolit la seva individuació» (2000: 45).

III.3. El concepte d'*individuació*

«**individu -ídua** [indivíðu] 2. *m. BIOL.* Ésser organitzat i independent, siga vegetal o animal, que pertany a una espècie o a una classe.» (DNV)

Ja hem vist que una llengua per elaboració (solament per elaboració) és, segons Kloss, el resultat de la «independització sociològica» (ib. 25) —sociolingüística, més pròpiament— d'una varietat respecte a una altra llengua de referència (*Bezugssprache*) de la qual formava part.

Eixe procés comporta un altre procés paral·lel de signe contrari: la dependització, respecte a una nova varietat estàndard, d'una sèrie de varietats lingüístiques. Castellanos l'anomena *individuació*, ja que «apareix un nou individu (sorgit d'un conjunt d'elements de base) com a objecte d'estandardització» (2000: 27). L'autor explica el procés de la següent manera:

---

¹³⁴ Segons expliquen els editors en la introducció, l'obra està organitzada en cinc «parties» dedicades a cinc «grands espaces» de la Romània: es tractaria d'una «classification “pédagogique” [...] qui ne tient que partiellement compte des critères historiques et typologiques» (ib. 1). Cadascuna d'eixes parts inclou múltiples capítols. L'índex de l'obra és allò més semblant a un llistat de llengües, però no pretén ser-ho, ja que no s'hi expliciten totes les llengües tractades en l'obra:

- «La Galloromania»: En esta part, els noms dels capítols expliciten fronteres de les següents llengües: francès, francoprovençal, occità.
- «L'Ibéroromania»: No s'hi explicita cap llengua.
- «L'Italoromania et la Rhétoromania»: grisó (romanx), ladí dolomític, friülà, italià.
- «La Romania du Sud-Est»: dacoromanés, aromanés, meglenoromanés.
- «La Nouvelle Romania»: castellà, crioll d'Haití, portugués.

«al si de contínua lingüístics els diferents parlars existents es poden agrupar en llengües, és a dir, en entitats col·lectives capaces de generar una varietat estàndard referencial per als diferents parlars que la reconeixen com a tal.» (Castellanos 2000: 28)¹³⁵

Segons l'autor, *individuació* correspon a allò que Joseph (1987: 6) anomena *sinècdoque* fixant-se en el fet que, en la relació que s'establix, la nova varietat estàndard esdevé representativa del conjunt de varietats que passa a cobrir (es pren la part pel tot)¹³⁶. Es tracta, doncs, d'allò que Kloss (1978: 23, 181) anomena *cobertura* (*Überdachung*), des de la perspectiva de la varietat estàndard.

La perspectiva de Castellanos (des de les varietats de base) és interessant, però la terminologia que tria és, al nostre entendre, confusa, ja que el sentit general d'*individuació* és més bé el contrari. Segons el DNV, *individuació* és l'«Acció o efecte d'indivduar»; per la seua banda, *indivduar* significa «Indivduualitzar 1» i «Dotar d'indivduualitat»; i la primera accepció d'*indivduualitzar* és «Distingir (una cosa) de les altres per qualitats peculiars», com en l'exemple «*Els membres del grup han anat indivduualitzant-se*». Per tant, *individuació* s'hauria d'aplicar, en tot cas, al procés d'independització respecte a la llengua de referència (*Bezugssprache*). Així ho farem nosaltres.¹³⁷ I per al procés paral·lel de signe contrari (dependització) continuarem emprant el terme *cobertura*, que es basa en una metàfora intuïtiva (i més d'acord amb la coerció –des de dalt– que comporta un procés d'estandardització).

Per tant, entenem *individuació* com el procés pel qual, dins d'un contínuum geoelectal o d'un diasistema (conjunt de geoelectes, v. apt. VII.11), s'elabora una varietat estàndard independent que cobrix una part dels geoelectes existents i que, amb ells, es constituïx en una llengua per elaboració; o, des d'una altra perspectiva, el procés pel qual, dins d'un contínuum geoelectal o d'un diasistema, una part dels geoelectes existents generen una varietat estàndard independent i, amb ella, es constituïxen en una llengua per elaboració.¹³⁸

Ara bé, el concepte es pot ampliar per a incloure el procés pel qual, dins d'un contínuum geoelectal o d'un diasistema, l'evolució lingüística particularitza un geoelecte fins a convertir-lo en una llengua per distància.

---

¹³⁵ Cal dir que no trobem en l'obra de Castellanos una definició explícita i clara del procés que ell designa *individuació*.

¹³⁶ Segons Joseph, eixa relació de sinècdoque és un dels nou trets que caracteritzarien la varietat estàndard: «One will not call an idiom Standard *x* [on *x* representa el nom d'una llengua, com *English*] unless it is underlain by a system of non-standard *x* dialects» (1987: 6).

¹³⁷ De fet, així es pot entendre el terme, perfectament, en la citació de Castellanos que clou l'apartat anterior.

¹³⁸ La precisió d'*independent* és important, ja que en llengües policèntriques també hi ha varietats estàndard.

Així doncs, redefinim *individuació* com el procés pel qual, dins d'un contínuum geolectal o d'un diasistema (conjunt de geolectes), es constituïx una nova llengua independent, siga per elaboració o per distància o pels dos trets.

Cal no confondre *individuació* i *establiment*. El segon concepte, proposat per Lamuela (1994: 8, 108), és proper al de *normalització*, però subratlla la «funció discriminant» que adquirix la llengua.

III.4. Conclusions

El repàs bibliogràfic realitzat en el present capítol ens permet arribar a les següents conclusions:

- No hi ha un llistat concret de llengües romàniques consensuat per la majoria dels romanistes. Esta és una les realitats controvertides de la romanística, sobre la qual hi ha diverses percepcions. Tant és així que alguns autors i obres s'abstenen d'explicitar un llistat; és el cas del *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania* (eds. Ossenkop i Winkelmann 2018), obra que deu reflectir l'estat de la qüestió en la disciplina.
- El motiu d'eixa falta de consens seria la consideració de criteris diversos (tant intralingüístics com extralingüístics) per a delimitar llengües i la dificultat d'aplicar-los. Si es considera la distància intralingüística (glotològica), no hi ha una opinió unànime entre els lingüístiques sobre el grau necessari perquè un geolecte pugui ser considerat una llengua independent –ni tan sols sobre els trets intralingüístics que serien determinants per a calcular la distància ni sobre com calcular-la–. Si es considera l'elaboració, també hi ha un contínuum de graus difícil de seccionar. Segons Kremnitz (2008), cap dels criteris emprats fins ara per les ciències del llenguatge basta per a resoldre els casos en litigi més greu. El problema resta sent polític, almenys de moment.
- Tampoc hi ha acord entre els romanistes sobre com classificar les llengües romàniques.
- En qualsevol cas, tots els llistats de llengües romàniques proposats pels autors que Gargallo compara (2001) –són de l'últim terç del segle XX– consideren les

següents nou varietats com a llengües: portugués, castellà, catalanovalecià, occità, francès, retoromànic (o grisó), sard, italià i romanés. Alguns llistats contemplen el gascó també.

- Sí que es pot explicar per què un geoelecte és generalment considerat una llengua independent, gràcies als dos trets definitoris que proposà Kloss (1978) i que han tingut una àmplia acollida en la ciència lingüística: distància glotològica respecte a altres llengües i/o elaboració (ampliació estilística i d'àmbits d'ús); en alemany, *Abstand* i *Ausbau*, respectivament. Segons això, els geoelectes considerats com a llengües independents es poden situar, si no en un cas, en l'altre, o els dos. Entre els exemples que proposa Kloss, hi ha els següents romànics:¹³⁹
  - llengües distants i elaborades: portugués (ib. 26), castellà (ib. 35), francès (ib. 68, 56), italià (ib. 56, 63, 68), romanés (ib. 62);
  - llengües només distants (*llengües per distància*): occità (ib. 25, 68), retoromànic –on el grisó seria un dialecte elaborat– (ib. 34), sard (ib. 25, 68);
  - llengües només elaborades (*llengües per elaboració*): catalanovalecià (ib. 25).¹⁴⁰

En canvi, la identitat lingüística no seria, segons Kloss, determinant per a explicar la consideració com a independents d'alguns geoelectes.

- Redefinim *individuació* com el procés pel qual, dins d'un contínuum geoelectal o d'un diasistema¹⁴¹, es constituïx una nova llengua independent, siga per elaboració o per distància o pels dos trets.

---

¹³⁹ Cal advertir que Kloss no es considera un especialista en la qüestió de la distància glotològica (ib. 65). Només per això, ja caldria revisar la seua classificació (per exemple, el cas del catalanovalecià, que tractem en el present treball). Però allò que interessa a Kloss no és tant determinar de quin tipus és cada llengua independent sinó més bé mostrar que complix algun dels dos criteris definitoris (siga quin siga).

¹⁴⁰ Kloss també tracta el cas d'altres romanços, entre ells el gallec (que considera un exemple típic de llengua per elaboració, ib. 26), el cors (un dialecte exterior elaborat que estaria en procés de convertir-se en una llengua elaborada, ib. 62-63), etc.

¹⁴¹ Tractarem amb detall el terme/concepte *diasistema* en el cap. VII.

Capítol III

L'ORGANITZACIÓ GEOLECTAL DEL ROMANÇ

«**romanç** [románs] **1. m. LING.** Llengua derivada del llatí.» (DNV)

El present capítol prova d'aclarir si efectivament les varietats romàniques s'agrupen en llengües i grups de llengües o si formen un *continuum*. Partint de les aportacions de múltiples autors, tractarem de fer-nos una idea general de quin tipus de «paisatge geoelectal»¹⁴² –usant una expressió de Valls i González (2016a: 24)– es pot trobar en l'àmbit lingüístic romànic.

IV.1. Els conceptes de *continuum geoelectal* i de *geoelecte*

«**continuum** [kontínuum] **1. m.** Sèrie d'elements homogenis. **2. m. MAT.** Conjunt de valors que pot prendre una magnitud que tinga variacions contínues.»

«**dialecte** [dialékte] **2. m. LING.** Modalitat que presenta una llengua en un territori determinat.» (DNV)

Jack Chambers i Peter Trudgill (2004 [1980]: 5-7), en el seu clàssic manual de dialectologia, expliquen que en moltes parts del món hi ha àrees geogràfiques on, si es viatja en una determinada direcció, es noten diferències lingüístiques de població a població que a voltes són menors i a voltes majors però que sempre permeten la intercomprensió entre els parlants de poblacions veïnes: hi ha una «chain of mutual intelligibility». Alhora, les diferències s'acumulen amb la distància i, amb elles, la dificultat de comprensió, de manera que mentre els parlants d'un poble central encara poden comprendre, si bé amb dificultat, els dels dialectes extrems (de l'àrea geogràfica), estos entre si poden no entendre's mútuament. El tipus de situació descrita l'anomenen els autors *continuum dialectal geogràfic*; i es donaria en múltiples àrees d'Europa, com mostren en la següent imatge.

---

¹⁴² Per *geoelecte* cal entendre 'lecte (dialecte) geogràfic'.

Fig. 2 — *Contínuums dialectals europeus* (Chambers i Trudgill 2004: 7)

Una d'eixes àrees europees és la que anomenen *contínuum dialectal romànic occidental*. Ací –asseguren–, «standard varieties of French, Italian, Catalan, Spanish and Portuguese are not really mutually intelligible» i, no obstant, els «rural dialects of these languages» formen un contínuum que, per exemple, permet els «speakers immediately on either side of the Portuguese-Spanish border» comprendre's mútuament sense problemes. Una altra àrea és el contínuum dialectal escandinau. En esta, la línia que separa els dialectes noruecs dels suecs és –continuen els autors– la frontera nacional entre Noruega i Suècia; esta és «linguistically arbitrary»: sembla no haver-hi cap motiu lingüístic concret per a fer eixa distinció, o per a fer-la per eixa línia. «Given that we have dialect continua, then the way we divide up and label bits of a continuum may often be, from a purely linguistic point of view, arbitrary».

Cal matisar l'explicació de Chambers i Trudgill en dos punts que, no obstant, no afecten la noció *contínuum* que presenten els autors. En primer lloc, les varietats estàndard romàniques que mencionen sí que permeten un cert nivell d'intercomprensió. Este pot arribar a ser «relativement élevé» (Zimmermann 2018: 477); depén de la parella de llengües que es considere (per exemple, la intercomprensió és major entre italià i castellà

que entre italià i francès¹⁴³), l'experiència dels individus –que pot ser entrenada (v. els mètodes d'intercomprensió romànica EuroComRom en Clua *et al.* 2003 i EuRom5 en Bonvino *et al.* 2011)– i altres condicionants¹⁴⁴. En segon lloc, la frontera luso-espanyola no és el millor exemple de contínuum transfronterer romànic, ja que en la major part del seu recorregut travessa zones que foren repoblades en l'Edat Mitjana per gentes vingudes de regions distintes del nord de la península ibèrica i, per tant, parlants de varietats no veïnes. Segons Ossenkop (2018: 187), en el sud es formaren «frontières nettes» i, a cada costat d'elles, tingué lloc un procés d'anivellament.

Els conceptes de *dialecte constitutiu* i *dialecte consecutiu* –en els quals no ens entretindrem, per coneguts i no problemàtics¹⁴⁵– i el fenomen de les «fronteres lingüístiques artificials» que es generen entre varietats consecutives són tractats per Joan Veny i Mar Massanell en llur manual de dialectologia catalanovelenciana (2015: 62-63) precisament just abans de presentar la noció de *contínuum lingüístic*. Quant a este concepte, que és el que ens interessa, cal destacar que estos autors consideren la variació de població a població en un contínuum «progressiva», «gradual, gairebé insensible». Fins i tot afirmen que «[p]arlar de *llengua* o de *dialecte* i assajar de donar-los una delimitació territorial precisa és una manera de crear barreres que en realitat no existeixen».

S'observa una diferència amb Chambers i Tridgill. Segons estos, la diferència de poble a poble «[s]ometimes [...] will be larger, sometimes smaller» i, per això, no parlen de variació progressiva o gradual sinó acumulativa (segons s'avança en el viatge). Coherentment, ells també matisen que la divisió d'un continu pot ser lingüísticament arbitrària «often» (per tant, no sempre). I en eixe sentit, és significatiu que quan parlen del continu transfronterer entre Noruega i Suècia diuen que no hi ha motiu lingüístic concret per a fer una distinció entre llengües, «or for making it where we do» (per tant, no descarten que hi haja una frontera lingüística –no extralingüística– seguint un altre recorregut). La diferència entre la visió d'uns autors i la dels altres és de detall però té

¹⁴³ El motiu és que, com ho expressa Lamuela, el francès i el romanés «representen formes considerablement aberrants per referència al tipus romànic característic» (1987: 175).

¹⁴⁴ Per exemple, el sentit (el italià, essent més conservador que el castellà, pot ser més comprensible per als castellanòfons que el castellà per als italianòfons), el mitjà (oral o escrit, el segon essent més fàcil ja que permet la relectura), la situació comunicativa (no és el mateix una conferència que un diàleg, i este és més difícil per telèfon), la tipologia textual (per exemple, és més fàcil una notícia periodística que un text literari), el tema (si és conegut o no), les llengües que ja es coneixen, així com les actituds, etc.

¹⁴⁵ El DNV els definix de la següent manera: «**dialecte consecutiu** *m. LING.* Dialecte resultant del desplaçament d'una llengua per raons històriques. *L'alguerés és un dialecte consecutiu.*»; «**dialecte constitutiu** *m. LING.* Dialecte resultant de l'evolució d'una llengua parlada anteriorment en el territori que hui ocupa este dialecte. *El rossellonés és un dialecte constitutiu.*».

grans implicacions.

Cal dir, no obstant, que Veny i Massanell, immediatament després de presentar la seua idealitzada noció de *continuum*, recuperen els conceptes de *llengua* i *dialecte* (2015: 63-64) argumentant solament que estudiar els idiolectes —«les úniques varietats lingüístiques reals»— «sense donar cap marge a l'abstracció, seria un caos». Efectivament, tota ciència, per a «explicar la realitat» que estudia, necessita «superar el caos» d'eixa realitat, «establir un ordre», i per a fer-ho necessita identificar semblances i diferències entre «els elements concrets» i establir «unes classes abstractes però útils per a l'estudi». Però els autors obliden que els elements concrets d'un *continuum* lingüístic no són els idiolectes sinó, per definició, les varietats locals i que estes ja són una necessària abstracció (dins d'una població hi ha, almenys, variació interna per franges d'edat i de persona a persona). Per tant, Veny i Massanell no resolen el problema de traçar fronteres entre grups de varietats locals si el *continuum* és, com ells el conceben, perfecte.

Més convincent és la manera com Joaquim Viaplana matisa el concepte de *continuum dialectal* o *lingüístic* en el seu manual de dialectologia (2002: 31-34). Després de presentar el concepte (descriu també com una «cadena d'intel·ligibilitats mútues»), este autor no descarta que els «grans *continua*» continguin «àrees de mútua intel·ligibilitat, o de relativa mútua intel·ligibilitat» (entenem, àrees amb més o menys intercomprensió entre les seues poblacions —contigües o no—) i, doncs, àrees amb una «major cohesió lingüística».¹⁴⁶

Per a conèixer millor com són els *continuum*s lingüístics, i concretament el romànic, ens servirem en primer lloc de mapes dialectomètrics elaborats Hans Goebel i el seu equip de la Universitat de Salzburg, resultat d'una anàlisi quantitativa de dades extretes de l'*Atlas Linguistique de la France* de Gilliéron i Edmont (ALF, 1902-1910). En eixe estudi s'han processat 626 dels 1421 mapes de l'ALF —un 44%, limitació que Goebel explica pel cost econòmic, temporal i energètic de la investigació—, dels quals s'han extret 1687 variables o «cartes de travail»: 1117 de fonètica (612 de vocalisme + 505 de consonantisme), 471 de lèxic i 99 de morfosintaxi (2003: 65-66).¹⁴⁷

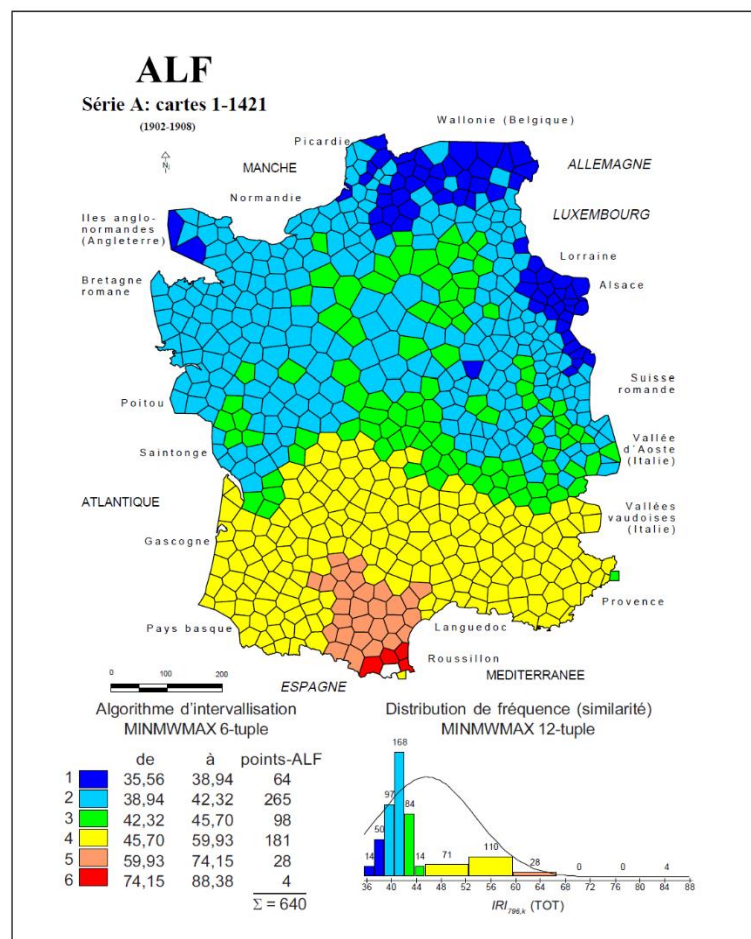
---

¹⁴⁶ Entenem que eixes àrees que Viaplana concep dins d'un *continuum* dialectal són compatibles amb la idea de llengua distant de Kloss (v. apt. III.2.2)— i la idea que alguns autors tenen de *diasistema* (v. apts. VII.1, VII.7 i VII.9).

¹⁴⁷ Segons un altre article (2011: 16) on Goebel presenta més breument la dialectometrització de l'ALF, s'hauria processat el 40% dels mapes originals de l'atles, resultant en un conjunt de dades que abastarien «las categorías lingüísticas de fonética, morfología y léxico». Per tant, no està clar si es tenen en compte aspectes sintàctics o no. En qualsevol cas, les àrees estan molt distintament representades, però Goebel considera que es tracta d'un corpus «muy válido».

Un primer mapa ens servix d'exemple de la correlació (aproximada) que hi ha entre distància geogràfica i distància lingüística. Concretament, representa la semblança, respecte al municipi nord-català d'Arles, dels altres punts d'enquesta de l'atles, distingint sis graus amb diferents colors, del roig (major semblança) fins al blau fosc (menor), segons l'escala d'equivalències que es troba baix a l'esquerra. El punt de referència és el polígon en blanc. Baix d'ell hi ha un altre groc que no se n'ix de la lògica encara que ho parega: representa la semblança del «catalan standard», un dels tres punts d'enquesta «artificiels» amb els quals s'han enriquit els 641 originals (els altres són –ambdós en verd– el francès estàndard, col·locat en l'Illa de França, i l'italià estàndard, situat a l'est de la Provença) (Goebl 2003: 64).

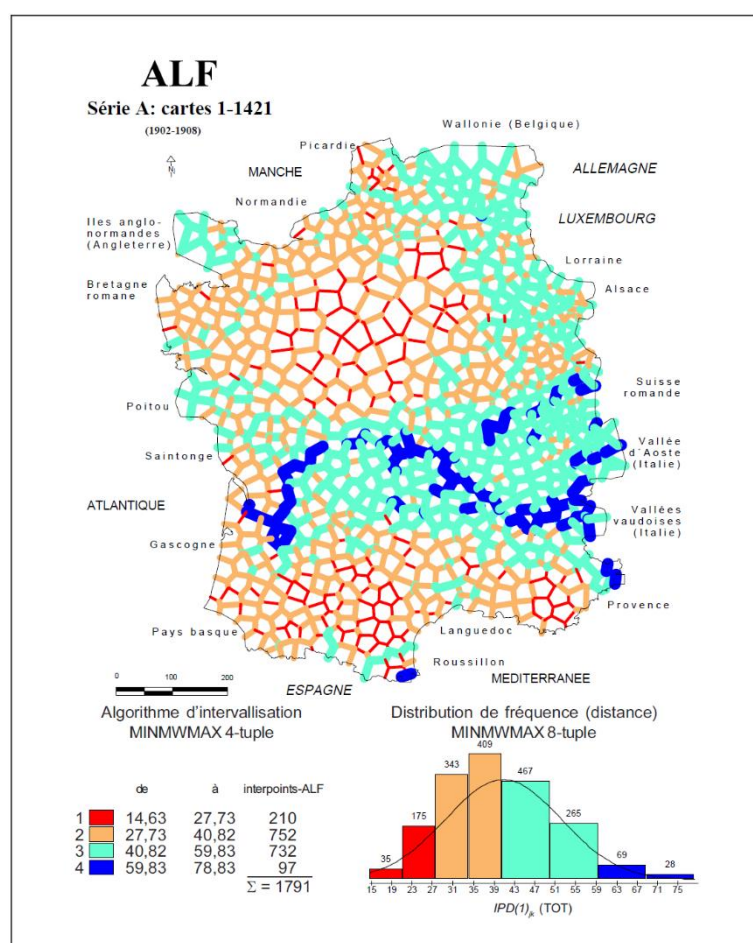
Fig. 3 — Mapa de similitud en relació al municipi nord-català d'Arles (Goebl 2003: 99)

Per a il·lustrar les àrees de major homogeneïtat de les quals parla Viaplana ens servirà un segon mapa, que representa la distància lingüística entre cada parella de punts contigus. En la seua lectura cal tindre en compte que els costats dels polígons no unixen

punts d'enquesta (que estarien en el centre dels polígons) sinó que fan de frontera entre les àrees de dos punts; es corresponen, per tant, a feixos d'isoglosses. El mapa els dibuixa distingint quatre graus de distància, del roig prim (menor) fins al blau fosc gruixut (major distància). S'evidencien, segons Goebel (2003: 73-74), «paysages dialectaux plus ou moins homogènes». Els traços de colors freds formen «une large zone de transition» entre el «domaine d'Oc» al sud i el «domaine d'Oïl» al nord. Estos contenen amples zones càlides, més homogènies.

Fig. 4 — Mapa de distància entre punts contigus (Goebel 2003: 97)

Segons Viaplana (2002: 31-34), les àrees amb una «major cohesió lingüística» «s'haurien de correspondre amb els dominis de llengües»; és a dir, les varietats del continuïum que formaren part d'una zona d'intercomprensió general serien els parlars d'una llengua. Això té la seua lògica (si bé caldria parlar, més pròpiament, de *llengua distant*, tenint en compte la distinció de Kloss), però cal matisar, a la llum de l'últim mapa, que el grau de cohesió no és necessàriament el mateix en diverses àrees: és major en la

zona d'oïl, menor en la zona d'oc i molt menor en la zona francoprovençal (delimitada per traços blau foscs, a la dreta), que és essencialment heterogènia i quasi no presenta un nucli cohesionat.¹⁴⁸ Això es correspon amb la tradicional organització centralitzada del nord (al voltant de París), les relacions més equilibrades entre els països d'oc i la primerenca pèrdua d'influència de la ciutat de Lugdunum/Lió (originalment la capital de la Gàl·lia, segons explica Goebel, qui parla de «la latinité de Lugdunum», 2003: 82). Per tant, cal pensar també que el grau de cohesió d'una àrea pot variar amb el temps.¹⁴⁹

Ara bé, l'ordenació de les varietats d'un contínuum en dialectes de llengües «xoca», segons admet Viaplana, amb dos dificultats importants. La primera, que també es dona entre «dialectes», és la difícil assignació de les «zones de transició». L'autor minimitza este problema argumentant que per a diferenciar «unitats discretes» no calen uns límits «ben definits», «nets», ni en dialectologia ni –assegura– en «les ciències més desenvolupades» –i aporta un exemple de la física–. Els dialectes geogràfics poden ser «abstraccions de la realitat», «unitats teòriques» si permeten avançar en el coneixement. Per tant, Viaplana rebutja tant l'«assumpció romàntica» que els dialectes geogràfics es poden delimitar clarament com la conclusió de Gaston Paris –qui difongué el terme *contínuum lingüístic* en 1866, segons Veny i Massanell (2015: 63)– que aquells són una «pura il·lusió» perquè la realitat seria una «gradació imperceptible».

L'ordenació d'un contínuum en llengües xoca –continua Viaplana– amb una segona dificultat «sobretot»: l'organització política. Els factors extralingüístics influïxen en l'establiment de varietats estàndard independents i estes juguen –com hem vist– un paper cabdal en la delimitació (dins d'un contínuum) d'allò que la societat, *de facto*, considera *llengües*.

Abans de continuar, avisem que en el present treball, donat que no tractem continus dialectals socials ni els que hi ha, per exemple, entre la llengua francesa i algun crioll que es base en ella, quan parlem de *contínuum* caldrà entendre *contínuum geolectal*.

---

¹⁴⁸ Quant a l'àrea catalanvalenciana, la tractarem en l'apt. VI.4.2, comparant diversos mapes.

¹⁴⁹ Ja Arvid Rosenqvist (1919), en el seu estudi sobre les isoglosses de França a partir de les dades de l'ALF, considera que els parlars d'oïl «semblent avoir été plus exposés à l'influence perturbatrice du français officiel» que els parlars d'oc. (*op. cit.* 102). Pel que fa al francoprovençal, després de remarcar la seua «manque d'homogénéité» (*op. cit.* 106) i que en el seu domini es manifesten isoglosses «capricieuses» (ib. 109), considera el següent: «Les nombreuses enclaves et l'irrégularité des lignes nous portent à croire que ce dialecte a sensiblement changé de physionomie au cours des siècles» (1919: 106).

IV.2. El concepte de *frontera geolectal*

«**frontera** [frontéra] 1. f. Línia que separa dos territoris situats davant per davant. *La frontera natural dels Alps. La frontera entre dos estats. El traçat de la frontera lingüística.*» (DNV)

Tornant a la primera dificultat de Viaplana, l'intralingüística o glotològica, sembla que esta és actualment menor gràcies al progrés dels mètodes quantitativs. Estos havien sigut rebuts, inicialment, amb un cert escepticisme, quan no rebuig, per part d'alguns lingüistes. Certament, algunes investigacions primerenques arribaven a resultats inversemblants¹⁵⁰; i una dificultat no resolta (potser irresoluble completament) és que la distància calculada amb mètodes quantitativs depén de quines variables (semblances i diferències) concretes es tinguen en compte (habitualment dels àmbits clàssics de la lingüística: lèxic, fonètica, sintaxi i morfologia) així com del pes que se'ls assigne. No obstant, segons Carsten Sinner (2014: 120, 54-55, 24), la dialectometria s'ha refinat des dels anys 70 del segle XX i produïx resultats «[i]nteressante».¹⁵¹

Una part de la recerca geolectal quantitativa s'ha concentrat, precisament, en la delimitació i la mesura de les fronteres lingüístiques: és la dialectometria de frontera o *horiometria*. Esta metodologia ha sigut desenvolupada, en la Universitat d'Oviedo, per Ramón de Andrés Díaz i el seu equip del projecte Estudi de la Transición Llingüística na Zona Eo-Navia (ETLEN), que investiga la «llende ente los dominios llingüísticos del gallego-portugués y del asturleonés» en Astúries. Abans de presentar-la breument, cal aclarir que, en la concepció d'este equip investigador, les idees de *continuum*, *frontera* i *domini/geotip* són compatibles. Segons la pàgina web del projecte:

«Los dominios son *xeotipos* o *tipos xeolectales*. Son los territorios que tán a dambos llaos d'un fexe d'isogloses, caracterizaos por tener una relativa homoxeneidá llingüística. Según el nivel xerárquicu de clasificación taxonómica, puen corresponder a lo que se llama corrientemente “llingües” o a “dialectos”.» (ETLEN <<https://www.unioviedo.es/etlen/introduccion.html>> [Consulta: 11/05/2020])

Entre dominis/geotips contigus hi hauria –continua explicant la pàgina web del

¹⁵⁰ El mètode quantitativ *global* d'Enric Guiter, un dels pioners, el portà a afirmar que «bé sembla que la frontera catalano-llengüadociana sigui més alta que la frontera castellano-valenciana» (1974: 4, citat per Rafanell 2006: 1218).

¹⁵¹ August Rafanell, en *La il·lusió occitana*, (2006: 1218), encara critica l'«invent de la “dialectometria”» (que atribueix a Guiter), en el qual diu que no es pensa entretindre perquè «aquest sistema ja ha estat ponderat i desmuntat». Però amb això es mostra en desacord Germà Colón en la seua ressenya de l'obra de Rafanell, on remet als treballs de Goebel, així com «d'altres escoles de dialectometria a Holanda i també de diverses universitats espanyoles com Oviedo o Barcelona» (2009: 435).

projecte— una *fontera lingüística*, i esta «en xeneral preséntase como una *transición o continuum fronterizu*». Seria precisament el cas de la frontera entre «los dominios gallego-portugués y asturleonés [...] que se presenta como un continuum fronterizu o zona (faza o franxa) de transición» que baixa fins a Miranda del Douru, però en Astúries seria «daqué más anchu que más al Sur».

L'horimetria «opera col sobrentendíu epistemolóxicu» que les variants que es troben en una «zona fronteriza o de transición» poden «adscribise —usando criterios glotolòxicos¹⁵²— a un dominiu o a otu». Una volta realitzada eixa classificació¹⁵³ —que segons l'equip d'ETLEN es fa en tot estudi d'una frontera lingüística—, el nou mètode, concretament, permetria «determinar, en cada puntu xeográficu de la transición, la proporció de trazos d'un xeotipu y d'otru». Tot això, en l'ETLEN, es fa a partir d'una enquesta elaborada expresament, que estudia els «trazos diferenciales ente'l diasistema gallego-portugués y l'asturleonés».¹⁵⁴ En l'anàlisi de les dades que es desprenen del qüestionari, es dona el mateix «valor a caún de los trazos diferenciales contemplaos», ja que actualment tota ponderació seria «impresionística y intuitiva», no objectiva.

El següent mapa mostra el tipus de resultats que l'horimetria pot generar. És un exemple de la zona Eo-Navia basat en solament 40 variables (vocàliques), ja que es publicà quan el projecte ETLEN estava encara en marxa. En la llegenda, *occidental* i *oriental* es referixen a gallegoportugués i asturleonés respectivament.¹⁵⁵

---

¹⁵² L'equip d'ETLEN fa una útil distinció terminològica i conceptual (ja practicada anteriorment) entre *glotològic* i *lingüístic*: el primer terme «es refereix exclusivament a allò que té relació amb el sistema o diasistema de la llengua» (de Andrés Díaz i Álvarez-Balbuena García. 2011: 209) mentre el segon és un concepte més ample, que abasta també, per exemple, el domini de la sociolingüística.

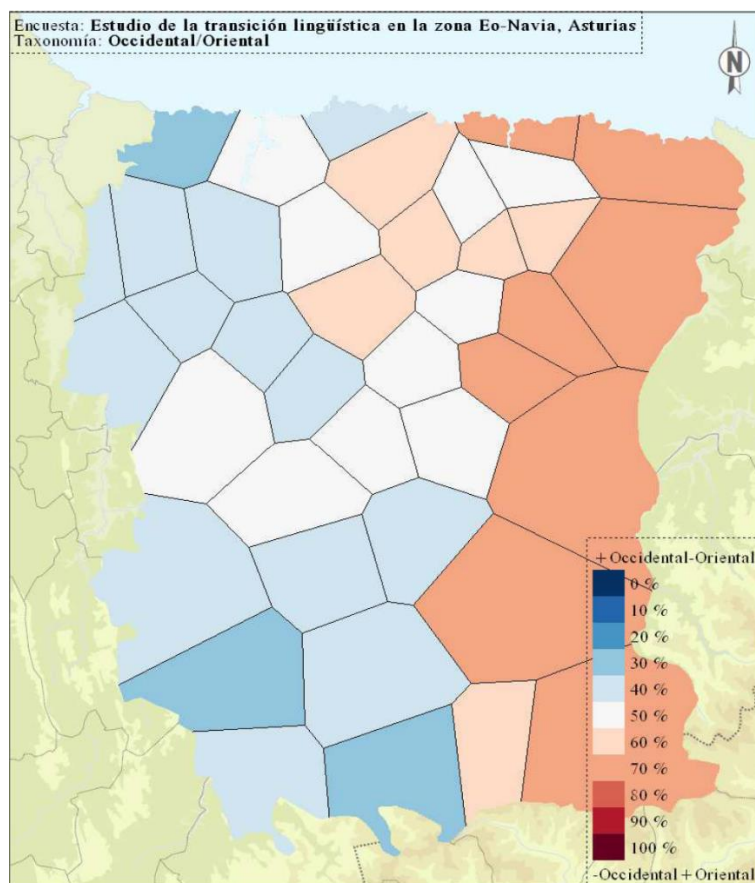
¹⁵³ Segons expliquen els investigadors en un article de presentació del projecte, per a considerar una variant com a característicament gallegoportuguesa o asturleonessa no cal que estiga present «en toda la extensió del geotipo» corresponent; és suficient que «su distribución territorial en el dominio presente una amplitud suficientemente significativa». V. allí els exemples que donen (Álvarez-Balbuena García, de Andrés Díaz, Suárez Fernández i Cueto Fernández 2011: 112).

¹⁵⁴ En total s'investiguen «532 variables lingüísticas que presentan variantes diferenciales entre los dos geotipos lingüísticos que entran en contacto en la zona de estudio». D'elles, 150 són «de tipo fonético-fonológico», 241 de «morfosintaxis no verbal» i 141 de «morfosintaxis verbal». No s'inclouen variables lèxiques «debido a los problemas de orden metodológico y práctico que ese estudio supondría» (Álvarez-Balbuena García *et al.* 2011: 108-109).

¹⁵⁵ L'horimetria també pot generar un altre tipus de mapes que, junt a cada punt d'enquesta, presenta una gràfic circular que mostra la proporció de quatre tipus de variants: gallegoportugueses, asturianolleoneses, comunes als dos geotips i pròpies de la zona Eo-Navia. De l'últim tipus de variants hi hauria «bien pocos de casos», segons el lloc web <<https://www.unioviedo.es/etlen/horiometricu.html>> [Consulta: 11/05/2020].

Fig. 5 — Mapa horiomètric (preliminar) de la zona Eo-Navia d'Astúries (Álvarez-Balbuena García et al. 2011: 134)

iv.3. L'agrupació de geolectes a diferents nivells

«**jerarquia** [dʒerarkía] **1.f.** Relació de primacia i subordinació que lliga les persones que ocupen rangs desiguals en una organització. *La jerarquia d'una empresa.*»

«**taxonomia** [taksonomía] **2.f. BIOL.** Part de la biologia que classifica els éssers vius en grups o tàxons de diferent categoria.» (DNV)

Obviant limitacions, sembla doncs que l'horiometria podria traçar una línia fronterera entre els *dominis* de *geotips* (o *tipus geollectuals* o *diasistemes*) contigus¹⁵⁶; i això seria possible per a delimitar parelles de geotips de diversos nivells jeràrquics de la

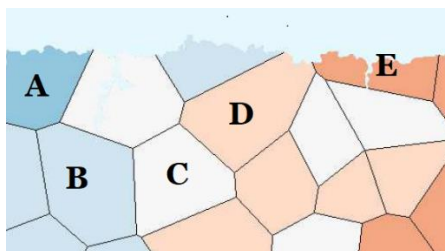
¹⁵⁶ Com s'ha vist, l'equip d'ETLEN usa els termes *geotip* —introduït per Goebel—, *tipus geollectual*, *diasistema* i *domini* com a sinònims, i els alterna en l'exposició. Nosaltres preferim reservar *domini* al territori on s'usa un geotip / geolecte / diasistema.

«clasificación taxonómica»: entre dos parlars, dos subdialectes, dos dialectes i dos llengües, segons la tipologia freqüentment usada. Ara bé, això ens porta a un altre problema, que afecta la frontera entre el catalanovaleencià per una banda i el gascó i llenguadocià per l'altra: ¿Es pot determinar glotològicament si una frontera donada separa parlars, subdialectes, dialectes o llengües?

Hem vist més amunt com Castellanos (1997) distingix tres graus de distància glotològica i assaja una breu descripció d'eixes distàncies (i dels seus efectes sobre la intercomprensió); la descripció és massa general per a permetre una avaluació dels graus intermedis. També hem vist com Morris Swadesh i altres autors haurien intentat calcular el percentatge precís de diferències lèxiques a partir del qual la intercomprensió ja no seria possible; Kloss responia que la intercomprensió depén de múltiples factors, no només del percentatge de lèxic identificable. Alguns estudis dialectomètrics han proposat, fins i tot, l'establiment de graus o límits de diferències a partir dels quals caldria classificar dos varietats en llengües, dialectes, subdialectes o parlars diferents. En l'obra d'Enric Guiter (1973) eren, respectivament, el 80%, 50%, 30%, 20% i, en el cas dels subparlars, del 15%, segons explica Veny en el seu manual d'introducció a la dialectologia (1985: 25-27).

Límits d'eixe tipus serien potser impracticables en contínuums fronterers: donada una cadena de parlars ABCDE com la que mostra la imatge següent (adaptada de l'últim mapa) amb una distància, posem, d'un 10% aproximadament entre punts veïns, els límits de Guiter ens portarien a classificar cada parella de varietats contigües (AB, BC, CD, DE) dins del mateix subparlar alhora que els parlars extrems A i E potser presentarien una distància pròpia de dos subdialectes distints!

Fig. 6 — Cadena de parlars en un contínuum fronterer (adaptat d'Álvarez-Balbuena García et al. 2011: 134)

Ara bé, si la dialectometria pot identificar zones de transició entre dominis, per a

quantificar la distància entre els geolectes separats per eixes zones es podrien considerar totes les isoglosses (d'eixa zona) conjuntament, encara que no transcórreguen superposades (o no sempre). Això seria una abstracció de la realitat que ens permetria avançar en el coneixement, com diu Viaplana.

Un problema mes greu amb el tipus de límits que proposa Guiter és que altres autors han fixat xifres diferents. Mentre aquell establia el límit entre llengües en el 80% de diferències (és a dir, un 20% de semblances), la xifra que pren David Feldman com a referència és radicalment distinta:

«aun si dos lenguas disponen de algunos fonemas, morfemas, tagmemas o palabras muy semejantes, siempre habrá una cantidad medible de elementos sin correspondencia. Lo esencial es saber las medidas exactas. [...] Después de comparar 300 lenguas en términos de su inventario estructural, se ha descubierto que, a pesar de ciertas estructuras que un par de idiomas pueda compartir en común, el porcentaje de tales estructuras mutuas no rebasa el 75%, como cifra ponderada» (Feldman 1974: 46)

Este autor, que estudiava la posició del gallec enfront del portugués i el castellà, calculà el «porcentaje de semejanza» de cada parella de varietats «sobre unos 80 puntos estructurales de comparación»¹⁵⁷: la semblança entre el gallec i el castellà resultà ser del 45% i entre el gallec i el portugués del 69%. Com eixes xifres no sobrepassen el 75% establert com a límit, el gallec estaria, segons l'autor, «dentro del rango apropiado» per a ser considerat actualment una llengua o idioma independent (ib. 47-48). «[A]l hablar de *lengua* gallega, estamos en lo científicamente cierto», assegurava Feldman (1974: 48).

Però és absurd que si el límit de semblances es fixa en un número x , dos varietats amb una semblança de l' $x\%$ encara serien llengües diferents mentre dos altres varietats amb l' $n+1\%$ ja s'haurien de considerar la mateixa llengua. La possibilitat de determinar límits d'eixe tipus ha sigut criticada per la seua arbitrarietat, segons reporta Sinner en el seu manual de lingüística de les varietats (2014: 24, 55), i sembla haver sigut abandonada.¹⁵⁸

A més a més, la frontera (siga un feix net o una zona de transició) entre geolectes que formen part d'un mateix nivell jeràrquic (segons la taxonomia corrent) pot variar molt

---

¹⁵⁷ Segons l'autor, es tractaria de la «lista definitiva de aquellas estructuras que son propias y exclusivas de cada idioma» elaborada «[a] través de los últimos 50 años de investigación lingüística» (ib. 46).

¹⁵⁸ Ja Polanco (1984), en el marc d'un estudi dialectomètric, afirma: «Ara bé, aquestes metodologies definiran varietats lingüístiques i fins i tot les podran classificar en termes de grau de similituds o de diferenciacions, però no contestaran al segon dels problemes plantejats: la possibilitat o no de classificar-les en categories lingüístiques almenys anàlogues a les sociològiques de “llengua” i “dialecte”» (citada per Lamuela (1987: 122)).

de consistència, això és en el seu número d'isoglosses. Es pot observar molt bé en el conegut mapa d'Arvid Rosenqvist elaborat a partir de dades de l'ALF. Mostra les isoglosses de 68 «particularités linguistiques» que recorren França¹⁵⁹ (majoritàriament de l'àmbit dels sons) amb les quals l'autor pretenia «de trouver les limites dialectales, s'il y en a» (1919: 88). De les vora trenta isoglosses que separen la «langue d'oc» i la «langue d'oui» a l'oest (entre el gascó i el santongés)¹⁶⁰, solament la mitat segueix la frontera fins a l'extrem est, on es dividixen per a integrar-se en les dos fronteres del francoprovençal. I el domini francoprovençal –identificat i batejat per Graziadio Isaia Ascoli en 1873 (Jauch 2018: 93)– està delimitat per menys isoglosses que les que separen els dominis d'oc i oïl.¹⁶¹ També s'observa que cap frontera dialectal del domini d'oïl és tan consistent com algunes que dividixen el domini d'oc.¹⁶² Això suggerix que els dialectes d'unes llengües són més diferents entre si que els dialectes d'altres llengües.

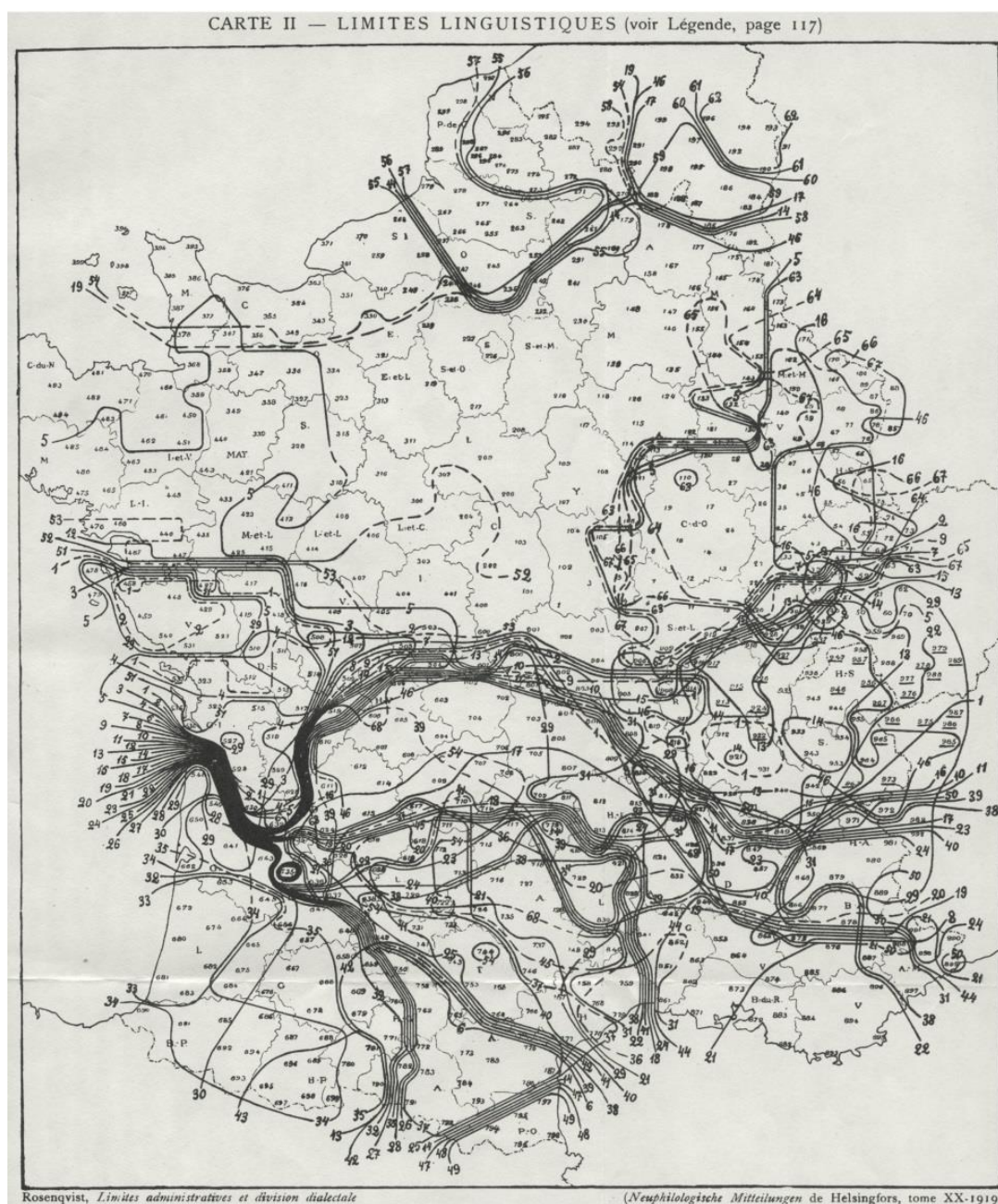
¹⁵⁹ Segons explica Rosenqvist, si haguera inclòs totes les isoglosses que havia identificat estudiant l'ALF, el mapa resultant seria «beaucoup plus compliqué» (en el domini francoprovençal hi hauria «une confusion complète») i, si bé «la plupart» els feixos d'isoglosses «prendrait, sans doute, un caractère encore plus marqué», potser algun «se perdrait-il dans la confusion» (1919: 106, 109). Per una altra banda, els punts d'enquesta de l'ALF estan «trop clairsemés» per a permetre la delimitació dels dialectes occitans en «sous-dialectes et en parlers locaux»; no obstant, l'autor traça «plusieurs lignes qui coupent ces territoires en tous sens, pour faire ressortir davantage le caractère hétérogène de ces dialectes» (ib. 102).

¹⁶⁰ Cal advertir que la densitat de la frontera entre el gascó i el santongés podria ser el resultat de la reculada d'isoglosses cap al sud com a conseqüència d'un antic moviment poblacional.

¹⁶¹ En la part central del domini d'oïl, Rosenqvist traça poques isoglosses. Segons explica, allí hi ha «un grand nombre de traits linguistiques» que varien d'extensió geogràfica depenent del mot, per la qual cosa seria «tout à fait impossible d'en fixer les limites générales». La causa seria, «particulièrement», la influència «du français officiel», que hauria provocat una «régression des particularités dialectales» (1919: 110). Per tant, en este mapa també s'observa el caràcter més homogeni dels parlars d'oïl.

¹⁶² La frontera catalanovalenciana és constituïda, en el mapa, per sis isoglosses, el mateix número de trets que diferenciarien el llenguadocià meridional de la resta del llenguadocià. Però Rosenqvist (1919: 101) advertix que, amb aquells sis trets catalanovalencians «coïncident quantité d'autres, dont nous avons inscrit quelques-unes sur notre carte. [...]». Per a «d'autre caractères», l'autor envia a Salow (1912).

Fig. 7 — Isoglosses romàniques en França, segons Rosenqvist (1919)

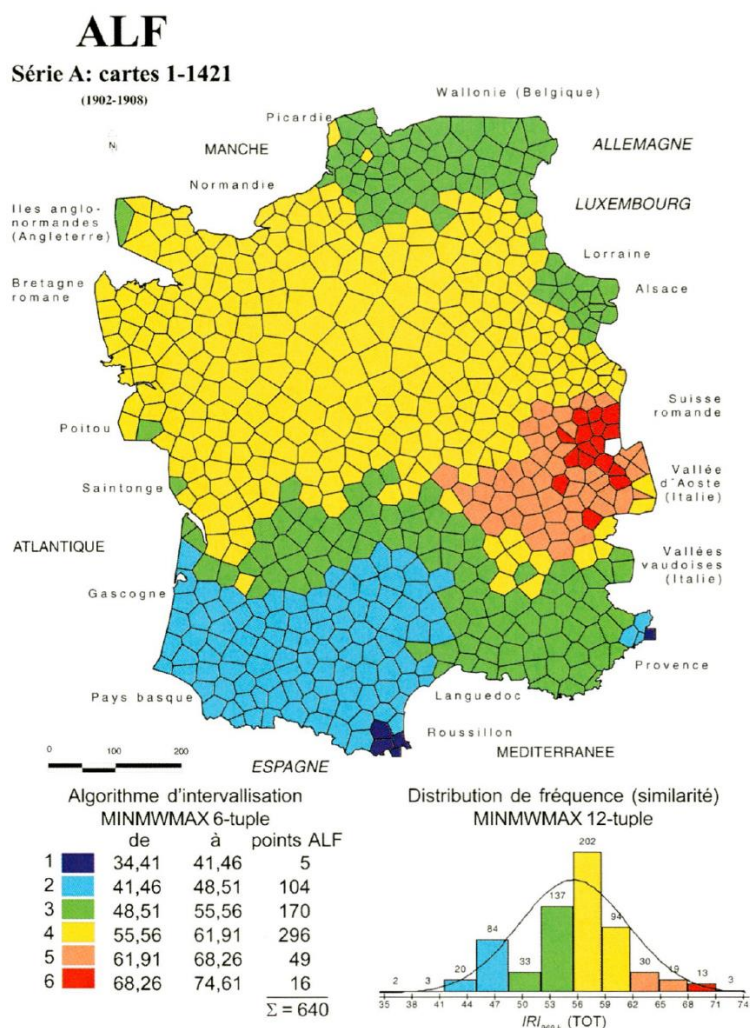

Conseqüentment, la distància glotològica entre dos geoelectes contigus d'un mateix nivell jeràrquic (en la taxonomia corrent) pot variar segons la parella que es considere. Ho mostra també la dialectometria. La següent imatge exemplifica com, dins d'un contínuum lingüístic, les varietats d'una «llengua» A poden paréixer-se més a les d'una «llengua» veïna B que a les d'una altra «llengua» veïna C. Concretament, representa la semblança, respecte al municipi francoprovençal de L'Étivaz (Suïssa), dels altres punts d'enquesta de l'ALF. Com es veu, l'afinitat és en general major amb les

varietats d'oïl que amb les d'oc. Per una altra banda, això, almenys en part, pot ser resultat de la influència secular de París, la qual cosa ja mostraria que les distàncies respecte als geolectes també poden variar amb el temps.¹⁶³

Fig. 8 — Mapa de similitud en relació al municipi francoprovençal de L'Étivaz (Goebel 2002: 45)

La dificultat (impossibilitat, probablement) d'establir una jerarquia o escala de geolectes (del tipus *parlar*, *subdialecte*, *dialecte*, *llengua*) amb una distància glotològica estàndard (equiparable en distintes zones d'un contínuum), és a dir una taxonomia, es

¹⁶³ De la «régression des particularités dialectales» per influència de la llengua d'oïl ja en parlà Rosenqvist. Segons este autor, en el domini francoprovençal «on découvre encore des traces de cette régression» i seria a través del domini francoprovençal i «par le dép. du Puy-de-Dôme» que les particularitats d'oïl «semblent pénétrer vers la Provence». Mostra d'això serien les àrees d'algunes isoglosses del seu mapa (n° 22, 24, 38), que «sont déjà coupées en deux dans la région qu'arrose le Rhône», i les d'altres (n° 29) «qui sont en train de partager le même sort» (1919: 111).

desprén també d'un recent estudi dialectomètric d'Esteve Valls i Manuel González que abasta tota la Romania Antiqua, el primer d'este tipus segons els autors (2016a: 6). Analitza una base de dades desenvolupada en el Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (Santiago de Compostela) a partir de l'*Atlas Linguistique Roman* (ALiR).

Valls i González calculen la «distància fonètica» entre varietats mitjançant l'algoritme de Levenshtein. Este algoritme, partint de la «línia de segments fonètics» que presenta la denominació d'un concepte en una varietat, calcula el número mínim d'«operacions bàsiques» (això són substitucions, supressions o insercions de sons) necessari per a transformar-la en la línia de segments fonètics que presenta l'altra varietat comparada. Cada operació, independentment del seu tipus, té el mateix pes. I la distància total entre dos varietats té en compte la de tots els conceptes, aplicant un mecanisme correctiu per a evitar la influència de la diferent longitud de les paraules. Amb les «interdistàncies» que hi ha entre les 1.010 varietats analitzades, s'obté una «matriu de distàncies fonètiques del conjunt de varietats»; i d'esta matriu es poden obtenir «diversos sistemes de classificació i visualització del paisatge dialectal» (2016a: 8-9, 13). A continuació exposarem algunes de les imatges que Valls i González aporten per a tractar la subagrupació romànica del catalanovel·lenc (2016a).

A partir de la matriu de distàncies, en primer lloc (ib. 13-16) els autors apliquen «un algorisme de clusterització –el mètode de Ward–», que agrupa les varietats en *clústers*, això són «grups més o menys homogenis de varietats». El resultat és el següent dendrograma¹⁶⁴, que mostra «com s'agrupen entre si les diferents varietats analitzades» i «a quina distància ho fan» («com més a l'esquerra s'ajunten dos clústers –o, a l'esquerra del tot, dues varietats– menor és la distància que els separa»). Ara bé, s'ha de tindre en compte que l'escala de representació, situada en el peu, no és constant (sembla haver sigut adaptada per a encabir el diagrama en el full). A més, els autors han acolorit i etiquetat «les principals unitats lingüístiques de què s'ha ocupat la romanística»: els parlars «portuguesos, gallecs, castellans, catalans, occitans, francoprovençals, d'oïl, italians septentrionals, italians centrals, italians meridionals i romanesos».¹⁶⁵ Un dotzé clúster

---

¹⁶⁴ «MAT Diagrama en forma d'arbre que mostra relacions de proximitat entre els individus representats.» (DNV)

¹⁶⁵ En la mateixa línia, «El ETLEN asume como presupuesto epistemológico que los dominios geolectales clásicos (gallego-portugués y asturleonés, entre ellos) responden a geotipos determinados por la acumulación de elementos glotológicos –y no socioculturales o políticos– diferenciales.» (Álvarez-Balbuena García *et al.* 2011: 111).

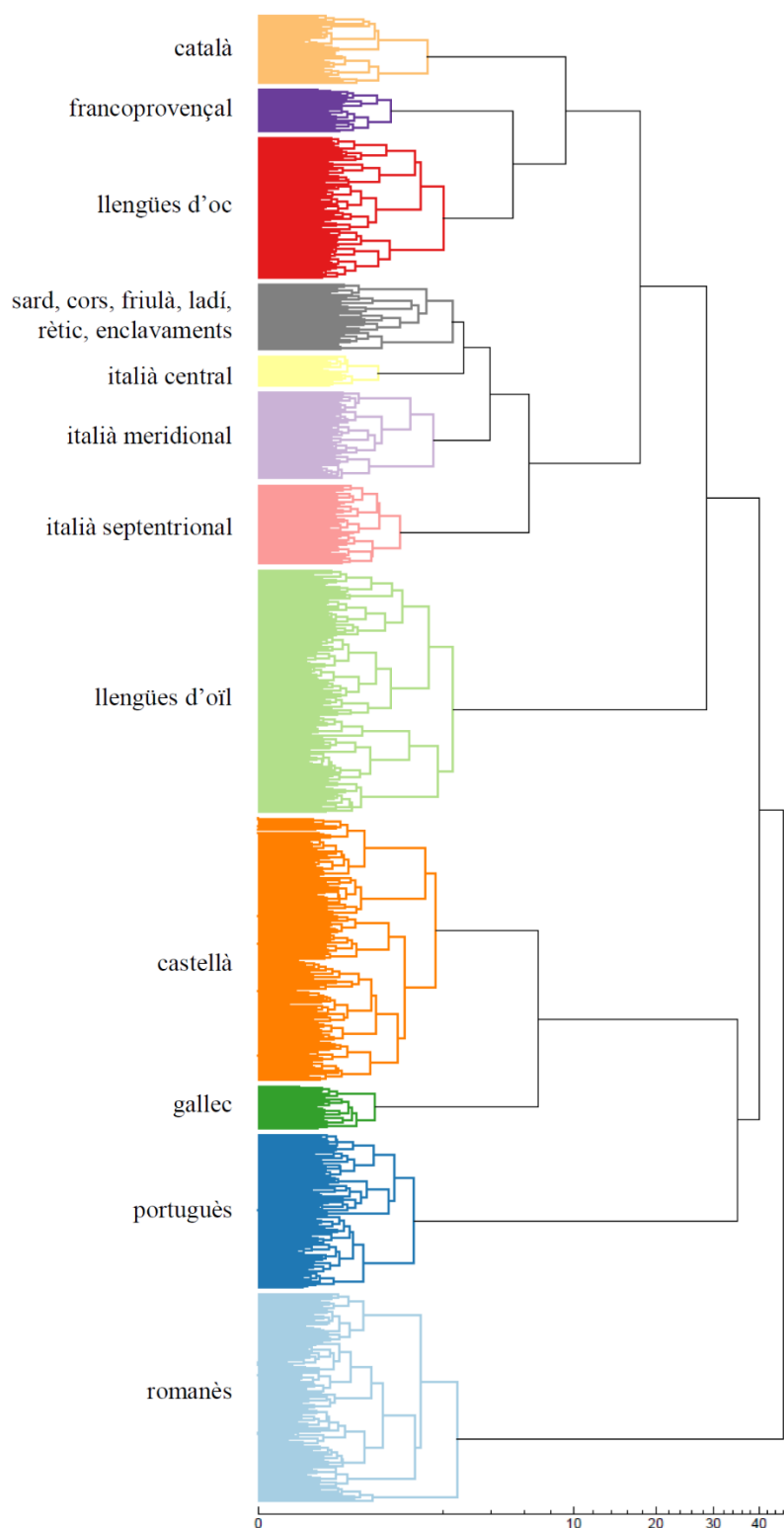
«integra, a grans trets, els parlars sards, corsos, friulans, ladins, rètics [és a dir, grisons] i els enclavaments lingüístics d'Itàlia».¹⁶⁶

---

¹⁶⁶ Este grup «tan heterogeni» –segons comenten els propis autors– s'explica –entenem– perquè la interfície usada (Gabmap) no permet fer més de dotze «agrupaments» (2016a: 13-14). No obstant, sorprén que varietats suposadament tan diferents siguin agrupades juntes. Cal recordar que en el sud de la península italiana i en Sicília hi ha illots gal·loromànics (procedents de l'àrea occitana i francoprovençal) i gal·loitàlics (Goebel 2011: 20). A més, observant el mapa on Valls i González representen els dotze clústers, sorprén que la varietat de l'Alguer –un enclavament– siga pintada del color del clúster catalanovalencià i, en canvi, les varietats de les Valadas Occitanas i de la Vall d'Aosta –que no són enclavaments– no siguin pintades com els clústers occità i francoprovençal respectivament.

Fig. 9 — Els dotze clústers principals de les varietats romàniques (Valls i González 2016a : 16)

Com s'observa, en un «dendrograma jeràrquic aglomeratiu» les varietats són agrupades binàriament segons la seua proximitat. Així, els dotze «clústers principals de les varietats romàniques» (ib. 13) formen grups amb altres clústers semblants o amb altres

grups de clústers semblants. A partir de la imatge es poden fer les següents observacions:

- La distància entre les varietats de cada *clúster* principal varia clarament. Hi hauria, doncs, llengües romàniques més cohesionades que altres.
- La distància entre els *clústers* principals que formen cada grup varia clarament. Hi hauria, doncs, grups de llengües romàniques més cohesionats que altres.
- El número de grups dels quals forma part cada *clúster* principal varia clarament. Hi hauria, doncs, llengües romàniques més aïllades que altres.
- La distància entre *clústers* principals continus (geogràficament) varia clarament (no és necessàriament similar). Hi ha, doncs, llengües romàniques més diferenciades dels veïns que altres.

La figura també ofereix resultats sobre cada llengua romànica. Segons els autors, «reflecteix clarament que les varietats occitanes i francoprovençals i, a una distància un xic major, les catalanes, formen un primer grup de varietats properes»; també mostra que el «conjunt de varietats iberoromàniques [...] no inclouria el català». No obstant, considerem convenient no atendre als resultats d'este tipus (sobre llengües concretes) d'este estudi, pels següents quatre motius.

En primer lloc, la base de dades de l'estudi, presentada per Valls i González en un article de 2014, és encara molt limitada, ja que de l'ALiR, impulsat per Gaston Tuaillon i Michel Contini, s'han publicat solament dos dels onze volums planejats (quatre toms, entre 1996 i 2009)¹⁶⁷. Per això, Valls i González han pogut analitzar solament 48 dels 592 conceptes del qüestionari lèxic: majoritàriament insectes i xicotets animals salvatges. A més, dels conceptes a estudiar, la informació disponible és «exigua» en els «ámbitos lingüísticos asturleonés, castelán, aragonés e mais romanés»¹⁶⁸ (2016b: 231). Els propis autors avisen, en una nota a peu, que «la minsa informació disponible en algunes localitats fa que els resultats s'hagin d'interpretar amb una certa cautela» (2016a: 7).

En segon lloc, l'estudi té en compte solament la «distància fonètica». Per això, els propis autors advertixen que els resultats obtinguts depenen «en bona mesura de les característiques *fonètiques*» de les varietats comparades i que «segurament variarien si es pogués dur a terme una anàlisi lingüística de tipus morfofonològic prèvia al càlcul de distàncies» (2016a: 23).¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Volum 1: *Présentation*. Volum 2: *Insectes et petits animaux sauvages*.

¹⁶⁸ Segons informen els autors, les localitats amb més «ítems» en tenen 47 i les que menys, 4 (2016a: 7). I s'hagueren de desestimar 27 dels 1.010 punts d'enquesta perquè allí «pràcticament no es disposava de cap dada» sobre les denominacions dels 48 conceptes a estudiar (ib.: 8).

¹⁶⁹ Els autors anunciaven que eixa ampliació es faria pròximament (ib. 23).

En tercer lloc, Valls i González expliquen que el sistema de classificació per conglomerats, a pesar de ser «molt utilitzat» en dialectometria, és «relativament inestable», degut al seu caràcter binari: «quan hi ha diversos parells d'elements que es troben a una distància similar a la matriu, petites diferències en els inputs poden donar lloc a classificacions dendrogràfiques diferents» (2016a: 15).

En quart lloc, els resultats són distints –i, especialment, els agrupaments de *clústers* principals– en l'anàlisi de les dades que Valls i González fan amb un altre mètode de clusterització (*noisy clustering*) (2016a: 20-24). Resulta en un altre dendrograma¹⁷⁰, on el clúster francoprovençal no és agrupat amb l'occità sinó amb el francès; i els clústers occità i catalanovalencià no són agrupats sinó en un grup de més alt nivell que inclou totes les varietats romàniques exceptuant les portugueses, les grisones i les romaneses (ací incloent les aromaneses, meglenoromaneses i istroromaneses).¹⁷¹

Amb esta segona anàlisi, que estaria caracteritzada per una «major sofisticació» (2016a: 21), Valls i González conclouen que «les relacions entre varietats romàniques s'han d'entendre més en termes de contínuum que no pas en termes de subagrupacions tancades» (ib. 25). Sembla que el dendrograma resultant mostra menys agrupacions: no apareix, per exemple, un grup iberoromànic com en el dendrograma de la primera anàlisi (fig. 9). No obstant, les varietats franceses i les francoprovençals sí que formen un grup de nivell més alt; també les varietats italianes centrals i meridionals; i així mateix les varietats friülanes i les ladines, que a més formen un grup de nivell encara superior junt a les varietats italianes septentrionals.

Més aclaridors ens semblen els resultats que Valls i González obtenen amb «sistemes d'anàlisi multidimensional» (2016a: 15-20), els quals «no agrupen les varietats entre si segons un procediment binari i jeràrquic, sinó que simplement reflecteixen en el pla les distàncies que mantenen entre elles totes les varietats examinades». Les següents quatre imatges (on els autors han acolorit les varietats amb els colors dels dotze *clústers* principals que apareixien en l'anàlisi per conglomerats) representen, respectivament, l'anàlisi de totes les varietats romàniques (de la base de dades), totes exceptuant les

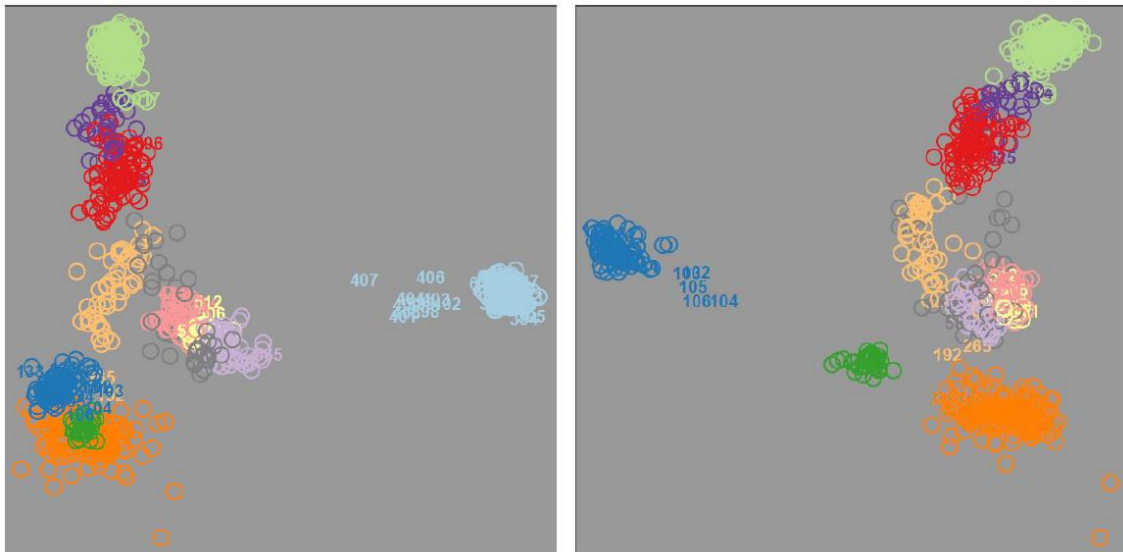
---

¹⁷⁰ Per les seues dimensions, esta figura és publicada pels autors separatament ací, a on remetem els lectors: <<https://ub.academia.edu/EstevValls/Complementary-figures>> [consulta: 16.05.2020]. Les abreviatures amb les quals s'hi etiqueten les varietats romàniques poden ser consultades en Valls i González 2014: 341, 343-344.

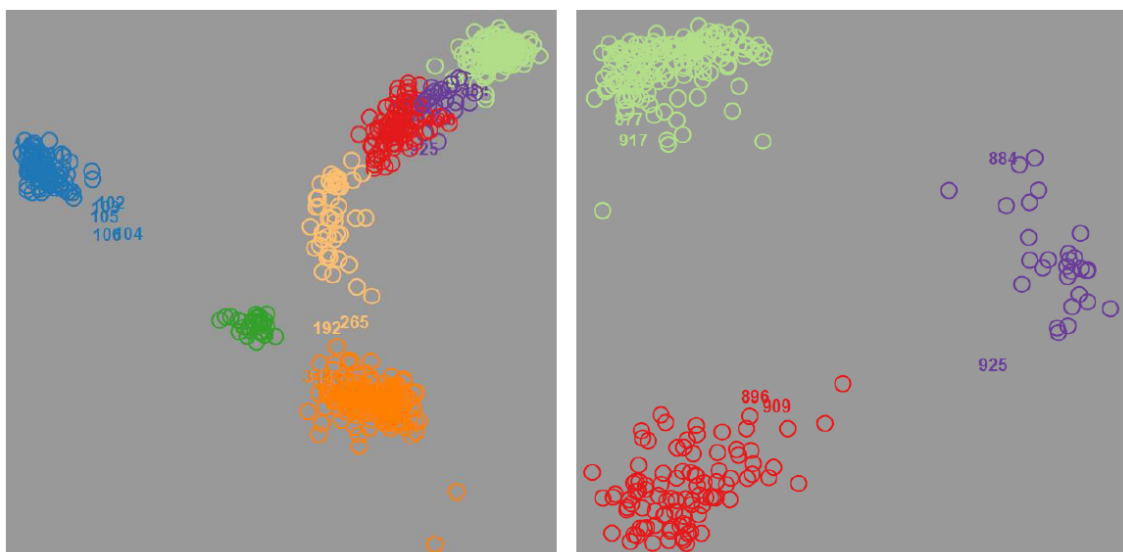
¹⁷¹ Cal dir que en esta anàlisi emergixen nous *clústers* o «grups homegenis»: un grup de varietats corses, un grup de varietats sardes, un grup de varietats ladines i friülanes –que s'agrupa amb les varietats italianes septentrionals «en un segon nivell»–, un grup de «varietats retoromàniques» (és a dir, grisones) –que no s'agrupa «amb cap altre conjunt»– i «un clúster prou homogeni format per les varietats aromaneses» (ib. 21).

romaneses, solament «les varietats iberoromàniques i gal·loromàniques» (sense les gal·loitàliques) i solament les «varietats gal·les» (això és, occitanes, francoprovençals i franceses).

Fig. 10 (esquerra) i fig. 11 (dreta)— Anàlisis multidimensionals de les varietats romàniques (esquerra) i de les varietats romàniques sense el romanés (dreta) (Valls i González 2016a : 17)

Fig. 12 (esquerra) i fig. 13 (dreta)— Anàlisis multidimensionals de les «varietats iberoromàniques i gal·loromàniques» (esquerra) i «gal·les» (dreta) (Valls i González 2016a : 20, 19)

Com es pot observar en les figures 10-13, els resultats varien depenent de les varietats que s'incloguen en l'anàlisi, la qual cosa és un poc desconcertant; però aporta informació interessant. Per exemple, les varietats occitanes (en roig) i les francoprovençals (en lila) no es distingixen entre si —sinó que formen un contínuum amb altres varietats gal·liques— en les figures 10 a 12 (cal recordar que els colors han sigut afegits pels autors); en canvi, sí que són «grups lingüístics clarament independents» (ib. 19) en la fig. 13, on l'anàlisi augmenta «el zoom» i només pren en consideració eixes varietats i les franceses.¹⁷² Això suggerix que les varietats occitanes efectivament formen un grup i que este s'agrupa a un nivell superior amb altres varietats gal·loromàniques.¹⁷³

Per tot això, sembla que els parlars locals s'agrupen, segons la seua semblança, en geolectes de diversos nivells fins a formar el geolecte total, en este cas el romanç.¹⁷⁴ Però sembla clar que no es pot establir una correspondència, per exemple, entre el nivell 1 i parlars, el nivell 2 i subdialectes, el nivell 3 i dialectes, el nivell 4 i llengües, el nivell 5 i un primer grup de llengües, etc. ja que el número de nivells en els quals s'agrupa un parlar local concret és particular de cada parlar. També és particular el grau de semblança (la cohesió) de cada grup de geolectes, per la qual cosa no es pot fixar el grau estàndard de cada nivell o rang. Per tant, en compte de parlar de *jerarquia geolectal* —expressió que té una connotació més rígida, estratificada, taxonòmica— potser caldria parlar d'*agrupació geolectal multinivell* o de *multinivells geolectals*.¹⁷⁵

Cal recordar que les espècies d'éssers vius, que són la base de la classificació taxonòmica que fa la biologia, estan totes a un mateix nivell o rang definit per la impossibilitat dels seus membres de reproduir-se amb individus d'altres espècies donant descendència fèrtil. En lingüística no hi ha un estàndard equivalent: la cohesió interna dels geolectes i la distància i intercomprensió amb altres geolectes és, com hem vist, una

¹⁷² L'anàlisi multidimensional potser permet també individuar clarament grups de nivell inferior (dialectal), però Valls i González no inclouen en l'article cap anàlisi d'eixe tipus.

¹⁷³ La posició de les varietats catalanovalencianes (acolorides en ocre clar) s'explicaria per un distanciament respecte al grup gal·loromànic que s'ha produït amb el temps, segons vorem en els apt. V.6 i V.7.2.

¹⁷⁴ Obviem ara altres agrupacions superiors que, probablement, es poden fer, com la de les llengües indoeuropees.

¹⁷⁵ Semblantment, Coseriu (1986: 36) contempla múltiples nivells de *sistemes d'isoglosses*: «por ejemplo, podemos considerar como sistema de isoglosas el habla particular de una localidad (Montevideo), o de más localidades (el español rioplatense), o de todas las formas que puede asumir el español, o de todos los idiomas neolatinos (considerados, en este caso, como formas actuales de la «lengua» latina), o de todos los idiomas indoeuropeos (considerados como formas actuales de la «lengua» indoeuropea).» Ara bé, Coseriu encara definix els *sistemes d'isoglosses* —que també anomena *sistemes de dialectes* (ib. 46)— en base a trets compartits: «Desde luego, cada sistema de isoglosas abarca sólo los actos lingüísticos comunes en el conjunto considerado y, por ello, cuanto más amplio es el sistema de isoglosas considerado en el espacio o en el tiempo, tanto menor es el número de isoglosas que lo constituyen, y viceversa» (ib. 36). Cf. Ascoli 1876: 385-388.

qüestió de grau, amb tot un contínuum de possibilitats.

IV.4. La variació diacrònica de l'agrupació geolectal multinivell

«**diacronia** [diakronía] 2. f. LING. Consideració dels fets lingüístics des de la perspectiva de la seua evolució al llarg del temps.»

Un últim aspecte important que cal tindre en compte –i que sembla afectar especialment les varietats catalanovalencianes– és que l'agrupació d'un geolecte concret pot variar amb el temps. Això pot ser el resultat d'una evolució divergent respecte a la resta del grup original o, al contrari, a la conservació de trets antics mentre la resta del grup evoluciona. En els dos casos, el canvi pot ser afavorit per una influència exterior. L'efecte del francès sobre el francoprovençal, per exemple, ja ha sigut mencionat més amunt.

L'abast de la convergència de les varietats romàniques cap a la llengua dominant de cada regió de la Romània (actual o passada) s'intuïx en el segon dendrograma que ofereixen Valls i González (resultat de l'anàlisi amb el mètode de clusterització *noisy clustering*) (2016a: 20-24): els grups de varietats mirandeses hi apareixen agrupats amb les varietats portugueses (no amb les altres varietats asturlleoneses); les varietats asturlleoneses de l'estat espanyol, així com quasi totes les varietats aragoneses i fins i tot el grup de varietats gallegues apareixen agrupades amb les varietats castellanes¹⁷⁶; el grup de les varietats corses no apareix agrupat en cap del grups de varietats d'Itàlia¹⁷⁷; tres varietats gal·loitàliques (es tracta d'enclavaments, probablement els de Sicília) s'agrupen amb les varietats italianes meridionals; dos varietats francoprovençals i una occitana (deu tractar-se d'enclavaments) i un enclavament gal·loitàlic no apareixen agrupats, respectivament, amb la resta de varietats francoprovençals, occitanes i italianes septentrionals; i, fins i tot, dos enclavaments grecs i un albanés apareixen formant part d'un grup d'alt nivell amb la majoria de varietats romàniques.¹⁷⁸

Per tant, la relació d'un geolecte amb els veïns no és estàtica en el temps. I,

---

¹⁷⁶ La varietat aragonesa restant està englobada amb les varietats catalanovalencianes.

¹⁷⁷ El grup cors apareix agrupat amb una varietat italiana septentrional i, a un nivell superior, amb dos varietats sardes (deuen ser del nord de Sardenya, on pròpiament no es parla sard). Segons Winkelmann, el cors presenta «nombreux traits communs avec le toscan et de nombreux emprunts au génois, et, plus récemment, au français» (2018: 235).

¹⁷⁸ Açò últim hauria merescut algun comentari per part dels autors de l'estudi.

conseqüentment, les anàlisis dialectomètriques basades en dades extrets d'atles elaborats en el segle XX reflectixen, en tot cas, l'organització del romanç en eixe moment històric. La situació en l'any 1000 devia ser sensiblement diferent, com també ho és l'actual –ja només pel simple fet que les varietats tradicionals han sigut substituïdes, en algunes regions de la Romània, per varietats de la respectiva llengua dominant–.

IV.5. Conclusions

Els estudis glotològics –incloent estudis dialectomètrics recents– que hem repassat en el present capítol evidencien que no s'ajusta a la realitat la tesi anticlassificatòria dels *tipòfobs* –com els anomena Goebel (2002: 34-35)–, segons els quals les varietats romàniques formen un contínuum on no es poden distingir agrupacions sinó solament isoglosses de fenòmens concrets.

«De nos jours, cette querelle entre le parti des “typophobes” –comme P. Meyer et G. Paris– et celui des “typophiles” se trouve résolue en faveur des derniers. Ceci concerne non seulement la dialectologie française (ou romane), mais aussi beaucoup d'autres sciences tant humaines que naturelles, qui toutes sont aux prises avec l'observation, la mensuration et le traitement classificatoire consécutif d'un grand nombre de phénomènes empiriques apparemment changeants et primesautiers.» (Goebel 2002: 35)

Alhora, s'ha evidenciat també que traçar fronteres entre geolectes i especialment classificar-los no és una faena tan fàcil. Per a aclarir fins a quin punt i com les varietats romàniques –i molt particularment les «llengües»– s'agrupen glotològicament caldran encara –sembla– estudis més concloents. Els propis Valls i González –autors del que seria el primer estudi dialectomètric que abasta tota la Romania Antiqua– qualifiquen les seues anàlisis dialectomètriques d'*aproximació i contribució* (2016a i 2016b)¹⁷⁹.

El que sí que suggerix la bibliografia existent que hem pogut revisar en el present capítol és que l'organització geolectal del romanç presenta els següents trets generals:

- Davant de les dificultats per a delimitar tant les llengües com els dialectes i per a fer classificacions, ja en el segle XIX sorgí la percepció –propagada per Gaston Paris– que el romanç seria un contínuum de parlars locals (una cadena

---

¹⁷⁹ Els títols de llurs articles són «La subagrupació romànica de la llengua catalana: una aproximació dialectomètrica de base fonètica a l'Atlas Linguistique Roman» (2016a) i «Variación e distancia lingüística na Romania Antiqua: unha contribución dialectométrica ao debate sobre o grado de individuación da lingua galega» (2016b).

d'intel·ligibilitat entre veïns) on la variació de població a població seria imperceptible perquè les isoglosses no formarien feixos. Segons això, els dialectes i les llengües no existirien des d'un punt de vista glotològic. Les llengües, dins d'un contínuum, serien per elaboració.

- Estudis posteriors, com les anàlisis dialectomètriques de Goebel (2003), han mostrat que la variació dins del contínuum geolectal romànic és acumulativa, però no progressiva (gradual). Hi ha zones més homogènies (on la intel·ligibilitat entre els parlars interiors és major); i entre elles hi ha una frontera. Eixes zones poden ser més o menys homogènies (unes més que altres); i la frontera entre elles pot ser una àrea de transició més o menys ampla. Per tant, les idees de contínuum, geolecte i frontera (o àrea de transició) són compatibles.
- A més, la dialectometria de frontera o *horiometria* –desenvolupada per de Andrés Díaz i el seu equip asturià (2011)– permetria determinar, entre dos zones de relativa homogeneïtat, fins a quin punt d'una àrea de transició són preponderants les característiques d'un geolecte i a partir de quin punt ho són les del geolecte veí. Això confirmaria que les idees d'àrea de transició i de frontera són compatibles.
- Partint de la premissa que els geolectes estan ordenats jeràrquicament en nivells estàndard (per exemple, en subparlars, parlars, subdialectes, dialectes i llengües), alguns autors com Guiter han proposat l'establiment de límits numèrics (percentatges) de diferències glotològiques per a poder determinar el nivell o posició jeràrquica de qualsevol geolecte. La idea ha sigut, pel que sembla, abandonada, vist que les xifres proposades pels distints autors eren molts dispars, per exemple les de Guiter (1973) i les de Feldman (1974) per al nivell de llengua; i en qualsevol cas són arbitràries i absurdes (un 1% de diferència més ja justificaria un canvi de classificació?).
- A més, els resultats que aporten els estudis dialectomètrics (Goebel 2002, Valls i González 2016a) suggerixen, com ja ho feia l'estudi d'isoglosses de Rosenqvist (1919), que no hi ha una jerarquia geolectal amb nivells definits per una distància glotològica concreta i estàndard (equiparable en distintes zones d'un contínuum) sinó més bé el que hem anomenat *multinivells geolectals*: els parlars locals s'agrupen, segons la seua semblança, en geolectes de diversos nivells fins a formar el geolecte total (en este cas el romanç); però el número de nivells en els quals

s'agrupa un parlar local concret és particular de cada parlar, com també és particular la cohesió de cada grup de geolectes. És a dir, no hi ha una taxonomia de geolectes.

- Si ens fixem en els resultats que obtenen, en eixos estudis dialectomètrics, les unitats que es consideren generalment llengües distants, arribem a les següents conclusions. En el romanç hi hauria:
  - Llengües més aïllades (formant part de menys grups) que altres.
  - Grups de llengües més cohesionats que altres,
  - Llengües més diferenciades d'uns veïns que d'altres,
  - Llengües més cohesionades que altres,
  - Dialectes més distants entre si en unes llengües que en altres.
- Finalment, la relació d'un geolecte amb els veïns –i, per tant, la seua agrupació– no és estàtica en el temps; pot haver variat. I això ha sigut molt afavorit per la influència de les llengües dominants de cada regió de la Romània: amb elles apareixen agrupades en les anàlisis dialectomètriques de Valls i González (2016a) distintes varietats que, originalment, formaven part d'altres llengües. Per tant, l'organització del romanç actual deu ser sensiblement diferent a la de l'any 1000, posem per cas.

ELS ROMANÇOS D'HOC EN LA HISTÒRIA

«hoc [ók] *adv.* [*ant.*] Sí¹»¹⁸⁰

«sí¹ [sí] **1.** *adv.* Expressa afirmació, especialment en resposta a una pregunta. -Saps el que ha passat? -Sí.»
(DNV)

v.1. El catalanovalencià constitutiu

Alguns dels primers romanistes suposaren que el catalanovalencià antic o part d'ell hauria sigut importat del nord o del sud:

- Meyer-Lübke afirmà en la seua *Grammatik der romanischen Sprachen* (1890, vol. I: 14) que «[e]l català és un provençal portat a Espanya el s. VIII, que avançà progressivament cap al sud amb la lluita dels reis aragonesos contra els àrabs».
- Heinrich Morf (1909: 3), diversament, després d'identificar a partir de les dades de l'ALF «una frontera lingüística rotunda [que] separa, a la plana, els pobles catalans dels llenguadocians», considerava que el català septentrional (és a dir, de França), «prové d'Espanya, on enllaça sense solució de continuïtat amb l'aragonés, igual que aquest amb el castellà. [...] Deu haver arribat antany a l'altra banda dels Pirineus amb espanyols de l'est hispànic».¹⁸¹ Morf data esta colonització en l'època de la Marca Hispànica. No obstant, considera que la catalanització de la zona –que hauria parlat originalment llenguadocià– continuà fins al segle XVII. L'opinió de Morf fon recollida per Menéndez Pidal –segons reporta Fernández-Ordóñez (2006: 7)– per a argumentar contra la tesi de Meyer-Lübke. També Schädel (1909: 57 i següents), segons informa Moll (2006: 38), era

---

¹⁸⁰ Segons explica Colón (1993: 95), «l'adverbi d'afirmació emprat absolutament en l'edat mitjana [és]: *hoc*. [...] Així, Ramon Llull: "Has pobrea? –*Hoc*, amor" [...]. *Sí* només es feia servir quan el verb era esmentat: "*Sí* ns farem, dix ell" [...]. Caldrà arribar a la fi del segle XV perquè es generalitze l'adverbi *sí*».

¹⁸¹ Les dos citacions anteriors estan extretes de Meyer-Lübke (1925), en la traducció de Calaforra (1998: 85-86).

de l'opinió que el catalanovalencià es formà en la península i fon transportat al nord per parlants que fugien de la invasió islàmica.

Actualment, l'opinió general és que el catalanovalencià és un romanç constitutiu almenys en els territoris que es coneixen com a Catalunya Vella, incloent la Catalunya del Nord, també coneguda com a Rosselló (*latu sensu*).

Això no lleva que, al llarg de la seua història, el catalanovalencià –o part d'ell– haja pogut ser influenciat pels parlars d'immigrants vinguts del nord o del sud. En la Catalunya del Nord s'instal·laren en el segle XVI «immigrés français pour la plupart occitans»¹⁸² i en els segles XIX i XX «réfugiés et immigrés espagnols en majorité catalans», segons Raymond Sala i Alain Tarrius (2000: portada).

v.2. La suposada tesi iberoromànica

Menéndez Pidal i Alonso apareixen repetidament entre els defensors de la tesi iberoromànica sobre la subagrupació del catalanovalencià, per exemple en Martínez i Sumien (2006: 115) i Sánchez Miret (2016: 801). Considerant-los, doncs, representants d'esta tesi, repassarem llur posició i com l'argumenten.¹⁸³

Segons Badia i Margarit (2004: 158), per a Menéndez Pidal «el català era una part del conjunt sistemàtic que constituïen les llengües romàniques de la Península Ibèrica, on jugava el paper de corresponent oriental del gallec». I esta tesi sobre la posició del catalanovalencià en el romanç i la tesi de Meyer-Lübke (en *Das Katalanische*, 1925) serien «no ja diferents, sinó contradictòries». Badia i Margarit fa referència a la tesi que Menéndez Pidal exposa en els seus *Orígenes del español* (1926). No obstant, esta obra no representa necessàriament la posició definitiva de l'autor.

---

¹⁸² Entre els occitanismes que es donarien en els parlars catalanovalencians moderns contigus a l'occità, «en particular els del Rosselló [...] s'han esmentat: *araire, let, pastre, canilla, codena, corbàs, lluset*, en comptes d'*arada, lleig, pastor, eruga, cotna, corb, llamp*» (Colón 1993: 147).

¹⁸³ També Wartburg (1924) classificava el catalanovalencià –segons hem vist ja (v. apt. I.2., en nota)– dins de l'iberoromanç, ja que considerava que el catalanovalencià havia sigut influït pel gal·loromanç (ib.) i destacava el fet que el feix d'isoglosses que delimita el catalanovalencià enfront del llenguadocià contrasta amb la zona de transició que separa l'occità del francès (v. apt. VI.4.2., en nota). D'acord amb això, el seu *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (1922-2002) no estudia sistemàticament el catalanovalencià. En qualsevol cas, per a Wartburg «Il est certain que les rapports du catalan avec le languedocien sont très intimes: en effet il n'y a pas d'idiome roman que j'ai à citer plus souvent dans mon dict., que le catalan et le piémontais» (1924: 487). I l'autor arribà a considerar que el catalanovalencià «a un caractère en quelque sorte intermédiaire entre le galloroman et l'ibéroroman» (1955: 26, citat per Baldiger 1972: 143).

Menéndez Pidal¹⁸⁴, en la seua *Historia de la Lengua española* –publicada pòstumament en 2005–, observa que el portugués, el castellà i el catalanovel·lencià coincidixen, a voltes, en presentar elements llatins més conservadors que altres varietats romàniques. Així, descriu el llatí hispànic com a conservador i explica este caràcter per efecte de la primerenca conquesta de la península i de la seua situació lateral en la Romània. També identifica innovacions que són particulars d’Hispania (que s’aparten de les corrents lingüístiques de Roma i dels altres romanços) i en les quals participa el catalanovel·lencià. Eixos trets (uns conservadors, altres innovadors) que compartirien els romanços de la península indiquen, segons l’autor, que el llatí vulgar parlat en Hispania presentava un «considerable grado de homogeneidad» (2005: apt. 46).

Alhora, Menéndez Pidal descartava que el llatí hispànic fora uniforme: «por fuerza habría muchas diferencias dialectales» (ib.). I com observa que el catalanovel·lencià divergix de les altres llengües romàniques peninsulars, opina que esta particularitat és molt antiga, i que es deuria al fet que el territori on acabaria desenvolupant-se el catalanovel·lencià forma part d’una zona de la península que es caracteritzaria per una implantació especialment primerenca del llatí, un grau de romanització major i un contacte més intens amb la metròpoli (Roma). Eixe contacte explicaria que el catalanovel·lencià presente a voltes elements innovadors que coincidixen amb l’occità, el francès i l’italià mentre solament el castellà i el portugués –o una d’estes dos llengües– continuarien els arcaïsmes característics del llatí hispànic o els elements compartits amb altres àrees laterals de la Romània (Còrcega, Sardenya, Sicília, sud d’Itàlia i Romania).

En base el comportament oscil·lant del catalanovel·lencià, Menéndez Pidal conclou que:

«Este dialecto hispánico, por razones histórico-geográficas que arrancan de la época romana y se continúan en la visigoda, y de la reconquista, tiene estrechas relaciones con los dialectos de la Galia gótica o languedocianos y por otra con los dialectos de la Tarraconense¹⁸⁵ o aragoneses; no de otro modo en la Italia continental se cruzan influjos de la Galia y de la Italia peninsular. La tan debatida cuestión sobre clasificar el catalán como dialecto ibero-románico o como galo-románico carece de sentido científico» (Menéndez Pidal 2005: 431, citat per Fernández-Ordóñez 2006: 11)

---

¹⁸⁴ Menéndez Pidal, en diverses obres, «recurre al catalán [...] bien para caracterizar el latín hispánico frente al de otras áreas románicas, bien para sostener su hipótesis del dialectalismo osco-umbro del latín de la Hispania citerior, bien para describir la situación lingüística hispánica en la época tardo-imperial o visigótica» (o «en el tiempo inmediatamente posterior» a la conquesta musulmana de 711), segons reporta Inés Fernández-Ordóñez (2006: 8), qui oferix un repàs de les contribucions de Menéndez Pidal a l’estudi del catalanovel·lencià –en eixe repàs ens basarem, principalment, per a presentar la posició de l’autor–.

¹⁸⁵ La delimitació territorial de Tarraconense es vaga, ja que esta província romana canvià molt al llarg de la seua història.

Alonso, per la seua banda, participà en repetides ocasions en el debat, des de 1926. Quasi al final de la seua vida, i per petició –segons diu– de «colegas catalanes», hi tornà amb l'article «Partición de las lenguas románicas de occidente» (1943), que prendrem com a base per a exposar la seua «opinión», com ell l'anomena (*op. cit.* 81). Comença plantejant una qüestió «fundamental: ¿Qué es eso de iberorrománico o galorrománico?». I respon declarant que «Iberorrománico, como concepto auxiliar de la romanística, no puede ser más que una de dos: lengua romance enclavada en Iberia o lengua romance de sustrato ibérico. En ambos casos el catalán es iberorrománico sin necesidad de polémicas» (ib.), ja que és un romanç constituït, no «un dialecto galorrománico importado» (ib. 82). I insistix:

«Así, pues, siendo autóctono el catalán es iberorrománico, por muchos puntos de contacto que tenga con el provenzal. Es más, aunque llegara a la identidad con el provenzal, lo único que eso probaría es que los Pirineos, frontera política, no sería frontera lingüística; pero, aun idénticos, el catalán sería tan poco galorrománico como el provenzal iberorrománico» (Alonso 1943: 83).

La noció d'*iberorromànic* d'Alonso és, doncs, «extralingüística», segons la qualifica ell mateix (ib. 85); està basada en la geografia o la història (ib. 83). Tant és així que considera el gascó, per substrat, iberorromànic (ib. 82). No obstant, Alonso afeg que la divisió extralingüística entre llengües iberorromàniques i gal·loromàniques «ha sido justificada lingüísticamente con la abundancia de rasgos comunes a las Galias [...] y de otros comunes a Iberia»¹⁸⁶ (ib. 85). Afirmar que «la Península Ibérica tenía ya en aquellos tiempos [de l'imperi romà] una personalidad peculiar opuesta a la de Galia e Italia y manifestada sobre todo en su vocabulario» (ib.).

A continuació, Alonso realitza un «examen exclusivamente lingüístico» (ib. 86) de la Romània occidental. Proposa distingir entre el francès (més innovador, per romanització menys intensa i germanització més intensa) i la resta de la Romània occidental, més conservadora. En esta zona, que ell denomina *Romania continua*, no hi hauria cap frontera comparable a la que separa el francès.

«Con este criterio el provenzal, sin dejar por eso de ser galorrománico, forma grupo con el catalán, que no deja por eso de ser iberorrománico, y con el castellano y con el portugués. Todos ellos forman con el italiano el grupo de lenguas fieles (comparativamente con el francés) al tipo latino. Dentro de ese grupo esencialmente conservador, el castellano es el que se aparta otra vez (aunque muchísimo menos que el francés)» (Alonso 1943: 95).

---

¹⁸⁶ Cal notar que esta afirmació és incoherent amb l'anterior sobre el gascó.

En qualsevol cas, Alonso concedix –és el verb que ell empra– que «diga lo que diga la historia y la geografía, es lo cierto que el catalán tiene un evidente parentesco especial con el provenzal, al que se parece más que a ninguna de las otras lenguas románicas» (ib. 83-84).

Conseqüentment, tant Menéndez Pidal com Alonso atribueixen als romanços de la península ibèrica (incloent el catalanovel·lenc) certes particularitats lingüístiques que serien comunes. Però la posició lingüística del catalanovel·lenc és, per a ells, o bé intermèdia entre els romanços de les antigues Hispània i Gàl·lia (Menéndez Pidal, almenys, no sembla decantar-se) o clarament més acostada a l'occità que al castellà i el portugués (Alonso).

v.3. El suposat «llatí d'Hispania»

Josep M. Nadal i Modest Prats explicaven en el seu manual *Història de la llengua catalana* (vol. I, 1983) que el tipus de llatí del qual prové el catalanovel·lenc s'havia intentat estudiar, tradicionalment, «a partir de la romanització de la península ibèrica, pressuposant que, dins de la Romania occidental, el llatí ibèric formava un bloc compacte i diferenciatiu. [...] L'explicació de la fragmentació lingüística del llatí peninsular seria una conseqüència, segons això, de l'esclat d'unes tendències existents dins la subunitat peninsular» (*op. cit.* 62). Eixa seria la tesi d'obres com *La fragmentación lingüística de la Romania* de Wartburg (1950, any de l'edició original alemanya) o el *Manual de gramática histórica española* de Menéndez Pidal (1904, any de la 1a ed.). En esta segona obra, segons Nadal i Prats (vol. I, 1983: 62), «repetidament s'insisteix en la idea del llatí de la península ibèrica».¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Baldinger, en *La formación de los dominios lingüísticos en la península ibérica* de (1972 [1958]), no sembla postular un llatí hispànic (tracta la possibilitat que en la península hi haguera dos varietats, divulgades des de dos centres de romanització distints), però partix d'un marc hispànic (no contempla varietats transpirinaiques). Segons l'autor, la frontera entre catalanovel·lenc i occità seria «muy antigua» (*op. cit.* 142). «Desde el punto de vista histórico, parece que el catalán pertenecía a las lenguas iberorrománicas y que, sólo secundariamente, a causa de sus estrechas relaciones con el Norte, y por el peculiar desarrollo del cast., llegó a adquirir su especial posición puente» (ib. 142); eixa posició entre l'iberoromanç i el gal·loromanç «se remonta hasta la época visigótica» (ib. 129-130) –això és, no abans, en l'època romana–. Com a conseqüència de les relacions amb el nord, «el catalán ha tomado a lo largo de su historia mucho léxico galorrománico» (ib. 136). En l'àmbit de la sintaxi hi hauria «una situación fundamentalmente semejante» (ib. 139); i Baldinger aporta un exemple on el catalanovel·lenc antic oscil·lava entre un ús considerat gal·loromànic (en indicatiu) i un ús considerat iberoromànic (subjuntiu), i comenta: «un influjo posterior y directo del español no significó más que el esfuerzo de un desarrollo catalán autóctono» (ib.).

No obstant, quan Nadal i Prats reiteren la idea més avant, introduïxen un matís: «generalment s'acceptava [...] que el llatí de la Tarraconense¹⁸⁸, amb certes diferències òbviament, pertanyia a l'òrbita del llatí vulgar de la península Ibèrica» (ib. 62, 66). Efectivament, ja hem vist (apt. v.2) com Menéndez Pidal, en la *Historia de la Lengua española* (2005), contempla una posició especial per al llatí del qual sorgiria el catalanovel·lencià. Això, no obstant, no lleva que este autor parle de la «Unidad y diversidad en el latín de Hispania» (*op. cit.* apt. 46).

Semblantment, Badia i Margarit, en la seua gramàtica històrica, partia d'un llatí hispànic particular:

«El català és una llengua fonamentalment i originàriament hispànica, encara que la zona de llatí vulgar corresponent a l'angle nord-est d'Ibèria presentés ja diferències morfològiques i lexicogràfiques [*sic*] bàsiques en relació a la resta de la península» (Badia i Margarit 1994: 11).

Esta «escissió inicial del bloc hispànic» hauria sigut accentuada, segons Badia i Margarit, per la posterior orientació nord del territori (ib. 4).

Actualment, per a l'estudi de les varietats del llatí en època romana, l'obra de referència sembla ser *The Regional Diversification of Latin. 200 BC-AD 600*, de James Noel Adams (2007). Es tracta, segons Emilio Nieto Ballester (2017), d'una «obra important»: «ha supuesto un revulsivo en el estudio de estas diferencias regionales [del llatí]. Se hace una revisión de prácticamente toda la bibliografía existente hasta la fecha» (ib. 1, 3). No obstant, a parer de Nieto, l'obra d'Adams repetix un error freqüent en altres autors que han tractat de caracteritzar un suposat llatí hispànic: valoren massa les dades que aporta el castellà, romanç procedent d'una àrea de la península que «no era más que el 3-5% del territorio lingüístico total» (ib. 6):

«si un pretendido rasgo del supuesto latín hispánico está presente en la lengua castellana se le caracteriza como “latín hispánico”. Si las otras lenguas lo presentan también se habla entonces de “ibero-románico” y aún ello es más probatorio; si no lo está en catalán o gallego-portugués ello no es obstáculo para que el rasgo sea propio del “latín hispánico” o incluso del “ibero-romance”. Nunca sucede al revés, esto es, nunca un rasgo dado del gallego-portugués o del catalán ausente del castellano es entendido como pervivencia de un supuesto rasgo del latín “hispánico”» (Nieto 2017: 6).

---

¹⁸⁸ Per a Nadal i Prats: el «llatí de la Tarraconense» és «el llatí a partir del qual s'originà, més tard, la llengua catalana.» (1983: 62). Deuen referir-se al *conventus tarraconensis* i no a tota la *provincia tarraconensis*, molt més extensa.

D'esta metodologia, Nieto aporta exemples d'«obras de grandísimo valor e importancia»: la d'Adams i altres de Díaz y Díaz y Díaz i de Lapesa¹⁸⁹. A més, Nieto advertix que sovint s'oblida que «el latín desapareció, lenta pero inexorablemente, del 80-90% del territorio hispánico entre los siglos VIII y XI», «sin dejar apenas rastros perceptibles» (ib. 5, 13). Al seu parer, «cualquier intento de caracterizar el latín de Hispania anterior a la llegada de población arabófona en base a la pervivencia o no de éste o aquel hecho lingüístico en cualquiera de las lenguas romances actuales debe ser entendida como poco sustentada» (ib. 13).

Per una altra banda, Nieto explica que «los estudios sobre este tema remontan a ya más de un siglo, pero los resultados han sido siempre magros» (ib. 2). I sobre l'obra d'Adams reporta el següent:

«En síntesis, se reconoce que debió de haber diferencias regionales, como en la totalidad de la Romania, ya desde fecha antigua, pero el material a nuestra disposición sólo permite señalar unos cuantos hispanismos, unas cuantas palabras aisladas de pobre importancia. Las pocas diferencias regionales que subsisten a la crítica detallada apenas suponen diferencias de detalle. Adams estudia fundamentalmente el léxico, algo usual desde los comienzos del estudio de la fragmentación lingüística de la Romania» (Nieto 2017: 4).

Nieto rebutja la noció de *llatí hispànic*: «al menos en el caso de “Spain” resulta poco creíble que hubiera un solo rasgo que abarcara todo ese territorio y sólo ese territorio» (ib. 5). I considera contradictori que Adams organitze la «caracterización de esta diversificación [del llatí] por regiones» (“Spain”, “Italy”, “Gaul”, “Africa” i “Britain”) quan la seua obra «tiene presente en todo momento que las diferencias de todo tipo (fonéticas, morfológicas, sintácticas, léxicas) que paulatinamente van dando lugar a estos procesos de diversificación acontecen a la manera de isoglosas que no necesariamente coinciden con fronteras o delimitaciones políticas o geográficas» (ib. 4).

Nieto advertix i denuncia, a més, que «entregarse a la búsqueda de un “latín hispánico” no está exento de apriorismos producto de hechos históricos posteriores»; hi intervindrien «factores por así decir “extralingüísticos”, de orden casi ideológico, que han oscurecido aún más si cabe el problema» (ib. 5, 13).

Així doncs, Nieto conclou:

«No debe considerarse en modo alguno la posibilidad de extender cualquier hecho que se rastree en el latín de la península ibérica al conjunto hispánico, y ello independientemente de cuál sea la

---

¹⁸⁹ Díaz y Díaz (1960): «El latín de la Península Ibérica. 1. Rasgos lingüísticos»; Lapesa (1980 [8a ed.]): *Historia de la lengua española*.

fuerza del dato. Hay razones de peso, procedentes de la comparación de procesos semejantes, para afirmar que cualquier isoglosa de cambio lingüístico difícilmente podría circunscribirse al territorio geográfico de la península o islas adyacentes. La persecución, así, de la caracterización de un latín de Hispania es, a nuestro juicio, la persecución de un fantasma que nunca ha existido. No han existido, por así decir, rasgos de Hispania, sino rasgos en Hispania» (Nieto 2017: 14).

v.4. El llatí en el *conventus tarraconensis* i la *Gallia narbonensis*

Les diferències dialectals del llatí, segons Nieto, «no han sido visibles en buena medida en los textos a nuestra disposición, epigráficos o literarios, por lo que muy a menudo no ha habido más remedio que buscarlas siglos después, ya en las lenguas romances. Es fácil ver que ello no es apropiado, pero se ha hecho por falta de algo mejor» (ib. 2017: 3). Per tant, no hi ha més remei que recórrer a les varietats romàniques. I amb esta metodologia, els treballs de múltiples investigadors suggerixen, com vorem en este apartat, que el tipus de llatí del qual provindria el catalanovel·lenc seria –o arribaria a ser– més semblant a la varietat o les varietats llatines de la resta de la Gàl·lia que a la o les de la resta d’Hispania.

Moll, en la seua gramàtica històrica, considerava que «en la majoria dels casos en què l’espanyol i el gal·loromànic discrepen, el català s’agrupa amb el gal·loromànic; això prova que el llatí del qual procedeix el català era més afí al llatí de la Gàl·lia que no pas al d’Hispania» (2006 [1952]: 46).

Colón, en la introducció d’*El lèxic català dins la Romània* (1993 [1976]: 17), postula que tenint en compte «la presència de determinats trets comuns (d’indole fonètica, morfològica, sintàctica, lexical, etc.)» es pot assenyalar «l’existència d’uns diasistemes llatins que constitueixen el tronc de cada grup de parlars romànics». I, al seu entendre, l’«observació lèxica permet de concloure que el català, l’occità i el francès remunten a un d’aquests diasistemes, que en direm “llatí gàl·lic” [...]. El diasistema llatí del qual procedeix el català és diferent de l’anomenat “llatí hispànic”, base del portuguès i del castellà.»

Continuant amb la introducció de l’obra nomenada, Colón postula també «una llatinitat específica» del catalanovel·lenc. Segons l’autor, eixa llatinitat pròpia «va configura[r] d’una manera definitiva les característiques essencials» de la llengua, si bé

una «allau» de préstecs «vinguts d'altres idiomes amb els quals el català ha estat en contacte continu» i de cultismes va «igualmente contribuir a afaïçonar-lo» (ib. 17-18). Colón no argumenta, ací, eixa llatinitat específica¹⁹⁰; però l'obra dedica un capítol al lèxic llatí privatiu del catalanovel·lenc, i un altre capítol a paraules llatines conservadores que estan presents en catalanovel·lenc i que, no obstant, serien pròpies del *llatí hispànic* (no del *gàl·lic*).

- Colón identifica un lèxic específic, «les lexies catalanes que semblen no haver existit mai en occità o que no han deixat rastre popular en tota la Romània, tret de Catalunya» (ib. 127). Vet ací el llistat complet que aporta l'autor, que suma 23 mots o expressions:

«CATARRHU > *cadarn*, CONFIGERE > *confegir*, CONGEMINARE > *conjuminar*, DELIRIU > *deler*, IGNORARE > *enyorar*, INDAGARE > *enagar*, ODIARE > *ujar*, PACIFICARE > *apaivagar*, REPUDIARE > *rebutjar*, *TARDATIONE > *tardaó* 'tardor'.

Hi podríem afegir una llista llarguíssima de tèrmins no documentats en occità: *aixecar*, *atansarse*, *atuell*, *congreny*, *corrua*, *dèria*, *eixerit*, *ensinistrar*, *fer malbé*, *neguit*, *pair*, *soroll*, *tarannà*, etc. Això és molt normal: cada idioma té la seua individualitat, el seu lèxic privatiu. El català, amb els seus arcaïsmes i les seues innovacions, afirma la seua pròpia personalitat lingüística» (Colón 1993: 127-128).

- Per una altra banda, Colón (ib. 171, 175) observa que el catalanovel·lenc continua alguns mots llatins arcaïcs i, com a tals, més propis de zones perifèriques de la Romània com la península ibèrica. «[N]o són freqüents» en catalanovel·lenc i ja «a l'edat mitjana aquests arcaïsmes estaven com arraconats [...] per uns altres mots menys conservadors i menys "hispànics"». L'autor pensa que «[p]otser siguen testimonis d'una capa llatina que degué quedar soterrada molt d'hora per una altra [capa llatina¹⁹¹] de més expansiva, de més vigorosa»; eixos mots conservadors serien «una herència de la vella soca hispànica». Vet ací el llistat complet que aporta Colón, que suma 10 mots:

- ALIENUS > *allè* (Cas. *ajeno*; també en sard *andzenu*), COTURNICE > *codorniu* (Cas. *codorniz*; també en occità antic *codornitz*), ACIES > *atzes/azes* (Cas. *az*), AVIS > *au* (Cas. *ave*), etc. L'etcètera és del propi Colón.

¹⁹⁰ Colón tampoc especifica ací eixos «altres idiomes» i, per tant, no sabem si inclou també l'occità entre ells. No obstant, dedica un capítol de l'obra a l'«aportació forastera», on tracta cultismes, occitanismes, francesismes, italianismes, castellanismes.

¹⁹¹ Colón descarta que la semblança del catalanovel·lenc i l'occità es dega a una influència d'època carolíngia (1993: 17).

- Derivats de mots llatins conservadors: *mida* (de METIRI, cf. Cas. *medir*), *pidolar* (de PETERE, cf. Cas. *pedir*), *eixatar* (de APTARE, cf. Cas. *atar*), *remintolar* (de MEIERE o MINGERE, cf. Cas. *mear*), *llaminer* (de LAMBERE, cf. Cas. *lamer*); i l'adjectiu medieval *tamany* 'tan gran' (del sintagma TAM MAGNUS, cf. Cas. *tamaño*).

Entenem que a partir d'eixos dos elements –dels quals l'autor explicita 33 mots en total¹⁹²–, Colón postula una llatinitat catalanovalenciana, o almenys la seua vessant lèxica. Així doncs, el catalanovalencià provindria, segons Colón, del diasistema llatí gèl·lic i, concretament, d'una llatinitat pròpia. Sembla, en principi, que l'autor no contempla també una llatinitat occitànica que inclouria la catalanovalenciana i l'occitana.

Al nostre entendre, eixos mots específics o conservadors provarien el caràcter constitutiu d'este romanç (descartarien que este fora una varietat consecutiva de l'occità, com pensaren alguns dels primers romanistes). Podrien ser, fins i tot, un mostra més del caràcter particular del catalanovalencià en el context occitànic, potser major que el del gascó. Però contraposar, basant-se en eixes paraules, el catalanovalencià a tot l'occità requeriria, abans, mostrar que les varietats occitanes no tenen un lèxic privatiu (enfront de les altres varietats occitanes). Ens sembla improbable, tractant-se d'una porció de la Romània tan gran i que, a més, inclou el gascó, amb el seu substrat basc. De fet, ho mostra la investigació de Koppelberg, com vorem en seguida.

Cal dir, no obstant, que en l'obra de Colón no trobem un passatge on es descarte una llatinitat occitànica d'on provindria tant l'occità com el catalanovalencià. De fet, eixa possibilitat està mig suggerida en el capítol titulat «L'occità i el català»:

- Ací, l'autor argumenta, per una banda, que si bé «algunes denominacions de l'esfera religiosa, cultural, feudal, etc.» comunes amb el nord deuen ser d'època carolíngia, és inversemblant que «denominacions bàsiques, fonamentals» (com

¹⁹² En un capítol dedicat al debat sobre la subagrupació romànica del catalanovalencià, Colón reporta que lexemes «com són *apagar*, *callar*, *despertar*, *matar*, la base etimològica dels quals coincideix amb la de l'espanyol [...] i s'oposa a la del francès (cf. fr. *éteindre*, *taire*, *éveiller*, *tuer*), eren molt ben vingudes [sic] per als qui veien en el català una llengua iberoromànica» (1993: 22). Però cal dir que *apagar* és considerat (pels diccionaris etimològics) un derivat romànic de *pagar* i està present també fora de la península ibèrica: Occ. ant. *apagar* (Levy 1909), Fra. ant. *apaier* (FEW s. v. *pacare*), Ita. *appagare*; allò específic dels romanços de la península és la innovació semàntica 'extingir el foc' (DEECat, s. v. *pagar*). Quant als altres mots, *calar/calhar* i *despertar* també són occitans; també *matar*, regionalment. De fet, en un altre passatge, el mateix Colón informa que «[d]avant d'ètims "iberoromànics" com *callar* i *despertar*, hi ha o hi ha hagut gairebé sempre el corresponent occità» (1993: 117).

«[p]arlar, menjar¹⁹³, taula, bullir, trobar, bell, voler, cercar, cosí») canviaren en eixa època (1993: 101); deuen ser anteriors, es desprén. Per tant, d'època llatina.

- Per una altra banda, Colón valora que el «l·ligam» lèxic del catalanovalencià «s'estreny moltíssim més amb l'occità que amb la resta de les Gàl·lies. Una afinitat semblant no té parió en la Romània més que en la comunitat lèxica existent entre el castellà i el portugués» (ib. 101); fins i tot afirma que la «major part dels tipus lèxics revelen una unitat catalano-occitana tan evident que permet ben sovint de parlar d'un "continuum"» (ib. 102). I, en este punt, explica en una nota que en el moment d'elaborar el seu treball, encara mancava «contrastar el lèxic triat per Schmitt¹⁹⁴ com a típic de la llatinitat occitànica [= occitana, incloent el gascó] (ib. 130-179) amb les corresponents solucions catalanes»; això, segons Colón, tindria un «valor metodològic evident» (1993: 102) –després vorem que Koppelberg ha realitzat eixa comparació–.

També en la conclusió (1993: 189-190) Colón suggerix la idea d'una unitat original entre el catalanovalencià i l'occità:

- Colón acaba la síntesi històrica que oferix dient que la castellanització no ha esborrat el «caràcter específic» del catalanovalencià, marcat «en gran mesura per la tria que la llengua dugué a terme abans de l'edat mitjana»; i dona, com a exemples, els tres mots *parlar*, *menjar*, *trobar*. Cap d'ells correspon a la llatinitat específica del catalanovalencià. Són gal·loromànics.
- Tractant de la relació entre catalanovalencià i occità, Colón torna a comparar el cas amb «la fonamental unitat del portuguès i del castellà», que «[n]ingú no posa en dubte»: en estes llengües peninsulars, «la unió originària a poc a poc esdevé més laxa». «El cas de l'occità i el català no és divers del Ponent hispànic», considera l'autor. Però afig: «De tota manera, no vull traure cap conclusió definitiva de l'examen dels nombrosos fets duts a col·lació en aquest estudi; em limite a fer-los parlar per si mateixos». Potser eixa prudència es deu al fet que, com hem nomenat, mancava comparar el lèxic de la llatinitat occitana amb el del catalanovalencià.

---

¹⁹³ Cal dir que en catalanovalencià antic existien les variants *manugar* i *menugar* (DCVB). La forma *menuguen* està documentada, per exemple, en els Furs de València (1329), segons es recull en el Corpus Informatitzat del Valencià. Cf. MENDICARE > CaVa. ant. *menigar* 'captar' (Batlle *et al.* 2016: 160).

¹⁹⁴ Schmitt, Christian (1974). *Die Sprachlandschaften der Galloromania. Eine lexikalische Studie zum Problem der Entstehung und Charakterisierung*. Bern / Frankfurt: Lang.

Per tot això, entenem que la llatinitat catalanovelenciana inclouria, segons Colón, elements específics i hispànics però, especialment, elements comuns amb altres llengües gal·loromàniques i, sobretot, l'occità. Així, quan l'autor basa en la «llatinitat específica» el «caràcter específic» que tindria el catalanovelenciana enfront d'altres llengües, potser està pensant en el castellà –ja que la diferenciació enfront de l'occità hauria sigut més bé posterior–.

Segons Blasco Ferrer (1986: 133), la «posizione del catalano tra le lingue romanze è intimamente collegata al latino volgare della Tarraconensis», això és, al «carattere specifico del latino tardo in Catalogna»: «il latino volgare o protocatalano della Tarraconensis mostrerà, rispetto ai volgari della Baetica, della Lusitania o della Lugdunensis¹⁹⁵, dei tratti specifici reperibili soprattutto nella struttura sintattica». Alhora, l'autor parla de «parallelismi» entre «il volgare importato nella Tarraconensis e nella Narbonensis»¹⁹⁶. La «natura stessa del latino volgare della Tarraconensis e della Narbonensis [...] si oppone nettamente a quella, seletta, dell'iberoromanzo» (ib. 172).

Stephan Koppelberg (1989), seguint el suggeriment de Colón¹⁹⁷, comparà amb el catalanovelenciana el vocabulari característic de l'occità identificat per Schmitt; això és, el lèxic hereditari occità (incloent el gascó) d'origen llatí que no es documenta ni en francès ni francoprovençal, el qual suma 538 ètims.¹⁹⁸ Koppelberg arriba als següents resultats (on d'*occità* cal excloure el gascó, segons fa l'autor a partir de la diferència que observa):

- Dels 538 lexemes hereditaris llatins característics de l'*occità* i el gascó (això és, presents ací però no en francès ni francoprovençal), 198 són comuns a l'*occità* i el gascó, 276 estan presents en *occità* (i no en gascó) i 64 estan presents en gascó (i no en *occità*). És a dir, un 88% estan presents en *occità* (198 comuns + 276 *occitans* = 474 mots) i un 49% en gascó (198 comuns + 64 gascons = 262 mots).

---

¹⁹⁵ La Gallia Lugdunensis, amb capital en l'actual Lió, és (grosso modo) la zona on sorgí el francoprovençal i els romanços d'oïl, entre ells el francès.

¹⁹⁶ Com vorem en l'apt. v.7.1., Blasco Ferrer també explica eixos paral·lelismes pel fet que «le innovazioni che si dipartiranno dalle aree centrali e da Roma raggiungeranno più facilmente la Catalogna, che non il resto della Penisola Iberica» (1986: 134).

¹⁹⁷ Colón dona notícia d'este treball en la segona edició d'*El lèxic català dins la Romània*, però no fa cap comentari sobre els seus resultats i conclusions.

¹⁹⁸ Pròpiament, la llistat de Schmitt tenia 531 unitats, però Koppelberg la modifica lleugerament «per diverses raons» (1989: 111).

Quant al catalanovel·lencià, també un 49% dels lexemes estan presents ací¹⁹⁹. (ib. 113)

- Dels 474 lexemes comuns i *occitans* (198 mots comuns amb el gascò + 276 *occitans*), un 42% estan presents en gascò i un 51% en catalanovel·lencià. Per tant, el gascò «en aquest respecte es diferencia sensiblement més de l'occità que el català». (ib. 114)
- Dels 262 lexemes comuns i gascons (198 mots comuns amb l'*occità* + 64 gascons), un 76% estan presents en occità i un 61% en catalanovel·lencià. «Que aquests percentatges siguin bastant més elevats que els corresponents del lèxic occità va estretament lligat al fet que només 8 mots gascons (3 % de 262) semblen no haver pervingut a cap altra llengua romànica» (ib. 115).
- Dels 276 lexemes *occitans*, un 48% està present en Itàlia, un 38% en catalanovel·lencià i un 35% en castellà. Koppelberg observa, a més, que el lexemes també italians són «relativament més joves que els catalans i aquests darrers són menys arcaics que els galaico-portuguesos» (ib. 115).
- Dels 64 lexemes gascons, un 39% estan presents en catalanovel·lencià i un 58% en les llengües de la península ibèrica sense incloure el catalanovel·lencià (ib. 115). Koppelberg també observa que «aquest lèxic exclusivament gascò és de caire ben clarament més arcaic que el lèxic exclusivament occità», de la qual cosa extrau que l'*occità* –i el catalanovel·lencià, entenem– «va continuar incorporant elements lèxics nous, més “moderns”, durant els darrers segles de l'imperi romà, innovacions que per raons d'infraestructura ja no arribaren al gascò» (ib. 115).
- Dels 198 lexemes comuns al gascò i l'*occità*, el 91,2% estan presents en «alguna altra llengua romànica». Això, en opinió de Koppelberg, «torna a posar en dubte la unitat de l'occità i el gascò,» (ib. 117). A més, el lèxic que l'*occità* compartix amb el catalanovel·lencià és superior: 240 ètims. Koppelberg també observa que el catalanovel·lencià compartix més lexemes amb l'*occità* que amb el gascò (160 ètims).

Per a explicar el comportament del gascò enfront de l'*occità* i el catalanovel·lencià que mostren les dades anteriors, Koppelberg fa la següent interpretació històrica:

---

¹⁹⁹ Cal notar que la comparació no és simètrica, ja que el llistat de 538 lexemes de partida s'havia construït sense atendre el catalanovel·lencià i, per tant, no inclou mots presents ací però no en gascò o *occità*.

«Aquitania, allunyada de les artèries vitals de la infraestructura de les darreries de l'imperi romà (com també Hispània, a excepció de la Tarraconensis), no va participar en la «modernització» del lèxic que, com es pot observar, van patir tant l'occità –la llengua de la Narbonensis– com el català –la llengua de la Tarraconensis, província connectada amb la Narbonensis directament mitjançant la Via Augusta i amb la resta de l'imperi, sobretot la capital, per l'important port de Tarraco– [...]. És a dir, que les diferències entre l'occità i el català, d'una banda, i el gascó (i l'espanyol [...]) de l'altra, en aquest cas es deuen més aviat a processos de renovació lèxica de l'occità i el català que no a possibles diferències qualitatives o cronològiques en la romanització primària» (Koppelberg 1989: 116).

Per una altra banda, l'autor també observa que el lèxic que l'*occità* i el gascó compartixen amb les llengües de la península ibèrica «és d'un caire una mica més arcaic que aquella altra part que comparteixen amb les llengües italo-romàniques» (ib. 113).

Quant a les paraules exclusives, això és «provinents d'ètims que no deixaren descendència en cap altra llengua romànica» (ib. 114), Koppelberg arriba a les següents dades:

- «només 17 ètims (un 3 % de 538!) han estat continuats exclusivament pel gascó i l'occità alhora»; tenint en compte eixa dada, Koppelberg dubta de «la pretesa unitat d'aquestes dues llengües, si més no, partint del criteri lèxic. Demés, el nombre de concordances exclusives entre occità i català és exactament el mateix que entre occità i gascó: 17 ètims». (ib. 117).
- El número de «concordances exclusives entre occità, gascó i català» seria «exigu»: 11. Això, segons Koppelberg, és un argument addicional «a favor de la independència lingüística entre aquestes llengües»; a més, assenyalaria que «el conjunt “pirenaic” que s'hi ha volgut veure no és més que un miratge» (ib. 118).
- No obstant, l'autor també nota que a diferència del catalanovalecià, «l'espanyol no té pràcticament cap ètim compartit en exclusiva amb l'occità ni amb el gascó».²⁰⁰ (ib. 117).
- 70 mots serien exclusius de l'*occità*; Koppelberg observa, a més, que serien «d'una llatinitat comparativament tardana» (ib. 114). Els mots exclusius del gascó sumarien 8; açò, segons l'autor, «en certa manera relativitza la possible classificació del gascó com a llengua pròpia dins la Romània» (ib. 115).

---

²⁰⁰ A més, Koppelberg ressalta que l'occità compartix amb «els parlars italo-romànics» 25 ètims en exclusiva. Esta dada elevada (comparada amb la de les coincidències amb el gascó o el catalanovalecià) es pot explicar –pensem– per l'extensió d'Itàlia i la diversitat dels seus romanços. Caldria, més bé, restringir la comparació als romanços gal·loitàlics.

Sobre la base d'eixos resultats, Koppelberg arriba al les següents conclusions:

- «queda manifesta l'ambivalència de l'status lingüístic del gascó. Almenys pel que fa al vocabulari hereditari, el gascó es mostra definit per una base històrica comuna amb l'occità que es trenca a mesura que la descentralització –i més endavant desarticulació– de l'imperi romà va progressant» (ib. 119).
- «l'estudi [...] pales[a] clarament la independència lingüística mútua» entre el catalanovel·lencià i l'occità (sense el gascó) (ib. 119).
- alhora, «l'anàlisi del lèxic ens mostra que hi ha un bloc format pel gascó, l'occità i el català clarament definit entre el francès al nord i l'espanyol-portuguès al sud-oest. Resta per estudiar més a fons la posició del francoprovençal²⁰¹, de l'aragonès i dels parlars italo-romànics i retoromànics respecte a aquest bloc “centroromànic”²⁰²» (ib. 120).

A l'hora de valorar els resultats i conclusions de la investigació de Koppelberg, cal tindre en compte algunes limitacions:

- En publicar este estudi, l'autor encara tenia pendent «investigar el corresponent “lèxic característic” del català –és a dir, aquella part del fons patrimonial llatí que no és compartit per les altres llengües de la península ibèrica»²⁰³. Per tant, l'anàlisi «no permet treure conclusions contundents» ja que els resultats estan «condicionats precisament per aquesta pre-selecció de mots no atestats ni en francès ni en francoprovençal» (ib. 112).
- «[L]a comparació d'aquestes xifres és problemàtica perquè» l'occità és «molt menys» unitari que el catalanovel·lencià (ib. 112).
- Koppelberg nota que «la meitat del lèxic característic occità i gascó desconeguda en català» (51%) són «paraules poc usuals, escassament atestades, d'extensió dialectal molt restringida, amb etimologia incerta, hàpax, en una paraula, un grup d'ètims d'un valor testimonial ben inferior a aquella altra meitat de lèxic compartit pel català» (ib. 118-119).
- L'autor es restringeix al lèxic llatí.

---

²⁰¹ Segons Koppelberg, l'estudi confirma una posició ambivalent «equiparable del gascó i del francoprovençal» (ib. 118).

²⁰² Koppelberg es mostra «partidari de substituir el terme “occitano-romà” [...] pel de “centroromà” [...] o “occitano-català”», per a evitar que la subagrupació del catalanovel·lencià pugui ser «interpretada com a subordinació del català respecte a l'occità» (1989: 112).

²⁰³ Koppelberg amplià l'estudi en 1998, però solament hem tingut accés a la recensió de Corbera, que no aporta suficients dades sobre la qüestió que ens interessa ací.

En qualsevol cas, l'estudi aporta llum sobre el llatí del qual procedixen estos romanços.

M. Àngels Massip (1993) es pregunta si hi ha «suficientes pruebas para hablar del latín de la Tarraconense²⁰⁴ como diferenciado respecto del latín hispánico» (de la resta d'Hispania, s'entén). Considera que «[l]as fuentes de que se dispone para el estudio del latín popular —epigrafía, numismática— no parecen demostrar un latín diferente del resto del latín hispánico [...]. Ahora bien, todos sabemos que el material lingüístico de que estas fuentes nos proveen es escaso y puede ser muy alejado de la realidad lingüística» (ib. 25). De manera que, a la seua pregunta, respon a partir de les dades romàniques:

- «Lo que sí es claro es que la selección léxica que hace el latín hispánico —a juzgar por el español y el portugués actual [...]— es arcaizante y distinta de la selección que se hace en el área del catalán, lengua que presenta características comunes con la latinidad de la Narbonense» (ib. 24-25). Si bé hi ha paraules que «aúnan cat., cast. i portg.» o que «tienen sólo representación en catalán», Massip considera que el lèxic catalanovalencià «es más afín» al de l'occità; l'autora aporta exemples dels distints casos (ib. 26).
- En la «fonética», Massip també diu observar diferències. Aporta, com a exemple, la simplificació de LL situada després de Ī, Ē (llargues), que degué tindre lloc quan encara es distingia la quantitat vocàlica. El fenomen seria general «las lenguas románicas centrales (catalán, gascón, occitano en general, francés y retorománico) pero no al español y portugués, por un lado, ni al italiano y rumano por otro» (ib. 23). L'exemple és extret de Coromines (1983: 260-261), per a qui el fenomen «prova com la separació entre el Conventus Tarraconensis i la resta d'Hispania ja ve de lluny, i ja havia començat abans del segle II».
- En l'àmbit de la morfologia i la sintaxi, Massip considera que les afinitats entre «el latín de la zona catalana y el latín hispánico» pareixen majors. I aporta, com a exemple, la pèrdua primerenca del nominatiu, que seria una «característica de toda la Península Ibérica». Però afirma que, així i tot, hi ha característiques del catalanovalencià «diferentes del latín hispánico y más comunes con la Galia»; i aporta dos exemples: l'ús de l'imperfet de l'indicatiu «en el período condicional

---

²⁰⁴ Com vorem de seguida, Massip cita un passatge de Coromines on este especifica *conventus tarraconensis*. Probablement, també l'autora es referís a esta unitat territorial, i no a tota la província.

(“si venies li ho diria” [...]))»; i el fet que verbs com *córrer*, *metre*, *pondre* i *rompre* no hagen passat a la segona conjugació com en castellà (ib. 27).

Massip conclou que «es lícito suponer la similaridad del latín de la Tarraconense con el latín de la Galia Narbonense a partir de la constatación de la realidad lingüística diferenciada [respecte a la resta d’Hispania] en la actualidad» (ib. 26). Ara bé, l’autora fa dos advertències:

- «Podemos pensar [...] o bien que el latín de la Tarraconense era semejante al de Occitania –y hemos de suponer que por unas causas históricas que los historiadores no han podido detectar con precisión– o bien que las semejanzas son debidas a influencias posteriores (épocas visigótica o carolingia [...]))»²⁰⁵ (Massip 1993: 25).
- «De todos modos hay que tener en cuenta [...] que la distinción en el uso de unas palabras u otras era sociolingüística y sólo más tarde, cuando se estabilizaran las normas locales en cada una de las áreas en que el Imperio se fraccionará, las variantes sociolingüísticas se convertirán en variantes geolingüísticas. Esta conversión de la oposición diastrática en diatópica a la largo del eje de la diacronía entre latín i [sic] lengua románica está en la misma esencia de la diferenciación románica y también es una de las causas más generales de la determinación de una variedad lingüística» (ib. 27-28).

I considera que «nuestra aproximación científica a este conocimiento, aunque cada vez más detallada a medida que proliferan los estudios, nunca dejará de ser una aproximación» (ib. 29).

Joan Bastardas, en *La llengua catalana mil anys enrere* (1995), considera que les «coincidències lèxiques occitano-catalanes es remunten, com tot fa creure, al període preromànic, al període pròpiament llatí» (*op. cit.* 129). Ara bé, parla de múltiples «capes de llatinitat» (ib. 70): a la primera capa, s’haurien sobreposat després «d’altres de més modernes, de manera que la llatinitat catalana va esdevenir, pel que fa al lèxic, però no solament pel lèxic, més afí a l’occitana i diferent de l’anomenat llatí hispànic, bé que en conservà alguns trets» (ib. 70). En qualsevol cas, J. Bastardas considera que en el territori

---

²⁰⁵ Massip es deu referir, segons exposa en un altre passatge (1993: 21), a la influència del superstrat germànic i de «los dialectos occitanos». De fet, en este passatge l’autora també considera que s’ha de valorar una possible «acción del substrato». Respecte a açò, poc després afirma que «las características de la lengua catalana que podemos atribuir con más o menos certeza al substrato celta y las que se pueden atribuir a la influencia de las lenguas ibéricas, no difieren de las que encontramos en otras lenguas peninsulares» (ib. 22). I en l’apartat dedicat a trets fonètics atribuïbles a una influència basca –fins al «siglo X aproximadamente se debía mantener un bilingüismo vasco-románico» (ib. 28) en la zona nord-oest de l’àrea catalanovalenciana actual– l’autora tracta fenòmens bé en la toponímia, bé en el catalanovalencià ribagorçà o que es donen –o es donen també– en castellà.

que esdevindria el «domini originari» del catalanovel·lenc, s'implantà una «llatinitat afí a l'occitana»²⁰⁶ (ib. 65). Esta «llatinitat catalana ocupa solament una part molt petita de la Tarraconense, ni tan sols la totalitat del *Conuentus Tarraconensis*» (ib. 59).

Segons Casanova (2011: 159), l'evolució del catalanovel·lenc i de l'occità «a partir del llatí va ser paral·lela o igual fins els segles XI i XII». Quant al «llatí parlat sobre estos territoris», l'autor ressalta que «la relació amb la metròpoli [devia ser] semblant, per això la seua evolució [lingüística] va ser paral·lela i comuna per damunt de les concretes variacions segons comarques, com exemplifica l'ús de HOC com a adverbí afirmatiu, en lloc de SIC –Itàlia i la resta d'Hispania– i OC ILLE > *oeil*, del Nord de França». El tipus de llatí del qual provenen el catalanovel·lenc i l'occità «devia ser el mateix en essència».

Una nova aportació són els interessants resultats que obté Maria-Reina Bastardas i Rufat (2016) amb dades del DÉRom, un projecte en procés que tracta de reconstruir el protoromanyç a partir de les llengües romàniques, per comparació. Segons informa M.-R. Bastardas, en el moment de tancar el seu estudi –2013–, el DÉRom havia publicat 75 articles. D'estos, l'autora pren els «37 articles à structure complexe»²⁰⁷ pour tracer les articles où le cognat catalan se singularise par rapport à l'un de ses voisins immédiats (occitan et gascon au nord ; ou espagnol à l'ouest)» (2015: 61). Així identifica onze articles que «permettent de caractériser le protoroman catalan par rapport à celui des parlars voisins.» (ib. 61).²⁰⁸ I, estudiant-los, arriba als següents resultats:

«dans 10 cas le catalan est en concordance avec l'occitan ou le gascon et divergent par rapport à l'espagnol ou l'asturien ; dans un cas il s'aligne avec une aire qui comprend l'espagnol, le gascon et le languedocien occidental (* /lakt-e/), et, dans un autre cas (* /rap-u/), il s'aligne avec l'espagnol, l'asturien et le galégoportugais pour une innovation sémantique, innovation qui, toutefois, va dans des sens divergents (“ baudroie ”, catalan ; “ queue ”, espagnol, asturien, galégoportugais).» (M.-R. Bastardas 2016: 68-69)

---

²⁰⁶ Alhora, J. Bastardas considera que «no té gaire sentit dir que el català és una dependència del provençal», perquè les coincidències lèxiques «occitano-catalanes» són d'època llatina (1977: 52). El que vol recalcar amb això –al nostre entendre– és que el catalanovel·lenc seria una varietat romànica constitutiva, i que les seues semblances amb l'occità no són el simple fruit d'una occitanització en època ja romànica.

²⁰⁷ M.-R. Bastardas explica que «[c]ontrairement aux articles à structure simple (p. ex. * /dorm-i- / ou * /karn-e /), où tous les cognats romans remontent directement à l'étymon qui en constitue le lemme, les articles à structure complexe présentent une ou plusieurs subdivisions qui rendent compte de différents phénomènes : remorphologisation, recategorisation, variation sémantique, etc.» (2016: 60).

²⁰⁸ Es tracta dels següents articles/ètims: * /ali-u /, * /βad-u /, * /βi'n-aki-a /, * /dent-e /, * /kuer-e- /, * /lakt-e /, * /lɛβ-a- /, * /pɔnt-e /, * /rap-u /, * /kad-e- / i * /φug-e- /.

M.-R. Bastardas considera que seria «osé de tirer des conclusions générales de ces résultats» –basats en 75 articles–, i se n’absté. Caldria ampliar l’estudi «quand les quelque 500 articles prévus seront publiés» (ib. 69).

En qualsevol cas, pensem que els resultats mostren una tendència clara: el protoromanç en el territori constituït del catalanovaleencià seria afí al protoromanç en el sud de la Gàl·lia i contrastaria amb el protoromanç en el territori d’on sorgix el castellà. Ara bé, sobre les relacions amb el protoromanç en el territori aragonés, l’estudi de M.-R. Bastardas no ens diu res.

Cal advertir que Nieto (2017) no només rebutja la noció de *llatí hispànic* sinó també –si bé de passada– la possibilitat d’un *llatí catalanovaleencià*: «¿Por qué iba a existir un “latín hispánico”? ¿Sencillamente por el hecho de que, siglos después, ha existido una unidad política peninsular? Si no tiene sentido la búsqueda de un “latín aragonés” o un “latín catalán” ¿por qué lo iba a tener la de un “latín hispánico”?» (ib. 5). Ara bé, això no s’oposa –pensem– a la possibilitat que el llatí fora (o que arribara a ser) semblant en l’àrea catalanovalenciana i en l’àrea veïna de la Gàl·lia.

v.5. L’afinitat dels romanços d’hoc en l’Edat Mitjana

Fora com fora el llatí en el *conventus tarraconensis* i la *Gallia narbonensis*, el ben cert és que, en època romànica, els lligams lingüístics entre eixos territoris semblen ser molt estrets. Sense entrar en detalls glotològics ara, ja ho mostren fets com els següents:

- «Pràcticament totes les evolucions catalanes són el pas posterior de l’evolució occitana, amb qui compartia resultat fins un determinat moment, almenys fins al segle XII»²⁰⁹ (Casanova 2011: 160).
- J. Bastardas (1977: 41-42), després de documentar algunes comparacions entre llengües romàniques fetes en els segles IX a XI, considera que «[u]na comparació antiga entre l’occità i el català, no cal esperar-la [= esperar a documentar-ne una]. La coincidència de gran part del lèxic bàsic devia fer sentir el català i els diferents dialectes occitans com formant part d’una mateixa república lingüística».

---

²⁰⁹ També hi ha fenòmens divergents on el catalanovaleencià ha conservat la forma comuna original, com vorem en l’apt. XI.1.

- Segons remarca Badia i Margarit (2004: 159), els estudiosos han dubtat sobre la «identitat lingüística» (occitana o catalanovalenciana) d'alguns manuscrits antics; els casos són «copiosos». Un d'estos texts seria el conegut com les *Vides de sants rosselloneses*, la identitat del qual «ha quedat resolta satisfactòriament per J. Coromines» (ib.).²¹⁰
- «[A] l'Edat Mitjana s'havia parlat en el Rosselló un dialecte una mica més allunyat que el d'avui, en certs aspectes, del tipus català cispirenaic, i una mica més proper a la llengua d'oc»; «l'actual Catalunya francesa formava una zona de transició suau entre els dos dominis lingüístics, si bé ja era aleshores netament catalana atès el conjunt dels fets»; «certes isoglosses que avui corren [...] fora del territori rossellonés» –això és, més al nord, dins de la zona llenguadociana– «a l'Edat Mitjana el devien comprendre del tot o en part» (Coromines 1983: 281, 282).²¹¹
- Els «poetes catalans» s'incorporaren a la poesia dels trobadors. I quan esta, «al segle XII», es trobava «al seu apogeu», l'«afinitat» entre catalanovalencià i occità «devia fer-se sentit pertot», considera Badia i Margarit: «si aquests poetes catalans escrivien en occità, és segur que llurs composicions no sonaven pas com a forasteres al sud del Pirineu» (2004: 159). Radatz també destaca que l'àrea catalanovalenciana participa «de ple» en la lírica trobadoresca (2012: 204).
- «[E]l prestigi del provençal com a llengua literària fe[u] que, almenys fins al segle XIII, l'occità gravités sobre el català.» (J. Bastardas 1995: 66). Segons Colón, la situació de la literatura catalanovalenciana és «peculiar», «amb una diglòssia que [...] havia de comportar un allau d'occitanismes» (1993: 148). «No sabem, tanmateix, fins a quin punt és possible de parlar d'una occitanització del català, no del literari, sinó del parlat per tothom», puntualitza J. Bastardas (1995: 66).
- «[E]n els segles XIII i XIV els escriptors en vers a la Corona d'Aragó usaven una barreja lingüística catalano-occitana»; ara bé, «no hi ha res d'això a la prosa

---

²¹⁰ Sobre la relació entre les versions catalanovalencianes i occitanes de la *Legenda aurea*, v. Garcia Sempere (2015: 167-169).

²¹¹ La varietat que es parla actualment –cada volta menys– en la comarca nord-catalana del Capcir, caracteritzada per ser una transició entre el catalanovalencià i l'occità, és interpretada per Coromines com una pervivència del que hauria sigut antigament tot el rossellonés. «Cal llevar-ne només algun tret acusadament llenguadocià, com el pas de Ū a ö» (Coromines 1983: 282). I la seua caracterització del nord-català antic li permet explicar el model de llengua de *Les vides de sants rosselloneses*; d'esta manera, la qüestió de la identitat lingüística del text estava «resolta satisfactòriament», segons Badia i Margarit (2004: 159).

catalana d'aquell temps» (Coromines 1983 [1945]: 277). Colón (1993: 15) allarga un poc el fenomen temporalment, i sembla no excloure'l de la prosa: «a totes les obres catalanes en vers –a les de prosa és una mica diferent²¹²–, fins ben entrada la quinzena centúria²¹³, hom descobreix un nombre elevat de formes lingüístiques occitanes (sobretot morfològiques i fonètiques)». A més, Colón (1993: 15-16) subratlla la seua singularitat: «Difícilment ens imaginem una altra llengua romànica, siga quina es vulga, portuguès, italià, etc., que suporti en la poesia medieval tantes solucions estranyes al seu sistema. [...] a Catalunya hom arribà a la simbiosi i el fenomen no pot restar reduït a tèrmens d'irradiació literària».

Múltiples són els autors que han postulat, fins i tot, una unitat lingüística occitanoromànica –més o menys relativa– en temps antics o la contemplen com a possibilitat²¹⁴. Vet ací algunes mostres:

- Antoni Maria Alcover (1909: 199-200 [2011: 298]): «Estam completament conformes en que'l català no es pròpiament cap dialecte provençal ni cap casta de provençal; sostenim qu'es, com el provençal, el gascó, el tolosà, el llemosí, una de tantes branques de la llengua d'oc, i per lo metex parenta propíssima de totes aquexes altres; i que fins a n-el sigle XIII venien a formar totes un sol idioma, però que després, per la evolució i desplegament natural de cada una d'aquelles branques i per la diferent sort política que sufriren les regions que les parlaven, especialment la catalana, —lo qu'abans no passava de variedats dialectals, acabà per fer del català una llengua apart de les altres branques occitàniques.»
- Anglade (1921: 18): «tout à fait au début de la langue du moins, ces divers dialectes diffèrent encore peu les uns des autres; l'unité linguistique est encore assez grande, par exemple pendant le XIIe siècle: ainsi les anciens textes romans

²¹² Segons Colón, «la prosa, encara que en una proporció infinitament reduïda, practica abundosos manlleus lèxics, en especial del domini dels sentiments amorosos i de la poesia (*baudor* 'aleria', *baudós* 'alegre, jovial', *lausor* 'afalac', *lausenger* 'afalagador', *gençor* 'molt gentil', *eixarnit* 'ben predisposat, amatent', etc.) i també –en menor quantitat– d'altres esferes semàntiques, p. ex. *neira* 'puça', *lairó* 'lladre', *esclau* 'empremta'; potser *peixó* 'peix' i *depènyer* 'pintar'» (1993: 148).

²¹³ Fins «a la segona meitat del segle XV», diu Colón en un altre passatge (1993: 148).

²¹⁴ A més, cal tindre en compte els autors per als quals la unitat lectal no s'ha trencat. Entre estos es troben, per exemple, Manuel Milà i Fontanals –qui, no obstant, a partir de 1861 limitaria la unitat a la llengua antiga, com vorem en l'apt. XIIIa.3–.

de la Haute-Auvergne, ceux de Narbonne, de Toulouse, les textes gascons et même les textes catalans»²¹⁵.

- Meyer-Lübke (1925). Del seu *Das Katalanische* es desprén –com vorem en l’apt. VIII.2.2– que, segons l’autor, en un primer moment el catalanovel·lencià no era independent (o no tant) del *provençal*; i després, sí.
- Helmut Lüdke (1968, I: 76, citat per Colón 1993: 24): «El català pren una posició especial. Amb tota probabilitat no fon inicialment més que una variant del provençal.»²¹⁶
- Moll (1974: 12, citat per Colomina 2002: 2): «pot ésser que originàriament el català formàs una unitat amb les parles occitanes o de llengua d’oc».
- Hinzelin (2008: 3): «En l’Edat Mitjana, es pot pressuposar una unitat lingüística d’estes dos llengües, en gran part».²¹⁷
- Radatz (2012: 215): «Referida al català preliterari, la subagrupació [del catalanovel·lencià] s’ha de fer clarament amb la gal·loromània com a diasistema catalano-occità.»

Amb eixes afirmacions contrasta, per exemple, Colón. Però sobre la possibilitat que les dos llengües formaren una unitat lectal antigament –ni que siga una unitat laxa– no trobem cap afirmació explícita d’esta autor, ni a favor ni en contra. Per això, provarem de descriure la posició de l’autor analitzant què diu sobre la qüestió en les seues obres:

- Colón, segons hem vist, sembla que fa derivar el catalanovel·lencià d’un *diasistema llatí gal·lic* i, concretament, d’una llatinitat catalanovel·lenciana que inclouria elements específics i hispànics però, especialment, elements comuns amb altres llengües gal·loromàniques i, sobretot, l’occità.
- L’autor també subratlla, clarament, la semblança entre el romanç catalanovel·lencià i l’occità en època medieval. Per exemple, en un article sobre la relació del catalanovel·lencià amb l’occità, Colón (2014) dedica l’apartat sobre l’Edat Mitjana a presentar tres «exemples medievals per comprovar l’afinitat entre català i

---

²¹⁵ Ahora, Anglade destaca la particularitat gascona i catalanovel·lenciana: «Le gascon et le catalan ont évidemment des le début de la langue la plupart de leurs traits distinctifs; mais ces traits ne sont pas encore tellement accusés et tellement nombreux qu’ils soient un obstacle insurmontable –comme ils le sont devenus aujourd’hui– à une unité linguistique, au moins relative» (1921: 19).

²¹⁶ La traducció és nostra. En l’original: «Eine Sonderstellung nimmt das Katalanische ein. Es war anfänglich aller Wahrscheinlichkeit nach nichts anders als eine Variante des Provenzalischen».

²¹⁷ La traducció és nostra. En l’original: «Im Mittelalter kann man von einer weitgehenden sprachlichen Einheit dieser beiden Sprachen ausgehen.»

occità»: segons l'autor, els exemples posarien de manifest «la consabuda afinitat entre les llengües bessones, particularment entre el català i el llenguadocià» (ib. 126).

- Alhora, critica que s'haja –segons ell– exagerat eixa afinitat antiga. En la seua recensió de *La il·lusió occitana* de Rafanell (2006), a Colón (2009: 432) li «fa l'efecte que Rafanell exagera una mica [...]. Tot li fa pensar que, en l'edat mitjana, les llengües d'«Occitània» i de Catalunya no es trobaven gens allunyades. [Rafanell] Addueix força texts ultrapirinençs i pensa que són comprensibles per a qualsevol lector culte de casa nostra. Sigui, per exemple, el text on els costums bordelesos de l'any 1289 parlen d'un adulteri comès per un cert Bosquet (p. 38). Francament, per comprendre'l cal haver estudiat filologia romànica i de cap manera és semblant, com vol l'autor, a unes contemporànies anotacions del *Cronicó de Perpinyà* (p. 39).»²¹⁸
- En l'article de 2014 al qual ens hem referit adés, titulat significativament «Unitat lingüística catalanoocitana?», l'autor es proposa estudiar la «suposició, l'enyor que tanta gent de Catalunya ha tingut d'una comunitat lingüística, i fins i tot històrica i d'identitat, amb Occitània». I en la introducció, Colón declara que «no h[a] estat mai partidari d'aquesta unitat» (2014: 123), si bé sense explicitar el component diacrònic (podria referir-se a la llengua actual).²¹⁹
- En *El lèxic català dins la Romània* (1993: 24) Colón critica, però sense contraargumentar, el passatge de Lüdke que hem citat adés, on este autor considera molt probable la pertinença inicial del catalanovalencià a l'occità.²²⁰

Per tot això, es pot dir que Colón situa el catalanovalencià dins del gal·loromanc, i destaca les semblances amb l'occità –especialment el llenguadocià– però sembla descartar una unitat occitanoromànica medieval, i potser també un llatí occitànic.

---

²¹⁸ Cal notar que Colón no tracta si aquells texts occitans haurien pogut ser compresos per parlants de catalanovalencià d'aquella època. I tampoc afirma que en general els texts medievals d'un costat i de l'altre eren tant dissemblants com serien estos que tracta, en la seua opinió –que no argumenta–.

²¹⁹ Cal notar que Colón estudia la qüestió «en dues parts, corresponents a l'edat mitjana i a l'època moderna»; i, com hem dit, la primera la dedica a subratllar l'afinitat entre les dos llengües en aquella època. Per tant, no s'entén com això portaria l'autor a respondre negativament, en l'Edat Mitjana, a la pregunta que planteja el títol de l'article.

²²⁰ Cal notar que Colón censura una altra qüestió: en eixe passatge ressonaria –al seu entendre– l'actitud que, aplicant «la fórmula *llengua = nació*», «no atorgava al català un lloc entre les llengües romàniques» i «tractava, doncs, d'emmarcar-lo dins l'àrea d'influència de França o Espanya» (1993: 24). Res d'això es desprén –al nostre entendre– del passatge de Lüdke que Colón cita. Este, a més, no contraargumenta pròpiament la tesi de Lüdke.

v.6. L'estela d'hoc: Una relació que decreix amb el temps

Múltiples autors observen un allunyament entre catalanovalencià i occità des de l'Edat Mitjana –les citacions de l'apartat anterior ja ho han mostrat de manera més o menys explícita–:

Anglade, en la seua *Grammaire de l'ancien provençal ou ancienne langue d'oc* (1921: 16), explica que «Quant à la Catalogne, la langue qui s'y parlait différait si peu, au début, du provençal littéraire que les troubadours catalans, jusqu'à la fin du XIIIe siècle, n'eurent pas de peine à l'employer». Però a partir d'eixe segle, el catalanovalencià «s'en est éloigné de plus en plus», raó per la qual l'exclou –«en principe»– del seu estudi (ib. 5). Alhora, l'autor comenta que «le catalan donne l'illusion d'avoir maintenu les caractères de la langue des troubadours mieux qu'aucun dialecte de la France méridionale» (ib. 9).²²¹

Edouard Bourciez, autor dels *Éléments de linguistique romane* (1923), presentava així el catalanovalencià: «très voisin du provençal [= occità] dont il n'est que le prolongement géographique, son développement ultérieur a été distinct pour des raisons politiques et sous des influences venues du Centre de l'Espagne» (*op. cit.* 288). «Linguistiquement, le catalan se rattache avant tout au provençal [= occità] : mais il s'est trouvé de bonne heure en contact avec l'aragonais, et à l'époque moderne, par suite des conditions politiques, il a subi assez fortement l'influence du castillan, quoiqu'il maintienne en face de lui sa pleine indépendance» (ib. 397).

En una línia semblant es manifestava Kuen (1950: 108-125). Segons la referència que en fa Rohlfs (1954: 93), aquell autor considerava que «el català y el provençal haurien constituït una comunitat lingüística fins al segle IX. En els següents segles s'haurien imposat en el català evolucions pròpies, fins que finalment es feu cada volta més forta la influència del castellà».²²² Esta seria la manera «més correcta» (*am richtigsten*) de valorar la posició del catalanovalencià, en opinió de Rohlfs també.²²³

---

²²¹ Cal dir que Anglade inclou el catalanovalencià entre els «Dialectes méridionaux» on presenta les abreviatures emprades en l'obra. I, en la introducció, explica que quan tracta «l'ancienne langue nous citons souvent des formes gasconnes ou catalanes, comme point de comparaison».

²²² Traducció nostra. En l'original: «Nach ihm hätte das Katalanische bis zum 9. Jh. eine sprachliche Gemeinschaft mit dem Provenzalischen gebildet. In den folgenden Jahrhunderten hätten sich im Katalanischen eigenständige Entwicklungen durchgesetzt, bis schließlich der Einfluß des Kastilischen sich mehr und mehr geltend machte».

²²³ L'aportació de Kuen és reportada amb més detall per Baldiger (1972: 143), segons el qual aquell autor «intenta una periodización del cat. [...] estableciendo *grosso modo* la primera época entre los siglos VI y IX como la de más estrecha comunidad lingüística con el prov. (desaparición de la vocal postónica excepto la A; sustitución del imperativo plural por el indicativo; desaparición de la -N final); la segunda época desde

Carrera (2011: 41-42) –segons el qual «català i occità són idiomes diferents *per elaboració*, però no pas *per distància*»– considera que «moltes de les solucions que actualment separen l'occità i el català, en comptes de ser fets antics i reculats que hàgim d'anar a buscar a l'origen d'aquestes varietats lingüístiques, són diferències degudes a un progressiu allunyament històric entre les dues llengües (ja sigui per la mateixa evolució interna de cada sistema lingüístic o, en alguns casos, per la interferència d'altres llengües veïnes amb una posició política i, doncs, sociolingüística més favorable)».

Segons Casanova (2011: 159-160, 170), el catalanovalencià i l'occità provenen «d'un mateix llatí» i la seua evolució «va ser paral·lela o igual fins els segles XI i XII»: com a resultat, en esta època «Catalunya i Occitània coincidien en l'estat evolutiu de la llengua». Ara bé, l'autor descarta que això implique uniformitat. Ja «el llatí vulgar origen dels parlars romànics presenta una gran varietat, un gran carrefour»; i en època romànica «durant segles en un mateix lloc podien existir diverses evolucions en variació»: una «heterogeneïtat» de possibilitats que «la llengua albirava per a solucionar les debilitats fonètiques o morfològiques, com són les homonímies, sistemes no predictibles o ambigus, vacil·lacions en el resultat final, incapacitat comunicativa, etc.». Estos resultats evolutius podien haver variat «segons registres, situacions o comarques» i podien haver-se donat «estadis evolutius desincronitzats en lluita dins de cada territori», sense decantar-se la llengua, durant temps, per una de les opcions.

«[A] partir de la variació formal existent en cada zona», «als inicis de l'escriptura del català i occità, entre el segle XI i XIII, cada societat va prendre unes decisions o tries» lingüístiques. «En el cas de l'occità, al segle XI comença a triar o establir moltes de les solucions en pugna; en el cas del català, les debilitats i lluites de les distintes possibilitats en variació viuen encara, almenys, fins final del segle XIII» (ib. 159-60). Catalunya tria «les [variants] més marcades i revolucionàries» (ib. 170). Tot això no descarta la possibilitat que puguin «mantindre's les variants en zones restringides o en el registre col·loquial» (ib. 170).

Segons Casanova (ib. 159-60), la llunyania de la zona catalana –fronterera amb el món musulmà– respecte als centres d'influència carolingis, la menor cultura cortesana i urbana en comparació amb Occitània així com la dispersió interna en un primer moment

---

el siglo IX al XVI como la del desarrollo independiente del cat. (C + E, I; -d, -v > u; sustitución del perfecto narrativo CANTAVIT por VADIT CANTARE, etc.); la tercera época, desde el siglo XVI se caracteriza por un creciente influjo del esp.». Els fenòmens nomenats requereixen una revisió; remetem als comentaris que en fa Baldinger (1972: 144).

i després la progressiva independització de les terres catalanes enfront dels francs i la seua vertebració –que hauria facilitat la ràpida imitació dels canvis lingüístics– són factors que haurien repercutit en el fet que, de les «possibles solucions» lingüístiques en disputa, triomfara una o altra segons el territori. En catalanovel·lencia seran les variants «més novedoses i revolucionàries» (ib. 170). Ara bé, esta diferenciació lingüística primerenca encara «s'haguera pogut corregir sense les conseqüències de la batalla de Muret, al segle XIII», considera Casanova.

Com a resultat de tot això, el catalanovel·lencia pot haver conegut antigament formes «hui inexistents» en ell i «més pròpies» de l'occità; i a la inversa. A més, «[p]ràcticament totes les evolucions catalanes són el pas posterior de l'evolució occitana, amb qui compartia resultat fins un determinat moment, almenys fins al segle XII», segons Casanova. Per tant, este autor subratlla la relació entre catalanovel·lencia i occità no solament amb antigues formes comunes sinó també amb antigues alternances comunes. En qualsevol cas, postula una «unió lingüística almenys fins el segle XII» (ib. 170).

Radatz (2012) no es deté massa a tractar la individuació del catalanovel·lencia enfront de l'occità²²⁴, però dona algunes pistes. «[E]ls textos catalans més antics representen un estat de la llengua que es podria fàcilment descriure com un diasistema catalano-occità», segons l'autor (2012: 202). Este també es referix a eixa fase com a «català preliterari» (ib. 202, 215), amb la qual cosa dona a entendre –no ho explicita– que, quan comença a produir-se literatura en catalanovel·lencia, este geolecte ja no formava part del diasistema occitanoromànic. Sí que afirma que «la gran unió cultural de les dues llengües veïnes i bessones» acabà en Muret: per tant, en 1213 ja s'hauria produït la escissió.

El distanciament –entenem– no es deuria encara a la convergència amb el castellà –que segons Radatz no començaria a produir-se fins al segle XVI– sinó a una evolució interna. Ara bé, sembla que les particularitats del catalanovel·lencia enfront de l'occità es deurién més a la influència externa moderna i contemporània que a l'evolució interna medieval: això entenem –l'autor no ho explicita– quan Radatz parla del «desenvolupament tipològic» dels «darrers 1000 anys (i més marcadament dels darrers 550 anys)» (ib. 205-206).

---

²²⁴ L'autor sí que dedica un apartat (ib. 202-203) –que ja hem comentat en el nostre capítol introductori– al debat sobre la independència o no del catalanovel·lencia enfront de l'occità fins a Meyer Lübke, en 1925.

v.6.1. Desenvolupament d'una *scripta* catalanovalenciana

El romanç catalanovalencià no només es distancia glotològicament dels altres romanços d'hoc –continuarem tractant-ho en els pròxims subapartats–, sinó que esdevé la base d'un nou model de referència.

Ferrando i Nicolás (2005), en llur *Història de la llengua catalana*, consideren que «[e]l primitiu romanç català potser es conformà entre els segles VI i VIII i no es diferenciava, sinó dialectalment, dels altres parlars del sud de la Gàl·lia, el conjunt dels quals formava el diasistema occitànic» (ib. 45); «fins a les primeres dècades del segle XIII, catalans i occitans se sentien membres d'una mateixa comunitat lingüística i cultural» (ib. 64). Estos autors descriuen, en el segle XII, «una mena de diglòssia» on la koiné trobadoresca –una varietat «artificiosa»– era usada en l'alta literatura –«triomfà ràpidament perquè representava una alternativa cortesa al llatí encarcarat, privilegi d'eclesiàstics i notaris»– mentre el catalanovalencià seria la varietat «instrumental», si bé devia usar-se també en la «literatura popular» («cançons amoroses populars, cançons de gesta, narracions de temàtica religiosa o costumista, etc.») (ib. 63, 64, 91).²²⁵

Però el «parlar català [...] deixarà de ser considerat una variant romànica sense personalitat a[1] llarg del segle XIII, després de la derrota de Muret (1213), que obligà els nostres comtes reis a abandonar el projecte occità» (ib. 64); «s'enfonsa el somni de construir un vast domini polític a ambdós costats dels Pirineus, i la Corona d'Aragó reorienta la seva expansió cap al sud peninsular i cap a la Mediterrània, i, amb aquesta expansió, opta per convertir el català en una nova llengua romànica clarament diferenciada de l'occità, bé que bessona. Adopta així una *scripta* pròpia, que posa en evidència la seva voluntat emancipadora». I el catalanovalencià és transformat «en una veritable llengua de cultura» (ib. 91-92).

«Així, poc després de mitjan segle XIII, se succeeixen el primer manuscrit conegut de la versió catalana dels *Usatges* de Barcelona, els *Furs* de València, els *Costums* de Tortosa i el nucli primitiu del *Llibre del Consolat de Mar*. Al final de segle i al principi del XIV s'elaboren les grans *Cròniques* de Jaume I, Bernat Desclot i Ramon Muntaner. I, simultàniament, es produeix l'obra

---

²²⁵ Cal dir que també hi havia diglòssia en l'àrea gascona. Com vorem en l'apt. VI.3., segons Bèc (1993), els gasconòfons dels segles XII i XIII no escrivien poesia trobadoresca en gascó sinó en la koiné occitana; en canvi, en l'àmbit administratiu usaven «en gros deux *scriptae*», que Bèc anomena *scripta tolosana* i *scripta bearnesa*. La primera, pareix tindre la «*scripta standard*» (difosa per Tolosa) com a model, ja que «ne reflète que rarement la langue [= el gascó] effectivement parlée». La segona, en canvi, «se caractérise dès l'origine par une gasconité bien plus marquée et des habitudes graphiques qui lui sont propres» (ib. 374).

extraordinària de Ramon Llull, hereu d'una llengua ja desenvolupada, que ell acreix i fa més apta per a l'expressió literària, científica i filosòfica. De fet, la cultura literària catalana de l'època fou una de les capdavanteres d'Europa de l'època i, la seva aportació, una de les més notables.» (Ferrando i Nicolás 2005: 92)

També altres estudiosos datarien en el segle XIII l'individuació d'una llengua catalanovalenciana, segons Ferrando (2018: 210):

«En tot cas, hi ha un consens prou generalitzat que la consolidació d'unes divergències lingüístiques²²⁶ i gràfiques ben notòries des de bon començament del segle XIII i els nombrosos testimoniatges de l'activitat traductora de l'occità al català al llarg d'aquest mateix segle permeten presentar l'occità i el català com a dues llengües romàniques independents, si més no en iniciar-se la baixa edat mitjana.» (Ferrando 2018: 210)

Ara bé, no es pot oblidar que, fins al segle XV, la koiné trobadoresca o una barreja d'esta amb el nou model catalanovalencià continuarà usant-se en la poesia de la Corona d'Aragó. Per això, es planteja el dubte de si caldria descriure el catalanovalencià, almenys durant un període inicial (segona mitat del segle XII i primera del XIII?²²⁷), no encara com una llengua independent sinó, més bé, com allò que Kloss denomina un *dialecte elaborat* (*Ausbaudialekt*) (v. apt. III.2.5).

En els pròxims subapartats, tornem al distanciament glotològic del catalanovalencià respecte a l'occità (fins a l'actualitat) per a veure en què hauria consistit.

v.6.2. Distanciament lèxic

El lèxic català dins la Romània de Colón (1993) conclou de la següent manera:

«Quan s'examina detingudament i sense idees preconcebudes el lèxic català dels segles XIII i XIV resulta innegable una gran afinitat amb el de l'occità, i d'una manera particular amb el del llenguadocià. A partir del segle XV, i sobretot del XVI, es diria que hi ha un canvi de rumb i que les preferències lèxiques es conformen més amb les del castellà. *Buscar, ofegar-se, matar, casar, boda, cansar, deixar, preguntar*, etc., apareixen o arrelen per complet en aquesta època. Molt em

---

²²⁶ Milà i Fontanals (1861: 453-465) oferí una caracterització glotològica de l'antiga *scripta* catalanovalenciana enfront de la koiné trobadoresca («un bosquejo» de «los principales distintivos de la variedad catalana de la lengua de oc», ib.), que elaborà a partir de la comparació de manuscrits de fins a principis del segle XIV. Permet, segons l'autor, identificar («distinguir») «sin dejar género de duda» els documents escrits en catalanovalencià, «aun en los casos en que se presentan mezclados los caracteres [*sic*] de ambas variedades de la lengua de oc» (ib. 464). Segons Solà, esta descripció «és tan rica i sòlida que al cap de cent vint-i-cinc anys encara no ha estat superada» (1991: 76).

²²⁷ Com vorem en l'apt. v.7.2, segons J. Bastardas (1977: 42) en la segona mitat del segle XII ja es documenten «força textos escrits en català».

guardaré de titllar-los, tots, de castellanismes –n’hi ha que són ben autòctons–, però sí que diré que no aconsegueixen d’imposar-se fins llavors i que han hagut de vèncer la resistència d’uns altres: *matar* triomfarà sobre *aucire*, *casar* sobre *maridar*, *deixar* o *lleixar* sobre *jaquir*, etc. Les actualitzacions del català d’avui, tanmateix, són condicionades en gran mesura per la tria que la llengua dugué a terme abans de l’edat mitjana i que li han conferit un caràcter específic: *parlar*, *menjar*, *trobar*.²²⁸» (Colón 1993: 189).

Per tant, el lèxic catalanovalencià medieval presentaria una «gran afinitat» amb l’occità –especialment llenguadocià–; i posteriorment, sobretot a partir del segle XVI, hauria experimentat una castellanització –consistent en la preferència de paraules amb cognats en castellà i el préstec de mots castellans–; però el catalanovalencià hauria conservat en gran mesura el seu caràcter original, establert abans de l’Edat Mitjana.

v.6.3. Distanciament fonètic

Casanova (2011) postula una diferenciació fonètica del catalanovalencià i l’occità entre els segles XI i XIII. L’autor argumenta esta tesi «analitzant deu de les diferències més importants entre el català i l’occità actual d’acord a Pèire Bec [1977]» (ib. 160). Són els següents fenòmens, que ens limitem a enumerar –alguns els tractarem en els capítols IX i X–:

1. Conservació dels diftongs *ai* i *au* en occità i monoftongació en catalanovalencià;
2. Diferent evolució de -T[j]-, -C^{+e/i}- i -D-;
3. Diftongació condicionada dels grups E / O breus + iod;
4. E breu > e oberta > e tancada > è oberta, per refonologització;
5. L’actuació de la *i* derivada dels grups llatins CS, SC^{+e/i}, ST[j], SS[j];
6. Actuació de les vocals posttòniques àtones, especialment de la A, i conseqüències sobre les terminacions en -an, -as i -on;
7. Grups consonàntics ND, MB;
8. L’evolució de L- i de -LL-;
9. Derivats de ECCE, com *ço* < ECCE HOC, *cel* < ECCE ILLE
10. Accent paroxíton en occità i proparoxíton en català

Cal tindre en compte que no sempre es donen entre els segles XI i XIII les tres fases del canvi fonètic –segons els «principis de la diacronia moderna»–: l’inici, l’extensió i el triomf del canvi fonètic. L’inici pot ser anterior al segle XI, per exemple. En qualsevol

---

²²⁸ Cal notar que estos tres mots són també occitans (el segon, Gas. *minjar*, Len. *manjar*).

cas, en este període històric s'acumularien –segons l'autor– canvis fonètics que haurien particularitzat el catalanovalencià enfront de l'occità: concretament, «el XII és la clau de la separació» (ib. 170).

Segons Casanova, altres diferències serien «menys importants» i s'haurien produït «ja a partir dels segles de separació quasi total» (ib. 168).

v.6.4. Distanciament morfosintàctic

Tractant del catalanovalencià preliterari, Joan Bastardas considera que «[l]a primerenca pèrdua del nominatiu és potser el tret més característic del català enfront dels dialectes occitans» (1977: 40). Documenta exemples de conservació de nominatius; però «no hi havia en el català del segle XI, almenys al sud dels Pirineus, una oposició entre el cas recte i el cas oblic tal com la presenten l'occità i el francès antics» (1995: 319).

v.6.5. La castellanització

En la castellanització no ens detindrem, per evident. Però cal dir que hi ha desacord entre els autors sobre la magnitud d'esta influència.

Heinrich Bihler (1950), en la seua investigació doctoral, compara, amb una anàlisi estadística, el catalanovalencià amb l'occità (*Provençalisch*) i el castellà. Segons reporta Artur Quintana (2009: 171), partint de «sis breus textos catalans, uns de medievals i uns altres de moderns, Bihler en fa una acurada comparació, mot per mot, amb el castellà i l'occità». Rohlf (1954: 92), del qual Bihler fon deixeble, avançà els principals resultats de la investigació (finalment publicada en 2001): «En el segle XIII, els elements comuns a les tres llengües suposaven el 35%, les coincidències amb el provençal el 45%, els contactes amb el castellà el 10%, els elements particulars al 10%. En els segles següents augmentaren els elements castellans fins al 30%, els elements particulars fins al 22%, mentre l'element provençal es reduí al 35%, l'element comú a les tres llengües al 10%».

Colón (1993) considera que eixe estudi s'ha realitzat «de manera molt poc satisfactòria». En qualsevol cas, per a ell, «[n]o hi ha dubte que el català ha conegut una relativa “hispanització”». «És veritat que, des del segle XV, el català ha anat abandonant algunes de les seues preferències lèxiques anteriors per unes altres de noves, i que ho ha fet tot coincidint amb les del castellà» (ib. 85-86). Ara bé, esta castellanització no seria «tan abassegadora que faça perdre al català el seu caràcter específic». Colón descarta que

el lèxic del catalanovel·lenc, de «gal·loromànic s'haja transformat en iberoromànic» (ib. 94).

Pel que fa a l'occità, este experimenta un procés d'«afrancesament» que, segons Colón, seria «aclaparador» (1993: 119).

La influència del castellà i del francès, respectivament, té una altre efecte que destaca Lamuela: l'«evolució divergent» entre catalanovel·lenc i occità és «menys acusada entre varietats que han quedat al mateix cantó de les fronteres polítiques»:

«l'aranès presenta una sèrie de coincidències amb les varietats catalanes del sud de la frontera hispanofrancesa i el català septentrional és més proper a l'occità en molts aspectes. El niçard i les varietats parlades a Itàlia porten la marca de la influència italiana, deguda a la seva història política. El fet és que hi ha hagut en cada cas un procés de convergència amb les llengües dominants, molt evident quan es tracta de manlleus directes, com en el cas del lèxic de difusió més recent, però també ben real quan es tracta de convergències lèxiques o sintàctiques més complexes o menys paleses » (Lamuela 2012: 36).

Com es veu, l'autor també parla també sobre la influència italiana en algunes varietats occitanes.

v.7. Relacions extralingüístiques amb el nord durant l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

v.7.1. Possibles factors i mostres de cohesió

Com s'ha vist en els apartats precedents, les relacions lingüístiques entre el territori on el catalanovel·lenc és constitutiu i el territori occità eren intenses tant en la fase llatina com en la fase romànica medieval. En el present apartat mostrarem com els estudiosos de la matèria han tractat d'explicar eixos lligams amb factors extralingüístics: geogràfics i històrics.

Segons Lamuela (2012: 31), l'«afinitat perceptible» que hi ha entre el catalanovel·lenc i l'occità (actuals), dos llengües romàniques «molt pròximes», es deu a les «afinitats evolutives»; i estes «[s]'entenen millor» si es té en compte la geografia de la part constitutiva del catalanovel·lenc (aquella que és indígena, resultat de l'evolució del llatí *in situ*): ocupa una zona «d'una extensió semblant a la de cada un dels grans dialectes que formen la llengua occitana; una àrea geolingüística que entraria naturalment dins d'aquest conjunt».

Per una altra banda, el Pirineu, «mai desert», no seria «una barrera infranquejable», segons J. Bastardas (1977: 52). «[E]l territori de Catalunya, durant el període de dominació romana, era, com la Provença, un camí de pas de grups humans i, doncs, d'innovacions lingüístiques» (Duarte i Alsina 1984: 19)²²⁹. També Casanova (2011: 159) considera que les «muntanyes dels Pirineus no separaven el Nord i el Sud i les relacions no es perderen mai». Segons Sistac, els «contactes en doble sentit» (llaços comercials, humans i culturals) que s'han donat «entre la cara nord i la cara sud de la serralada» –com també «entre muntanya i pla»– «han estat realment importants i significatius» al llarg de la història (2016: 37). A més, «a l'est, el Pirineu axial es descompon, a l'orient de la Cerdanya, en un seguit de serres més o menys paral·leles, amb estructura de forquilla: de sud a nord les Alberes, el Canigó amb els Aspres i les Corberes» (ib. 39).

Segons J. Bastardas, «[u]na relació no interrompuda amb les terres occitanes, tant durant el període pròpiament romà²³⁰ com en el visigòtic, explica el desenvolupament paral·lel de la llengua en els dominis del català i de l'occità» (1995: 71). A continuació, llistem els vincles amb el nord que adduïx este i altres autors:

- En l'àmbit dels «pobles i les civilitzacions que, anteriors a l'assentament dels romans, hagin pogut alterar el llatí aportant-hi algunes de llurs característiques», Badia i Margarit considera que tots els factors (presència d'indoeuropeus celtas, d'íbers septentrionals)²³¹ «es fan sentir al nord i al sud del Pirineu, en territoris en els quals un dia s'havien de plasmar l'occità i el català respectivament» (2004: 162)²³². Blasco Ferrer (1986: 133) descarta que en la formació del catalanovaleencià haja tingut «alcun ruolo decisivo» el substrat preromà.²³³
- «És cert que la romanització començà més aviat a Catalunya i que, per tant, fou un xic més tardana a Occitània [...]»²³⁴. Però [...] el decalatge relatiu dels començos quedà esborrat per la durada²³⁵, la intensitat i l'eficàcia de l'empremta conjunta»,

²²⁹ Esta citació forma part d'un passatge on Duarte i Alsina reporten dades d'un treball de Badia i Margarit de 1955, però no donen més referències bibliogràfiques que esta.

²³⁰ L'autor considera que les «divisions administratives» tenien «poca importància» en la vida de la població (ib. 65).

²³¹ En este passatge, l'autor no tracta el basc.

²³² Xaverio Ballester Gómez (2008) postula, en l'actual territori català, una zona oriental d'iberització major i més antiga i una zona occidental menys iberitzada i, per tant, més indoeuropeïtzada.

²³³ Altres autors, en canvi, sí assignen al substrat preromà un paper. V. apt. v.7.2.

²³⁴ Els romans, després de desembarcar en Empúries el 218 a.C., haurien conquerit primer el nord-est de la península i, des d'allí, a partir del 120 a.C. haurien conquerit el sud de Gàl·lia fins a Niça. (2004: 166).

²³⁵ La romanització s'allargà «més enllà de sis segles» (Badia i Margarit 2004: 166).

valora Badia i Margarit. La «romanització [...] era igual a les terres que un dia havien de veure aparèixer-hi l'occità i el català», tenia «característiques idèntiques» al nord i al sud del Pirineu, assegura l'autor. I «resultat d'una mateixa mena de romanització» seria «un domini lingüístic tan unitari com el conjunt occitano-català» en època romana. Per a l'autor, el tipus de romanització és el factor més determinant en la diferenciació de les llengües romàniques; i considera que si no fora per «altres circumstàncies» diferenciadores que haurien interferit posteriorment –en parlarem en l'apt. v.6.2–, tindríem ara «una sola llengua romànica homogènia i congruent». En qualsevol cas, la romanització és, segons Badia i Margarit, el «factor històric-lingüístic determinant» que explicaria la «gran afinitat que es pot observar entre totes dues llengües» (2004: 172-175, 180);

- Els límits administratius romans tindrien «poca importància» en la vida quotidiana de la població» (J. Bastardas 1977: 52).
- Els «volgari della Narbonensis e della Tarraconensis resteranno collegati intimamente tramite la via Augusta: le innovazioni che si dipartiranno dalle aree centrali e da Roma raggiungeranno più facilmente la Catalogna, che non il resto della Penisola Iberica. Questa connessione tra la Gallia meridionale e la Catalogna perdurerà sino all'evento del romanzo scritto» (Blasco Ferrer 1986: 134).
- Hi hauria una «força d'irradiació de la llatinitat del sud de les Gàl·lies des del final del segle IV fins a les darreres dècades del VI», segons J. Bastardas (1977: 52). L'autor no argumenta què hauria ocasionat eixa irradiació, però el període temporal que dona inclou el regne visigòtic de Tolosa (de Llenguadoc)²³⁶, sobre el qual dona més dades Badia i Margarit (2004: 167). En el segle v, els visigots establixen, amb capital en Tolosa, un regne «des del Loira i Provença fins enllà de l'Ebre» (incloent, doncs, Barcelona i Tarragona). Duraria un segle (fins al principi del segle VI) i, segons l'autor, fon la monarquia «més poderosa d'Occident» –«no sense l'ajut de l'emperador Juli Nepos»–. Euric, el rei durant el «punt àlgid», «es preocupà més de la Gàl·lia que d'Hispania (on els seus aguantaven fort al nord-est, mentre que a la resta de la Península l'ocupació visigòtica no era pas efectiva pertot arreu)».

---

²³⁶ J. Bastardas també parla del port de Tarragona com a «centre de difusió de les innovacions lingüístiques procedents de Roma i més tard de les procedents d'Àfrica», però no explicita que la influència arribara al sud de la Gàl·lia (1977: 52).

- L'«antiga província Tarraconense i la Septimània» van juntes «en els darrers temps del món antic i durant tot el període del govern centralista de Toledo», subratlla J. Bastardas (1995: 59). A pesar de les «tendències integradores, en molts aspectes, del regne visigòtic [de Toledo], especialment des del final del segle VI», «cal no oblidar que Narbona és tan visigòtica com Girona» (1977: 52). En l'apt. v.7.2 tractarem amb més detall la diferència entre el regne visigòtic de Tolosa i el de Toledo.
- Hi ha també lligams eclesiàstics. El bisbat d'Elna, que es creà «a mitjan segle VI» i integrava «el Rosselló, el Vallespir i el Conflent», «depenia de l'arquebisbat de Narbona»; ara bé, se sap que els seus bisbes prenen part «regularment» no només en els concilis de Narbona sinó també en els de Toledo (Marcet 2015: 25).²³⁷

Quant a l'època posterior, les «relacions entre Catalunya i Occitània eren més que evidents» entre els segles VIII i XIV, segons Radatz (2012: 204); entre els segles VIII i XII, segons Badia i Margarit (1955)²³⁸. Això es desprendria de factors de relació com els següents:

- L'arabització tingué lloc en una època quan «el romanç ja es trobava en una fase d'elaboració molt aconseguida» i no en una època anterior quan l'efecte hauria sigut major, en opinió de Badia i Margarit (2004: 176). Blasco Ferrer (1986: 133) descarta que en la formació del catalanovalencià haja tingut «alcun ruolo decisivo» el superstrat àrab.
- L'ocupació islàmica –iniciada en el 711– «havia de fer girar el cap –i els esperits– [dels parlants de catalanovalencià] cap al nord», suposa Badia i Margarit. De fet, «amb els inicis de la reconquesta, havien de coincidir els interessos de cada banda del Pirineu: des del sud, les ganes de sentir-se protegits per l'imperi [dels francs]; des del nord, la necessitat d'assegurar-se que no es repetirien les perilloses incursions de musulmans» (2004: 170, 176). Segons l'autor, la relació amb el nord durant els inicis de la reconquesta fins i tot va «contraresta[r]» o «neutralitzar l'acció uniformadora que havia tingut la monarquia visigòtica» (ib. 174, 176).²³⁹

²³⁷ Entre els fets que adduïx Radatz (2012: 204) per a mostrar la relació de Catalunya i Occitània entre els segles VIII i XIV, s'inclou la pertinença eclesiàstica de Catalunya a l'arquebisbat de Narbona. No obstant, abans del final d'eixe període sembla que ja s'havia constituït l'Arquebisbat de Barcelona i s'havia restaurat l'Arquebisbat de Tarragona.

²³⁸ Referit per Duarte i Alsina (1984: 19), sense més dades bibliogràfiques.

²³⁹ Potser Badia i Margarit expressa més clarament la seua opinió en la conclusió, on afirma: «Ja establertes les llengües (així: molt semblants però sense constituir una identitat), la nova Marca Hispànica [...] rebla l'afinitat» (2004: 180).

- Després de la reconquesta cristiana del sud de l'antiga Gàl·lia i del nord-est de la península ibèrica per part dels francs, «a principis del segle IX, s'organitza progressivament la *Marca Hispànica*, conforme al model de les marques frontereres que els carolingis constituïen al voltant de llur imperi per tal d'assegurar la seva defensa» (Marcet 2015: 28).²⁴⁰
- Si bé les terres de la Marca Hispànica prompte afebliren els lligams amb l'imperi –com vorem en el següent apartat–, «havien rebut la gran empremta, i res no els la llevaria», considera Badia i Margarit (2004: 171). Radatz també destaca que la Marca hauria obert la porta a la influència del Renaixement carolingi (2012: 204). La influència cultural franca es concretaria en les següents manifestacions jurídiques, culturals i litúrgiques, segons Badia i Margarit, qui advertix que «encara en podríem afegir d'altres» (2004: 171):
  - «el feudalisme català és, al sud del Pirineu, el més fidel al model francès»;
  - el fet que «a Catalunya fos tan primerenca la substitució de l'escriptura visigòtica per la carolina o minúscula internacional»;
  - «a la Narbonesa el ritu hispànic ja fou reemplaçat per la litúrgia romana abans d'acabar el segle VIII»;
  - «la poesia trobadoresca» (ib. 180).

En canvi, Badia i Margarit considera que l'empremta carolíngia «s'hauria de limitar als terrenys polític i cultural»; «no podia modificar unes estructures lingüístiques –l'occitana i la catalana– que ja es trobaven en funcionament des de dos o tres segles abans» (ib. 172). Amb això –interpretem–, l'autor descarta una influència lingüística del francès (i potser també del fràncic) sobre els romanços d'hoc, no la convergència entre estos (o la seua evolució en paral·lel).²⁴¹

²⁴⁰ La invasió islàmica, des de l'estret de Gibraltar, arribà fins al sud de la Gàl·lia. Segons informa Alcía Marcet en la seua *Breu història de les terres catalanes del nord* (2015: 24, 26-27), en 720 fon presa Narbona, i allí els musulmans «van establir un governador encarregat de vigilar els comtes visigots del país que havien acceptat de sotmetre's». Des d'ací, i durant dos dècades, «els àrabs llançaren unes ofensives cap a la Gàl·lia franca, fins a la Borgonya». Arran d'això, els francs –un poble germànic que s'havia instal·lat en el nord de la Gàl·lia–, intervingueren en el sud per a repel·lir la invasió musulmana; i obtingueren una primera victòria en la batalla de Poitiers, en el 732, on l'emir de Còrdova fon mort. Este èxit «va incitar el vencedor, Carles Martell, a intentar de prendre la Septimània» –de la qual formava part el Rosselló–, però assetjà Narbona sense èxit. El seu fill, esdevingut rei dels francs, «assetja altra vegada Narbona, però fracassa ell també. Finalment, el 759, els cristians de la vila la lliuren al rei franc després d'haver massacrada la guarnició sarraïna. Sembla que és aleshores que els musulmans es retiren definitivament al sud del Pirineu». El següent rei franc, Carlemany, «inicia una política de conquestes a través de tota Europa, amb el pretext de la defensa de la cristiandat». Els francs carolingis intervenen en el nord-est de la península ibèrica: en 801 entren en Barcelona; i fan recular la frontera musulmana fins al Llobregat.

²⁴¹ Badia i Margarit remet en este passatge a l'apartat 5 del seu text, on tracta la relació entre l'àrea catalanovalenciana i l'occità des del «fracàs del reialme dels visigots al sud de França al començament del

Blasco Ferrer (1986: 133) descarta que en la formació del catalanovel·lencià haja tingut «alcun ruolo decisivo» el superstrat germànic.

Cal dir també que Colón (1993: 15), parlant del caràcter gal·loromànic del lèxic catalanovel·lencià, informa que s'«ha pretès explicar el fenomen com a corol·lari d'una influència carolíngia, exagerant la importància lingüística dels esdeveniments culturals. Però la realitat és ben diferent: una frontera lexical perfectament definida separa el català del castellà des de començament del romanç.» És a dir, Colón descarta que el catalanovel·lencià fora en origen una llengua hispànica i que experimentara un «canvi de signe o capgirament» cap al nord durant l'època carolíngia.

- Segons Badia i Margarit (2004: 160), «La història de la Catalunya de l'època comtal i dels primers comtes-reis dóna testimoni constantment de llurs relacions amb les terres occitanes. Aquesta política fou una de les preocupacions fonamentals dels sobirans catalans durant més de cent cinquanta anys (de Ramon Berenguer I a Pere el Catòlic). Àdhuc després de la batalla de Muret (1213) [...] Jaume I tornà a acaronar la il·lusió de reprendre la mateixa política²⁴², a la qual, emperò, hagué de renunciar pel tractat de Corbeil (1258)». Radatz també destaca estes relacions polítiques amb el nord (2012: 204).
- Colón (1993: 15) reporta el fet que «el 1169, en un document expedit pels cònsols de Pisa en favor de mercaders de Montpeller, s'hi parla de les “parts dels provençals”, les quals s'estenen des de Marsella fins a Barcelona: *In omnes et per omnes Provincialium partes a Massilia usque Barcinonam.*»
- August Rafanell, en *La il·lusió occitana* (2006: 47), destaca, com reporta Colón en la ressenya, que «de les tres cartes que el rei Joan II envia, a propòsit de la disputa entre les valls de Broto i de Bigorra, una al comte de Foix i de Bigorra i una altra al senyor de Lavedà són totes dues redactades en català, però la tercera adreçada als súbdits de la vall aragonesa de Broto ho és en castellà» (2009: 432). Colón, en canvi, considera que no es pot «deduir cap conseqüència del fet que les cartes a destinataris “occitans” siguin redactades en català»; i argumenta que la «nostra cancelleria tenia molt ben reglamentada la utilització de les llengües: quan s'escrivia al Papa es feia en llatí, al rei de Granada i a personalitats de França

---

segle VI» fins a Jaume I, i considera que esta relació entre els «dos pobles [...] explica les afinitats lingüístiques que en són conseqüència» (2004: 160).

²⁴² Jaume I hauria somiat «un gran reialment a cavall del Pirineu», segons Badia i Margarit (2004: 172).

generalment s'utilitzava el català, mentre que als regnes de Castella i de Portugal s'emprava el castellà (o l'aragonès)» (ib.). En qualsevol cas, sembla indicatiu de gal·loromanicitat el fet que la cancelleria usara el catalanovel·lenc en la comunicació amb parlants d'occità i de francès i no amb els d'aragonès, castellà i portugués.

- En la *Crònica* de Jaume I, «[l]'ús d'*En* és reservat habitualment als personatges catalans o bé occitans» i «[l]'ús de *Don*, típicament castellà, és habitual, aplicat a personatges castellans o aragonesos», segons observa Jordi Bruguera (1977a «Notes al vocabulari de la crònica de Jaume I», pàg. 83-114: 88).
- Segons relata Colón (1993: 14-15), «Un canonge de València i procurador de Jaume II davant la cort pontifícia d'Avinyó, Joan Borgunyó, escrivia al sobirà des de Burdeus i li explica, entre altres afers, l'estat d'ànim de la gent del Migdia. Els francesos saben que els pobles de llengua occitànica els detesten, per contra són afeccionats als reis del casal d'Aragó: “*Sciunt enim Gallici ipsi totam linguam occitanam non diligere eos et quodammodo esse subleuatam, et timent plus de persona uestra, serenissime princeps, quam de aliquo uiuente, propter affectionem quam sciunt gentes de lingua illa ad uos habere.*” No és cap atzar que l'amor dels occitans envers Jaume II s'hi expresse relacionat amb l'idioma», comenta Colón.

Segons Badia i Margarit (2004: 173), «els grans factors històrics de la formació de l'occità i del català [el substrat preromà, la romanització i el superstrat²⁴³] són comuns a totes dues llengües». I, segons Moll (2006: 45), «les continuades relacions polítiques, eclesiàstiques, comercials i culturals de Catalunya amb els països ultrapirinencs fins al principi del segle XIII, expliquen el parentesc existent entre la nostra llengua i els dialectes llenguadocians». Estes dos citacions, que ens semblen complementàries, resumixen conjuntament el present apartat.

v.7.2. Possibles factors i mostres de distanciament

Els *Moments clau de la història de la llengua catalana* de Badia i Margarit (2004) inclouen un capítol titulat «Occità i català: raons històrico-lingüístiques d'una separació».

---

²⁴³ El superstrat serà tractat en el següent apartat.

A les raons històriques que adduïx este autor i altres per a explicar el distanciament que el catalanovalencià hauria experimentat respecte a les varietats occitanes dediquem el present apartat.

- Els Pirineus són una «serralada amb una carena principal; una mena, doncs, de muralla, tan sols rebaixada en els seus dos extrems» (occidental i oriental) (Sistac 2016: 39).
- «Les condicions topogràfiques són favorables a l'establiment d'una frontera lingüística a les Corberes, però no arriben a oferir-ne una explicació suficient²⁴⁴. Són factors històrics els que, al costat dels topogràfics, donen lloc a l'esmentada frontera», considerava Salow (1912, citat en traducció per Moll 2006: 39). Segons reporta Sistac, «per a alguns autors, [...] el Pirineu axial discorreria pel Carlit cap a les Corberes, amb les conseqüències que açò comportaria per a la caracterització geogràfica de la península ibèrica» (2016: 39).
- La frontera septentrional del catalanovalencià, segons J. Bastardas, «sembla obeir a unes condicions geogràfiques –al nord de Salses es produeix un cert buit demogràfic– i potser també ètniques» (1977: 39).
- Els factors de substrat preromà, si bé es trobarien «en la gestació d'ambdues» llengües (occità i catalanovalencià), ho farien amb «una dosificació quelcom diferent», segons Badia i Margarit (2004: 172-174): «l'element cèltic actuà [...] amb més intensitat al nord que al sud»; l'«iberisme [...] pesà més al sud que al nord».²⁴⁵ Casanova (2011: 159) també ressalta l'efecte del substrat –basc, si bé l'autor no ho explicita– en «l'evolució del gascó».
- La frontera septentrional del bisbat d'Elna (en la Catalunya del Nord) «coincideix amb l'actual frontera lingüística excepte en un punt: Talteüll i Vingrau pertanyien als inicis a la diòcesi de Narbona, però des del 1359 passaren a la d'Elna», observava Salow (1912, citat per Moll 2006: 40). Ara bé, com ja hem dit, este bisbat «depenia de l'arquebisbat de Narbona» (Marcet 2015: 25).

---

²⁴⁴ Les Corberes són un massís.

²⁴⁵ Ballester Gómez (2008, 2018a, 2018b) postula un paper clau del substrat ibèric en la singularització del romanç catalanovalencià –especialment, de la varietat oriental–. Sobre el substrat preromà del catalanovalencià, v. també les observacions de Massip comentades en nota en l'apt. v.4.

- Segons Badia i Margarit, «la reducció del reialme visigòtic²⁴⁶, estès fins al començament del segle VI a banda i banda del Pirineu» (2004: 180), introduí «factors que afeblien antics lligams del nord-est peninsular amb el sud de la Gàl·lia»²⁴⁷ i «pesà»: este desplaçament (de frontera i de capital, de Tolosa a Toledo) «fou la causa principal d'una gestació diferenciada d'occità i català» (ib. 168).
  - La separació política tingué lloc dins de l'època (segles VI, VII i VIII) que, segons Badia i Margarit, «els romanistes²⁴⁸ consideren decisiva per a la formació de les llengües derivades del llatí i per al destriament i selecció de llurs trets individualitzadors»²⁴⁹ (ib. 175). «La romanització ja havia fet la seva feina fins a l'esfondrament de Roma, i ara les antigues províncies²⁵⁰, deixades a llur sort –i força incomunicades entre si– assisteixen a les modificacions que, de mica en mica, van provocant que aquell parlar amorf del segle VI (que ja no era llatí) vagi cristal·litzant en les que havien d'ésser les llengües que se'n derivarien, cadascuna amb els seus trets distintius»²⁵¹ (ib.).
  - Dins del nou regne visigòtic, amb capital en Toledo, «transcorregueren dos segles en els quals, a diferència de les atzaroses èpoques anteriors, s'imposaren diversos factors de cohesió (política, jurídica, cultural, litúrgica...)» (ib. 168).

Badia i Margarit també afirma que els «factors de superstrat [...] són els que ens expliquen que un domini lingüístic tan unitari com el conjunt occitano-català, resultat d'una mateixa mena de romanització, es clivellés fins a fer-ne dues

²⁴⁶ Badia i Margarit (2004: 168) narra que principis del segle VI, els francs establixen una monarquia en el nord de la Gàl·lia. A continuació lluiten contra els visigots, els quals perderen la batalla de Vouillé (any 507) i amb ella es «reduí el reialme visigòtic al sud del Pirineu (llevat de la Septimània que continuaria pertanyent als visigots fins al segle VIII)». La capital fon «de moment» Barcelona, però després acabà fixant-se en Toledo.

²⁴⁷ En canvi, en un altre passatge, Badia i Margarit afirma que el «fracàs del reialment dels visigots al sud de França al començament del segle VI no esborrà la comunitat d'interessos de tota mena entre els dos vessants del Pirineu. Ben al contrari, els lligams ja existents s'hi veieren consolidats i hi romangueren» (2004: 160).

²⁴⁸ Badia i Margarit no es referix ací a cap autor o obra concrets.

²⁴⁹ Açò ens sembla un tant contradictori amb el fet que, com hem vist, Badia i Margarit (2004: 173) considere que el substrat preromà, el tipus de romanització –especialment– i el superstrat serien els factors de diferenciació de les llengües romàniques en general.

²⁵⁰ Cal entendre, més bé, regions de la Romània, vist que Badia i Margarit subratlla la identitat de la romanització entre l'àrea catalanovalenciana i l'occitana, com hem vist.

²⁵¹ En un altre passatge (dins de les conclusions), Badia i Margarit no parla de llengües sinó de parlars: És el període «de la incomunicació material i de la independència amb què s'anà produint la transformació del primitiu romanç amorf en uns parlars recolzats en estructures coherents» (2004: 180).

llengües diferents» (2004: 175). Ara bé, sembla que l'autor no es referix pròpiament al distint superstrat (la llengua dels dominadors francs, visigots i àrabs o, més bé, el distint grau en què haurien influït) sinó al fet que, durant l'època de diferent dominació germànica (franca merovíngia al nord, visigòtica al sud), el contacte entre les dos zones hauria sigut menor i, doncs, l'evolució pròpia del romanç no hauria seguit de manera tan coordinada. De fet, en la conclusió l'autor afirma que: «En el moment de fixar les característiques concretes del nou sistema lingüístic (segles VI a VIII), la separació de visigots i merovingis [...] impedeix que totes elles desemboquen en solucions idèntiques (sense, però, que en pateixi l'afinitat essencial d'origen)» (ib. 180).²⁵²

Casanova (2011: 159) dona més importància al superstrat germànic, que si bé seria «el mateix», hauria tingut un efecte «més intens a Catalunya a causa de ser una societat més dispersa».

- El domini islàmic fon més llarg i intens quant més al sud. Com a conseqüència, l'arabització «és particularment intensa al País Valencià i a les Illes Balears (conquerides al segle XIII), decreix en intensitat a la Catalunya Nova (acabada de conquerir a mitjan segle XII) i es fa menys perceptible a la Catalunya Vella (ocupada fins en una data que cal situar entre els anys Mil i 1050)»²⁵³ (Badia i Margarit 2004: 169-170). Però «a la Catalunya Vella (i així mateix, bé que menys, al nord del Pirineu), s'hi troben força [...] noms de lloc explicables per l'àrab».

---

²⁵² A més, la nostra interpretació en basa en les següents tres observacions:

- Badia i Margarit considera que «[v]isigots i francs es distingien perquè, d'entrada, aquells es trobaven més llatinitzats que aquests, si bé aquests aviat es consideraren més afectats que aquells per l'heretatge de Roma» (2004: 173). Entenem que això comporta una adopció –progressiva– del llatí/romanç per part d'aquells pobles al·loglots i, com a resultat, es reduí el possible efecte diferenciador de les respectives varietats germàniques sobre el romanç. A més, l'autor no comenta –en el capítol que ens interessa– cap efecte lingüístic concret dels superstrats germànics, com sí que fa de l'àrab, que hauria influït en el lèxic.
- Dels trets tipus de factors que considera Badia i Margarit en la diferenciació de les llengües romàniques (substrat, tipus de romanització i superstrat), «l'arabització és el que presenta una dosificació més diferent (al nord, pràcticament nul·la; al sud, més eficaç com a element psicològic que com a aportació lingüística [...])» (ib. 173-174). Essent així, el superstrat germànic no podria ser el causant principal de la divergència entre catalanovel·lenc i occità que Badia i Margarit postula en esta època.
- Segons Badia i Margarit, l'arabització, «començada a mitjan segle VIII», té lloc ja en una època quan «el romanç ja es trobava en una fase d'elaboració molt aconseguida» (2004: 176). I, com vorem, hauria tingut un efecte reduït, segons l'autor.

²⁵³ Ara bé, ja en segle VIII, els cristians de l'Empordà, del Gironès, de la Cerdanya, de l'Urgell i d'Osona (Vic) s'alliberaren del domini musulmà –aprofitant certes dificultats internes que tenien els emirs de Còrdova– i es posaren sota la protecció dels francs, cap al 785-786. El 801, els francs conqueriren Barcelona i poc després feren recular la frontera musulmana fins al Llobregat, on s'estabilitzà per un temps (Marcet 2015: 28).

Com a conseqüència, el romanç catalanovel·lenc incorporà un nombre «considerable» de paraules d'origen àrab; en canvi, l'occità «sofrí incomparablement menys» els efectes de l'arabització, valora l'autor. (ib. 173-174). En qualsevol cas, el catalanovel·lenc «no en quedà afecta[t] en els seus trets més característics»; i l'empremta àrab fou menor en catalanovel·lenc que en castellà i portugués (ib. 169).

- Casanova contempla, com a factors de divergència, «la major o menor proximitat als nuclis de prestigi i la seua influència», la dispersió interna de Catalunya i el «diferent tipus de vida» respecte a Occitània. Segons l'autor, «Catalunya era zona de frontera del món occità contra els àrabs i estava lluny dels centres de poder, de refinament i de vida cortesana». A més, en esta època Catalunya presentaria «una societat més dispersa». I «Occitània vivia una vida urbana més avançada amb major conservadorisme vivencial»; ací la societat seria «més estable i culta»; seria un «món més cortesà»; això hi hauria dificultat les evolucions lingüístiques «estridents» o «revolucionàries» (2011: 159-161, 163, 169).
- Els lligams de la Marca Hispànica amb l'imperi carolingi, «mort Carlemany el 814, i més a partir de l'any 829, s'anaren afeblint, en el sentit que els comtes, sobretot els que vivien en terres molt allunyades, s'anaven acostumant cada vegada més a prescindir del govern imperial. I si abans aquells eren nomenats per aquest, ara s'anava estenent el règim hereditari. I així fou ja a partir de Guifré el Pelós, mort el 897» (Badia i Margarit 2004: 171). «El resultado de esta separación fue la diferenciación gradual de ambos dominios lingüísticos», segons Munteanu (2002-2004: 644)²⁵⁴.
- «Catalunya començà a actuar com un grup molt conscienciat a partir de la presa de consciència de Borrell II (988) i Ramon Berenguer I (1035-1076) contra els senyors francs, especialment gràcies a l'entronització del feudalisme, fet que comportà major rapidesa i seguidisme en els canvis, mentre que Occitània seguí dividida políticament i territorialment»²⁵⁵ (Casanova 2011: 160).
- Abans de les conquestes de Jaume I (illes Balears, València) ja hi havia hagut fets que mostraven una orientació cap al sud: «l'expedició a Còrdova de 1010, l'expedició de Ramon Berenguer III a les Balears l'any 1114, la confederació amb

²⁵⁴ Este autor, no obstant, data en el segle XII la independització de l'antiga Marca Hispànica.

²⁵⁵ Pel que fa a «les característiques de Catalunya en esta època», Casanova remet a SALRACH, Josep M. (1998). *El procés de feudalització (segles III-XII)*. Barcelona: ed. 62.

Aragó l'any 1137, la conquesta de la Catalunya Nova» (Duarte i Alsina 1984: 20)²⁵⁶.

- J. Bastardas (1977: 42) situa a mitjan segle XII el límit temporal del catalanovalencià preliterari. A partir de «ben endins» del segle XI es documenten «[f]rases de certa extensió escrites amb intenció romànica –catalana–». I és en la segona mitat del segle XII que es documenten «ja força textos escrits en català» – la «major part» amb un «caràcter ben poc literari»–, que constitueixen un corpus suficient per a descriure la gramàtica de l'època.
- Segons Badia i Margarit, en el moment d'accedir a l'escriptura, «occità i català pertanyien a mons culturals afins, però diferenciats» i ja establits, com mostraria la diferent tria gràfica: <lh, nh> en occità (2004: 179).
- Apareix una «*koinè* literària i administrativa» catalanovalenciana, el «llenguatge de la cancelleria reial» (de la Corona d'Aragó) (Coromines 1983: 282).
- En la Catalunya del Nord, «[e]ls nous corrents lingüístics procedents del sud, cada vegada més robustos, van anul·lar de mica en mica aquelles característiques mig occitanes [de la Catalunya del Nord] o, més exactament, les van anar empenyent cap aquest refugi extrem del Capcir, aïllat entre els grans cims del Carlit fins a Madres i arrambat a la frontera lingüística [amb el llenguadocià]» (Coromines 1983: 282). I, com hem vist, Morf (1909) contempla un procés de catalanització de la Catalunya Nord des dels temps de la Marca Hispànica fins al segle XVII.
- La batalla de Muret (1213) «separà definitivament dos territoris [Catalunya i Occitània] que semblaven destinats a compatir una història comuna» (Badia i Margarit 2004: 160). Radatz (2012: 204) també destaca que després de la derrota de Muret en 1213, la connexió dels catalanoparlants amb les regions del nord hauria disminuït. El «projecte d'una política ultrapirinenca per part dels sobirans del Casal de Catalunya-Aragó» (Badia i Margarit 2004: 180) es descarta, pròpiament, amb el tractat de Corbeil (1258).
- Conquesta de les Illes Balears i Pitiüses (Mallorca 1229, Eivissa i Formentera 1235 i Menorca 1287; Ferrando i Nicolás 2005: 94) i dels territoris que formarien el Regne de València (1231-1245 i, l'extrem sud, 1296-1304; Baydal 2018: 45, 47).

---

²⁵⁶ Esta citació també forma part del passatge on Duarte i Alsina reporten dades d'un treball de Badia i Margarit de 1955, però no donen més referències bibliogràfiques que esta.

- Com a conseqüència de la dominació francesa, «[l]a crisi d'aquest poble al sud de França en marca la separació [entre occità i catalanovel·lenc], però sense que desaparegui l'afinitat que totes dues llengües han compartit fins avui» (Badia i Margarit 2004: 155).
- «Que, si més no al segle XV, hi ha consciència de la diferenciació de totes dues llengües, ens ho demostra la traducció que Joan Berenguer de Masdovelles dugué a terme d'una composició en “llemosí” del seu oncle (“Canso d'emor, feta per mon car honcle, que Deus aga, en Guillem de Masdovellas, en llemovi, he mesa ho tornada en catala per mi, Joan Berenguer, nabot seu» (Colón 1993: 148).
- Més tard, la relació de l'àrea catalanovel·lenciana amb les regions de la península s'hauria intensificat: com a resultat, des del segle XVI el catalanovel·lenc «convergeix cada vegada més amb la iberoromànica» (Radatz 2012: 208, 215) i concretament amb el castellà.

v.8. Conclusions

El repàs bibliogràfic realitzat en el capítol V ens ha permès arribar a les següents conclusions sobre com i per quines causes extralingüístiques el romanç catalanovel·lenc evoluciona primer entre els romanços d'hoc –i, en general, gal·loromànics–, després continua l'evolució de manera més independent i finalment s'ha aproximat –i continua aproximant-se– al castellà:

- Alguns dels primers romanistes suposaren que el catalanovel·lenc antic hauria sigut importat del nord i, per tant, seria una varietat consecutiva de l'occità (Meyer-Lübke 1890) o que el català septentrional hauria sigut importat des de la península, on sí que seria un romanç constitutiu (Morf 1909, Schädel 1909). Actualment, l'opinió general és que el catalanovel·lenc és un romanç constitutiu almenys en els territoris que es coneixen com a Catalunya Vella, incloent la Catalunya del Nord. Això no lleva que, per exemple, en la Catalunya del Nord s'hagen instal·lat immigrants occitans o sud-catalans, especialment en determinades èpoques (Sala i Tarrius 2000).
- La tesi iberoromànica sobre la subagrupació del catalanovel·lenc no és tal si s'atén als últims pronunciaments dels autors que han sigut considerats

representants d'esta tesi: Menéndez Pidal (2005, pòstumament) i Alonso (1943). Els dos atribueixen als romanços de la península ibèrica (incloent el catalanovalencià) certes particularitats lingüístiques que serien comunes. Però la posició lingüística del catalanovalencià és, per a ells, o bé intermèdia entre els romanços de les antigues Hispània i Gàl·lia (Menéndez Pidal, almenys, no sembla decantar-se) o clarament més acostada a l'occità que al castellà i el portugués (Alonso). Per a Alonso, la noció d'*iberoromànic* és, explícitament, extralingüística.

- Tradicionalment, la història del catalanovalencià s'ha explicat (Menéndez Pidal 1904, Wartburg 1950, Badia i Margarit 1994) partint d'un *llatí hispànic* o d'un llatí hispànic particular (del nord-est peninsular, a voltes qualificat –exageradament– de *llatí de la Tarraconense*). Adams (2007) encara contempla un llatí d'Hispània. No obstant, Nieto Ballester (2017) denuncia que, projectant al passat realitats posteriors, s'ha pressuposat l'existència d'un llatí hispànic i que este s'ha caracteritzat estenent a tota Hispània qualsevol tret identificat en algun punt de la península, especialment si té un reflex en castellà –romanç que prové d'una àrea minúscula–. Segons l'autor, les particularitats lingüístiques que subsistixen a la revisió detallada només indicarien diferències de detall, i a més serien trets del llatí en Hispània, no d'Hispània (tota).
- Els treballs de múltiples investigadors (Colón 1993, Koppelberg 1989, Massip 1993, J. Bastardas 1995, Casanova 2011, M.-R. Bastardas 2016) suggereixen que el llatí o el protoromanç en el territori constitutiu del catalanovalencià seria –o arribaria a ser– afí al llatí o protoromanç en la Gàl·lia (especialment el sud –és a dir, la zona on sorgix l'occità–) i contrastaria –o arribaria a contrastar– amb el llatí o protoromanç en el territori d'on sorgix el castellà. A més, Koppelberg mostra que el gascó no participà d'algunes innovacions lèxiques d'època llatina que la resta de l'occità compartix amb el catalanovalencià.
- En la primera època romànica, semblen ser molt estrets els lligams lingüístics entre els territoris d'on són constitutius el catalanovalencià i l'occità. Ho mostren múltiples fets: les formes que particularitzen el catalanovalencià enfront de l'occità (o este enfront d'aquell) són en molts casos un pas evolutiu posterior; no s'ha documentat una comparació antiga (segles IX a XI) entre els dos romanços; la identitat lingüística de múltiples texts antics està discutida; algunes isoglosses s'han mogut amb el temps cap a la frontera actual; els poetes catalanovalencians

participaren plenament en la lírica trobadoresca occitana; l'occità literari influí sobre el catalanovalencià literari, arribant a la barreja.

- Múltiples són els autors que han postulat, fins i tot, una unitat lingüística occitanoromànica –més o menys relativa– en temps antics, o la contemplen com a possibilitat (Alcover 1909, Anglade 1921, Meyer-Lübke 1925, Lüdke 1968²⁵⁷, Moll 1974²⁵⁸, Hinzelin 2008, Radatz 2012). Colón (1993, 2009, 2014) situa el catalanovalencià dins del gal·loromanç, i destaca les semblances amb l'occità –especialment el llenguadocià– però pareix descartar una unitat occitanoromànica medieval; ara bé, en eixe sentit no trobem cap afirmació explícita de l'autor.
- Emergix una *scripta* catalanovalenciana, que en el segle XIII protagonitza una important ampliació estilística i d'àmbits d'ús (és a dir, una elaboració, en el sentit de Kloss 1978, v. apt. III.2.3), si bé la koiné trobadoresca o una barreja d'esta amb el nou model catalanovalencià continuarà usant-se en la poesia de la Corona d'Aragó fins al segle XV.
- Múltiples autors observen un allunyament glotològic entre catalanovalencià i occità des de la Baixa Edat Mitjana (Anglade 1921, Bourciez 1923, Kuen 1950, Rohlf 1954, Carrera 2011, Casanova 2011, Radatz 2012). El distanciament seria lèxic (preferència de paraules amb cognats en castellà i préstec de mots castellans), fonètic (evolucions ulteriors o diferent tria entre variants en pugna) i morfosintàctic (començant per la més primerenca pèrdua del nominatiu en catalanovalencià). La influència respectiva del castellà i del francès hauria potenciat la divergència, com mostren algunes afinitats de l'aranès (que ha acabat dins de l'estat espanyol) amb el catalanovalencià general i algunes del català septentrional (en França) amb l'occità general.
- El territori on el catalanovalencià és constitutiu tingué, durant l'Antiguitat i l'Edat Mitjana, múltiples relacions extralingüístiques amb el nord, tant geogràfiques com històriques, segons la bibliografia consultada.
  - Entre els possibles factors i mostres de cohesió hi hauria els següents fets: el territori constitutiu del catalanovalencià té una extensió semblant als dialectes occitans; el Pirineu permet el pas de parlants i, amb ells, d'innovacions lingüístiques, especialment a l'est de la Cerdanya; els celtes

---

²⁵⁷ Citat per Colón 1993: 24.

²⁵⁸ Citat per Colomina 2002: 2.

i els íbers habitaven tant la zona actualment catalanovel·lana com l'occitana; un mateix tipus de romanització; els límits administratius romans influïrien poc en la vida quotidiana; influència de la llatinitat del sud de la Gàl·lia durant el regne visigòtic amb capital en Tolosa de Llenguadoc (segle V); la zona de Narbona (Septimània) també formà part del posterior regne visigòtic amb capital en Toledo; el bisbat d'Elna (en l'actual Catalunya del Nord), creat a mitjan segle VI, depenia de l'arquebisbat de Narbona; l'arabització té lloc quan el romanç devia estar ja molt definit; l'ocupació islàmica –iniciada en el 711– uní els interessos dels catalans amb els cristians del nord; reconquesta franca del nord-est de la península i organització progressiva d'una marca defensiva (la *Marca Hispànica*); influència del Renaixement carolingi en múltiples aspectes; relacions polítiques dels comtats catalans (i, posteriorment, de la Corona d'Aragó) amb territoris del nord fins a la batalla de Muret (1213); la cancelleria reial usava el catalanovel·lana en la correspondència amb França però l'aragonès o el castellà amb Castella i Portugal; en la Crònica de Jaume I, el tractament d'*En* és típic de personatges catalans o occitans mentre *Don* és típic de personatges aragonesos o castellans; els parlants d'occità simpatitzaven més amb els reis d'Aragó que amb els de França, segons informava un diplomàtic de Jaume II.

- Entre els possibles factors i mostres de distanciament hi hauria els següents fets: el massís de les Corberes, que segons alguns autors és per on discorreria el Pirineu axial, afavorix l'establiment d'una frontera lingüística (entre catalanovel·lana i llenguadocià); al nord de Salses hi hauria (hagut) una zona amb un cert buit demogràfic; el substrat cèltic hauria sigut més intens en la zona llenguadocià, l'ibèric en la catalanovel·lana i el basc en la gascona; la frontera septentrional del bisbat d'Elna quasi coincidix amb la frontera lingüística; separació política pel desplaçament cap al sud de la frontera del regne visigòtic (ara amb capital en Toledo), mentre al nord dominen els francs merovingis; poder de cohesió interna del regne visigòtic de Toledo; l'arabització més intensa quant més al sud; llunyania respecte als centres d'influència carolingis; independització dels comtats catalans respecte a l'imperi carolingi i cohesió dels comtats; canvi d'orientació cap al sud: confederació amb

Aragó (1137), conquesta de la Catalunya Nova; el catalanovalencià comença a usar-se en texts des de la segona mitat del segle XII; tries gràfiques pròpies alternatives als dígrafs occitans <lh, nh>; la cancelleria reial desenvolupa un model de llengua catalanovalencià; en la Catalunya del Nord, desplaçament d'isoglosses cap a la frontera política; Batalla de Muret (1213) i tractat de Corbeil (1258); conquesta de les Illes Balears i Pitiüses (1229-1287) i del Regne de València (1231-1304); crisi de la comunitat occitana pel domini francès; traduccions de l'occità al catalanovalencià; domini castellà i influència lingüística.

Capítol VI

ELS ROMANÇOS D'HOC EN L'ACTUALITAT

«**gal·loromànic -a** [galorománik] **1. m. LING.** Grup de llengües romàniques que comprén el francés, l'occità i el conjunt de les varietats lingüístiques que formen el francoprovençal.»

«**iberoromànic -a** [iberorománik] **1. m. LING.** Grup de llengües romàniques parlades en la península Ibèrica.» (DNV)

VI.1. Els llaços permanents entre catalanovel·lenc i occità

En el capítol precedent hem vist com els territoris constitutius del catalanovel·lenc i de l'occità estarien enllaçats lingüísticament des de l'època llatina però haurien perdut relació des de la Baixa Edat Mitjana. En el capítol present, tractarem la seua relació actual.

Els autors que tracten esta qüestió freqüentment destaquen la poca distància glotològica entre les dos llengües i, a més, qualifiquen la seua semblança amb adjectius com *evident*, *palesa*, *manifesta*, *coneguda*, *consabuda* o, fins i tot, *inqüestionable*. Vet ací alguns fets i manifestacions que ho mostren:

- La semblança entre les dos llengües no només permet la intercomprensió amb facilitat («permet de practicar el poliglotisme passiu», Badia i Margarit 2004: 159) sinó que, a més, pot ser més fàcil que la intercomprensió entre certes varietats occitanes. Això, almenys, estimava Jules Ronjat (1930: 13):

«Le catalan roussillonnais est plus aisé á entendre à un languedocien ou à un provençal que n'importe quel parler aquitain, et quelques jours d'exercice permettent à un homme de Marseille, de Toulouse, de Pau, etc., de converser sur des sujets usuels avec un homme de Barcelone» (Ronjat 1930: 13).

- Badia i Margarit, en la seua gramàtica històrica (1981: 4), parla del «fet evident que una gran majoria de trets evolutius (fonètica-morfològico-sintàctics) i de criteris lèxics són comuns a ambdues llengües». I més avant (2004: 156-158)

l'autor considera que els 19 trets lingüístics –fonètics i morfològics– que, segons Ronjat (1930: 12-13), distingixen el catalanovel·lencià de l'occità «no són pas els més essencials per a la caracterització de cada llengua». Segons Badia i Margarit, «les grans evolucions s'han descabdellat conjuntament». Considera que es poden «adduir copioses mostres» de les semblances i relacions entre catalanovel·lencià i occità, i escull donar exemples del vocalisme, argumentant que «segons l'opinió de diversos lingüistes, constitueix el criteri més apropiat per a caracteritzar una llengua»:

- «l'occità i el català, sense diftongació espontània, palesen tant una diferència respecte al francès i al castellà, com una pregonia afinitat entre ambdós»;
- L'«eix catalano-occità» s'enfronta tant a la tendència francesa a fer desaparèixer la *-a* final (convertida en *-e* muda) com a la tendència castellana a «l'accentuació dactílica»²⁵⁹.
- Les relacions lèxiques semblen ser molt destacables encara, segons mostren diversos autors (Meyer-Lübke 1925²⁶⁰, Rohlfs 1954²⁶¹, Colón 1993, Koppelberg 1989). Per exemple, Casanova (2009), comparant el lèxic de les traduccions de *Le Petit Prince* de Antoine de Saint-Exupéry a set varietats occitanes i catalanovel·lencianes –analitza, concretament, els set primers capítols–, mostra que el lèxic general de les dos llengües és encara bàsicament el mateix a pesar dels segles de separació transcorreguts:

«L'anàlisi del lèxic mostra una forta unitat entre totes les variants catalanes i occitanes. Pràcticament tot el lèxic patrimonial, no francès ni castellà, es troba en els parlars de les

²⁵⁹ El peu dactil, en la mètrica grecollatina, estava format per una síl·laba llarga i dos breus; aplicat al romanç es referiria, doncs, a una accentuació esdrúixola. Però l'autor devia referir-se a l'accentuació plana, que és la més freqüent en castellà perquè s'hi conserven majoritàriament les vocals finals. El francès, que les perd, es caracteritza, en canvi, per l'accentuació aguda. El catalanovel·lencià i l'occità presenten també paraules planes com el castellà, però moltes menys, ja que bàsicament només conserven la *-a* final.

²⁶⁰ Meyer-Lübke evita explicitar les seues conclusions. Però Badia i Margarit (2004: 157) observa que en *Das Katalanische*, «[e]n el decurs d'una quarantena de pàgines, s'hi troben, disposades en tres columnes paral·leles, les solucions castellana, catalana i occitana d'un nombre bastant elevat de trets lingüístics, sobretot lèxic». Badia i Margarit, fixant-se en les oposicions lèxiques, observa que «gairebé sempre, el vocabulari del català s'arreglera sistemàticament amb el lèxic gal·loromànic» –és a dir, amb l'occità–.

²⁶¹ Rohlfs (1954) estudia la diferenciació lèxica de les llengües romàniques a partir de 49 lexemes. Per a determinar la posició del catalanovel·lencià (ib. 89-92), es fixa en els 33 lexemes que no són comuns al castellà, catalanovel·lencià, provençal i francès. I arriba als següents resultats: «D'estes 33 paraules, 28 mostren una coincidència completament clara i absoluta amb el provençal [= occità]. Solament dos paraules (*rabosa*, *cego*) enllacen el català amb el castellà. I, en tres casos, el català ha desenvolupat tipus especials individuals: *paleta*, *dona*, *estimar* [vs. Cas. *albañil*, *mujer*, *querer*; Occ. *maçon*, *femna*, *amar*]» (ib. 91; la traducció és nostra).

dues vessants dels Pirineus i mostren un fons comú que ni la separació històrica ha pogut eliminar del tot. Les discrepàncies en l'ús es deu[en] o a l'envelliment d'unes variants en unes zones i el manteniment en altres, o a l'idiolecte o gust del traductor»²⁶² (Casanova 2009: 114).

- Hi ha lingüistes que consideren el catalanovel·lenc actual part d'una unitat lectal major amb l'occità. Rohlfs, per exemple, concloïa no fa tant (1954: 92) que «el català és essencialment una “dépendance” del provençal»²⁶³. I ja hem vist que alguns autors postulen un diasistema occitanoromànic actual. Martínez i Sumien (2006: 119) remarquen, a més, que múltiples autors que subratllen les afinitats entre les dos llengües no neguen la unitat del conjunt o són ambigus al respecte.
- El Felibritge occità tenia «una *maintenença* (secció regional) a Catalunya» (Martínez i Sumien 2006: 133).²⁶⁴
- Loís Alibèrt, destacat codificador de l'occità, «va adoptar moltes solucions de la normativa fabriana en elaborar la norma clàssica de l'occità, especialment en l'ortografia i la fixació dels mots de formació culta» (Martínez i Sumien 2006: 133). «Ainsi, la norme classique d'Alibèrt essaie de créer un véritable “continuum normatif” entre l'occitan et le catalan», considera Sumien (2006: 62). A més, segons Teulat, alguns aparents catalanismes de la codificació d'Alibèrt –introduïts per influència de la normativa de Fabra– «son sovent conforta[t]s per un estudi general de l'*espandi*»²⁶⁵ lingüístic sens lo catalan» (1977: 35).
- Fins i tot diversos parlants i autors contemporanis (v. Audoier 2002) han concebut la possibilitat de desenvolupar una llengua estàndard comuna per a tots els romanços d'hoc:

«l'elaboració d'ortografies comunes i alguna forma de selecció gramatical i lexical convergent» (Lamuela 1994: 26).

---

²⁶² Casanova també conclou que l'aranés «té un lèxic més semblant al català actual que a la resta de l'occità, a causa tant de la seua relació amb Catalunya com a les parles aragoneses» (2009: 114).

²⁶³ Traducció de Colón (1993: 23). En la versió original: «das Katalanische ist in der Hauptsache eine 'dépendance' des Provenzalischen». Colón mateix rebutja esta consideració: «Des del moment que el català és un idioma romànic independent resulta il·lògic i fins i tot aberrant classificar-lo com a mera “dependència” d'un altre de més “il·lustre”. El català, en les seues seleccions lingüístiques, no és ni més ni menys dependent de l'occità o del francès del que ho és de l'espanyol. Científicament, s'imposa col·locar tots aquests idiomes en el mateix pla.» (1993: 24).

²⁶⁴ El Felibritge, moviment cultural fundat en 1854 per Frederic Mistral, s'estructura actualment en sis mantenences: Aquitània, Alvèrnia, Gascunya-Alt Llenguadoc, Llenguadoc-Rosselló, Llemosí i Provença. V. <<http://www.felibrige.org/>> [Consulta: 30/08/2020]. La *maintenença* catalana es creà en 1876 i es dissolgué en 1893, segons reporta Kremnitz (2018: 72).

²⁶⁵ En Teulat, l'*espandi* és l'espai o extensió geogràfica que ocupa una forma o un geolecte.

«a pesar de [...] la separació lingüística produïda pel temps i el distanciament espiritual i material, [el catalanvalencià i l'occità] encara guarden una gran unitat, que fa que es puguin considerar llengües bessones i que fins i tot amb voluntat i una grafia adequada podríem conformar una nova koiné semblant a la que va constituir el món trobadoresc» (Casanova 2011: 170)

De fet, hi ha algunes propostes en eixe sentit: Euphemia Llorente (1930) –pseudònim de Michel Ventura Balanyà, segons informa Lluís Fornés (1999)– publicà dos articles titulats «Vers l'unificació dels parlars d'Oc»; i Artur Penella i Ramon (1999) un altre, «Bases per una neokoiné occitano-romànica».

El llistat es podria ampliar però pensem que les mostres d'afinitat entre catalanvalencià i occità presentades ja mostren que els lligams entre les dos llengües són molt estrets i que, per tant, es planteja la possibilitat que encara formen una unitat lectal. Martínez i Sumien (2006: 119) ja constataren que la bibliografia existent «deixa la porta oberta a considerar que possiblement ens trobem davant d'un conjunt de subsistemes que pertanyen a un mateix sistema global. De tota manera, caldria considerar-ho encara com una qüestió pendent».

Amb l'objectiu d'avançar en la resposta a eixe interrogant, primer presentarem les grans varietats de la llengua occitana i tractarem la posició del gascó; després repassarem la bibliografia existent (incloent els estudis dialectomètrics); i finalment presentarem les principals particularitats glotològiques de les varietats occitanes i del catalanvalencià, i compararem eixes particularitats per conèixer millor quina és la posició del catalanvalencià en el conjunt dels romanços d'hoc actualment.

VI.2. L'organització geolectal de la llengua occitana

La més extensa descripció i classificació dialectal de l'occità (en el seu conjunt) que existix actualment és, pel que sembla, la que oferix Domergue Sumien en «Classificacion dei dialèctes occitans» (2009)²⁶⁶; el mateix autor també proporciona abundant informació dialectal en un altre treball sobre codificació (2006). A nosaltres, en este apartat, ens interessa simplement presentar les principals varietats de l'occità sense entrar, encara, en llur caracterització glotològica.

---

²⁶⁶ En l'actualitat, Jean Sibille està elaborant el capítol sobre dialectologia occitana del futur volum sobre esta llengua pertanyent a l'ambiciosa col·lecció *Manuals of Romance Linguistics* dirigida per Holtus i Sánchez Miret en l'editorial De Gruyter.

Segons Sumien (2006: 153), llemosí, alvernés, vivaroalpí, provençal, llenguadocià i gascó són els «six dialectes reconnus par la dialectologie, depuis Bèc». Són «irréductibles les uns aux autres» i percebuts «tels quels» pels occitanistes i la societat (ib. 153, 155). En el següent mapa apareixen en lletra minúscula negreta:

Fig. 14 — Síntesi de la classificació dialectal de l'occità (segons Sumien 2009: 18)

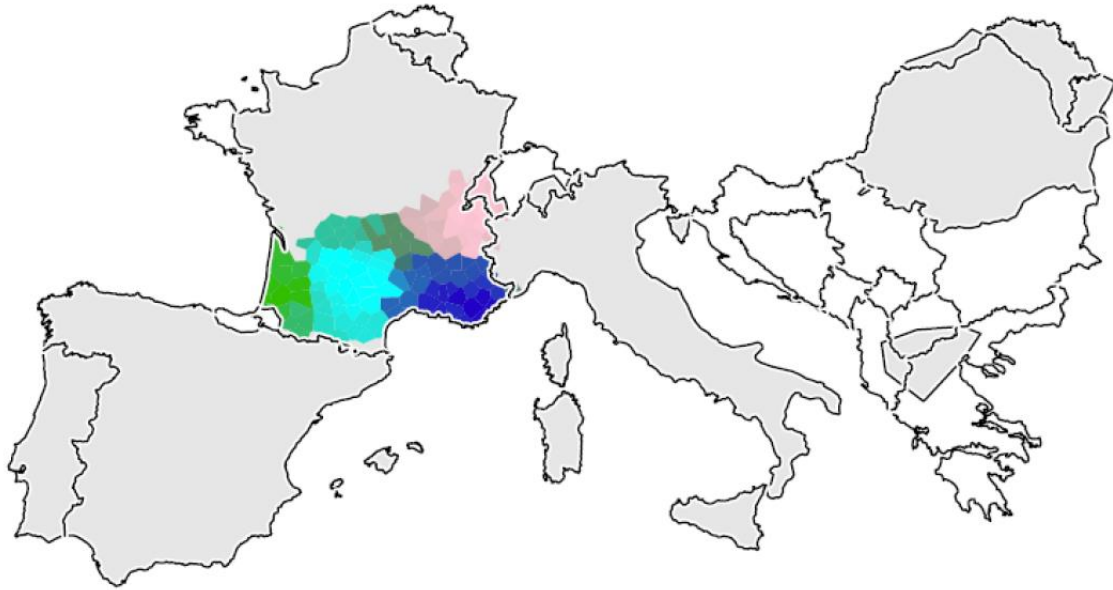

El mapa també proposa una divisió dels grans dialectes occitans: per exemple, el llenguadocià presentaria un subdialecte meridional i el gascó un pirinenc, els dos contigus al catalanovalencià; i, per una altra banda, el mapa agrupa els dialectes: els tres dialectes del nord (llemosí, alvernés i vivaroalpí) formarien el nord-occità; el provençal i llenguadocià formarien el sud-occità; i el gascó, degut a la seua particularitat, restaria sol.²⁶⁷

L'estudi dialectomètric de Valls i González (2016a) –que ja hem presentat, v. IV.3– permet apreciar els sis dialectes occitans, si bé distingix poc entre vivaroalpí i provençal. També distingix el llenguadocià meridional i, d'alguna manera, el gascó pirinenc. En canvi, la imatge sembla no manifestar l'agrupació supradialectal de proposa Sumien.

²⁶⁷ A més, Bèc (1973) i Sumien (2006) proposen una estructuració supradialectal complementària (v. VI.4)

Fig. 15 — Mapa probabilístic de les varietats occitanes i francoprovençals (segons Valls i González²⁶⁸ 2016a: 22)

VI.3. La posició del gascó

En comparació amb les llengües romàniques de la península ibèrica, l'occità presenta molta diversitat dialectal –com és (o era) habitual en les altres llengües de la Romània–. Esta característica pot explicar-se per l'extensió de l'àrea occitana –considerablement major que la del catalanvalencià actual– així com pel fet de consistir, quasi íntegrament, de romanços constitutius –s'exceptuen, per exemple, alguns illots en Itàlia, semblants a l'Alguer–. A més, l'occità ha mancat d'estructures sociopolítiques cohesionadores des de l'Edat Mitjana.

Ara bé, l'alt grau de diversitat interna de l'occità es deu, també, al gascó. El gascó és especialment particular dins del context occità, fins al punt que no hi ha unanimitat entre els estudiosos sobre el seu estatus, com ja hem vist (apt. III.1). En este apartat presentarem alguns autors que fan la distinció, des del segle XIX.

Achille Luchaire –el fundador de la «philologie gasconne», segons Rohlfs (1970: 4)– dedicà un capítol a «la langue gasconne» dins del seu *Étude sur les idiomes pyrénéens de la région française* (1879). Ací, alhora que admetia els lligams del gascó amb «la langue d'oc», argumentava a favor d'una consideració particular, apel·lant a les

²⁶⁸ Cal dir que els autors, en el títol del mapa, parlen de «varietats d'oc» (2016a: 22).

seues particularitats glotològiques –que inclourien lligams amb el castellà– i la distinció que ja feien els autors medievals:

«Si, à l'exemple d'un de nos meilleurs romanistes, M. Chabaneau, nous qualifions le gascon de *langue*, ce n'est pas que nous méconnaissions le lien évident qui le rattache à la langue d'oc²⁶⁹, c'est en raison du grand nombre de caractères originaux qui lui font une place tout-à-fait à part parmi nos dialectes du Midi. Comme le prouvent certains textes des poètes et des grammairiens provençaux, nos pères avaient déjà le sentiment de ces particularités du gascon, puisqu'ils voyaient en lui un idiome indépendant, au même titre que le français, le limousin (langue d'oc), l'italien et le castillan. En effet, le gascon constitue, à certains points de vue, un parler *sui generis*, intermédiaire entre nos patois de langue d'oc et l'espagnol, avec lequel ses rapports deviennent d'autant plus étroits, pour la phonétique et le lexique, qu'on se rapproche davantage des Pyrénées» (1879: 193).

Així i tot, en una obra posterior, Luchaire (1881)²⁷⁰ considerava el gascó un dialecte occità –si bé particular–. A més, relacionava l'especificitat gascona amb el substrat:

«Par sa situation même sur le terrain d'une vieille langue de souche ibéro-euskarienne, celle des Aquitains, [...] le gascon tient une place à part dans l'ensemble des dialectes de langue d'oc, et mérite certainement, à tous ces titres, l'attention particulière des romanistes» (Luchaire 1881: v, citat per Rohlfs 1970: 4).

Carl Appel (1926) considerava que «[s]i quelque part il y a une frontière absolue entre les dialectes de la France, c'est la frontière de la Garonne, qui sépare les dialectes béarnais et gascons de ceux du Languedoc. C'est une pure convention de séparer du complexe occitanien la langue du Roussillon, mais non pas le Gascon» (1926: 131²⁷¹, citat per Rohlfs 1970: 4). L'autor es deu referir a la secció més meridional de la frontera entre gascó i llenguadocià, on les isoglosses formen un feix més dens, com mostra, per exemple, el següent mapa de Rohlfs (1970):

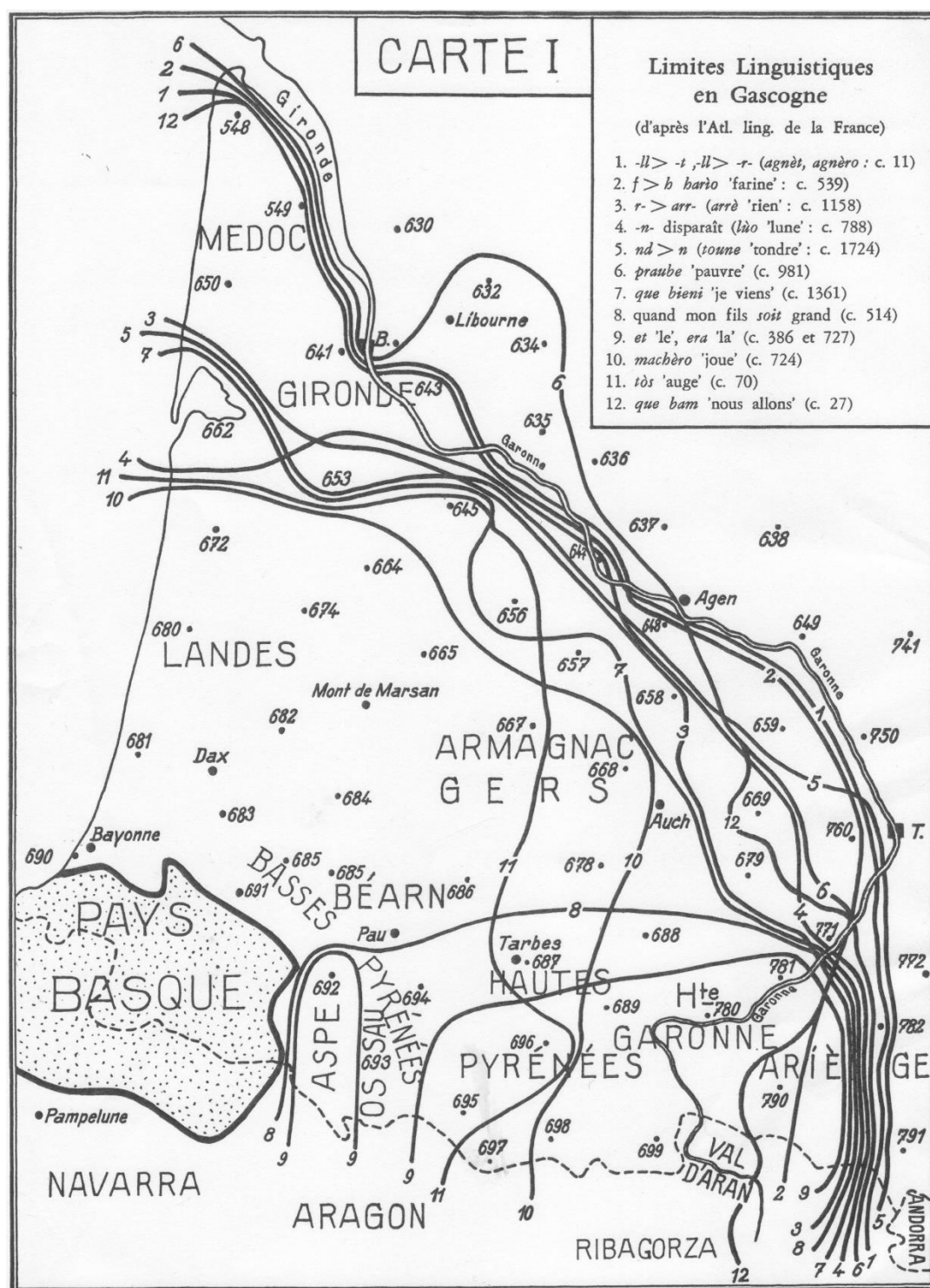
²⁶⁹ Per exemple, l'autor tracta, més avant, de la dificultat de traçar la frontera del gascó amb el llenguadocià i el llemosí: «Le limite du domaine [gascó], facile à tracer du côté de l'Espagne et de la région basque, est nécessairement moins saisissable du côté des dialectes languedocien et limousin avec lesquels le gascon se confond, sur sa frontière extrême, par des nuances peu sensibles.» (Luchaire 1879: 195-196)

²⁷⁰ LUCHAIRE, Achille (1881). *Recueil de textes de l'ancien dialecte gascon*. Paris.

²⁷¹ Appel, Carl (1926). Dins de: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, vol. 150. Braunschweig.

Fig. 16 — Límits lingüístics en Gascunya (segons Rohlfs 1970)

Rohlfs, en *Le gascon: études de philologie pyrénéenne* (1970) tracta de «relever principalement les phénomènes qu'on peut qualifier nettement de gascons» (ib. 1) i arriba a les següents conclusions sobre la influència del substrat:

«Le latin introduit dans l'ancienne Aquitaine a suivi une évolution tout à fait originale. A ce point de vue, la Garonne a formé une limite naturelle entre la Gaule proprement dite et le territoire aquitanique. [...] L'influence de l'ancienne langue préromane de type hispanique ou euskarien se manifeste non seulement dans un nombre considérable de survivances lexicales, mais encore, et très nettement, dans des tendances de prononciation.» (Rohlfs 1970: 2).

L'autor postula, a més, que «le gascon parlé dans les montagnes est resté, à peu d'exceptions près, ce qu'il était il y a quelques siècles» mentre «les parlers de la Gascogne septentrionale, exposés plus facilement aux influences du français, ont subi, depuis le moyen âge, une transformation plus ou moins profonde», «[s]urtout en ce qui concerne le vocabulaire» (ib. 2).²⁷²

Pel que fa a les relacions del gascó amb els dialectes occitans, Rohlfs considera que «tous ceux qui se sont donné la peine d'étudier le gascon un peu plus à fond, ne pourront nier que cet idiome présente une foule de traits linguistiques tout à fait particuliers» (ib. 1). Tant seria així que, per a l'autor, el gascó està pròxim de ser una llengua independent: «[q]uant au gascon, il faut se rendre compte que nous n'avons pas à faire à un dialecte quelconque du domaine provençal, mais à un idiome qui dans ses nombreuses particularités s'approche d'une vraie langue indépendante» (ib. 4).

Quant a la relació amb el catalanovel·lencià, Rohlfs arriba a la següent conclusió:

«Dans beaucoup de faits linguistiques (phonétique, morphologie, syntaxe, vocabulaire) on peut constater une corrélation surprenante entre le gascon et les idiomes de l'Espagne du Nord (aragonais, catalan²⁷³). Surtout entre le gascon et le catalan, l'accord est beaucoup plus étroit qu'on n'a osé le croire jusqu'à présent» (Rohlfs 1970: 2).

Per una altra banda, l'autor compara la particularitat glotològica del gascó amb la del catalanovel·lencià:

«Sans exagérer, on pourra dire que l'originalité du gascon vis-à-vis du provençal n'est pas moins marquée que celle du catalan. Si l'on s'est habitué à considérer le catalan comme une langue à part, il faudra, certes, rendre le même honneur au gascon» (Rohlfs 1970: 1).

També Rohlfs recorda la consideració particular del gascó entre els autors medievals:

---

²⁷² Entenem que eixa «transformation» explicaria que la frontera es difumina en el traçat no pirinenc, segons hem vist en la fig. 16. Per una altra banda, pensem que esta *desgasconització* seria també el resultat de la influència de les varietats occitanes veïnes. Bèc (1968), per exemple, atribueix a l'acció conjunta del llenguadocià i del francès la substitució de formes amb *qua*, *gua*, *m*, *n* per formes amb *ga*, [k]*a*, *mb*, *nd* (v. apt. IX.1 i IX.5). L'ús, en la Gascunya no bearnesa, del que Bèc anomena *scripta tolosana* (v. més avall) també reforça la idea d'una influència antiga llenguadocià sobre el gascó.

²⁷³ En un altre passatge, l'autor inclou el castellà: el gascó tindria un «rôle intermédiaire entre le français et la situation linguistique des parlers au delà des Pyrénées (aragonais, catalan, castillan)» (1970: 1).

«On sait qu'au moyen âge le gascon était considéré, auprès des troubadours provençaux, comme une langue indépendante. Les Lays d'Amors n'hésitent pas à ranger le gascon parmi les langues étrangères: *apelam lengatge estranh coma frances, engles, espanhol, gasco, lombard* (II, 388). Dans le fameux 'descort' de Raimbaut de Vaqueiras, composé en cinq langues différentes, le gascon figure à côté du provençal, du français, de l'italien et du portugais» (Rohlf 1970: 1).

Pèire Bèc, en *La langue occitane* (1995 [1963]), presenta múltiples particularitats del gascó i valora que este «se distingue nettement des autres complexus dialectaux occitans. Par sa phonétique principalement, mais aussi par sa morphologie, sa syntaxe et son lexique» (ib. 45)²⁷⁴. El motiu seria no tant el riu Garona –que «ne suffit plus, depuis longtemps, à créer une fragmentation linguistique aussi importante»– sinó el substrat (ib. 48). Alhora, el gascó presentaria una «parenté [...] avec les parlers hispaniques (catalan, castillan, aragonais, portugais) et avec l'euskarien» (ib. 49). Com a resultat, el «gascon constitue, dans l'ensemble occitano-roman, une entité ethnique et linguistique tout à fait originale, au moins autant, sinon davantage, que le catalan» (ib. 44). Alhora Bèc introduïx un matís quan recorda la manera com els autors medievals tracten el gascó: l'estatus que li atorguen les *Leys d'Amor* seria «une exagération certaine [...] due à des intentions puristes» (ib. 45).

En el seu *Manuel pratique de philologie romane* (1970), Bèc es mostra vacil·lant quant a l'estatus del gascó: en un passatge considera que la seua «originalité linguistique en fait presque une langue à part» (ib. 402) –és a dir, no seria una llengua del tot–; en un altre, en canvi, l'equipara al catalanovalencià (glotològicament):

«Il est difficile [...] de séparer le catalan de l'occitan si l'on n'accorde pas le même sort au gascon qui [...] témoigne d'une originalité vraiment remarquable. Il semblerait même que le catalan (littéraire du moins) soit plus directement accessible à un occitanophone moyen (Languedocien) que certains parlers gascons comme ceux des Landes et des Pyrénées» (Bèc 1970, vol. I: 467).

La solució de Bèc és integrar tant el gascó com el catalanovalencià en un grup occitanoromànic, com vorem en l'apartat següent. Ara bé, l'autor remarca la independència extralingüística del catalanovalencià²⁷⁵; i, en qualsevol cas, considera el gascó un dialecte (ib. vol. I: 401-402, 513).

La manca de distinció entre *llengua per distància* i *llengua per elaboració* també es manifesta en un article on Bèc tracta el dialectes i el «diasistèma occitan» en relació a

²⁷⁴ V. també Bèc 1993 [2002]: 371-372.

²⁷⁵ Segons Bèc, «il faut tenir compte aussi du fait que le catalan a été pendant des siècles l'expression externe d'un pouvoir politique et d'une hiérarchie ecclésiastique conduisant peu à peu à la création d'un noyau culturel totalement indépendant du Sud de la France, à partir du XIIIe siècle, et aussi, de par sa vitalité propre et jusqu'à aujourd'hui, indépendant de la culture castillane.» (1970, vol. I: 2)

la «lenga de referéncia» (1972). Ací, l'autor tampoc és sistemàtic en l'organització del conjunt occitanoromànic. Per una banda, decidix anomenar el conjunt llenguadocià-provençal com a «occitan miègjornal» argumentant que «es la replica esperada a la de *nòrd-occitan*» (el conjunt llemosí-alvernès-vivaroalpí), amb una lògica que ignora el gascó. Per una altra banda, l'autor afirma clarament que el «domèni occitan» inclou «tres complexus dialectals» (nord-occità, occità meridional i gascó) (ib. 353). I no només qualifica el gascó a voltes de dialecte i a voltes de llengua, sinó que ara qualifica el catalanovalencià de llengua ara el llista entre els dialectes del «domèni» occità (ib. 356).

Arribats a este punt, convé fer un excursus extralingüístic. En l'article «Le gascon, dialecte occitan ?» (1993), Bèc tracta l'ús escrit del gascó des de l'Edat Mitjana: els gasconòfons dels segles XII i XIII no escrivien poesia trobadoresca en gascó sinó en la koiné occitana; en canvi, en l'àmbit administratiu usaven «en gros deux *scriptae*», que Bèc anomena *scripta tolosana* i *scripta bearnesa*.

- La primera, en ús des del segle XII, pareix tindre la «*scripta standard*» (difosa per Tolosa) com a model, ja que «ne reflète que rarament la langue [= el gascó] effectivement parlée». Segons Bèc, l'«occitan central déjà codifié et largement attesté dans les textes dès la fin du XIe siècle» es difón —«et même dans le nord de l'Espagne»— per «l'impact politique et économique de Toulouse» (ib. 375).
- La *scripta bearnesa*, en canvi, «se caractérise dès l'origine par une gasconité bien plus marquée et des habitudes graphiques qui lui sont propres» (ib. 374). El bearnés fon, de fet, «la langue officielle de la cour de Béarn» fins al segle XVII²⁷⁶. Això, al nostre entendre, permet concebre el bearnés, almenys fins a esta data, com una llengua independent.²⁷⁷

No obstant, «la consécration littéraire du gascon, au cours des XVIe et XVIIe siècles —et ce sur trois générations— fut l'œuvre de poètes nés dans une région bien circonscrite et proche de Toulouse» (ib. 377), que no usaven el model bearnés. I actualment, «[q]uelle que soit sa spécificité linguistique» en el conjunt romànic, el gascó es troba «*volens nolens*» en el marc de «l'hexagone français» junt a la resta de l'occità i, en opinió de Bèc,

²⁷⁶ Cal tindre en compte que, segons advertix Sumien, «[ç]ò que se sòna lo *bearnés* es pas un sosdialècte coesionat, es una zòna complèxa de divergèncias dialectalas e de convergèncias dins la cultura de la lenga. D'un caire i trobam lei fais d'isoglòssas principaus que partisson Bearn entre lo gascon orientau, l'occidentau e lo pireneic. D'autre caire i trobam una unitat politica e culturala anciana e una consciéncia identitèria qu'an favorizat de practicas convergentas dins la cultura de la lenga, amb l'emergéncia d'una koinè renaissentista que qualifiquen de *bearnesa*» (2009: 19).

²⁷⁷ Salvant les diferències, el cas recorda en part al de l'aragonés. Segons Tomás Faci (2020), este romanç fon una llengua independent mentre del regne d'Aragó l'usà (del segle XIII al XV) i presentava dos models de llengua, un d'ells menys particular enfront del castellà.

ha d'aprofitar «le dynamisme de la reconquête occitane dans son ensemble» (ib. 378).

Koppelberg (1989: 109), arran del seu estudi lèxic «troba[re] escaient tractar l'occità i el gascó per separat». Altres conclusions a les quals arriba este autor en relació al gascó han sigut ja presentades en l'apt. v.4.

Com hem vist en l'apt. III.1, en els llistats de llengües romàniques proposats pels autors que Gargallo compara (2001) apareixen l'occità i catalanovelencià i, en alguns casos, també el gascó.

Cal destacar també el fet que el *Dictionnaire étymologique roman* (dirs. Éva Buchi i Wolfgang Schweickard 2008-) distingix entre gascó i occità.

Fig. 17 — Principals «idiomes» presos en compte en el DÉRom (Delorme 2016: 107)

VI.4. El catalanovelencià és encara un romanç d'hoc?

VI.4.1. La resposta d'alguns estudiosos

Loís Alibèrt, en un discurs pronunciat en la Universitat de Barcelona el 18 d'abril de 1933, afirmava:

«los parlars catalans e occitans que designarem jos lo nom de *parlars occitano-romans* son netament distints dels parlars ibero-romans e dels parlars galloromans. Constituïsson un grop intermedi [...].» (Alibèrt 1933: 50-51²⁷⁸, citat per Fornés 2010: 83-84)

En la seua *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians* ([1935] 2000: xv-xvii), Alibèrt considerava també que el catalanovalencià forma part del «grop linguistic occitanò-romanico» alhora que matisava que «tre las originas, lo gascon e lo catalan apareisson netament diferenciats» (ib. XIV).

Pel que fa a l'estatus (llengua o dialecte) d'estos dos romanços, l'autor es mostra indecís. En un passatge afirma que el llenguadocià està «protegit per una cinta ininterrompuda d'autres dialèctes occitans» —un dels quals, per tant, seria el catalanovalencià²⁷⁹— (ib.); en un altre passatge, en canvi, parla dels «autres dialèctes o lengas que lo rodejan» (ib. XVI). La dificultat de determinar l'estatus del catalanovalencià i del gascó vindria —entenem— pel fet que, per a Alibèrt, la diferència entre *llengua*, *dialecte* i *parlar* és glotològica: «diferisson solament pel nombre e la valor» dels «caractèrs comuns» d'eixes unitats lingüístiques (ib. XV).²⁸⁰ I ja hem vist les dificultats que eixe criteri planteja (v. cap. III).

Bèc, en el seu *Manuel pratique de philologie romane* (1970), després de tractar la qüestió de la posició del catalanovalencià i del gascó, considera que tota classificació «est arbitraire et dépend des critères choisis»; però —al seu parer— tot «devient plus simple toutefois si l'on inscrit le catalan, comme nous le faisons, dans un ensemble *occitano-roman* plus souplement défini et intermédiaire, par définition, entre le gallo-roman proprement dit (langue d'oïl) et l'ibéro-roman (espagnol et portugais)» (ib. vol. I: 468).

Quant a l'organització interna del grup occitanoromànic, Bèc sembla no ser sistemàtic:

- En la introducció de l'obra, l'«occitano-roman» apareix caracteritzat com una «trilogie: *occitan, catalan, gascon*» (ib. vol. I: 2). Segons açò, la relació entre els

---

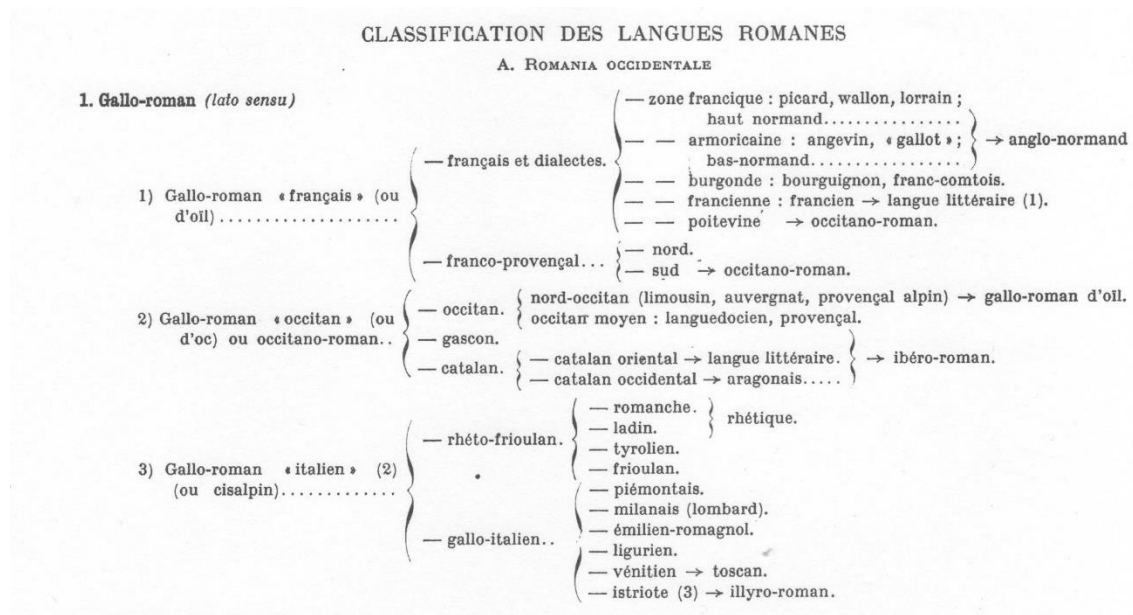
²⁷⁸ ALIBÈRT, Loïs (1933). «Renaissance catalana e renaissance occitana». Dins de: *Oc*, núm. 10-11 (141-142), tom III, pàg. 44-52.

²⁷⁹ Més explícit encara és un altre passatge, on tractant de la necessitat de «netejar nòstra lenga dels gallicismes» innecessaris, Alibèrt creu convenient recórrer «als autres dialèctes occitans, catalan comprés» (2000: xxxvi-xxxvii).

²⁸⁰ En relació a l'estatus que Alibèrt atorgaria al catalanovalencià, Fornés (2010: 90-93) ha detectat alguns canvis entre la versió original del manuscrit de la gramàtica —conservat en l'Arxiu Històric de Sitges: MS R. 179 C/1— i la versió publicada. Fornés, a més, planteja la possibilitat que estos canvis no foren obra del propi Alibèrt. En qualsevol cas, els passatges que hem citat de la versió publicada ja mostren que l'autor de la gramàtica es manifestava de manera vacil·lant respecte al catalanovalencià.

tres components seria, aparentment, d'igualtat; i l'occità exclouria el gascó. Esta organització, no obstant, és matisada en el capítol dedicat al catalanovalencià (ib. vol. I: 468) i també contextualitzada dins del «Gallo-roman (*lato sensu*)»²⁸¹ en la taula final on l'autor presenta la seua proposta de «classification des langues romanes» (ib. vol. II: 472-473).

Fig. 18 — Classificació de les llengües romàniques, detall (Bèc 1970, vol. II: 472)²⁸²

Com es veu en la imatge, Bèc ressalta (amb les fletxes) les semblances del nord-occità (llemosí, alvernès i vivaroalpí —en la terminologia que emprem aquí—) amb els romanços d'oïl, i les semblances del gascó i del catalanovalencià amb els

²⁸¹ En esta classificació, Bèc contraposa el «Gallo-roman (*lato sensu*)» a l'«Ibéro-roman (*stricto sensu*)», l'«Italo-roman» (que inclouria el sard) i el «Balkano-roman» (que inclouria el romanés i el dàlmata).

²⁸² Notes de la figura:

- (1) «La flèche indique, dans ce tableau, une relation assez floue qu'il convient d'interpréter : soit un rapport de filiation linguistique dans l'espace (ex. gascon, catalan → ibéro-roman), soit un rapport génétique dans le temps (ex. toscan → langue littéraire).» (1970, vol. II: 473).
- (2) «Les adjectifs "français", "occitan" et "italien" ont été placés entre guillemets pour indiquer qu'ils doivent être pris dans uns sens très large» (ib.). Quant a «illyro-roman» (ib. 172), Bèc es referix al dàlmata (ib. 473).
- (3) Ací Bèc remet a un altre punt de l'obra: «L'appartenance linguistique de ce dialecte est discutée : ladin ? dalmate ? ou langue spécifique ? Il s'agit en fait d'un parler nord-italien de type archaïque ayant subi une vénétisation plus ou moins récente», considera l'autor (ib., vol. I: 19).

romanços de la península ibèrica. Ara bé, el nord-occità no estaria tan caracteritzat enfront de l'«occitan moyen» com el gascó i el catalanvalencià.²⁸³

- En canvi, en el capítol dedicat a l'occità, Bèc considera que a «l'intérieur de l'ensemble *occitano-roman*, une première division s'impose entre *occitan* [...] et *catalan*»; i un dels «dialectes occitans» seria el gascó (ib. 402) –com es veu, Bèc usa ací *occità* incloent el gascó²⁸⁴–.

Per tant, Bèc organitza internament el grup occitanoromànic de dos maneres diferents. Pensem que la primera seria una organització glotològica; la segona organització primària el funcionament extralingüístic: ja hem vist en l'apt. anterior que, segons Bèc, el catalanvalencià funciona com a llengua independent de la resta del grup, mentre el gascó seria un dialecte, a pesar d'estar molt caracteritzat glotològicament.

A més, Bèc ressalta certes semblances entre el nord-occità i el provençal i altres semblances entre el llenguadocià meridional, el gascó i el catalanvalencià, i a partir d'elles proposa una estructuració complementària de l'espai occitanoromànic. V. el detall en el seu *Manuel pratique d'occitan moderne* (1973: 18-20 i 23)²⁸⁵:

---

²⁸³ Segons un altre passatge de l'obra, l'«occitan moyen» ocuparia, «comme son nom indique, une position intermédiaire» (1970, vol. I: 468). Ara bé, ací Bèc està considerant el nord-occità com «le complexus dialectal le plus *celtisé*» i «le groupe catalan et gascon le plus *ibérisé*». Per tant, sembla que l'autor es referix, concretament, a l'acció del substrat.

²⁸⁴ Probablement pel seu ús polisèmic d'*occità*, a voltes Bèc sembla referir-se a l'occità sense el gascó com *occità comú* o *occità clàssic* (1970, vol. I: 3).

²⁸⁵ En *La langue occitane*, l'autor l'anomena «[s]tructuración supra-dialectale de l'occitan» (1995: 52). Però cal tindre en compte que el concepte d'*aquitano-pirenenc* evolucionà al llarg de l'obra de Bèc, segons resumix Sumien (2009: 8): «Una primera version (Bèc 1963) reconeixia solament l'arvernomediterraneu e l'aquitano-pirenenc. Una segonda version (Bèc 1972: 354, 1973: 18) despartís l'ancian “aquitano-pirenenc” entre l'aquitano-pirenenc propiament dich e l'occitan centrau; e mai intègra lo catalan dins l'aquitano-pirenenc, amb tota la rason dau mond, çò que refortís la coesion dau grop occitanoromanic a l'escala de la Romània».

Fig. 19 — L'occità central entre els grups dialectals alvernomediterrani i aquitanopirinenç (Bèc 1973: 23)

Kloss (1978), com hem vist en l'apt. III.2.4, considera que el catalanovelencià és una llengua per elaboració en relació a l'occità.

Geoffrey Stephen Hull, en la seua tesi doctoral *The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia (I)* (1982)²⁸⁶ engloba els romanços de l'antiga Gallia Cisalpina i de Rètia en una unitat lingüística padana que inclouria les varietats retoromàniques; i considera esta unitat una de les tres branques del gal·loromanç, contraposada al «Occitano-Catalan»:

«I conclude that the Romance vernaculars of Northern Italy and Rhaetia have conserved, and in many cases have developed further, their original Gallo-Roman structure, and that the superficial Italic, German and Franco-Occitan influences on certain of them are insufficient to warrant a classification of all or part of the Rhaeto-Cisalpine zone as "Italo-Romance" in the strictly linguistic sense of the term. The "Padanian" dialects, although heteronomous today, are essentially uniform and therefore unifiable, and constitute with Franco-Burgundian (= French + "Franco-Provençal") and Occitano-Catalan a living branch of the Gallo-Romance linguistic tradition.» (Hull 1982: 660)

²⁸⁶ Existix una edició recent de l'estudi, a la qual no hem tingut accés: HULL, Geoffrey (2017). *The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia* (2 vol.). Sydney: Beta Crucis Editions.

Per tant, la investigació de Hull reforça la subdivisió del gal·loromanç en tres grups que ja havia contemplat Bèc, com hem vist en la fig. 18.²⁸⁷

Eugenio Coseriu, en la seua *Introducción a la lingüística* (1986: 44), considera que «[e]n la Península Ibérica tenemos tres grupos dialectales neolatinos: el *gallego-portugués*, *el español* y *el catalán* (que se extiende también a una zona de la Francia meridional y puede ser incluido en un sistema [dialectal] más amplio, catalán-provenzal)».

Blasco Ferrer (1986) tracta de definir la subagrupació del catalanovalencià entre els romanços –i, ahora, la «partizione linguistica della Romania in blocchi», ib. 134– a partir de la morfosintaxi²⁸⁸. Concretament, estudia 21 «strutture tipologiche»²⁸⁹ (ib. 136). I arriba a la conclusió que «le teorie sulla filiazione occitanoromanza del catalano ricevono una solida conferma nel nostro banco di prove (18 punti [de 21] sono prettamente occitanoromanzi)» (ib. 171). Alhora, sembla que l'autor inclou l'occitanoromanç dins del gal·loromanç, ja que també conclou que «la tipologia della lingua catalana si pone in netto contrasto con le strutture del portoghese e dello spagnolo; [i] essa mostra, invece, uno stretto rapporto con le lingue oltrepirenaiche, specie con il gruppo occitanoromanzo (dialetti occitanici moderni e guascone)» (ib. 172).²⁹⁰

---

²⁸⁷ També Hinzelin (2008), com hem vist en la introducció (1.1), distingix entre el francoromanç (agrupant les varietats d'oïl i les francoprovençals), l'occitanoromanç (agrupant el catalanovalencià i l'occità) i el que anomena alpinoromanç (varietats nord-italianes i retoromàniques). Per una altra banda, cal dir que per al conjunt retocisalpí (o *alpinoromanç* o *padà*) s'ha proposat un model de llengua comú. Hull (1982, 1987) feu un esbós –de tipus diasistemàtic, segons Sumien (2006: 87)– i Meneghin (2007, 2008, 2009, 2010) ha desenvolupat una proposta més extensa.

²⁸⁸ Segons Blasco Ferrer, en el debat sobre la «posizione» del catalanovalencià entre les llengües romàniques s'ha donat una «sopravvalutazione» de la fonologia i del lèxic (1986: 133) i una «carencia di analisi approfondite e comparate sulla morfosintassi» (ib. 136). I esta àrea tindria, a parer de l'autor, «il ruolo decisivo nel determinare la posizione linguistica» (ib. 136).

²⁸⁹ Es tracta de les següents estructures: l'article anomenat salat, els pronomes *nosaltres* i *vosaltres* (vs. *nos* i *vos*), el sistema binari de demostratiu (vs. ternari), els adverbis pronominals procedents d'IBI i INDE, l'ús del relatiu *que* (vs. *qui*), l'interrogatiu *quin*, el pronom procedent del neutre HOC, el reforçament de la negació amb *pas*, els quantificadors, l'extensió analògica d'-r- en el passat perfet simple, el passat perifràstic (vs. simple), l'ús de l'imperfet d'indicatiu (vs. l'imperfet de subjuntiu) «nella protasi del sistema ipotetico» (per exemple, en reflexos de SI POTEbam, CANTARE HABEBAM vs. SI POTUISSEM, CANTARE HABEBAM), el morfema de participi passat procedent de -UTU, l'ús de *tenir* (vs. *haver*) per a indicar possessió, la concordança del participi passat, l'ús de TORNARE per a indicar la repetició, l'ús d'*en* + infinitiu en substitució del gerundi, la inserció d'un pronom clític entre un verb i l'auxiliar, els adverbis de temps i de lloc, la continuació de MAGIS i PLUS, i l'ús del sufix procedent d'-ATA (vs. COLPU + DE + lexema). A més, Blasco Ferrer tracta, en un article posterior (1989), l'acusatiu preposicional.

²⁹⁰ A més, en l'apartat introductori, Blasco Ferrer destaca les «molteplici divergenze del catalano di fronte allo spagnolo ed al portoghese da una parte, e le palesi affinità di quella lingua con il francese e soprattutto con l'occitanico ed il guascone dall'altra» (1986: 134). I en un altre article, l'autor conclou que «el aragonés, y sobre todo el catalán, han mostrado siempre, desde que se implantó un latín vulgar diferenciado, un carácter prevalentemente galorrománico, más cercano al provenzal y al gascón». En una nota afig que la

Lamuela, que ha participat en la codificació de l'occità, remarca «la inqüestionable afinitat que uneix els parlars que formen aquest conjunt, central dins de la Romània contínua, que Loís Alibèrt i Pèire Bec anomenen occitano-romànic i en el qual entra amb completa naturalitat el català» (1987: 124); i parla de «català i occità: un diasistema, dues llengües» (2012) –v. apt. I.4–.

Castellanos, en el seu manual sobre codificació (2000), dona per fet que el catalanovalencià i l'occità formen un «contínuum dividit en un conjunt de dialectes principals dels quals, els més diferenciats del nucli central llenguadocià, són el català i el gascó» (ib. 31). En la seua opinió, una «anàlisi estrictament lingüística permetria de considerar [...], tant el gascó com el català, com a variants d'una mateixa llengua, i faria possible de preconitzar així un sol estàndard per al conjunt catalano-occità» (ib. 32). No obstant, «els estàndards i les denominacions s'han dividit en dos, el català i l'occità, sense seguir, per tant, de manera estricta i única les característiques de caire únicament lingüístic» (ib. 33).

Sumien, en *La standardisation pluricentrique de l'occitan* (2006) –obra basada en la seua tesi doctoral– considera que «l'occitano-roman (occitan + catalan) forme vraisemblablement un seul et même diasystème²⁹¹. Le catalan est une langue par élaboration qui s'est démarquée de l'ensemble occitan» (ib. 119). Esta consideració és argumentada per l'autor en un apartat (ib. 124-125):

- «Le consonantisme du catalan n'a rien de très original. Il relève de l'ensemble supradialectal *quitano-pyrénéen* qui ressemble catalan, languedocien méridional et gascon. [...] Le vocalisme catalan connaît par contre une configuration originale: il se démarque de l'occitan par l'existence de [o] fermé et l'absence de [y].» (ib. 124)
- «La morphologie dérivationnelle et flexionnelle du catalan ne diffère pas énormément de celle de l'occitan. Là, une coupure dans l'ensemble occitano-roman est surtout identifiable entre le gascon et le reste du domaine.» Segons Sumien, el catalanovalencià «se distingue au plus» per la construcció *estàs parlant*, però remarca que els morfemes que usa són coneguts en occità (ib. 124).

«cuestión del aragonés es bastante complicada» i tracta la castellanització de «la *scripta* aragonesa posterior al siglo XV» (1989: 183-184).

²⁹¹ Sumien adopta l'equació de Lamuela: llengua per distància = diasistema.

- «C'est surtout le lexique qui fait l'originalité du catalan en face de l'occitan. Même si le lexique fondamental reste largement convergent entre les deux langues, le catalan connaît un certain nombre de cas qui se démarquent dans le diasystème par l'absence de cognats ou par un sens original» (ib. 124). A continuació, l'autor analitza les divergències presents en el «lexique fondamental» a partir del *Diccionari de mila mots* de Taupiac (1992), que inclou els equivalents catalanovalencians. Després, també advertix –i exemplifica– que el lèxic catalanovalencià pot coincidir amb «une partie des dialectes occitans. Cela atténue l'originalité du catalan» (ib. 125).

L'autor conclou que:

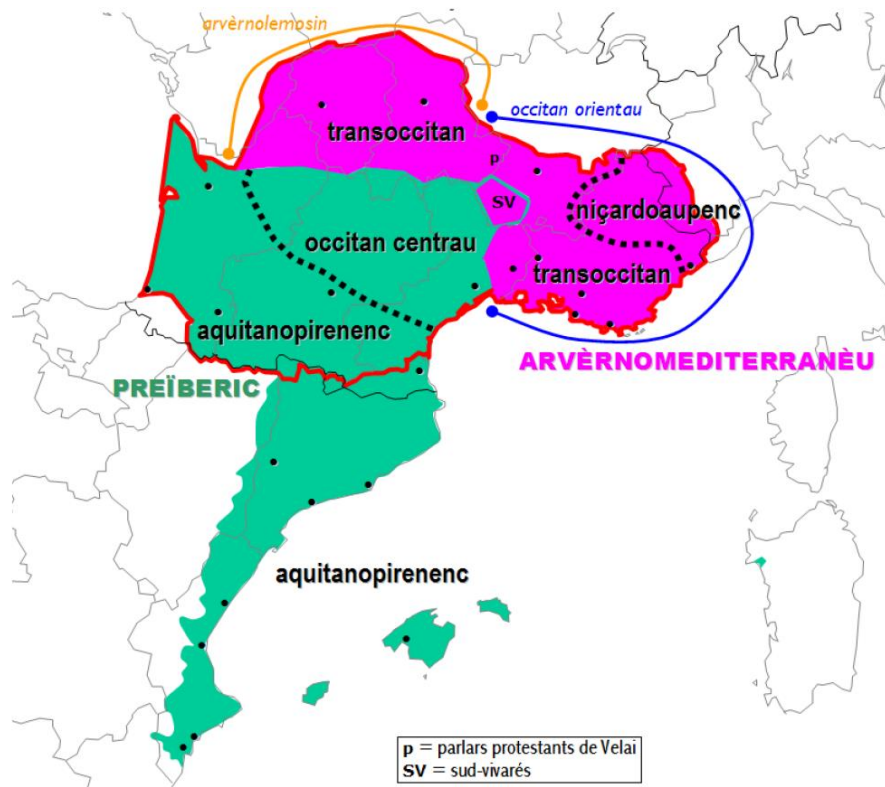
«Le catalan s'insère donc très facilement dans le diasystème occitano-roman sur les plans phonologique, morphologique et syntaxique. Mais plus les clés lexématiques et sémantiques font défaut, plus l'intercompréhension est difficile. C'est là-dessus que se fonde l'éloignement du catalan. Il est dans doute ancien. Mais il a été accentué par le destin séparé des Pays Catalans au sein de la couronne catalano-aragonaise puis espagnole (dont la Catalogne Nord n'a été séparée que tardivement). Depuis le début du XXe siècle, le catalan s'est standardisé à part, en tant que langue par élaboration, et cela a accentué son originalité.» (Sumien 2006: 125).

Sumien (ib. 146-150, 159), per una altra banda, reelabora la classificació supradialectal de Bèc i agrupa l'aquitanopirinenc i l'occità central en un grup encara major que anomena *preibèric*.²⁹²

---

²⁹² Ara bé, segons Martínez i Sumien (2006: 123), la «inclusió del català en conjunts tan vastos com l'aquitanopirinenc i el preibèric reflecteix lògicament la història d'aquesta llengua [...]. Una tal classificació es basa sobre els trets antics i constitutius del català. No consisteix pas a negar la seva originalitat ni el seu desenvolupament autònom i ulterior, lligat a l'expansió de la corona de Catalunya-Aragó.»

Fig. 20 — Estructuració supradialectal del diasistema occitanoromànic (Sumien 2009: 23)

Santiago Martínez i Domergue Sumien (2006), amb l'objectiu d'argumentar que el catalanovel·lenc no es pot estudiar d'esquenes a l'occità, dediquen un article a mostrar els lligams entre les dos llengües, que segons ells formarien un diasistema. Després d'oferir un repàs de l'«evolució del pensament de les relacions occitanocatalanes» i de recordar la distinció de Kloss (1978) entre *llengua per distància* i *llengua per elaboració*, els autors:

- repassen les «classificacions dialectològiques en el diasistema occitanocatalà» (ib. 121) que han sigut proposades –la de Bèc i la Sumien, que acabem de tractar–;
- estudien els «[r]eflexos occitans de la bipartició del català» –tant fonètics, com morfològics i lèxics–, conclouent que «els fets de la bipartició catalana que no tenen cap corresponent en occità romanen poc nombrosos» (ib. 125)–;
- estudien les semblances que presenten les zones de contacte entre catalanovel·lenc i occità;

- estudien les semblances que el «balear», l'alguerés o el valencià presenten amb l'occità; i per tal d'explicar-les, Martínez i Sumien proposen dos tesis que no serien incompatibles:
  - la hipòtesi que les semblances són fruit del «paper dels occitans en la conquesta o en possibles migracions» de les Illes Balears i del País Valencià²⁹³ (ib. 130);
  - «la hipòtesi d'una evolució accelerada del català central, que hauria desenvolupat trets propis sota la influència de la metròpoli barcelonina, mentre que els dialectes catalans més perifèrics (balear, valencià, alguerés, nord-occidental, rossellonès) tindrien alhora trets conservadors i evolucions fonètiques latents, comuns amb l'occità, que no es van poder mantenir en català central» (ib. 130-131).
- estudien «alguns trets conservadors que uneixen les varietats “perifèriques”» del «diasistema, de Montluçon a Elx» (ib. 131);
- tracten «algunes àrees lèxiques [que] travessen el diasistema sense tenir compte del límit entre les dues llengües bessones» (ib. 132);
- i denuncien francesismes i castellanismes en les propostes dels codificadors tant catalanovalencians com occitans per no tindre en compte l'altra llengua del diasistema.

Marc-Olivier Hinzelin (2008), a partir de determinats fenòmens sintàctics en la llengua antiga i actual²⁹⁴, subdividix el romanç occidental en iberoromanç (sense el catalanovalencià), occitanoromanç (agrupant el catalanovalencià i l'occità), el francoromanç (agrupant les varietats d'oïl i les francoprovençals) i l'alpinoromanç (varietats nord-italianes i retoromàniques). A pesar de subdividir el romanç occidental en quatre parts, Hinzelin potser continua considerant tres d'elles com a gal·loromàniques; açò no és clar, ja que el passatge final que ho suggerix podria estar referint-se a la classificació d'altres autors: «Die Trennung der Occitano-Romania von der Franco-Romania löst auch das Problem der großen Unterschiedlichkeit von Okzitanisch und Französisch trotz der gleichen Klassifikation als galloromanisch» (2008: 11).

²⁹³ Sobre les migracions occitanes al Regne de València, v. Joan Martinis (2010).

²⁹⁴ Concretament, Hinzelin estudia la posició, en relació al verb finit, del pronom clític d'objecte.

Aitor Carrera (2011: 42) considera que «català i occità són idiomes diferents *per elaboració*, però no pas *per distància*»: la seua «individualitat» respondria «sobretot a factors de pràctica i d'història culturals». Estos factors haurien «incidit sobre les estructures i les formes lingüístiques», haurien fet «que les dues llengües divergeixin en nombrosos aspectes en què, en un primer moment, presentaven unes tries coincidents o, si més no, molt més coincidents que actualment». Però, segons l'autor, «en la gran majoria de casos en què se suposa que l'occità i el català no coincideixen, podem trobar territoris catalans que s'afilaren amb l'occità, i zones occitanes que funcionen de la mateixa manera que el català». De tot això es desprén que, segons Carrera, el catalanovalencià i l'occità formen encara una llengua per distància.

Bezsonoff, en la introducció del seu *Diccionari occità provençal - català* (2015: 20) considera que «Occità i català comparteixen una bona part del lèxic i les conjugacions. La fonètica els allunya més. Podem [...] dir que són llengües Ausbau, llengües per elaboració».

En canvi, Colón (1993, 2009, 2014), com ja hem dit, situa el catalanovalencià dins del gal·loromanc, i destaca les semblances amb l'occità –especialment el llenguadocià– però pareix descartar una unitat occitanoromànica.

Munteanu Colán (2002-2004, 2008), a partir d'una selecció del lèxic actual (els mots llatins hereditaris presents en el denominat *vocabulari representatiu* del castellà, del catalanovalencià i del llenguadocià actuals), conclou que el catalanovalencià pertany genèticament al grup iberoromànic. Al nostre entendre, els resultats d'esta investigació no permeten tant traure conclusions sobre la genètica del catalanovalencià, sinó més bé sobre la semblança lèxica actual amb el castellà –ja ho hem notat en l'apt. I.1–. En qualsevol cas, entenem que, segons Munteanu Colán, el catalanovalencià no seria actualment un romanç d'hoc ni gal·loromànic, almenys quant al lèxic.

VI.4.2. Les dades que aporten els estudis dialectomètrics

Els resultats de diversos estudis quantitius han sigut útils, en el cap. IV, per a determinar les característiques generals de l'organització geolèctal del romanç. En el present apartat vorem què ens diuen sobre la relació del catalanovel·lencià amb l'occità.

Valls i González (2016a), que haurien fet el primer estudi dialectomètric panromànic, arriben a la conclusió que «durant les primeres dècades del segle XX» (que és quan es recullen les dades dels atles que servixen de base):

«El català se situa en una posició de transició entre aquests dos conjunts de varietats [iberoromàniques i gal·loromàniques] i les varietats italo­romàniques» Valls i González (2016a: 17).

«l'agrupació de la llengua catalana amb algun d'aquests dos grups de varietats [iberoromàniques i gal·loromàniques] ja no era viable: la posició del català és clarament de transició» (ib. 20).

Les conclusions són represes en l'apartat de conclusions generals, si bé allí la posició de les varietats catalanovel·lencianes entre «les varietats gal·loromàniques meridionals –llenguadocianes i gascones– i les varietats italo­romàniques i iberoromàniques septentrionals» és qualificada d'«intermèdia –de transició–», «com una “llengua pont”» (ib. 25).

Al nostre entendre, qualificar el catalanovel·lencià de *transició* o *pont* i, especialment, descriure la seua posició com a *intermèdia* suggerix equidistància. I esta descripció no sembla correspondre's amb els resultats de la investigació, almenys no amb els resultats que els seus autors publiquen. Valls i González es basen en la fig. 10 i la fig. 12 –que ja hem reproduït en l'apt. IV.3 (les varietats catalanovel·lencianes hi apareixen acolorides en ocre clar)–. I segons la fig. 12, la posició de les varietats catalanovel·lencianes no és equidistant entre les varietats castellanes (*lato sensu*, en taronja) i les occitanes, sinó clarament més acostada a estes últimes.

Per a determinar millor la posició de les varietats catalanovel·lencianes faltaria una anàlisi multidimensional específica amb les varietats occitanes i castellanes²⁹⁵, potser també amb les francoprovençals. Dissortadament, Valls i González no inclouen eixa anàlisi en l'article (2016a), a pesar que este té per objectiu contribuir al debat sobre la subagrupació romànica de la llengua amb una visualització «per primera vegada des

---

²⁹⁵ Pròpiament, el grup de varietats pintades en taronja en l'estudi de Valls i González no és solament castellà: inclou «parlars asturllleonesos i aragonesos» que, degut a la «migradesa» de dades disponibles sobre ells, «no emergeixen del clúster de parlars espanyols» (2016b: 18).

d'una perspectiva quantitativa global» de la posició de les varietats catalanovalencianes «en l'entorn romànic immediat»²⁹⁶ (ib. 13).

Potser esta omisió es deu al fet que, segons consideren Valls i González en les conclusions finals, caldria «aprofundir en el coneixement de la posició *actual* de les varietats de la llengua catalana en el ja desdibuixat contínuum romànic» (ib. 26). Fan referència al fet –comentat pels autors en un apartat anterior– que «la vitalitat etnolingüística de les varietats aragoneses, gascones i llenguadocianes que limiten amb el català al nord [*sic*] es troba en una situació d'extrema precarietat» (ib. 11).

A més, després d'argumentar que a la tesi de la *llengua pont* han arribat també «diversos autors» amb anàlisis «estrictament qualitatives», Valls i González matisen: «Tot i amb això, considerem que estudis com el de Radatz (2012), que com hem vist qüestionen aquesta denominació, són avui dia més necessaris que mai» (2016a: 26).²⁹⁷

En qualsevol cas, ja hem tractat el caràcter preliminar d'esta investigació dialectomètrica, degut a les limitacions de la seua base de dades (apt. IV.3).

Per a més dades cal recórrer als estudis dialectomètrics parcials (de parts de la Romània) realitzats per Geobl. Entre els resultats als quals arriba l'autor a partir de l'ALF, el mapa de distància entre punts continguts (2003: 97) –que ja hem reproduït en l'apt. IV.1, com a fig. 4– mostra «nettement qu'entre le nord et le sud de la France, il existe une large zone de transition», concretament entre els dominis «d'Oïl» i «d'Oc» i entre estos dos i el domini francoprovençal. Per contra, «des effets séparateurs moins marqués se manifestent [...] entre le languedocien et le catalan du Roussillon», nota l'autor. Alhora, observem que la frontera entre el català septentrional i el llenguadocià és clarament major que les que separarien, del llenguadocià, el gascó i el provençal. Per tant, la frontera entre catalanovalencià i llenguadocià seria més forta que les que separen les grans varietats occitanes però menys forta que la que separa l'occità i el francès.²⁹⁸

---

²⁹⁶ En canvi, l'article sí que inclou la figura que mostra els resultats de l'anàlisi multidimensional de les varietats portugueses, gallegues i castellanes, «[p]er determinar el grau d'individuació del gallec respecte al portugués i al castellà» (ib. 18). El títol de l'article és «La subagrupació romànica de la llengua catalana: una aproximació dialectomètrica de base fonètica».

²⁹⁷ A l'article de Radatz (2012) es referixen Valls i González abundantment en l'apartat on presenten la qüestió (quasi resumint l'article), la qual cosa mostra fins a quin punt semblen estar-hi d'acord.

²⁹⁸ Amb estes dades sembla contrastar una afirmació anterior de Wartburg: «Il est certain que les rapports du catalan avec le languedocien sont très intimes [...]. Mais il saute aux yeux de quiconque utilise souvent l'Atlas linguistique de M. Guilliéron, que la frontière contre le catalan est infiniment plus forte que toute frontière linguistique dans l'intérieur du galloroman» (1924: 487). Potser Wartburg aplica una concepció de *frontera* que exclou les àrees de transició.

Ara bé, el punt que representa el «catalan standard» –adjuntat per Goebl, com ja diguérem– apareix separat del català septentrional pel traç blau fosc de baix del mapa: té una posició «périphériqu[e]», segons l'autor (2003: 73-74). Per tant, el català septentrional seria –segons este estudi– més semblant al llenguadocià meridional que al «catalan standard». I a eixa mateixa conclusió s'arriba a partir del mapa de similitud en relació al municipi nord-català d'Arles (2003: 99) –que ja hem reproduït en l'apt. IV.1, com a fig. 3–.

A més, segons esta imatge, la distància –respecte a Arles– del «catalan standard» seria semblant a la de la resta de l'occità.²⁹⁹ Interpretant estos resultats, Goebl qualifica el llenguadocià del sud (en taronja) com a «glacis de transition» i la zona groga marcaria «la fin de la latinité de type occitano-catalan» (ib. 76). Com veiem, Goebl parla d'una llatinitat de tipus «occitano-catalan» (ib.); també del «domaine occitano-catalan» (ib. 77); i fins i tot sembla incloure el catalanovalencià dins del «domaine d'Oc» (v., per exemple, ib. 81).

La unitat occitanoromànica es desprendria també de l'anàlisi dialectomètrica dendrogràfica que porta a terme Goebl. Aplica l'algoritme de Ward, que permet fusionar (aglomerar) els objectes estudiats i classificar-los en arbres, que després poden ser interpretats tant diacrònicament com sincrònicament. Els arbres poden representar les successives fragmentacions al llarg de la història i proporcionen datacions relatives (no absolutes). D'acord amb la lògica ramificada (binària) de les imatges, segons l'autor:

«il résulte donc que la première scission interne de la Galloromania originaire aurait abouti à la genèse des domaines d'Oïl et d'Oc, et qu'à la deuxième scission serait due la constitution du francoprovençal.» (Goebl 2003: 86)

Pel que fa al domini d'Oc:

«la première bifurcation [...] a détaché le gascon [...], alors que la deuxième ramification [...] a séparé le bloc catalano-languedocien [...] du bloc limousino-provençal [amb les varietats intermèdies: l'alvernès i el vivaroalpí]. La troisième bifurcation [...] oppose, enfin, la Provence [...] à la couronne septentrionale du domaine d'Oc [...]» (Goebl 2003: 89).

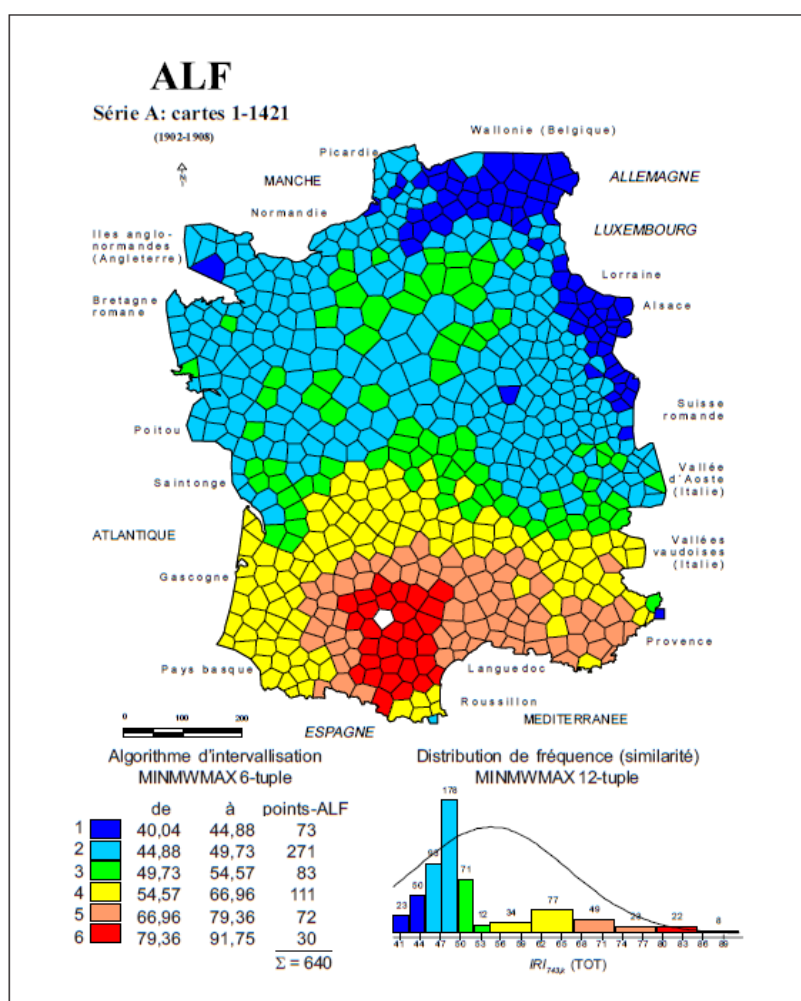
No obstant, cal tractar amb prudència els resultats de l'anàlisi dendrogràfica –recomana el propi Goebl–, ja que diferixen considerablement dels de la dialectometria dels interpunts (els mapes de distància entre punts contigus) i de la similitud (els mapes de similitud en relació a un punt concret) (ib. 88). A més, la dialectometria dendrogràfica

²⁹⁹ Goebl ressalta que Arles és un punt representatiu del nord-català: els resultats «à partir des autres points-ALF du Roussillon [...] sont plus ou moins les mêmes» (2003: 76).

pressuposa que la fragmentació diatòpica d'una regió donada s'ha desenvolupat, al llarg del temps, a partir d'una fase inicial unitària. Així i tot, l'autor considera que «la majorité des bifurcations des arbres dialectométriques» presentats en el seu treball serien plausibles (ib. 87).

Tornant a la sincronia³⁰⁰, caldria matisar la unitat occitanoromànica a la llum del següent mapa (2003: 101) de similitud en relació al municipi de Galhac, situat «en plein domaine languedocien» (ib. 77) –a uns 60 km. al nord-est de Tolosa, en el departament de Tarn–. Com es veu en la imatge, la distància del català septentrional (en groc) seria semblant a la d'altres zones occitanes; en canvi, cap parlar occità seria tan distant (de Galhac) com el «catalan standard» (el punt més meridional, en blau clar)³⁰¹.

Fig. 21 — Mapa de similitud relatiu al municipi llenguadocià de Galhac (Goebl 2012: 101)

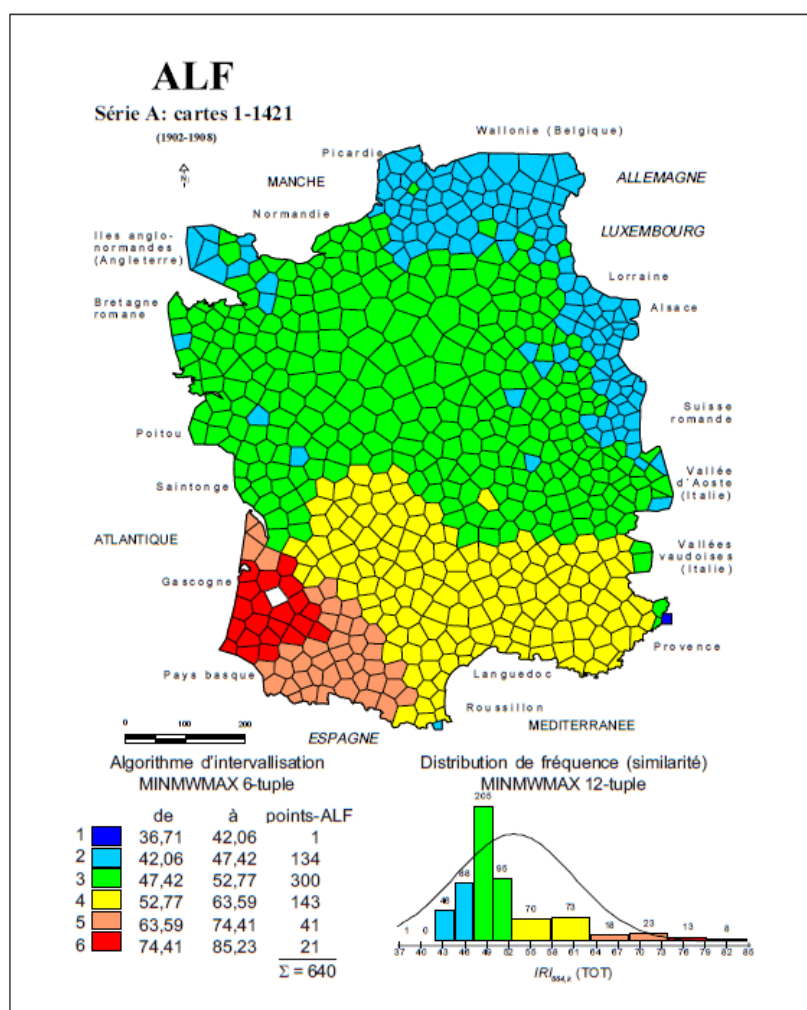

³⁰⁰ L'ALF fon «exploré entre 1897 et 1901» (Goebl 2003: 87).

³⁰¹ El punt blau fosc situat a la dreta de la Provença correspon –recordem-ho– a l'italià estàndard.

I Goebel obté resultats semblants a partir del municipi gascó de Lucsèir (en el departament de les Landes) i del municipi provençal d'Aups (departament de Var) (ib. 100 i 104).

Fig. 22 — Mapa de similitud relatiu al municipi gascó de Lucsèir (Goebel 2012: 100)

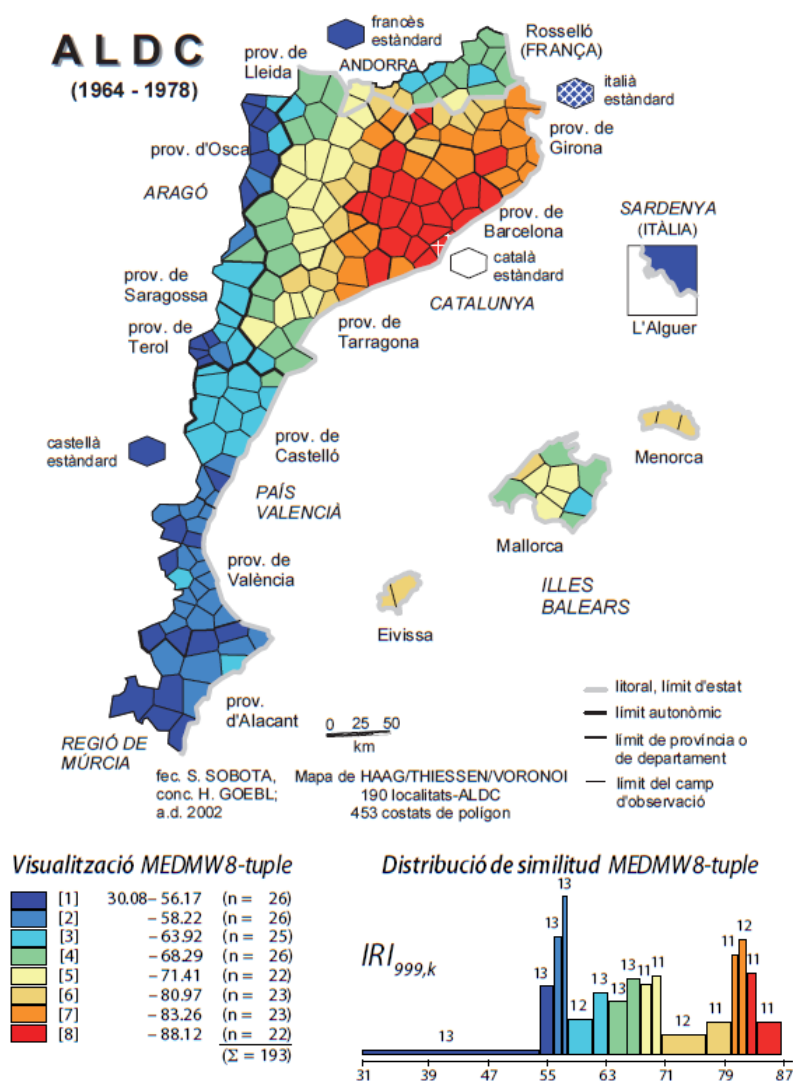

Segons tot això, doncs, el català septentrional estaria clarament més integrat en el conjunt dels romanços d'hoc que el «catalan standard». Sobre la resta de parlars catalanovalencians, l'estudi no aporta informació.

Quant a la distància del «català estàndard» respecte al català septentrional ens proporciona més informació l'estudi dialectomètric que fa el mateix Goebel (2012) a partir de les dades de l'*Atles Lingüístic del Domini Català* (ALDC) i de tres punts addicionals: «català estàndard», castellà estàndard i francès estàndard –l'occità estàndard, per desgràcia, no fon inclòs en l'estudi—. Per una banda, el mapa de similitud relatiu al «català

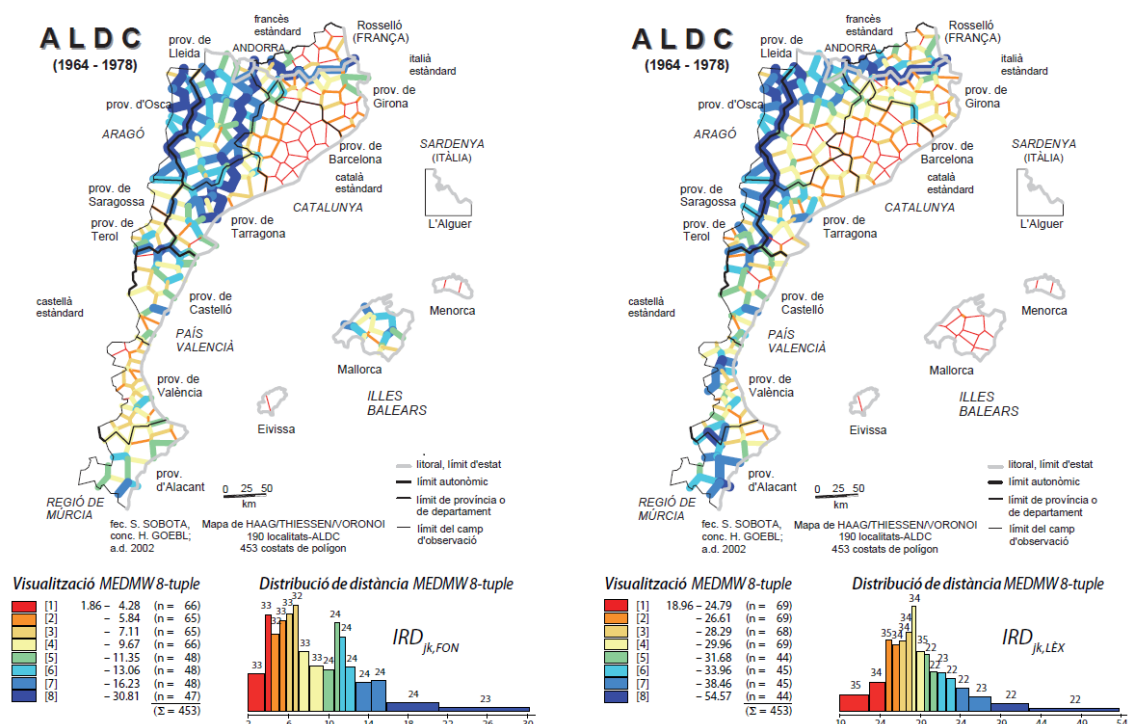
estàndard» mostra que els parlars més semblants a ell són –o eren quan es recolliren les dades de l’ALDC– els de Barcelona i la seua àrea metropolitana:

Fig. 23 — *Mapa de similitud relatiu al «català estàndard»* (Goebel 2012: 112)

Per una altra banda, el següent mapa de distància entre punts contigus mostra que, entre els parlars del català septentrional i els parlars de l’àrea de Barcelona –els més pròxims al «català estàndard», com acabem de veure–, la frontera glotològica més marcada (en blau fosc) coincidiria, clarament, amb la frontera estatal entre França i Espanya (o entre la Catalunya del Nord i la Catalunya del Sud).

Fig. 24 (esquerra) i fig. 25 (dreta)— Mapes de distància entre punts contigus fonètica (esquerra) i lèxica (dreta) (Goebl 2012: 113)

A més, estes imàtgens mostren que la frontera entre el català septentrional i el català oriental seria més pronunciada en el lèxic, que és un àmbit especialment procliu a la influència externa. Tot això ens suggereix la possibilitat que hi haja hagut un distanciament per influència del francès al nord i del castellà (i/o del «català estàndard») al sud³⁰².

Per tant, els estudis dialectomètrics de Valls i González (2016a) i de Goebl (2003, 2012) reforcen —entenem— la tesi de la nostra investigació (v. apt. XIII.1).

³⁰² Quant a la francesització, cal tindre en compte que Goebl (2003: 78), basant-se en mapes de similitud relatius al francès estàndard, interpreta que «la progression du français dans le domaine d'Oc dépende avant tout de la distance kilométrique face au cœur politique, social et culturel de la France. Les zones plus francisées coiffent le domaine d'Oc vers le nord, à l'exception notable du couloir rhodanien et de la côte provençale qui très souvent ont fait fonction de zones d'irruption et de propagation de formes centrales (parachutées ou non). [...] Signalons encore que le domaine languedocien et quelques zones pyrénéennes et catalanes semblent résister le mieux à l'infiltration de la latinité centrale d'Oïl.»

VI.4.3. El glotònim *occitanoromanç*

Com dèiem presentant la terminologia del present treball (apt. 0.2) i els objectius de la investigació (apt. II.1), l'expressió *romanços d'hoc* denota afinitat sense connotar tanta unitat. Ens ha semblat convenient usar-la en un principi, en espera d'estar més segurs que el catalanovalencià i l'occità formen –o formaven– una unitat lectal.

Arribats a este punt de la investigació, ja sembla justificat emprar el terme *occitanoromanç* per a referir-nos, conjuntament, al catalanovalencià i a les varietats romàniques que en els últims temps solen ser agrupades amb l'etiqueta d'occità: gascó, llenguadocià, provençal, llemosí, alvernès i vivaroalpí. Però, de moment, no impliquem que formen un diasistema actualment (manca encara aclarir què és un diasistema, v. cap. VII).

Quant a la història del terme, podem dir que Alibèrt ja usà *occitanoromànic* en un comentari al manifest «Desviacions en el concepte de llengua i Pàtria»³⁰³: «Continuem considerant el català com un idioma occitano-romànic, segur d'estar d'acord amb la majoria dels savis que han estudiat aquesta qüestió i la realitat viva» (revista *OC* III, n. 16-17, p. 80 ; citat per Alquézar 2012: 70, que no indica l'any). I ja hem vist que en 1933 Alibèrt es referia als «*parlars occitano-romans*».

Però sembla que el terme *occitanoromànic* es difongué amb Pèire Bèc (1970). En realitat, l'«occitanoroman» del text francès de Bèc (1995: 6) podria ser també traduït per *occitanoromanç*, ja que en aquella llengua *roman* pot ser adjectiu ('romànic') o substantiu ('romanç', a més de 'novel·la'). L'autor, que està exposant la seua proposta de classificació de les llengües romàniques, parla de «Gallo-roman “occitan” (ou d'oc) ou occitanoroman».

Nosaltres usarem *occitanoromanç* com a substantiu i *occitanoromànic* com a adjectiu.

VI.5. Principals diferències de les varietats occitanoromàniques

Les particularitats principals de les grans varietats del conjunt occitanoromànic (és a dir, del catalanovalencià i dels grans dialectes de l'occità) poden ser estudiades de

---

³⁰³ El manifest, divulgat l'any 1934, ha sigut reproduït per Lamuela i Murgades (1984: 285-289).

manera parcial (en l'àmbit dels sons) i preliminar amb l'ajuda d'una taula comparativa que oferix Lamuela en l'article «La llengua occitana: caracterització i situació actual» (2012). S'hi presenten, en paral·lel, les «principals» evolucions fonètiques «del català i dels dialectes occitans», segons anuncia el seu títol, a través d'exemples: 42 ètims i llur reflex (o reflexos) en cada varietat.

Es tracta «només» –explica l'autor en una nota situada sota la taula– d'evolucions «que podem considerar antigues» i que «caracteritzen» les grans varietats del diasistema³⁰⁴ –així concep l'autor el conjunt–, prescindint «d'algunes solucions molt localitzades». Els lexemes que les exemplifiquen es presenten amb grafia convencional, sense precisar «la pronunciació concreta» de les formes (ibíd. 34). En la «grafia corrent» –considera l'autor en l'apartat següent– ja estan «representades de manera habitual» les «diferències dialectals relatives a evolucions fonètiques antigues» (ibíd. 35).

Ara bé, sembla que la grafia convencional posa de manifest algunes diferències de més (és a dir, no «principals») i algunes de menys, vist que en alguns casos l'autor intervé. Avisa en la nota que no atén a «la notació dels accents». I així, junt al provençal *mieg* dona per al llenguadocià el símbol –, amb què representa la «mateixa evolució» de la columna anterior –aclarix en la nota– quan, pròpiament, la forma llenguadociàna és *mièg*, amb vocal oberta. Inversament, l'autor afeg algunes indicacions fonètiques: marca amb parèntesis les lletres que són «mudes segons una determinada evolució dialectal»: *q(u)and*, *pa(n)*; i explicita (amb notació fonètica junt a les paraules en la taula) com caldria llegir <o/ó> tònica i <u> en cada llengua.

Per tant, hem d'entendre que altres evolucions divergents que experimenten eixos lexemes i que no s'evidencien gràficament en la taula no són considerades «principals», bé per no ser prou característiques o prou antigues. Deu ser el cas dels fenòmens que l'autor tracta en un altre apartat (ibíd. 35-36), després de la taula: les distintes pronunciacions de <b, d, g> (relaxada o no) en certs contexts (com en *parlada*) i de <v> (confosa amb <b> o no), que qualifica d'«hàbits articulatoris, probablement també

---

³⁰⁴ En realitat, Lamuela parla en este passatge d'evolucions que «caracteritzen els grans dialectes occitans». Però això no s'ajusta ni al títol de la taula ni al seu contingut: l'autor hi dedica una columna al catalanovalencià i, a més, inclou exemples on dona un resultat particular solament per a eixa varietat (CaVa. *ull, pou, peu, any, llei* ~ Occ. *uelh, potz, pè, an, lei*). Per tant, també hi presenta evolucions específicament catalanovalencianes. Ara bé, la presentació del cognat catalanovalencià varia en un detall: mentre el cognat dels dialectes occitans, si coincidix amb el de la columna anterior, es representa simplificadament amb un guió llarg, el cognat catalanovalencià s'explicita sempre (fins i tot quan coincidix tant la grafia com la pronunciació: és el cas clarament de *quan* respecte al gascó). Però això és explicable pel fet que no representa els cognats amb una transcripció fonètica, sinó amb les ortografies dels dos idiomes, les quals presenten regles de lectura diferents per a certes grafies.

antics»; o, entre les «evolucions més recents però determinants en l'aspecte fònic dels dialectes actuals», la caiguda de «moltes consonants finals, inclosa la s dels plurals»³⁰⁵.

A voltes es donen múltiples resultats evolutius per a la mateixa varietat. Això mostra, segons Lamuela, que els «resultats d'aquestes evolucions sovint divideixen» les àrees geogràfiques «dels diversos dialectes» (ib. 34). Eixa és una observació comparativa feta a partir de les dades oferides en la taula per l'autor, i nosaltres pretenem fer-ne més per a contextualitzar el catalanovalencià dins del conjunt occitanoromànic. Caldrà considerar-les observacions preliminars, ja que Lamuela no acompanya la seua proposta amb una justificació de les evolucions «principals» que tria; ni tan sols delimita què entén per evolució característica i antiga. A pesar d'això, la taula ens serà útil. Ara bé, posa tres dificultats que requeriran atenció abans.

En primer lloc, l'autor dedica una columna pròpia al provençal, llenguadocià, gascó i catalanovalencià, però presenta conjuntament el «Llemosí i Alvernès» (segons indica l'encapçalament) i la varietat restant és aparentment l'«Alpí». Per a distingir entre aquelles dos varietats, deuria ser suficient la informació que afegia Lamuela en la nota: quan en aquella columna s'oferixen variants, aquelles sense diftongació (com *mei*, *leit* ~ *miei*, *lieit*) o amb *-lh* procedent de LL són pròpies «d'àrees particulars de[l] dialecte alvernès». Pel que fa a l'«Alpí», que de l'esperable vivaroalpí constituïx la part oriental (Sumien 2009: 7), la columna que se li dedica inclou les variants *ch* i *it* (reflexos de CT) però la primera d'elles es dona, segons informa l'article en un altre punt (ibíd. 33), en «el vivaroalpí més occidental»; i també inclou les variants *voletz/vole(tz)* quan, segons Sumien, l'alpí es caracteritza per pronunciar consonants finals mentre la varietat occidental les emmudix (2009: 15). Per tant, sembla que no es presenten solament formes alpines i que cal considerar la columna com a vivaroalpina³⁰⁶.

En segon lloc, els lexemes triats estan afectats, en la seua majoria, per més d'un fenomen evolutiu de l'àmbit dels sons. És el cas de LUNA (Occ. gen. *luna*, Gas. *lua*, CaVa. *lluna*), com mostren els reflexos diferents evidenciats per la grafia convencional (*l* ~ *ll*, *n* ~ caiguda) o per l'autor amb indicacions fonètiques ([u ~ y]). Donat que, dissortadament,

---

³⁰⁵ Esta caiguda és «pròpia de la major part dels dialectes septentrionals [...] i del provençal [...]» (ibíd. 36). Això exclou altres casos de caiguda, com la de *-n*, que té una distribució geogràfica diferent.

³⁰⁶ Cal advertir que la columna de l'«Alpí» solament inclou el resultat amb *-n* final conservada (*raison*, *pan*, *vin*) mentre Lamuela, en un altre punt de l'article, afirma que «coneixen» la caiguda d'eixa nasal «les varietats més occidentals del vivaroalpí» i «algunes» alpines. Potser ha considerat que no és una pronunciació característica del conjunt vivaroalpí. Això aniria en la línia de Sumien, qui tractant l'«orthoépíe référentielle» de l'estàndard d'eixa varietat proposa que <n> final siga pronunciada [n], com en el provençal, mentre indica «muet» i «pfs. [ʰ]» (pfs. = *parfois* 'a voltes') en els altres dialectes occitans.

Lamuela no explicita sempre els fenòmens que pretén exemplificar, no és evident si s'han de considerar evolucions fonètiques «principals» totes les que hi apareixen o només una per lexema; i en este segon cas, que és l'esperable per ser més didàctic, no és evident quina de totes les que hi concorren seria l'evolució exemplificada.

A pesar de la indefinició de la taula, s'hi intuïx que els lexemes han sigut ordenats segons les afinitats d'un dels fenòmens que coneixen. Per exemple, els primers quatre ètims (MĚDIU, LĚCTU, ŮCULU, ŮCTO) experimenten, cadascun d'ells, més d'una evolució divergent, però tots inclouen vocals breus/obertes que després diftonguen en occitanoromanç (amb evolucions ulteriors segons la varietat, v. X.3). Sembla, per tant, que eixe fenomen sí que està sent tractat per l'autor. Això, pròpiament, no descarta que els altres fenòmens que concorren en eixos lexemes no estiguen sent tractats també. Però reforça la hipòtesi que amb cada lexema l'autor pretén exposar una única evolució.

Per una altra banda, els lexemes afectats per un sol fenomen característic i antic³⁰⁷ (com ŮCULU: Occ. *uelh* ~ CaVa. *ull*, on cal ignorar les diferents pronúncies de <lh> final no explicitades per Lamuela) reforcen la idea que la part alta de la taula està dedicada a evolucions vocàliques i la baixa a les consonàntiques; i també mostren que un mateix fenomen pot estar exemplificat per més d'un lexema (és el cas, clarament, de 29 *gardar* ~ *guardar* i 30 *garir* ~ *guarir*).

Totes eixes observacions ens permeten suposar, per exemple, que 20 CASTĚLLU i 22 CAPANNA exemplifiquen (com 19 BĚLLA i 21 ANNU, que són contigus i només experimenten un fenomen «principal») l'evolució de la consonant doble, i no la palatalització de la C davant A (que s'exemplifica en 36 CANTAT, on és l'únic fenomen).

A continuació, reproduïm la taula, si bé amb algunes millores per a augmentar la seua eficiència: indiquem la longitud de les vocals llatines, que és rellevant per a algunes evolucions; inserim en els reflexos el símbol _ en el lloc on ha caigut una consonant; ressaltam amb negreta l'evolució concreta que suposadament l'autor pretén exemplificar en cada lexema (segons la lògica acabada d'exposar, que creiem haver pogut deduir) i comentem, en notes al peu, altres evolucions que hi concorren³⁰⁸; i substituïm els cognats occitans pel símbol ≈ (i no – com fa l'autor) quan coincidixen amb el de la columna anterior³⁰⁹. A més, afegim algunes notes al peu amb comentaris.

³⁰⁷ Lexemes núm. 3, 10, 16, 17, 19, 21, 26, 29, 30, 31, 34, 36, 37. En alguns d'ells concorren diferències en l'obertura vocàlica, però, com ja hem advertit, Lamuela no els dona importància.

³⁰⁸ Les oposicions d'obertura vocàlica, no obstant, les ignorem, com fa Lamuela.

³⁰⁹ Triem ≈ en compte de = per a no donar la impressió que el cognat és igual en tots els sentits (en el grau d'obertura de les vocals *e* i *o* així com en la pronunciació d'altres segments de la paraula).

Taula 2 — «Principals evolucions fonètiques del català i dels dialectes occitans» (adaptat de Lamuela 2012: 34)

	ÈTIM	LLEMOŚÍ I ALVERNÉS	ALPÍ	PROVENÇAL	LLENGUA- DOCIÀ	GASCÓ	CATALÀ
01	MĒDIU	<i>miei / mei</i>	<i>miei</i>	<i>mieg</i>	≈	<i>miei</i>	<i>mig</i>
02	LĒCTU	<i>liech / lieit / leit</i>	<i>liech / lieit</i>	<i>liech</i>	≈ / <i>lièit</i>	≈	<i>llit</i>
03	ŌCULU	<i>uelh</i>	≈	≈	≈	≈	<i>ull</i>
04	ŌCTO	<i>uech / ueit</i>	≈	<i>uech</i>	≈ / <i>uèit</i>	≈	<i>huit / vuit</i> ³¹⁰
05	LACTE	<i>lach / lait</i>	≈	<i>lach</i>	≈ / <i>lait / lèit</i>	≈	<i>llet</i>
06	FACTU	<i>fach / fait</i>	≈	<i>fach</i>	≈ / <i>fait / fèit</i>	<i>hèit</i> ³¹¹	<i>fet</i>
07	CAUL-E/-ĪTTU	<i>chaul</i>	≈	<i>caulet</i>	≈	≈	<i>col</i>
08	CAUSA	<i>chausa</i>	≈	<i>causa</i>	≈	≈	<i>cosa</i>
09	RATIŌNE	<i>raso(n)</i>	<i>rason</i>	≈	<i>raso(n)</i>	≈ / <i>rason</i> ³¹²	<i>ra_ó</i> ['o ~ _{Occ.} 'u]
10	PLACĒRE	<i>plaser</i>	≈	≈	≈	≈ / <i>plader</i>	<i>pla_er</i>
11	CANTĀTA	<i>chantada</i>	<i>chanta_a</i> ³¹³	<i>cantada</i>	≈	≈	<i>cantada</i>
12	PŪTĒU	<i>potz</i>	≈	≈	≈	≈	<i>pou</i> ['o ~ _{Occ.} 'u]
13	*VOLĒTIS	<i>voletz</i>	≈ / <i>vole(tz)</i>	≈ ³¹⁴	<i>volètz</i>	≈	<i>voleu</i>
14	AUDĪRE	<i>auvir</i> ³¹⁵ / <i>ausir</i>	<i>auvir</i>	<i>ausir</i>	≈	≈ / <i>audir</i>	<i>o_ir</i> 'sentir'
15	SUDĀRE	<i>su_ar / susar</i>	<i>su_ar</i>	<i>susar</i>	≈	≈ / <i>sudar</i>	<i>su_ar</i> [u ~ _{Occ.} y]
16	CRĒĎĒRE	<i>creire</i>	≈	≈	≈	<i>créser / -d</i> ³¹⁶	<i>creure</i>
17	PĒDE	<i>pè_</i>	≈	≈	≈	≈	<i>peu</i>
18	CRĒDIT	<i>crei</i> ³¹⁷	≈	≈	≈	<i>cre / cred</i>	<i>creu</i>
19	BĒLLA	<i>bèla</i>	≈	≈	≈	<i>bèra</i>	<i>bella</i>
20	CASTĒLLU	<i>chasteu / -l / -lh</i>	<i>chastèu / -l</i>	<i>castèu</i>	<i>castèl</i>	<i>castèth</i>	<i>castell</i>
21	ANNU	<i>an</i>	≈	≈	≈	≈	<i>any</i>
22	CAPANNA	<i>chabana</i>	≈	<i>cabana</i>	≈	≈	<i>cabana / -ny-</i>
23	*CŪMBA	<i>comba</i>	≈	≈	≈	<i>coma</i>	<i>coma</i> ['o ~ _{Occ.} 'u]
24	SPŌNDA	<i>esponda / -ò-</i>	≈	≈	≈	<i>espona</i>	<i>espona</i> ['o ~ _{Occ.} 'u] ³¹⁸
25	LŪNA	<i>luna</i>	≈	≈	≈	<i>lu_a</i>	<i>lluna</i> ['u ~ _{Occ.} 'y]
26	LĒGE	<i>lei</i>	≈	≈	≈	≈	<i>lleï</i>
27	QUANDO	<i>q(u)and</i>	≈	≈	≈	<i>quan</i>	<i>quan</i>
28	QUATTŪOR	<i>q(u)atre</i>	≈	≈	≈	<i>quate</i> ³¹⁹	<i>quatre</i>
29	WARDŌN	<i>gardar</i>	≈	≈	≈	<i>guardar</i>	<i>guardar</i>
30	WARJAN	<i>garir</i>	≈	≈	≈	<i>guarir</i>	<i>guarir</i>
31	SALE	<i>sau / -l</i>	≈	<i>sau</i>	<i>sal</i>	<i>sau</i>	<i>sal</i>
32	VĪTĒLLU	<i>vedeu / -l / -lh</i>	<i>ve_èl / -u</i>	<i>vedèu</i> ³²⁰	<i>vedèl</i>	<i>vedèth</i>	<i>vedell</i>
33	DĪRĒCTU	<i>drech / dreit</i>	≈	<i>drech</i>	≈ / <i>dreit</i>	<i>dret</i> ³²¹	<i>dret</i>
34	PANE	<i>pa(n)</i>	<i>pan</i>	≈	<i>pa(n)</i>	≈ / <i>pan</i>	<i>pa_</i>
35	VĪNU	<i>vi(n)</i>	<i>vin</i>	≈	<i>vi(n)</i>	≈ / <i>vin</i>	<i>vi_</i>
36	CANTAT	<i>chanta</i>	≈	<i>canta</i>	≈	≈	<i>canta</i>
37	BRANCA	<i>brancha</i>	≈	<i>branca</i>	≈	≈	<i>branca</i>
38	MŪSCA	<i>moscha</i>	≈	<i>mosca</i>	≈	≈	<i>mosca</i> ['o ~ _{Occ.} 'u]
39	BRACA	<i>braja / -i-</i>	<i>braia</i>	<i>braga</i>	≈	≈	<i>braga</i>
40	*GĀUOTA	<i>jauta</i>	≈	<i>gauta</i>	≈	≈	<i>gauta</i> > <i>galta</i> ³²²
41	PLAGA	<i>plaja / -i-</i>	<i>plaia</i>	<i>plaga</i>	≈	≈	<i>plaga</i>

³¹⁰ Hi concorre l'oposició _{CaVa. ant.} *h[uj]t* ~ _{CaVa.} *vuit*. Lamuela indica «*huit* > *vuit*», però deuen ser reflexos paral·lels (V. apt. X.3).

³¹¹ Hi concorre l'oposició *forca* ~ _{Gas.} *horca*.

³¹² També *radon* (cf. 10 *plader*), evolució pròpia d'algunes varietats gascones.

³¹³ La caiguda de *d* intervocàlica, que es dona també «sporàdicament en dehors du vivaro-alpin», és una evolució que «date du protosystème», segons Sumien (2006: 227). Per tant, és antiga.

³¹⁴ Hi concorren, superposades, les oposicions _{Occ. gen.} *perditz* ~ *perdi[s]* i *bra[s]* ~ *bra_*.

³¹⁵ Hi concorre l'oposició *o_ir* ~ *auvir*.

³¹⁶ Hi concorre l'oposició *bat[ ]re* ~ *bàter*. En gascó no s'ha donat l'epèntesi vocàlica *i*, com a conseqüència, 16 *créser/créder* segueix la mateixa evolució que 14 *ausir/audir*, 15 *susar/sudar*.

³¹⁷ Hi concorre l'oposició morfològica _{Occ. ant.} *cre* ~ *crei*.

³¹⁸ Però _{Occ.} <ò> (com en *espònda*) representa [o].

³¹⁹ Hi concorre l'oposició *quatre* ~ _{Gas.} *quat[ ]e*.

³²⁰ El reflex *-u* prové de *-l* (Ronjat 1932: 305, 306).

³²¹ Hi concorre l'oposició *dret* ~ _{Len.} *dreit*.

³²² Hi concorre l'oposició *galta* ~ _{Occ. gen.} *gauta*.

42	pōdiu	puei	≈	puèg	≈	puei	puig
----	-------	------	---	------	---	------	------

La lògica aplicada per a identificar l'única evolució que suposadament Lamuela pretén exemplificar en cada lexema ens portaria, com es veu en les notes, a excloure del llistat d'evolucions «principals» alguns fenòmens que concorren en els lexemes, encara que siguin evidents per la grafia convencional o fins i tot per les indicacions fonètiques de l'autor. La majoria d'ells no semblen, de fet, massa rellevants. És el cas de l'alternança *quatre* ~ *Gas. quat* [ ]e (en 28 QUATTŪOR, situat després d'un altre lexema amb variació *qua* ~ [k]a i davant de dos lexemes amb *gua* ~ *ga*), que no es troba entre les quatre evolucions que Lamuela dona com a «específiques» del gascó en un altre apartat del mateix article (ibíd. 33). I és dubtós que l'autor la pretenga exposar en la taula quan esta no inclou una altra de les evolucions que considera específiques d'eixa varietat: *rama* ~ *arrama*. El mateix es pot dir de l'alternança *CaVa. galta* ~ *Occ. gen. gauta*, tenint en compte que l'autor no inclou en la taula una de les cinc diferències del catalanovalencià que són «principals» (*parles* ~ *parlas*), segons considera en l'apartat corresponent (ibíd. 32).

Contràriament, tres de les evolucions sense lexema propi són, de fet, ben característiques de varietats occitanoromàniques. Les alternances [u ~ y] i [o ~ u], que l'autor es molesta en explicitar amb símbols fonètics junt a múltiples paraules de la taula (concretament, mots dedicats, segons la lògica deduïda, a exemplificar solament fenòmens consonàntics), són dos de les cinc «principals diferències fonètiques que separen el català», ibíd. 32). I l'alternança [f ~ h] (apareix en un dels lexemes que, suposadament, exemplifica només una evolució vocàlica: les modificacions del diftong [aj] en 05 LACTE i 06 FACTU) és una de les quatre evolucions «específiques del gascó» (de fet és l'evolució que, entre eixes quatre, l'autor escull com a «representativa» del gascó per a traçar el seu límit en un mapa adjunt, ibíd. 33, 35)³²³.

A més, els tres fenòmens acabats d'esmentar són o poden haver sigut considerats per Lamuela antics, l'altre dels seus requisits d'inclusió: el tancament de [o] es generalitza en el segle XIV (Bèc 1995⁶: 65), això és abans de l'Edat Moderna; [u > y] ha sigut considerat tradicionalment una influència del substrat preromà (v. X.8, sobre una datació

³²³ Cal tindre en compte, també, que l'aspiració de *f* en gascó és inclosa per Bruguera entre les «particularitats més importants» dels dialectes occitans en contraposició al llenguadocià (1977b: 102, 104).

més tardana); i l'aspiració és, de fet, tractada per l'autor entre les set «evolucions fonètiques antigues que distingeixen les varietats gascones» (ibíd. 33)³²⁴.

Per tant, no hi ha motius suficients per a excloure del llistat eixos tres fenòmens, encara que no es presenten seguint la lògica general. Cal tindre en compte, a més, que de totes maneres eixa lògica no és seguida per l'autor estrictament. Per exemple, 34 PANE (i 35 VĪNU), on sense dubte es tracta solament la caiguda de la nasal final, no se situa com s'esperaria junt a les altres evolucions de nasals (21 ANNU, 22 CAPANNA, 23 *CŪMBA, 24 SPÖNDA, 25 LŪNA). Per tant, sí que és possible que l'autor pretenga presentar algunes de les evolucions que no tenen lexema propi. Ara bé, per a identificar-les, cal tindre en compte informació que no es troba en la taula mateixa.

Descartem, d'entrada, les següents diferències:

- Oposicions que no són fonètiques:
  - *oir* ~ *sentir* (concorre en el lexema núm. 14). És una oposició lèxica. Lamuela, en «oir (sentir)», simplement aclaria el significat de *oir*, que és un mot ara rar en catalanovel·lencià.
  - *col* / Occ. nord *chaul* ~ *caulet* (lex. 7). És una oposició morfològica. La segona forma és un derivat.
  - Occ. ant. i dia. *cre* ~ *crei* (lex. 18). Segons Skårup, l'occità (que, per a l'autor, no inclou el gascó) antigament presentava *cre*, amb emmudiment de la consonant final (com 17 *pè*); però ja coneixia la variant *crei* (1997: 23-24), actualment majoritària. La seua -i és explicada per Ronjat per analogia amb l'infinitiu *creire* (1932: 98). El gascó, a més de *cre* (actual en alguns parlars; ALG mapa 1851) i *crei*, coneix entre altres la variant *cred* (sobretot al sud-oest). La seua -d és etimològica, segons Grosclaude, qui dona eixa forma verbal com a exemple de com en gascó la D «en position finale subsiste généralement», pronunciada [t] (2000: 35).
- Oposicions d'obertura vocàlica, excloses per Lamuela en la nota sota la taula:
  - Per tancament vocàlic [ɛ > e] i [ɔ > o]: *bèla* ~ *bella* (lex. 19, 20, 32), ^{ViAl.} *chastèu* ~ ^{Lem.} *chasteu* (lex. 20, 32); *espònda* ~ *espona* (lex. 24).
  - Per obertura vocàlica [e > ɛ]: ^{Lem.} *voletz* ~ ^{Gas.} *volètz* (lex. 13).

³²⁴ En canvi, Hourcade (2016: 78) considera que la «transformation du “f” en “h” est relativement récente. Le f est présent, par exemple, dans *Récits d'Histoire Sante* (XIVe siècle): *Et l'enfant espià aquera aygua a la ribe, et fe de la fangua que y ère XII figures de ausèths...*».

Descartem també les següents diferències, ja que Lamuela no les tracta en la resta del seu article, on sí que destaca algunes altres evolucions que la taula no inclou:

- *quatre* ~ _{Gas.} *quat_e* (lex. 28). En gascó, segons Hourcade (2016: 85), «r appuyé tombe si la consonne d'appui subsiste». Altres exemples: *ventre* > *vente*, *autre* > *aute*, *arbre* > *arbe*. Com Lamuela, Sumien tampoc esmenta este tret en la seua caracterització del gascó (2009: 18-19).
- *bat_re* ~ _{Gas.} *bàter* (lex.16). Conservació de la vocal postònica no final (vs. síncope). Com Lamuela, Sumien tampoc esmenta este tret en la seua caracterització del gascó; en canvi, sí que destaca en provençal niçard (i, en menys mesura, en vivaroalpí cisalpí) un fenomen relacionat: la conservació de proparoxítons antics, com _{Niç.} *diménegue*, *mensònega* i *rústegue* ~ _{Occ. gen.} *dimen_ge*, *messor_ga* (amb síncope) i *rustegue* (amb conservació de la vocal interior però desplaçament d'accent) (2009: 18-19, 16; 2006: 222, 229).
- *voletz* ~ *vole(tz)* (lex. 13). No es tracta d'una evolució, sinó de dos que no s'evidencien en la taula: _{Occ. gen.} *perditz* ~ *perdi[s]* i *bra[s]* ~ *bra_*. Es a dir, hi ha reducció de -tz a -s, i emmudiment posterior de -s, segons Ronjat (1932: 91). No deu ser un resultat evolutiu característic del vivaroalpí i del provençal quan Sumien (2006: 441), tractant l'«orthoépíe référentielle» del dígraf <tz> final, proposa pronunciar [s] en els estàndards d'eixes varietats (no emmudir la consonant) mentre, en canvi, proposa emmudir la consonant en altres varietats: llemosí i alvernés (on també cau generalment la [s] final). Com es veu, les indicacions fonètiques de Lamuela en este cas no concorden amb les de Sumien.
- _{CaVa. ant.} *h[uj]t* ~ _{CaVa.} *vuit* (lex. 04). És un resultat alternatiu de *lluny* ~ *luènh* en posició inicial de mot. En eixos mots, existix en catalanovaleencià també una variant amb el resultat general (el que es dona en les altres posicions): *hui*, *hui*³²⁵, *ull*. V. apt. X.3.
- _{CaVa.} *galta* ~ _{Occ. gen.} *gauta* (lex. 40). El canvi *u* > *l* és una hipercorrecció que afecta solament una part dels mots elegibles (com *malauta* > *malalta*, *deume* > *delme*, *raïu* > *raïl*).
- *o_ir* ~ *auvir* (lex. 14). La *v* epentètica (inserida després de la caiguda de la consonant en el cas del lexema que ens servix per a enunciar l'oposició) es troba també en altres paraules (com *lauvar*, *jauvir* 'lloar, gaudir') però no és general (no

³²⁵ *hui*, *hui* es conserven en valencià, si bé amb l'evolució addicional [uj > wi], que Lamuela no explicita.

l'hem trobada, per exemple, en 15 *suar*). Segons Bèc (1973: 152) i Bruguera (1977b: 104), s'inserix concretament quan -D- segueix AU, des de la llengua antiga.³²⁶

- CaVa., Gas. *dret* ~ Len. *dreit* (lex. 33). En gascó, segons Hourcade (2016: 64), «après *i* et *é*, *c/g* tombe souvent» (la cursiva és nostra), com en *dret* i *estret*. Però este autor també considera una altra explicació, que Bèc (1970: 496) dona per al català: l'absència de iod es deuria a monoftongació. En qualsevol cas, és un resultat concret, reflex de -ECT-.

A més, descartada l'oposició *voletz* ~ *vole(tz)*, tant el lexema 13 *volètz* ~ *voleu* com el 12 *patz* ~ *pau* presenten els mateixos reflexos, com també *prètz* ~ *preu* (< PRĒTIU, no exemplificat en la taula de Lamuela). Els considerarem exemples d'un mateix fenomen, en el qual convergixen els reflexos de T[j], C^{+e/i} i T's.

Resten, doncs, les tres oposicions tractades adés: *tu* ~ Occ. *t[y]* (lex. 15, 25), *sord* ~ Occ. *s[u]rd* (lex. 09, 12, 23, 24, 38); *forca* ~ Gas. *horca* (lex. 06). Entenem que Lamuela les considera «principals» pels motius ja exposats³²⁷. I les afegim, per tant, al llistat d'evolucions que tenen un exemple propi en la taula.

D'esta manera, arribem a un llistat total de 30 evolucions fonètiques «principals»³²⁸ de les grans varietats occitanoromàniques. Les exposarem i analitzarem en el següent apartat, però ja avancem que la majoria d'elles han sigut usades, en el discurs científic contemporani, per a caracteritzar una varietat concreta: el catalanovalecià. I eixa observació genera interrogants: El motiu és que el catalanovalecià seria més particular? O és que ha sigut caracteritzat en comparació als dialectes occitans i no en comparació al conjunt de la llengua occitana? Per a respondre-ho, caldrà observar quins dialectes occitans es veuen afectats per cada evolució. Però precisament en eixe àmbit, la taula de Lamuela presenta, dissortadament, una tercera dificultat: algunes de les seues dades dialectals són dubtoses.

- Falta de precisió:

---

³²⁶ El catalanovalecià coneix una *v* epentètica, però antihiàtica, en algunes paraules, com *llavors*, *covard*, *masover*. Eixe fenomen es dona més a sovint dialectalment, també en paraules amb -D- o fins i tot -AUD- originals: Ger. fràncic BRADO, Lat. vul. CÔDA, Lat. ALAUDA(M) > *bravó*, *cova*, *alova* 'braó, cua, alosa' (Recasens 2017: 384-385).

³²⁷ Certament és estrany que l'autor no ressalte l'aspiració de *f* dedicant-li a l'evolució un lexema propi. Però, com creiem haver mostrat, la taula és millorable en diversos sentits.

³²⁸ Això és, evolucions suposadament «antigues» i característiques. Cal advertir que no hem comprovat que totes siguin antigues, ja que Lamuela no especifica un límit temporal concret.

- Com ja hem dit, Lamuela presenta en una mateixa columna el llemosí i l'alvernés i indica en una nota quines formes són «pròpies d'àrees particulars» de l'alvernés. No obstant, no explicita si considera eixos reflexos característics de tot l'alvernés, ni si les altres variants serien comunes al llemosí i l'alvernés.
- Falta de sistematicitat:
  - Lamuela dona la variant gascona 10 *plader*, però no la paral·lela 09 *radon*.
  - Semblantment, l'autor marca la caiguda de *-tz* en 13 *vole(tz)*, però no en 12 *potz*.³²⁹
- Falta de concordança amb altres autors:
  - Per l'«Alpí», Lamuela dona la forma 01 *miei* (amb *-i* com a resultat de D[j]). En canvi, el diccionari alpí de Faure (2009) dona *mieg*, i esta és també la forma que proposa Sumien per a l'estàndard vivaroalpí (2006: 372).
  - La *-tz* final emmudiria, segons Lamuela, en vivaroalpí (com a variant) i en provençal. En canvi, com hem dit adés, Sumien (2006: 441) proposa per als estàndards d'eixes varietats la pronúncia [s] i l'emmudiment en llemosí i alvernés.
  - La *-n* final, segons Lamuela, es pronunciaria velar (*pan* [paŋ]) en les varietats on no és muda (no ho seria en vivaroalpí, provençal i, com a variant, en gascó). En canvi, per als estàndards vivaroalpí i provençal és [ʰ] (seminasalització de la vocal precedent) la pronúncia estàndard recomanada per Sumien (2006: 440). Per al gascó, Romieu i Bianchi donen en la seua gramàtica (2005: 96) tres pronúncies: *vin* «[bɪʰ / biŋ / bi]». I d'elles, és l'última (emmudiment) la recomanada per Sumien per a l'estàndard gascó (2006: 440). V. apt. IX.6.
  - La variant 18 *cre* que dona Lamuela per al gascó (com a primera opció, seguida de *cred*) és minoritària (ALG mapa 1851). De fet, no apareix en la proposta d'estàndard gascó de Sumien (2006: 342); i tampoc en el repertori verbal de Grosclaude i Nariò (2017: 91-94), a pesar que este

---

³²⁹ Cal dir, no obstant, que l'origen de *-tz* és distint en un cas (*amatz* < AMATIS, forma verbal de 2a ps. pl.) i en l'altre cas (*potz* < PŪTĒUS). Però en ambdós casos, la pronúncia estàndard proposada per Sumien inclou formes amb emmudiment en algunes varietats occitanes.

inclou no només un model de conjugació general (regular, amb *cred*) sinó també huit models locals (amb *cred*, *crei* o *cretz*).

Per a resoldre eixa dificultat, la consulta d'altres obres és útil, però no sempre, ja que poden estar elaborades amb distints criteris i no necessàriament abastant els grans dialectes occitans (o limitant-se a ells). Per exemple, sembla que, segons Lamuela, el llemosí presentaria solament *miei* i *vedeu/-èl* mentre l'alvernès tindria *miei/mei* i *vedeu/-èl/-èlh*. Els reflexos llemosins *-ie-*, *-u/-l* poden ser confirmats en el diccionari de Mercadièr i Chapduelh (2018). En canvi, el diccionari alvernès de Omelhièr (2004) reporta solament *-e-*, *-l* (*leit*, *meig*; *vedèl*, *chastèl*); ara bé, l'obra no abasta tot el dialecte.³³⁰

Per tot això, recorrerem a les formes que Sumien (2006) proposa per als «standards régionaux» de la llengua occitana. Han sigut codificades per l'autor seguint els mateixos principis en cada varietat i distingint entre llemosí i alvernès.

VI.6. Comparació dels resultats evolutius de les varietats occitanoromàniques

VI.6.1. Anàlisi preliminar

Domergue Sumien (2006: 153-155) proposa, per a l'occità, una estandardització pluricèntrica, amb «standards régionaux» per als «six dialectes reconnus par la dialectologie, depuis Bèc» més un estàndard addicional per al provençal niçard. Este últim el contempla per motius sociolingüístics, per la qual cosa tractarem les seues formes com a provençals.

El(s) resultat(s) evolutiu(s) que tria per a cada dialecte regional es limiten «aux correspondances les plus générales du diasystème» (*cantar/chantar*, *sal/sau*, *nuèch/nuèit*, etc.) i les «plus emblématiques» de cada dialecte (com *fòrt*/_{Gas.} *hòrt*, *parlada* / _{ViAl.} *parla_a*).

Com a resultat, Sumien dona solament, per exemple, *lièch* per al llenguadocià i no *lièch/lièit* com Lamuela. Si bé considera que en el llenguadocià meridional «il n'est pas interdit» usar *-it* (com el gascó i l'alvernès estàndards) com a variant «secondaire et admissible» («en cas de besoin»), creu que per «impératif pédagogique» cal realitzar en

---

³³⁰ Pròpiament, és un diccionari de l'occità «de l'Auvergne méridionale, tel qu'il est parlé au carrefour du Cantal, du Puy-de-Dôme et de la Haute-Loire» (contraportada).

l'estàndard regional una «simplification pratique». Per això, presenta *-ch* com a forma «générale du languedocien».

En qualsevol cas, la proposta de Sumien ens resultarà útil per a determinar el(s) resultat(s) característic(s) que tenen en cada gran dialecte occità les evolucions que considerem principals basant-nos en Lamuela, i per realitzar després observacions comparatives preliminars. Presentem els ètims i llurs reflexos en la següent taula, ordenada segons les afinitats dels fenòmens evolutius. Tractem d'usar els mateixos exemples de Lamuela, però els substituïm per altres equivalents quan presenten innecessàriament altres fenòmens concurrents, i n'afegim altres (que comentem en nota a peu) quan el lexema usat per Lamuela no presenta el resultat regular (o més freqüent).³³¹

Taula 3 —Principals evolucions fonètiques de les varietats occitanoromàniques (basat en Lamuela 2012: 34 i Sumien 2006)

	ÈTIM	LEM.	ALV.	VI.AL.	PRO.	LEN.	GAS.	CA.VA.
V.A	CAUSA	<i>chausa</i>	≈	≈	<i>causa</i>	≈	≈	<i>cosa</i>
V.B	FINIRE + HA[J]O ³³²	<i>finirai</i>	≈	≈	≈	≈	<i>finirèi</i>	<i>finiré</i>
V.C	MÈDIU	<i>mieg</i> ³³³	<i>mèi</i> ³³⁴	<i>mieg</i>	≈	<i>mièg</i>	<i>mèi</i> ³³⁵ / <i>miei</i>	<i>mig</i>
V.C	LÈCTU	<i>liech</i>	<i>lièit</i> ³³⁶	<i>liech</i>	≈	<i>lièch</i>	<i>lieit</i>	<i>llit</i>
V.D	ÖCULU	<i>uelh</i>	<i>uèlh</i> ³³⁷	<i>uelh</i>	≈	<i>uèlh</i>	<i>uelh</i>	<i>ull</i>
V.D	ÖCTO	<i>uech</i>	<i>uèit</i>	<i>uech</i>	≈	<i>uèch</i>	<i>ueit</i>	<i>huit</i> / <i>vuit</i> ³³⁸
V.E	TŪ	<i>t[y]</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>t[u]</i>
V.F	PŌMA	<i>p[u]ma</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>p[o]ma</i>

³³¹ Cal dir que en Sumien (2006) no hem trobat els reflexos de SPÖNDA (C.E), CAPANNA (C.H) i PÖDŪ (C.X); però l'autor ens ha proporcionat, en comunicació privada, les formes d'estos lexemes que proposa per als estàndards regionals occitans, seguint «lei critères de selection dei formas estandards» que preconitza.

³³² Lamuela exemplifica amb 05 LACTE i 06 FACTU, però en estos lexemes concorre l'oposició *guaitar* ~ *gachar*, que provoca un reflex particular.

³³³ Hi concorre la fusió de /e/ i /e/ en un sol fonema /e/. Segons Sumien, «[s]eul le limousin» ha generalitzat este fenomen, a part del català rossellonés, que «connaît la même neutralisation». En vivaroalpí i provençal es donen casos «limitées et variables» (la repartició dels fonemes «n'est pas très claire»). En alvernés, l'oposició, que «s'est transphonologisée» en /ə ~ e/ o bé en /ɪ ~ e/, coneix també una neutralització «limitée». En les varietats occitanes nomenades, Sumien proposa mantindre l'escriptura <e/é ~ è> segons les tendències panoccitanes (això és, com en llenguadocià), si bé representant amb <ie, ue> el tancament de *iè*, *uè* en vivaroalpí i provençal, varietats on és general (2006: 224, 225, 435). No obstant, en llemosí l'autor no sembla conseqüent: *mieg* o *mièg* segons el passatge (ib. 283, 295).

³³⁴ La diftongació d'*e* i *o* obertes davant de palatal o velar està, segons Sumien (2006: 223-224, 225), «en voie de généralisation» des del segle XIII. L'alvernés, concretament, «se montre très conservateur et n'a pas achevé cette évolution». Ex: *lièit/lèit*, *sièis/sèis*, *luènh/lònh* ~ *mèi*, *profèit*, *respèit*. Sumien proposa, per a l'estàndard alvernés, els resultats *iè* i *uè*, exceptuant «quelques mots très usuels» on «l'usage régional [és] incontournable» (com *mèi*, sense diftong; descarta *lònh*).

³³⁵ V. la nota a l'alvernés *lièit*.

³³⁶ La diftongació de è davant de iod (on resulta en triftong) «est absente ou rare» en alvernés i en gascó, segons Sumien (2006: 223-224). Ex: Alv. *lièit*, *sièis* ~ *lèit*, *sèis*, *mèi*, *profèit*, *respèit*; Gas. *miei*, *lieit*, *sheis* (< *sièis*) ~ *mèi*, *prohèit*, *respèit*.

³³⁷ V. la nota a *mèi*.

³³⁸ Hi concorre l'oposició ^{CaVa. ant.} *h[u]t* ~ ^{CaVa.} *vuit*. Lamuela indica «*huit* > *vuit*», però deuen ser resultats paral·lels (V. apt. X.3).

C.A	QUANTU	<i>q(u)ant</i>	≈	≈	≈	≈	<i>quant</i>	≈
C.B	WARDŌN	<i>gardar</i>	≈	≈	≈	≈	<i>guardar</i>	≈
C.C	FUST + A	<i>fusta</i>	≈	≈	≈	≈	<i>husta</i>	<i>fusta</i>
C.D	CAMBA	<i>chamba</i>	≈	≈	<i>camba</i>	≈	<i>cama</i>	≈
C.E	SPŌNDA ³³⁹	<i>esponda</i>	≈	≈	≈	≈	<i>espona</i>	<i>espona</i>
C.F	LŪNA	<i>luna</i>	≈	≈	≈	≈	<i>lu_a</i>	<i>lluna</i>
C.G	PANE	<i>pa_</i> ³⁴⁰	≈	<i>pa[n]</i>	≈	<i>pa_</i>	≈	≈
C.H	ANNU	<i>an</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>any</i>
C.H	CAPANNA	<i>cabana</i> ³⁴¹	≈	≈	≈	≈	≈	<i>cabana</i> / <i>-nya</i>
C.I	BĒLLA	<i>bèla</i>	≈	≈	≈	≈	<i>bèra</i>	<i>bella</i>
C.J	VALLE ³⁴²	<i>vau</i>	<i>val</i>	≈	<i>vau</i>	<i>val</i>	<i>vath</i>	<i>vall</i>
C.K	LAVARE	<i>lavar</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>llavar</i>
C.L	SALE	<i>sau</i>	<i>sau</i>	<i>sal</i>	<i>sau</i>	<i>sal</i>	<i>sau</i>	<i>sal</i>
C.M	PĒLLE	<i>pèu</i>	<i>pèl</i>	≈	<i>pèu</i>	<i>pèl</i>	<i>pèth</i>	<i>pell</i>
C.M	VĪTĒLLU ³⁴³	<i>vedèu</i>	<i>vedèl</i>	<i>ve_èu</i> ³⁴⁴	<i>vedèu</i>	<i>vedèl</i>	<i>vedèth</i>	<i>vedell</i>
C.N	CANTĀTA	<i>chantada</i>		<i>chanta_a</i>	<i>cantada</i>	≈	≈	≈
C.O	PLACĒRE	<i>plaser</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>pla_er</i>
C.O	RATIŌNE	<i>raŋ</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>ra_ó</i>
C.P	SUDĀRE	<i>su_ar</i>	≈	≈	<i>susar</i>	≈	<i>sudar</i> ³⁴⁵	<i>su_ar</i>
C.P	AUDĪRE	<i>au_ir</i> > <i>auvir</i> ³⁴⁶	<i>ausir</i>	<i>auvir</i>	<i>ausir</i> (Niç. <i>audir</i>)	<i>ausir</i>	<i>audir</i>	<i>o_ir</i>
C.Q	PACE	<i>patz</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>pau</i>
C.Q	PRĒTIU	<i>prètz</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>preu</i>
C.Q	*VOLĒTIS	<i>volètz</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>voleu</i>
C.R	PĒDE ³⁴⁷	<i>pè_</i>	≈	≈	≈ ³⁴⁸	≈	≈	<i>peu</i>
C.R	MERCĒDE	<i>mercé_</i>	≈	≈	≈	≈	≈	≈ / Cat. <i>-è_</i>
C.R	NŌDU	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nòs</i>	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nod</i>	<i>nuu</i> > <i>nu</i> ³⁴⁹
C.S	CRĒDĒRE + HA	<i>creirà</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>creurà</i>

³³⁹ ND produïx els mateixos reflexos en MŪNDU: Occ. gen. *mond*, Gas. *mon* (Sumien 2006), CaVa. *món*.

³⁴⁰ En l'ortoèpia que proposa Sumien, *-n* es pronuncia [n] en vivaroalpí i provençal. En la resta de varietats occitanes (i hi inclou el gascó) la nasal cau com a norma general però es conserva «parfois»: com a [n] (amb assimilacions oportunes segons el context) en llenguadocià i gascó; i en llemosí i alvernès, [n] (en la notació fonètica d'este autor, [n] marca que la vocal anterior és seminasal, amb «des degrés de nasalisation variables»). Exemples amb els reflexos llenguadocians: *pla_*, *degu_*, *be_* (substantiu), *be_ manjada* ~ *u[n]* *tirador*, *e[n]* *fasent*, *manja[n]* (3a ps. pl. verbal), *so[m]* *paire*, *mo[m]* *fill*. (2006: 440, 443, 422-429, XIII).

³⁴¹ «Lo tipe meridionau *cabana* s'es expandit dins lei dialèctes nòrd-occitans» (Sumien, en comunicació privada). La taula de Lamuela (2012) donava *chabana* en llemosí, alvernès i vivaroalpí.

³⁴² Lamuela exemplifica amb 20 CASTĒLLU. V. la nota a VĪTĒLLU, més avall.

³⁴³ Lamuela exemplifica amb 32 VĪTĒLLU, que presentaria en vivaroalpí un reflex particular: en el sufix -ĒLLU, Sumien prescriu per al vivaroalpí la forma *-èu*; però, generalment, el resultat de LL en posició final que l'autor proposa per a eixe estàndard és *-l* (és a dir, no hi precisa cap reflex divergent respecte a l'estàndard occità general): *val*, *pèl*, *bèl*, *aquel*, *còl*, *fòl* (2006: 229, 309).

³⁴⁴ Segons el diccionari alpí de Faure (2009), *veu* / *vedeu*; i Lamuela, *veèl* / *-u* (2012: 34).

³⁴⁵ En gascó, Lamuela inclou la variant *susar* (i 14 *ausir*, 16 *créser*), en primer lloc. Però Sumien, en els reflexos de D intervocàlica, dona com a estàndard d'eixa varietat el reflex *d* (intervocàlica); i considera *s* una variant «mon référentielle», si bé mostra dubte amb un signe d'interrogació (2006: 227, ix).

³⁴⁶ Hi concorre l'oposició *au* [j]ir ~ *auvir*.

³⁴⁷ Excloem l'exemple 18 CRĒDIT de Lamuela ja que junt a les formes fonèticament regulars *cre_* (ara minoritària) i Gas. *cred*, les altres, que dominen actualment l'occità, responen a fenòmens morfològics: *crei* (influint per l'infinitiu *creire*) i *cretz* (influint per verbs com *ditz* < DĪCIT). Alhora, introduïm els exemples MERCĒDE i NŌDU que, junt a PĒDE, presenten els reflexos de D en posició final: *-u* (dominant en catalanovalecià), *-d* (majoritari en gascó, comptant les formes verbals: *cred*, *ved*, *cad*, etc.), emmudiment (majoritari en occità no gascó) i *-s* (amb casos en totes les varietats occitanes, especialment en provençal i llenguadocià i en menys mesura en el nord).

³⁴⁸ Per a l'estàndard del provençal niçard, Sumien inclou també la variant *pèn*, la *-n* del qual es deu, segons Ronjat, a un creuament amb *man* (1932: 326).

³⁴⁹ D'una variant llatina amb U «no ben explicada» procediria el catalanovalecià, així com la variant gascona *nud* i el castellà *nudo* (Coromines 2013 s. v. *nus* o *nu*). Per tant, *NŪDU > CaVa. *nuu*, forma conservada en Mallorca i Eivissa (DCVB s. v. *nus* o *nu*), d'on sorgeixen Cat. *nus* (antic plural reinterpretat com a singular) i Val. *nuc* (de *nugar*).

C.T	*WAHTA	<i>gachar</i> ³⁵⁰	<i>gaitar</i>	<i>gachar</i>	≈	≈	<i>gaitar</i> ³⁵¹	<i>guaitar</i>
C.U	CANTAT ³⁵²	<i>chanta</i>	≈	≈	<i>canta</i>	≈	≈	≈
C.V	GALLĪNA ³⁵³	<i>jalina</i>	≈	≈	<i>galina</i>	≈	<i>garia</i>	<i>gallina</i>
C.W	AMĪCA	<i>amija / amia</i>	≈	≈	<i>amiga</i>	≈	≈	≈
C.W	PACARE	<i>poiar</i>	≈	≈	<i>pagar</i>	≈	≈	≈
C.W	PLICARE	<i>plejar</i>	≈	≈	<i>plegar</i>	≈	≈	≈
C.X	MĒDĪU ³⁵⁴	<i>mieg</i>	<i>mèi</i>	<i>mieg</i>	<i>mieg</i>	<i>mièg</i>	<i>miei</i>	<i>mig</i>
C.X	PÖDĪU ³⁵⁵	<i>pueg / puei</i>	≈	≈	≈	<i>puèg / puèi</i>	<i>pueg / puei</i>	<i>puig</i>
C.X	RADĪU ³⁵⁶	<i>rai</i>	≈	≈	≈	≈	≈	<i>raig</i>
C.X	GAUDĪU ³⁵⁷	<i>jaug / jai</i>	≈	≈	<i>gaug / gai</i>	≈	≈	<i>goig</i>

Sobre la base de les dades de la taula anterior, farem a continuació anàlisis comparatives que pretenen contextualitzar les particularitats catalanovalencianes dins del conjunt occitanoromànic. Ens servirem de noves taules, que a l'esquerra exposen el llistat de «principals» evolucions fonètiques³⁵⁸ de les grans varietats occitanoromàniques (a partir de Lamuela 2012) enunciades com a oposicions a través d'un exemple, enumerant els distints reflexos de l'ètim comú i situant primer el reflex més conservador (que generalment, però no sempre, és la forma original). A cada fenomen evolutiu li assignem un codi amb lletres, distingint entre fenòmens vocàlics i consonàntics.

En una primera taula, analitzem quines són els reflexos evolutius que caracteritzen cada varietat occitanoromànica enfront del reflex destacat en majúscules, que és el que es dona en més varietats occitanoromàniques (i amb més freqüència, si hi ha múltiples

³⁵⁰ Segons Sumien, el llemosí, el vivaroalpí i el llenguadocià coneixen els dos reflexos, però -ch hi predomina «nettement». A més, afegim que exceptuant a Alibert, «tous les standardisateurs» del llenguadocià han preferit eixe reflex (2006: 227).

³⁵¹ També existix en gascò *gūeitar*.

³⁵² També després de consonant: *blancha* ~ *blanca*, *eschala* ~ *escala*.

³⁵³ També després de consonant: *larja* ~ *larga* (CaVa. *llarga*).

³⁵⁴ Segons Ronjat, en occità antic es documenten els reflexos -[j ~ ʝ]: *rai* ~ *rag*, *m(i)ei* ~ *m(i)eg*. Actualment, no hi hauria un «traitement fonétique à proprement parler» sinó una «normalisation plus ou moins complète» d'antigues variants; i els motius que han afavorit l'una o l'altra serien «extrêmement complexes et parfois contradictoires». El nord-occità, sobre el qual l'autor és poc explícit (ja que remet a l'exposició del tractament interior), hi ha segons els parlars -i (llemosí del sud-oest, part del vivaroalpí), caiguda (gran part del llemosí, alvernès nord, una bona part del vivaroalpí) o -g (en la resta del nord, s'entén). En els altres dialectes occitans, els resultats són més clars. El gascò presenta (excepte alguns parlars) -i: *puei* / *poi*. La major part dels parlars llenguadocians mostren «une prédilection marquée» per -g: *mièg*, *puèg* però *rai* (dialectalment *rag*). I el provençal també presenta esta predilecció però «moins nette»: *mie(g)* (la consonant es conserva en els composts *miejome*, *miejora*) / Niç. *mieg*, *gau(g)* (derivat *gaujós*) / Niç. *gaug*, *piue(g)* / *pue(g)*, però *rai*. (1932: 138-139, 134).

³⁵⁵ Segons Sumien (en comunicació privada), en occità «[i] a pas de reparticion dialectala clara entre *pueg* e *puei*». Ronjat (1932: 138) donava, si interpretem bé, Pro. *piueg* / *pueg*, Len. *puèg* / *puòg*, Gas. *puei* / *poi*. Lamuela (2012: 34) dona Lem., Alv., ViAl. *puei*, Pro., Len. *puèg*, Gas. *puei*. Bezsonoff (2015 s. v. *pueg* i *puei*) dona Lem., Alv. *puei*, Pro. *puèi* / *pueg* / *piueg*, Len. *puèg*, Gas. *poi*.

³⁵⁶ A part de *rai*, Bezsonoff no dona cap variant, en cap dialecte occità (2015 s. v. *rai*). Segons Ronjat (1932: 139), «Radiu est presque partout *rai*» i nota que Mistral dona en el seu diccionari «rach» com a llenguadocià però sense localització. Amb el significat específic 'raig (de líquid)', *rag* sí que apareix en els diccionaris llenguadocians, però Alibert (2002 s. v. *rajar*) tracta el mot com a derivat verbal.

³⁵⁷ Segons Ronjat (1930: 203), Pro. *gau(g)*, Len. *gaug*, Bea. *gai*. I per al gascò, Hourcade dona *gai* / *gòi*, no *gaug* (2016: 65).

³⁵⁸ Això és, evolucions suposadament «antigues» i característiques. Cal advertir que no hem comprovat que totes siguin antigues, ja que Lamuela no especifica un límit temporal concret.

resultats evolutius³⁵⁹). Indiquem amb el símbol ● les evolucions caracteritzadores, afegint-li parèntesis quan la varietat presenta múltiples resultats (és a dir, quan l'evolució caracteritza la varietat solament en una part dels mots elegibles). En una columna final addicional marquem, per comparar, les oposicions que hem trobat usades en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovelencianà (v. apt. VIII.4.1).

Taula 4 — Diferències de cada varietat respecte al resultat evolutiu majoritari en el conjunt occitanoromànic (basat en la taula 3)

	Oposicions evolutives principals	Lem.	Alv.	ViAl.	Pro.	Len.	Gas.	CaVa.
V.A	<i>PAUC</i> ~ <i>p[ɔ]c</i>							● ●
V.B	<i>FINIRAI</i> ~ <i>finirèi</i> ~ <i>finiré</i>						●	● ●
V.C	<i>mèi</i> ~ <i>MIÈG</i> / <i>MIEG</i> ~ <i>mig</i>		(●)				(●)	● ●
V.D	<i>UÈLH</i> / <i>UELH</i> ~ <i>ull</i> ~ <i>vull</i> ³⁶⁰							● ●
V.E	<i>tu</i> ~ <i>T[y]</i>							● ●
V.F	<i>sord</i> ~ <i>S[u]RD</i>							● ●
C.A	<i>quant</i> ~ <i>[k]ANT</i>						●	● ●
C.B	<i>guardar</i> ~ <i>GARDAR</i>						●	● ●
C.C	<i>FORCA</i> ~ <i>horca</i>						●	
C.D	<i>COMBA</i> ~ <i>coma</i>						●	● ●
C.E	<i>BENDA</i> ~ <i>bena</i>						●	● ●
C.F	<i>CADENA</i> ~ <i>cade_a</i>						●	
C.G	<i>pan</i> ~ <i>pa(n)</i> , <i>PA_</i>			●	●			●
C.H	<i>canya</i> ~ <i>CANA</i>							(●) ●
C.I	<i>ella</i> ~ <i>era</i> ~ <i>ELA</i>						●	● ●
C.J	<i>vall</i> ~ <i>vath</i> ~ <i>VAL</i> (cf. C.M)						●	● ●
C.K	<i>LAÇ</i> ~ <i>llaç</i>							● ●
C.L	<i>sal</i> ~ <i>SAU</i> (<i>u < l < LL</i>) ³⁶¹			●		●		● ●
C.M	<i>VALL</i> / <i>VATH</i> / <i>VAL</i> ~ <i>vau</i> ³⁶²	●		(●)	●			
C.N	<i>PARLADA</i> ~ <i>parla_a</i>			●				
C.O	<i>PLASER</i> ~ <i>pla_er</i> (< C, T[j])							● ●
C.P	<i>sudar</i> ~ <i>SU_AR</i> ³⁶³ ~ <i>susar</i> (< D)		(●)		●	●	●	● ●
C.Q	<i>PATZ</i> ~ <i>pau</i> (< C, T[j])							● ●

³⁵⁹ És el cas de les oposicions C.R (*grad* ~ *gras* ~ *grau* ~ *GRA_*) i C.X (*RAI* ~ *ra/dɔ*) en els dialectes occitans.

³⁶⁰ La forma *CaVa. vull* es conserva solament en toponímia (apt. X.3), però el lexema permet exemplificar més clarament que *hui* / *avui* i *huit* / *vuit*, on concorren altres fenòmens fonètics, morfològics i gràfics.

³⁶¹ En provençal, la vocalització de *-l* primària és tardana (segle XVI) i coincidix temporalment amb la de *-l* secundària, procedent de LL. Per tant, en eixa varietat els dos fenòmens són pròpiament un, però els analitzarem per separat com en les altres varietats.

³⁶² Pròpiament, esta oposició és *Len. VAL* ~ *vau*, ja que *u < l < LL* i, per tant, l'evolució (vocalització) no és rellevant en gascó i catalanovelencianà, on LL no esdevé *-l* en posició final, sinó *-th* i *-ll* respectivament (v. l'oposició C.J: *vall* ~ *vath* ~ *VAL*). Però, per a poder realitzar l'anàlisi comparativa, considerem que l'opció majoritària és la no vocalització, on incloem eixes dos varietats. Per una altra banda, la vocalització que afectà la *-l* secundària procedent de LL (bé directament per simplificació, bé per despalatalització d'un estadi intermedi [ʎ], v. C9b) podria ser més tardana que la que afectà prompte la *-l* primària en parts de l'occità (en gascó, des dels primers documents). Per això, les considerem dos evolucions diferents.

³⁶³ Pròpiament, *sudar* ~ *SU_AR* ~ *susar* ~ *su_ar*, ja que *Len. Alv. i ViAl. su_ar* i *CaVa. su_ar* arriben al mateix resultat per camins evolutius diferents. En l'anàlisi, fem la distinció.

C.R	<i>grad ~ gras ~ grau ~ GRA_</i> ³⁶⁴	(●)	(●)	(●)	(●)	(●)	(●)	(●)	●
C.S	<i>creurà ~ CREIRÀ</i> ³⁶⁵							●	●
C.T	<i>gua-, gaitar ~ GACHAR</i>		●				●	●	
C.U	<i>CANTAR ~ chantar</i>	●	●	●					●
C.V	<i>GÀBIA ~ jàbia</i>	●	●	●					●
C.W	<i>PLAGA ~ plaia ~ plaja (< G, C)</i> ³⁶⁶	●	●	●					
C.X	<i>RAI ~ RA/dʒ/</i> ³⁶⁷							(●)	
		4+(1)	4+(3)	6+(2)	3+(1)	2+(1)	11+(2)	19+(3)	
	30	5	7	7	4	3	13	22	24

Com es veu clarament, el catalanovelencià és, segons les dades de Lamuela i Sumien, la varietat occitanoromànica més particular (en l'evolució fonètica): està caracteritzada per més de dos terços dels principals fenòmens evolutius que cleven el conjunt occitanoromànic. Alhora, s'observa que hi ha importants diferències entre les altres varietats occitanoromàniques: el dialecte occità menys caracteritzat és el llenguadocià (amb una dècima part dels fenòmens) i el més particular és, clarament, el gascó (amb quasi la mitat).

Per una altra banda, el llistat de fenòmens que caracteritzen el catalanovelencià coincideix, en gran part, amb el que ha sigut usat en el discurs científic contemporani per a caracteritzar eixa varietat. Divergixen en els següents punts:

- *gua-, gaitar ~ gachar* (C.T) i *rai ~ ra/dʒ/* (C.X): el resultat evolutiu catalanovelencià no és el majoritari del conjunt occitanoromànic i, per tant, caldria afegir estes oposicions al llistat de trets característics.
- *grad ~ gras ~ grau ~ gra_* (C.R) i *canya ~ cana* (C.H): el catalanovelencià també coneix el resultat evolutiu majoritari en alguns lexemes: *fe* i *mercé* / -è; *cabanya/cabana* (així com *canyella/canella*, *rata pinyada* / *rata penada*, *afanyar/afanar*, *enganyar* / *enganar*, etc., que no apareixen en la taula 3).
- *cantar ~ chantar* (C.U) i *gàbia ~ jàbia* (C.V): caracteritzen solament els dialectes nord-occitans.
- *pan ~ pa(n), pa_* (C.G): el resultat evolutiu catalanovelencià és el majoritari (a pesar de la grafia amb <n> en occità).

En una segona taula, prenem com a punt de referència el catalanovelencià, per la qual cosa ressaltam en majúscules les formes seues. En les primeres sis columnes

³⁶⁴ El catalanovelencià no presenta l'emmudiment en este lexema, però sí en *fe* i *mercé* / -è.

³⁶⁵ En este cas, cap dels dos reflexos és clarament més conservador.

³⁶⁶ Exemple procedent de C: *braga ~ braia ~ braja*.

³⁶⁷ En este cas, cap dels dos reflexos és clarament més conservador, ni majoritari. Per açò últim, hem considerat que el resultat majoritari és la presència dels dos reflexos.

analitzem amb = les coincidències de cada dialecte occità amb el catalanovel·lenc. Finalment, marquem les oposicions on el catalanovel·lenc coincideix amb algun dialecte occità (un o més).

Taula 5 — Coincidències de cada varietat amb el resultat catalanovel·lenc (basat en la taula 3)

	Oposicions evolutives principals	Lem.	Alv.	ViAl.	Pro.	Len.	Gas.	algun dia. Occ.
V.A	<i>pauc</i> ~ P[ɔ]C							
V.B	<i>finirai</i> ~ <i>finirèi</i> ~ FINIRÉ							
V.C	<i>mèi</i> ~ <i>mièg/mieg</i> ~ MIG							
V.D	<i>uèlh/uelh</i> ~ ULL ~ VULL							
V.E	<i>TU</i> ~ t[y]							
V.F	<i>SORD</i> ~ s[u]rd							
C.A	<i>QUANT</i> ~ [k]ant						=	=
C.B	<i>GUARDAR</i> ~ <i>gardar</i>						=	=
C.C	<i>FORCA</i> ~ <i>horca</i>	=	=	=	=	=		=
C.D	<i>comba</i> ~ COMA						=	=
C.E	<i>benda</i> ~ BENA						=	=
C.F	<i>CADENA</i> ~ <i>cade_a</i>	=	=	=	=	=		=
C.G	<i>pan</i> ~ PA(N), PA_	=	=			=	=	=
C.H	<i>CANYA</i> ~ CANA	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
C.I	<i>ELLA</i> ~ <i>era</i> ~ <i>ela</i>							
C.J	<i>VALL</i> ~ <i>vath</i> ~ <i>val</i>							
C.K	<i>laç</i> ~ LLAÇ							
C.L	<i>SAL</i> ~ <i>sau</i> (u < l < l)			=		=		=
C.M	<i>VALL</i> / <i>VATH</i> / <i>VAL</i> ~ <i>vau</i> ³⁶⁸		=	(=)		=	=	=
C.N	<i>PARLADA</i> ~ <i>parla_a</i>	=	=		=	=	=	=
C.O	<i>plaser</i> ~ <i>PLA_ER</i> (< C, T[j])							
C.P	<i>sudar</i> ~ <i>SU_AR</i> ³⁶⁹ ~ <i>susar</i> (< D)							
C.Q	<i>patz</i> ~ <i>PAU</i> (< C, T[j])							
C.R	<i>grad</i> ~ <i>gras</i> ~ <i>GRAU</i> ~ <i>GRA</i> ³⁷⁰	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
C.S	<i>CREURÀ</i> ~ <i>creirà</i>							
C.T	<i>GUAITAR</i> , <i>ga-</i> ~ <i>gachar</i>		=				=	=
C.U	<i>CANTAR</i> ~ <i>chantar</i>				=	=	=	=
C.V	<i>GÀBIA</i> ~ <i>jàbia</i>				=	=	=	=
C.W	<i>PLAGA</i> ~ <i>plaja</i> ~ <i>plaja</i> (< G, C)				=	=	=	=
C.X	<i>rai</i> ~ <i>RA/dʒ/</i>	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
		4+(3)	6+(3)	3+(4)	6+(3)	9+(3)	11+(3)	14+(3)
	30	7	9	7	9	12	14	17

Com es veu, el gascò és, segons les dades de Lamuela i Sumien, la varietat occitanoromànica més semblant al catalanovel·lenc (en l'evolució fonètica), seguida del

³⁶⁸ El resultat catalanovel·lenc és la no vocalització (v. la nota en la taula 4).

³⁶⁹ Pròpiament, *sudar* ~ *su_ar* ~ *susar* ~ *SU_AR* (v. nota en la taula 4). En l'anàlisi, fem la distinció.

³⁷⁰ El catalanovel·lenc no presenta l'emmudiment en este lexema, però sí en *fe* i *mercé* / -è.

llenguadocià. Per una altra banda, en més de la mitat dels principals fenòmens evolutius que cleven el conjunt occitanoromànic, el catalanovalencià coincideix amb una part dels dialectes occitans en el resultat.

En una tercera taula, prenem com a punt de referència (i ressaltem en majúscules) el llenguadocià, la varietat occitanoromànica menys marcada segons hem vist en la taula 4 i la que freqüentment es pren com a referència de la llengua occitana. En l'última columna, reprenem les coincidències entre catalanovalencià i gascó de la taula anterior, per a facilitar la comparació.

Taula 6 — Coincidències de cada varietat amb el resultat llenguadocià (basat en la taula 3)

	Oposicions evolutives principals	Lem. = Len.	Alv. = Len.	ViAl. = Len.	Pro. = Len.	Gas. = Len.	CaVa. = Len.	CaVa. = Gas.
V.A	<i>PAUC</i> ~ <i>p[ɔ]c</i>	=	=	=	=	=		
V.B	<i>FINIRAI</i> ~ <i>finirèi</i> ~ <i>finiré</i>	=	=	=	=			
V.C	<i>mèi</i> ~ <i>MIÈG/MIEG</i> ~ <i>mig</i>	=	(=)	=	=	(=)		
V.D	<i>UÈLH/UELH</i> ~ <i>ull</i> ~ <i>vull</i>	=	=	=	=	=		
V.E	<i>tu</i> ~ <i>T[y]</i>	=	=	=	=	=		
V.F	<i>sord</i> ~ <i>S[u]RD</i>	=	=	=	=	=		
C.A	<i>quant</i> ~ <i>[k]ANT</i>	=	=	=	=			=
C.B	<i>guardar</i> ~ <i>GARDAR</i>	=	=	=	=			=
C.C	<i>FORCA</i> ~ <i>horca</i>	=	=	=	=		=	
C.D	<i>COMBA</i> ~ <i>coma</i>	=	=	=	=			=
C.E	<i>BENDA</i> ~ <i>bena</i>	=	=	=	=			=
C.F	<i>CADENA</i> ~ <i>cade_a</i>	=	=	=	=		=	
C.G	<i>pan</i> ~ <i>PA(N)</i> , <i>PA_</i>	=	=			=	=	=
C.H	<i>canya</i> ~ <i>CANA</i>	=	=	=	=	=	(=)	(=)
C.I	<i>ella</i> ~ <i>era</i> ~ <i>ELA</i>	=	=	=	=			
C.J	<i>vall</i> ~ <i>vath</i> ~ <i>VAL</i>	=	=	=	=			
C.K	<i>LAÇ</i> ~ <i>llaç</i>	=	=	=	=	=		
C.L	<i>SAL</i> ~ <i>sau</i> (<i>u < l < l</i>)			=			=	
C.M	<i>VALL</i> / <i>VATH</i> / <i>VAL</i> ~ <i>vau</i> ³⁷¹		=	(=)		=	=	=
C.N	<i>PARLADA</i> ~ <i>parla_a</i>	=	=		=	=	=	=
C.O	<i>PLASER</i> ~ <i>pla_er</i> (< C, T[j])	=	=	=	=	=		
C.P	<i>sudar</i> ~ <i>su_ar</i> ³⁷² ~ <i>SUSAR</i> (< D)		(=)		(=)			
C.Q	<i>PATZ</i> ~ <i>pau</i> (< C, T[j])	=	=	=	=	=		
C.R	<i>GRAD</i> ~ <i>GRAS</i> ~ <i>GRAU</i> ~ <i>GRA_</i> ³⁷³	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
C.S	<i>creurà</i> ~ <i>CREIRÀ</i>	=	=	=	=	=		
C.T	<i>guaitar</i> , <i>ga-</i> ~ <i>GACHAR</i>	=		=	=			=
C.U	<i>CANTAR</i> ~ <i>chantar</i>				=	=	=	=
C.V	<i>GÀBIA</i> ~ <i>jàbia</i>				=	=	=	=

³⁷¹ El resultat catalanovalencià és la no vocalització (v. la nota en la taula 4).

³⁷² Pròpiament, *sudar* ~ *su_ar* ~ *SUSAR* ~ *su_ar* (v. nota en la taula 4). En l'anàlisi, fem la distinció.

³⁷³ El catalanovalencià no presenta l'emmudiment en este lexema, però sí en *fe* i *mercé* / -è.

C.W	PLAGA ~ <i>plaia</i> ~ <i>plaja</i> (< G, c)				=	=	=	=
C.X	RAI ~ RA/dʒ/	=	(=)	=	=	(=)	(=)	(=)
		23+(1)	21+(4)	22+(2)	25+(2)	15+(3)	9+(3)	11+(3)
	30	24	25	24	27	18	12	14

Com es veu, el provençal és, segons les dades de Lamuela i Sumien, molt semblant al llenguadocià (en l'evolució fonètica), i els dialectes nord-occitans ho són solament un poc menys.³⁷⁴ El gascó es distancia clarament, i encara més el catalanovel·lanià, que és la varietat més allunyada. Alhora, si el gascó presenta 6 o 7 coincidències menys que els dialectes nord-occitans, el catalanovel·lanià en presenta 6 menys que el gascó. A més, la semblança entre el llenguadocià i el gascó (en 18 fenòmens) és solament un poc major que la que hem observat en la taula 6 entre el gascó i el catalanovel·lanià (en 14 fenòmens).

En una quarta taula, analitzem la diversitat interna de cada varietat i de cada llengua. Marquem amb ● els fenòmens en els quals les varietats occitanoromàniques presenten diversos reflexos. I en l'última columna marquem amb = les oposicions en les quals els dialectes occitans coincidixen en un resultat diferent del catalanovel·lanià.

Taula 7 — Diversitat interna de les varietats occitanoromàniques (basat en la taula 3)

	Oposicions evolutives princ.	Lem.	Alv.	ViAl.	Pro.	Len.	Gas.	CaVa.	Occità
V.A	<i>pauc</i> ~ p[ɔ]c								=
V.B	<i>finirai</i> ~ <i>finirèi</i> ~ <i>finiré</i>							●	
V.C	<i>mèi</i> ~ <i>mièg/mieg</i> ~ <i>mig</i>		●				●		(=)
V.D	<i>uèlh/uelh</i> ~ <i>ull</i> ~ <i>vull</i>							●	=
V.E	<i>tu</i> ~ t[y]								=
V.F	<i>sord</i> ~ s[u]rd								=
C.A	<i>quant</i> ~ [k]ant							●	
C.B	<i>guardar</i> ~ <i>gardar</i>							●	
C.C	<i>forca</i> ~ <i>horca</i>							●	
C.D	<i>comba</i> ~ <i>coma</i>							●	
C.E	<i>benda</i> ~ <i>bena</i>							●	
C.F	<i>cadena</i> ~ <i>cade_a</i>							●	
C.G	<i>pan</i> ~ <i>pa(n)</i> , <i>pa_</i>							●	
C.H	<i>canya</i> ~ <i>cana</i>							●	(=)
C.I	<i>ella</i> ~ <i>era</i> ~ <i>ela</i>							●	
C.J	<i>vall</i> ~ <i>vath</i> ~ <i>val</i>							●	
C.K	<i>laç</i> ~ <i>llaç</i>								=
C.L	<i>sal</i> ~ <i>sau</i> (u < l < l)							●	
C.M	<i>vall</i> / <i>vath</i> / <i>val</i> ~ <i>vau</i> ³⁷⁵			●				●	
C.N	<i>parlada</i> ~ <i>parla_a</i>							●	

³⁷⁴ Això concorda amb l'opinió de Castellanos: en comparació amb el catalanovel·lanià i el gascó, les diferències entre el llenguadocià i «els altres dialectes del grup catalano-occità [...] són menys marcades» (2000: 32).

³⁷⁵ El resultat catalanovel·lanià és la no vocalització (v. la nota en la taula 4).

C.O	<i>plaser ~ pla_er</i> (< C, T[j])									=
C.P	<i>sudar ~ su_ar</i> ³⁷⁶ ~ <i>susar</i> (< D)		•		•				•	
C.Q	<i>patz ~ pau</i> (< C, T[j])									=
C.R	<i>grad ~ gras ~ grau ~ gra_</i> ³⁷⁷	•	•	•	•	•	•	•	•	(=)
C.S	<i>creurà ~ creirà</i>									=
C.T	<i>guaitar, ga- ~ gachar</i>								•	
C.U	<i>cantar ~ chantar</i>								•	
C.V	<i>gàbia ~ jàbia</i>								•	
C.W	<i>plaga ~ plaia ~ plaja</i> (< G, C)	•	•	•					•	
C.X	<i>rai ~ ra/ds/</i>	•	•	•	•	•	•		•	(=) ³⁷⁸
										8+(4)
	30	3	5	4	3	2	3	3	21	12

Com es veu, el grau de diversitat (i, per tant, de cohesió) de les varietats occitanoromàniques és, segons les dades de Lamuela i Sumien, equiparable (en l'evolució fonètica): el catalanovalecià varia en una dècima part dels fenòmens estudiants, aproximadament igual que els dialectes occitans. En canvi, quant a les llengües, hi ha una evident falta de paral·lelisme entre elles: l'occità presenta variació en dos terços (21/30) dels fenòmens. És a dir, els dialectes occitans s'oposen en bloc (amb el mateix resultat evolutiu) al catalanovalecià en poc més d'un terç (12/30) de les principals evolucions que cleven el conjunt occitanoromànic.

VI.6.2. Conclusions preliminars

Sintetitzant, podem dir que partint de les principals evolucions fonètiques que caracteritzen des d'antic les grans varietats occitanoromàniques segons Lamuela (2012) i els seus resultats generals en el conjunt i emblemàtics en cada varietat segons Sumien (2006), les anàlisis comparatives preliminars que hem fet mostren, pel que fa a la posició del catalanovalecià, un resultat doble:

- El catalanovalecià és la varietat occitanoromànica més particular, i a més està, en eixe sentit, a una clara distància de la següent, el gascó; és també la varietat més allunyada del llenguadocià.
- Alhora, està molt relacionat amb la resta del conjunt occitanoromànic, especialment amb el gascó i el llenguadocià:

³⁷⁶ Pròpiament, *sudar ~ su_ar ~ susar ~ su_ar* (v. nota en la taula 4). En l'anàlisi, fem la distinció.

³⁷⁷ El catalanovalecià no presenta l'emmudiment en este lexema, però sí en *fe* i *mercé* / -è.

³⁷⁸ Les varietats occitanes coincideixen en presentar ocurrencies dels dos reflexos, però no s'oposen en bloc al reflex catalanovalecià en tots els mots elegibles, com s'ha evidenciat en la taula 3.

- El catalanovalencià coincideix freqüentment amb una part dels dialectes occitans; i estos s'oposen en bloc (amb el mateix resultat) a ell poc.
- El catalanovalencià no es diferencia del llenguadocià molt més que el gascó.
- I el grau de cohesió interna del catalanovalencià és equiparable al dels dialectes de l'occità, no al del seu conjunt (moltíssim més baix).

El catalanovalencià no s'oposa a una llengua occitana paral·lela: és una varietat occitanoromànica com les varietats de l'occità. Alhora, el catalanovalencià no és una varietat occitanoromànica més. La conclusió és clara: **la posició del catalanovalencià enfront de l'occità i els seus dialectes és ambivalent.**

VI.7. Conclusions (del capítol)

A pesar d'haver perdut relació des de la Baixa Edat Mitjana, el catalanovalencià i l'occità presenten una similitud evident, segons comenten múltiples autors. Entre els fets i manifestacions que mostren eixa proximitat glotològica hi ha els següents: per a un parlant de llenguadocià seria més fàcil comprendre el catalanovalencià que el gascó (Ronjat 1930, Bèc 1970); la majoria de trets evolutius fonètics, morfològics, sintàctics i lèxics serien comuns a les dos llengües i les diferències no serien essencials (Badia i Margarit 1981, 2004); alguns lingüístiques consideren el catalanovalencià actual part d'una unitat lectal major amb l'occità (ex. Rohlfs 1954, Martínez i Sumien 2006) i múltiples autors que subratllen les afinitats entre les dos llengües no neguen la unitat del conjunt o són ambigus al respecte; la codificació occitana d'Alibèrt evita allunyar-se innecessàriament de la codificació catalanovalenciana, per exemple en ortografia i en la forma dels préstecs cultes; diversos parlants i autors contemporanis han concebut la possibilitat de desenvolupar una llengua estàndard comuna i, de fet, s'han elaborat propostes.

Per tot això, es planteja la possibilitat que les dos llengües encara formen una unitat lectal. Amb l'objectiu d'avançar en la resposta a eixe interrogant, hem tractat els següents punts:

- Hem presentat les grans varietats de la llengua occitana: llemosí, alvernès, vivaroalpí, provençal, llenguadocià i gascó serien els sis dialectes que contempla la dialectologia occitana actual (Sumien 2006).

- Hem tractat la posició del gascó, que destaca per la seua particularitat entre els dialectes occitans a pesar que estos ja són diversos entre si (l'occità és una extensa part del romanç que, a més, ha mancat d'estructures sociopolítiques cohesionadores des de l'Edat Mitjana). Múltiples autors distingixen entre gascó i occità i/o comparen la distància del gascó amb la del catalanovel·lencià (Luchaire 1879, Appel 1926³⁷⁹, Rohlfs 1970, Bèc 1995, Koppelberg 1989, Buchi i Schweickard 2008-, entre altres).³⁸⁰ No obstant, s'observa un procés de *desgasconització* per influència llenguadociana i francesa, especialment en la zona no pirinenca.
- Hem repassat múltiples obres que tracten la classificació del catalanovel·lencià entre les varietats romàniques. Munteanu Colán (2002-2004, 2008) el situa, basant-se en el seu lèxic actual, entre les llengües iberoromàniques (almenys quant al lèxic). Però nombrosos autors van en una altra direcció. El catalanovel·lencià formaria amb el llenguadocià meridional i el gascó un primer grup, anomenat *aquitano-pirineu* (Bèc 1973). Este conjunt constituïria, amb la resta del llenguadocià, un grup major, anomenat *preibèric* (Sumien 2006). Alhora, este conjunt formaria, amb la resta de l'occità, el grup occitanoromànic, el qual és contemplat per múltiples autors (Alibèrt 1933, Bèc 1970, Kloss 1978, Coseriu 1986, Blasco Ferrer 1986, Castellanos 2000, Martínez i Sumien 2006, Carrera 2011, Lamuela 2012, Bezsonoff 2015). I l'occitanoromanç seria una branca (sud) del gal·loromanç, junt a la branca nord (romanços d'oïl i francoprovençal) i la branca est (romanços de la Gàl·lia Cisalpina i retoromànics) (Bèc 1970, Hull 1982). També Colán considera que el catalanovel·lencià és gal·loromànic, si bé no sembla contemplar un grup occitanoromànic (1993, 2009, 2014).
- Pel que fa als estudis dialectomètrics disponibles, el de Valls i González (2016a) mostra clarament que la posició de les varietats catalanovel·lencianes és més acostada a les varietats occitanes que a les castellanques (*lato sensu*), si bé els autors la descriuen com a intermèdia, de transició. Els estudis de Goebel (2003, 2012) mostren que la frontera entre catalanovel·lencià i llenguadocià és més forta que les que separen les grans varietats occitanes però menys forta que la que separa

---

³⁷⁹ Citat per Rohlfs 1970: 4.

³⁸⁰ En l'àmbit extralingüístic cal destacar que, si bé els gasconòfons dels segles XII i XIII escrivien poesia trobadoresca en la koiné occitana, el gascó sembla haver funcionat com una llengua independent en la cort de Bearn fins al segle XVII.

l'occità i el francès; l'autor parla de llatinitat o de domini «occitano-catalan». No obstant, el català septentrional estaria clarament més integrat en el conjunt dels romanços d'hoc que el «catalan standard». Però entre els parlars del català septentrional i els parlars de l'àrea de Barcelona –els més pròxims al «català estàndard», segons l'estudi–, apareix clarament una marcada frontera glotològica que coincideix amb al límit entre França i Espanya, especialment en l'àmbit del lèxic.

- Les particularitats de les grans varietats del conjunt occitanoromànic (és a dir, del catalanovalencià i dels grans dialectes de l'occità) poden ser estudiades de manera parcial i preliminar amb l'ajuda de les principals evolucions fonètiques que caracteritzen des d'antic eixes varietats segons Lamuela (2012) i els seus resultats generals en el conjunt i emblemàtics en cada varietat segons Sumien (2006). Hem fet anàlisis comparatives que mostren, quant a la posició del catalanovalencià, un resultat doble. El catalanovalencià no s'oposa a una llengua occitana paral·lela: és una varietat occitanoromànica com les varietats de l'occità. Alhora, el catalanovalencià no és una varietat occitanoromànica més: és la més particular, i a més està, en eixe sentit, a una clara distància de la següent, el gascó. La conclusió és clara: la posició del catalanovalencià enfront de l'occità i els seus dialectes és ambivalent.

Capítol VII

EL CONCEPTE DE DIASISTEMA

«**sistema** [sistéma] **1. m.** Conjunt d'elements materials, relacionats entre ells o interdependents, que constituïxen un tot orgànic, subjecte generalment a lleis. [...] **5. m. LING.** Conjunt d'unitats relacionades entre si que es definixen per oposició.» (DNV)

VII.1. *Sistema lingüístic vs. lecte (o varietat lingüística) i diasistema*

VII.1.1. *Sistema lingüístic vs. lecte (o varietat lingüística)*

Martin Glessgen, en el seu manual de lingüística romànica (2012: 124), advertix que «la théorie de la variation est bien plus complexe que ce que l'on pourrait s'imaginer *a priori*». I informa que «[d]e nombreuses interrogations restent sans réponse univoque». Entre les que llista estan les dos següents: «le nombre et la nature de traits linguistiques qui constituent une 'variété'» i «la question de savoir si la diatopie représente une dimension de nature différente (ciblée sur les locuteurs) de la diastratie et de la diaphasie (ciblées sur l'usage [...])». I afig:

«Même la question fondamentale du statut de la variation par rapport au 'système' linguistique pose problème [...]: A. Dufter et E. Stark (2002, p. 81) insistent sur l'opposition intrinsèque entre, d'une part, le caractère supposé *homogène* et *systém(at)ique* de la langue saussurienne (et/ou de la compétence chomskyenne) et, d'autre part, l'irréductibilité et l'omniprésence de la variation dans les langues naturelles.» (Glessgen 2012: 124-125).

Per la seua banda, Sinner (2014), en el primer capítol del seu manual de lingüística de les varietats, dedica un llarg apartat a presentar els conceptes de *variació*, *varietat*, *variable*, *variant* i «*Varianz*». I allí reporta com «explica» (*erläutert*, *op. cit.* 20) la diferència entre *varietat* i *sistema lingüístic* Ulrich Ammon (1995: 1). El passatge original d'este autor, que ens sembla molt rellevant, és el següent (traduït):

«una llengua abraça [*umfaßt*, també traduïble per *conté*, *comprén*] una quantitat de sistemes

lingüístics [...], o siga [bzw., també *millor dit*], és idèntica a esta quantitat [*Menge*, també *conjunt*]. A voltes es parla de “subsistemes”, cosa que no obstant és problemàtica, ja que eixe terme implica que una llengua en conjunt seria un sistema. Però ho és per regla general en tot cas en un sentit completament altre que aquell [sentit] de la lingüística estructural; més bé, cadascun d’estos “subsistemes” constituïx un sistema en sentit lingüístic. En altres circumstàncies es preferix parlar de [...] “varietats” d’una llengua». ³⁸¹ (Ammon 1995: 1; traducció nostra)

Segons això –i cal remarcar que Sinner no reporta cap reserva a l’observació de Ammon–, una llengua (*Sprache*) no és un sistema lingüístic en el sentit de Saussure (1916), és a dir un conjunt d’elements lingüístics –fonemes, morfemes, etc.– que es definixen per oposició entre ells. Una llengua és un conjunt de varietats lingüístiques, les quals sí serien –segons Ammon– sistemes lingüístics.

Ara bé, com ja notà Coseriu (1967: 36), fins i tot la varietat d’una persona concreta, un idiolecte, presenta variació i, per tant, estrictament parlant no és un sistema lingüístic –o no ho és solament, afegiríem–. A més, este autor, qui als eixos o dimensions de variació diacrònica, diatòpica i diastràtica afegí la variació diafàsica, subratllà, com vorem (apt. VII.3), que les varietats sincròniques –dialectes geogràfics, nivells de llengua i estils– coexistixen, s’interferixen i són «more or less unitary» (1967: 33): formarien «més bé un contínuum» i «solament en la representació esquemàtica apareixen separades unes d’altres» (1980: 114; traducció nostra).

Així i tot, Coseriu considerà com a *sistemes lingüístics* aquelles varietats sincròniques que són alhora sintòpiques, sinestràtiques i sinfàsiques: és a dir, varietats localitzades alhora en els tres eixos d’un temps donat, anomenades per l’autor *llengües funcionals* (ib. 33-34). I així, postulava que una llengua com el Francés, per exemple, «cannot be converted into reality as such except in discourse : it is always manifested in the shape of one or other of the numerous functional languages of which it is comprised.» (ib. 36). Ara bé, donat que, com hem vist, segons Coseriu les varietats formarien un contínuum i no podrien ser separades unes d’altres, cal entendre que, per a l’autor, les *llengües funcionals* són lectures puntuals que assimila als *sistemes lingüístics* pel seu alt grau d’homogeneïtat: una simplificació conscient.

Per tot això, evitem qualificar com a *sistema lingüístic* els geolectes de qualsevol

---

³⁸¹ En la versió original, «eine Sprache eine Menge von [...] Sprachsystemen umfaßt bzw. mit dieser Menge identisch ist. Gelegentlich spricht man von „Subsystemen“, was jedoch problematisch ist, da dieser Terminus impliziert, daß eine Sprache insgesamt ein System sei. Sie ist das jedoch in der Regel allenfalls in einem ganz anderen Sinn als dem der strukturellen Linguistik; eher schon bildet jedes dieser „Subsysteme“ ein System im linguistischen Sinn. In anderen Zusammenhängen spricht man statt von Subsystemen lieber von „Existenzformen“ oder auch von „Varietäten“ einer Sprache.»

nivell jeràrquic (allò que sol concebre's, simplificadament, com a *parlar*, *subdialecte*, *dialecte*, *llengua* o *família lingüística*), i emprem en substitució el terme *lecte*. Quant a l'expressió *varietat lingüística*, la considerem un sinònim de *lecte* que subratlla l'alteritat d'este en relació als altres lectures d'un conjunt lectal³⁸²: així, per exemple, en el capítol VI hem tractat les principals diferències entre les *varietats occitanoromàniques*.

Conseqüentment, distingirem entre *lecte* (amb més o menys variació interna; és també hipònim d'*idiolecte*) i *sistema lingüístic* (sense variació interna). El concepte de *sistema lingüístic* seria, a jutjar per la bibliografia, una simplificació de la realitat, però útil per a explicar com funciona el llenguatge humà com a codi de comunicació.

VII.1.2. Diasistema segons els diccionaris i l'ús de la literatura lingüística

Per a valorar si el conjunt occitanoromànic pot ser considerat un diasistema –com hem vist en l'apt. VI.4.1 que fan alguns autors–, cal primer determinar què significa este terme. La definició que en dona el DNV és la següent:

«**diasistema** [diasistéma] *m. LING.* Conjunt dels trets lingüístics comuns i divergents de dos o més varietats lingüístiques.» (DNV)

Un exemple d'ús amb este sentit podria ser el passatge on Lamuela i Murgades (1984: 19) consideren que «la normativa fabriana reflecteix el diasistema dels dialectes catalans: integra el que tenen en comú i pren en consideració el caràcter equivalent de les divergències». Estos autors parlen de trets comuns («el que tenen en comú»); ara bé, per un altre costat parlen de les relacions («les divergències»). Per tant, potser en realitat conceben el diasistema com un conjunt de relacions (semblances o diferències) entre lectures, i no pròpiament com un conjunt de trets lingüístics (comuns o divergents).³⁸³

La concepció del DNV no es correspon a l'ús, ja que no sembla explicar cap de les 52 ocurrences del terme *diasistema* (o *diasistemes*) que apareixen en el Corpus Informatitzat del Valencià de l'AVL.³⁸⁴ De fet, la definició no es correspon, estrictament, amb cap de les concepcions que presenten els autors que han teoritzat al respecte –seran analitzades en els pròxims apartats–. I tampoc es correspon amb els significats amb els quals trobem repetidament usat el terme *diasistema* en l'obra d'altres lingüistes, com

³⁸² Eventualment, varietat lingüística subratlla l'alteritat d'un *lecte* en relació a un altre *lecte* considerat com a no marcat, com l'estàndard.

³⁸³ La concepció de Lamuela, que és un dels teòrics del terme *diasistema*, serà estudiada detalladament en l'apt. VII.7. I en l'apt. VII.11 tornarem a la definició del DNV.

³⁸⁴ <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>> [Consulta: 24/8/2020]

vorem més avall.³⁸⁵

Potser, els redactors de la definició del DNV han malinterpretat la informació que proporciona el *Diccionari de lingüística* de Pérez Saldanya *et. al.* (1998):

«**diasistema 1.** Concepte introduït per Uriel Weinreich, i emprat en dialectologia estructural, per a la descripció conjunta dels trets lingüístics i divergents de dues o més varietats dialectals.» (Pérez Saldanya *et. al.* 1998 s. v. *diasistema*)

Com es veu, Pérez Saldanya *et. al.* informen sobre el creador del neologisme, la disciplina on s'usa el concepte i per a què s'usa, però no definixen el concepte mateix (estudiarem la concepció de Weinreich en l'apt. VII.2). En canvi, sí definixen la segona accepció que recullen:

«**diasistema [...] 2.** En la terminologia d'Eugenio Coseriu, cada llengua històrica, en la mesura que és un conjunt de diversos sistemes coexistents que s'intercepten entre si.» (Pérez Saldanya *et. al.* 1998 s. v. *diasistema*)

Esta segona accepció, que sembla més rellevant per a la nostra investigació, es basa en el concepte de *llengua històrica*, que el diccionari de Pérez Saldanya *et. al.* no definix: es tracta essencialment d'una *llengua independent* (v. apt. III.2.1 i III.2.2), ja que Coseriu, presentant el terme/concepte, subratlla l'estatus autònom de la *llengua històrica*, que careixen els dialectes (1980: 109, 115). Ara bé, l'ús que es fa del terme *diasistema* en la literatura lingüística és més flexible —i, de fet, també ho és la concepció de Coseriu, com vorem (apt. VII.3)—.

Alguns autors sí usen *diasistema* o *diasistemàtic* amb el sentit de **llengua diversa lectalment**, és a dir, per a ressaltar la diversitat lectal interna de la llengua. Vet ací alguns exemples:

- Ferrando, Nicolàs, Pérez Saldanya i Salvador (1987: 300): «Cada llengua no és un sistema simple d'elements recíprocament relacionats, sinó un diasistema complex en el qual cal distingir els següents sistemes interns: a) Varietats diatòpiques [...] b) Varietats diastràtiques [...] c) Varietats diafàsiques [...]».
- Sinner, en el seu manual de lingüística de les varietats (2014), es referix a la variació diatòpica, diastràtica i diafàsica d'una llengua, conjuntament, amb el qualificatiu de *diasistemàtica* (*op. cit.* 8); i parla de l'«estructuració

---

³⁸⁵ Encara s'allunya més de l'ús la definició del DIEC: «**diasistema m.** [FL] Descripció conjunta dels trets lingüístics comuns i divergents de dos o més dialectes.»

diasistemàtica de la llengua» (ib. 258; traducció nostra). Per exemple, en la introducció de l'obra tracta els «sistemes de marques diasistemàtiques» que apliquen els diccionaris, i la necessitat d'incloure la “diasistemàtica” (*Diasystematik*) o “dimensió diasistemàtica” en l'ensenyament de llengües estrangeres (ib. 8-9). Més avant reporta que els estudis dialectomètrics sobre els patrons lèxics (*Lexikalisierungsmustern*) que expressen moviment en varietats alemanyes, italianes i franceses mostren que «dins d'una llengua poden existir importants diferències diasistemàtiques» (*op. cit.* 120-121). I dedica l'últim capítol a la dificultat que planteja la «variació diasistemàtica» en la traducció.

- Guillem Calaforra, traduint un passatge de *Das Katalanische* on Meyer-Lübke argumenta que l'anivellament dialectal frena el canvi lingüístic en una comunitat lingüística, s'expressa d'esta manera: «La barreja de diversos elements d'un diasistema lingüístic té com a conseqüència l'anivellament de bell nou de diferències i innovacions que sorgeixen aquí i allà.» Això explica –exemplifica Meyer-Lübke– la «gran unitat lingüística» del francès en Canadà o del castellà en Sud-amèrica i la «relativa unitat lingüística del gran Imperi romà encara al segle i de l'era cristiana. Un canvi lingüístic major només pot donar-se quan s'ha estabilitzat la població» (1998 [1925]: 226).³⁸⁶
- Carsten Sinner i Elia Hernández (2018: 160) aclareixen que, amb el terme *aragonés*, fan referència a un «ensemble d[e] variétés linguistiques» que «ne constitue pas un tout unitaire et homogène» sinó un «diasystème de modalités linguistiques». En este cas, s'usa *diasistema* perquè el grau de diversitat interna de la llengua és considerat especialment elevat; així i tot, els autors encara tracten l'aragonés de llengua (ib. 151), si bé amb matisos (ib. 154, en nota).

En el següent passatge, l'autora també usa *diasistema* per a ressaltar la diversitat lectal interna però d'un lecte (el protoromanç) que no és qualificat explícitament de llengua –almenys no en el passatge citat–:

- Maria Reina Bastardas remarca que els resultats del DÉRom «montrent une grande variation diasystématique du protoroman: variation diatopique, diachronique, diastratique, etc.» (2016: 57).

En els passatges següents, en canvi, es parla de la distància (glotològica) entre dos

---

³⁸⁶ Els *elements d'un diasistema lingüístic* de la traducció correspon a «Elemente einer an sich zusammengehörigen Sprachgemeinschaft» en la versió original alemanya (1925: 181).

diasistemes —o de diasistemes que són distants, clarament—; i ja hem vist que la distància és un dels trets que poden caracteritzar els lectes que són considerades llengües independents (apt. III.2.2):

- Gerald Bernhard (2018: 306) s'ocupa del traçat de la frontera «entre le diasystème allemand et le diasystème italien».
- Lluís Gimeno Betí (2005a: 33) reporta que «a partir del segle VIII és el moment en què hom considera que els romanços llatins ja estan formats, és a dir que existeixen ja tantes diferències entre el llatí vulgar i la parla quotidiana que ja es pot pensar en dos diasistemes diferents: el llatí, per una banda, i el romanç, per l'altra».
- Sinner (2014: 44) reporta que la recerca «ha mostrat clarament que les llengües criolles no són, des d'un punt de vista lingüístic, dialectes de les llengües d'origen sinó diasistemes propis (autònoms), vista la seua diferència, sobretot morfològica i sintàctica».

Ara bé, els passatges anteriors no fan referència explícita a la variació lectal interna dels diasistemes; potser perquè els autors usen precisament el terme *diasistema* per a subratllar eixa diversitat.

Contràriament a l'ús de *diasistema* que focalitza (explícitament o implícita) en les diferències lectals internes d'un lecte ja definit (generalment, una llengua), altres autors es referixen a un **conjunt de lectes que conformen un lecte major**; focalitzen, encara que siga implícitament, en les semblances dels lectes, que en la majoria d'autors són geolectes:

- El projecte d'investigació ETLEN, que estudia i compara múltiples geolectes locals, tracta de traçar, amb mètodes quantitatius, la frontera entre el «diasistema gallego-portugués y l'asturleonés»³⁸⁷.
- Lluís Fornés (2010: 225) aclaria que «quan, seguint la proposta de Loïs Alibert, parlem, estrictament des del punt de vista lingüístic, de “diasistema occitano-romà” fem referència a: Un conjunt de sistemes interns (compost de diverses varietats o sistemes d'isoglosses), que s'estén entre Llemotges, Alacant, Bordeus i La Gàrdia».
- Lluís López del Castillo (1976³⁸⁸, citat per Molins 1990: 191) considera que «el

---

³⁸⁷ <<https://www.unioviado.es/etlen/proyectu.html>> [Consulta: 16.05.2020]

³⁸⁸ Lluís LÓPEZ DEL CASTILLO (1976). *Llengua estàndard i nivells de llenguatge*. Barcelona: Laila.

sistema fonològic català rep matisacions, determina els seus contorns i en més d'un cas troba explicació coherent gràcies al conjunt dels dialectes (o diasistema)». Este autor, com es veu, no es limita explícitament a varietats geogràfiques només –almenys no en el passatge citat–.

- Miquel Àngel Pradilla (2008: 129) considera que «el català occidental conforma un únic diasistema caracteritzat pel contrast amb l'altre gran dialecte (l'oriental)»³⁸⁹.

Com es veu, es parla tant del diasistema catalanovalencià occidental com del diasistema catalanovalencià; i també –com ja havíem vist en l'apt. VI.4.1– es parla del diasistema occitanoromànic. En esta concepció, doncs, *diasistema* no seria una categoria taxonòmica fixa sinó un conjunt de lectes que conformen un lecte major, i este pot ser d'un nivell més o menys allunyat de l'idiolecte o del parlar local; per tant, no és necessàriament una llengua independent o *històrica*.

Alguns autors usen *diasistema* per a referir-se a un geolecte antic del qual haurien sorgit múltiples geolectes actuals.

- Germà Colón, en *El léxico catalán en la Romania*, basant-se en «determinats trets comuns (d'índole fonètica, morfològica, sintàctica, lexical, etc.) presents en algunes varietats romàniques, «assenyal[a] l'existència d'uns diasistemes llatins que constitueixen el tronc de cada grup de parlars romànics»; i a partir del seu estudi lèxic, conclou que «el català, l'occità i el francès remunten a un d'aquests diasistemes, que en direm “llatí gal·lic”», distingit per l'autor del diasistema «“llatí hispànic”, base del portuguès i del castellà» (1993: 17).
- Radatz (2012) finalitza el seu repàs i replantejament del debat sobre la subagrupació del catalanovalencià conclouent que la qüestió «no pot rebre una resposta única» i que, «[r]eferida al català preliterari, la subagrupació s'ha de fer clarament amb la gal·loromànica com a diasistema catalano-occità» (2012: 215).

En els passatges anteriors, *diasistema* es podria interpretar com allò que Bèc anomena *protosistema* (apt. VII.4). Però potser estos autors no expliciten la diversitat lectal interna com tampoc ho fan altres que parlen de diasistemes actuals. Potser apliquen a la sincronia d'un temps passat algun dels usos que ja hem vist.

---

³⁸⁹ Pradilla, en un altre passatge: «la taxonomia intralingüística que ens arriba de la romanística ens presenta un diasistema amb dos grans blocs: l'oriental i l'occidental» (2008: 122).

Segons tot això, les concepcions amb les quals usen *diasistema* (i *diasistemàtic*) els lingüistes estudiats que no teoritzen sobre eixe terme serien, aparentment, dos:

1. ‘llengua –o geoelecte– amb diversitat lectal’;
2. ‘conjunt de (geo)lectes que conformen un geoelecte’

Per tant, els autors dels passatges citats semblen coincidir en usar *diasistema* per a fer referència a qüestions glotològiques³⁹⁰ i relacionades amb la variació lectal en sincronia: es referirien a ‘(un tipus de) geoelecte amb diversitat lectal interna’ o, vist des d’una perspectiva complementària (ascendent), ‘un conjunt de lectes semblants que conformen un (tipus de) geoelecte’. Eixe geoelecte és en alguns autors una llengua independent distant –o una llengua (independent) a seques– i en altres és un geoelecte d’algun altre nivell. Estos usos es veuen emparats pel model de variació de Coseriu (el vorem en l’apt. VII.3), a pesar que este autor focalitze en la *llengua històrica* i la seua diversitat interna.

Per a la present investigació seria rellevant l’aplicació del concepte a la variació geoelectal, com fan part dels autors: *diasistema* com a ‘conjunt de geoelectes semblants que formen un (tipus de) geoelecte’ o ‘(tipus de) geoelecte format per diversos geoelectes’. Ara bé, la consulta de múltiples lexicons de lingüística³⁹¹ i de manuals de dialectologia o de lingüística de les varietats³⁹² no ens ha permès aclarir què seria, exactament, un *diasistema* en eixe sentit; i si requerix un grau de cohesió determinat. Açò últim és important: com hem vist, hi ha autors que semblen equiparar *diasistema* a un geoelecte d’un –suposat (v. III.2.5)– nivell taxonòmic determinat: *llengua distant*.

Per això, a continuació estudiarem què entenen per *diasistema* els autors que han teoritzat sobre el concepte/terme (Weinreich, Coseriu i altres); i després, en el cas que hi haja una accepció de *diasistema* rellevant per al nostre estudi, provarem de definir-la.³⁹³

---

³⁹⁰ Ossenkop (2018: 196) aclaria que els investigadors del projecte ETLEN «utilisent le terme de *glottologique* pour faire référence exclusivement au système ou au diasystème de la langue sans tenir compte de facteurs sociologiques ou psychologiques».

³⁹¹ Entre altres, Bußmann (2008), Dubois *et al.* (2012) i Glück i Rödel (2013).

³⁹² Entre altres, Viaplana (2002), Chambers i Trudgill (2004) i Sinner (2014).

³⁹³ Una síntesi dels apartats VII.2 a VII.9 (és a dir, la nostra conclusió sobre què és per a cada teòric un *diasistema*) s’oferix en l’apt. VII.10, per a facilitar la comparació de les diverses concepcions.

VII.2. La concepció de Weinreich

Uriel Weinreich és considerat el creador del neologisme *diasistema*³⁹⁴. En l'article «Is a structural dialectology possible?» (1954), l'autor explicava que la lingüística estructural concebia la llengua (*language*) com un sistema únic i tancat (on els membres es definixen per oposició entre ells) i requeria per a la seua descripció triar «only one variety of the aggregate of systems which the layman calls a 'language'»; però trobava en la delimitació d'eixe sistema homogeni (el seu objecte d'estudi) «one of the major problems», degut a la variació del llenguatge (ibíd. 388-389).

Com a solució, Weinreich descartava limitar-se a la descripció d'idiolectes –que ell considerava homogenis i, per tant, sistemes lingüístics³⁹⁵–, perquè la tasca de la lingüística estructural esdevindria «inexhaustible» i els seus resultats «trivial and hardly worth the effort». «Fortunately» –considerava l'autor–, la recerca havia progressat i ja no requeria «absolute uniformity as a working hypothesis»; però la disciplina encara necessitava «procedures for constructing systems of a higher level out of the discrete and homogeneous systems that are derived from description» (ibíd. 389-390).

A més, un estructuralisme «orthodox» no permetria –segons l'autor– la comparació de sistemes lingüístics o l'estudi, en diacronia, de «gradually changing systems». Un estructuralisme «flexible» ja havia abandonat la «illusion of a perfect system», però Weinreich proposava pegar un pas més: segons ell, *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectures poc heterogenis, que l'autor assimila a sistemes lingüístics³⁹⁶– parcialment semblants poden ser comparats, tant sincrònicament o diacrònicament, si els investigadors els conceben com un diasistema; és a dir, un sistema de *sistemes lingüístics* parcialment semblants (ibíd. 391).

Així fou definit el concepte de *diasistema*³⁹⁷ per l'autor:

«A 'diasystem' can be constructed by the linguistic analyst out of any two systems which have partial similarities (it is these similarities which make it something different from the mere sum of two systems). But this does not mean that it is always a scientist's construction only: a 'diasystem'

---

³⁹⁴ Per exemple, per Lamuela i Murgades (1984: 84) i per Sumien (2006: 113).

³⁹⁵ De fet, tot lecte és heterogeni, fins i tot l'idiolecte, com ja hem avançat en l'apt. VII.1.1.

³⁹⁶ Com hem dit, Weinreich considera que els idiolectes són homogenis. Ara bé, també tracta com a sistemes lingüístics altres lectures propers (amb poca heterogeneïtat interna), com vorem.

³⁹⁷ Com a denominacions alternatives (per a «people allergic to such coinages»), l'autor contemplava *supersistema* o *sistema de nivell més alt*.

is experienced in a very real way by bilingual (including 'bidialectal') speakers and corresponds to what students of language contact have called 'merged system'.» (Weinreich 1954: 390)³⁹⁸

Weinreich comenta també que un parlant pot localitzar la procedència aproximada d'un interlocutor que parli un altre dialecte a partir de les oposicions del diasistema que formen les varietats dialectals de l'un i de l'altre (1954: 390). Però no sembla que l'autor use el concepte de *diasistema* per a explicar la intercomprensió, com vorem que fan altres autors.

Segons la definició que acabem de veure, entre els parlants que poden experimentar diasistemes Weinreich inclou locutors *bidialectals* i *bilingües*, i l'autor lleva importància a la distinció entre eixos dos conceptes. A més, si bé exemplifica sempre amb «several types of Yiddish» (ibíd. 390) –ho fa així «for the sake of consistency» (ibíd. 391)–, tractant els contínuums lingüístics parla de la «transition between folk Dutch and folk German»³⁹⁹ (ibíd. 396) i tractant de *merged systems* (1953: 8) parla d'un parlant bilingüe d'anglès i rus. Per tant, sembla que l'investigador pot estudiar, en el marc d'un diasistema, *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectures poc heterogenis– qualssevol (sempre que presenten semblances), ja siguin varietats d'una mateixa llengua o de llengües diferents (fins i tot genèticament distants).

Alhora, es dedueix de la definició que alguns diasistemes estudiats són «a scientist's construction only» (1954: 390). El lingüista pot construir diasistemes «*ad hoc* out of any number of varieties for a given analytic purpose» (ibíd. 395). Considerant això i, a més, que Weinreich desenvolupa el concepte de *diasistema* precisament per la dificultat de delimitar varietats homogènies (degut a la variació del llenguatge) i que concep la possibilitat de contínuums entre allò que el llec considera llengües diferents, es desprén –entenem– que Weinreich no contempla la possibilitat d'usar el concepte de *diasistema* per a agrupar varietats (per exemple, les varietats romàniques en un número concret de diasistemes) ni de classificar agrupacions de varietats en distints nivells (com parlars, subdialectes, dialectes, llengües, etc.). La utilitat seria, simplement, comparar dos

---

³⁹⁸ Per a comprendre del tot eixa definició cal, doncs, aclarir també a què es referix l'autor amb *merged system*. Weinreich remet a la seua obra *Languages in contact* (1953: 8 i següents), on es demana si els dos sistemes lingüístics que entren en contacte en parlants bilingües coexistixen o bé es combinen (*merge*, en l'original anglès). Per exemple, ¿l'inventari de sons de l'anglès i el del rus poden ser considerats un mateix sistema en un parlant bilingüe? L'autor rebutja la resposta afirmativa que donava Swadesh, i considera que els sistemes coexistixen. Ara bé, no descarta que alguns parlants bilingües interpreten com a combinades «at least parts of the linguistic systems»; però advertia que això encara caldria investigar-ho.

³⁹⁹ Cal tindre en compte que –com s'ha vist en l'apt. III.2.6–, segons Weinreich forma part de l'estandardització «to affirm the identity of a language, to set it off discretely from other languages» del contínuum (ibíd. 396).

o més *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectures poc heterogenis– qualssevol que són parcialment semblants.⁴⁰⁰

Alhora, Weinreich proposa –«without defining ‘dialect’ for the time being»– considerar la dialectologia l’estudi de les «partial differences» que hi ha entre els *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectures poc heterogenis– del diasistema estudiat (este seria un grup de «different systems» que són tractats conjuntament «because of their partial similarity»), sense referències geogràfiques⁴⁰¹: inclou diferències en l’inventari (per exemple, de fonemes) i diferències en la distribució (per exemple, de fonemes en cognats en les diferents varietats) (ibíd. 390, 393, 395). La següent imatge mostra la manera com Weinreich representa l’inventari de fonemes vocàlics del jiddisch, tractat com un «diasystem of three dialects»: central (1), sud-occidental (2) i nord-occidental (3).

Fig. 26 — Inventari vocàlic del jiddisch (Weinreich 1954: 394)

$$_{1,2,3} \parallel \frac{\frac{1/i \sim i}{2/i \sim I}}{3i} \approx e \approx \frac{1/a \sim a}{2,3a} \approx o \approx u \parallel$$

En la imatge s’observa, entre altres coses, que les tres varietats coincidixen en els fonemes /o/ i /u/. Això no implica que, si una paraula té una /o/ en la varietat 1, els seus cognats en les altres varietats tindran necessàriament el mateix fonema. Eixa és una qüestió de distribució, que s’hauria d’estudiar a part.

Per una altra banda, segons Weinreich, les anàlisis diasistemàtiques no es limiten a l’àmbit dels sons; també es pot comparar d’esta manera la gramàtica (per exemple, els gèneres o els tipus de conjugacions).

És interessant notar que el terme *diasistema* fon usat per Kloss –com vorem en l’apt. VII.6– en la segona edició (de 1978) de l’estudi on proposava la distinció entre *llengua per distància* i *llengua per elaboració*; i la proposta de Kloss fon divulgada en l’esfera acadèmica anglòfona per Weinreich amb un treball de 1953 –segons explica el propi Kloss (1978: 9).

⁴⁰⁰ Potencialment totes les varietats del llenguatge humà? Weinreich no ho explicita.

⁴⁰¹ Cal subratllar que la dialectologia que proposa Weinreich «contains no necessary references to geography» –ni a altres «extra-structural factors»–. «Non-geographic, structural dialectology does exist; it is legitimate and even promising» (1954: 390).

VII.3. Vogt, Flydal i la concepció de Coseriu

L'aparició de la segona accepció de *diasistema* que recull, com dèiem al principi d'este capítol, el diccionari de Pérez Saldanya *et. al.* (1998)⁴⁰² està lligada als inicis de la lingüística variacional, els orígens i fonaments teòrics de la qual són tractats per Völker (2009 i, en part, 2011). Segons este autor, la disciplina, que «ne peut passer pour bien établie et reconnue que depuis les années quatre-vingt» del segle XX (2009: 28), naix dècades abans gràcies a les aportacions de múltiples «pères fondateurs» (ib. 30): Vogt, Flydal, Coseriu i Hjelmslev. Fon Coseriu qui establí l'ús del terme *diasistema* amb una accepció distinta de la que tenia en Weinreich pròpiament, però per a exposar eixa nova concepció caldrà presentar breument les aportacions teòriques que, al respecte, feren els predecessors Vogt i Flydal i el mateix Coseriu.

En 1947, el lingüiste noruec Hans Vogt tractava la variació de la següent manera: «[i]l existe toujours une série de faits qui peuvent être exprimés de manière très différente» i els motius que «déterminent» el «choix» del parlant «peuvent être de nature très divergente» –l'autor destaca els factors socials («selon le groupe auquel le locuteur et l'allocutaire appartiennent, la situation sociale en général, l'objectif de l'énoncé etc.») i no explicita els factors geogràfics–. Llavors, Vogt observà que, en francès, la variant morfològica *prisse* (per *prenne*, en la 1a ps. sg. del present de subjuntiu) i la variant fonètica [lɛ] (per [le], en l'article *les*) presenten una coocurrència freqüent en l'ús: són formes conservadores que, dins de la llengua, coocorren en un «système» determinat –pròpiament, en un lecte poc heterogeni, que l'autor assimila a un sistema lingüístic–, que l'autor associa a «ce qui dans d'autres contextes est appelé *style* ou *registre de langue*». ⁴⁰³ Amb esta «analyse», concebix una «division du système en plusieurs sous-systèmes» (*systèmes partiels* és la traducció literal del mot original noruec *delsystemer*), que Vogt explica –o intenta explicar– de la següent manera: «le sous-système» del qual formen part les variants *prisse* i [lɛ] «appartient à une étape plus ancienne de l'évolution du français», quan estes dos formes eren «générale[s] à tous les niveaux de styles» (Vogt 1947: 297, citat i traduït per Völker 2009: 30).

---

⁴⁰² «**diasistema** [...] 2. En la terminologia d'Eugenio Coseriu, cada llengua històrica, en la mesura que és un conjunt de diversos sistemes coexistents que s'intercepten entre si.» (Pérez Saldanya *et. al.* 1998 s. v. *diasistema*)

⁴⁰³ Per tant, sembla que l'autor no es referix a un geolecte de caràcter conservador, sinó a un estil arcaïtzant.

Els «effetti di elementi anacronisti in testi contemporanei» (per exemple, en cançons o poesies) són, segons explica Völker (2011: 321), el punt de partida del romaniste noruec Leiv Flydal, el primer investigador «généralement cité» quan es tracten els orígens de la lingüística variacional. Este autor fa la següent consideració en un article de 1952⁴⁰⁴:

«Selon nous il est normal que les sujets parlants se rendent parfois compte de l'ancienneté ou de la nouveauté des formes qui sont à leur disposition, et le choix qu'ils font entre ces formes s'explique parfois par la conscience qu'ont les sujets parlants de la succession dans le temps des systèmes linguistiques [–pròpiament, cronolèctes, que l'autor, probablement per considerant-los poc heterogenis, assimila a sistemes lingüístics–] auxquels ces formes appartiennent.» (Flydal 1952: 241, citat per Völker 2009: 31)

Entre els exemples que dona Flydal està «l'anacronismo sintattico *les mains me suis lavées* per *Je me suis lavé les mains* [...] nella canzone francese *À la claire fontaine*», segons reporta Völker (2011 : 321). I l'objectiu de l'autor noruec, segons anuncia en la introducció del seu article, és intentar «d'arriver à une représentation d'ensemble, réduite à sa plus simple expression, des rapports existant entre certains aspects du style et la langue»⁴⁰⁵ (Flydal 1952: 241, citat per Polo 2008: 294).

Aussi un poète d'aujourd'hui qui désire évoquer des temps révolus aura-t-il volontiers recours à une construction grammaticale dont il pense qu'elle sera considérée par ses auditeurs ou lecteurs comme étant «d'époque». Il apparaît donc que, dans les cas cités, les sujets parlants se plaisent à opérer pour un moment avec un autre système linguistique [–pròpiament, lècte–] que celui avec lequel ils opèrent d'habitude, à savoir avec un système qu'ils considèrent comme appartenant au passé. (Flydal 1952: 242, citat per Völker 2011: 321)

La presència d'anacronismes és explicada per Flydal, concretament, com a resultat de «l'intégration momentanée à une structure [= lècte] donnée d'un système partiel [= forma] antérieur» (Flydal 1952: 241, citat per Völker 2009: 29). Per a donar sentit a este passatge i altres que citarem cal tindre en compte que Flydal amb *estructura* es referix a una varietat lingüística de la llengua –que l'autor assimila a un sistema lingüístic– i amb *sistema parcial* es referix a una forma de l'*estructura* (una construcció gramatical determinada, per exemple). Esta accepció de *sistema parcial* –advertim– contrasta, al

---

⁴⁰⁴ Cal advertir que no hem tingut accés a l'article de Flydal. Es tracta, segons comenta Völker (2011: 320), d'un text «non accessibile facilmente e abbastanza sconosciuto come testo intero». Per això, provem de reconstruir el model de Flydal a partir de citacions presents en obres d'altres autors, així com els comentaris d'estos. Cal dir, a més, que una «*Historia de la linguistique variationnelle* reste encore à écrire», segons informa Völker (2009: 29).

⁴⁰⁵ El títol de l'article de Flydal (1952) és «Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue».

nostre entendre, amb l'ús que havia fet Vogt, qui amb eixa expressió semblava referir-se a un lecte poc heterogeni assimilat a un sistema lingüístic, com hem vist (és a dir, per a referir-se a allò que Flydal anomenaria *estructura*).⁴⁰⁶

«dans le cadre d'un idiome donné le sujet parlant peut choisir pour des fins d'expressivité, dans une mesure qui est déterminée en partie par des facteurs sociaux non inhérents aux structures linguistiques en tant que systèmes, en partie par des facteurs purement linguistiques, entre des systèmes partiels appartenant à des structures qu'il reconnaît pour anciennes, provinciales ou vulgaires. En choisissant l'un ou l'autre il accomplit ce qu'on appelle une opération d'ordre stylistique» (Flydal 1952: 253, citat per Gerstenberg 2010: 240).

Com es veu, Flydal situa la variació en tres dimensions o eixos: diacrònic, diatòpic i diastràtic. Quant a estos tres térmens, el primer ja havia sigut usat per Saussure, però els altres dos apareixen per primera volta en l'article de Flydal –considerat «il primo schizzo di una teoria delle varietà» (Völker 2011: 319)– i poden ser atribuïts a eixe autor (Völker 2009: 32). Flydal, a més, subratlla que els sistemes parcials (formes) d'una estructura (varietat lingüística) determinada coincidixen en el temps, l'espai i l'estrat social:

«Le tout systématique qu'est la structure de langue se divise en systèmes partiels. Ces systèmes partiels sont les uns par rapport aux autres des coexistences temporelles qui sont en même temps des coexistences spatiales et sociales. Nous les nommons coexistences structurales régulières.» (Flydal 1952: 255, citat per Völker 2011: 322-323)

D'interés per a la present investigació és, més bé, el terme *arquitectura de conjunt* de Flydal, que posteriorment Coseriu usarà com a sinònim de *diasistema*. Però per a exposar el concepte al qual es referix Flydal cal tindre en compte que este autor concep la integració, en una varietat determinada, de formes procedents d'altres varietats, tant diacròniques –segons ja hem vist– com sincròniques:

«Ces systèmes partiels sont plus ou moins facilement remplaçables par d'autres systèmes partiels que le sujet parlant trouve opportun d'emprunter à d'autres structures de l'idiome. Un système partiel qui est transporté d'une structure dans une autre, de successivité temporelle, spatiale ou sociale qu'il est normalement, se convertit en une coexistence par rapport aux autres éléments dont se compose la structure à laquelle il est intégré. Nous appelons de tels systèmes partiels des *coexistences structurales d'emprunt*» (Flydal 1952: 255, citat per Wunderli 2005: 61)

«Ces coexistences d'emprunt, moins solidaires de leurs nouvelles coexistences que les systèmes partiels auxquels elles sont substituées, retiennent l'attention de l'allocutaire par leur *hétéroclise*.

---

⁴⁰⁶ Cal dir que, en la introducció de l'article, Flydal remet a Vogt, «notamment pour ce que nous avons appelé l'intégration momentanée à une structure donnée d'un système partiel antérieur» (Flydal 1952: 241, citat per Polo 2008: 294). I, segons Völker (2009: 29), la «idée des systèmes partiels» que Vogt havia «esquissé» fon una de les «sources théoriques». Potser, de Vogt pren el concepte, no la terminologia.

Les *opérations interstructurales* que constituent les transports diachronique, diatopique ou diastratique par lesquels on intègre ces *extrastructuralismes* à la structure dominante [= estàndard], sont donc aptes à servir des fins d'expressivité. Ce sont des instruments de style.» (Flydal 1952: 255, citat per Wunderli 2005: 77)

Este tipus de préstecs ocasionals, que també són anomenats *extrastructuralismes intraindiomàtics* per Flydal, segons ell formen junt amb l'*estructura* (varietat lingüística) «un ensemble que [...] nous appellerons ici *architecture d'ensemble de la langue* ou simplement l'*architecture de langue*» (Flydal 1952: 245, citat per Völker 2009: 31). Així, per exemple:

«on peut dire qu'une architecture de langue donnée se caractérise entre autres choses par l'exploitation effective des possibilités de tirer des effets stylistiques d'emprunts faits à des structures spatialement éloignées appartenant au même idiome.» (Flydal 1952: 250, citat per Wunderli 2005: 77)

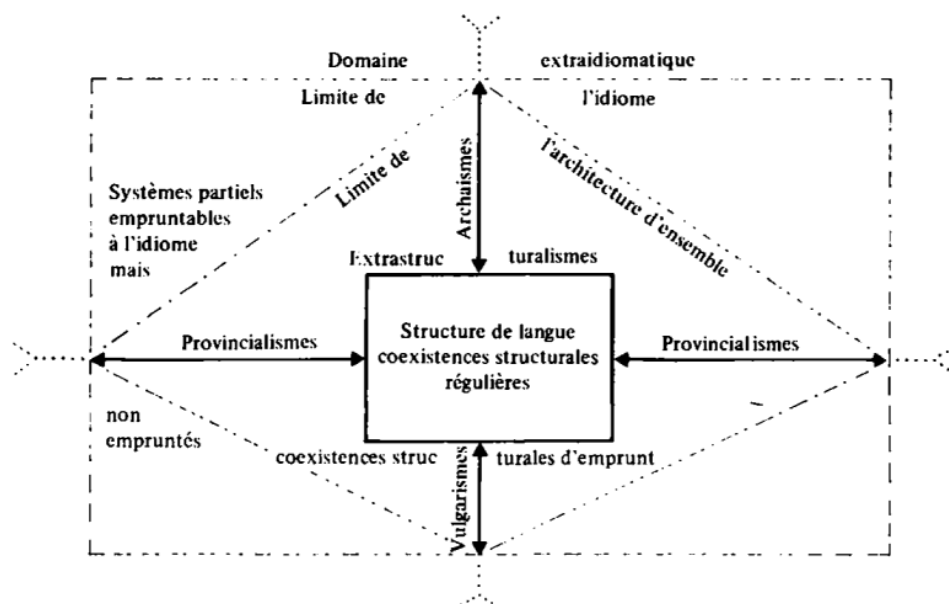
Per tant, en una determinada *arquitectura de conjunt* hi ha sistemes parcials (formes) de dos tipus: «coexistences structurales régulières» (formes pròpies de la varietat en qüestió) i «coexistences structurales d'emprunt» o *extrastructuralismes* (formes prestades a altres varietats de la llengua, sincròniques o diacròniques). A més, Flydal considera que una arquitectura de conjunt és «un tout systématique formé de parties solidaires, dont la solidarité réciproque est moins accusée que celle qui existe entre les différentes parties de la structure» (Flydal 1952: 245, citat per Völker 2009: 31).⁴⁰⁷

Vet ací l'esquema que oferix Flydal per a visualitzar com l'*estructura* (varietat) estàndard d'una llengua s'emmarca en una arquitectura, un conjunt que és major però no abasta tota la llengua o idioma:

---

⁴⁰⁷ Cal advertir que el passatge on Flydal tracta el concepte d'*arquitectura de la llengua* no és de fàcil comprensió: «n'est pas anodin en ce qui concerne son interprétation» segons Völker (2009: 31).

Fig. 27 — Estructura (de l'estàndard), arquitectura i idioma segons Flydal (1952: 86, reproduït en Zimmer 1978: 61)

Segons interpreta Völker, «Flydal sous-entend le niveau de la *parole*, c'est-à-dire qu'il parle d'éléments empruntés lors de l'acte de la *parole* à d'autres sous-systèmes/varietés que celui qui forme le registre de base de l'énoncé en question. En revanche, en proposant le terme d'«architecture», Flydal pense plutôt à quelque chose de systématique qui dépasse la *parole*» (2009: 31).⁴⁰⁸

Este constructe teòric sembla estar motivat, atenent al següent passatge de la introducció de Flydal, per la necessitat, postulada per Saussure (1995 [1916]: 114-117), d'estudiar la sincronia i la diacronia separadament.

«Cette formule [= l'intégration momentanée a une structure donnée d'un système partiel antérieur], qui permet de conserver intacte, en face des abondantes survivances qui caractérisent certaines langues, la distinction de principe établie par Saussure entre les plans synchronique et diachronique, nous avons taché de l'élargir en l'appliquant á d'autres perspectives que celle temporelle et de lui donner ainsi une validité plus générale.» (Flydal 1952: 241, citat per Polo 2008: 294)

I així és com «l'arcaïsmo» està, com destaca Völker (2011: 319), «[a]lle origini della linguistica variazionale».⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Cf. amb la interpretació de Wunderli (2005: 77).

⁴⁰⁹ Völker subratlla també que «per Flydal la dimensione diacronica non è solo la prima di queste dimensioni all'interno della sua logica argomentativa, ma che ovviamente il termine diacronico gli serve anche da modello per forgiare i neologismi diatopici (cf. Flydal 1952, 248) e diastratici (cf. ib. 252, fig. 5). Si può precisare che il modello probabilmente non è solo il termine diacronia, ma tutta la dicotomia saussuriana diacronia vs. sincronia, poiché Flydal considera anche un livello sintopico (i.e. una varietà

Poc després de l'aportació de Flydal, Weinreich «introduit les notions de “variety” (p. 389) et de “diasystem” (p. 390)», segons informa Völker (2009: 32). Ho feu en un article de 1954 al qual ja hem fet menció en l'apt. VII.2., on hem vist que Weinreich creà el terme *diasistema* per a referir-se a un conjunt de *sistemes lingüístics* parcialment semblants construït pel lingüiste per a comparar-los, on els *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectes poc heterogenis, que l'autor assimila a sistemes lingüístics– poden representar varietats d'una mateixa llengua o de llengües diferents (fins i tot genèticament distants), tant sincròniques com distanciades en el temps. No obstant, este autor també descriví l'inventari vocàlic del «Yiddish considered as a diasystem of three dialects, 1. Central ("Polish"), 2. Southwestern ("Ukrainian"), and 3. Northwestern ("Lithuanian")» (1954: 394); ací el diasistema, format per tres geolectes, sí és considerat –o s'associa a– un lecte, la llengua jiddisch. I amb açò, el mateix Weinreich obrí la porta a ampliar el concepte i l'ús del neologisme.

El lingüiste romanés Eugen Coșeriu, que signava com a Eugenio Coseriu, proposà un model de la variació que integra diverses aportacions dels seus predecessors. Segons reporta Völker:

«Eugenio Coseriu a repris, unifié, modifié et surtout promu les instruments terminologiques proposés par Flydal et Weinreich en confirmant l'usage des termes *diasystème*, *diatopique* et *diastatique*, en écartant l'axe *diachronique* et en introduisant une dimension nouvelle qu'il a appelée *diaphasique* dont les sous-catégories consistent dans les différents niveaux de style (au sens rhétorique^[410]).» (Völker 2009: 32)

Coseriu també introduí –segons informa Glessgen (2012: 111)– la noció de *llengua històrica*, en la qual ens detindrem breument per estar relacionada amb *diasistema*. Es tracta essencialment –entenem– d'una *llengua independent* (v. apt. III.2.1 i III.2.2), ja que l'autor, presentant el terme/concepte, subratlla l'estatus autònom de la *llengua històrica*, que s'oposa a l'estatus dels dialectes (1980: 108-109, 115). El fet que aquell estatus autònom siga el resultat d'un procés històric sembla explicar la tria terminològica de l'autor⁴¹¹.

---

diatopica precisa e distinta da altre varietà diatopiche, cf. ib. 251, fig. 4) e un livello sinstratico (i.e. una varietà diastatica precisa e distinta da altre varietà diastatiche, cf. ib. 252, fig. 5).» (2011: 323)

⁴¹⁰ En nota, Völker aclaria que «[l]a précision concernant le mot “style” s'impose puisque Flydal, dans son article de 1952, parle également de style, mais dans un sens large qui implique la diachronie, la diatopie et la diastatie» (2009: 32).

⁴¹¹ No obstant, també l'estatus heterònom dels dialectes és –al nostre entendre– fruit de la història. Altres reserves al terme *llengua històrica* foren presentades per alguns dels assistents a una conferència de Coseriu

Tractant-se d'un procés, «[u]n dialecte pot estar en camí de desenvolupar-se en una llengua històrica independent» (Coseriu 1980: 108-109; traducció nostra); com a exemple, l'autor aporta el gallec: «hi ha intents de convertir-lo en una llengua històrica independent» (ib. 111). I el procés es pot revertir: «una llengua històrica pot estar en camí d'esdevindre un dialecte d'una altra llengua històrica, encara que [açò ocorre] més rarament en l'Europa occidental» (ib. 108-109).

La causa última sembla ser, o sol ser, la construcció (i, eventualment, deconstrucció) de nacions, nacionalitats o pobles; de fet, l'autor usa a voltes l'expressió *llengua nacional* (1986: 39-40, 42, 49):

«La historicitat [(*Das Historische*)] [de la llengua històrica] [...] consistix [...] en la construcció [...] de nacionalitats o de pobles [...]» (Coseriu 1980: 121; traducció nostra)

«con mucha frecuencia, sobre todo en lo que atañe a las «lenguas» históricas, en el sentido más usual de ese término, la comunidad se identifica con la nación.» (Coseriu 1986: 73)

L'assignació de geolectes (*dialectes*, en la seua terminologia⁴¹²) a una llengua històrica determinada pot donar-se, segons Coseriu, quan existix una llengua comuna (*Gemeinsprache*) –és a dir, quan un geolecte concret funciona com a referència⁴¹³– o bé abans d'existir la llengua comuna:

- En el primer cas, «tots els dialectes que estan relacionats més estretament amb una llengua comuna [determinada] que amb qualsevol altra llengua comuna son assignats, juntament amb eixa llengua comuna, a la mateixa llengua històrica». Entre altres exemples, Coseriu tracta el gallec, que considera «un dialecte de la llengua històrica portugués (o situat en el sistema dialectal “gallego-portugués”)» –l'autor escriu en 1980, abans d'establir-se la normativa gallega–.⁴¹⁴ (1980: 110; traducció nostra)

---

en 1977, en el torn de discussió. E. Haugen: «As he has himself pointed out, dialects are also historical, in fact normally, they are older than the standard languages. The word “historical” or even “traditional”, as we may interpret his word, is therefore not really a sufficient criterion» (1980: 116). H. Kloss: «També jo voldria, sobretot, demanar que l'expressió “llengua històrica” siga reconsiderada, ja que actualment apareixen [*entstehen*] noves llengües estàndard [*Standardsprachen*] i llengües elevades [*Hochsprachen*], efectivament. [...] Estes, precisament, no són llengües històriques, sinó llengües noves [*junge*] [...]» (1980: 118; traducció nostra). Per tant, sembla clar que Coseriu no justifica de manera convincent esta tria terminològica.

⁴¹² «És recomanable, d'acord amb una tradició ja llarga, continuar usant el terme *dialecte* solament per a les unitats sintòpiques»; això és, per als geolectes. (Coseriu 1980: 112; traducció nostra)

⁴¹³ De la *llengua comuna* (el geolecte de referència) forma part, segons Coseriu, la llengua estàndard (*Standardsprache*). (1980: 113)

⁴¹⁴ Hi ha casos particulars. Per exemple, el «sard, com no es relaciona amb cap llengua més que amb una altra, resta delimitat indirectament (negativament) com a una llengua històrica autònoma.» (1980: 111)

- Si no hi ha una llengua comuna, l'assignació té lloc en base a criteris interns («semblances objectives») «triades convencionalment» o en base a «criteris externs» (com «per exemple» el fet que els parlants tinguen la «consciència» de parlar la mateixa «llengua» (ib.). «Naturalment estes classificacions sempre són provisionals solament, i són convencionals, perquè en este cas precisament les llengües històriques no apareixen com a tals, delimitades.» (ib. 121). Com a exemple, Coseriu parla de les «Indianersprachen» en Sud-amèrica: els lingüistes –informa– no s'han posat d'acord sobre el seu número perquè apliquen criteris distints. (ib. 110)

Ací, Coseriu no tracta els detalls del procés històric de constitució d'una llengua històrica, sinó més bé com els lingüistes fan l'assignació (*Zuordnung*) de dialectes a una llengua històrica. Això contrasta amb Kloss (1978), qui es limita a estudiar quins trets presenten les llengües que són habitualment considerades independents (v. apt. III.2.2). En qualsevol cas, Coseriu té en compte, com Kloss (1978), també qüestions extralingüístiques:

«en la delimitación usual de las «lenguas» como conjuntos identificables y autónomos de tradiciones del hablar (*lenguas históricas* o *idiomas*⁴¹⁵), se tienen en cuenta no sólo criterios estrictamente lingüísticos, sino también criterios históricos, políticos, culturales, etc.» (Coseriu 1986: 36)

Per tot això, sembla que per a Coseriu una *llengua històrica* és el que, en la terminologia de Kloss, anomenem una *llengua independent*; i generalment és, en concret, una *llengua elaborada* –pot ser també *distant* o no (v. apt. III.2.2)–.

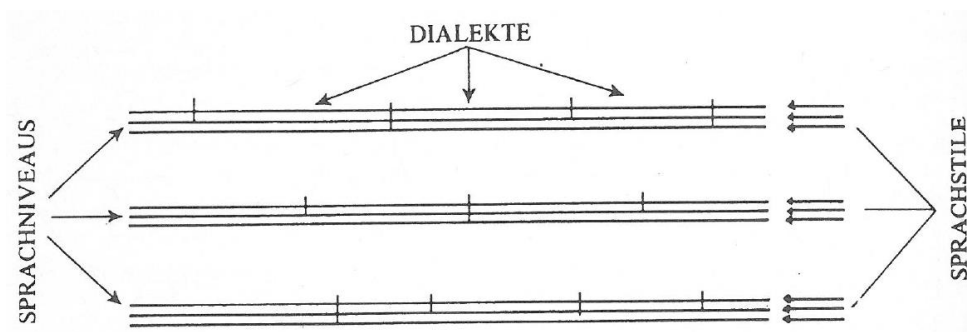
La llengua històrica presenta una «subdivisió» (*Unterteilung*) en no solament dialectes geogràfics sinó també nivells de llengua i estils. Açò és il·lustrat per Coseriu amb la següent imatge, advertint que les varietats «en la llengua mateixa representen més bé un contínuum» i «solament en la representació esquemàtica apareixen separades unes d'altres» (1980: 114; la traducció és nostra). Les varietats que es corresponen als «three types of difference (by opposition)» –és a dir, varietats sintòpiques, sinestràtiques i sinfàsiques– són «more or less unitary»⁴¹⁶ (1967: 33):

⁴¹⁵ Com es veu, Coseriu considera *llengua històrica* i *idioma* sinònims, i en un altre passatge qualifica els idiomes de «sistemas lingüísticos autónomos» (1986: 100) –pròpiament, geolectes autònoms–.

⁴¹⁶ Coseriu es referix a «the “local languages” and “regional languages” (*syntopical* techniques), the socio-cultural “levels” of language (*synstratic* techniques: “cultured speech”, “standard speech”, “popular speech”, etc.) and the “styles of language” (*synphasic* techniques: “everyday speech”, “solemn speech”, “colloquial speech”, “the speech of men”, “the speech of women”, etc. and, in the literary language, “poetic

Fig. 28 — Esquema de la llengua històrica segons Coseriu, amb dialectes (geolectes), nivells de llengua i estils (Coseriu 1980: 114)

Com hem dit, Coseriu usà el terme *diasistema* amb la segona accepció que recull el diccionari de Pérez Saldanya *et. al.* (1998). Ho feu per primera volta en una conferència de 1964 sobre l'«Structure lexicale et enseignement du vocabulaire», publicada en 1966. Citarem la versió anglesa de 1967:

«at each point in space there will be found diastatic and diaphasic differences, for each “level of language” one will observe diatopic and diaphasic differences, and in each “style of language” there will be diatopic and diastatic differences. In this sense a historical language is never *one single* “linguistic system”, but a “diasystem”: an ‘ensemble’ of “linguistic systems” between which there is at every stage co-existence and interference» (Coseriu 1967: 33)

Segons Coseriu, «at each point in discourse» es manifesta un *sistema lingüístic* (1967: 36) «which is homogeneous from the three points of view» i que l'autor anomena *llengua funcional*: la llengua «considered at a single point in space, and a single “level of language” and in a single “style of language”» (ib. 33-34) —així com en un temps concret, caldria afegir—. I exemplifica: «[A] historical language —for example “French”— cannot be converted into reality as such except in discourse : it is always manifested in the shape of one or other of the numerous functional languages of which it is comprised.» (ib. 36).

Això no vol dir que Coseriu postule un *sistema lingüístic* particular per a cada acte de parla concret ja que, com vorem, l'autor considera les *llengües funcionals* semblants (solament semblants) als idiolectes («the sum total of the discourse» d'un parlant, ib. 36) o a una «strongly unified common language» (ib. 34), per exemple. Les *llengües funcionals* que conformen el diasistema són, per tant, lectes alhora sincrònics, sintòpics, sinestràtics i sinfàsics que, pel seu alt grau d'homogeneïtat, són assimilats per l'autor a

---

speech”, “the language of prose”, etc.)» són «more or less unitary techniques which correspond to these three types of difference (by opposition)» (1967: 33).

sistemes lingüístics. En els sistemes lingüístics (o *tècniques del discurs*) l'autor inclou la part «“structurable”» del lecte i exclou les «stereotyped expressions» (o *discurs repetit*), ja que estos elements «cannot be analysed [...] since they do not stand in opposition [...]: they have meaning [...] “as a whole”»; per exemple, l'expressió *la nuit tous les chats sont gris* (1967: 30)⁴¹⁷.

En l'article mencionat, Coseriu de fet es referix al diasistema preferentment com a *arquitectura*:

«In agreement with Flydal [...] we call the ensemble of relationships which is made up of the multiplicity of the “techniques of discourse” [= *llengües funcionals*] which co-exist in [a] historical language : *the architecture of language*.» (Coseriu 1967: 35)

Cal recordar que Flydal havia usat el terme *arquitectura* amb un sentit molt diferent, que hem presentat més amunt⁴¹⁸. En qualsevol cas, Coseriu alterna *arquitectura* i *diasistema* per a referir-se al mateix concepte⁴¹⁹, si bé sembla preferir la primera denominació, que és la que usa en el títol de l'apartat on tracta el concepte («“Architecture” and “Structure” of Language» ib. 33). I cal destacar que de les dos últimes citacions, Coseriu definix *diasistema* en un cas com a conjunt de *sistemes lingüístics* o *llengües funcionals* i en l'altre cas com a conjunt de relacions entre estes: per tant, deu referir-se a un conjunt de lectes (quasi) homogenis que estan relacionats; però l'autor focalitza en les diferències.⁴²⁰

En l'*arquitectura* (o *diasistema* –terme «plus usuel aujourd'hui», segons informa Glessgen 2012: 111–) hi ha diversitat d'elements mentre que, en l'*estructura*, hi ha oposició:

⁴¹⁷ Per a Coseriu, «“Languages” are, first and foremost, historic techniques of discourse (or of “speech”)»: açò «comprises lexical and grammatical items (lexemes, catagoremes and morphemes) and the rules for their modification and combination in a sentence». Però les «“Languages”» també contenen «“repeated discourse”»: açò «comprises all that is stereotyped by tradition as “expression”, “sentence” or “locution”». Com a exemple, aporta el cas del mot francès *coi*: «one can say *rester coi*, but one cannot say *un jeune homme coi* [...]. It is, consequently, an inseparable element of the expressions», i, per tant, no forma part de la *tècnica del discurs* (1967: 29).

⁴¹⁸ Flydal designava amb el terme *arquitectura* el conjunt format per una *estructura* (en la seua terminologia, una varietat, concebuda com un sistema lingüístic) i els *extraestructuralismes* (préstecs ocasionals a altres varietats de la mateixa llengua). (Flydal 1952: 245, citat per Völker 2009: 31)

⁴¹⁹ Wesch (1998: 15) critica la metàfora arquitectònica, perquè transmet una imatge estàtica; i considera que *diasistema* (i els tèrmins alemanys alternatius *Varietätenraum* ‘espai/àrea/zona de varietats’ i *Varietätengefüge* ‘entramat/sistema/estructura de varietats’) no presenten eixe problema.

⁴²⁰ Les relacions entre les *llengües funcionals* d'un diasistema són de diversitat (*diversity*), diu Coseriu, si bé presentant els exemples l'autor parla d'analogies (no de diferències). Es tracta, en qualsevol cas, de relacions glotològiques, com mostren els exemples. «In the architecture of language [...] one is able to establish analogous ‘signifiants’ for different ‘signifiés’»: *dîner* ‘sopar’ en França — ‘dinar’ en Suïssa. O es poden establir «analogous ‘signifiés’ expressed by different signifiants»: per exemple, ‘enutjar-se’ es diu *s’ennuyer* — *s’embêter* — *se barber*. (1967: 35)

«The *structure of language*, which concerns exclusively relationships between the terms of a specific “technique of discourse” (“functional language”), must not be confused with the architecture of language. Between the terms which are “different” from the view-point of the structure of language there is *opposition*; between the terms which are “different” from the view-point of the architecture of language there is *diversity*.» (Coseriu 1967: 35)

La distinció entre *llengües funcionals* (lectes alhora sincrònics, sintòpics, sinestràtics i sinfàsics que, pel seu alt grau d’homogeneïtat, són assimilats per l’autor a *sistemes lingüístics*) i l’*arquitectura* (*diasistema*) que formen conjuntament és –entenem– el que porta a negar al *diasistema* la condició de *sistema lingüístic*.⁴²¹ Sembla que això és el que implica Coseriu en passatges com estos:

«Per tant, es pot dir que una llengua històrica mai és un únic sistema lingüístic [*ein einziges Sprachsystem*], sinó un diasistema; un conjunt més o menys complex de ‘dialectes’, nivells i estils de llengua.» (Coseriu 1973: 32⁴²², citat en Harden 1983: 54; la traducció és nostra)

«it is always a functional language which is revealed at each point in discourse (a historical language –for example “French”– cannot be converted into reality as such except in discourse : it is always manifested in the shape of one or other of the numerous functional languages of which it is comprised).» (Coseriu 1967: 36)

«Sometimes one presumes to apply the distinction “language”–“speech” [...] to the internal variety of historical language [...]. But this is an error of method. [...] Thus, it is necessary to treat the different “techniques of discourse” [= *llengües funcionals*] of a historical language as different languages are treated, by considering them separately [...].» (Coseriu 1967: 36)

Coseriu reconeix que el concepte de *llengua funcional* «has the disadvantage of never corresponding to the sum total of the discourse of any one speaker. Indeed, every speaker uses different styles of language, and, to a certain extent, knows and can give expression to techniques which are diatopically and diastratically different from his own» (1967: 36-37). Per una l’altra banda, «[a] strongly unified common language is quite close to this notion (above all as far as syntopic unity is concerned), but does not coincide with it completely.» (ib. 34). Però tot això no significa, opina Coseriu, que «structural description could be abandoned» o que «one should ignore the variety of language»: simplement vol dir que «every opposition must be established and described in the functional language to which it belongs, and that for each point of any sphere of language,

---

⁴²¹ Per tant, una llengua (*llengua històrica o independent*) no seria, pròpiament parlant, un sistema lingüístic. V. l’apt. VII.1.1.

⁴²² COSERIU, Eugenio (1973 [1970]). *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. Tübingen: Narr.

as many descriptions must be made as there are different structures» (ib. 37). Així ho aclaria l'autor:

- Quan «a “language” has to be described», cal decidir en cada cas si el grau de diversitat interna requereix descriure la llengua «as a “collection” of different languages, or if there is a reason for choosing one basic functional language». En el segon cas, quan es tracte d'una «fairly homogeneous common language (where a certain syntopic unity is assumed), one will choose within it the most general “level” (for example, “standard speech”) and a fundamental “style of language” (e.g., “everyday speech”), which will be described first, and one will then describe the “diversities” in relation to this level and this style». En fer-ho –insistix l'autor– «the important thing is not to confuse the systems.» (1967: 37).
- Coseriu aporta un exemple pràctic que clarifica la necessitat de distingir entre les *llengües funcionals* i el diasistema. Hi ha «at least two types of English to be distinguished»: un tipus on existix l'«opposition *can* - *may*» i un tipus on «only *can* occurs». Segons Coseriu, estudiar la freqüència d'ús de *can* i *may* «in the entire English language» du a la conclusió inútil que «*may* “can vary down to zero”». Solament en el primer tipus d'anglès podria «be interesting to establish the proportion between the frequency of *can* and the frequency of *may* in discourse». Considerant «a whole historical language or a whole common language as a single “continuum”» s'ignora que «[l]anguage is above all a system of oppositions» (Coseriu 1986: 36).⁴²³

La diferenciació interna (*Unterdifferenzierung*) que Coseriu fa de la llengua històrica –això és, independent– també val, segons interpreta Sinner, per a altres geolectes («auch für diatopische Varietäten per se Geltung hat», 2014: 63). Cal tindre en compte els següents aspectes del model de Coseriu:

---

⁴²³ Interessantment, ací Coseriu parla de *tipus* d'anglès, no de dialectes –tampoc parla de *llengües funcionals*–. Però podrien ser considerats dos varietats segons la definició d'Ammon (1995: 64-65), per al qual és suficient, per a identificar una varietat, que hi haja com a mínim una variant exclusiva o, almenys, una combinació de variants exclusiva. Ara bé, este autor advertix –com ja hem vist que feia Coseriu– sobre la dificultat d'aïllar varietats: «Sobretot la creolística (l'estudi de llengües pidgin i criolles) ha mostrat que, en la realitat lingüística, els “sistemes” lingüístics [...] de cap de les maneres estan separats tan netament com suggerixen o pressuposen la majoria de descripcions lingüístiques estructuralistes sinó que fins i tot conflueixen [*ineinanderfließen*] parcialment en un mateix individu» (ib. 63).

- Les varietats diatòpiques serien *sistemes lingüístics* complets –pròpiament, són assimilats per l'autor a sistemes lingüístics–, a diferència de les diastràtiques i diafàsiques:⁴²⁴

«Un dialecte en este sentit [= 'geolecte'] –com una llengua, que presenta les mateixes característiques “substancials”– és un sistema lingüístic [*System des Sprechens*] complet; un nivell de llengua [= sociolecte] o un estil de llengua, pel contrari, mai és un sistema [lingüístic] complet i autosuficient, sinó en cada cas un [sistema lingüístic] parcial [...]. [...] un dialecte pot funcionar, eventualment, com a nivell de llengua [= sociolecte] o estil de llengua, però no al revés.» (ib. 112)

«el dialecte és [...] la forma [*Form*] de la llengua històrica que es troba més a prop de la llengua històrica mateixa. Això vol dir que els dialectes són la primera i immediata divisió de la llengua històrica. D'esta manera també un dialecte pot independitzar-se i esdevindre una nova llengua històrica; no així en canvi un nivell de llengua o un estil de llengua [...].» (ib. 113)

- Una *llengua històrica* és un *dialecte* (geolecte) amb un estatus extralingüístic especial:

«Què vol dir “llengua històrica”? [...] no alguna cosa “substancial” (perquè en este sentit els dialectes no són menys històrics que les llengües, especialment perquè es tracta en els dos casos de sistemes lingüístics desenvolupats històricament), sinó solament un estatus històric. [...] un dialecte és una llengua (= sistema lingüístic [aclariment del propi autor]) que s'assigna a una llengua històrica o que es delimita dins d'una llengua històrica» (Coseriu 1980: 109; traducció nostra)

- La diversitat interna en un geolecte pot ser major que en una altra llengua, segons es desprén del següent passatge:

«Strictly speaking, there is, in this respect, no essential difference between two techniques of discourse within a historical language, and two different historical languages. The difference is simply one of degree of diversity : within a historical language the differences are less than between *this language itself* and *another historical language*, and normally they do not affect the whole phonological system, the whole grammar and the whole lexical system, but, according to individual cases, more or less extensive sections of these systems (however, between two different historical languages the differences can be less than, for example, the differences between two “dialects” of a third historical language)» (Coseriu 1967: 35-36)

---

⁴²⁴ Glessgen (2012: 124), tractant «[i]nterrogations sur la théorie de la variation», considera que encara resta «sans réponse univoque» la qüestió de si «la diatopie représente une dimension de nature différente (ciblée sur les locuteurs) que la diastratie et de la diaphasie (ciblées sur l'usage [...])». En qualsevol cas, és de l'opinió que «la variation dans l'espace, dite 'diatopique', produit le type de variétés le plus profondément ancré dans l'évolution des langues ; c'est elle qui est responsable de la formation de langues différentes (comme les langues romanes à partir du latin, ou le galicien et le portugais à partir d'un état de langue commun au Moyen Âge [...])» (ib. 92).

A més, en el seu manual de lingüística (1986 [1983]), Coseriu no usa els termes *diasistema* o *arquitectura* sinó l'expressió *sistema* (o *grup*) de *dialectes* (o *dialectal*); i l'aplica a distints nivells de variació geolectal. Per exemple, quan explica que el «sistema [dialectal]» del baix alemany o *Niederdeutsch* –un dialecte del qual «ha alcanzado el prestigio de lengua literaria y nacional» en els Països Baixos– forma part, junt a l'alt alemany o *Hochdeutsch* del «sistema de dialectos alemanes», el qual, junt «al frisón y al inglés, por un lado, y, por otro, al danés, sueco, noruego e islandés», forma part del «sistema de las lenguas germánicas» (ib. 40-41).

Per tot això podem dir que, per a Coseriu, el *diasistema* o *arquitectura* és el conjunt més o menys complex de lectes (dialectes diatòpics, nivells diastràtics i estils diafàsics) relacionats que coexistixen i s'interferixen en un geolecte de qualsevol nivell: un conjunt de lectes alhora sintòpics, sinestràtics i sinfàsics –i sincrònics– que, per llur poca heterogeneïtat, són assimilats per l'autor als sistemes lingüístics, amb el nom de *llengües funcionals*. Concretament, l'autor focalitza en les relacions de diversitat i dins d'una *llengua històrica* (una llengua independent, generalment elaborada –en la terminologia de Kloss– i nacional).

La teoria de la variació basada en les aportacions de Flydal i Coseriu, que tracta «d'évincer le problème [de la variació lingüística⁴²⁵] en supposant l'existence de variétés discrètes qui forment⁴²⁶ [...] des sous-systèmes linguistiques avec une logique propre», respon, segons Glessgen, a «une logique pleinement structuraliste» (ib. 125). I este autor se'n distancia: «ce modèle ne rend pas compte de la forte interaction entre les différents paramètres diasystématiques»; el model «des trois ou quatre dimensions variationnelles» presenta «contradictions inhérentes» (ib.).⁴²⁷

---

⁴²⁵ Glessgen es referix al problema de l'«statut de la variation par rapport au 'système' linguistique», és a dir, «d'opposition intrinsèque entre, d'une part, le caractère supposé *homogène* et *systém(at)ique* de la langue saussurienne (et/ou de la compétence chomskyenne) et, d'autre part, l'irréductibilité et l'omniprésence de la variation dans les langues naturelles» (2012 : 125).

⁴²⁶ Pensem que cal entendre ací el verb francès *former* com 'constituir', és a dir, 'ser'.

⁴²⁷ Partint «du constat de Coseriu que tout énoncé s'inscrit par définition dans chacune des trois dimensions variationnelles», la idea de Glessgen és considerar que «il n'existe donc pas de variétés diatopiques, diastratiques ou diaphasiques pures mais plutôt des marquages variationnelles»; i «supposer que les formes linguistiques» presenten, «au niveau cérébral, [...] un certain marquage diasystématique» (diatòpic, diastràtic i diafàsic). Així i tot, l'autor considera que «[d]ans le cas où les énoncés connaissent un fort marquage diatopique, ils deviennent assimilables à une variété à dominante diatopique ; ici, la différence avec la théorie traditionnelle est faible». De manera que Glessgen acaba contemplant les varietats diatòpiques («autant les dialectes que les formes régionales des variétés standard») i certes varietats diastràtiques i diafàsiques. Segons l'autor, esta «vision» és més abstracta que la «théorie traditionnelle» però permet «clarifier la description du diasystème et de réduire le potentiel de contradictions internes». (2012: 125-126).

És interessant afegir, en el marc de la present investigació, la següent consideració de Glessgen sobre el diferent tipus de variació lectal en el romanç medieval i en el contemporani:

«Selon les langues et selon les époques, les trois dimensions diasystématiques sont plus ou moins développées: les langues romanes médiévales connaissent surtout des variations dans l'espace, par les dialectes; les langues romanes contemporaines ont réduit la variation dialectale, mais ont en revanche développé la variation diastratique et diaphasique.» (Glessgen 2007: 74, citat per Völker 2011: 319)

Coseriu també comenta diferències respecte a altres tradicions, no romàniques:

«In European languages, and probably as a general rule elsewhere, the most striking differences are the diatopic ("dialect") differences. But there are languages in which the diastratic differences are very pronounced (Persian, Japanese and Javanese) and languages in which the differences in "style of language", for the literary language, can coincide in part with diatopic differences (as in the case of the "literary dialects" of ancient Greek.» (Coseriu 1967: 34)

VII.4. La concepció de Bèc

Pèire Bèc és considerat el divulgador, en l'occitanística, del terme *diasistema*.⁴²⁸ Ara bé, en fa un ús sensiblement diferent a Weinreich (1954) i Coseriu (1966).

El seu *Manuel pratique d'occitan moderne* (1973) té entre els seus objectius descriure les «structures-types» fonològiques, morfosintàctiques i lèxiques dels grans dialectes i del «*diasystème* occitan, qui seul justifie l'intercompréhension spontanée» (*op. cit.* 1). No ofereix una definició del concepte *diasistema*, però l'ús i les consideracions que en fa permeten esbossar-la. La part rellevant de la introducció teòrica reproduïx (en francès) quasi tot l'article «Per una dinamica novèla de la lenga de referéncia: Dialectalitat de basa e diasistèma occitan» (1972), text escrit amb voluntat codificadora on Bèc argumenta que per a definir la grafia de la llengua i la varietat que cal considerar com a «referéncia» o «occitan-tip» és convenient basar-se en «la dinamica dels parlars les uns de caps als autres» (*op. cit.* 360), en el *diasistema*. Analitzarem este article i el completarem amb exemples de la descripció del manual.⁴²⁹

---

⁴²⁸ Per exemple, per Sumien (2006: 113).

⁴²⁹ Dissortadament, en l'article hi ha passatges contradictoris. No obstant, la seua contextualització en la resta de l'article i del manual permet concloure –pensem– que, en ells, l'autor s'ha expressat de manera equívoca. Comentarem i matisarem eixos passatges en notes a peu, les quals potser convé ignorar en una

Per una banda, Bèc advoca per basar la grafia estàndard de l'occità no sobre un dialecte o parlar concret (com el provençal rodanenc, prestigiàt per l'obra literària de Frederic Mistral però considerat dels «mai evoluits») sinó sobre el «diasistèma fonologic» de la llengua, del qual els dialectes serien realitzacions específiques: una «superestructura de lenga que recobrí» els diversos parlars i dialectes⁴³⁰ i que permet la intercomprensió oral entre llurs parlants. Esta associació de diasistema i intercomprensió és una diferència important respecte a les concepcions de Weinreich i Coseriu. A més, segons Bèc, el diasistema és alhora un «protosistèma», un «prototip», ja que «tots los dialèctes actuals» en són evolucions⁴³¹ (1972: 357-358). Així, per exemple, el diasistema consonàntic de l'occità diferencia vint-i-tres fonemes, mentre, degut a la desaparició d'algunes oposicions, «la plupart des parlars» funciona amb un inventari de fonemes consonàntics «beaucoup plus réduit»⁴³² (1973: 51).

Per una altra banda, Bèc avisa que quan la relació entre les varietats i el diasistema deixa «d'èsser sensible», la intercomprensió es fa «penosa, impossible benlèu,» i les varietats esdevenen «sistèmas autonòmes»; i eixe procés pot conduir a la «descomposicion» de la comunitat lingüística. Per a evitar-ho, l'autor proposa com a estàndard, com a «parlar director» o «“langue-pivot” de l'ensemble occitan», la varietat actual «mai pròcha del diasistèma», que pot evidenciar i reforçar més les relacions entre les varietats (1972: 358-359). En la seua opinió, es tractaria del llenguadocià no

---

primera lectura degut a la seua inevitable longitud. Cal notar que també Teulat (1985: 66), que desenvoluparà la teoria de Bèc, considera que este fa «afirmacions pauc claras» en el manual.

⁴³⁰ Cal dir que hi ha un passatge on Bèc sembla considerar que les varietats de la llengua són «jos-sistèmas» del diasistema (1972: 358). Ara bé, l'article en conjunt no desprén la concepció de *diasistema* com a conjunt de lectes (o de lectes molt homogenis assimilats a *sistemes lingüístics*, com són les *llengües funcionals* de Coseriu o els *sistemes puntuals* de Teulat; v. apt. VII.3 i VII.5 respectivament). Més bé, «la varianta implica lo diasistema e reciprocament» (ib.).

⁴³¹ Fins i tot l'«occitan standard», que perd el fonema /v/ del diasistema: /b/in, /b/otz, /b/eniá 'vi, veu, venia' (1973: 54). Per tant, cal considerar equívoca la formulació del passatge on Bèc afirma que el diasistema és arcaïtzant per a algunes varietats («ensemble arvernò-mediterranenc») mentre és «efectiu» i està «realizat» en altres («ensemble aquitanò-pirenenc» i «occitan central») (ibíd. 357). L'autor deu referir-s'hi al que explica més avant sobre l'«adequacion grafia-fonia» en eixes varietats: presenta una «distorsion» en el conjunt alvernòmediterrani (és a dir, els dialectes nord-occitans i el provençal) mentre els lligams són «lo mai estreches» en «occitan central» i en «llenguadocià aquitanò-pirenenc» (és a dir, en tot total el llenguadocià sencer). Quant al gascó (que l'autor també agrupa dins del conjunt aquitanopirinenç), afirma que l'adequació hi és potser encara més estreta, però degut a la representació gràfica de les seues grans evolucions particulars (ibíd. 359). Bèc, per tant, no diu que l'adequació siga perfecta en alguna varietat occitana.

⁴³² Per tant, el diasistema fonològic englobaria els sistemes fonològics de les varietats. A la llum d'això, cal considerar equívoca la formulació del passatge de l'article on proposa usar un mateix «grafèma-suspòrt» per a transcriure les diverses «realizacions dialectalas allofònas» (ibíd. 357). El diasistema no seria una simple qüestió de fonemes vs. sons.

meridional (que anomena «occitan central»)⁴³³, la «realització mai efectiva d'un diasistema consagrat per l'escrich»⁴³⁴ (ibíd. 361).

Per tant, sembla que en la metodologia de la codificació que proposa l'autor, cal primer establir la grafia tenint en compte el diasistema i després triar com a referència o estàndard la varietat més pròxima a eixe diasistema. Això indica que, per a Bèc, cap varietat occitana coincidix del tot amb el diasistema; de fet, este és una «abstraccion paradigmatica» (ib. 357). Ara bé, l'autor també afirma que el diasistema es definix en funció de «l'ensemble dialectal» actual més conservador⁴³⁵ (ibíd. 357-358). D'acord amb tot això, entenem (Bèc no ho expressa així) que cal un pas previ: definir el diasistema; i això es faria tenint en compte les relacions sincròniques i diacròniques de les varietats –amb la qual cosa el resultat és arcaïtzant (i, fins i tot, pot assemblar-se a la llengua antiga)– però sense allunyar-se en excés de les varietats actuals més conservadores.⁴³⁶

Eixa última reserva o condició no és explicitada per Bèc però es dedueix també del que l'autor afirma sobre el gascó: prové d'un altre protosistema que «lo demorant de

---

⁴³³ V. la fig. 19 en l'apt. VI.4.1.

⁴³⁴ Tenint en compte això, cal considerar equívoca la formulació del passatge on l'autor afirma que l'occità central «repausa fonològicament sus un *diasistema*» que el «consagra» alhora com a llengua i com a «referència» dels altres dialectes (ibíd. 356). Pròpiament dit, eixa varietat seria solament la més pròxima al diasistema, no idèntica. Per exemple, el fonema /ɥ/ del diasistema (com en *pueg/puòg*, *cueissa/cuòissa* 'puig, cuixa') no es dona «dans la plupart des parlers, du moins languedociens» (1973: 50, 134). I /v/ s'ha perdut en llenguadocià (ibíd. 181).

⁴³⁵ Bèc també afirma que el diasistema «deguèt èsser lo [sistema (?)] de la langa classica de l'Edat Mejana» (1972: 357), però cal considerar eixa formulació equívoca. Per exemple, la *o* (com en *tot*, *nos*), pronunciada [o] en «l'ancienne langue», s'ha tancat en [u] en occità modern: l'antiga oposició fonològica /ɔ ~ o/ «a disparu» reemplaçada per /o ~ u/ (1973: 63, 34); i els «prétérits *forts*», que eren «assez fréquents dans l'ancienne langue», ja no existixen en occità modern (ibíd. 127). Pel que fa al llenguadocià, afirma que és un «condensat» del conjunt occità no només sincrònic sinó també diacrònic, ja que ha conservat «plan sovent» les estructures de la «anciana lenga» (1972: 356). I del llenguadocià no meridional diu en un altre passatge que és un dialecte «particularament» conservador (tant fonològicament com morfosintàcticament), el «mai vesin de l'occitan medieval classic» (ib. 359). Per tant, no és idèntic a este. Un altre indici que, segons l'autor, el diasistema evoluciona amb el temps és que la grafia va actualitzant-lo (o, pròpiament, va adaptant-se als seus canvis): la escriptura antiga ho feu «fins al sègle XV» i la moderna ho ha tornat a fer (1972: 358-359). En qualsevol cas, cal tindre en compte que la koiné literària medieval no és l'ancestre de les varietats actuals, sinó una varietat construïda a partir de la variació que ja en aquella època presentava l'occitanoromanç; i era una koiné unificada relativament.

⁴³⁶ Cal recordar, també, que Bèc associa diasistema i intercomprensió.

l'occitan»⁴³⁷ i les seues varietats es reduïxen a⁴³⁸ un «autre diasistèma»⁴³⁹, malaisidament reductible a las estructuras d'ensem de l'occitan»; és tracta «en fach d'una lenga plan vesina, de segur, mas especifica (e aquò tanlèu las originas), al mens aïtant coma lo catalan»⁴⁴⁰ (ibíd. 359). Segons això, les varietats de l'«occitanò-roman» es reduïrien –Bèc no ho explicita– a tres *diasistemes* irreductibles entre ells: l'occità, el gascó i el catalanovelencianà.⁴⁴¹ I, per tant, entenem que a l'hora de determinar el diasistema Bèc exclou aquelles varietats que han evolucionat de manera particular des d'antic (és a dir, que provenen de protosistemes diferenciats) i que solament podrien ser englobades en un protosistema encara més pretèrit, ja impracticable actualment (potser protoromànic o quasi).

Tot això sembla respondre a una concepció del diasistema que exclou una varietat semblant si no la pot englobar (*recobrir o reduir*, en la terminologia de Bèc) per complet. A més, l'autor diu clarament que la «noción moderna de *diasistèma*»⁴⁴² permet «definir objectivament l'unitat pregonda de complexes dialectals en aparéncia eterogènis» fins i tot si estos són «sentits coma tals per los parlaires»⁴⁴³ (ib. 361). Per tant, l'autor utilitza la noció de *diasistema* per a agrupar varietats lingüístiques actuals en llengües. I eixe ús

⁴³⁷ Ací, amb «protòsistèma» –concepte que Bèc definix com «un protítip lingüístic» (ib. 357)–, l'autor deu referir-se a la varietat antiga, ja que comenta que el gascó ha restat «singularament pròche» del seu protosistema (ibíd. 359). Este deu ser pròpiament el sentit del mot per a Bèc i, per tant, cal matisar l'afirmació que el diasistema actual seria, alhora, un protosistema de les varietats (ib. 357).

⁴³⁸ En realitat, la formulació de Bèc és poc clara i –pensem– equívoca. No explicita la diversitat interna del gascó actual. I diu que es tracta ací [en el gascó o en el cas del gascó, nomenat en l'oració precedent] d'un altre diasistema: «se tracha aquí [...] d'un autre diasistèma» (1972: 359); «il s'agit là [...]» (1973: 26). Açò pot donar a entendre que Bèc considera el gascó mateix un diasistema; però el conjunt de l'article permet descartar una identificació entre diasistema i llengua (o conjunt de varietats).

⁴³⁹ Ací, en la versió del manual, Bèc afeg una nota que remet al sistema consonàntic del gascó. El presenta més avant en una taula pròpia, després d'haver presentat el diasistema consonàntic de l'occità, d'on exclou múltiples fonemes gascons (1973: 26, 51-52). A més, el manual adduïx «une démonstration textuelle des rapports graphie-diasystème» que consistix en un breu text exemplificatiu en «graphie normalisée», la transcripció fonològica del diasistema, i les transcripcions fonètiques de dos parlars llenguadocians i de l'«occitan standard», però no inclou una transcripció gascona (com tampoc n'inclou una nord-occitana ni provençal). (ibíd. 28, 53-54)

⁴⁴⁰ Conseqüentment, Bèc considera inevitable la «consecracion grafica» de les grans evolucions particulars del gascó (Gas. *horca, vath, era, cadea*, etc. ~ Occ. gen. *forca, val, ela, cadena*, etc.) (ibíd. 359). I per a això, el gascó requereix fins i tot dos dígrafs i un trígraf particulars: <th, sh, ish>, com en *castèth, shiular, peish* (1973: 29).

⁴⁴¹ Ens basem també en la tripartició que Bèc fa de l'occitanoromanc, no explicitada ací, però que apareix clarament en una altra obra de l'autor. Ho hem vist en l'apt. VI.4.1, on hem analitzat els diversos –i aparentment contradictoris– passatges on Bèc tracta l'organització de l'occitanoromanc.

⁴⁴² En un altre passatge, en canvi, la qualifica «[n]òstra noció de *diasistèma*» (ibíd. 357). En qualsevol cas, no fa cap referència a Weinreich.

⁴⁴³ La intercomprensió, per la qual l'«occitanofòn mejan» sent «confusament» una unitat, és un fenomen «subjectiu e relatiu» i, per tant, no pot ser usada com a criteri per a delimitar diasistemes. En canvi, el diasistema permet «fondar mai científicament» la intercomprensió (ib. 361).

ens sembla incompatible amb la idea de Weinreich (v. l'apt. VII.2): obri la porta a preguntar-se quants diasistemes (i, per tant, llengües) hi ha en romanç hui en dia.

Alhora, el propi Bèc s'encarrega de matisar eixa concepció. Els dialectes occitans són «variantas diacronicament diferenciadas» del diasistema però ho són «dins una mesura mai o mens larga e jos resèrva de la[s] grandas segregacions originalas». La «noción de *diasistèma*» permet jerarquitzar variants occitanes (en el marc de la codificació) però algunes resten irreductibles al diasistema⁴⁴⁴. En coherència amb eixes excepcions, el fenomen de la intercomprensió entre les varietats occitanes és «un fach provat uèi experimentalament» però té «sos limits, de segur, e sos gras»⁴⁴⁵ (ibíd. 357-358). A més, i com ja hem vist, amb el temps una llengua pot dividir-se en «sistèmas autonòmes»; i això és un «processus» (ib. 358).

En definitiva, Bèc sembla presentar una concepció englobant de *diasistema* però admet alguns cleவில்s que considera negligibles: es «pòt parlar de distorsion» (de l'adequació «grafia-fonia») en els «dialèctes marginals» (nord-occità i provençal), que va creixent amb la distància geogràfica, però «demòra fin finala relativa» (ibíd. 359). També hi ha implícits, en el seu text, cleவில்s diacrònics, ja que contempla la possibilitat d'un «processus d'esbricalhament» de la llengua⁴⁴⁶. I una mostra d'això podria ser el gascó, que l'autor no oblida a pesar de considerar que presenta un altre diasistema i, «en fach», és una llengua «al mens» tan «especifica» com el catalanovelencià. És també una «lenga plan vesina» (ibíd. 359), i la descriu en el seu manual quasi com el llemosí i el provençal. En canvi, el catalanovelencià només el nomena de passada.

Com es veu, si bé l'autor postula tres diasistemes diferents, *de facto* Bèc distinxix en les varietats occitanoromàniques distints graus de semblança (o allunyament) respecte

---

⁴⁴⁴ «Nòstra noción de *diasistèma* permet (de segur) d'enfaciar e de ierarquizar d'un biaís mai plegadís las divergèncias dialectalas, en vertut del sol critèri de reductibilitat o d'irreductibilitat al diasistèma» (1972: 357). Per exemple, és «irréductible» el «protodiptongue uò» (pronunciat ara [jɔ] en parlars orientals del llenguadocià) en paraules com *puòi*, *nuòch* 'puig, nit' (1973: 54). V. apt. X.3. Per una altra banda, Bèc diu que la «grafia dels dialèctes periferics [...] retén e consigna» les divergèncias que no son «minoras», les que són «signes d'una dialectalitat de basa». En estos casos, no deu tractar-se, necessàriament, de particularitats irreductibles, ja que entre els trets específics essencials (la «dialectalitat de basa» –concepte que no definix) i els trets marginals, el límit és «naturalament fugidís e malaisit d'agafar», i «de còps» depén de criteris extralingüístics: l'antiguitat i la tradició escrita (ibíd. 360, 1973: 1). Però en el cas de «los tips *auvir*, *lauvar*» en nord-occità (1972: 360) sí que es tracta d'evolucions particulars molt antigues que no es poden deduir de *Len. auvir*, *lausar*.

⁴⁴⁵ A més, Bèc inclou en nota una cita de Lafont on este afirma que entre els dialectes occitans hi ha una «intercomprensió relativa» (Lafont 1971: 32).

⁴⁴⁶ Pròpiament, en esta oració Bèc parla de l'esmicolament de la «comunitat linguistica». Ara bé, en el passatge està parlant de com les variants esdevenen «sistèmas autonòmes» (ib. 358). En qualsevol cas, l'autor associa diasistema i intercomprensió.

a l'«occitan standard»: «occitan central» – «dialèctes periferics» (nord-occità i provençal) – gascó – catalanvalencià.⁴⁴⁷ Això obri la porta a una revisió del concepte.

A més a més, sembla que Bèc no descriu un diasistema existent ni històric; més aïna, el construeix, provant de *reduir* les variants en «estructuras d'ensems» (ib. 359). Això és clar almenys en un cas: l'autor postula un fonema vocàlic /ə/ (com en *pòrta*, *pòrtas*). No obstant, el protosistema presentava /a/; i actualment, llevat dels parlars que realitzen [ə] (l'autor dona, com a exemple, solament el «béarnais montagnard»), generalment es tracta només dels «phonèmes /o/, /a/, /u/ ou /œ/» en posició àtona final. El mateix autor nota que la «identification» del fonema /ə/ «ne vaut que dans le cadre du diasystème occitan» (1973: 35).

VII.5. La concepció de Teulat

L'aportació de Bèc és desenvolupada per Rogièr Teulat en una sèrie d'articles apareguts en els anys 70 en la revista *Quasèrns de Lingüística Occitana* i reeditats més tard en un volum conjunt aparegut en 1985. En la concepció i terminologia d'este autor hi ha rellevants innovacions respecte al que denomina (1985: 8) la «teoria del *diasistema occitan*» de Bèc. Prendrem com a punt de partida l'article «L'intersistèma e la normalisacion» (publicat originalment en 1974), que presenta el gros del que ens interessa, i el complementarem amb referències als altres articles, sempre citant l'edició de 1985, on l'autor afig algunes notes.

«[L]'entrecompreneson es totala» entre els locutors d'un mateix «*parlar*» perquè «las variantes individualas [...] son pas foncionalas», en opinió de Teulat (1985: 41). El «parlar d'un familha» o «d'un vilatge» seria –segons l'autor– allò a què es referixen «los lingüistas quand díson : “La lenga es un sistèma ont tot se ten”» (ib. 37-38); seria, per tant, un sistema lingüístic, que Teulat anomena «sistèma pontual». Siguen A i B dos geolectes locals occitans, considerats per l'autor *sistemes puntuals*, entre els quals la intercomprensió es realitza «sovent sense far atencion» a les diferències. Segons Teulat, si es compara un mot de A amb el cognat –l'autor no usa este terme– de B, i els dos signifiquen el mateix, es pot distingir, en l'àmbit dels fonemes i sons, relacions de tres tipus, que tenen distints efectes sobre la intercomprensió (1985: 39):

---

⁴⁴⁷ Açò es correspon més bé a la classificació que havia fet l'autor en el seu *Manuel pratique de philologie romane* (1971), com hem vist (apt. VI.4.1).

- Cas 1: en A el mot /raj/ sona [raj] i en B el seu cognat presenta la mateixa seqüència fonemàtica i es pronuncia de la mateixa manera. Un parlant de A «interpreta» el so [a] de B com una realització del fonema /a/ de la seua varietat, i a la inversa. Estem davant d'un fonema comú a dos varietats, que Teulat anomena *interfonema* i representa //a//. La intercomprensió és «totala».
- Cas 2: en A el mot /es'tiu/ sona [es'tiw] i en B el seu cognat presenta la mateixa seqüència fonemàtica però es pronuncia [eh'tiw]. El parlant de A interpreta [h] com una realització diferent del mateix fonema /s/ de A. Estem davant d'un interfonema //s//, pronunciable de distinta manera segons la varietat.⁴⁴⁸ La diferència «es pas sentida (o gaire)» i la intercomprensió és encara «totala».
- Cas 3: en A el mot /'tsato/ sona ['tsato] i en B el seu cognat és /'kato/ i es pronuncia ['kato]. El parlant de A no pot interpretar [k] com un al·lòfon de /ts/ (en la seua varietat /k/ és un fonema diferent de /ts/). Estem davant d'una correspondència que Teulat anomena *clau intersistemàtica* i representa //ts, k//. Però la intercomprensió encara és possible «pel contexte»: la resta de fonemes dels cognats són interfonemes (i sonen igual) i, a més, s'està parant d'un animal (o es mostra la gata) i per la sintaxi s'espera un substantiu.⁴⁴⁹

Una clau intersistemàtica és definida per Teulat com una «unitat de correspondència, [una] unitat funcional de relació» entre *sistemes puntuals*. N'hi hauria en tots els «domenys de la gramàtica» (ibíd. 39-40, 42). Exemples:

- Fonemàtiques: //ts, k// (davant *a*⁴⁵⁰): *chata, cata*
- Morfemàtica: *canti / cante* (1a ps. sg. del present d'indicatiu)
- Sintàctica: *ai trapat una bèstia / ai trapada una bèstia*
- Lexemàtica: *lo pol / lo gal*.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Teulat no representa d'alguna manera especial els al·lòfons d'un interfonema.

⁴⁴⁹ La intercomprensió millora si el parlant d'A, observant la mateixa correspondència de fonemes en múltiples parelles de cognats que apareixen en la conversa, ja s'ha adonat de la clau intersistemàtica; però Teulat no ho explicita. En qualsevol cas, les *claus intersistemàtiques* d'este tipus són, essencialment, el que anys després s'anomenaria *correspondències fòniques* (Clua, Estelrich, Klein i Stegmann 2003: 52-89).

⁴⁵⁰ Teulat indica *a*, no [a], /a/ o //a//. En qualsevol cas, no fa referència a un grafema, ja que en una de les claus que dona com a exemple, la «situació de la clau» indica «avant w» mentre el grafema és <u>.

⁴⁵¹ Ací, Teulat solament usa les dobles barres inclinades per a simbolitzar les claus fonemàtiques. No obstant, en un altre passatge (ib. 56-57) representa altres tipus de claus així:

- //jo, ja, je, 'ɛwo// (morfema d'imperfet)
- //pas 'ke, ma// (adverbi negatiu-restrictiu)

De la mateixa manera, en la comparació de *sistemes puntuals* es poden descriure «interfonèmas, intermorfèmas,...» (ib. 42). L'autor no completa la llista, i d'exemples solament en dona d'interfonemes⁴⁵²:

- Interfonema: //k//: *escòla*

Sobre la base d'eixe tipus de correspondències, Teulat postula un *intersistema* (ib. 40, 42, 85), definit com el sistema relacional que hi ha entre «sistèmas puntuals» –pròpiament, entre lectes que, per la seua alta homogeneïtat interna, són assimilats per l'autor als *sistemes lingüístics*–. És la «soma» de les semblances i de les diferències entre eixos *sistemes puntuals*, i es pot descriure amb una llista «la mai completa possible» d'interfonemes, intermorfemes, etc. i de claus fonemàtiques, morfemàtiques, etc.⁴⁵³ Pel que fa als *sistemes puntuals*, poden ser tant distints «geòdialèctes» com distints «dialèctes verticals o nivells de lenga»⁴⁵⁴. Com es veu, Teulat substituïx el terme *diasistema* de Weinreich (1954) i Bèc (1972) pel d'*intersistema*; també varia el concepte, com vorem.

L'intersistema juga un paper important en l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües, considera Teulat. Per exemple, per a ensenyar francès a una persona de Sant Flor –un poble alvernès– «cal far sentir l'intersistema entre lo sistèma pontoal A e lo sistèma pontoal F» (on A és el romanç local que parla l'estudiant i F el francès). L'autor també reporta el cas d'un presoner de guerra alemany que aprengué una varietat local del llenguadocià roergàs «per comparason (benlèu non sentida)» amb «son sistèma pontual alemand» (ib. 41-42). Això ens recorda al *diasistema* de Weinreich, que també permetia la comparació entre *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectes poc heterogenis– genèticament allunyats (v. apt. VII.2). Per una altra banda, Teulat té en compte l'intersistema en la codificació, a l'hora de triar les variants que faciliten més la intercomprensió i que engloben la variació (ib. 71-72)⁴⁵⁵. La noció també permet, en

---

⁴⁵² En un altre passatge (ib. 57), parla de lexemes que són comuns (no d'*interlexemes*) i els representa sense barres inclinades dobles i amb grafia convencional i majúscules: UN, ÒME, DOS.

⁴⁵³ Potser Teulat, en realitat, considera que els interfonemes, intermorfemes, etc. són claus d'un sol element, vist que en altres passatges es referix a l'interfonema //n// com a «clau» (ib. 54) i parla de «claus monòfonemàtiques» (ib. 50). En qualsevol cas, és un detall menor.

⁴⁵⁴ El *sistema puntual* de Teulat, doncs, recorda en part a la *llengua funcional* de Coseriu (apt. VII.3).

⁴⁵⁵ Estos criteris de codificació són anomenats per Teulat *intersistemàtics*, perquè «se referísson a çò que P. BÈC sona lo diasistèma occitan, e nos intersistèma»; i segons explica l'autor, estos criteris tenen per objectiu triar «las fòrmas que facilitan lo mai l'entrecompreneson» (1985: 71). Pensem que ací Teulat ha usat el terme *intersistemàtic* amb la concepció englobant que té el diasistema de Bèc i no amb la seua concepció pròpia, que com vorem és descriptiva (inclou semblances i diferències) i no pretén englobar la variació. És clar que estos «critèris objectius intersistemàtics» no són *intersistemàtics* en el simple sentit que tenen en compte l'intersistema: hi ha altres criteris (per exemple: «La fòrma deu èstre dins l'intersistèma actual», ib. 69) que també fan referència a l'intersistema.

l'estudi monogràfic sobre un «parlar puntual» concret, relacionar-lo amb l'estàndard regional o general (ib. 90).

Un altre concepte important en Teulat és la «distància» glotològica entre dos *sistemes puntuals* (ib. 40-41), que segons l'autor «poiriá èstre quantificada» sumant les diferències «significants» que presenten els lectes «per un meteís significat»⁴⁵⁶. De la distància dependria el grau d'intercomprensió. Si la distància entre A i B és «nula», la intercomprensió és «totala» i els lectes són varietats del mateix parlar; si entre A i C és «mai granda», es tracta de dos subdialectes; si és «encara mai bèla», dos dialectes; i si la distància és «tròp granda e permet pas una comunicacion normala», estem davant d'una diferència de llengua «al sens objectiu»⁴⁵⁷, considera Teulat. Ara bé, amb llengües (com el castellà) sorgides d'un mateix protosistema pot haver-hi encara «un biais» d'intercomprensió; en canvi, entre A i Z (una varietat eslava, per exemple), la distància és «considerabla» i «gaireben» solament hi ha diferències.⁴⁵⁸

Com es veu, Teulat usa la noció de *distància* també per a classificar i jerarquitzar les varietats lingüístiques en grups segons el grau. Les varietats d'un parlar, les d'un subdialecte, d'un dialecte o una llengua presentarien entre elles (respectivament) una distància semblant: estos geolectes són anomenats per l'autor *geosistemes* en alguns passatges⁴⁵⁹. Així, la distància entre dos varietats qualssevol d'un subdialecte seria sempre significativament inferior a la distància entre varietats de dos subdialectes diferents (i el mateix en geolectes d'altres nivells, com el de les llengües). Això es fonamenta en un pressupòsit que l'autor no explicita: no hi hauria un contínuum romànic progressiu (a diferència del que considerava Weinreich, 1954: 395-399). I així, Teulat afirma que l'occità és una llengua «pel criteri d'*abstand* (distància)» respecte al francès, i ho mostra –en la seua opinió– comparant les distàncies de cinc varietats occitanes entre si i amb el francès estàndard (ib. 56-58).⁴⁶⁰

---

⁴⁵⁶ Per tant, la distància es mesura a partir d'un text, com mostra l'autor amb un exemple en un altre passatge (ib. 56-57).

⁴⁵⁷ Per a Teulat, l'accepció objectiva de *llengua* és, com vorem, la de llengua per distància, no per elaboració.

⁴⁵⁸ En cadascun d'eixos casos, el *sistema puntual* A està relacionat amb l'altre *sistema puntual* (B, C,...Z) per un intersistema particular. Els intersistemes entre dos lectes són nomenats per Teulat combinant les lletres assignades als *sistemes puntuals* comparats: AB, AC, etc. (ib. 56). De la quantitat de diferències que inclou cada intersistema (això és, la distància) dependria la intercomprensió.

⁴⁵⁹ En un passatge, Teulat parla de l'interfonèma //k// que «[e]xistís [...] dins la mitat dels parlars» occitans i de l'interfonema //j// que hi ha «[d]ins los autres parlars» i, després, de la clau //k, j// que hi ha «[e]ntre los dos geosistèmas» (1985: 43). En un altre passatge, l'autor definix *protosistema* com el «sistèma teoric dont procedisson los geòsistèmas actuals dins una perspectiva diacronica» (ib. 151).

⁴⁶⁰ Ho fa a partir de l'anàlisi d'una breu oració traduïda en els sis *sistemes puntuals* (un alvernès, un provençal, dos llenguadocians, un gascó i el francès). Primer analitza l'intersistema que hi ha entre cada

Amb eixa organització de la Romània, Teulat també usa el concepte *intersistema* per a descriure geolectes. Per exemple (ib. 39), l'intersistema de les varietats alvernomediterrànies presenta l'interfonema //v// en el mot *val*; paral·lelament, l'intersistema aquitanopirinenc⁴⁶¹ presenta l'interfonema //b//; i l'intersistema que agrupa els dos anteriors presenta la clau //v, b//. Com es veu, els geolectes i llurs intersistemes s'inclouen uns en altres segons del nivell. Per tot això, en Teulat la noció d'*intersistema* té dos usos: un –que recorda al del *diasistema* de Weinreich– és comparar parelles de *sistemes puntuals* (la qual cosa permetria calcular la seua distància i, segons el resultat, classificar els geolectes en geolectes superiors); l'altre ús és descriure la variació dins d'un geolecte (ib. 85)⁴⁶².

L'*intersistema* descriptiu de Teulat recorda al *diasistema* de Bèc (v. apt. VII.4), però este autor solament concebia un *diasistema* per llengua. A més, cal destacar el fet que Teulat, en l'intersistema occità, no postula un interfonema //v// en *val* (que fora pronunciable segons els grups de varietats amb els al·lòfons [v, b]) sinó una clau //v, b//. Per a l'autor poc importa, en la descripció de les claus intersistemàtiques, si un dels seus elements és evolutivament l'origen dels altres. Cal no confondre –subratlla– la comparació de (grups de) *sistemes puntuals* en sincronia i en diacronia (ib. 33, 89). Per això, considera «abusiu» que Bèc (1973: 46) postule en el diasistema occità un fonema⁴⁶³, per exemple, /k/, amb dos realitzacions. Per a Teulat (1985: 43), en *ralhar* 'rallar' l'interfonema //k// existix solament «dins la mitat» dels parlars mentre l'interfonema de l'altra mitat és //j// (el qual, a més, es dona en el primer grup en «situacions diferents» de //k//, com en *raiar* 'ratllar')⁴⁶⁴. D'acord amb això, per a l'intersistema occità postula, en *ralhar*, la clau //k, j//.⁴⁶⁵

---

parell de varietats i, amb eixes dades, després calcula la distància de cada parell. A continuació, compara les distàncies.

⁴⁶¹ Ací cal incloure també l'occità central de Bèc (1995: 36), que este autor incloïa inicialment en el complex dialectal aquitanopirinenc, segons reporta Sumien (2009: 7).

⁴⁶² La descripció de la variació d'un geolecte es pot fer llistant les variants simplement o, a més, especificant a quin *sistema puntual* correspon cadascuna (ib. 91-92).

⁴⁶³ Bèc usa el terme *diafonema* de passada, en una nota a peu: «lo diafonèma e lo protòfonèma se confondon mai d'un còp» (1972: 357). Però en el manual parla generalment de fonemes o «unités distinctives» del diasistema occità actual (1973: 29-52).

⁴⁶⁴ Teulat no exemplifica la clau amb cap lexema, però remet a Bèc (1973: 46), qui tracta l'oposició entre *ralhar* i *raiar*, entre altres exemples.

⁴⁶⁵ En canvi, quan l'objectiu no és solament descriure l'intersistema sinó codificar, Teulat adjunta a les claus la forma antiga. Almenys ho fa en un exemple on tracta la grafia de *nuèch* i variants (ib. 54):

- //n// (debuta de mot); protofonema /n/
- //qe, we, e, jo, jø, ɔ...// (tònica); protofonema /ɔ/ (tònic davant de palatals)

Tampoc s'han de representar les claus –considera encara Teulat (ib. 43)– per un dels seus elements. Així, per exemple, critica que, en la clau //a, o, ə, u// (posttònica) en *ròsa*, Bèc (1973: 35) represente el conjunt amb un dels elements, /ə/, i el postule a més com a fonema occità⁴⁶⁶. Teulat (1985: 42) insistix que les claus representen «pas un interfonèma» de l'intersistema descrit sinó la relació entre fonemes que són autònoms dins dels *sistemes puntuals* comparats (o entre interfonemes dins dels intersistemes dels geolectes superiors –grups de *sistemes puntuals*– comparats). Finalment, tampoc importaria si una clau intersistemàtica pot ser representada en la grafia convencional per un grafema únic, com és en els casos anteriors <v>, <lh> i <a> respectivament, que permeten distintes lectures⁴⁶⁷. Segons Teulat (ib. 43), cal no confondre «l'amira normativa» amb la descripció «objectiva» de l'intersistema. I en esta, per tant, les claus no s'han de representar per la grafia convencional, que «seguís d'autres principis».

Per tant, mentre el *diasistema* de Bèc consistia en el que Teulat anomena «fòrma-guida de l'intersistèma», aquella que «explica todas las autras» (ib. 71), per a este autor l'intersistema és «la lenga vertadièra» (ib. 66), que cal descriure abans de la «prescripcion», segons explicita (ib. 8).⁴⁶⁸ Les claus de l'intersistema són representades per Teulat per «la seguida» dels elements acompanyada de la «situacion»; així la clau no només és definida sinó també descrita (ib. 43). El següent exemple mostra, no obstant, que l'autor no necessàriament explicita tots els elements (no seria necessari?):

- //jo, ɔ, ε, e,...// (tònica davant de *w* implosiva): *buòu, buèu,...*

En els exemples de claus que hem donat fins ara –extrets de Teulat– s'observa com l'autor adjunta al final un mot on es dona el fenomen; i ho fa amb la grafia convencional de l'occità⁴⁶⁹ –probablement per simplificar–. En l'ortografia, les claus intersistemàtiques «generalas» (deu voler dir, occitanes) «necessita[n]» una representació comuna –explica Teulat (ib. 49-50)– ja que això facilita la intercomprensió en la lectura i mostra la pertinença «a una mateissa lenga de todas sas varietats». Un grafema «pòt recobrir» diversos fonemes en els *sistemes puntuals* actuals –i diversos interfonemes en els intersistemes dels geolectes actuals– (ib. 50-51, 53) i generalment continua una

⁴⁶⁶ Bèc (1973: 35) nota que /ə/ «vaut [...] dans le cadre du diasystème occitan» (actual). Potser ho nota perquè l'origen evolutiu és /a/.

⁴⁶⁷ La grafia <a>, per exemple, «sostend todas las realizacions, çò que fariá pas -O, ou -E (cossí legir [a] jos E?)» (ib. 80).

⁴⁶⁸ Dins del intersistema son triades «las formas de referéncia [...] per formar la nòrma» (ib. 66), i un dels «critèris de causida» que contempla l'autor en un altre article és precisament triar la forma-guida (ib. 71), que nosaltres anomenem *forma englobant*.

⁴⁶⁹ El «sistèma de figuracion» (representació) de les claus és modificat per Teulat en un article posterior de 1977 (1985: 89-94). En els detalls de eixa nova proposta no entrarem ací.

tradició gràfica antiga que reflectix el protosistema. Per exemple, la grafia <a> que nota la clau actual //a, o, ə, u// (posttònica) en *ròsa* s'usà originalment per a representar el fonema /a/ del protosistema occità⁴⁷⁰ (ib. 51).

Ara bé, tots els descendents d'una mateixa forma antiga no són sempre reductibles a una sola grafia. Els reflexos de [nɔjt] (*nòit*) necessiten, segons Teulat, cinc grafies diferents: *nuèch*, *nuèit*, *nuech*, *nueit*, *nuòch*; i això a pesar que cadascuna d'eixes variants engloba múltiples realitzacions: la primera [nɔɛts, nɛts, nɛʃ, nɛt, nɛ], la segona [nɛjt, nɛj], etc. (ib. 54)⁴⁷¹. L'antic *cant* (1a ps. sg. del pres. ind.) no serveix «per notar» els actuals *cante*, *canti* (ib. 53). I l'article *las*, conservat en algunes parts, «es tròp luènh dels sistèmas fonemàtics» de les varietats provençals, que presenten resultats que, en canvi, es poden englobar en *lei*. A més a més, l'autor matisa que el protosistema occità és «teoric», ja que «als primièrs sègles de la lenga» ja hi havia «varietats» (ib. 44). És el cas dels antics *cantar* i *chantar*, de manera que ara tampoc es pot escriure *cantar* per a [tsan'ta] (ib. 53). Per tot això, la referència al «protosistèma grafic a de limitas» (ib. 51).

La noció de *variant irreductible*, que ja havia sigut aplicada per Bèc en la seua proposta codificadora (1973) però sense explicitar-la massa, també és tractada per Teulat (ib. 51, 53), qui destaca la seua utilitat en la codificació, per exemple en la «normalisacion grafica» del gascò i del provençal (ib. 34). Això explica que en la descripció de les claus, allà on s'espera el mot (en el qual ocorre el fenomen tractat) es puga trobar una enumeració de variants seues (com *chata*, *cata* i *buèu*, *buòu*...). Es tracta de cognats d'un mateix lexema, irreductibles gràficament.⁴⁷² Teulat no fa diferència, en l'intersistema mateix, entre elements reductibles i irreductibles. Eixa seria una qüestió de codificació.

Ara bé, l'autor parla també de «variantas irreductibles lingüísticas» o «variantas lingüísticas» (ib. 53), amb un qualificatiu que indica que no es tracta d'una qüestió simplement gràfica. Depèn també de les relacions diacròniques, conjunt que Teulat anomena *diasistema* (on el prefix *dia-* fa referència a la diacronia): l'«ensemble de las interrelacions entre los sistèmas istorics de l'occitan» des del protosistema fins a

---

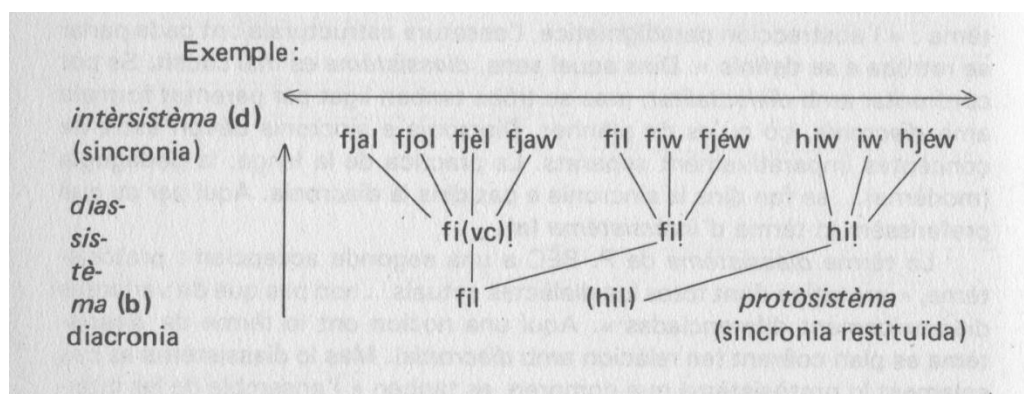
⁴⁷⁰ En realitat, Teulat parla ací de l'interfonema //a// del protosistema, però cal considerar equívoca la redacció del passatge. Més avant (ib. 54), Teulat parla del «protòfonèma /n/» i del protofonema /ɔ/, que reflectix millor la seua concepció de *protosistema*, com vorem. En qualsevol cas, es referix a fonemes originaris.

⁴⁷¹ Teulat privilegia *nuèch* per a l'estàndard general occità i reserva les altres variants per a «normalisacions dialectalas» o locals (ib. 66-67).

⁴⁷² En la formulació de les claus, Teulat mai usa més d'un lexema; com a resultat, no està clar si la clau afecta solament eixe lexema. En canvi, el fet que la clau és rellevant en múltiples grups de cognats és clar quan l'autor parla simplement, per exemple, de la clau «//a, o, u, ə...// (après tònica)» (ib. 43). També és clar en exemples com «CH //ʃ, ts...», dins d'un altre article on modifica el sistema de representació (ib. 91).

l'intersistema actual (ib. 85).⁴⁷³ A més, la llengua antiga ja presentava –com s'ha dit– «varietats» (ib. 44). Per tant, la noció de *protosistema* com a «sistema comun divisat diacronicament en mai d'un sistema» (ib. 41), l'origen «de totas las varietats actualas» (ib. 44, 55), és una simplificació. Mostra d'això és que l'autor el tracta a voltes com un intersistema (és a dir, un conjunt de *sistemes puntuals*), com quan afirma que un *protofonema* és un «fonema comun al protosistema» (ib. 86); per exemple, l'«intèrfonema //a//» del protosistema (ib. 51). Es tracta d'un «sistema teoric» (ib. 151), «abstrach, probablement inexistent, mas util pel rasonament» (ib. 85).

Fig. 29 — Il·lustració de les diferències entre intersistema, diasistema⁴⁷⁴ i protosistema, amb els reflexos del llatí *FILU(M)*, segons Teulat (1985: 86)

Per a comprendre la visió de Teulat cal també tindre en compte la seua concepció de *llengua*. L'aclarix en un article posterior, «Renaissentisme occitan e normalisacion» (1975), on distingix dos accepcions: per una banda, llengua delimitada per la distància lingüística –i la intercomprensió efectiva–; per una altra, llengua com a «nòrma separada de las autras varietats de l'espandi lingüistic objectiu» per raons «extralingüístiques» i normalitzada (en l'ús) «dins totas las circonstàncias de la vida» (ib. 99-100)⁴⁷⁵. La

⁴⁷³ Conseqüentment, Teulat distingix les nocions d'*intersistema* i *diasistema*: la segona «compren» la primera. Per una altra banda, enfront del que considera la «segonda accepcion» del *diasistema* de Bèc, és a dir *protosistema*, Teulat distingix el seu *diasistema*, que no es limita al protosistema (ib. 85). Dedicar un article (ib. 85-87) a desenvolupar este concepte, que seria el fonament de la lingüística històrica comparada: per exemple, parla de *diafonemes* (serien diferents en els finals de *braç* i *pas*) i proposa una notació específica (diferent a les dobles barres inclinades dels intersistemes).

⁴⁷⁴ En una nota afegida per a l'edició de 1985, Teulat reconsidera el terme *diasistema*, ja que el prefix *dia-* «remanda siá a *dialècte* siá a *diacronia*», i proposa, per ser més «exactes», els tèrmins *diacronosistema* (per a *diasistema*) i *diageosistema* (per a *intersistema* o *supersistema*) (ib. 87). A això fan referència les crides (d) i (b) de la il·lustració.

⁴⁷⁵ En Teulat, l'«espandi» és l'espai o extensió geogràfica (ib. 42) que ocupa una forma o un geolècte: així, l'autor parla de l'*espandi* de [njoŋ] (ib. 53), «lengadocian» (ib. 63), «lingüistic» (ib. 41, 85) o «de la lenga»

distinció es correspon a la de llengua per *Abstand* ‘distància’ i llengua per *Ausbau* ‘elaboració’ de Heinz Kloss (v. apt. III.2), autor al qual fa referència Teulat (ib. 115).⁴⁷⁶ En eixe article, Teulat també aclaria la seua concepció sobre el catalanovel·lencià. Seria «un bon exemple» del segon cas: pels «critèris objectius [...] se pòiriá defendre» la consideració del catalanovel·lencià com a «un dialècte de l’occitan»⁴⁷⁷; però, «estent en territòri espanhòl», el «moviment renaissentista catalan s’es fargat en defòra de l’occitan»: ho mostra «clarament» la grafia adoptada i la tria de l’article *el* en lloc de *lo* (ib. 100).

Segons això, el catalanovel·lencià formaria part de la llengua occitana objectiva.⁴⁷⁸ L’autor, de fet, no ho explicita. Però en un article posterior, de 1977, inclou el catalanovel·lencià dins d’«un ensemble occitanòromanic» (ib. 13). Per això, alguns aparents catalanismes de la codificació d’Alibèrt –introduïts per influència de la normativa de Fabra– «son sovent conforta[t]s per un estudi general de l’espandi lingüístic sens lo catalan»⁴⁷⁹. Ara bé, que siga «sovent pel catalan qu’Alibèrt accedís a l’intersistèma occitan» ho considera Teulat paradoxal (ib. 35); per a este, tota forma catalana és «estrangièra» (ib. 49). Potser, el motiu d’esta aparent contradicció és –a més d’una redacció equívoca– que l’«ensemble occitanòromanic» correspon, segons considera també l’autor, a «una realitat vertadièra» però «puslèu d’un punt de vista diacronic» (ib. 13). En eixe sentit, és indicatiu que el mot *comprar* siga tractat ara com un catalanisme (ib. 49) ara com un arcaisme (ib. 69).

En qualsevol cas, Teulat no explicita un *intersistema occitanoromànic*, però tampoc nomena el catalanovel·lencià quan presenta la seua noció diacrònica de *diasistema* (ib. 85-87) en un article de 1976, i això a pesar que –com s’ha vist– reconeix diversitat

---

(ib. 13), «de la lenga occitana» (ib. 63), del «catalan» (ib. 13), «lingüístic objectiu» (ib. 99) i «romanic» (ib. 58).

⁴⁷⁶ Això aclaria a què es referia Teulat en 1974 quan afirmava que si la distància entre dos *sistemes puntuals* és «tròp granda e permet pas una comunicacion normala» estem davant d’una diferència de llengua «al sens objectiu» (ib. 41).

⁴⁷⁷ Ací Teulat remet als «trabalhs» de Rogièr Barta (Roger Barthe) i *La langue occitane* de Bèc «ont lo catalan es present» (ib. 100). A més, afig que una «pròva, benlèu pas definitiva, es que lo catalan se pòt escriure facilament amb la grafia classica de l’occitan»; i ho mostra amb una citació de Sanchis Guarner, on substituïx <l·l, ll> per <ll, lh> (op. 115).

⁴⁷⁸ Això permet considerar equívocs dos passatges de l’article de 1974 on considerava l’«occitan» una llengua per distància enfront de, respectivament, altres «lengas romanicas» (ib. 41) i «autres lengas» (ib. 57): es devia referir al castellà i al francès –en cada passatge tracta una d’eixes llengües– i no al catalanovel·lencià, que no explicita allí. Un altre índex en eixe sentit és que, en eixe article, delimita l’«intersistèma occitan» agrupant les varietats d’«Occitània» (ib. 42), sense referència a la distància lingüística o la intercomprensió.

⁴⁷⁹ És el cas del pronom neutre *o* –«tan dificil a establir en lengadocian» però present en parlars nord-occitans– o de *nosautres* –que es «retròba en auvernhas meridional»– (1985: 35).

en el protosistema i l'exemple que destaca mostra una particularitat solament en gascó: Gas. *hil* ~ Occ. gen. *fil* (cf. CaVa*fil*). El motiu deu ser que l'interés de l'autor pels conceptes *intersistema*, *diasistema* i *protosistema* està lligat a la voluntat codificadora; i considera, com afirma posteriorment, que el «catalan es ja definit (e fòra de l'occitan)» i no hi ha cap «perspectiva» que els seus parlants «tenga[n] compte d'una normalisacion de l'occitan» (ib. 17). Per això se centra –com acabem de vore– en l'«intèrsistèma occitan», és a dir l'«espandi lingüistic sens lo catalan», i en un *protosistema* «probablement inexistent, mas util pel rasonament» (ib. 85).⁴⁸⁰

Pel mateix motiu probablement, tampoc explicita l'autor un *intersistema* romànic, a pesar que sembla concebre un geolecte romànic: sobre l'«espandi romanico» afirma –ja en 1974– que, en ell, el «fons comun es latin e se retròba pertot» (ib. 58); i distingix la distància amb varietats romàniques de la distància amb varietats d'altres famílies, com l'eslava. Tot això reforça la idea que, per a Teulat, *intersistema* no és sinònim de *geosistema* (geolecte) –és a dir, el que Alibèrt anomenava *unitat lingüística*, com per exemple un parlar, un dialecte o una llengua ([1935] 2000: xv), i que es podria aplicar també a tot el romanç–.

Sintetitzant, es pot dir que mentre Bèc provava d'englobar la variació en una estructura de conjunt que anomena *diasistema*, per a Teulat l'*intersistema* (que també anomena *supersistema*, ib. 87) són les «intèrrelacions» (semblances i diferències, siguen estes reductibles o no) entre dos o més *sistemes puntuals* (geogràfics, socials, etc.) en sincronia. La seua noció d'*intersistema* –que recorda, en part, al *diasistema* de Weinreich– també és «valedoira» entre dos llengües (pròpiament, entre un *sistema puntual* pertanyent a una llengua i un altre d'una altra, com els estàndards respectius), però seria «mai operativa a l'interior d'una lenga»⁴⁸¹, per a descriure geolectes de distints nivells (parlars, subdialectes, dialectes i la llengua «objectiva») delimitats segons la *distància* lingüística de les varietats *puntuals* –la qual explicaria el grau d'*intercomprensió* entre estes– així com per a descriure els *sistemes puntuals* d'un

---

⁴⁸⁰ A més, en un article posterior, Teulat considera que el «mite de la Granda Occitania», això és «de Limòtges a Elsh» «del punt de vista lingüistic», ha enterbolit la reflexió lingüística (sobre la codificació de l'occità, cal entendre) «pendent de temps [...] e deu èstre una de las causas de l'impossibilitat d'avançar dempuèi 1935» (ib. 33). Este seria un motiu addicional pel qual Teulat ignora el catalanovalencià en la major part dels articles. Però això resulta en passatges equívocs, com ja hem comentat. Eixa indefinició crida més l'atenció si es té en compte que l'autor critica Alibèrt per no definir clarament si «compta lo catalan dins l'occitan o non» (ibíd. 12) dins de la seua gramàtica de 1935.

⁴⁸¹ Ací, Teulat especifica que es referix a *llengua* en el «sens d'espandi lingüistic original» (ib. 85), la qual cosa deu correspondre a l'accepció basada en la distància, que anomena *objectiva*.

«espandi» que no abaste l'«espandi lingüístic objectiu» en el cas d'una codificació parcial per motius extralingüístics.⁴⁸²

Eixa visió de Teulat presenta, com la de Bèc, alguns clells; però no tant en la seua concepció comparadora d'*intersistema* sinó en les nocions de *distància* i *geosistema* (geoelecte), que Teulat tracta també en l'article de 1974 «L'intersistèma e la normalisacion». La quantificació de la distància sobre la qual l'autor fonamenta l'agrupació i jerarquització dels *sistemes puntuals* actuals en geoelectes és criticable per imprecisa. Teulat no fa quantificacions numèriques sinó a ull, del tipus *distància negligible, modesta, important* (ib. 56-57); i, per tant, tampoc especifica el límit exacte entre les distàncies lingüístiques dels distints nivells que contempla (parlar, subdialecte, etc.) (ib. 41). Com a resultat, en la pràctica, per a definir el límit entre llengües l'autor acaba basant-se en la intercomprensió: entre dos *sistemes puntuals* «hi haurà una diferència de *lenga* (al sens objectiu) quand l'entrecompreneson serà pas pro estenduda per la comunicacion normala» (ib. 41).⁴⁸³ Eixe criteri –que Bèc rebutjava per subjectiu– és laxa i permet a Teulat incloure el gascò dins de la llengua occitana⁴⁸⁴, mentre Bèc distingia dos *diasistemes* (per no poder, segons este autor, reduir-los a unes estructures de conjunt).⁴⁸⁵

La idea de *geosistema* (geoelecte) és matisada pel propi autor posteriorment. En un article publicat originalment en 1977, es mostra d'acord (1985: 12) amb l'afirmació d'Alibèrt que els límits que separen parlars, dialectes i llengües estan formats per una «zona d'espandida variable, dins la quala los caractèrs distinctius son entremalhats» ([1935] 2000: xvi). Ara bé, Teulat matisa especialment els dialectes, almenys en occità: considera que els trets que els delimiten són «convencionals», que han sigut escollits pels autors negligint altres isoglosses que següen un recorregut molt distint però «an aitant de valor». Per això –continua–, «l'existència d'un lengadocian pòt èstre absolutament criticada, com d'alhors l'existència dels autres dialèctes fòra lo gascon» (ib. 12). L'autor

---

⁴⁸² A pesar de les diferències que hem observat, Teulat identifica «çò que P. Bèc sona lo diasistèma occitan, e nos intersistèma» (ib. 71).

⁴⁸³ També identifica els dos conceptes quan afirma que l'«espandi lingüístic» es definix «per de critèris de distància (*abstand*), foncionament efectiu de l'entrecompreneson» (ib. 99).

⁴⁸⁴ Teulat comenta que per als occitanòfons nadius i quasi unilingües, la varietat geoelectal «de la lenga fai pas de dificultat», i això ho considera «evident» (ib. 59).

⁴⁸⁵ Cal dir que Teulat no sempre distingix clarament entre *intersistema* i *distància*, com quan afirma que l'*intersistema* «mostr[a]» com funciona la intercomprensió entre parlants de distintes varietats d'una llengua (ib. 8) o que l'«estudi» de l'intersistema occità «fonda scientificament la nocion d'entrecompreneson» (ib. 85). Eixos passatges, que cal considerar equívocs, fora de context recordarien la concepció de Bèc.

insistix en eixe sentit en una nota afegida per a l'edició de 1985⁴⁸⁶ i conclou que, «donc» (això és, 'per tant'), mentre la «normalisacion» (codificació) de l'estàndard general i del parlar natiu «pòdon seguir de règlas mai objectivas», les normes intermèdies (dels dialectes) són «complètement arbitraires» (ib. 68). Com es veu, Teulat matisa menys els límits dels parlars⁴⁸⁷ i de les llengües (*objectives*, s'entén).⁴⁸⁸

VII.6. La concepció de Kloss

Kloss (1978) no teoritza sobre la noció de *diasistema*; usa el terme ocasionalment. No obstant, convé aclarir el sentit amb el qual ho fa ja que és un autor de referència per al concepte de *llengua independent*, com hem vist (apt. III.2).

- Tractant les novetats del «marc sociològic» en el qual es desenvolupen noves *llengües elevades* (*Hochsprachen*) des de mitjans del segle XX, l'autor tracta l'opinió –que jutja equivocada (*schiefen Grundeinstellung*)– segons la qual «la varietat de referència anomenada “llengua estàndard” (és a dir, el “dialecte estàndard”) no seria més que un dels molts dialectes –i altres tipus de varietats– equivalents que hi ha dins d'un diasistema»⁴⁸⁹ (ib. 21).
- Tractant el problema que tenen els científics cada volta que es troben amb l'encàrrec de proporcionar llistats i estadístiques fiables sobre les llengües parlades en un país, Kloss es pregunta: «quines varietats lingüístiques (lectes) deuen incloure i quines poden o deuen ignorar considerant-les regiolectes o sociolectes d'un diasistema superior⁴⁹⁰?» (ib. 23)

---

⁴⁸⁶ Ací afirma, concretament, que no reconeix «la nocion tradicionala de dialècte de la talha (coma per asard) d'una region», exceptuant el gascó (ib. 68).

⁴⁸⁷ De fet, valorant la classificació dialectal d'Alibèrt, Teulat considera que «[m]ai reala es la definicion dels gropes de parlars e dels sosdialèctes [que realitza Alibèrt] ont i a pas grand causa de retocar, exceptat benlèu que caldríá far d'unitats mai pichonas» (1985: 12).

⁴⁸⁸ Per tant, sembla que Teulat no contempla la possibilitat d'un continu romànic progressiu. Ara bé, cal dir també que, quan compara les distàncies de cinc varietats occitanes per parelles, l'autor constata que la distància és menor amb les varietats centrals geogràficament i major entre les varietats perifèriques. Eixos resultats suggerixen que les varietats occitanes formen un continu, i no descarten la possibilitat que formen part d'un continu romànic. Diversament, Teulat arriba a una conclusió que, de fet, no es desprén dels resultats obtinguts: «L'ensemble d'aquelas remarques fai definir un intèrsistèma comun, que per confrontacion a d'autres lengas serà considerat coma una lengua al sens objectiu». Eixa confrontació la fa després, i només amb el francès estàndard, no les varietats properes de les llengües circumdants.

⁴⁸⁹ En l'original: «Man geht [...] aus von der schiefen Grundeinstellung, daß die “Standardsprache” gennante Leitform (der “standard dialecte”) ja nur eine unter vielen anderen, mit ihr gleichberechtigten Dialekten und sonstigen Varianten innterhalb des gleichen Diasystems sei».

⁴⁹⁰ Traducció nostra. En l'original: «Regio- oder Soziolekte eines übergeordneten Diasystems».

- Tractant el concepte de *diglòssia* de Ferguson⁴⁹¹ –una situació definida per la distribució de funcions entre una varietat H (de *high* ‘alta’ en anglés) i una varietat L (*low* ‘baixa’)—, Kloss (ib. 322) reporta que «[p]er a Ferguson, H i L són sobretot varietats que, en la concepció dels científics i dels membres de les comunitats afectades, pertanyen al mateix diasistema, habitualment anomenat “llengua”»⁴⁹². Kloss adjunta els exemples de Ferguson: francès i crioll en Haití; alemany escrit (*Schriftdeutsch*) i alemany suís (*Schwyzerdütsch*) en Suïssa; grec katharévussa i demòtic en Grècia; i àrab clàssic i dialectal (*Umgangsarabisch*) en Egipte. Segons Kloss, es tracta de casos on «dos varietats lingüístiques emparentades i en contacte no són considerades dos “llengües” sinó dos varietats de la mateixa llengua».

Com es veu, en el primer passatge Kloss usa el terme *diasistema* tractant la diversitat lectal (no només geolectal) interna d’una llengua –les varietats són anomenades per l’autor *subsistemes* (*Subsystemen*), escrit entre cometes en una de les quatre ocurrències (1978: 30, 31, 184)—; en el segon i tercer passatges, usa el terme tractant les varietats que formen part d’allò que es considera una llengua.

Per tant, tenint en compte que, per a Kloss, la independència d’una llengua pot basar-se en la distància i/o l’elaboració –com hem vist (apt. III.2)—, el concepte de *diasistema* no seria una unitat necessàriament glotològica per a l’autor –qui contrastaria en este sentit amb Coseriu (apt. VII.3)—. El terme seria un sinònim de *llengua independent* usat quan es vol emfasitzar la seua diversitat lectal interna; o, des de la perspectiva complementària, seria un grup de geolectes que formen part d’una llengua independent (per distància i/o l’elaboració).

VII.7. La concepció de Lamuela

Xavier Lamuela, considerat per Jordi Ginebra com «un dels teòrics catalans més rellevants» en l’àmbit de la planificació lingüística (2012: 39), s’interessa per la noció de *diasistema* en el marc de la teoria de la codificació. Per a aclarir la seua concepció al respecte, caldrà estudiar les referències que en fa en múltiples obres on desenvolupa eixa teoria (1984, 1984 amb Josep Murgades, 1993, 1994, 1995 i 2012).

⁴⁹¹ FERGUSON, Charles Albert (1959). «Diglossia». Dins de: *Word* 15, pàg. 325-340.

⁴⁹² En l’original: «Bei H und L handelt es sich für Ferguson in erster Linie um Idiome, die von den Wissenschaftlern wie von den Angehörigen der betreffenden Gemeinschaften selber als dem gleichen Diasystem, vulgo der gleichen “Sprache”, zugehörig betrachtet werden».

En l'article «Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana» (1984), Lamuela proposa un llistat de criteris de codificació i entre ells el d'«adequació a la visió global de la llengua» o *criteri de diasistematicitat* (*op. cit.* 80-81), anomenat «aprofitant» el terme encunyat «per a la dialectologia estructural» per Weinreich (autor a qui Bèc i Teulat no havien fet referència) però amb un ús pres «de la bibliografia occitana» (i l'autor remet, «per exemple», a l'article de Bèc de 1972). Segons Lamuela, tenint en compte la diasistematicitat de la llengua, es pot afavorir l'«economia de funcionament» d'una «norma múltiple».

«El punt de partida per a aconseguir-ho és la concepció de la variació de la llengua com un tot organitzat en el qual existeix una jerarquia de les diverses formes lingüístiques establerta en funció de la mesura en què cada una d'elles explica les seves concurrents o d'altres formes pròximes.»⁴⁹³ (Lamuela 1984: 80)

Si l'autor no està referint-se a la variació de la llengua normativa, llavors podem considerar eixe *tot organitzat* el diasistema, i per tant estariem davant d'una definició del concepte. L'autor l'exemplifica amb la pronunciació occidental de *porteta*, que «permet d'arribar» a la pronunciació oriental amb [u].⁴⁹⁴ No obstant, Lamuela puntualitza que el criteri de diasistematicitat té, a pesar de la seua aplicació «espectacular» en l'ortografia, un ús «menys evident» en la codificació «d'altres camps». Un exemple serien les variants *aigua* i *aiga* o *berenar* i *brenar*: es relacionen per una «regla de correspondència d'un abast limitat» que permet prioritzar una de les formes de cada parell.

Diversament, el «canvi fonètic» que relaciona *redó* i *rodó* o *fenoll* i *fonoll*⁴⁹⁵ és, en sincronia, «irrecuperable» o «almenys inaprehensible intuïtivament». També en «la majoria de solucions morfològiques» (per exemple, *cant*, *cante*, *canto*, *canti*) i en les «unitats lèxiques amb bases etimològiques diferents» (com *al·lot*, *xic* i derivats, *noi* i *minyó*) cap de les formes permet «derivar-ne les seves corresponents». En estos casos, les variants s'han de considerar «equivalents des del punt de vista de la jerarquia diasistemàtica».

⁴⁹³ Lamuela no explica la distinció que fa, aparentment, entre formes concurrents i formes pròximes.

⁴⁹⁴ Lamuela exposa un segon fenomen que, al nostre entendre, no seria un (bon) exemple de diasistematicitat perquè (també) intervé la distinció entre fonemes i sons: «dins del català oriental», la [ɔ] de *portes* «permet de preveure» la [u] de *portaré* (ib. 80).

⁴⁹⁵ En realitat, es tracta de dos fenòmens oposats. En un cas, el canvi és *o* > *e* i es dona en llatí: ROTŪNDU(M) > *rodó* ~ *Lat. vul. *RETŪNDU(M)* > *redó* (segons Coromines, en l'Edat Mitjana la forma amb *re-* era la «predominant», DEECat, s. v. *roda*). En l'altre cas, el canvi és *e* > *o* i es dona en romanç: *Lat. tardà FENŪCŪLU(M)* > *fenoll* > *fonoll*. Segons Moll, este segon fenomen (A o E > o) afecta solament «alguns casos» (2006: 93).

A continuació, Lamuela proposa el *criteri d'historicitat* (ib. 81-83) i explica que la forma «amb més valor explicatiu dins del diasistema» tendix a ser l'originària (la general en una fase evolutiva anterior), ja que «les regles sincròniques no són, en bona mesura, altra cosa que innovacions diacròniques». S'intuïx –segons l'autor– un «sistema que trava el conjunt de totes les varietats cronològiques i geogràfiques»; eixe sistema ens recorda al *diasistema* de Teulat (concepte que, com hem vist adés, abasta des del protosistema fins a l'*intersistema* actual amb totes les fases intermèdies), però Lamuela no en fa referència ací.

Poc després, en *Teoria de la llengua literària segons Fabra* (1984), Lamuela i Josep Murgades empenen el terme *diasistema* per a descriure la codificació catalana de Pompeu Fabra. És –consideren– una «llengua referencial diasistemàtica» (*op. cit.* 46); «reflecteix el diasistema dels dialectes catalans: integra el que tenen en comú i pren en consideració el caràcter equivalent de les divergències» (ib. 19)⁴⁹⁶. En una nota aclaridora (ib. 84-86), els autors primer citen Weinreich i després puntualitzen que llur ús de *diasistema* «entronca» amb el de la «bibliografia occitana» (es referixen, concretament a l'ús de Bèc, a qui citen a continuació). Però els autors no oferixen una definició clara de *diasistema*,⁴⁹⁷ i com a resultat és dubtós si, en llur concepció, la diasistematicitat de la proposta fabriana consistix en el fet que l'ortografia permet «diverses lectures segons les diverses pronunciacions» (ib. 19) o si també inclou el polimorfisme morfològic i lèxic –cosa que, per a Bèc, seria una qüestió de variants irreductibles–.

Per una altra banda, després de tractar el cas de les llengües que, en una situació de diglòssia, són considerades dialectes de la llengua alta «per raons ideològiques», Lamuela i Murgades tracten la situació «inversa»:

«a llengües tipològicament molt pròximes, se'ls atorga autonomia obeint a fets històrics i culturals, o simplement a la consciència dels parlants. Aquest és el cas del català i de l'occità: tot i que presenten unes característiques lingüístiques que els distingeixen clarament, aquestes potser no tindrien prou pes per a permetre'ns de parlar de llengües diferents, si no fossin l'antiga consciència de diversitat i les tradicions culturals diferenciades des de l'Edat Mitjana.» (Lamuela i Murgades 1984: 18)

---

⁴⁹⁶ Els autors donen exemples de grafies diasistemàtiques en la pàg. 264.

⁴⁹⁷ Lamuela i Murgades tanquen la nota presentant el concepte de *gramàtica polilectal*: un parlant exposat a tots els subsistemes d'una llengua podria, teòricament, internalitzar en la seua competència una gramàtica «que doni raó de totes les solucions inherents a la variació estilística, social i geogràfica d'una llengua donada» (1984: 85-86). Cal dir que el terme *subsistemes* (*subsystems*), que contrasta amb la concepció de Coseriu (v. VII.3), apareix en una citació amb la qual els autors s'ajuden per a presentar el concepte. En qualsevol cas, Lamuela i Murgades no expliciten si, per a ells, *diasistema* equival a *gramàtica polilectal*.

Per eixos motius, els autors no consideren «l'existència d'una única llengua». En canvi, sí que conceben «un diasistema catalano-occità» i creuen que, «a grans trets, es pot establir» (ib. 20).

En un article sobre ortografia aranesa publicat dins del recull *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística* (1987), Lamuela explica que les *grafies diasistemàtiques* «representen distincions fonològiques d'un conjunt dialectal —o “diafonemes”—» (*op. cit.* 160).

En la seua tesi doctoral, *Teoria della codificazione linguistica* (1993), Lamuela explica que, en la codificació del catalanovalencià, una ortografia diasistemàtica «assicura il riferimento ad una lingua scritta unitaria attraverso l'uso comune» i la gramàtica establíx les formes acceptables en l'ús general (*op. cit.* 281). Com es veu, ací l'ortografia englobant és qualificada com a diasistemàtica, no així la gramàtica polimòrfica.

Més avant, tracta la noció de «diasistema linguistico» de Bèc i Teulat i la definíx com un «sistema integratore dell'insieme delle varietà di una lingua» (ib. 297). Lamuela no distingíx els dos autors occitans: sembla que confon diasistematicitat amb la forma-guia de Teulat (ib. 300). La concepció englobant de Lamuela és confirmada quan presenta, entre els criteris de codificació, el de diasistematicitat: són preferibles les formes «capaci di spiegare le suo omologhe di altre varietà» (ib. 305).⁴⁹⁸ Així, la grafia diasistemàtica és aquella que admet «letture diverse» segons les «diverse pratiche dialettali» (ib. 351).

Per una altra banda, l'autor, quan presenta la canviant terminologia de Teulat, es mostra contrari a fer proliferar nous tèrmens. Considera que, fent les precisions necessàries, es pot distingir entre *diasistema* (sincrònic actual), *protosistema* i *sistema global*⁴⁹⁹. Este últim seria el «sistema globale integratore di tutte le varietà, comprese quelle storiche»; és a dir, allò que Teulat anomenava *diasistema* i després *diacronosistema*.

En *Estandardització i establiment de les llengües* (1994), Lamuela dedica una secció a la noció de *diasistema* (*op. cit.* 26-29). Comença explicant que els texts escrits en occità, piemontés o baix-saxó s'han de traduir al francès, italià i alemany

---

⁴⁹⁸ També contempla, entre els criteris i recursos de compleció, un de diasistematicitat: s'intenta que les propostes «non siano in contraddizione» amb les característiques de cap varietat (ib. 312).

⁴⁹⁹ També anomenat *sistema global diacrònic* en «Criteris de codificació i de compleció lingüístiques» (Lamuela 1995: 24).

respectivament per a poder «ser utilitzats en les activitats culturals» desenvolupades en estes llengües; i a la inversa. En canvi, considera que les adaptacions ortogràfiques de texts entre cors i italià, portugués i gallec, i «fins i tot» entre catalanovel·lenc i occità són concebibles; i també ho seria «l'elaboració d'ortografies comunes i alguna forma de selecció gramatical i lexical convergent». Cal entendre que eixes parelles de llengües formen, segons l'autor (si bé no ho explicita), tres diasistemes (en el sentit de *llengua per distància*), ja que en l'últim paràgraf de la secció s'afirma que «dins de diasistemes lingüístics» on seria possible un «funcionament unitari» de totes les seues varietats, les «condicions socials» poden possibilitar la «gènesi de llengües definides només per l'elaboració».⁵⁰⁰

Lamuela acaba identificant *diasistema* i *llengua per distància*; i advertix sobre límits imprecisos (una qüestió que Bèc i Teulat no havien tractat):

«El grau de distància que marca els límits del diasistema i impedeix aquesta mena de funcionament [el funcionament unitari de totes les seues varietats] haurà de ser el que defineixi les llengües per distància. No cal dir que aquest criteri, tot i que permet un acostament pràctic al problema de la definició de les llengües, no assegura pas la fixació d'uns límits precisos.» (Lamuela 1995: 29)

En la part central de la secció, l'autor tracta les aplicacions de la noció *diasistema*: «permet un acostament eficaç tant a l'estudi de la distància lingüística com a l'anàlisi i a la pràctica de la codificació». En els estudis de dialectologia, Weinreich concep el diasistema –interpreta Lamuela– com una «construcció teòrica» que permet «representar [...] les afinitats que lliguen dos sistemes lingüístics relacionats» (ib. 26). Bèc «amplia el sentit» del terme i l'aplica a la codificació d'una grafia basada alhora «en el diasistema, en sentit estricte, i en les diverses fases» anteriors de la llengua. A més, el concepte de *diasistema* serveix per a estudiar la intercomprensió entre parlants de varietats «pròximes»: la capacitat dels parlants «d'establir correspondències sistemàtiques entre la pròpia varietat i les altres varietats d'un diasistema» és una «causa» important de la intercomprensió (ib. 27-28).

Cal dir que Lamuela no es mostra d'acord en identificar, com segons ell fa Bèc, *diasistema* i *protosistema*. Argumenta que, si bé la «construcció del diasistema» i la «reconstrucció diacrònica» usen mètodes «anàlegs» i arriben a resultats que «tendeixen a coincidir», el diasistema no conté tota la informació sobre el protosistema; hi ha canvis

---

⁵⁰⁰ En un altre apartat de l'obra (on no està tractant la noció de *diasistema*), Lamuela considera que la distinció entre portugués i castellà, com la d'occità i catalanovel·lenc, «es deu més a les seves històries culturals diferenciades que no pas a la seva distància estructural» (1994: 11).

evolutius que «renoven el conjunt de la llengua i en fan quelcom globalment diferent de les fases temporals anteriors». Alhora, Lamuela no descarta «les possibilitats teòriques de construcció d'un sistema global» que integre la variació geogràfica, social i temporal d'una llengua, ni l'«establiment» d'una capacitat lingüística que «prevegi» la comprensió d'altres varietats actuals i de texts anteriors; per això, considera que la «percepció» de la llengua com «un conjunt a través de l'espai del temps» té «prou fonament teòric» (ib.).

Finalment, en «La llengua occitana: caracterització i situació actual» (2012), Lamuela definix el concepte *diasistema* de la següent manera: és «un sistema lingüístic⁵⁰¹ que n'engloba dos –o més– de semblants, tenint en compte tot el que tenen de comú i la correspondència regular entre les diferències que els separen» (2012: 31). L'autor reconeix que la definició «deixa suspès» –és a dir, no resol– el problema del grau d'homogeneïtat que ha de presentar un grup de varietats per a ser considerat un diasistema (Lamuela 2012: 31-32)⁵⁰². Però considera que hi ha «un grau d'afinitat estructural» que permet classificar les varietats romàniques en «conjunts relativament uniformes» (ibíd. 32), un dels quals seria l'anomenat per Bèc *occitanoromànic* (1995: 6).

Lamuela, com es veu, exposa detalls de la seua concepció de *diasistema* en múltiples obres, sense contradiccions o canvis destacables entre estes.

VII.8. La concepció de Castellanos

Pròpiament, Castellanos no teoritza sobre el concepte que ens interessa. No obstant, donat que postula una unitat lectal occitanoromànica, convé aclarir quin ús fa del terme *diasistema*.

En *Llengua, dialectes i estandardització* (2000), Carles Castellanos usa el terme *diasistema* quan tracta el fenomen de la individuació de llengües (v. apt. III.3) dins dels contínuums lingüístics. En relació amb això, em primer lloc cal advertir que, si bé l'autor afirma (ib. 27) que segueix la definició de *contínuum* de Chambers i Trudgill (2004 [1980]: 5-7; v. apt. IV.1), en realitat pareix presentar una concepció més restringida:

---

⁵⁰¹ Açò contrasta amb Coseriu (1967: 33, 36) i Ammon (1995: 1), els quals, com hem vist (apt. VII.1.1 i VII.3) neguen al diasistema la condició de sistema lingüístic (en un sentit estructuraliste).

⁵⁰² Efectivament, la indefinició planteja, per exemple, el dubte de si el diasistema que engloba l'occità abasta, de fet, les varietats romàniques centrals (fins al friülà) o tot el romanç occidental. En canvi, este problema no es rellevant en el *diasistema* de Weinreich i l'*intersistema* de Teulat (v. més amunt).

«L'anàlisi adequada de la distinció entre la noció de llengua i la noció de dialecte ha de partir [...], a la nostra manera de veure, de l'estudi dels contínuum lingüístics. És tan sols al si d'aquests conjunts on poden aparèixer dubte d'individuació, ja que d'un contínuum a un altre les solucions de continuïtat són clares. (I més encara si es tracta de contínuum constituïts de parlars heterogenètics com pot ser, per exemple, el cas de la relació existent entre parlars germànics i romànics a Europa).» (ib. 28)

Sembla que Castellanos contempla l'existència de contínuums romànics veïns. I això s'entendria equiparant el concepte *contínuum* al de *llengua per distància*. De fet, dos exemples que dona a continuació són compatibles amb eixa interpretació: l'autor tracta primer el cas del «contínuum format per les *diferents llengües escandinaves*», les quals serien «llengües *Ausbau* (per elaboració)» (ib. 28-29); i més avant tracta el cas del «*contínuum catalano-occità*» (ib. 31), on «els estàndards i les denominacions s'han dividit en dos, el català i l'occità, sense seguir, per tant, de manera estricta i única les característiques de caire únicament lingüístic»⁵⁰³ (ib. 33).

Però un altre exemple que aporta Castellanos obliga a matisar la equiparació entre *contínuum* i *llengua per distància*: el cas de l'«àrea germànica occidental-continental». Segons l'autor, els parlars d'esta àrea –on s'ha individuat la llengua alemanya i la neerlandesa– «constitueixen un contínuum lingüístic» també. Però dins d'ell, Castellanos diferencia el «grup dels parlars baix-alemanys» –que inclou el neerlandés– i el grup dels alt-alemanys –caracteritzats, sobretot, pel que es coneix com la segona mutació consonàntica–. I l'autor informa que els dos grups són «considerats habitualment com a diasistemes ben diferenciats» (ib. 29-30).

Castellanos considera també que l'alemany estàndard no reflectix «les característiques del diasistema baix-alemany (o dels diasistemes neerlandés i baix-saxó)»: el neerlandés i el baix-saxó «constitueixen diasistemes clarament diferenciats» de l'alt alemany. Per a Castellanos, la individuació de la llengua neerlandesa és «d'ordre extralingüístic» (ib. 31), ja que no inclou el baix-saxó. I «el baix-saxó es troba [...] en una situació de subordinació lingüística» respecte a l'alt alemany (ib. 30). Segons tot això, sembla que Castellanos considera el diasistema baix-alemany una *llengua per distància* en relació a l'alt alemany. Però, alhora, es referix al neerlandés i al baix-saxó com a diasistemes (en plural), si bé separats per factors extralingüístics.

---

⁵⁰³ En la seua tesi doctoral, Castellanos tracta també el cas de l'«àrea estrictament gal·lo-romànica»: «constitueix un contínuum que comprèn el conjunt de parlars que habitualment són identificats en les àrees de la llengua d'oïl, del franco-provençal i dels parlars piemontesos (anomenats també gal·lo-italians)» (1997: 55).

Per tant Castellanos no equipara els conceptes de *diasistema* i de *llengua per distància*. Per a Castellanos, un diasistema és un grup de geolectes (un *grup dialectal*, 1997: 63); i el terme l'aplica a un grup que constituïx una *llengua per distància* o una unitat inferior (definida glotològicament o no). Un altre exemple d'este segon ús és el passatge on, tractant del benasqués, l'autor considera que «una anàlisi rigorosa situaria aquest parlar dins un diasistema català» (ib. 41), no en l'aragonés.⁵⁰⁴ A més, cal notar que l'autor (1997: 73) considera que, per a mesurar glotològicament la distància lingüística, cal «establir una mesura més precisa que els conceptes d'intel·ligibilitat o de diasistema que han estat utilitzats per diferents autors».

Castellanos també usa el terme *diasistema* quan tracta els criteris de codificació –àmbit on es declara deutor «de la que es podria anomenar escola catalano-occitana» i sobretot de Teulat i Lamuela (2000: 8)–. Reprén el criteri de diasistematicitat de Lamuela (1995: 23) i la recomanació de Teulat de triar la forma-guia del diasistema (1985: 71). Castellanos definix *diasistematicitat* com la possessió de «correspondències regulars en diferents dialectes» (2000: 91). Per tant, quan diu que les «grafies diasistemàtiques» representen «“diafonemes”» (ib. 97) cal entendre que els diafonemes són formes-guia. Com es veu, Castellanos presenta una concepció englobant de la *diasistematicitat*.⁵⁰⁵ La grafia *diasistemàtica* és, per a ell, la «més comprensiva o representativa» (1997: 326).

Ara bé, Castellanos puntualitza que «el diasistema no s'establix de manera homogènia en tota l'àrea estandarditzable, sinó que se centra en el que hem anomenat “àrea gravilectal”» (2000: 90) –el grup de parlars en els quals es basa, principalment, la codificació (ib. 37)–. Esta és una mostra més que l'autor també usa el terme *diasistema* per a referir-se a un grup de geolectes dins d'una llengua per distància (no necessàriament a tots els geolectes d'esta).

La diacronia apareix rarament en els passatges on Castellanos usa el terme *diasistema*. Però diu que «algunes grafies diasistemàtiques poden ésser també històriques» –o ser-ho per a part dels parlars (2000: 98)–: i això implica –al nostre entendre– que no necessàriament totes les grafies diasistemàtiques es corresponen a antics fonemes comuns, ja que l'autor definix les grafies històriques com aquelles que

---

⁵⁰⁴ Cal recordar que, per a Castellanos, el catalanovel·lenc i l'occità formen un *continuum* i que s'han individuats per separat per motius no únicament glotològics (2000: 31-33). És a dir, serien dos llengües per elaboració que formarien, conjuntament, una llengua per distància.

⁵⁰⁵ Cal recordar que Teulat també parla de *criteri de diasistematicitat* (en realitat, d'*intersistematicitat*, en la seua terminologia) i amb la concepció englobant que té el diasistema de Bèc, i que això no és coherent amb la seua pròpia concepció d'intersistema, que com hem vist (apt. VII.5) és en teoria descriptiva (inclou semblances i diferències) i no pretén englobar la variació.

«representen distincions fonològiques pròpies de les fases anteriors de la llengua» (ib. 97).

Per una altra banda, és interessant notar que, segons Castellanos, la «possibilitat d'adopció d'una grafia que serà per a uns parlars històrica i per a uns altres vigent, dependrà de la percepció de la solidesa i la diasistematicitat del fenomen pels parlants que es troben en un estadi més avançat d'evolució» (ib. 98). És a dir, depén –entenem– de llur gramàtica polilectal (v. nota en l'apt. VII.7).

Cal advertir que Castellanos qualifica la seua proposta d'«amazigh comú» –una «forma elaborada i supradialectal de la llengua»– de diasistema (1997: 239). Però potser ho fa perquè la seua codificació no només és polimòrfica sinó que inclou «dues modalitats diferents»: una modalitat formal, «altament unificada» i depurada d'estrangerismes; i una altra modalitat menys formal, polimòrfica (fins i tot en la grafia, representant «algunes realitzacions fonètiques secundàries») i amb els arabismes «més implantats» (2000: 112). Un diasistema de dos varietats?

VII.9. La concepció de Sumien

Sumien dedica un capítol al «fonctionnement du diasystème» dins de la monografia on proposa una estandardització policèntrica per a l'occità (2006: 113-116). L'autor considera que Weinreich (1954) fon el primer en descriure el «concept de *diasystème*» –Sumien no comenta les particularitats de la concepció de Weinreich–. A continuació, informa que la noció de diasistema «était perçue de manière implicite dans les travaux antérieurs de Ronjat et Alibèrt en occitan⁵⁰⁶ et de Fabra en catalan⁵⁰⁷»; i que «Lafont introduit le concept de diasystème de manière plus explicite dans la codification de l'occitan, mais sans en prononcer le terme»:

«Es possible qu'un estudi estructural (qu'es pas encara fach) dels contactes entre sistèmas fonologics (de las comunicacions interdialectalas) nos permetra de los desgatjar un jorn experimentalament. Sabèm tre ara qu'existisson: sens eles los dialèctes serián impenetrables un a l'autra» (Lafont 1971: 35, citat per Sumien 2006: 113).

---

⁵⁰⁶ «Par exemple, il [= Alibèrt] a corrigé la prescription Perbòsc-Estiu sur la notation de *b* et *v* en la calquant sur la distinction /b~v/, telle qu'elle fonctionne dans les idiomes arverno-méditerranéens de l'occitan» (Sumien 2006 : 62).

⁵⁰⁷ «Par exemple, le catalan réalise le *o* atone /o/ ou /u/ selon les dialectes. Fabra note *o* dans tous les cas: *portat* = /por'tat/ ou /pur'tat/» (Sumien 2006: 62); amb /r/ en l'original, no /r/.

Segons Sumien, Bèc (1972 i 1973) hauria «installé formellement le terme de *diasystème* dans l'occitanistique»; després, Teulat hauria produït «les réflexions les plus précises sur la fixation des formes standard en fonction du diasystème»; i el concepte hauria sigut introduït en la lingüística catalanovelenciana per Lamuela (1994, 1995) i Castellanos (2000).

Com es veu, Sumien relaciona el concepte *diasistema* amb les correspondències entre (geo)lectes, les quals possibiliten la intercomprensió entre els parlants i són útils a l'hora de codificar un model de llengua comú. Eixa associació és confirmada per altres passatges de l'obra: «le diasystème permet souvent l'intercompréhension grâce aux correspondances» (2006: 115); «Comme Fabra, Alibèrt a systématisé le recours au diasystème pour mettre au point l'orthographe classique» (ib. 62); «l'orthographe englobante (diasystématique) permet de soutenir des prononciations différentes»⁵⁰⁸ (ib. 3). Fins i tot, l'autor definix *diasistema* com «système des correspondances régulières entre différents dialectes» (ib. 62). Segons açò, Sumien no es referiria amb *diasistema* a la llengua (diversa geolectalment) sinó concretament a les correspondències regulars entre els seus (geo)lectes.

En la seua teoria de la codificació, basada en Teulat i Lamuela, Sumien contempla un «critère de diasystématicité[, que] consiste à privilégier la forme qui rend compte des autres formes du diasystème» (ib. 203); és a dir, la forma englobant. No obstant, no són englobants totes les «correspondances régulières» de la definició de l'autor, com ara vorem.

Sumien advertix que en «quelques publications pionnières sur le diasystème» (les de Fabra, Alibèrt, Lafont, Bèc i Teulat) es parla «presque uniquement» de les relacions diasistemàtiques de l'àmbit de la fonologia i les seues aplicacions en l'ortografia. Teulat hauria fet «quelques ouvertures timides vers les domaines de la morphologie, de la syntaxe et du lexique»: contempla –com hem vist en l'apt. VII.5– no només interfonemes, sinó també intermorfemes, etc. i claus fonemàtiques, morfemàtiques, etc.; però solament hauria desenvolupat les relatives als fonemes. Ara bé, Sumien sembla oblidar que Teulat presenta en principi –com hem vist en l'apt. VII.5– una concepció descriptiva de *diasistema* (és a dir, no limitada a les correspondències que permeten l'englobació o que almenys són regulars).

---

⁵⁰⁸ Per exemple, quan «on écrit *garatge* par exemple, on note de la même manière des réalisations aussi diverses que [ga'raʃe, go'ratse, ga'radʒe, ga'radzi, go'radʒə, go'radʒe, ga'raje...]» (Sumien 2006: 6).

Segons Sumien, els estudis que focalitzen en les relacions fonològiques produïxen la «illusion» que les varietats del diasistema sempre tenen cognats. Però eixe cas –recorda l'autor– no es dona sempre. A més, els cognats poden presentar «un usage dialectal différencié par le sens ou la fréquence». I «[i]l en va de même pour les correspondances entre morphèmes» (com la /-s/ del plural). Sumien es pregunta:

«Si le dyasystème permet souvent l'intercompréhension grâce aux correspondances phonologiques, dans quelle mesure cette intercompréhension subsiste en l'absence de cognats ou de correspondances sémantiques ? C'est là qu'il devient nécessaire d'étudier le fonctionnement du diasystème sur d'autres plans que la phonologie.» (Sumien 2006 : 115)

Com es veu, Sumien parla de correspondències fonològiques, correspondències entre morfemes (flexius o derivatius), cognats i correspondències semàntiques. Però són quatre realitats equiparables? Les correspondències morfològiques poden –pensem– no permetre la englobació però encara ser regulars (v. els exemples flexius més avall); i això també es pot considerar un avantatge per a la intercomprensió. En canvi, en el cas dels cognats no estem –al nostre entendre– davant d'una correspondència sinó d'una coincidència entre els lectes: presenten essencialment el mateix significat (la diferència es deu a les correspondències fonològiques⁵⁰⁹). I en l'últim cas, Sumien es deu referir a la coincidència de sentit⁵¹⁰. Conseqüentment, el diasistema de Sumien seria, més bé, un sistema de correspondències regulars (englobables o no) i de coincidències entre diferents lectes.⁵¹¹

En qualsevol cas, en la concepció de Sumien, el diasistema està compost per múltiples diasistemes: l'autor explicita el diasistema fonemàtic (consistent en claus fonemàtiques i diafonemes), el diasistema morfemàtic (amb claus morfemàtiques i diamorfemes) i el diasistema lexemàtic (amb claus lexemàtiques i dialexemes⁵¹²). Vet ací alguns exemples que aporta l'autor, en la interpretació dels quals cal tindre en compte que les barres dobles són usades quan es representa «une clé [diasistemàtica] par ses

⁵⁰⁹ És a dir, allò que s'anomena *correspondències fòniques* en l'àmbit de la intercomprensió romànica, almenys en la teoria de Klein i Stegmann (v. Clua *et al.* 2003: 52-89).

⁵¹⁰ Sumien podria referir-se a distints significats que presenten algun tipus de correspondència entre si, com els procediments de canvi semàntic: generalització (per exemple, *pardal* _{CaVa gen.} 'teuladí' → _{Val. i Eiv.} 'ocell'), especialització, metonímia, metàfora, canvi semàntic per elipsi formal (per exemple, *diari* 'que es produïx cada dia' → 'periòdic diari' –és a dir, 'publicació diària'–, sentit per al qual en la Catalunya del Nord s'usa *jornal*), canvi semàntic per similitud formal, etc. Ara bé, no es tracta de «correspondances régulières» i, per tant, no entrarien en la definició que Sumien presenta de *diasistema* (2006: 62).

⁵¹¹ En este sentit és més explícit Lamuela, qui definix *diasistema* com «un sistema lingüístic que n'engloba dos –o més– de semblants, tenint en compte tot el que tenen de comú i la correspondència regular entre les diferències que els separen» (2012: 31).

⁵¹² Teulat no havia explicitat els dialexemes: «intèrfonèmas, intèrmorfèmas,...» (1985: 42).

composants»; els punts suspensius indiquen que no s’han mencionat tots els components; les claus –això és { }– són usades quan la clau diasistemàtica és representada «par l’un de ses composants».

Taula 8 — Exemples de claus de tres diasistemes que explicita Sumien (2006)

DIASISTEMA FONEMÀTIC	DIASISTEMA MORFEMÀTIC	DIASISTEMA LEXEMÀTIC
//tʃ, tʃ, jt...//	//-àvem, -aviam, -àvam...//	//sarri, isard, chamoç...// ‘isard’ ⁵¹³
//ʌ, j//	//-s, vocal allargada, -ei(s)...// (marca de plural dels noms i adjectius)	//gal, pol, hasan...// ‘gall’
{ʌ}	{-cicl-}	//belier, febrìer...// ‘febrer’
	{anti-}	{escòla} ‘escola’
	{-or}	{mar} ‘mar’
		{Tolon} ‘Toló’ ⁵¹⁴

Com es veu, els exemples de Sumien inclouen correspondències lexemàtiques que ni permeten l’englobació de les variants ni són regulars, cosa que es contradiu amb la definició de *diasistema* de l’autor, vista adés. A més, quan este exposa la seua teoria de la codificació, parla tant de claus regulars com de «clés irrégulières» (ib. 203).

Per una altra banda, Sumien contempla les següents possibilitats en la descripció dels diasistemes:

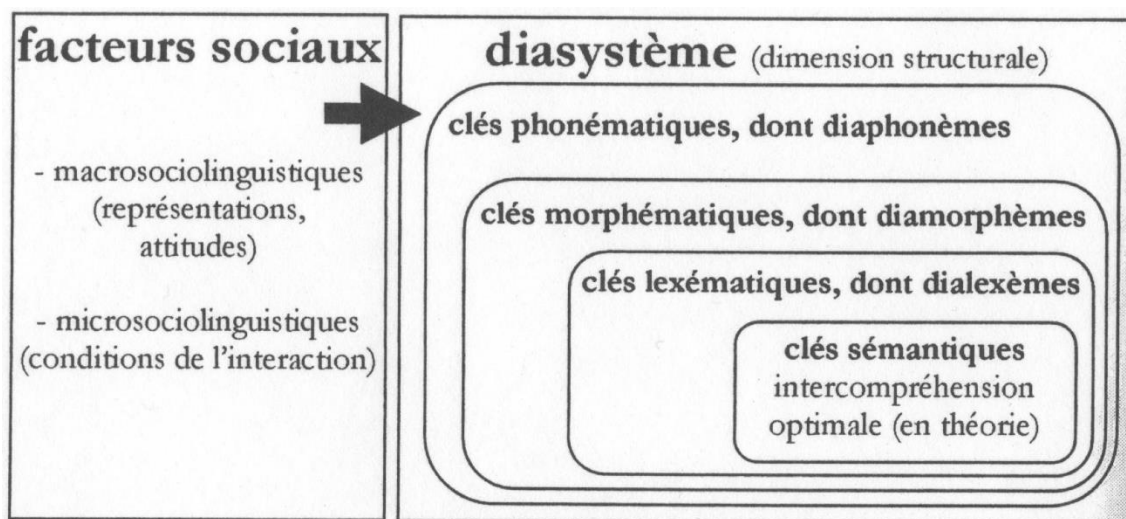
- El diasistema fonemàtic es representa amb símbols fonètics; però el diasistema morfe-màtic i el lexemàtic es poden representar amb la grafia convencional o amb símbols fonètics «en fonction des besoins de manipulation»: per exemple {escòla} ‘escola’ o {es'kòlò} ‘escola’ –o bé, d’una manera «plus exhaustive», //es'kòlò, ej'kòlò, əs'kòlò, es'kòla...// ‘escola’–.
- La descripció lexemàtica i morfològica es pot fer alhora, com en //belier, febrìer (febrier, heurèr, feurèir)...// ‘febrer’
- Els diasistemes morfe-màtic i lexemàtic poden representar-se de dos maneres:
  - «Approche sémasiologique, selon les cognats»: //faisan, hasan...//.

⁵¹³ En l’original, l’aclariment semàntic està en francès.

⁵¹⁴ Ciutat de la Provença.

- «Approche onomasiologique, selon les sens»: //hasan, gal, pol...//
‘gall’.⁵¹⁵

Fig. 30 — Encaix de les claus diasistemàtiques: una configuració de la intercomprensió, segons Sumien (2006: 116)

Com es veu en la figura, Sumien inclou uns tipus de diasistemes en altres. Argumenta que, com els fonemes «servent à construire» morfemes, llavors el «diasystème phonologique englobe un *diasystème morphématique*»; i com els morfemes «permettent de construire» lexemes, llavors el diasistema morfemàtic englobaria un diasistema lexemàtic.

L'autor també contempla en la imatge unes «clés sémantiques», però no aclaria en què es diferenciarien de les morfemàtiques i lexemàtiques, que ja són «unités de sens»⁵¹⁶. Més avant també parla de «clés syntaxiques», però no les inclou en l'esquema. Per tot això, la concepció de l'autor no acaba de resultar clara.

Per una altra banda, en l'esquema també s'observa de nou que l'autor relaciona el diasistema amb la intercomprensió. Segons Sumien, el diasistema permet la

⁵¹⁵ Pròpiament, Sumien dona els exemples, respectivament, així:

- {faisan} = //faisan, hasan...//
- {faisan...} 'faisà' = //hasan, gal, pol...// 'gall'.

Així, els exemples no ens semblen clars, començant pel fet que no s'explica què indica el signe =.

⁵¹⁶ Potser, amb «clés lexématiques» i «clés sémantiques» l'autor es refereix a claus lexemàtiques semasiològiques (és a dir, de cognats) i onomasiològiques respectivament.

intercomprensió «grâce aux correspondances» (ib. 115); i el «fonctionnement du diasystème par un emboîtement des clés permet de visualiser le mécanisme d'intercompréhension» (ib. 120). Al seu entendre, funcionaria de la següent manera :

«Les correspondances (ou *clés*) diasystématiques s'articulent donc comme des poupées russes. L'intercompréhension est optimale, en théorie, lorsque les quatre types de clés sont emboîtés. Ceci se produit très souvent entre les dialectes occitans et catalans. L'intercompréhension est moins facile lorsque les “cercles” intérieurs sont absents.» (Sumien 2006: 116)

L'explicació no ens sembla suficientment clara. Potser l'adjunció de més exemples hauria ajudat a comprendre la concepció de l'autor. En qualsevol cas, del passatge citat es desprén que en el diasistema de Sumien –o almenys en el diasistema que explica la intercomprensió– solament hi ha presents (no «absents») claus que contenen el que, segons la definició de l'autor, són «correspondances régulières entre différents dialectes» (ib. 62).

Sumien advertix que la representació de la figura «est générale et simplifiée. Il y a des cas où les correspondances formelles sont irrégulières» (ib. 116) –aporta un exemple, però no l'explica massa–. Per una altra banda, la figura també mostra que «certains facteurs sociaux, en effet, jouent aussi un rôle déterminant dans le mécanisme de l'intercompréhension.» (ib. 116). Als factors que presenta l'autor (ib. 120) potser caldria afegir l'habilitat diasistemàtica dels parlants (llur gramàtica polilectal; v. nota en l'apt. VII.7): si coneixen les correspondències (regulars o no) entre lectes, o en quina mesura.

Per una altra banda, Martínez i Sumien, equiparen –seguint a Lamuela (1995: 29)– els conceptes de *diasistema* i *llengua per distància*:

«el conjunt occitanocatalà (o occitanoromànic) és un diasistema, o llengua per distància, en la qual el català s'ha individualitzat com a llengua per elaboració.» (Martínez i Sumien 2006: 121)

Sumien nomena també el «diasystème galaïco-portugais» (2006: 87), que també seria una llengua per distància. Per tant, els autors conceben ací el diasistema com un tipus de geolecte.

No obstant, dins del «diasystème dans sa plus grande extension, catalan inclus», Sumien contempla una «diasystématique panoccitane», on s'insereixen diasistematicitats regionals (2006: 205). I donat que la seua proposta de codificació té solament una «vocation panoccitane» (ib.), Sumien no inclou el catalanovelencià en les claus

diasistemàtiques que descriu, ni tan sols en les que dona com a exemple en l'apartat on presenta el concepte de diasistema (ib. 215-216). El diasistema que descriu l'autor s'ocupa de la part que pretén codificar: l'occità.

Per tot això, podem dir que, en Sumien, el *diasistema* és un sistema de correspondències regulars (que permeten l'englobació o no) entre (geo)lectes així com de coincidències⁵¹⁷. I l'autor considera que quan el sistema inclou correspondències regulars o coincidències dels distints «plans» (fonològiques, morfològiques, lexemàtiques, etc.), la intercomprensió és òptima, en teoria.⁵¹⁸ Ara bé, també usa *diasistema* amb dos altres sentits, que no obstant estan relacionats amb el primer:

- En l'àmbit de la codificació, Sumien sembla presentar una concepció restringida de *diasistema*: ací, qualifica de *diasistemàtica* la grafia englobant, que permet representar diverses pronúncies.
- Per una altra banda, Sumien equipara per extensió –entenem– *diasistema* amb un grup de (geo)lectes; especialment, els que formen una llengua per distància o que són objecte de la codificació.
  - Des d'esta accepció es podria explicar que l'autor –potser influït per la concepció descriptiva de Teulat– incloga correspondències tant regulars com irregulars quan exemplifica com funciona un diasistema.

VII.10. Idees bàsiques de les concepcions identificades

L'observació de les consideracions que del terme *diasistema* fan múltiples teòrics (apt. VII.2 a VII.9) i de l'ús que en fan altres lingüistes (apt. VII.1) ens porta a identificar tres idees bàsiques diferents. El diasistema podria ser un:

1. Conjunt de (geo)lectes;
2. Conjunt de correspondències entre (geo)lectes;
3. Sistema lingüístic que englobaria (geo)lectes (és a dir, que els reduiria, i amb això permetria «derivar» o explicar-los).

---

⁵¹⁷ Sumien parla només de correspondències regulars, però en alguns casos («cognats» i «correspondances sémantiques», almenys) es referix –al nostre entendre– a coincidències.

⁵¹⁸ A més, Sumien concep el diasistema com una nina russa: un «diasystème phonologique» dins del qual hi ha diasistemes d'altres tipus (morfemàtic, etc.) (Sumien 2006: 116).

A continuació sintetitzem les particularitats dels teòrics estudiats, fixant-nos en la relació entre *diasistema* i geolectes (i si es contemplen múltiples nivells), la capacitat d'englobar (reduir, derivar, explicar) la variació lectal, el component diacrònic i les aplicacions del concepte.

vii.10.1. Diasistema = conjunt de (geo)lectes

- WEINREICH: Un diasistema és un **conjunt de sistemes lingüístics** (l'autor es referix a idiolectes i altres **lectes poc heterogenis**, que assimila a sistemes lingüístics) **parcialment semblants** construït pel lingüiste per a comparar-los. Els lectes poden ser varietats d'una mateixa llengua o de llengües diferents (fins i tot genèticament distants); poden ser sincrònics o diacrònics. En qualsevol cas, el conjunt no és una simple suma de lectes, ja que estos tenen semblances i diferències, de distints tipus.
  - Geolecte? Weinreich proposa considerar la dialectologia l'estudi de les diferències parcials que hi ha entre *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectes poc heterogenis– que presenten semblances. Però és partidari de no fer referència a la geografia; diu que, sense definir *dialecte* de moment, es poden tractar conjuntament (com a diasistema), per la seua similitud parcial, parlars diferents. Per tant, l'autor no equipara diasistema i geolecte.
  - Nivells? Weinreich no contempla la possibilitat d'usar el concepte de *diasistema* per a agrupar varietats (per exemple, les varietats romàniques en un número concret de diasistemes) ni de classificar agrupacions de varietats en distints nivells (com parlars, subdialectes, dialectes, llengües, etc.).
  - Aplicacions:
    - L'investigador pot comparar *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectes poc heterogenis– parcialment semblants concebent-los com un diasistema. Pot construir diasistemes *ad hoc* depenent dels lectes que necessita comparar.
    - Weinreich no usa el concepte de *diasistema* per a explicar la intercomprensió. Quan puntualitza que el diasistema no és sempre

una construcció del científic, només diu que un diasistema es correspon al *sistema combinat* (*merged system*) que experimenten locutors bidialectals i bilingües; i, poc després, nota que un parlant pot localitzar la procedència aproximada de l'interlocutor amb l'ajuda de les oposicions del diasistema que formen les varietats dialectals respectives.

- COSERIU: El *diasistema* o *arquitectura* és el **conjunt** més o menys complex de **lectes** (geolectes, sociolectes i estils) relacionats que coexistixen i s'interferixen en un geolecte de qualsevol nivell. Concretament, l'autor focalitza en les relacions de diversitat i dins d'una *llengua històrica* (una llengua independent, generalment elaborada –en la terminologia de Kloss– i nacional).
  - Diacronia? El diasistema és sincrònic, i la seua variació és diatòpica, diastràtica i diafàsica.
  - Aplicacions: El concepte de *diasistema* servix a Coseriu per a explicar la variació lingüística conservant el concepte estructural de *sistema lingüístic* (o *tècnica del discurs*, en la terminologia de l'autor):
    - Els lectes diatòpics, diastràtics o diafàsics són «més o menys unitaris» i formen un contínuum (no es poden separar uns d'altres).
    - Però Coseriu considera que en el discurs es manifesta un lecte alhora sintòpic, sinestràtic i sinfàsic –i sincrònic– que, per la seua poca heterogeneïtat, pot ser assimilat a un *sistema lingüístic*: l'autor l'anomena *llengua funcional*. Un exemple aproximat seria l'*estil* quotidià del nivell estàndard d'una *llengua comuna* bastant homogènia quant a variació geogràfica. No en seria un exemple l'idiolecte, ja que «la suma total del discurs» d'un parlant concret ja presenta variació.
    - Així, Coseriu opina que cada oposició (per exemple, entre *can* i *may* en una part de l'anglès) s'ha d'estudiar dins d'un *sistema lingüístic*, aquell del qual forma part; i és important no confondre els *sistemes lingüístics*.
  - Geolecte?
    - Les *llengües funcionals* del diasistema d'una llengua històrica conformen un geolecte, ja que els dialectes no coberts per una llengua comuna són assignats, per Coseriu, a la llengua històrica

de la llengua comuna més pròxima glotològicament; i si, com en el cas de les varietats sardes, no hi ha cap llengua comuna més pròxima que les altres, el conjunt d'eixos dialectes és considerat per Coseriu una llengua històrica (amb el seu propi diasistema).

- Ara bé, la llengua històrica no és considerada per Coseriu un sistema lingüístic (en el sentit estructuraliste). El francès, per exemple, solament pot manifestar-se en el discurs en la forma d'alguna de les *llengües funcionals* que el constitueixen. La variació, per tant, no és una simple qüestió de *parole*.
- Nivells? El concepte de *diasistema* és aplicat per Coseriu a la diferenciació interna de la llengua històrica però és aplicable també a la diferenciació d'altres geoelectes, de distints nivells. Per a l'autor, una *llengua històrica* és un geoelecte amb un estatus extralingüístic especial. I parla de com el sistema dialectal baix-alemany forma part del sistema dialectal alemany i este del germànic.
- KLOSS: Segons l'ús que fa Kloss del terme, *diasistema* seria un sinònim de *llengua independent*.
  - Geoelecte? En esta concepció, els geoelectes no formen un diasistema sinó que formen part del diasistema, que és definit pels límits geogràfics de la llengua independent (per distància i/o elaboració). Per tant, el diasistema és un conjunt de lectes que no necessàriament formen una unitat lectal.
  - Nivells? L'autor no fa referència a distints nivells de diasistemes.
  - Diacronia? Els pocs passatges on Kloss usa el terme *diasistema* no tracten la diacronia.
  - Aplicacions: El terme *diasistema* sembla ser un sinònim de *llengua independent* útil quan es vol emfasitzar la seua diversitat lectal interna.
- LAMUELA: Com sintetitzarem en l'apt. VII.10.2, el diasistema de Lamuela és l'organització jeràrquica de la variació d'un conjunt lectal. Però, per extensió –entenem–, l'autor usa *diasistema* també per a referir-se al **conjunt lectal** mateix (un sistema de varietats lingüístiques, que l'autor qualifica com a *sistema lingüístic*), ja que la seua variació interna està organitzada (o pot ser organitzada) diasistemàticament.
  - Geoelecte? Lamuela, en principi, fa correspondre *diasistema* (en el sentit de *geoelecte*) a la *llengua per distància* i parla, així, de «català i occità: un

diasistema, dues llengües» (2012). Per a delimitar el diasistema amb esta accepció, l'autor no fa referència a les estructures de conjunt com Bèc (v. apt. VII.10.3) sinó a la capacitat de les varietats de permetre, gràcies a correspondències sistemàtiques, un «funcionament unitari» (1994), encara que siga potencialment. Per exemple, amb una ortografia comuna, els texts escrits en una varietat podrien ser utilitzats en tot el conjunt (sense necessitat d'una traducció).

- Nivells? Lamuela i Murgades parlen del «diasistema catalano-occità» –que, «a grans trets, es pot establir»– però, sobretot, del «diasistema dels dialectes catalans». Per tant, sembla que Lamuela concep múltiples nivells de diasistema i tracta els que són susceptibles de codificació.
- CASTELLANOS: Un diasistema és, per a Castellanos, un **grup de geolectes**. Esta sembla ser la seua concepció principal, a diferència de Lamuela i Sumien.
  - Geolecte? El conjunt de geolectes constituïx una llengua per distància o una unitat inferior, definida glotològicament o no: pot ser una llengua per elaboració (per exemple, el catalanovalencià o el neerlandés), la resta de la –suposada, afegiríem– llengua per distància corresponent (per exemple, el baix-saxó, definit per factors extralingüístics) o l'àrea *gravilectal* que pot ser la base de la codificació.
  - Aplicacions: La noció té aplicacions en la codificació: l'autor recomana triar la forma-guia del diasistema format pel grup de parlars en els quals es basa, principalment, la codificació (els parlars de l'àrea *gravilectal*) –no en el diasistema dels parlars de tota l'àrea estandarditzable–.
  - Nivells? Castellanos parla del diasistema baix-alemany i, dins d'ell, del diasistema neerlandés i del baix-saxó. També tracta el diasistema de l'àrea *gravilectal*. Per tant, sí que contempla múltiples nivells de diasistemes.
- SUMIEN: Com vorem sintèticament en l'apt. VII.10.2, el diasistema de Sumien és un sistema de correspondències regulars –i de coincidències– entre (geo)lectes. Però, per extensió –entenem–, l'autor usa *diasistema* també per a referir-se al **grup de (geo)lectes** mateix, especialment el que és una llengua per distància o és objecte de la codificació.
  - Geolecte? En principi, Martínez i Sumien (1995: 29) equiparen diasistema i llengua per distància. Parlen dels diasistemes occitanoromànic i gallegoportugués.

- Nivells? Dins del diasistema occitanoromànic Sumien contempla una «diasystématique panoccitane» (sense el catalanovalencià), on s'inserixen diasistematicitats regionals. I el diasistema que descriu l'autor s'ocupa de la part que pretén codificar: l'occità.
- TEULAT:
  - Geoelecte? Com vorem sintèticament en l'apt. VII.10.2, l'*intersistema* de Teulat no és un conjunt de lectes sinó les relacions entre ells (concebuts com a *sistemes lingüístics*); per tant, l'*intersistema* no és un geoelecte (*geosistema*, en la seua terminologia). No obstant, té dos aplicacions relacionades amb els geoelectes. I l'autor, de fet, s'interessa per l'*intersistema* que hi ha entre varietats que formen un geoelecte (o per les varietats d'una llengua per elaboració).
  - Aplicacions:
    - Un ús de l'*intersistema* –que recorda al del *diasistema* de Weinreich– és comparar parelles de *sistemes lingüístics* –pròpiament, lectes poc heterogenis–, que Teulat anomena *sistemes puntuals*. Açò permetria, segons Teulat, calcular la seua distància (la quantitat de les diferències).
      - El grau de distància resultant permetria classificar i jerarquitzar els *sistemes puntuals* en geoelectes (fer agrupacions geoelectals en distints nivells: parlar, subdialecte, dialecte, llengua per distància, família lingüística);
      - De la distància també depén la intercomprensió: dos *sistemes puntuals* pertanyerien a la mateixa llengua si la seua distància permet una «comunicacion normala» (1985: 41).
    - L'altre ús seria descriure la variació dins d'un geoelecte.
  - Nivells? En la seua concepció, hi ha intersistemes de distints nivells, uns inclosos dins d'altres.
- BÈC:

- Geoelecte?: Com sintetizarem en l'apt. VII.10.3, el diasistema de Bèc no és un conjunt de lectes sinó un sistema lingüístic concret. No obstant, té una aplicació relacionada amb els geoelectes.
- Aplicacions: El diasistema permetria classificar (agrupar) objectivament els geoelectes en llengües per distància, descartant els que no poden ser *recoberts*⁵¹⁹ o *reduïts* a unes «estructuras d'ensems» (ib. 359) –és a dir, que no poden ser englobats pel mateix diasistema (ho vorem en l'apt. VII.10.3)–.⁵²⁰
- Nivells?: El diasistema no serviria per a definir nivells de geoelectes distints del de llengua per distància.

VII.10.2. Diasistema = conjunt de correspondències entre (geo)lectes

- TEULAT: Teulat substitueix el terme *diasistema* per *intersistema*. I, per a ell, l'intersistema que hi ha entre múltiples (dos o més) sistemes lingüístics –pròpiament, lectes poc heterogenis–, que Teulat anomena *sistemes puntuals*, són les seues **relacions** (semblances i diferències, siguen estes englobables o no). Els *sistemes puntuals* poden ser varietats (geogràfiques, socials, etc.) d'una llengua, però no necessàriament; poden ser *sistemes puntuals* genèticament distants.
  - Englobació: L'intersistema no es un sistema lingüístic concret construït per l'investigador a base de formes englobants, com en Bèc (v. apt. VII.10.3). Segons Teulat, cal no confondre descripció i codificació. No obstant, en la codificació, Teulat sí que presenta una concepció englobant dels *criteris intersistemàtics*: es referixen a relacions que permeten l'englobació.
  - Diacronia: L'intersistema és sincrònic; no depèn de les relacions diacròniques, com en Bèc. Per exemple, no hi ha un interfonema occità //v//, sinó la clau //v, b//: //v// és un interfonema solament en una part de l'occità. Per una altra banda, el protosistema és el sistema lingüístic originari (com en Bèc) –probablement inexistent però útil per al

⁵¹⁹ No confondre amb la *cobertura* (*Überdachung*) en el sentit de Kloss (v. III.3).

⁵²⁰ Segons Bèc, entre els geoelectes englobables per un mateix diasistema és possible la intercomprensió, però en distints graus. Este no pot ser –considera– un criteri definitori de *llengua per distància*, per relatiu i subjectiu.

raonament, considera Teulat-. I el *diasistema* és reinterpretat com el conjunt de les relacions entre els *sistemes puntuals* històrics de la llengua des del protosistema fins a l'intersistema actual: el prefix *dia-* faria referència a la diacronia.

- Aplicacions: A més de permetre calcular la distància entre varietats i descriure la variació d'un geolecte –v. més amunt l'apt. VII.10.1–, el concepte *intersistema* seria útil també en l'ensenyament de llengües, en la codificació (però la diferència entre elements englobables i no englobables no formaria part de l'intersistema) i per a descriure una varietat concreta en relació a l'estàndard.
- LAMUELA: El diasistema és un «tot organitzat», una **organització jeràrquica** de la variació actual d'una llengua.
  - Englobació: La posició d'una forma en el diasistema depèn de la seua capacitat d'explicar («derivar») altres variants concurrents o homòlogues en altres dialectes. Ex. l'[o] àtona occidental de *porteta* permet arribar a la [u] oriental. Ara bé, eixa «derivació» no és possible amb variants degudes a certs canvis fonètics menys evidents o menys sistemàtics⁵²¹ (com *fenoll* > *fonoll*), amb la majoria de variants morfològiques i amb les arrels etimològicament diferents. Estes variants (*irreductibles*, en la terminologia occitana) són «equivalents» en la jerarquia.
  - Diacronia: La *derivació* es fa a través de regles de correspondència, que generalment coincidixen amb les innovacions diacròniques (evolutives). De fet, els mètodes de «construcció del diasistema» i de «reconstrucció diacrònica» són anàlegs. Per això, les relacions entre varietats actuals i passades també es poden concebre com un «sistema», que Lamuela anomena *global* o *global diacrònic*. Però cal distingir *diasistema* (actual) de *protosistema*, ja que hi ha evolucions generals que renoven la llengua.
  - Aplicacions: L'organització diasistemàtica té aplicació en la codificació de la llengua (sigui esta per distància o per elaboració): les *grafies diasistemàtiques* representen *diafonemes* («distincions fonològiques d'un conjunt dialectal») i així integren distintes pronúncies gràcies a les correspondències sistemàtiques –l'economització és «espectacular»–.

---

⁵²¹ Lamuela parla de canvi «irrecuperable» o «almenys inaprehensible intuïtivament» i de «regla de correspondència d'un abast limitat».

També permet prioritzar algunes formes sobre altres (per ex., *aigua* i *berenar* sobre *aiga* i *brenar*). Altres usos són la descripció de la variació, l'estudi de la distància lingüística i l'explicació de la intercomprensió.

- CASTELLANOS:

- Englobació: En la codificació, la *diasistematicitat* es referix a les **correspondències** regulars entre els geolectes.
- Aplicacions: La noció de *diasistema* té una aplicació en la codificació: L'autor recomana triar la forma-guia del diasistema, que es caracteritza per la seua diasistematicitat, això és, la seua capacitat d'englobar, aprofitant les correspondències regulars entre variants.
- Diacronia: Algunes grafies diasistemàtiques no són històriques (no representen distincions fonològiques antigues).

- SUMIEN: El diasistema és, segons la definició d'este autor, un **sistema de correspondències** regulars entre (geo)lectes («dialectes»); algunes d'elles són –al nostre entendre– coincidències («cognats» i «correspondances sémantiques», almenys).

- Englobació: En la definició de l'autor caben les correspondències regulars que no permeten l'englobació (per exemple, entre els morfemes flexius). Però Sumien també usa *diasistema* amb un sentit restringit i un altre ampliat: en l'àmbit de la codificació l'autor qualifica de *diasistemàtica* la grafia englobant, que permet representar diverses pronúncies; en canvi, quan l'autor exemplifica com funciona un diasistema, descriu correspondències tant regulars com irregulars –aço es relaciona amb l'accepció de 'grup de (geo)lectes', v. més amunt–.
- Aplicacions: Les correspondències regulars permeten la intercomprensió, i quan el diasistema n'inclou dels distints «plans» (fonològiques, morfològiques, lexemàtiques, etc.) la intercomprensió és òptima, en teoria.⁵²² També són aprofitades en la codificació, com s'ha vist.

- COSERIU: Per a Coseriu el *diasistema* o *arquitectura* d'un geolecte de qualsevol nivell és, en definitiva (cf. VII.10.1), el **conjunt de** les seues *llengües funcionals* (**els seus lectes** alhora sintòpics, sinestràtics i sinfàsics –i sincrònics– que, per ser

---

⁵²² A més, Sumien concep el diasistema com una nina russa: un diasistema fonològic dins del qual hi ha diasistemes d'altres tipus (morfemàtic, etc.).

poc heterogenis, són assimilats per l'autor als *sistemes lingüístics*), que presenten una relació.

- Englobació: Este autor no sembla contemplar l'englobació, almenys no la tracta quan presenta el concepte de *diasistema*. I quan tracta les relacions entre les *llengües funcionals* del diasistema, focalitza en les diferències. A més, com ja hem recordat, per a Coseriu la variació no és una simple qüestió de *parole* i el diasistema no és un sistema lingüístic (en el sentit estructuraliste).

VII.10.3. Diasistema = sistema lingüístic que englobaria (reduiria, derivaria, explicaria) (geo)lectes

- BÈC: El diasistema, per a Bèc, és un **sistema lingüístic concret** –encara que teòric (una abstracció)–: té –per exemple– un inventari concret de fonemes.
  - Englobació: El diasistema és construït per l'investigador a partir del que Teulat anomena *formes-guia* (1985: 71) i, per tant, engloba les varietats de la llengua; les *recobrix* o *reduïx* en la terminologia de Bèc. És a dir, les varietats occitanes (fins i tot l'estàndard general) es poden derivar del *diasistema* occità; en serien realitzacions específiques. Per exemple, el fonema /v/ del *diasistema* occità englobaria els fonemes (no sons!) /v/ i /b/ de les varietats (/b/ en l'estàndard general).
  - Diacronia: Segons l'autor, els geolectes englobables per una mateix *diasistema* procedixen d'una mateixa llengua antiga o *protosistema*. De fet, el *diasistema* té en compte les relacions sincròniques i diacròniques de les varietats. Com a resultat, és arcaïtzant i s'assembla al protosistema. Però és més aïna una construcció de l'investigador. Per exemple, el fonema /ə/ que Bèc postula al final de *ròsa* no és un fonema del protosistema occità; [ə] és, a més, una realització minoritària.
  - Aplicacions: A més de classificar (agrupar) geolectes objectivament –v. més amunt l'apt. VII.10.1–, el concepte *diasistema* seria útil en la codificació: segons l'autor, cal triar com a estàndard la varietat més pròxima al *diasistema* ja que pot evidenciar i reforçar més les relacions entre les varietats; la noció de *diasistema* permetria també jerarquitzar les

variants, segons si són englobables o no. També explicaria la intercomprensió entre les varietats de la llengua.

VII.11. Conclusió

VII.11.1. Recapitulació. Relació entre les idees bàsiques identificades

En este capítol, s'ha consultat la definició de *diasistema* en diccionaris i s'ha analitzat la manera com múltiples lingüistes usen *diasistema* o teoritzen al respecte: això ha revelat l'existència de tres idees bàsiques, exposades en l'apartat precedent. En este subapartat, es repassaran i relacionaran eixes idees bàsiques; i en el subapartat següent i últim s'exposaran i definiran les accepcions 1 i 2 del terme.

L'apt. VII.1. ha començat amb un aclariment previ, de tipus conceptual i terminològic: en el subapt. VII.1.1, s'ha plantejat la paradoxa del caràcter sistemàtic i alhora variable del llenguatge humà; i s'ha conclòs que, a jutjar per la bibliografia, el concepte de *sistema lingüístic* seria una simplificació de la variada realitat, però útil per a explicar com funciona el llenguatge humà com a codi de comunicació, és a dir, com a sistema de signes. Conseqüentment, hem decidit distingir entre *sistema lingüístic* (sense variació interna) i *lecte* (amb més o menys variació interna; hipònim d'*idiolecte* també).

En el següent subapartat (VII.1.1), primer s'ha constatat que la definició de *diasistema* que oferix el DNV («Conjunt dels trets lingüístics comuns i divergents de dos o més varietats lingüístiques») no es correspon a l'ús: no sembla explicar cap de ocurrences del terme que apareixen en el Corpus Informatitzat del Valencià de l'AVL o en la bibliografia consultada. En segon lloc, s'ha consultat el diccionari de lingüística de Pérez Saldanya *et. al.* (1998), que recull dos accepcions de *diasistema*: la concepció original de Weinreich –de la qual no s'oferix una definició, sinó informació sobre la utilitat, que podria haver sigut malinterpretada pels redactors del DNV– i la concepció de Coseriu, definida com una llengua independent (*històrica*, en la nomenclatura d'este autor) «en la mesura que és un conjunt de diversos sistemes coexistents que s'intercepten entre si».

En tercer lloc, s'ha analitzat com usen el terme *diasistema* (i *diasistemàtic*) múltiples lingüistes que no teoritzen al respecte. Semblen coincidir en referir-se a 'un

(tipus de) geolecte amb diversitat lectal interna’ o, vist des d’una perspectiva complementària, ‘un conjunt de lectes semblants que conformen un (tipus de) geolecte; es tracta d’usos que remunten a la concepció de Coseriu. No obstant, part dels autors aplica eixe concepte, concretament, a la variació geolectal; i hem avançat que això seria pertinent també en la present investigació. Finalment, hem reportat que la consulta de múltiples lexicons de lingüística i de manuals de dialectologia (o de lingüística de les varietats) no ens ha permès aclarir què és, exactament, un diasistema en eixe sentit; i si requereix un grau de cohesió determinat. Açò últim és important, ja que hi ha autors que equiparen *diasistema* a un geolecte d’un –suposat– nivell taxonòmic determinat: llengua distant.

En els apartats següents hem analitzat (apt. VII.2 a VII.9) què entenen per *diasistema* múltiples autors que sí han teoritzat al respecte –o, en el cas de Kloss i Castellanos, sobre conceptes relacionats– i hem agrupat les seues concepcions en tres grups, atenen a tres idees bàsiques que subjauen (apt. VII.10); ho sintetitzem en la següent taula:

Taula 9 — Síntesi de què entenen per diasistema distints teòrics

DIASISTEMA =	CONJUNT DE (GEO)LECTES	CONJUNT DE CORRESPONDÈNCIES ENTRE (GEO)LECTES	SISTEMA LINGÜÍSTIC QUE ENGLOBARIA ⁵²³ (GEO)LECTES
WEINREICH (1954)	● Conjunt de sistemes lingüístics –pròpiament, lectes poc heterogenis – parcialment semblants (encara que siguin genèticament llunyans) construït per l’investigador per a comparar-los.		
COSERIU (1966-1986)	● Conjunt complex de lectes relacionats que coexistixen i s’interferixen en un geolecte (també, conjunt de sistemes lingüístics –pròpiament, lectes poc heterogenis –); especialment, relacionats per diferències en una <i>llengua històrica</i> (independent).		
KLOSS (1978)	● Sinònim de <i>llengua independent</i> que subratlla la diversitat lectal.		
CASTELLANOS (2000)	● Sinònim de conjunt de (geo)lectes (*) que subratlla la seua diversitat interna.	● En la codificació, correspondències que permeten l’englobació.	

⁵²³ És a dir, el sistema lingüístic permetria –segons Bèc– «derivar» o explicar les varietats de la llengua i, amb això, les reduiria.

SUMIEN (2006)	<ul style="list-style-type: none"> ● Per extensió, sinònim de conjunt de (geo)lectes (*) que subratlla la seua diversitat interna. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Correspondències regulars (que permeten l'englobació o no) –i coincidències– entre (geo)lectes. Útil per a explicar la intercomprensió. ● En la codificació, correspondències regulars que permeten l'englobació. ● En la descripció del conjunt de (geo)lectes, correspondències regulars o no. 	
LAMUELA (1984-2012)	<ul style="list-style-type: none"> ● Per extensió, sinònim de conjunt de (geo)lectes (*) que subratlla les relacions regulars entre ells. 	<p>SISTEMA GLOBAL =</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Organització diacrònica i sincrònica de la variació (geogràfica i social) de la llengua. <p>DIASISTEMA =</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Organització sincrònica de la variació (geo)lectal que distingix entre la variació que pot ser englobada per una forma i la que no. Útil per a englobar i jerarquitzar la variació en la codificació. ● En la codificació, correspondències regulars que permeten l'englobació. 	
TEULAT (1974-1977)		<p>DIASISTEMA =</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Relacions diacròniques i sincròniques entre els sistemes lingüístics –pròpiament, lectes poc heterogenis– històrics de la llengua, des del protosistema fins a l'intersistema actual. <p>INTERSISTEMA =</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Relacions sincròniques (regulars o no) entre sistemes lingüístics –pròpiament, lectes poc heterogenis–. La seua descripció seria útil per a calcular la distància entre lectes (de qualsevol tipus) i, segons el grau, classificar i jerarquitzar-los; útil per a descriure la variació dins d'un geoelecte. ● En la codificació, relacions regulars que permeten l'englobació. 	
BÈC (1972-1973)			<ul style="list-style-type: none"> ● Sistema lingüístic concret construït per l'investigador que englobaria els geoelectes d'una llengua. Permetria delimitar llengües per distància, descartant geoelectes no englobables.

(*) Especialment, un grup de geoelectes que formen una llengua per distància o que són objecte de la codificació.

Com es veu, la majoria dels autors analitzats en la taula presenta concepcions de *diasistema* que tenen en comú la idea bàsica de '**conjunt de (geo)lectes**'. Eixa és, de fet, la idea que compartixen també els usos dels autors no teòrics que hem estudiat, segons ja hem conclòs en l'apt. VII.1.2. Eixes concepcions i usos remunten a Coseriu, qui pouà de

Weinreich: a les concepcions d'estos dos autors fan referència les accepcions segona i primera, respectivament, que recull el diccionari de lingüística de Pérez Saldanya *et. al.* (1998).

- En la concepció original de Weinreich, el neologisme *diasistema* és un **conjunt de lectes parcialment semblants construït pel lingüiste** per a comparar estos lectes, que poden ser varietats d'una mateixa llengua o de llengües diferents (fins i tot genèticament distants), tant sincròniques com distanciades en el temps. Ara bé, els lectes comparats són considerats homogenis, sistemes lingüístics; i l'autor fins i tot descriu l'inventari vocàlic del *jiddisch* com un diasistema de tres sistemes lingüístics, cadascun corresponent a un geolecte de la llengua –pròpiament, representant-lo, ja que els geolectes presenten, inevitablement, diversitat interna–.
- Coseriu (1966-1986), un dels pares fundadors de la lingüística variacional segons Völker (2009:30)⁵²⁴, desenvolupà la possibilitat, ja present en Weinreich, de tractar les varietats d'una llengua (és a dir, d'un geolecte) com un diasistema. Per a Coseriu, un *diasistema* és el **conjunt complex de lectes** (diatòpics, diastràtics i diafàsics) **relacionats que coexistixen i s'interferixen en un geolecte**⁵²⁵.
  - No obstant, Coseriu usà el terme *diasistema* (o *arquitectura*) especialment amb una perspectiva descendent (la divisió –sincrònica– d'un geolecte en lectes)⁵²⁶ i, concretament, per a tractar el **conjunt de lectes diversos que formen part d'una llengua independent** (*llengua històrica*). Com les llengües independents poden ser-ho per distància i/o per elaboració, i generalment són distants (o ho són també), alguns autors posteriors han associat el diasistema amb el –suposat (v. III.2.5)– nivell taxonòmic geolectal de *llengua distant*; però no tots.
    - Alguns autors, no teòrics, usen el terme *diasistema* com a un sinònim de llengua independent que subratlla la diversitat lectal però no expliciten que la llengua siga distant –almenys no ho fan en el passatge que hem citat– (Ferrando, Nicolàs, Pérez Saldanya i Salvador 1987, Calaforra 1998, Sinner 2014, M.-R. Bastardas

---

⁵²⁴ Ara bé, Sinner reporta que en els manuals de lingüística i de sociolingüística es troben «dades fortament divergents» sobre els inicis de la disciplina, cosa ell explica per la diversitat de concepcions sobre què seria la lingüística variacional (*Varietätenlinguistik*) (2014: 9-10; traducció nostra).

⁵²⁵ O, també, un conjunt de lectes alhora sintòpics, sinestràtics i sinfàsics que, pel seu alt grau d'homogeneïtat, són considerats per Coseriu sistemes lingüístics, anomenats per ell *llengües funcionals*.

⁵²⁶ La perspectiva de Weinreich havia sigut ascendent, almenys en principi.

2016, Sinner i Hernández 2018); possiblement es referisquen a llengües distants.⁵²⁷

- Kloss (1978) –qui teoritza sobre el concepte *llengua*– usa el terme *diasistema* com a un sinònim de llengua independent, per distància i/o elaboració, que subratlla la diversitat lectal no només geogràfica sinó també social, etc.
  - Alguns teòrics es referixen especialment a un conjunt de geolectes que o bé és una llengua per distància o bé és objecte de codificació (per tant, està en camí de ser una nova llengua independent per elaboració), subratllant la diversitat lectal del conjunt (Castellanos 2000 –qui teoritza sobre l'estandardització de les llengües– i Sumien 2006) o, en canvi, subratllant les relacions regulars entre les varietats –una qüestió que Coseriu i Kloss no tracten– (Lamuela 1984-2012).
- Contràriament a l'ús de *diasistema* amb una perspectiva descendent, que generalment focalitza (explícitament o implícita) en les diferències lectals internes d'un geolecte ja definit, el qual és generalment una llengua, hi ha en altres autors un ús amb una perspectiva ascendent, que focalitza (encara que siga implícitament) en les semblances d'un **conjunt de lectes** (en la majoria d'autors són geolectes) **que conformen un geolecte major**, el qual pot ser d'un nivell més o menys allunyat de l'idiolecte o del parlar local, amb la qual cosa el diasistema no és una categoria taxonòmica fixa (ETLEN, Fornés 2010, López del Castillo 1976 –l'únic autor que no parla explícitament de variació geogràfica– i Pradilla 2008).

La mitat dels teòrics analitzats –però cap dels autors no teòrics– presenta concepcions de *diasistema* que tenen en comú la idea bàsica de '**conjunt de correspondències entre (geo)lectes**'; depenent de l'autor, estes correspondències poden ser solament regulars o també irregulars i poden incloure coincidències:

- Segons Teulat, el diasistema (*intersistema* en la seua terminologia) consistix en les correspondències entre (geo)lectes, incloent les que no permeten l'englobació

---

⁵²⁷ També hi ha autors (o passatges) que expliciten la distància (Gimeno Betí 2005a, Sinner 2014: 44, Bernhard 2018) però no la diversitat interna, potser perquè entenen que usant el terme *diasistema* ja la subratllen. Esta deu haver sigut també la intenció dels autors que qualifiquen de *diasistema* una unitat lectal antiga de la qual haurien sorgit múltiples varietats actuals (Colón 1993, Radatz 2012).

de la variació o no són regulars, sense distingir-les. La seua noció servix, fins i tot, per a estudiar les correspondències entre lectes genèticament distants.

- Sumien inclou *de facto* en el diasistema tot tipus de correspondències entre (geo)lectes, però relaciona amb la intercomprensió solament les correspondències regulars –i les coincidències– i aprofita per a la codificació de l’ortografia, concretament, les correspondències regulars que permeten l’englobació. És, podem dir, una concepció semblant a la de Lamuela, per al qual el diasistema és una «organització» que distingix entre la variació englobable i la que no ho pot ser.
- Segons Castellanos el diasistema consistix, concretament, en les correspondències regulars entre (geo)lectes. A més, en la teoria de la codificació de Teulat, Lamuela i Sumien, les correspondències *diasistemàtiques* (*intersistemàtiques* en Teulat) són aquelles regulars que permeten l’englobació, com en Castellanos.

Les dos idees bàsiques anteriors, és a dir ‘conjunt de (geo)lectes’ i ‘conjunt de correspondències entre (geo)lectes’, estan al nostre entendre relacionades i, fins i tot, poden ser integrades en una mateixa concepció: *diasistema* com a **‘conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants’**. Així, a més, el conjunt s’ajusta més –pensem– a la definició de sistema⁵²⁸, de la qual són aspectes essencials els elements (els distints lectes, en el nostre cas) i llurs relacions (tant semblances –incloses les coincidències– com diferències; correspondències regulars o irregulars). Alguns teòrics focalitzen la seua definició de *diasistema* en el conjunt i els elements, amb una perspectiva ascendent (Weinreich) o descendent (Coseriu, Kloss), mentre altres focalitzen la seua definició en les relacions entre els elements (Teulat), i uns altres subratllen els dos aspectes (Lamuela, Castellanos i Sumien).

Dins de la concepció anterior es pot integrar, fins i tot, la definició de *diasistema* del DNV, considerant que els «trets lingüístics» (comuns i divergents) són constituents dels (geo)lectes del diasistema i, per tant, un altre aspecte en el qual es pot focalitzar.

Ara bé, en un dels autors estudiats hem identificat encara una tercera idea bàsica: *diasistema* com a **‘sistema lingüístic que engloba els (geo)lectes de la llengua’**. És pròpia de Bèc, qui concep un sistema lingüístic concret (amb, per exemple, un inventari de fonemes) però teòric (una abstracció, construïda per l’investigador) que permetria

---

⁵²⁸ «**sistema** [sistéma] **1.** *m.* Conjunt d’elements materials, relacionats entre ells o interdependents, que constitueixen un tot orgànic, subjecte generalment a lleis» (DNV)

«derivar» o explicar la variació lectal i, gràcies a això, reduir i identificar els (geo)lectes que formen part d'una llengua per distància. No es tracta, per tant, d'un simple 'conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants'; en Bèc, el diasistema mateix és un sistema lingüístic. Esta concepció sembla no haver tingut continuació en altres autors. No obstant, es pot relacionar amb la idea bàsica dels demés.

Els autors que presenten concepcions integrables en la idea bàsica 'conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants' associen, de fet, el conjunt (el diasistema) amb un geoelecte⁵²⁹; i els geoelectes, com hem vist en l'apt. VII.1.1, han sigut moltes voltes percebuts com un sistema lingüístic –ho hem constatat en múltiples citacions al llarg del capítol–, a pesar que presenten diversitat lectal interna i, fins i tot, poden manca un model de llengua comú: per això, no estranya, per exemple, que es parle de la llengua catalanvalenciana com a sistema lingüístic quan, de fet, fins i tot presenta una codificació policèntrica.⁵³⁰ Tenint això en compte, la concepció de Bèc no és tan llunyana: es tracta d'una abstracció, com ell mateix admet (1972: 357); d'un sistema lingüístic que engloba tots els lectes perquè és arcaïtzant (semblant al protosistema, d'on deriven); un sistema lingüístic concret (el *diasistema* de Bèc) que, per tant, encarna el conjunt (el *diasistema* dels altres autors).⁵³¹

Conseqüentment, la idea bàsica de 'conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants' es pot considerar comuna a totes les concepcions de *diasistema* identificades. És, per tant, l'accepció primera o més general del terme; de fet, és la concepció original de Weinreich. Permet integrar, fins i tot, el concepte de *sistema global* de Lamuela (el *diasistema* de la terminologia de Teulat): el conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants des del protosistema fins a l'actualitat.

VII.11.2. Accepcions 1 i 2 i proposta de definicions

Per a valorar si el conjunt occitanoromànic pot ser considerat un diasistema –com fan alguns autors–, cal primer determinar què s'entén amb eixe terme. En este capítol, hem consultat la definició en diccionaris i hem analitzat i comparat la manera com

---

⁵²⁹ O, en el cas de Teulat i Weinreich, els autors no fan eixa correspondència entre diasistema i geoelecte sempre però almenys la poden fer (com en l'exemple del *jiddisch*).

⁵³⁰ Cal recordar que Coseriu (1967: 33, 36) –qui posa l'exemple del francès– i Ammon (1995: 1) neguen al diasistema la condició de sistema lingüístic (en un sentit estructuraliste), com hem vist (apt. VII.1.1 i VII.3).

⁵³¹ Açò recorda la noció de *sinècdoque* de Joseph (1987: 6), qui es fixa en el fet que una nova varietat estàndard esdevé representativa del conjunt de varietats que passa a cobrir (es pren la part pel tot). Però el diasistema de Bèc no coincidix del tot amb la varietat estàndard, que no és tant englobant (1972: 357).

múltiples lingüistes usen *diasistema* o teoritzen⁵³² al respecte: això ha revelat l'existència d'accepcions diverses, que no obstant compartixen –al nostre entendre– la idea bàsica de **‘conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants’**, que és l'accepció original del terme i pot ser considerada la primera o més general.

A més, tots els autors que hem estudiat associen *diasistema* amb un geolecte –o contemplen l'associació com una possibilitat, en el cas de Weinreich⁵³³ i Teulat–; i en l'ús dels autors, el geolecte no és necessàriament una *llengua distant*, és a dir, un geolecte d'un –suposat (v. III.2.5)– nivell taxonòmic determinat⁵³⁴. El terme *diasistema*, en esta accepció segona o més específica del terme, és usat com a un **sinònim de geolecte, de qualsevol nivell, que subratlla la diversitat dels lectes –geogràfics, socials o d'altre tipus– que el constitueixen i/o subratlla les semblances que interrelacionen estos lectes**⁵³⁵; el focus està en un aspecte o l'altre depenent de la perspectiva i les necessitats de l'autor.⁵³⁶

S'ha evidenciat també que una part de la bibliografia⁵³⁷ usa (o també usa) el terme amb la segona accepció per a estudiar específicament –o principalment– la variació geolectal. En este ús del terme, es subratllen les diferències i/o semblances dels lectes geogràfics. També en el present treball, que estudia si dins del contínuum geolectal romànic es pot o podia identificar un geolecte occitanoromànic, usem el terme *diasistema* amb l'accepció segona focalitzant en la variació geolectal i obviant altres tipus de variació (sense negar la seua existència).

Cal observar que també el terme *sistema* s'usa o s'ha usat amb el sentit de **‘geolecte format per geolectes’**. Vet ací alguns exemples:

---

⁵³² Weinreich, Bèc, Teulat, Kloss, Lamuela, Castellanos i Sumien.

⁵³³ Weinreich, com hem dit, arriba a considerar el *jiddisch* un diasistema de tres geolectes (1954: 394).

⁵³⁴ Amb açò, queda aclarit el dubte que plantejàvem al final del subapt. VII.1.2. i que ens ha portat a analitzar les concepcions de múltiples teòrics.

⁵³⁵ *Lecte* és sinònim de *varietat lingüística* i de *dialecte*, però estos últims tèrmen subratllen l'alteritat del lecte en relació als altres lectes d'un diasistema: així, per exemple, en el capítol VI hem tractat les principals diferències entre les *varietats occitanoromàniques*. Eventualment, *varietat lingüística* i *dialecte* subratllen l'alteritat d'un lecte en relació a un altre lecte considerat com a no marcat, com l'estàndard. Estes connotacions –més fortes en *dialecte* que en *varietat lingüística*– estan absents –al nostre entendre– de *lecte* (i dels seus derivats com *geolecte*, *sociolecte*, etc.) i, especialment, de *geotip*; *diasistema* no té estes connotacions sinó altres, com acabem de dir.

⁵³⁶ Per exemple, el diccionari de lingüística de Pérez Saldanya *et. al.* recull la següent accepció de *diasistema*: «2. En la terminologia d'Eugenio Coseriu, cada llengua històrica, en la mesura que és un conjunt de diversos sistemes coexistents que s'intercepten entre si» (1998 s. v. *diasistema*). I Lamuela, que estudia les relacions entre catalanovalecià i occità, definix el concepte *diasistema* com «un sistema lingüístic que n'engloba dos –o més– de semblants, tenint en compte tot el que tenen de comú i la correspondència regular entre les diferències que els separen» (2012: 31).

⁵³⁷ Per exemple, Weinreich (1954: 394), Bèc (1973: 1), Teulat (1985 [1976]: 85, 91-92), Colón (1993: 17), Castellanos (2000: 30, 90), Martínez i Sumien (2006: 121), Pradilla (2008: 129), Fornés (2010: 225), Lamuela (2012: 31-32), Radatz (2012: 215), Bernhard (2018: 306) i el projecte ETLEN.

- Ja Ascoli (1873: 475, 476) es referix en els seus *Saggi ladini* al conjunt retoromànic –que generalment ell anomena *favella ladina*– com «sistema dei linguaggi ladini» o «sistema ladino».
- Hull (1982: XL) també usa eixe terme per a postular una unitat encara major que Ascoli: el «Rhaeto-Cisalpine Linguistic System». Segons Hull, «the Ladin, Gallo-Italic and Venetian dialects constitute an essentially homogeneous linguistic system displaying common characteristics that set them apart from the dialects of Peninsular and Insular Italy and ally them closely to those of Northern France, Occitania and Catalonia».⁵³⁸
- Coseriu, en el seu manual de lingüística (1986), en compte de *diasistema* (o *arquitectura*) usa l'expressió *sistema de dialectes* ('geolectes' en la seua terminologia), que aplica a grups de geolectes de qualsevol nivell (fins i tot concep un sistema indoeuropeu, ib. 36). I, com ja hem dit, considera que el catalanovelencià «puede ser incluido en un sistema [dialectal] más amplio, catalán-provenzal» (ib. 44).

Tenint en compte tot això així com les conclusions sobre l'organització geolectal del romanç (cap. IV), entenem *diasistema*, en l'accepció segona focalitzada en la variació geolectal, com un grup de varietats geogràfiques caracteritzades per una relativa cohesió glotològica i delimitades per un feix d'isoglosses de traçat més o menys coincident (pot haver-hi una zona de transició cap a diasistemes contigus). En este ús, *diasistema* és un sinònim de *geolecte* o *geotip*, amb les connotacions ja mencionades.

Així, i d'acord amb els *multinivells geolectals* que hem postulat en l'apt. IV.3, els parlars locals s'agrupen, segons la seua semblança, en diasistemes (o geolectes, geotips) de diversos nivells fins a formar el diasistema total (en este cas el romanç⁵³⁹, per no dir l'indoeuropeu); però el número de nivells en els quals s'agrupa un parlar local concret és particular de cada parlar, com també és particular la cohesió de cada grup de diasistemes. És a dir, no hi ha una taxonomia de diasistemes (corresponents a categories tradicionals

---

⁵³⁸ Hull, en una ocasió, usa l'expressió *sistema de dialectes*, concretament parlant de l'«Italian dialect-system» (1982: XL). Per a l'autor, el sistema italià i el sistema padà serien els «two major Italic linguistic systems» (ib. 14) –entenem que el sard és considerat un sistema a part–.

⁵³⁹ Pensem que el terme *diasistema* també es pot aplicar a una família lingüística. Com a *tipus* considera el romanç Metzeltin: «Pese a la gran variación que ofrecen los idiomas románicos, su evolución y sus estructuras presentan tantos rasgos comunes que se puede hablar de un tipo lingüístico románico» (2004: 45). Hi ha, fins i tot, un projecte de codificació d'un model de llengua panromànic: <www.neolatino.eu> [Consulta: 22.06.2020]

com subparlar, parlar, subdialecte, dialecte i llengua).⁵⁴⁰

Si apliquen este ús del terme a un cas concret, podem dir –per exemple– que el parlar d’Alboraia, en l’Horta de València, forma part del diasistema valencià central; que este forma part del diasistema catalanovalencià occidental⁵⁴¹; i que este, al seu torn, forma part del diasistema catalanovalencià. Però quin és (o era) el següent nivell? Un diasistema aquitanopirinenc? Preibèric? Occitanoromànic? Gal·loromànic? Romànic occidental? Romànic? A esta qüestió, la bibliografia tractada fins ací ja suggerix una resposta; però per a respondre-hi amb més seguretat serà útil la investigació glotològica comparativa dels següents capítols.

---

⁵⁴⁰ Amb açò considerem resolt el problema del grau d’homogeneïtat que hauria de presentar un grup de varietats per a ser considerat un diasistema, que la definició de Lamuela «deixa[va] suspès» –és a dir, no resolía– en opinió del mateix autor (2012: 31-32). També considerem descartada la concepció englobant de Bèc, que seria la tercera accepció del terme *diasistema*.

⁵⁴¹ No entrarem ara ací en la qüestió de si existix o no un diasistema valencià.

Capítol VIII

LA CARACTERITZACIÓ DEL CATALANOVALENCIÀ ENFRONT DE L'OCCITÀ

«**característica** [karakterístika] **1.** *f.* Qualitat o propietat per la qual una persona o una cosa es distingeix de les altres. *Les característiques d'un mineral. Les característiques d'un aparell.*» (DNV)

VIII.1. Comparació del catalanovelencí i l'occità

Com hem dit en la introducció (apt. I.4), potser no és prou evident que les semblances del catalanovelencí amb l'occità justifiquen la inclusió d'aquell dins d'un diasistema occitanoromànic; almenys no actualment. Per això, el segon dels objectius generals de la present investigació (v. apt. II.1) és investigar si el catalanovelencí i l'occità formen –o formaven– un diasistema; per tant, un geolecte.

El repàs bibliogràfic realitzat en el capítol V permet –al nostre entendre– postular un diasistema occitanoromànic antic.

Quant a l'actualitat, hem vist que alguns autors encara postulen una unitat lectal occitanoromànica (apt. VI.4.1) però que les dades aprofitables dels estudis dialectomètrics existents (apt. VI.4.2) i el nostre estudi comparatiu preliminar (apt. VI.5 i VI.6) suggerixen que la posició del catalanovelencí respecte als geolectes occitans és actualment ambivalent: sembla ser una varietat occitanoromànica però la més particular.

Al nostre entendre, encara que el catalanovelencí i l'occità s'hagen distanciat –pels motius extralingüístics tractats en l'apt. V.7.2–, no sembla raonable postular que per damunt del nivell lectal catalanovelencí seguisca directament el nivell gal·loromànic, romànic occidental o romànic. Abans d'estos deu haver un nivell lectal occitanoromànic, el del diasistema format per les dos llengües *bessones*, la semblança de les quals resulta *evident* a tants autors (apt. VI.1). Però cal estudiar i argumentar millor els llaços glotològics que connectarien les dos llengües en l'espai i en el temps. I eixe és l'objectiu del següent estudi, que pretén comparar el catalanovelencí i l'occità.

Com hem anunciat en l'apartat de metodologia (apt. II.2.3), el nostre estudi no pot comparar les dos llengües en tots els aspectes. Per això, focalitza en les oposicions glotològiques (de lèxic, fonologia/fonètica, morfologia, etc.) que s'han adduït en el discurs científic contemporani per a diferenciar el catalanovel·lencià de l'occità: evidenciant els lligams glotològics que connectarien les varietats catalanovel·lencianes i occitanes en el temps i en l'espai precisament en estos fenòmens (que, en teoria, diferencien les dos llengües) és la manera com pretenem argumentar a favor de la tesi que formen un únic diasistema.

Així doncs, l'estudi partix de la hipòtesi que les oposicions adduïdes per a caracteritzar el catalanovel·lencià simplifiquen en excés la realitat i invisibilitzen la intensa relació entre les dos llengües. Consistix en una revisió dels fenòmens adduïts que prova de mostrar que, generalment, les formes que caracteritzarien actualment el catalanovel·lencià o l'occità existixen –o han existit– en l'altra llengua i que entre una forma i l'altra forma de cada parella oposada hi ha una relació evolutiva (una prové de l'altra).

En el present capítol, tractarem de determinar com s'ha caracteritzat el catalanovel·lencià enfront de l'occità en el discurs científic contemporani. Començarem estudiant què en diu Meyer-Lübke en *Das Katalanische* (1925), una obra que ha sigut considera un referent; aprofitarem per a aclarir diversos dubtes generals sobre ella, els quals ja han aparegut quan en la introducció hem presentat el debat sobre la subagrupació del catalanovel·lencià (apt. I.1) i sobre el seu estatus enfront de l'occità (apt. I.2).

VIII.2. *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925)

VIII.2.1. Recepció de l'obra

«Ha estat repetit diverses vegades que, amb aquest llibre, Meyer-Lübke reconeix la independència i unicitat essencial del català respecte de l'occità, però sempre situant-lo dins la supraordenació “gal·loromànica”», afirma Calaforra, traductor i estudiós de *Das Katalanische* (1998: 26)⁵⁴². Esta obra hauria sigut interpretada com una espècie de certificat d'independència de la llengua catalanovel·lenciana emés per la romanística

---

⁵⁴² Les citacions que farem en catalanovel·lencià de *Das Katalanische* corresponen a la traducció de Calaforra mentre no s'indique el contrari.

internacional –el seu autor era «una llegenda viva de la romanística del moment», «el llavors patriarca de la romanística», segons Calaforra (1998: 19, 14)–. I s’ha pogut creure fins i tot que l’obra estudia si és independent del *provençal* o no i que argumenta i demostra que ho és, amb la qual cosa hauria tancat el debat acadèmic sobre l’estatus (llengua o dialecte) d’aquella varietat romànica.

Contràriament al que s’ha pensat –i com ja hem avançat en la introducció (apt. I.2)–, l’obra –és a dir, la seua primera part, dedicada a qüestions glotològiques– estudia la subagrupació del catalanovel·lencià i concretament si este s’assembla més al *provençal* o al castellà. La seua conclusió implícita (o mig explícita) és que es tracta d’una llengua gal·loromànica, amb la qual cosa l’obra subratlla les semblances que amb el *provençal* té el catalanovel·lencià, no les seues diferències. La interpretació en part errònia que s’ha fet de l’obra –problema sobre la qual potser Calaforra no incidí suficientment⁵⁴³– es pot explicar per una banda pel fet que Meyer-Lübke no exhibix la seua nova posició sobre l’estatus del catalanovel·lencià ni explícita de manera clara l’objectiu de *Das Katalanische* ni la seua conclusió i per una altra banda per estar redactat en alemany, sense traducció fins a 1998. A continuació argumentarem estes afirmacions.

VIII.2.2. Pronunciaments de l’autor sobre l’estatus del catalanovel·lencià

Meyer-Lübke en esta obra no declara de manera visible (en parts destacades) que considere el catalanovel·lencià una llengua independent de l’occità. El títol de l’obra no inclou la paraula *llengua* (*Sprache*). El pròleg no tracta el catalanovel·lencià de llengua. En la introducció, l’autor exposa (1998: 85) que l’estatus de llengua que Diez atorgà al catalanovel·lencià «ha trobat un assentiment bastant general»⁵⁴⁴; però que ell mateix

---

⁵⁴³ Un mostra d’això és que, en la ressenya a l’estudi i traducció de Calaforra (1998), Rasico (2007: 321) encara considera que «the subject of the work» (*Das Katalanische*) seria «the status of Catalan as a dialect or an independent language and its linguistic affiliation, that is as a member of the Ibero-Romance or Gallo-Romance groups». Solament la segona part (sobre l’afiliació) és exacta.

⁵⁴⁴ Cal matisar la posició de Diez. En la introducció del primer volum de la seua *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836: 1), este autor presenta sis llengües romàniques que «atrauen la nostra atenció per les seues particularitats gramaticals o la seua importància literària» (la traducció és nostra; en l’original: «ziehen von Seiten grammatischer Eigenthümlichkeit oder litterärischer Bedeutung unsre Aufmerksamkeit auf sich»); italià, romanés (*walachische*), castellà (*spanische*), portugués, occità (*provenzalische*) i francès. En posteriors edicions, Diez afig una presentació general de la història, extensió geogràfica, primers documents i dialectes (*Mundarten*) de cadascun dels dominis (*Gebiete*) romànics. I ací, l’autor considera també com a llengües el catalanovel·lencià («catalanisch-valencianische» o «catalanische», 1882: 86, 93) i, en menor mesura, el retoromànic (*Churwälsch* o *Rhätoromanisch*, ib. 111). Però els tracta al final dels capítols dedicats als dominis provençal (occità) i francès, respectivament; i no amplia el llistat de llengües de la introducció, que resta en sis. Tampoc equipara l’autor el catalanovel·lencià i el retoromànic a les altres llengües en el seu posterior *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* (1878 [1853]). Esta

(Meyer-Lübke), en la seua *Einführung*⁵⁴⁵, «situava el català com a dialecte provençal al mateix nivell que el gascó, llenguadocià, provençal, valdès, alvernès, llemosí, aplegant-los tots com a “provençal”»⁵⁴⁶; i més avant reporta la crítica que li fa Wartburg (1922) en la ressenya a la tercera edició de l'*Einführung*⁵⁴⁷ però no accepta (explícitament) esta crítica –tampoc la replica–. Tot això donaria a entendre que Meyer-Lübke continua considerant el catalanovel·lencià un dialecte del *provençal*, si no fora perquè en *Das Katalanische* fa una constant distinció onomàstica entre *provençal* (o *francés meridional*, ocasionalment), *català* i *espanyol* –cosa que, en opinió de Calaforra, suggerix que «l'autor concedeix un rang equivalent a totes tres varietats» (1998, 35)– i hi ha passatges que mostren clarament un canvi d'opinió en l'autor suís:

1. En la introducció, Meyer-Lübke es referix al catalanovel·lencià com «la llengua del nord-est espanyol» (1998: 85; *Sprache* en la versió original, 1925: 1). Ara bé, ací l'ús de *llengua* podria explicar-se també pel fet que en este passatge s'està presentant la posició de Diez.
2. En l'interior de la llarga anàlisi glotològica, Meyer-Lübke fa referència, tractant fenòmens concrets, a una fase comuna o llengua *catalanoprovençal* antiga:

---

obra, si bé inclou mencions a múltiples romanços, es focalitza en el portugués, castellà, occità, francès i italià. A més, en el seu pròleg, si bé l'autor avisa que no dedicarà cap secció al romanés ni el retoromànic, no menciona el catalanovel·lencià.

Diez no pot considerar –afirma en la *Grammatik*– la llengua retoromànica «una germana de la mateixa classe que les sis llengües literàries» («eine ebenbürtige Schwester der sechs Schriftsprachen») per la manca d'una llengua escrita supradialectal, «cultivada i refinada» («ein gepflegtes und veredeltes Idiom») –la qual cosa, en opinió de l'autor, li impedia arribar a una «independència completa» («zu völliger Selbständigkeit»)–, així com per la influència forastera en la llengua (deu referir-se a la influència germànica) (1882: 111). La quantificació de les llengües literàries en sis exclouria també el catalanovel·lencià. Però quan l'autor presenta este romanç (ib. 93), no tracta la seua exclusió del grup de les sis llengües.

El motiu de l'exclusió del catalanovel·lencià no devia ser –pensem– la pèrdua de la llengua literària –encara no restaurada en l'època– ja que l'occità patia el mateix problema. Potser el catalanovel·lencià no presentava prou particularitats intralingüístiques per a interessar l'autor, vist que este considera que la llengua hauria sigut «al principi un idioma emparentat» amb l'occità («zunächst verwandtes Idiom») –i més avant comenta que, per influència castellana, ha substituït, per *sí*, l'afirmació *hoch* característica de la «rama occitana» («prov. Zweiges») (ib. 96)–. A més, quan l'autor tracta la independència d'esta llengua, no destaca cap diferència, com sí que fa quan tracta la del portugués (ib. 81): este compartiria orígens («gemeinsame Quellen») amb el castellà, seria molt pròxim («sehr nahe») a ell i amb un vocabulari quasi idèntic («fast gleich») però el considera una «llengua amb una independència basada en els seus importants trets gramaticals» («durch wichtige grammatische Züge in ihrer Selbständigkeit geschützte Sprache»).

⁵⁴⁵ *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* (és a dir, *Introducció a l'estudi de la lingüística romànica*), que tingué una primera edició en 1901 i una tercera en 1920.

⁵⁴⁶ L'autor s'expressa en passat («situava») però això no és necessàriament rellevant, ja que està parlant d'una obra publicada un quart de segle abans.

⁵⁴⁷ «Incomprendiblement, apareix encara el català com a dialecte del provençal. La insolidesa d'aquesta hipòtesi ha estat presentada per Morf i exposada clarament per Schädel, Krüger i Salow. Però tampoc no es pot assignar el català a l'espanyol, ja que, com el portugués, se'n distingeix tant per la conservació d'antics estadis evolutius com per l'evolució posterior. Indubtablement, se l'ha de considerar com una llengua peculiar» (Wartburg 1922: 372; traducció de Calaforra 1998: 87).

- a. «Com que aquesta e < -A no es dóna en provençal, no és absurd de suposar que l'emmudiment de -T pertany al període comú de català i provençal» (ib. 127).
  - b. «Quant a les concordances catalanoprovençals caldria, parlant amb rigor, distingir entre les originàries de temps antics –les del període que podem anomenar “de llengua comuna catalanoprovençal”– i les intrusions més modernes [...]» (ib. 173).
3. En la recapitulació de la primera part, Meyer-Lübke descriu l'anàlisi glotològica precedent com una «comparació lingüística [...] entre tots tres idiomes» (1998: 205). Cal entendre l'*idiomes* usat per Calaforra en la traducció catalana com 'llengües', ja que la versió original alemanya parla de «drei Sprachen» (1925: 149).
  4. I també en la recapitulació, tractant l'oposició entre les vocals obertes del catalanovalencià i la diftongació castellana, Meyer-Lübke afirma: «En l'època en la qual es realitzà este canvi rítmic o dinàmic que es presenta en el castellà *siete*, etc., el català estava en una relació més estreta amb el provençal que amb l'espanyol»⁵⁴⁸. I més avall, en el mateix paràgraf, parla de «l'època de la plena independència del català» (1998: 205-206).

Per tant, una lectura atenta al conjunt de *Das Katalanische* permet afirmar que, segons Meyer-Lübke, el catalanovalencià no seria independent del *provençal* en un primer moment; però sí després.

Ara bé, els passatges que sostenen esta interpretació apareixen de passada, no en llocs destacats. I no trobem en *Das Katalanische* un passatge on Meyer-Lübke negue explícitament que el catalanovalencià siga un dialecte del *provençal*, és a dir on es desdiga

---

⁵⁴⁸ Traducció nostra (la de Calaforra no s'ajusta bé –al nostre entendre– a la versió original alemanya: «Zur Zeit, da also diese rhythmische oder die dynamische Umgestaltung, wie sie in span. *siete* usw. vorliegt, entrat, stand das Katal. in engerer Beziehung zu dem Prov. als zu dem Span.» 1925: 150). Cal dir que, literalment, este passatge podria implicar que, segons Meyer-Lübke, el catalanovalencià estaria en una fase posterior en una relació més estreta amb el castellà, o bé en una posició intermèdia entre les dos llengües veïnes. Però es poden descartar estes interpretacions. La primera xocaria amb el fet que en el pròleg l'autor rebutja –aparentment– «dividir el català del francès meridional mitjançant la /ü/ i construir segons això una relació més gran amb l'espanyol»; casos com eixe serien «petites divergències» (1998 [1925]: 81-82). I la segona interpretació xocaria amb la tesi implícita en l'obra que el catalanovalencià seria una llengua gal·loromànica; a més, en el pròleg l'autor declara acceptar el «punt de vista» segons el qual en la Romània hi hauria «fronteres dialectals i grups lingüístics majors o menors amb diverses relacions de parentiu respecte dels seus veïns». Potser l'autor parla d'una època en la qual el catalanovalencià tenia més contacte amb el *provençal* que amb el castellà. La formulació seria, doncs, equívoca.

explícitament de l'estatus que havia clarament presentat en obres anteriors⁵⁴⁹. Com a resultat de tota eixa falta de claredat, no és sorprenent que, com ja notà Calaforra (1998: 26), alguns lectors interpretaren que Meyer-Lübke es mostrava ací favorable a la independència del catalanovel·lencià mentre altres entengueren el contrari, que feia dependre el catalanovel·lencià de l'occità. La contradicció s'evidencia clarament comparant les següents afirmacions de Badia i Margarit, de Martínez i Sumien, de Iordan i Manoliu, de Baldiger, de Munteanu Colán i de Reichenkron:

- «Meyer-Lübke féu un llarg sojorn a Catalunya el 1922 i el 1923, durant el qual s'interessà a fons per conèixer la llengua i la terra catalanes. El resultat d'aquest contacte fou *Das Katalanische* [...]. D'acord amb la seva nova visió del tema, el català ja no era un mer dialecte de l'occità, sinó una veritable llengua independent, en estreta relació, això sí, amb l'occità» (Badia i Margarit 2004: 158).⁵⁵⁰
- «Meyer-Lübke (1925) [...] dedicava tot un llibre a considerar la filiació lingüística del català, en el qual es reafirma en la proximitat dels parlars catalans respecte als parlars occitans, i planteja que la llengua catalana forma part de la família lingüística de la Gal·loromània.» (Martínez i Sumien 2006: 115)
- «[Meyer-Lübke en *Das Katalanische*] se muestra reservado, dejando al lector la decisión de inclinarse hacia la opinión de Morel-Fatio⁵⁵¹ o a otra, aunque él personalmente sigue creyendo que el catalán es un dialecto provenzal.» (Iordan i Manoliu 1972, vol 1: 104)

⁵⁴⁹ En l'*Einführung*, Meyer-Lübke situa el catalanovel·lencià entre les varietats del *provençal* en la seua classificació de varietats romàniques (1920: 24). I més avant afirma: «El català és un dialecte provençal estés amb el retrocés dels àrabs que comprén, a més de la costa mediterrània amb València i Barcelona, les Balears i les Pitiüses i que i a part es parla en l'Alguer en Sardenya» (ib. 26-27).

⁵⁵⁰ Quant al viatge al qual fa referència Badia i Margarit, Calaforra comenta que «Ara com ara, és impossible d'esbrinar fins a quin punt aquesta estada a les nostres terres influí en les idees expressades en *Das Katalanische*, o si el contacte amb el país fou una de les raons que l'impulsà a reconèixer (presumptament) la independència del català» (1998: 23).

⁵⁵¹ Línies abans, Iordan i Manoliu havien exposat que Alfred Morel-Fatio considerava el catalanovel·lencià «como un dialecto provenzal» en «*Das Catalanische*», un capítol de la primera edició (1888: 673) del *Grundriss der romanischen Philologie* (vol. I) editat per Gustav Gröber. Quant a esta obra, és interessant comentar de pas que, en la seua segona edició –i com nota Meyer-Lübke (1998: 86)–, el capítol dedicat al catalanovel·lencià fon parcialment reelaborat per J. Saroihandy, segons el qual «a pesar de la gran similitud entre el català i el provençal existixen evidents diferències entre les dos llengües» (1904-1906: 845, traducció nostra). Ara bé, cal dir que este autor fonamenta la independència del catalanovel·lencià enfront de l'occità sobre els següents dos arguments (id. 847). Per una banda, entre el catalanovel·lencià i el castellà no hi hauria una «separació abrupta»: «Si es passa del català al castellà de la mà de l'aragonés, llavors l'abisme entre les dos llengües sembla menys profund». Per una altra banda, un «nombre de característiques» que abans s'estenien «per tota la península» s'haurien conservat en els parlars catalanovel·lencians i aragonesos però no en castellà. Cal dir també que Saroihandy està alhora argumentant contra la tesi que el catalanovel·lencià hauria sigut trasplantat des del nord. Conclou l'apartat on tracta estes qüestions amb l'afirmació que «realment, cap dels seus trets essencials delata un origen estranger» (ib. 848).

- «En 1890, y aún en 1925, había considerado Meyer-Lübke el cat. como un dialecto provenzal, introducido en España en el siglo VIII» (Baldinger 1972: 125).
- Meyer-Lübke «en la monografía dedicada al catalán, destaca las semejanzas entre esa lengua y el provenzal y las diferencias entre la misma y las lenguas iberorrománicas, concluyendo que, desde su punto de vista, el catalán pertenece al grupo galorrománico y es un dialecto provenzal» (Munteanu Colán 2002-2004: 742).⁵⁵²

VIII.2.3. Relació de l'obra amb el debat sobre fronteres geolectals

En *Das Katalanische* també costa trobar explicitat quin és l'objectiu de Meyer-Lübke.

En el pròleg –que obri l'obra–, l'autor comença tractant les següents dos qüestions fonamentals de la romanística (1998 [1925]: 81):

- La «polèmica» sobre l'existència o no de «fronteres dialectals» (*Mundartengrenzen*) en la Romània⁵⁵³: Meyer-Lübke respon a la qüestió declarant-se partidari d'eixos límits i postula «grups lingüístics majors i menors amb diverses relacions de parentiu respecte dels seus veïns»⁵⁵⁴.
- La «divisió definitiva de les llengües romàniques»: segons Meyer-Lübke, la impossibilitat d'una tal divisió (definitiva) hauria estat brillantment confirmada per Schuchardt, per la «naturalesa de l'assumpte», per la seua «arbitrarietat» (ib.). Schuchardt hauria adduït el cas catalanovalencià –si amb «precisament aquest exemple»⁵⁵⁵ Meyer-Lübke es referix, efectivament, al romanç que protagonitza l'obra–, que seria una mostra del problema.

Meyer-Lübke presenta, de fet, primer la segona qüestió (sobre l'agrupació dels romanços), i després la primera (sobre l'existència de romanços). I, a continuació

---

⁵⁵² A més, Munteanu Colán (2002-2004: 642) subratlla que Meyer-Lübke «incluye el catalán entre los dialectos provenzales» en l'edició castellana de 1926 (per tant, posterior a *Das Katalanische*) de la seua *Einführung (Introducción a la lingüística románica*, traducció d'Américo Castro de la tercera edició alemanya, de 1920). No obstant, cal advertir que mentre en la primera edició castellana (1914, *Introducción al estudio de la lingüística romance*, traducció de Castro de la segona edició alemanya de 1909) la portada diu «traducción, revisada por el autor», en l'edició de 1926 desapareix eixa indicació.

⁵⁵³ Cal entendre que l'alternativa en el debat era una concepció del romanç com a contínuum progressiu, és a dir gradual (v. apt. IV.5).

⁵⁵⁴ En el passatge original, Meyer-Lübke parla sobre explicar «warum ich Mundartengrenzen annehme, warum größere und kleinere Sprachgruppen, die zu ihren Nachbarn in verschiedenen Verwandtschaftsverhältnisse stehen» (1925: VII).

⁵⁵⁵ Traducció nostra. En l'original: «gerade dieses Beispiel» (Meyer-Lübke 1925: VII).

(immediatament), l'autor diu que prescindix d'argumentar per què assumix l'existència de fronteres i grups, «no sols per antipatia envers les discussions teòriques [...] sinó també perquè aquest llibre aporta tant de material a la qüestió que, en el fons, puc deixar a cada lector que jutgi com millor li semblarà» (1998 [1925]: 81). Ara bé, Meyer-Lübke adjunta una pista: «Només vull pronunciar-me sobre un punt». I del passatge que continua, sobre l'oposició /u ~ y/ –on el catalanovel·lenc concorda amb l'iberoromanc–, s'entén que Meyer-Lübke considera que casos com eixe serien «petites divergències» –respecte al gal·loromanc, cal entendre– que no negarien la «divisió» –entre iberoromanc i gal·loromanc, entenem–.⁵⁵⁶

Semblaria, doncs, que l'objectiu de *Das Katalanische* és mostrar que el romanc està dividit per fronteres geoelectals (que no és un contínuum progressiu).

Eixa interpretació, no obstant, ja es pot qüestionar pels següents detalls del mateix pròleg (1998 [1925]: 81-82):

- Meyer-Lübke considera que «segons el punt de vista que hom prengui en la polèmica» sobre la «justesa o impropietat de les fronteres dialectals», *Das Katalanische* «s'aprovarà o desaprovarà». Això dona a entendre que l'existència de fronteres seria un pressuposició de l'autor, no la qüestió central de l'obra.
- En el passatge sobre l'oposició /u ~ y/, Meyer-Lübke tracta alhora la qüestió de la subagrupació del catalanovel·lenc: s'entén que Meyer-Lübke rebutja «dividir el català del francès meridional [= *provençal*] mitjançant la /ü/ i construir segons això una relació més gran amb l'espanyol»⁵⁵⁷.
- Més avant, Meyer-Lübke advertix que no es proposa «descriure el desenvolupament complet del català amb les més o menys grans diferències dialectals» perquè solament té en compte «allò que podia servir per situar amb diafanitat la seva relació amb els veïns».

L'últim passatge orienta més clarament sobre quina és l'objectiu de l'obra. I amb *veïns*, Meyer-Lübke es referix al castellà i al «provençal», si atenem al títol complet de l'obra i al tipus d'anàlisi que fa en ella:

⁵⁵⁶ La concepció de Meyer-Lübke, expressada amb els tèmens que hem tractat en l'apt. IV.2, és que la idea de zona de transició no és incompatible amb la idea de frontera.

⁵⁵⁷ Meyer-Lübke qüestiona la validea de /y/ com a criteri definitori –de la gal·loromaneïtat, s'entén– argumentant que també pronuncien [y] els bascoïns de Zuberoa (en França, actualment) i els germanòfons dels cantons suïssos del Valais/Wallis i dels Grisons. En el cas dels germanòfons, l'autor es referix a mots com *du* o *Fluh* que es pronunciarien amb [u] en alemany estàndard.

- El títol és: *Das Katalanische: Seine Stellung zum Spanischen und Provençalischen sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt* (això és, *El català: La seua posició respecte a l'espanyol i el provençal descrita lingüísticament i històrica*)⁵⁵⁸.
- En l'anàlisi de la primera part de l'obra, Meyer-Lübke compara el catalanovel·lencia sistemàticament amb el castellà i el «provençal».

Així doncs sembla que, tractant en el pròleg els debats sobre l'existència de romanços i sobre la seua agrupació, Meyer-Lübke hauria volgut, simplement, contextualitzar el problema de la posició del catalanovel·lencia.

VIII.2.4. Objectiu de l'obra (part glotològica)

En l'apartat anterior ha quedat clar que l'objectiu de Meyer-Lübke en *Das Katalanische* és determinar la posició del catalanovel·lencia en relació al castellà i al «provençal». Però què vol dir l'autor exactament amb *posició* o *relació*?

En la introducció de l'obra, l'autor recull citacions de diversos autors que tracten tant la qüestió de la subagrupació del catalanovel·lencia (gal·loromànica o iberoromànica) com la del seu estatus (independent o no, enfront tant del *provençal* com del castellà) i fins i tot el seu origen (si és constitutiu o bé importat de la Gal·loromània o de la Iberoromània). I després de constatar la «contradicció de les opinions» dels distints autors, Meyer-Lübke considera que «paga la pena, doncs, d'investigar novament la qüestió [...] per tal d'assolir conclusions segures». Segons això, la qüestió estudiada en *Das Katalanische* seria triple.

Una de les tres qüestions seria la de l'estatus (llengua o dialecte) del catalanovel·lencia. Però el cert és que, en la primera part (glotològica) de l'obra, Meyer-Lübke li dedica molt poca atenció. Tant és així que Calaforra, tractant de determinar la postura de l'autor al respecte, recull els passatges on «d'una manera més o menys explícita, l'autor avalua el tipus de relació existent entre ambdues varietats lingüístiques»

---

⁵⁵⁸ La traducció del subtítol és nostra; *dargestellt* pot traduir-se com *descrita* o *exposada/presentada*. Cal advertir que Calaforra reporta el subtítol (si bé no complet) alemany en la introducció a la seua edició (1998: 19) però oblida el subtítol de l'obra de Meyer-Lübke en la versió catalana que ofereix (ib. 77).

–catalanovalencià i *provençal*– (ib. 40), és a dir on Meyer-Lübke toca de nou⁵⁵⁹ l'assumpte de l'estatus. Serien els següents:

1. «aquest llibre aporta tant de material a la qüestió que, en el fons, puc deixar a cada lector que jutgi com millor li semblarà» (1998 [1925]: 81).
2. «Sota aquest “tot el territori” s'entén [de moment] només, és clar, el provençal, ja que si es volia estendre l'expressió a “provençal-català” se suposaria provat allò que encara està per provar» (ib. 94; la inserció entre claudàtors és nostra, mancava en la traducció de Calaforra).⁵⁶⁰
3. Les dos citacions que fan referència a una fase comuna o llengua *catalanoprovençal* antiga, ja tractades adés (2a i 2b).
4. També apareixeria la qüestió de l'estatus en un passatge de la segona part de l'obra on Meyer-Lübke considera que una menor població cèltica o gal·la hauria caracteritzat la zona catalana: «Aquesta diferència etnològica constitueix el fonament de la separació entre el català i el provençal. No pas, per descomptat, en la manera en què es faria valer algunes peculiaritats lingüístiques del català originades en els hàbits lingüístics de la població preromana no celta. Perquè el que divideix ambdós idiomes romànics són fenòmens més moderns. [...] La base etnològicament diferent només implica que la relació és menys estreta i que, així, una diferenciació tot just iniciada no va ser ofegada en el seu germen, sinó que segueix desenvolupant-se quan es donen condicions externes més favorables. Aquest és el cas, efectivament, i també Salow ho considera així» (1998: 219).

A més de ser pocs els passatges on Meyer-Lübke tracta l'estatus del catalanovalencià, els dos primers que reporta Calaforra no fan referència pròpiament a eixa qüestió. El primer passatge es referix en realitat –com hem vist adés– sobretot (explícitament) a la qüestió de si existixen o no fronteres geolèctals en la Romània i, secundàriament, a la qüestió de la subagrupació del catalanovalencià (junt al «provençal» o junt al castellà; és a dir, gal·loromànica o iberoromànica). La referència a la qüestió de l'estatus del catalanovalencià és, en este passatge, molt indirecta:

- La citació que ressalta Calaforra forma part del passatge on Meyer-Lübke tracta la polèmica sobre l'existència de fronteres en la Romània. Este passatge segueix a

---

⁵⁵⁹ En la introducció de *Das Katalanische* hi ha altres passatges que fan referència al posicionament de Meyer-Lübke sobre l'estatus del catalanovalencià en obres anteriors.

⁵⁶⁰ En la versió original: «Unter diesem ‘ganzen Gebiet’ ist natürlich zunächst nur das Provenzalische verstanden, denn wollte man den Ausdruck auf ‘provenzalisch-katalanisch’ ausdehnen, so wäre als bewiesen vorausgesetzt, was erst zu beweisen ist» (1925: 13).

un altre, que obri el pròleg, on l'autor de *Das Katalanische* tracta la crítica de Salvioni a «l'edifici retoromànic construït per Ascoli» i la intervenció de Schuchardt que «–sense prendre partit per una opinió o l'altra– va poder adduir [precisament]⁵⁶¹ aquest exemple com a brillant confirmació de la idea que una divisió definitiva de les llengües romàniques és impossible per la mateixa naturalesa de l'assumpte, i que s'atorga a l'arbitrarietat un camp d'acció bastant ampli» (1998: 81).

- Meyer-Lübke es referix a l'anomenada *Questione ladina*, una polèmica sobre si el grisó, el ladí dolomític i el friülà formen una unitat enfront de les altres varietats romàniques italianes septentrionals. De la unitat eren partidaris Graziadio Isaia Ascoli (que l'anomenava «favella ladina») i Theodor Gartner (que introduí el terme *retoromànic*); n'eren contraris Carlo Battisti i Carlo Salvioni.
- Ascoli, en els seus *Saggi ladini* (1873) –obra que havia inaugurat la *Questione ladina* a la qual fa referència Meyer-Lübke– havia afirmat que «[i] vincoli, pei quali la sezione friulana va congiunta col resto della zona ladina, sono dunque ben forti, ma non tanto forti e stretti, quanto son quelli che unsicono fra di loro la sezione occidentale e la centrale» (es referix al grisó i al ladí dolomític); i havia considerat que «[i]l friulano avrà, nel sistema ladino, una indipendenza non guari diversa da quella che ha il catalano nel provenzale» (*op. cit.* 476).⁵⁶²

⁵⁶¹ Manca en la traducció de Calaforra. En l'original: «gerade dieses Beispiel» (Meyer-Lübke 1925: VII).

⁵⁶² Segons Sabine Heinemann (2015: 59) –que ofereix un panorama de la *Questione ladina*–, «Ascoli non parte dunque affatto dall'ipotesi di un'area ladina omogenea. Si delinea piuttosto – come da ultimo chiarito nei confronti del francese e dell'occitano – che i tratti che definiscono il tipo linguistico ladino non devono per forza comparire esclusivamente nelle varietà così raggruppate. Parimenti non è necessario che tutte le caratteristiche che vengono considerate come essenziali per un tale tipo linguistico siano rappresentate assieme in tutti gli idiomi». V. també Ascoli 1876: 385-388. Entre els trets que caracteritzen el *ladino* segons Ascoli –els recull Heinemann en un llistat (2015: 59)– hi ha, per exemple, la palatalització de /k/ i /g/ davant de /a/, la conservació de la -s final i de /l/ postconsonàntica.

L'autor dels *Saggi ladini* presenta el seu objecte d'estudi en un «Cenno preliminare», que comença així: «Comprendo sotto la denominazione generica di *favella ladina*, o *dialetti ladini*, quella serie d'idiomi romanzi, stretti fra di loro per vincoli di affinità peculiare, la quale, seguendo la curva delle Alpi, va dalle sorgenti del Reno-anteriore in sino al mare Adriatico; e chiamo *zona ladina* il territorio da questi idiomi occupato». A continuació, Ascoli dividix eixa «serie d'idiomi» en «tre sezioni», que corresponen al que actualment s'anomena grisó (o romanx), ladí dolomític i friülà; i explica que «la continuità della zona ladina più non sussiste, avendola rotta, in più d'un punto, il soverchiare della favella tedesca da settentrione e d'altri dialetti romanzi da mazzodi», així com «all'estremo lembo orientale [...] qualche frapponimento veneto e pure slavo». A més de la pèrdua de continuïtat de la «zona ladina», Ascoli destaca el «difetto di grandezza politica e di splendide lettere».

Després torna a tractar les divergències internes: a les que són fruit d'evolucions pròpies («differenze ingenerate», «naturali sviluppi») s'afegen les «alterazione» que els «dialetti ladini» han experimentat «per l'influsso di estranee favelle [...], nella sintassi, nel lessico, nella tempra fonetica»; en els Grisons, degut a la influència germànica, l'autor considera que «si adoperi meteria romana con ispirito tedesco»; i en altres zones hi hauria «varietà che si possono dire nell'ultimo stadio di quella metamorfosi per cui da favella ladina passano in altra favella romanza; così che non è facile un criterio che separi questi esemplari

- Meyer-Lübke, en el passatge inicial de *Das Katalanische*, considera que Ascoli havia construït la seua tesi «amb una mà forta» i que Salvioni l'havia atacada amb «una destrat molt insuficientment dèbil per a l'empresa».⁵⁶³

Ara bé, Meyer-Lübke no explicita la tesi d'Ascoli, per la qual cosa no podem saber si compara la situació del friülà a la del catalanovel·lenc.⁵⁶⁴

En el segon passatge que reporta Calaforra, extret d'un dels primers punts de la part glotològica de l'obra, Meyer-Lübke, després de citar un altre treball seu que parlava de «tot el territori», aclaria que es referix de moment al «provençal» ja que la unitat «“provençal-català”» estaria encara «per provar» (1998: 94). Però Meyer-Lübke es referix a la coincidència de les dos llengües en un fenomen molt concret: en este apartat, l'autor tracta de respondre a la pregunta de si el catalanovel·lenc participà de la diftongació de les vocals protoromàniques [ɛ] i [ɔ] davant d'un element palatal (per exemple, en MĚDIU > [mɛdʒo] > *mièg* o LÖNGE > [lɔŋ] > *luònh*), que es dona en «tot el territori» occità (v. apt. X.3); la seua conclusió –implícita– és, de fet, que el catalanovel·lenc sí participà d'esta diftongació.⁵⁶⁵ Per tant, el passatge no dona a entendre

---

evanescenti da quei dialetti, o lombardi, o veneti, in cui restano vestigia, più o meno sporadiche, di favella ladina». (1873: 1-2).

Ja hem vist que Ascoli compara el «sistema ladino» amb el «provenzale» (ib. 476). En un altre passatge fa referència a «i rapporti del sistema ladino col francese e col provenzale» (ib. 338). Per a l'autor, la *favella ladina* és «una delle grandi unità del mondo romano»; però també parla de les «altre grandi unità romane che le sono attigue», i estes serien el lumbard, el vènet i el francoprovençal [*sic*]; la connexió amb estos grups adjacents «illustra [...] la posizione del gruppo ladino nel sistema generale delle favelle romanze» (ib. 536-537). Això dona una idea de què entén l'autor per *gran unitat romànica*.

Pel que fa al terme *favella*, segons Heinemann (2015: 57-72), Ascoli l'usa en *Saggi ladini* per a referir-se tant a varietats lingüístiques concretes com a grups de varietats emparentades «senza implicare una dicotomia dialetto – lingua». Efectivament, al llarg de l'obra el seu autor aplica *favella* a geolectes de diversos nivells, com *favella soprasilvana* (una varietat grisona), *favella grigione* (el grisó, una de les tres varietats que actualment s'anomenen retoromàniques), *favella ladina* (el conjunt retoromànic) i *favella romanza* (tot el romanç, en contraposició al *llatí*). L'autor usa ocasionalment el terme *lingua* –com quan parla de la «lingua letteraria che ci venne di Toscana» (1873: 311)– però tractant qüestions glotològiques sembla evitar eixe terme en favor de *favella*, que aplica sense importar l'estatus (també a l'italià, l'alemany o fins i tot al *llatí*, que anomena *favella romana*). Això és coherent amb el fet que Ascoli siga l'introduïdor en italià del terme *glottologia* (Tomasin 2011: 15). De fet, *Saggi ladini* apareix en el primer número de la revista *Archivio glottologico italiano*, dirigida pel mateix Ascoli. Al nostre entendre, el concepte *favella* d'Ascoli equival a *geolecte* (potser, fins i tot, a *lecte*; v. l'excursus de l'apt. VII.1).

⁵⁶³ Estos detalls es perden en la traducció de Calaforra: «Salvioni va escometre amb indulgència l'edifici retoromànic construït per Ascoli» (1998: 81).

⁵⁶⁴ Per a interpretar amb més seguretat el principi del pròleg de *Das Katalanische*, caldria localitzar i consultar la crítica de Salvioni a Ascoli –de la qual Meyer-Lübke no aporta referències bibliogràfiques– i la intervenció de Schuchardt (la referència que dona Meyer-Lübke és: «*Sitzungsber. der preuß. Akademie*, 1917, 520, 1»), el qual entenem que devia comparar el cas catalanovel·lenc amb el d'alguna varietat retoromànica (el friülà?); però açò no és explicitat per Meyer-Lübke.

⁵⁶⁵ Per a comprendre el passatge cal tindre en compte que Meyer-Lübke està comparant esta diftongació amb la de [ɛ] i [ɔ] en contacte amb un element velar final (com en IÖCU > j[ɔ]c > *judc*), que en occità està més o menys estesa geogràficament segons el mot elegible –i en catalanovel·lenc és pràcticament desconeguda– (v. apt. X.4). La conclusió explícita de l'autor en este apartat 5 és que el catalanovel·lenc «no participà d'aquesta segona diftongació», més tardana.

que l'objectiu (o un dels objectius) de l'autor en *Das Katalanische* siga determinar si el *provençal* inclou o no el catalanovel·lenc.

Els següents passatges mostren que Meyer-Lübke, en la part glotològica, estudia la subagrupació del catalanovel·lenc, i ho pretén fer tractant de determinar si s'assembla més al *provençal* o al castellà:

- En el pròleg, després d'exposar que el seu objectiu és estudiar la «relació» del catalanovel·lenc amb els «veïns», Meyer-Lübke advertix que «les relacions amb el gascó» i «les concordances amb el sard» queden «fora dels límits» que s'havia marcat (ib. 82). Donat que és inversemblant pensar que Meyer-Lübke es planteja si el catalanovel·lenc forma part de la llengua sarda, sembla que l'autor s'interessa per les semblances («concordances») d'aquella varietat amb les veïnes.
- Al principi de l'anàlisi comparativa –que constituïx el gruix de la primera part i de tota l'obra–, Meyer-Lübke explica que presentarà «en primer lloc, la coincidència entre català i provençal i després la de català i espanyol; finalment, allà on resulta interessant, descriu el desenvolupament especial del provençal, i després el del català» (1998 [1925]: 89). Segons això, les particularitats lingüístiques del catalanovel·lenc enfront del *provençal* (o del castellà) no són el focus d'atenció de Meyer-Lübke.
- L'autor comença el capítol de recapitulació de la primera part (*Zusammenfassung*, pròpiament 'resum') anunciant que es proposa mostrar, de la precedent «comparació lingüística [...] entre tots tres idiomes», els resultats que són rellevants per a la «qüestió de la posició del català» (ib. 205). Cal entendre –com ja hem dit– *idiomes* com 'llengües' (*drei Sprachen*, 1925: 149). Per tant, l'anàlisi pressuposa que el catalanovel·lenc és una llengua diferent de les altres dos.
- En la recapitulació de la primera part, Meyer-Lübke conclou que «el sistema fonètic del català és absolutament gal·loromànic, no pas iberoromànic» (1998: 205). Esta és la conclusió més explícita i clara de tots els àmbits tractats en l'anàlisi precedent (sons, morfologia, formació de mots, sintaxi i lèxic): fins i tot està ressaltada per l'autor espaiant les lletres –detall que es perd en l'edició catalana de Calaforra–, i no trobem en eixe capítol cap altre passatge ressaltat així. Cal tindre en compte, a més, que Meyer-Lübke exemplifica, segons Sánchez Miret, la «postura clàssica» que considera els resultats de l'anàlisi de l'evolució fonètica «decisivos a la hora de llegar a una conclusión» (2016: 803).

Per tot això, es pot afirmar que Meyer-Lübke en esta obra partix de la base que el catalanovel·lencià és actualment una llengua independent —estatus que no argumenta—; i que el que estudia en la primera part (glotològica) és si s'assembla més al *provençal* o al castellà amb l'objectiu de determinar la seua subagrupació gal·loromànica o iberoromànica.⁵⁶⁶ Eixa afirmació no és invalidada pel fet que en la segona part de l'obra, dedicada a investigar els «fonaments històrics» de la «posició particular del català»⁵⁶⁷, Meyer-Lübke tracte, entre altres qüestions extralingüístiques, el motiu que «divideix ambdós idiomes romànics» (catalanovel·lencià i *provençal*) (ib. 219).

VIII.2.5. Conclusió de l'autor

En *Das Katalanische*, l'autor tampoc explicita de manera clara la seua conclusió sobre la subagrupació del catalanovel·lencià.

- Ja hem dit que en el passatge del pròleg que tracta l'oposició /u ~ y/, s'entén que Meyer-Lübke rebutja «dividir el català del francès meridional mitjançant la /ü/ i construir segons això una relació més gran amb l'espanyol» (1998: 81-82).
- A més, entre els fenòmens estudiats per l'autor en la part central de l'obra, segons Munteanu Colán «resulta evidente que las correspondencias entre el catalán y el provenzal son más numerosas que las correspondencias entre el catalán y el español» (2002-2004: 643).
- I en la recapitulació, Meyer-Lübke conclou i ressalta que «el sistema fonètic del català és absolutament gal·loromànic» (1998: 205), com ja hem dit.

Per tot això, es pot afirmar que l'autor s'inclina per l'agrupació del catalanovel·lencià dins de la Gal·loromània. Així ho interpreten també Calaforra (1998: 41)⁵⁶⁸, Martínez i Sumien (2006: 115), Radatz (2012: 204)⁵⁶⁹ i Sánchez Miret (2016: 801).

---

⁵⁶⁶ Segons Calaforra, *Das Katalanische* està vinculat amb la polèmica sobre la subagrupació romànica del catalanovel·lencià, «de la qual és un dels detonants» (1998: 14). Sánchez Miret (2016), de fet, tracta *Das Katalanische* com una obra que estudia la classificació del catalanovel·lencià entre les llengües romàniques (és a dir, la seua subagrupació); i afirma que «dentro del conjunto de obras dedicadas a la cuestión, el libro de Meyer-Lübke es el trabajo que mayor cantidad y variedad de datos presenta» (ib. 802).

⁵⁶⁷ Calaforra no traduïx «posició» sinó «situació», que no és tan fidel a l'alemany «Stellung» (1925, 158).

⁵⁶⁸ Calaforra interpreta que Meyer-Lübke, en *Das Katalanische*, considera que «català i occità» estan suficientment distanciats per a ser considerats dos «idiomes» amb el «mateix rang», però que proven d'una «unitat lingüística anterior» —«esquerdada més tard per fenòmens diversos (innovacions catalanes, sobretot)»— i, en primer lloc, provenen d'un «diasistema llatinovulgar» gal·loromànic (1998: 40-41).

⁵⁶⁹ «Meyer-Lübke (1925) no va dubtar ni un segon que el català, encara que llengua independent, tenia forts vincles amb l'occità i havia de considerar-se una llengua gal·loromànica.» (Radatz 2012: 204)

VIII.2.6. Dificultats d'interpretació

Das Katalanische de Meyer-Lübke fon, segons Calaforra, «un dels textos sobre el català més discutits de la primera meitat del segle» (1998: 19). A això deu haver contribuït la falta de claredat de l'obra: hem constatat que l'autor no exhibix la seua nova posició sobre l'estatus del catalanovalencià ni explicita de manera clara l'objectiu de l'obra ni la seua conclusió; per a aclarir eixos aspectes hem hagut d'analitzar l'obra i fixar-nos en múltiples detalls.

Per una altra banda, l'alemany hauria restringit entre romanòfons l'accés al contingut de l'obra de Meyer-Lübke –fins a 1998–. N'hauria transcendit, principalment, el fet que el patriarca de la romanística de l'època passava a considerar el catalanovalencià una llengua independent (1998 [1925]: 206). I pel fet de no conèixer-se l'obra de primera mà, el seu estudi glotològic comparatiu hauria sigut confós amb una argumentació a favor d'eixe estatus independent. Calaforra comenta que el llibre ha passat «a la galeria dels mites disciplinaris, especialment per als catalanòlegs sense coneixements d'alemany»⁵⁷⁰ (1998: 14).

Però la falta de claredat de *Das Katalanische* també ha sigut i és una dificultat per als lectors d'alemany, fins i tot nadius. Wartburg començà la seua ressenya (1928) tractant l'estatus del catalanovalencià, com si esta qüestió fora la que prova de respondre Meyer-Lübke amb el seu llibre:

«Entre les llengües romàniques [(*romanischen Idiomen*)] hi ha, junt a aquelles la independència de les quals mai ha sigut dubtada per ningú, algunes la posició de les quals ha sigut interpretada molt diversament en el transcurs de les últimes dècades. [...] A estes pertany també el català. [...]» (Wartburg 1928: 157-158)

I, recentment, Radatz ha afirmat que en *Das Katalanische* Meyer-Lübke «defensava l'estatus independent del català. Amb això quedà conclòs el primer debat^[571] i des d'aquell moment el català va ser acceptat unànimement dins el catàleg oficial de les llengües romàniques» (Radatz 2012, 203). Esta interpretació és semblant a la d'altres autors llatins que ja han pogut consultar la versió catalana de Calaforra, com Valls i González (2016, 10) i Martí-Badia (2019, 77), que consideren que *Das Katalanische* «va

---

⁵⁷⁰ *Das Katalanische* de Meyer-Lübke «és més citat que no pas llegit», observava Colón (1993 [1976]: 22) quan encara estava disponible només la versió original alemanya.

⁵⁷¹ «El primer debat: és el català una llengua romànica independent o només una “simple variant del provençal”?» (Radatz 2012: 202) vs. «El segon debat: el català pertany a la gal·lo- o a la iberoromània?» (ib. 203).

cloure» el debat sobre l'estatus del catalanovel·lencià.⁵⁷² Per tant, la manca d'una versió romànica de l'obra fins a 1998 no seria tant l'origen dels tòpics erronis que sobre ella circulen sinó, més bé, una de les causes que estos tòpics no hagen sigut corregits abans que s'escamparen.

Cal destacar també que en la bibliografia ha passat generalment desapercebut el fet que Meyer-Lübke, en *Das Katalanische*, postula –però de passada– una fase antiga comuna occitanoromànica: un «període comú de català i provençal», «un període que podem anomenar “de llengua comuna catalanoprovençal”» (1998 [1925]: 127, 173). Això podria explicar, segons Quintana (2000: 248), que alguns, com hem vist, hagen interpretat que Meyer-Lübke continuava considerant el catalanovel·lencià un dialecte de l'occità.

Per tant, una anàlisi detallada de *Das Katalanische* ens ha permés determinar que Meyer-Lübke passa a considerar ací el catalanovel·lencià actual una llengua gal·loromànica independent –però procedent d'una antiga «llengua comuna catalanoprovençal» (1998, 173)–, amb la qual cosa ajusta la consideració de dialecte occità que li havia donat en obres precedents. Però no argumenta –ni tan sols explicita– este canvi de criteri: la part glotològica de l'obra argumenta que el catalanovel·lencià s'agrupa en el gal·loromanç i, per tant, subratlla, de fet, les semblances amb l'occità. Conseqüentment, esta obra no serà una de les que usarem per a elaborar el llistat de trets del catalanovel·lencià que s'usen en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovel·lencià enfront de l'occità.

VIII.3. La delimitació i justificació de l'objecte d'estudi «catalanovel·lencià»

Dos importants obres recents com la *Gramàtica històrica de la llengua catalana* de Batlle, Martí, Moran i Rabella (2016) i la *Fonètica històrica del català* de Recasens (2017) no delimiten el seu objecte d'estudi, el catalanovel·lencià. Això contrasta amb gramàtiques històriques anteriors, que sí que delimitaven este romanç, amb més o menys

---

⁵⁷² «El debat sobre la independència lingüística del català es va cloure amb la contribució de Meyer-Lübke *Das Katalanische* (1925)» (Valls i González 2016a: 10). «[Entre els romanistes, es mantingué la discussió sobre esta qüestió amb] vacil·lacions entre ambdues teories fins a l'any 1925, quan el mateix Meyer-Lübke –aleshores líder de la romanística internacional– va publicar *Das Katalanische*, l'obra que el conjunt de la romanística i de la catalanística consideren l'estudi que va cloure aquesta discussió filològica.» (Martí-Badia 2019: 77)

detall: la gramàtica de Badia i Margarit (1994 [1951]: 37-43, 45, 47) traçava la «frontera septentrional» i la «frontera occidental» quasi poble a poble, i amb mapes⁵⁷³; la gramàtica de Moll (2006 [1952]: 31) enumerava, si bé en un paràgraf, les «regions» on es parla «com a vernacla» la «llengua» catalanovalenciana; i la gramàtica de Duarte i Alsina (1984: 13) enumerava també les regions, especificant comarques.

Esta manca de delimitació de l'objecte d'estudi seria freqüent en cert tipus d'obres sobre llengües romàniques, a jutjar pel que reporten els editors del *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania* (eds. Ossenkop i Winkelmann 2018) en la introducció: en les «publications géolinguistiques [...] tout comme dans les ouvrages d'introduction ou de synthèse, les frontières entre les différentes langues ne sont la plupart évoquées qu'en marge» (*op. cit.* 1); allò que es tracta, «généralement», són les «frontières dialectales au sein d'une langue» (*ib.*). I, no obstant, «[d]ans la réalité, la délimitation géographique de chaque langue constitue un problème complexe», continuen Ossenkop i Winkelmann (*ib.*).

Dos altres obres recents –col·lectives i extenses, amb múltiples volums– com l'*Atles del Domini Lingüístic Català* dirigit Veny i Pons (des de 2001) i la *Gramàtica del català contemporani* dirigida per Solà Lloret, Mascaró i Pérez Saldanya (2002) sí que delimiten geogràficament el seu objecte d'estudi. En canvi, no justifiquen eixe objecte d'estudi; i això a pesar que en la versió reduïda de l'atles es tracta la qüestió breument –en seguida vorem com– i que, en la introducció de la gramàtica, Montoya parla d'«àrees de transició» amb llengües veïnes, una de les quals es trobaria «a la Catalunya Nord», on el catalanovalencià «no mostra una solució de continuïtat clara» amb l'occità (2002, vol. 1: 7-8).

Per tant, importants obres descriptives sobre el catalanovalencià publicades en els últims anys no senten la necessitat de delimitar geogràficament la parcel·la del romanç que estudien o no s'entreenen a justificar per què distingixen eixa parcel·la enfront del romanç circumdant. Això ja mostra –al nostre entendre– que la caracterització del catalanovalencià enfront de l'occità és infreqüent en el discurs científic contemporani.

Algunes obres també recents sí que tracten la caracterització del catalanovalencià enfront de l'occità. És el cas del *Petit atles lingüístic del domini català* (PALDC), també dirigit per Veny i Pons (2007-) i el manual *Dialectologia catalana: Aproximació pràctica als parlars catalans* de Veny i Massanell (2015).

---

⁵⁷³ Badia i Margarit informa (1994: 38) que segueix l'«exacte traçat de les fronteres del català» que es descriu en el DCVB, vol. 1.

El primer volum del PALDC (2007) parla, en la descripció del mapa 1, dels «trets generals [de la llengua catalanovelenciana] que contrasten amb els que ofereixen les llengües veïnes, el castellà, l'aragonés i l'occità» (*op. cit.* 35). Ara bé, l'obra en presenta solament alguns:

- En l'apartat introductori dedicat a presentar una classificació dialectal del catalanovelenciana, s'adduïxen les oposicions «*tu/tü, col/caulet, groc/jaune*, etc.» com a exemples d'un «seguít d'isoglosses gairebé sempre superposades» que constituïrien la frontera del «rossellonés o català septentrional» amb l'occità (ib. 27).⁵⁷⁴
- L'atles oferix un «mapa lingüístic comparatiu» titulat «Català enfront de castellà, aragonés i occità». Presenta el reflex catalanovelenciana del llatí *MUTU* > *mut*, «que contrasta amb la del castellà i aragonés *mudo* pel que fa al tractament de la -T-, i amb la de l'occità *müt*, pel que fa a la *Ū* llatina que es palatalitza» –l'ortografia occitana és *mut*–. Es matisa que hi ha reflexos distints del general en algunes zones frontereres: «algunes poblacions de la Ribagorça aragonesa» presentarien *mudo* i «Formiguera, del Capcir, *möt* (amb un començament de palatalització de la vocal)» (ib. 35).

Cal notar que en el PALDC s'advertix que la classificació dialectal presentada és «aproximativa», ja que en dialectologia hi ha una «dificultat de traçar fronteres» pel fet que els trets dialectals «sovint [...] no se superposen sinó que a cada tret correspon una isoglossa de límits no coincidents i fins i tot allunyats» (ib. 23). Però no es relativitza tant la contraposició de llengües (en este cas, la del catalanovelenciana enfront de l'occità, l'aragonés o el castellà). L'obra marca alguns parlars de transició cap a l'aragonés o cap a l'occità. I, en relació concretament a esta última llengua, nota que el català septentrional presenta sovint una evolució des del llatí paral·lela amb l'occità i que es donen algunes influències occitanes en «català nord-occidental» i moltes en català septentrional (el parlar capcinés, concretament, estaria «fortament occitanitzat»). S'adjunten alguns exemples de les influències occitanes en cada cas.

Com es veu, la caracterització del catalanovelenciana que oferix esta obra consistix en alguns –pocs– exemples, com mostra la inclusió d'un *etcètera*: s'adduïx «*tu/tü, col/caulet, groc/jaune*, etc.» i l'exemple addicional de *mut* ~ *m[y]t*.

---

⁵⁷⁴ Semblantment, en el PALDC es contraposa «*mà, dit, braç, neu, mut*, etc.» a «*mano, dedo, brazo, nieve, mudo*, etc.» i es considera que, «per això, el català constitueix una llengua enfront del castellà» (ib. 23).

Semblantment, el manual de dialectologia de Veny i Massanell (2015: 168) explicita unes poques oposicions entre el catalanovel·lencià i l'occità: *tu/t*[y], *raó/ras*[o], *guardar/gardar*, *bena/benda*. El passatge no inclou un *etcètera* i la seua lectura literal donaria a entendre que les quatre isoglosses exposades formen «tot un feix» que traça «una frontera força clara» entre «el català (el rossellonès) i l'occità». No obstant, cal entendre que es tracta, com en l'obra anterior, d'exemples.

Altres obres, més generoses, no aporten solament exemples sinó llistats d'estos trets caracteritzadors del catalanovel·lencià enfront de l'occità. Els presentem en el següent apartat.

VIII.4. La caracterització del catalanovel·lencià: els llistats d'oposicions

Després de *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925) –que, com hem vist (apt. VIII.2), considerava el catalanovel·lencià actual (no l'antic) una llengua independent del provençal però no argumentava eixe estatus–, múltiples autors han provat de caracteritzar glotològicament el catalanovel·lencià enfront de l'occità (o, concretament, enfront de les varietats occitanes limítrofes: llenguadocià i gascó) amb llistats de trets opositors. Hem localitzat quinze d'estos llistats, publicats pels següents estudiosos entre 1930 i 2016:

- Jules RONJAT en *Grammaire istorique [sic] des parlers provençaux modernes* (1930: 6-7, 12-13);
- Loís ALIBÈRT en *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians* (1935: XVI-XVII);
- Pèire BÈC en *La langue occitane* ([1963] 1995: 51-52);
- Michel GROSCLAUDE i Robert DARRIGRAND en «La langue catalane» ([1967] 1975: 49-50)⁵⁷⁵;
- Jordi BRUGUERA en «Influx de l'occità en la llengua catalana» (1977b: 102-109);
- Joan VENY en *Els parlars catalans* ([1978] 2002: 44);
- Antoni Maria BADIA I MARGARIT en «¿Hi ha una llengua valenciana?» ([1983] 1986: 212)⁵⁷⁶;

---

⁵⁷⁵ El llistat de «[c]aractères de la Langue Catalane» de Grosclaude i Darrigrand inclou també un «caractère qui oppose le catalan au castillan et le rapproche de l'occitan dans son ensemble» (1975: 49).

⁵⁷⁶ Ací, Badia i Margarit caracteritza el catalanovel·lencià enfront de tota la resta de les llengües romàniques (per tant, també de l'occità).

- José Ramón FERNÁNDEZ GONZÁLEZ en *Gramática histórica provenzal* (1985: 42-43);
- Lluís LÓPEZ DEL CASTILLO en *El català, llengua romànica* (2000: 92-98);
- Lluís GIMENO BETÍ en *Aproximació lingüística als inicis de la llengua catalana (segles VIII al XIII)* (2005b: 114-115);
- August RAFANELL en *La il·lusió occitana* (2006: 27);
- Christian NIQUE (dir.) en *Précis d'occitan et de catalan* (2006: 137);
- Aitor CARRERA en *L'occità: Gramàtica i diccionari bàsics (occità referencial i aranès)* (2011: 42-45);
- Xavier LAMUELA en «La llengua occitana: caracterització i situació actual» (2012: 31-43).
- Ramon SISTAC en «Dialectologia dels parlars dels Pirineus» (2016: 34-35).

Estos llistats consisteixen generalment d'oposicions de l'àmbit dels sons; i moltes oposicions apareixen en múltiples llistats. Per tant, els llistats són semblants. No obstant, alguns d'ells inclouen també –com ara vorem– oposicions d'altres àmbits. Per una altra banda, cal notar que els llistats es diferencien també en altres aspectes, entre els quals cal destacar els següents:

- Alguns autors adduïxen el llistat per a argumentar que el catalanovalencià seria una llengua independent per la seua distància glotològica; altres autors, en canvi, expliquen l'estatus independent del catalanovalencià tenint en compte la seua elaboració (v. apt. III.2).
- Alguns autors es limiten a oposar una forma «catalanovalenciana» a una altra forma «occitana»; altres autors matisen –si bé breument– estes oposicions, donant notícia sobre les excepcions dialectals en catalanovalencià o occità.

VIII.4.1. Oposicions vocàliques, consonàntiques i prosòdiques

Els quinze llistats tracten fenòmens fonològics/fonètics, que tradicionalment han tingut un especial protagonisme a l'hora d'oposar llengües o varietats lingüístiques en general⁵⁷⁷; de fet, és l'únic tipus d'oposicions que contempen Alibert, Grosclaude i

---

⁵⁷⁷ Sobre el criteris que s'han usat per a classificar el catalanovalencià entre les llengües romàniques, v. Sánchez Miret (2016).

Darrigrand, Badia i Margarit, Fernández, Gimeno i Rafanell, i l'únic que expliciten els llistats de Bèc, López del Castillo i Sistac. Segons l'últim autor, les «principals diferències» que oposen el catalanovel·lenc al llenguadocià estan «dins l'àmbit de la fonètica, especialment la diacrònica o evolutiva» (2016: 29).

En l'àmbit dels sons s'adduïxen múltiples diferències vocàliques, consonàntiques i una prosòdica. Estes oposicions poden ser exemplificades amb els següents parells de cognats, que presentem començant amb la forma considerada «catalanovel·lenciana»⁵⁷⁸ i organitzem en tres subgrups, segons que es tracte de fenòmens vocàlics, consonàntics o prosòdics.

Taula 10 — Oposicions vocàliques, consonàntiques i prosòdiques que caracteritzarien el catalanovel·lenc enfront de l'occità segons els autors dels 15 llistats d'oposicions identificats (v. apt. VIII.4).

	FENÒMENS VOCÀLICS	
	«CAVA.»	«OCCITÀ»
V1a.	p[ɔ]c	pauc
V1b.	posar	pausar
V2.	finiré	finirai
V3.	mig	mièg
V4.	ull	uèlh
V5.	déu	dieu
V6.	b[ɔ]u	buòu ⁵⁷⁹
V7a.	s[ə]guir	seguir
V7b.	[ə]mic	amic
V8.	arma	arm[ɔ]
V9.	parl[e]s	parl[a]s
V10.	tu	t[y]
V11.	morir	m[u]rir
V12.	sord	s[u]rd
V13.	jeu	j[u] ⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ Això és, el reflex evolutiu que és considerat catalanovel·lenc en els llistats d'oposicions que adduïxen els autors llistats al principi de l'apartat VIII.4.

⁵⁷⁹ Els autors que inclouen esta oposició (Bruguera 1977b, Veny 2002 i López del Castillo 2000) donen el resultat occità -uò-, no -uè- o -ue-.

⁵⁸⁰ Es tracta de l'oposició entre l'evolució «catalanovel·lenciana» [ow] > eu ([ew], dialectalment amb pas ulterior a [əw] i, d'ací, a [ɛw]) i l'evolució «occitana» [ow] > [uw] > [u]. Les dos són infreqüents. Per una banda, el resultat eu es dona, en catalanovel·lenc general, solament en una part dels mots candidats (*veu*, *creu*, *deu* 'font' enfront de *pou*, *prou*, *tou*, *jou*, *roure*, *nou* 'anou', *fou* 'barranc, pas estret' –eventualment amb obertura a [əw] per la *lleï Coromines*–). Per l'altra banda, una part dels grups que originaren el diftong [ow] en catalanovel·lenc han tingut altres resultats en occità: NŪCE(M) > *notz* '(a)nou', PRŌDE > *pro* 'prou' enfront de IŪGU(M) > Occ. ant. *j[o]u* > *j[uw]* > Len. *j[u]* 'jou'. Per eixa doble infreqüència, ens ha sigut impossible trobar una parella de cognats que exemplifiqui l'oposició V13 en la llengua general. La forma *jeu* es dona solament en una zona central del català oriental (v. ALDC mapa 872); s'hi pronuncia *j[ɛw]*.

FENÒMENS CONSONÀNTICS		
	«CAVA.»	«OCCITÀ»
C1a.	quant	[k]ant
C1b.	guardar	gardar
C2a.	vint	[b]int
C2b.	cantava	canta[β]a
C3a.	cai[j]a	caissa
C3b.	pei[j]	peis
C4a.	[ʒ]utge	[dʒ]utge
C4b.	enve[ʒ]a	enve[dʒ]a
C5.	coma	comba
C6.	bena	benda
C7.	pa_	pan
C8.	canya	cana
C9a.	ella	ela
C9b.	vall	val
C10.	llaç	laç
C11.	altra	autra
C12.	sal	sau
C13a.	pla_er	plaser ⁵⁸¹
C13b.	su_ar	susar
C14a.	pau	patz
C14b.	voleu	volètz
C15.	grau	gra_
C16.	creurà	creirà
C17.	pa_re, padrí	paire, pairin
C18.	cantar	chantar
C19.	gàbia	jàbia

FENÒMENS PROSÒDICS		
	«CAVA.»	«OCCITÀ»
P1.	tórtora	tortora

Quant a la prosòdia, Bèc es limita a indicar que en catalanovelencià es troba «una entonació, un ritme de frase força diferents dels de l'occità central» (1977: 62). Sistac nomena «diferències tonals i d'articulació» (2016: 29).

El nostre llistat suma 33 trets de l'àmbit dels sons que diferenciarien el catalanovelencià de l'occità. Excloem les oposicions de Badia i Margarit i de Grosclaude i Darrigrand que no són pertinents enfront de l'occità, sinó d'altres llengües veïnes ⁵⁸².

⁵⁸¹ També *po[ ]al ~ posal*

⁵⁸² En el cas de Badia i Margarit, que no classifica els trets segons les llengües amb les quals oposarien el catalanovelencià, es tracta de les següents particularitats, compartides amb l'occità: absència de diftongació de la *e* breu llatina (com en CaVa *mel*, Len *mèl* ~ Cas, Fra *miel*); oposició fonemàtica /e ~ ε/ (CaVa, Len *s/e/t* ~ *s/ε/t*); pèrdua de les vocals finals llatines llevat d'-a (CaVa, Len *carn[ ]*, *camp[ ]* ~ Cas. *carne*, *campo*); conservació de

VIII.4.2. Oposicions lèxiques

Alguns llistats inclouen també diferències lèxiques; en total, 7. Veny presenta les següents parelles contrastives:

- CaVa. *gropa* ~ Occ. *jauna*;⁵⁸³
- *llavi/morro* ~ *pòt*;
- *casa* ~ *ostal*.

Lamuela no dedica cap apartat al lèxic, però en el dedicat a «trets morfosintàctics» destaca un «tret lèxic que podem considerar d'abast gramatical» (2012: 37) i dona tres exemples (dels «nombrosos» que hi hauria) que mostren la convergència amb el castellà i el francès, respectivament (ib. 36):

- CaVa. *tenir* ~ Occ. *aver*;
- CaVa. *germà, germana* ~ Occ. *fraire, sòrre* (cf. Cas. *hermano, hermana*, Fra. *frère soeur*); antigament: CaVa. *frare, sor*, ara amb un sentit més restringit, religiós;
- CaVa. *desgraciat* ~ Occ. *malaiürós* (cf. Cas. *desgraciada*, Fra. *malheureux*); antigament: CaVa i Occ. *malaiürat*.
- CaVa. *parar* ~ Occ. *arrestar* (cf. Cas. *parar*, Fra. *arrêter*); antigament: CaVa i Occ. *aturar*, encara existent en catalanovalencià.

Bèc considera que el catalanovalencià presenta «une certaine originalité du lexique (mais pas plus qu'en gascon)» (1995: 52) però no inclou parelles lèxiques en el seu llistat. Semblantment, Sistac considera que, en relació al llenguadocià, el catalanovalencià presenta una «certa originalitat lèxica (inferior, però, a la del gascó)» (2016: 29).

López del Castillo també tracta el lèxic, però per a emfasitzar la «unitat tan remarcable» que en eixe àmbit presenta el catalanovalencià i la resta de l'occitanoromanç: coincidixen, segons l'autor, en el 74,8% del «lèxic llatí diferencial», per la qual cosa

---

la “palatal inicial y (provinent de la g’ llatina)” (CaVa *geniva*, Len *gengiva* ~ Cas. [ ] *encía*); evolució dels “grups llatins *ly* i *cl’*” a /k/ (CaVa *palla, orella*, Len *palha, aurelha* ~ Cas. *paja, oreja*). En el cas de Grosclaude i Darrigrand, es tracta de la «prononciation de la lettre “J” (ainsí que du “ge”, “gi”) à la manière occitane et française et non comme la “jota” castillane» (1975: 49).

⁵⁸³ Cal dir que precisament *groc* és un exemple de coincidència entre catalanovalencià i occità (i d’oposició front al castellà *amarillo*) que ressalta Colón en *El lèxic català dins la Romània* (1993: 16). L’occità antic coneixia *cròc/gròc* segons el diccionari de Levy (1909) i *gròc* es troba en algun diccionari gascó actual, però sembla ser un mot rar en occità, almenys actual.

constituïrien «una unitat tan remarcable dins de la Romània com la formada per portuguès i castellà (que hi coincideixen en un 85,7%)»⁵⁸⁴ (2000: 94).

VIII.4.3. Oposicions morfosintàctiques

Els llistats d'alguns autors (Ronjat, Bruguera, Carrera, Lamuela), inclouen també les següents oposicions morfosintàctiques:

- Articles:
  - CaVa. *el, els* ~ Occ. *lo, los* (Bruguera i Carrera). Matisacions: també es conserven en catalanovel·lencià les formes *lo, los*; i en occità hi ha múltiples altres variants, així com l'anomenat article salat (Bruguera o Carrera), el qual també existix en catalanovel·lencià, especialment en les Illes Balears.
  - La freqüència, en catalanovel·lencià, de les formes «asillabiques» de l'article definit enclític (Ronjat 1930: 12).
- Pronoms personals:
  - La freqüència, en catalanovel·lencià, de les formes «enclitiques et asillabiques» dels pronoms personals (Ronjat 1930: 12).
  - 1a ps.: CaVa. *jo* ~ Occ. *eu / ieu* (Bruguera)
  - Col·locació dels pronoms febles en relació a l'infinitiu verbal: CaVa. *veure'ls* ~ Occ. *los veire* (Lamuela). Matisacions: la postposició es dona també en aranès i en part dels parlars occitans d'Itàlia; la pre-posició es dona també en català septentrional; i els «dialectes gascons meridionals presenten una situació vacil·lant» (Lamuela 2012: 37).
- Plurals:
  - Plural nominals en *-os* en catalanovel·lencià: CaVa. *braços* ~ Len. *braces* (Ronjat).
  - Diverses evolucions recents del plural amb *-s* en múltiples varietats occitanes, que inclouen la vocalització en [j] i la caiguda al final del sintagma nominal; la caiguda pot produir un allargament o diftongació de

---

⁵⁸⁴ El 74,8 % de coincidències entre catalanovel·lencià i occità correspon a 110 mots dels 147 que López del Castillo usa per a calcular els percentatges de connexions lèxiques entre parelles de llengües romàniques. Estes 147 paraules són el lèxic bàsic llatí diferencial: del lèxic bàsic d'origen llatí, aquella part que no és comuna al portuguès, castellà, aragonès, català, occità, francès i italià. Segons l'autor, els percentatges de coincidències del catalanovel·lencià amb altres llengües serien, de major a menor: 74,8% amb l'occità; 62,5% aragonès; 41,4% francès; 33,3% italià; 27,2% castellà; 21,0% portuguès (1991: 90).

la vocal precedent (com en llemosí) i esta pot produir un desplaçament de l'accent (Lamuela). Matisacions: la *-s* final continua sent la «marca característica del plural» en gascó i llenguadocià (en la «major part dels dialectes llenguadocians», la vocalització en [j] es dona en alguns contextos consonàntics) (Lamuela 2012: 38).

- Declinació bicasual antiga: «Doble declinació en català antic, només en alguns casos» vs. «Doble declinació en occità antic: *lo murs / lo mur, li mur / los murs.*» (Bruguera 1977b: 107)
- Partitiu (amb la preposició *de*)⁵⁸⁵: *CaVa. vol pa ~ Occ. vòl de pan* (Carrera, Lamuela). Matisacions: tampoc s'usa este partitiu en gran part del gascó i alguns parlars meridionals del llenguadocià; i en el gascó del nord i algunes varietats occitanes septentrionals com el llemosí, el partitiu combina la preposició *de* amb l'article determinat (Carrera i Lamuela), com en francès.⁵⁸⁶
- Passat perifràstic format amb el verb *anar* + infinitiu (*CaVa. vas cantar*) vs. passat simple (*Occ. cantères*) (Ronjat, Carrera). Matisacions: el passat perifràstic existix també en occità si bé hi és «residual i raríssim en la llengua d'oc actual» (Carrera 2011: 91)⁵⁸⁷ i el passat simple també es conserva en catalanovel·lenc (en valencià central, per exemple, és encara la forma corrent).
- Desinències verbals en l'indicatiu:
  - Present:
    - 1a ps.: *CaVa. -o (canto) ~ Occ. -i (canti)* (Bruguera i Carrera). Matisacions: també hi ha *-o* en vivaroalpí, *-i* en català septentrional i *-e* tant en valencià com en occità septentrional i alguns parlars provençals i llenguadocians (Bruguera o Carrera). Lamuela també tracta estes desinències, però per a destacar que dibuixen «un mosaic de vocals diverses que té continuïtat tant en català com en les varietats nord-italianes i retoromàniques» (2012: 39).

⁵⁸⁵ Segons explica Carrera, s'introdueixen «amb la preposició *de* els complements directes que poden ser pronominalitzats per *en*» (2011: 45).

⁵⁸⁶ A més, Lamuela nota que en catalanovel·lenc sí que s'usa el partitiu amb *de* en casos com: *De pa, sí que en vull* (2012: 37). Per una altra banda, en valencià «alguns quantitatius s'usen amb la preposició partitiva *de*» (GNV: 159), com per exemple en *gens/molt/poc/bastant/prou/quant/tant de pa*.

⁵⁸⁷ Carrera informa que, en occità, com en francès, «és normal que el present d'indicatiu del verb *anar* seguit d'un infinitiu es refereixi al futur, i no pas al passat»; i en aranès, l'infinitiu va precedit de la preposició *a* (2011: 45).

- 1a i 2a ps.: estes desinències, en catalanovel·lènc, no presenten vocal posttònica «dans la plupart» dels verbs procedents de les conjugacions llatines *-ēre* i *-ĕre*⁵⁸⁸, com en CaVa. *vull, prens* ~ Occ. *vòli, prenes* (Ronjat).
- Imperfet:
  - 1a ps. CaVa. *-a* (*cantava*) ~ Occ. *-i* (*cantavi*) / *-e* (*cantave*) (Bruguera⁵⁸⁹);
  - 3a ps. en la 2a i 3a conjugacions: CaVa. *-ia* (*batia, floria*) ~ Occ. *-iá* (*batiá, floriá*) (Bruguera). Matisacions: també es conserven formes amb *-v-* (i l'accentuació original) en catalanovel·lènc (Cat. occid. *dormiva*) i en gascó (*batèva, floriva*) (Bruguera);
- Passat simple:
  - 1a ps.: esta desinència, en catalanovel·lènc, no presenta *-r-* analògica, com en CaVa. *cantí* ~ Occ. *cantèri* (Ronjat).
  - 3a ps.: CaVa. *-à, -é, -í* segons la conjugació (*cantà, rigué, dormí*) ~ Occ. *-èt / -èc* (*cantèt / cantèc*) (Bruguera). Matisacions: també hi ha en gascó la variant *-à* (*cantà*) i *-í* (*dromí*) (Bruguera).
- Futur:
  - 1a ps.: CaVa. *-é* (*cantaré*) ~ Occ. *-ei / -ai* (*cantarei*) (Bruguera).
- Negació: CaVa. *no canta* ~ Occ. *canta pas* (Carrera, Lamuela). Matisacions: també hi ha negació preverbal en occità, especialment en gascó i en niçard; i la negació postverbal amb *pas* és habitual en català septentrional (Carrera i Lamuela); i en aranès, «com en català, existeix[e]n partícules posposades (*pas, cap...*) que afegeixen valors al sentit de la negació» (Lamuela 2012: 37).

VIII.4.4. Oposicions gràfiques

Encara que no es tracta de diferències glotològiques, reportem les oposicions gràfiques que inclou Bruguera en el seu llistat dels «principals trets diferencials, fonètics i morfològics, de l'occità i el català» (1977b:102):

- CaVa. <X-, -tx-, -ig / -tx> ~ Occ. <ch>

⁵⁸⁸ Ronjat (1930: 12) indica «-ĕre», que, atenent als dos exemples que dona, es referix a *-ēre* i *-ĕre* (qualsevol de les dos opcions).

⁵⁸⁹ Els exemples són nostres; Bruguera no n'inclou en este cas.

- CaVa. <l, yl, ly, ll> ~ Occ. <lh>
- CaVa. <y, yn, ny> ~ Occ. <nh>
- CaVa. <ix, x> ~ Occ. <is>
- CaVa. <-ts> ~ Occ. <-tz>
- CaVa. <-s-> ~ Occ. <-z->

Com es veu, l'autor inclou també grafies catalanovalencianes antigues.

VIII.5. La matisació i revisió dels llistats d'oposicions

En els apartats precedents hem determinat les oposicions glotològiques (fonètiques o fonològiques, lèxiques i morfosintàctiques) que s'han usat en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità; ens hem basat en llistats d'oposicions, que són un recurs emprat per múltiples autors (probablement la majoria) i es pot considerar representatiu del discurs.

Que la realitat és més complexa del que donen a entendre aquelles oposicions entre el «catalanovalencià» i l'«occità» ja ho advertixen alguns dels autors dels llistats, com ja s'ha vist. Segons Lamuela: «És habitual la pràctica de triar certs trets característics de les varietats lingüístiques per a diferenciar-les i classificar-les. Es tracta d'un procediment simplificador que cal utilitzar amb reserva perquè, si, d'una banda, ajuda a orientar-se, de l'altra, pot posar en circulació deformacions notables dels fets lingüístics» (2012: 32). Per exemple, és una simplificació excessiva considerar que les formes [dʒ]utge o [a]mic són «occitanes» quan són manifestament catalanovalencianes també.

Ja Ronjat (1930: 8), després d'oferir un llistat de diferències importants entre l'occità (*provençal* en la seua terminologia) i les llengües romàniques veïnes, advertia que «plus d'un de ces traits manque à certains parlers provençaux ou se rencontre dans certains parlers non provençaux». Eixe autor parla de «franchissements de traits, notamment entre les parlers cat[alans] et l[anguedociens]», així com entre els parlars italians i provençals, de la Provença. Més avant (p. 13), en oferir un llistat amb trets propis del catalanovalencià, especifica quins són els que sobrepassen, en un sentit o en l'altre, «la ligne que les catalanistes s'accordent généralement à considérer comme limite N[ord] du catalan».⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ Sobre estos *franquejaments* es poden trobar també dades en Sumien (2006 i 2009).

Segons Ronjat, «ces franchissements n'altèrent pas assez la fisionomie [*sic*] respective des idiomes considérés pour faire obstacle à l'établissement d'une limite»⁵⁹¹ (1930: 8). Efectivament, hem vist que una frontera pot ser una àrea de transició (apt. IV.2). Per tant, el fet que les isoglosses de les oposicions llistades no transcórreguen superposades no recolza (per si sol) la tesi d'un diasistema occitanoromànic actual. Ara bé, les matisacions dels autors dels llistats (per exemple, els casos on la forma «catalanovalenciana» és compartida pel gascó o quan la forma «occitana» és compartida pel catalanovalencià occidental) ja suggerixen que el traçat d'algunes isoglosses dels fenòmens llistats s'allunya molt de la frontera (o de part de la frontera) entre les dos llengües. Provarem, doncs, de determinar quines oposicions presenten eixe tipus de discrepància, que sí que evidencia el lligam glotològic que connectaria les varietats catalanovalencianes i occitanes.

Per una altra banda, Bruguera (1977b: 102) matisa la seua comparació amb el llenguadocià fent notar les «particularitats més importants» d'altres varietats occitanes, les quals poden coincidir amb el catalanovalencià: és el cas de *vint*, que retrobem en provençal i varietats nord-occitanes. Per tant, cal tindre en compte també què ocorre dins de l'occità i del catalanovalencià, en varietats allunyades de la zona de transició. Algunes coincidències d'eixe tipus poden evidenciar el lligam glotològic que connectaria les varietats de les dos llengües.

Finalment, entre les formes «occitanes» que apareixen en els llistats, algunes criden l'atenció per haver sigut catalanovalencianes en el passat (és el cas de *pan* –que explica el plural *pans*– o d'*haver* amb el sentit de 'tindre') o perquè són l'origen de les formes que els autors presenten com a «catalanovalencianes» (cas de [dʒ]utge, [a]mic i *finirai* respecte a [ʒ]utge, [ə]mic i *finiré*). Això recomana considerar també com han variat al llarg del temps les diverses isoglosses i quina és la relació evolutiva entre els reflexos. Estos aspectes també poden evidenciar el lligam glotològic que connectaria les dos llengües.

Així doncs, amb l'objectiu d'argumentar a favor d'un diasistema occitanoromànic, la nostra anàlisi de les oposicions glotològiques que s'han adduït per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità pretén evidenciar els lligams glotològics que connecten les dos llengües. Ara bé, com hem avançat en l'apartat de

---

⁵⁹¹ Ronjat n'exceptua el «cas particulier» del *Creixent*, un territori de fins a 40/50 quilòmetres d'amplària on es troben «des parlers intermédiaires» entre l'occità i el francès (1930: 8, 14).

metodologia (apt. II.2.3), davant de la necessitat d'acotar l'objecte d'estudi hem limitat la nostra revisió a les oposicions consonàntiques i vocàliques. Són les que més sovint adduïxen els autors per a caracteritzar el catalanovel·lencià enfront de l'occità i són la majoria de les oposicions glotològiques adduïdes en els llistats: sumen 32 oposicions (la resta suma 26 oposicions: 1 prosòdica, 7 lèxiques –de les quals 3 són exemples–, 18 morfosintàctiques). Concretament, analitzarem 10 oposicions consonàntiques i 10 vocàliques, que són la majoria de cada grup.⁵⁹²

La revisió de les oposicions consonàntiques (v. cap. IX) i vocàliques (v. cap. X) es farà atenent a l'estat actual de la dialectologia i de la gramàtica històrica: consultant atles lingüístics i altres obres dialectològiques així com múltiples gramàtiques històriques i altres obres de lingüística històrica. Entre estes últimes cal destacar la *Fonètica històrica del català* de Daniel Recasens, 2017.

Concretament, l'anàlisi de les oposicions consonàntiques i vocàliques consistirà en:

- Determinar la relació evolutiva entre els reflexos que caracteritzen actualment el catalanovel·lencià i l'occità. Prové l'un de l'altre?
- Determinar si el reflex que caracteritza actualment l'occità existix (o ha existit) en catalanovel·lencià i en quina mesura (geolèctes i distribució entre els mots elegibles⁵⁹³).
- Determinar si el reflex que caracteritza actualment el catalanovel·lencià existix (o ha existit) en occità i en quina mesura (geolèctes i distribució entre els mots elegibles).
- Determinar si la isoglossa que separa els dos reflexos transcorre per la frontera convencional que delimita les dos llengües i en quina mesura (trams de frontera i distribució entre els mots elegibles).

Tractarem de descriure l'extensió geogràfica del fenomen, però la nostra intenció no és determinar la proporció exacta (el percentatge) de l'àrea (domini) de la llengua

---

⁵⁹² Quant a les oposicions morfosintàctiques que inclouen alguns llistats, més de la mitat (onze de díhuit) són matisades pels propis autors, com hem vist en l'apartat anterior. Allí s'ha pogut observar també que els trets lèxics que, per a caracteritzar el catalanovel·lencià enfront de l'occità, inclouen alguns autors en llurs llistats d'oposicions són ben pocs: sumen set diferències; i la majoria de les que tracta Lamuela són solament exemples de la interferència del castellà o del francès, que hauria alterat una coincidència antiga. Alguns autors també matisen les diferències sonores. No hem explicitat estes matisacions quan hem exposat les formes contraposades en este àmbit ja que els pròxims dos capítols els dedicarem precisament a fer una revisió *in extenso* de les oposicions consonàntiques i vocàliques.

⁵⁹³ V. l'apartat de la terminologia del canvi fonètic (*mots elegibles*, *reflexos*, *ocurrències*, *distribució i isoglossa fronterera permeable*) en la secció inicial sobre terminologia i convencions emprades.

afectada, sinó simplement distingir si el reflex considerat característic de l'altra llengua està present en solament algun geoelecte local o comarcal fronterer (la qual cosa no seria estranya en una zona de frontera) o si ho està en varietats allunyades de la frontera o fins i tot en una part no negligible dels geoelectes de la llengua.

Cal aclarir que, per a descriure l'extensió d'un reflex, ens servirem de conceptes tradicionals com *parlar*, *subdialecte*, *dialecte* i *bloc dialectal* (o *grup supradialectal*) d'acord amb l'ús de la dialectologia de cada llengua (amb les adaptacions requerides pel glotònim *catalanovaleencià*, segons hem avançat en la secció inicial sobre terminologia i convencions emprades); però, d'acord amb allò que s'ha conclòs en l'apt. IV.5, no impliquem en absolut una taxonomia de geoelectes: allò que en dialectologia catalanovalenciana (v. Veny i Massanell 2015: 108) es qualifica de *dialecte* (per exemple, el català septentrional o rossellonés *lato sensu*) no és comparable –ni en cohesió interna ni en distància glotològica amb altres geoelectes, i tampoc en extensió geogràfica– amb allò que en dialectologia occitana (v. Sumien 2009) es qualifica de *dialecte* (per exemple, el llenguadocià).

Quan la isoglossa d'un fenomen d'evolució fonètica o fonològica és *permeable* (això és, quan el fenomen afecta solament una part de les paraules elegibles per eixa evolució), la seua descripció pot ser difícil –com també ho seria el seu traçat sobre el mapa⁵⁹⁴. La nostra intenció, en estos casos, no és determinar la proporció exacta (el percentatge) d'ocurrències d'un i altre reflex, sinó distingir si el resultat evolutiu considerat característic de l'altra llengua es dona (en un geoelecte donat) solament en uns pocs mots elegibles (per exemple, un parell) o si es dona en un grup no negligible de mots elegibles.

---

⁵⁹⁴ Ja Rosenqvist (1919) parlà sobre este problema en la presentació del seu conegut mapa –elaborat a partir de dades de l'ALF– que mostra les isoglosses de 68 «particularités linguistiques» que recorren França (majoritàriament de l'àmbit dels sons) (ib. 88). Segons l'autor, «la plupart des limites ont pu être considérées comme assez fixes»; però «les limites de nombreux caractères linguistiques sont difficiles à fixes», ja que «l'étendue d'un caractère donné variait avec chaque mot» (ib. 109). En el seu mapa, l'autor representà les isoglosses que són «relativement fixes» amb una línia contínua i amb «un pointillé (— — — —)» els casos on «la limite obtenue varie beaucoup d'un mot-exemple à l'autre» (ib. 88-89); en alguns casos, «il fallait se contenter de tracer une limite de bien peu de valeur réelle en choisissant pour type, faute de mieux, le mot dont l'aire s'accordât le moins mal avec celles des autres» (ib. 109).

Capítol IX

ANÀLISI DE LES OPOSICIONS CONSONÀNTIQUES

«**consonant** [konsonánt] 3. f. *LING.* So que s'articula amb una obstrucció o una constricció en algun punt del tracte vocal.» (DNV)

IX.1. *quant* ~ [k]ant (C1a.) i *guardar* ~ *gardar* (C1b.)

Exemples:

- QUATTUOR > CaVa. gen. *quatre* (Gas. *quate*) > Len. [k]atre, Cat. ori. nord⁵⁹⁵ [kə]tre⁵⁹⁶
- AQUA(M) > CaVa. gen. *aigua* > Andorra *aig[a]* (Gas. gen., Len. *aiga*), Mal. *aig[o]*
- Ger. WARDÖN (cf. Ale. *warten*) > CaVa. gen., Gas. *guardar* > Len. *gardar* (Capc. i Vingrau *g[ə]rdar*)

Els grups llatins /kwa/ –sonoritzat entre vocals– i /gwa/ així com el nou grup romànic /gwa/- inicial⁵⁹⁷ perden la semiconsonant en tot l'occitanoromanç, si bé amb més o menys ocurrències (entre els mots elegibles) segons la varietat. En occità (i en francès),

⁵⁹⁵ No ens referim al català septentrional (conegut també com a rossellonés) sinó a la part nord del català oriental.

⁵⁹⁶ Sèries com esta –se'n trobaran moltes en el present capítol i en els següents– no indiquen préstecs d'unes varietats occitanoromàniques a altres sinó la relació evolutiva entre les formes presents en occitanoromanç. Per tant, en este exemple, cal entendre que de la forma *quatre* (conservada en catalanovallenc general) deriva la forma [k]atre (present actualment en llenguadocià). Es tracta sempre (o així ho pensem) de formes hereditàries dels geolectes indicats, que han experimentat més o menys passos evolutius.

⁵⁹⁷ El llatí presentava /kwa/, escrit <qua>, en posició inicial de mot (per ex., QUATTUOR, QUATTUORDECIM), inicial de síl·laba postconsonàntica –rarament– (Lat. vul. CĪNQUANTA, NŪMQUAM > Occ. ant. *nonca*) i entre vocals (ĒQUA); un /kw/ secundari es desenvolupa a partir del grups *co-* i *cu-* (COAGŪLAT > CaVa. *qualla*). Pel que fa al grup /gwa/, el llatí el desconeixia en posició inicial de mot, però sí que el presentava, escrit <gua>, en posició inicial de síl·laba no postvocalica (LĪNGUAM) –solament després de N (Sánchez Miret 2001: 449)–; entre vocals, l'havia perdut: ací, /gw/ > /ww/ > /w/ més allargament compensatori de la vocal anterior (*mǣg-wōlō > *mawwolō > Lat. arcaic *māuōlō*) –el fenomen és paral·lel a *mag-yos > maiior > māior– (Molina 1993: 44).

No obstant, el romanç acabà presentant el grup /gwa/ en posició inicial de mot i entre vocals. Múltiples paraules germàniques iniciades per /wa/ foren adaptades amb /gwa/ (Ger. WARDÖN > *GWARDARE) i això s'estengué a alguns mots llatins iniciats amb *va-* que tenien un significat paregut al d'una paraula germànica amb /w/- (VASTARE + Ger. *wōstan* –cf. Ale. *wüsten*– > */gwastare/ > ant. *guastar* > CaVa., Len. *gastar*). Entre vocals, -*qu-* sonoritzà la seua oclusiva (ĒQUA > /ɛgwa/).

(Meyer-Lübke 1890: 340; Lausberg 1993: 312; Jensen 1999: 184; Levy s. v. *nonca*; DEECat s. v. *gastar*).

la reducció de /kwa/ i /gwa/ hauria tingut lloc –segons Bourciez– «à des époques différentes» però en qualsevol cas «ne paraît pas antérieure au XIIe siècle» (1956 [1923]: 302); i en catalanovel·lencià hi ha documentats casos de caiguda ja en els segles XII i XIII (Recasens 2017: 353). Per tant, sembla que tot l'occitanoromany hauria conservat els grups /kwa/ i /gwa/ fins al segle XII.

L'antiguitat de la caiguda i la seua extensió entre els mots elegibles varien molt segons la zona. El fenomen s'ha generalitzat en el nord-est (des del llemosí fins al provençal) i en el centre (llenguadocià general, on és «ancienne», indica Bèc 1968: 165). En comparació amb esta zona, les varietats occitanoromàniques del sud-oest es caracteritzen per la conservació de la semiconsonant, si bé actualment amb distintes distribucions i no necessàriament en la majoria dels mots elegibles:

- El catalanovel·lencià general manté la semiconsonant en la major part dels mots elegibles –com l'aragonés i el castellà⁵⁹⁸–. La variant conservadora ha gaudit habitualment de més prestigi entre els parlants de catalanovel·lencià: les *Regles d'esquivar vocables* (s. XV) ja condemnaven «*quotre* per dir *quatre*» i «*gont* per dir *quant*» (citats per Badia i Margarit 1994: 130). Així i tot, en alguns mots la caiguda s'ha generalitzat en catalanovel·lencià: Lat. vul. *QUASSICARE > CaVa. *cascar*; QUARE > CaVa., Len. *car*; Lat. tardà *WASTARE > CaVa. ant., Cat. sep., Gas. gen. *guastar* > CaVa., Len. *gastar*; Ger. WAIGARO > CaVa. ant. i dia. *guaire* > CaVa. gen., Len. *gaire* (mot proclític)⁵⁹⁹.

Els geolectes catalanovel·lencians presenten també altres casos de caiguda de /w/, però la seua extensió geogràfica –i el seu efecte sobre la vocal /a/ del grup⁶⁰⁰– varien, segons indica Recasens, depenent de la posició: pretònica, tònica o posttònica (2017: 352-356; v. allí els detalls). Segons les dades que aporta este autor, sembla que la conservació es dona especialment en el blog dialectal occidental mentre que la [w] tendix a caure en el blog oriental, si bé no tant en els parlars baleàrics.

⁵⁹⁸ Segons Lausberg, en iberoromany (on l'autor inclou el catalanovel·lencià), el grup [kwa] àton «se reduce normalmente a [ka]» (Lausberg 1993: 339, 404): Lat. vul. *QUASSICARE > Por., Cas. *cascar*; NŪMQUAM > Por., Cas. *nunca* (amb -u- per influència cultista, segons Jensen 1999: 288).

⁵⁹⁹ Seria, en canvi, d'època llatina la caiguda en el cas de QUATTUŌRDĒCI(M) > CaVa., Gas. *catorze* (Len. *catòrze*), que Recasens explica per dissimilació, com en QUINQUE > CINQUE (2017: 352).

⁶⁰⁰ Segons Recasens, en posició pretònica o posttònica, dona [a], [ə], [o], [u]. Per exemple, *guardar* > Capc. i Vingrau *g[ə]rdar*, Mal. *g[o]rdar*; *quaranta* > Val. meridional *c[o]ranta*; *aigua* > Andorra *aig[a]* (Len. *aiga*), Mal. *aig[o]*. En posició tònica, els resultats són [a], [ə] (< [wə] < [wa]). Per exemple: AEQUALE(M) > CaVa. ant. *equal* (CaVa. *igual*) > Capc., Vingrau i Baixa Fenolleda *eg[a]l* (cf. Len. *egal*); Lat. vul. HOQUE ANNO > Capc., Vingrau i Baixa Fenolleda *ong[a]ny/eng[a]ny* (cf. Len. *ongan*, CaVa. *enguany*); Lat. baix QUAQUĪLA(M) > *guatlla* > Cat. sep. *g[a]tlla*; *guanya* > Cat. ori. nord *g[ə]nya* (2017: 352-356).

- En els parlars llenguadocians veïns del departament de l'Aude (no en els de l'Arieja)⁶⁰¹, la [w] també tendix a caure. Ací, doncs, la caiguda no s'ha generalitzat, a diferència de la resta del llenguadocià (Ronjat 1932: 46).⁶⁰²
- En gascó, la conservació de la semiconsonant seria, segons Bèc (1968: 170-172), una «tendance fondamentale». No obstant, es continuaria actualment «dans un nombre assez réduit de vocables»; es donaria, això sí, «dans les mots très usités». La caiguda tindria lloc «dans les mots rares»; i ací, «[i]l ne s'agit nullement d'une réduction phonét[ique] mais, le plus souvent, d'influences étrangères», concretament del llenguadocià –per això afectaria més als parlars gascons veïns d'eixe dialecte– i del francès. Segons l'autor, seria una «action à l'origine extra-phonétique qui s'exerce sur des mots isolés ; mais cette pénétration subreptice, par voie d'emprunts, d'un phonétisme étranger, risque d'amener la disparition totale des anciennes unités phonologiques» (ib. 171-172).

Segons Bèc (1968: 165-172), la caiguda s'ha generalitzat –com en la major part de l'occità– en l'extrem nord del gascó (Medòc). En la resta de geolectes gascons –que són la majoria i inclouen els parlars gascons veïns del catalanovaleencià–, la conservació és compartida actualment en «peu de mots» en el cas de /kw/: «Il n'y a guère que» QUATTUOR > *quate*, QUARTU(M) > *quart* i QUANTU(M) > *quant*; en el cas de /gw/, la conservació «est un peu mieux représenté»: *GWARĪRE > Gas. gen. (g)uarir, *WASTARE > (g)uastar, *GWARDARE > (g)uardar⁶⁰³. En altres mots, la conservació de [w] tindria un abast geogràfic menor (diferent segons la paraula) i dependria de la posició⁶⁰⁴.

Si la posició és posttònica final (AQUAM, ĒQUAM, LĪNGUAM), la semiconsonant es manté «rarement» (ib. 165). Però l'aranés i el parlar de la veïna Vall de Larbost sí que conserven la [w] –tampoc han variat el timbre de la vocal -a final, remarca Bèc, ib. 166–: Aran. *aigua*, *ègua*, *lengua* (Carrera 2007: 30,

⁶⁰¹ Concretament, «sur une bande de terrain au N[ord] de la limite cat[alane] entre le pays de Sault et la Méditerranée» (Ronjat 1932: 46).

⁶⁰² Cal dir que no hem trobat exemples de conservació en els parlars llenguadocians de l'Aude. L'atles «Sacaze» no reporta conservació en cap punt llenguadocià en els pocs mapes de mots elegibles que hem consultat (Costa 1986: mapes 110/111/200, 203, 205/206).

⁶⁰³ Amb reducció, en estos i altres mots, de *gu-* a [w]- en gascó «dans une bonne partie de l'aire de conservation des groupes *kw* et *gw*»; seria un fenomen «probablement récente» i encara «instable» (Bèc 1968: 172, 167-168).

⁶⁰⁴ Per als detalls, v. Bèc 1968: 165-172 i els seus mapes 4 i de la isoglossa 15.

2011)⁶⁰⁵. I tres parlars «montagnards» veïns de l'aranés haurien conservat «quelques traces de l'ancien groupe», continua Bèc: luishonés (al voltant de Banhèras de Luishon), alt comengés i castilhonés (en el Coserans) (1968: 166). Segons això, dels parlars gascons fronterers amb el catalanovel·lencià, només l'alt coseranés –que limita amb el pallarés i el llenguadocià– no conservaria la semiconsonant quan el grup és àton final. A més, en esta posició la caiguda seria, segons Bèc, «relativement récente», posterior al tancament de *-a* final en *-[o]* (v. apt. X.6); esta vocal hauria «absorbé» la *[w]* per tindre un «point d'articulation voisin»– (ib.).

Per tant, el catalanovel·lencià participa d'un procés de caiguda de la semiconsonant dels grups */kwa/* i */gwa/* que es coneix en tot l'occitanoromanç i més enllà.⁶⁰⁶ Alhora, forma part del grup de geolectes occitanoromànics del sud-oest que, com l'iberoromanç, actualment encara conserva el grup original en part dels mots elegibles.⁶⁰⁷ No obstant, mentre el gascó continua l'extensió de la caiguda –per la pressió, tradicionalment, del llenguadocià i encara del francès–, el catalanovel·lencià estàndard ha prioritzat tradicionalment la forma conservadora en la major part dels mots elegibles i això, junt amb la pressió del castellà, podria restaurar –si no ha començat a fer-ho ja– els grups originals en els geolectes que l'havien perdut, almenys en Espanya (i Andorra).

Resultats de les oposicions C1a. *quant* ~ **[k]ant** i C1b. *guardar* ~ **gardar**

- El reflex considerat «catalanovel·lencià» és l'estadi previ de l'«occità»⁶⁰⁸: C1a. *quant* > **[k]ant**; C1b. *guardar* > **gardar**. La forma original es compartí fins al segle XII.

⁶⁰⁵ Pròpiament, Carrera indica «manteniment de *[w]* en QUA- e GUA-» (2007: 26), que voldria dir en posició inicial solament. No obstant, com a exemples dona *aigua* i *quate* (ib. 30). I en la seua gramàtica i diccionari bàsics (2011) trobem les formes araneses *cinquanta* ([siŋ'kwanta], ib. 82) i *aigua*, *ègua*, *lengua*, on el grup es conserva en altres posicions (però *Pasca* 'Pasqua'). Exemples inicials que hi trobem són: Aran. *quaresma* (Len. *carèsma*) i múltiples altres exemples amb *qua-* (però *quaranta* [ku'ranta] i *cairat* 'quadrat') així com *guaire*, *guanhar*, *guardar*, *guarir*. És interessant notar que les variants conservadores *Pasquas* i *quairat*, així com *guaire*, encara existien en gascó, segons Bèc (1968: 165).

⁶⁰⁶ De fet, la caiguda de la semiconsonant *[w]* es dona també en catalanovel·lencià (com en grans àrees del romanç) davant d'*e*, *i*; a vegades també davant d'*o*: Ger. WERRA > *guerra > CaVa. [g]erra (Len. [g]èrra); QUINDÉCI(M) > CaVa., Len. [k]inze; QUÔMÔDO > Lat. vul. QUOMO > CaVa., Gas. *com*.

⁶⁰⁷ Donat que l'àrea de conservació es correspon, a grans trets, al grup supradialectal aquitanopirinec, potser caldria afegir este tret als que definixen el grup.

⁶⁰⁸ Sempre que parlem del reflex considerat «catalanovel·lencià» o del reflex considerat «occità» ens referim a la consideració que en fan els llistats d'oposicions que, per a caracteritzar el catalanovel·lencià enfront de l'occità, addueixen els autors presentats al principi de l'apartat VIII.4.

- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»: en –sobretot– els dialectes català septentrional i català oriental en part dels mots elegibles; i en catalanovalencià general en candidats puntuals (*cascar, car, gastar, gaire*).
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en el dialecte gascò (la major part) actualment en part dels mots elegibles (d'ús freqüent: ex. *quant, guardar*) –en aranés de manera generalitzada (ex. *quaresma, aigua*)–; i en els parlars llenguadocians fronterers de l'Aude en part dels mots candidats.
- És possible que la isoglossa d'un mot concret o d'un altre coincidisca amb la frontera (o trams d'ella) i que, considerant les isoglosses de tots els mots elegibles (o molts d'ells), es pugui constatar que la isoglossa del fenomen coincidix amb la frontera convencional de les llengües (o trams d'ella) en part de les paraules candidates. Per a comprovar-ho, caldria estudiar el traçat de les isoglosses particulars d'eixos mots, cosa que sobrepassa els objectius de la nostra investigació.

No obstant,

- considerant (de manera simplificada) que,
  - al sud de la frontera, el català occidental conserva els grups i el català septentrional els conserva en part dels mots elegibles; i que,
  - al nord de la frontera, l'aranés conserva els grups, el gascò de l'alt Coserans els conserva en part dels mots candidats i el parlars llenguadocians fronterers perden la semiconsonant en Arieja però la conserven en l'Aude en part dels candidats,
- i considerant també que, en un tram de frontera on es conserven els grups en part dels mots elegibles tant al nord com a sud, el parlar d'una llengua i el de l'altra no tenen per què coincidir en els mots on presenten conservació,

es pot arribar al resultat que no hi ha isoglossa fronterera en el tram aranés, hi ha isoglossa fronterera permeable (això és, que afecta part dels mots elegibles) en el tram coseranés, hi ha isoglossa fronterera impermeable en el tram d'Arieja i isoglossa fronterera permeable en el tram de l'Aude.

IX.2. *vint* ~ [b]int (C2a.) i *cantava* ~ *canta*[β]a (C2b.)

Exemples:

- VĪGINTI > Pro., Alg., Bal., Val. gen. [v]int > Len. gen., Cat. gen. [b]int
- VIVA > Pro., Alg., Bal., Val. gen. [v]i[v]a > Len. gen., Cat. gen. [b]i[β]a
- CANTABAT > Pro., Alg., Bal., Val. gen. *canta*[v]a > Len. gen., Cat. gen. *canta*[β]a

Deixem de banda de moment l'evolució cap als reflexos gascons, que tractarem després.

Els fonemes llatins /w/ (com en VIVA) i **-B- intervocàlic** (com en HABERE) conflüïren en la bilabial fricativa /β/ (Herman 1997 [1975]: 49), que en el romanç primitiu generalment s'oposava a la bilabial oclusiva /b/ en posició inicial (per exemple, castellà antic *vienes* ~ *bienes*) i, en la Romània occidental, generalment també en interior de paraula amb el nou /b/ resultat de la sonorització de -P- (Cas. ant. *cave* ~ *cabe*, de CAPIT). Esta oposició entre el fonema bilabial /β/ (que després esdevingué labiodental /v/ en gran part del romanç) i el fonema /b/ (< B-, -P-) es perd en llenguadocià (exceptuant el sud-vivarés⁶⁰⁹), però creixentment també en catalanovalencià (ja quasi de manera general en català occidental, oriental i septentrional⁶¹⁰). El resultat és /b/, pronunciat [b] o [β] segons el context. El fenomen s'anomena betacisme, i es dona també en aragonés i en castellà.⁶¹¹

En catalanovalencià, segons reporta Recasens, els primers testimonis de betacisme són dels segles IX-XI, en comarques septentrionals del català occidental, on no obstant la «neutralització definitiva» de l'oposició «deu remuntar-se al segle XIII»; en «les comarques centrals del Principat [de Catalunya]», la confusió «s'esdevingué» més tard, cap al segle XV⁶¹² (2017: 279-280). En llenguadocià, la /v/ es conservà fins al segle XV

⁶⁰⁹ El sud-vivarés és l'extrem nord-est del llenguadocià. V. la fig. 20 en l'apt. VI.4.1.

⁶¹⁰ La distinció amb /v/ es manté en el parlar tarragoní: «a l'Alt i el Baix Camp i a la perifèria del Tarragonès. La resta del Tarragonès és betacista», indiquen Veny i Massanell (2015: 161). Gulsoy (1993: 130) donava com a àrea de conservació «el Camp de Tarragona (amb tot el Priorat i part de la Conca de Barberà i de la Ribera d'Ebre)». V. també el PALDC, mapa. 12 «La /v/ labiodental». Cal dir també que en català septentrional, segons reporta Gómez Duran en la seua gramàtica rossellonesa (2016: 35), s'ha reintroduït el fonema /v/ per influència del francès, però es dona «únicament» en manlleus recents (o «noms catalans» com *Vic* o *València* que el parlant «hagi conegut per via gràfica» aplicant les regles de lectoescriptura franceses).

⁶¹¹ Per una altra banda, el catalanovalencià presenta [b] de manera general en paraules amb /w/- inicial llatina que tenen *rr* o *r* + consonant immediata i també en algunes altres paraules: VERRUCA(M) > *berruga*; VERBENA(M) > *berbena*; VÖCĪTU(M) > *buit* (vs. ^{Len} *verruca*, *verbena*, *void*).

⁶¹² Per a esta segona fase, Recasens fa referència a Gulsoy (1993: 136). Este autor (ib. 129-131, 135-136), de fet, lleva importància als més antics casos documentats de <b> per <v>, i considera que «solament en el segle XV apareixen confusions [...] en els texts del nord» (sembla que amb *nord* es referix a tota Catalunya). En qualsevol cas, segons Gulsoy, la confusió de /b/ i /v/ «sembla haver-se consumat, en parts de Catalunya, a la primera meitat del segle XV [...] generalitzant-se en poc temps en el nord».

(Alibèrt 2000: xvii-xviii). En la resta de l'occitanoromanç⁶¹³ (això és, la major part de la zona nord, incloent el provençal, i al sud principalment en balear, alguerès i decreixentment en valencià no central) es conserva la distinció amb /v/ (a vegades pronunciat [v], això és sense fricció audible).⁶¹⁴

El gascó presenta una resultat doblement particular en el context occitanoromànic:

- En posició inicial, v- i B- s'hi confonen: tant *Gas. vent* com *ben* comencen per /b/. Però, a jutjar pel que diu Herman en el seu manual de llatí vulgar (1997: 57), esta confusió gascona seria d'època llatina i s'hauria produït a través de l'evolució /w/- > /β/- > /b/-⁶¹⁵. Per tant, el betacisme gascó en posició inicial no hauria passat per un estadi /v/ a diferència de la resta de l'occitanoromanç.⁶¹⁶ La causa última podria ser el substrat basc, segons una de les explicacions del betacisme que s'han proposat⁶¹⁷. En qualsevol cas, en gascó la confusió és un fenomen antic, ja que està present «despuèi sa formacion», segons Alibèrt (2000: xviii).
- Entre vocals, en gascó el reflex de -P- es pronuncia actualment [β] però el reflex de -B- i -V- no es realitza [v] ni [β] (els resultats en les altres parts de l'occitanoromanç) sinó [w] en la major part dels parlars, a l'excepció del «Béarn et d'une partie de la Bigorre et des Landes» (és a dir, el sud-oest del gascó), on també hi ha betacisme –això és, [β]– com en llenguadocià (Bèc 1973: 181): *VIVA*, *HABÈRE* > *Gas. gen. [b]i[w]a, a[w]er* ~ *Gas. sud-oest, Len. gen. [b]i[β]a, a[β]er* (*Cat. gen. ha[β]er*) ~ *Pro., Bal. [v]i[v]a, a[v]er*.

Este so [-w]- gascó no seria una pervivència del llatí [w] (*VIVA* en llatí es pronunciava ['wi:wa]). Segons Sánchez Miret (2001: 516), -v- i -B- s'haurien confós en tot el romanç en un antic fonema /β/, d'on procedirien tant el més

⁶¹³ Deixem de banda de moment el gascó, com hem dit.

⁶¹⁴ En castellà, l'oposició entre el reflex de B-, -P- i el reflex de V-, -V-, -B- (aparentment encara /β/, no /v/) comença a perdre's en posició inicial en el segle XIII i en posició intervocàlica en el XV (Torrens (2007: 63-64).

⁶¹⁵ Cal dir que Herman (1997: 56-57) primer reporta que, en les inscripcions tardanes, es documenten casos de confusió gràfica entre v- i B- (per exemple, *bixit* en lloc de *vixit*) en «extensas regiones» de l'imperi romà, però «casi nada [en] la Galia». Però, a continuació, després de reportar la confusió de v- i B- en «numerosos dialectos de la Italia meridional», en gascó i en «español» matisa que, en este últim romanç, no és «absolutamente seguro que esta evolución sea simplemente el reflejo de la situación en latín». Això dona a entendre que la confusió en gascó sí que és d'època llatina.

⁶¹⁶ Bèc (1968: 131) també arriba a esta conclusió, però proposa una evolució diferent: segons l'autor, /w/- llatí esdevingué primer «un v bilabial» («et non labio-dental», ib. 134) –so que l'autor representa amb el símbol v i distingix del so [β]–; eixa fase seria l'antecedent de [β]- > [b]- en gascó (i els «parlers leng[uedociens] proches») i del [v]- en la «reste de l'occitan».

⁶¹⁷ V. el recull d'explicacions i de bibliografia que oferix Sánchez Miret (2001: 517).

general /v/ (que després ha experimentat betacisme en parts del romanç) com el gascó general /w/.⁶¹⁸

Pel que fa a la situació en la zona gascona fronterera amb el catalanovel·lencià, Bèc indica en el seu estudi sobre les interferències lingüístiques entre gascó i llenguadocià en els Pirineus (1968: mapa fonètic 5) que tot l'aranés i el veí coseranés castilhonés (així com el coseranés baix) presenten -/w/- mentre el coseranés alt –que limita amb el catalanovel·lencià pallarés i amb el llenguadocià– presenta -/β/-⁶¹⁹; este reflex és també el del llenguadocià general, com hem dit (incloent els parlars fronterers amb el catalanovel·lencià).

Les dades sobre l'Aran són precisades (o potser actualitzades) per Carrera (2007: 31, 57 i 2011: 66): la part baixa i central de la vall presentaria «sovint» [w] (ex. *auer*) però la part alta tindria [β] (ex: *aver*), com el llenguadocià. Concretament, la pronunciació [β] es trobaria en Arties e Garòs (alternant amb [w]) i en Pujòlo, segons indica l'autor (2003: 136). Segons això, i tenint en compte que també són betacistes en totes les posicions els parlars catalanovel·lencians veïns de l'aranés, resulta que aproximadament la mitat de la frontera de l'aranés amb el catalanovel·lencià coincidix amb la isoglossa del betacisme, però solament en posició intervocàlica, on Cat. occid. -[β]- ~ Aran. baix i central -[w]-.

Per tot això, el catalanovel·lencià conserva en algunes varietats la distinció entre /b/ i /v/ que antigament era general (Gulsoy 1993: 135), però participa des d'almenys el segle XV i creixentment d'una tendència al betacisme característica de l'occitanoromanç central i meridional; el betacisme es dona també en aragonés i el castellà. Però el gascó presenta un resultat particular en el context occitanoromànic.

---

⁶¹⁸ En posició intervocàlica, Bèc (1968: 132) proposa una evolució a través «un v bilabial» –com, segons ell, també en posició inicial–. L'autor representa eixe so amb el símbol v, com hem dit.

- En el cas de -v-, la seqüència evolutiva seria -/w/- > -/v/- > -/w/- en gran part del gascó però -/β/- en la zona betacista; sobre la resta de l'occitanoromanç l'autor no es pronuncia, però entenem que també de -/v/- provindria -/v/- (eixa és la seqüència que dona Bèc en posició inicial). Segons açò, tindriem en occitanoromanç tres evolucions diferents a partir de /v/ intervocàlica: /β ~ w ~ v/ (i part de l'àrea /v/ experimental després betacisme).
- En el cas de -b-, la seqüència evolutiva seria -/b/- > -/β/- (estadi conservat en la zona betacista del gascó) > -/v/- > /w/ en gascó general; sobre la resta de l'occitanoromanç l'autor no es pronuncia, però entenem que també de -/v/- provindria -/v/- (i part de l'àrea /v/ experimental després betacisme).

Segons tot açò, la zona betacista (intervocàlica) del gascó seria la part més conservadora de l'occitanoromanç, a pesar que presenta el mateix reflex que les zones betacistes que han passat per l'estadi /v/.

⁶¹⁹ Coincidix amb esta descripció del Coserans la gramàtica dels seus parlars de Jòrdi Ensergueix (2012, reeditada per Bilhac-Lassale i Poujade).

Resultats de les oposicions C2a. *vint* ~ [b]int i C2b. *cantava* ~ *canta*[β]a

- El reflex considerat «catalanovalencià» és l'estadi previ de l'«occità»: C2a. *vint* > [b]int i C2b. *cantava* > *canta*[β]a. El resultat original (possiblement /β/, estadi després del qual s'hauria particularitzat l'evolució gascona) s'hauria compartit solament fins a algun moment de l'època llatina. Exceptuant el gascó i els parlars veïns del català occidental, el resultat /v/ hauria sigut general en occitanoromanc fins al segle XV.
- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»: en els dialectes català occidental, oriental (exceptuant part del tarragoní) i septentrional i creixentment en valencià (en valencià central ja de manera general).
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: principalment en els dialectes del nord (llemosí, alvernès i vivaroalpí) i en provençal.
- La isoglossa (CaVa. *vint*, *cantava* ~ Occ. [b]int, *canta*[β]a) no discorre per la frontera. Ara bé, per aproximadament la mitat del tram aranès discorre una altra isoglossa, però és en el costat occità on es manté una oposició amb el fonema /b/: Cat. occid. *canta*[β]a, *tro*[β]ar ~ Aran. gen. *canta*[w]a, *tro*[β]ar (es limita a la posició intervocàlica).

IX.3. *cai*[j]a ~ *caissa* (C3a.) i *pei*[j] ~ *peis* (C3b.)

Exemples:

- CAPSA(M) > Len. gen. *cai*[s]a, CaVa. gen., Len. sud., Gas. *ca*[(j)]a
- Lat. vul. *BASSIARE > Len. gen. *bai*[s]ar, CaVa. gen., Len. sud., Gas. *ba*[(j)]ar
- PÍSCE(M) > Len. gen. *pei*[s], CaVa. gen., Len. sud., Gas. *pe*[(j)]

Per una banda, els grups llatins [ks] (escrit <x>), **ps** i **ss[j]** esdevenen [js], d'on sorgix després el reflex [(j)] (Recasens 2017: 272)⁶²⁰. L'últim pas es donà cap al segle VIII o abans, a jutjar per l'esquema cronològic que ofereixen Duarte i Alsina (1984: 242). Per una altra banda, el grup $SC^{+e/i}$ evolucionà a [j], d'on procedirien tant [js] (Recasens

---

⁶²⁰ Cal dir que, en un altre passatge, Recasens considera que en el cas concret de la seqüència **ss[j]** (present, per exemple, en *BASSIARE o *GRASSEU), el catalanovalencià pot haver seguit l'evolució /sj/ > [s^j] > [js^j] > [ij] o bé l'evolució /sj/ > [s^j] > [j] > [ij]; i el llenguadocià general (així com el francès), a partir «d'una realització palatalitzada [s^j] intermèdia», hauria generat [js] (2017: 196).

2017: 195) com [jʃ] (Duarte i Alsina 1984: 148)⁶²¹. L'últim resultat es donà cap al segle v (Duarte i Alsina ib. 240).

La pronunciació palatal [(j)ʃ] es troba en catalanovalencià general, però també en llenguadocià meridional (a partir de Tolosa, Carcassona i Narbona) i en gascó (Martínez i Sumien 2006: 122). L'aragonés també presenta un reflex palatal, però amb una «incidència menor» (Recasens 2017: 195, 196, 272). El llenguadocià general no palatalitza.

A més, la pronunciació palatal es troba en altres punts de l'occitanoromanç (Sumien 2009: 24). Per una altra banda, la pronunciació no palatal es troba en alguns parlars del catalanovalencià occidental: en el català occidental del sud i en el valencià del nord. Concretament, els grups [ks], PS i SS[j] tenen el resultat [js], pronunciació que podria correspondre a l'estadi fonètic que precedí al reflex [(j)ʃ], segons Recasens (2017: 271-272). Ara bé, ni Josep Saborit en el seu manual de pronúncia valenciana (2009: 68-71) ni Beltran i Segura-Llopes en llur manual de dialectologia valenciana (2017: 171 i mapa 12) distingixen, en el valencià del nord, entre el reflex de X, PS i SS[j] per una banda i el de SC per una altra; i les dos obres inclouen el mot *peix* (<SC) entre els exemples de «despalatalització» o «avançament» de /ʃ/. Tenint en compte això i que, a més, es tracta de varietats consecutives, pensem que caldria descartar que haja perviscut en esta zona una fase arcaica del reflex de X, PS i SS[j].⁶²²

Per tant, el catalanovalencià participa de la palatalització [jʃ] característica de l'occitanoromanç meridional. Precisament esta evolució és un dels trets sobre la base dels quals Pèire Bèc (1995: 52) proposa un grup «aquitano-pyrénéen» en la seua «structuration supra-dialectale» dels dialectes occitans o occitanoromànics. El tret és compartit amb l'aragonés.

---

⁶²¹ Casanova (2011: 165), en canvi, considera que tant els grups llatins [ks], PS i SS[j] com SC (+ E,I) i també ST[j] produïxen [jʃ] en tot l'occitanoromanç, i que d'ací deriva [j] o [js] en algunes parts. El resultat [jʃ] hauria sigut «general» en catalanovalencià fins al segle XII.

⁶²² Saborit ressalta que el procés d'avançament o despalatalització de /ʃ/ s'ha produït en «comarques gens castellanitzades», on ja hi ha «indicis» del procés en la documentació del segle XVIII. L'autor explica el canvi pel fet que «en valencià el grau de palatalitat del fonema /ʃ/ no és un fet fonològicament rellevant, puix que l'apèndix vocàlic bloqueja qualsevol possibilitat de confusió amb /s/» (2009: 71, 69, amb cursiva en l'original). L'explicació es podria estendre als parlars meridionals del català occidental, que també presenten iod.

Resultats de les oposicions C3a. *cai*[ʃ]a ~ *caïssa* i C3b. *pei*[ʃ] ~ *peis*

- El reflex considerat «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità» en el cas de C3a: *ei*[ʃ]am < *eissam* (< -X-), *cai*[ʃ]a < *caïssa* (< -PS-), *bai*[ʃ]ar < *baïssar* (< -SS[j]-). El resultat original es compartí fins al segle VIII (aproximadament).
- Els dos reflexos provenen d'un tercer resultat (romànic) en el cas concret de C3b.: *pei*[ʃ] ~ *peis* < -[ʃ]- < -SC-. Però en este cas, el reflex catalanovalencià tampoc és privatiu: Len. sud., Gas. *pe*[(j)ʃ]. El resultat original es compartí fins al segle V (aproximadament) com a molt tard.
- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»: català occidental meridional i en el valencià septentrional (no obstant, hi arriben a través d'una evolució diferent del reflex «occità»).
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: principalment en el dialecte gascó i en el subdialecte llenguadocià meridional.
- La isoglossa no discorre per la frontera.

IX.4. [ʒ]utge ~ [dʒ]utge (C4a.) i enve[ʒ]a ~ enve[dʒ]a (C4b.)

Exemples:

- GENĚRU(M) > Val., Len. gen. [dʒ]endre > CaVa. ori. gen., Len. sud., Gas. gen. [ʒ]endre
- IUDÍCE(M) > Val., Len. gen. [dʒ]utge > CaVa. ori. gen., Len. sud., Gas. gen. [ʒ]utge
- ĚNVĚDĚA (M) > Val., Len. gen. enve[dʒ]a > CaVa. ori. gen., Len. sud., Gas. gen. enve[ʒ]a

L'**africada [dʒ]** provinent de G^{+e/i} i [j] llatines –entre altres orígens llatins⁶²³ perd l'oclusió (amb excepcions) en català septentrional, català oriental i balear, però també en llenguadocià meridional (Sumien 2009: 17) i en gascó general. La desafricació es donà, en catalanovalencià, en els segles XIII-XIV, segons Martí Mestre (nota 94, en Moll 2006). Per una altra banda, l'africada es conserva en valencià general⁶²⁴ i en alguerès. També es manté en català occidental general, però en menor mesura:

⁶²³ En qualsevol cas, no ens referim a l'africada [(d)ʒ] en casos com *fetge*, *jutge*.

⁶²⁴ Segons reporten Beltran i Segura-Llopes (2017: 177), en els parlars del nord (*valencià septentrional* i *valencià tortosí* en llur classificació geolèctal) hi ha una tendència a la desafricació, però se sent tant l'africada com la fricativa (que pot generar davant una «semivocal») i encara «prima l'africada a l'inici de mot, [i] darrere de consonant no bategant». Per una altra banda, en valencià central hi ha ensordiment de l'africada, però eixe fenomen no és rellevant per a l'oposició C4.

- El PADLC, amb el mapa de consonantisme 13 (elaborat a partir de la palatal inicial de *genoll* i, on manca este mot, de *geniva* o *gep*), sembla reduir la conservació de l'africada en el català occidental a punts concrets i cap d'ells situat en el nord del dialecte: segons això, els parlars veïns de l'occità (el pallarès i el parlar d'Andorra) presentarien la pronúncia fricativa (almenys en posició inicial).
- No obstant, segons Veny i Massanell (2015: 246), en català occidental hi hauria en posició inicial i postconsonàntica una africada (si bé «menys sovint» que en el cas de l'africada sorda) però en posició intervocàlica una fricativa (amb «segregació d'una iod»: *bo[jɜ]a*, *pl[jɜ]a*). Per tant, la pronúncia africada es conservaria solament en posició inicial i postconsonàntica però no en tots els mots elegibles.⁶²⁵
- Ramon Sistac, en un capítol (de manual) dedicat als parlars catalanovalencians dels Pirineus (2016: 59), descriu amb més detall el pallarès. Ací, l'africada es conserva en posició inicial (però no postvocalica) i en posició postconsonàntica: *[dʒ]ent* (però *la [ɜ]ent*), *Àn[dʒ]el*. Ara bé, l'autor matisa que hi ha «força vacil·lacions». En posició intervocàlica, és característic el reflex [j], que ara tractarem.⁶²⁶

A més dels reflexos [dʒ]/[(j)ɜ], existix el reflex [j], fruit d'una evolució independent. Es dona en pallarès i ribagorçà en posició intervocàlica (i final) –alternant amb casos de caiguda–: PAGENSE(M) > *pa[j]ès*, MAIORE(M) > *ma[j]or*, ĪNVĪDĪA(M) > *enve[j]a*, Lat. vul. *PODIARE > *pu[j]ar*⁶²⁷; i, residualment, en altres parlars catalans (com en Andorra). Però també –incloent en posició inicial– en el gascó landés i de Bearn així com en occità antic, com a variant (Sistac 2016: 59, Recasens 2017: 199-200).

Per tant, el catalanovalencià conserva, en alguns geolectes, el reflex africad ([dʒ]) i tendix a la desafricació estesa per l'occitanoromanç meridional. A més, coneix minoritàriament, com part del gascó, el reflex [j], que és el més particular en el context occitanoromànic.

⁶²⁵ Segons això, el mapa 13 del PADLC simplificaria en excés la situació.

⁶²⁶ En quan als parlars andorrans, Sistac no especifica si presenten africada o fricativa; solament trobem, en la descripció del pallarès, que el reflex [j] també es donaria «escadusserament» en Andorra –i l'Alt Urgell–. Per tant, entenem que en este punt no hi hauria diferències destacables entre els parlars d'Andorra i el català occidental general; de fet, l'autor adscriu el «català d'Andorra» al lleidatà (2016: 67), d'on exclou el ribagorçà i el pallarès (ib. 48).

⁶²⁷ No obstant, en «alguns casos concrets», el pallarès presenta el resultat del «català general» (és el cas de *pagès*) o vacil·lació, indica Sistac. Segons l'autor, es tractaria «molt possiblement de paraules manllevades» (2016: 59).

Resultats de l'oposició C4a. [ʒ]utge ~ [dʒ]utge i C4b. enve[ʒ]a ~ enve[dʒ]a

- El reflex considerat «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità»: C4a. [ʒ]utge < [dʒ]utge i C4b. enve[ʒ]a < enve[dʒ]a. El resultat original es compartí fins als segles XIII-XIV.
- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»:
  - En el cas de C4a. (en posició inicial i postconsonàntica: *gendre*, *àngel*), en el blog dialectal occidental (de manera generalitzada en valencià general) i en el dialecte alguerès.
  - En el cas de C4b. (en posició intervocàlica: *enveja*), en els dialectes valencià general i alguerès.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en el dialecte gascó i el subdialecte llenguadocià meridional.
- La isoglossa (CaVa. enve[ʒ]a ~ Occ. enve[dʒ]a) no discorre per la frontera. Ara bé, en el cas de C4a. (en posició inicial i postconsonàntica), pel tram del català occidental recorreria una altra isoglossa en part dels mots elegibles: Rib., Pal. [dʒ]ent ~ Occ. sud [ʒ]ent (és el cas invers a l'oposició C4a.). I en el cas de C4b. (en posició intervocàlica), pels trams ribagorçà i pellarés (és a dir, per gran part del tram del català occidental) discorre una altra isoglossa: Rib., Pal. enve[j]a ~ Occ. sud enve[ʒ]a.

IX.5. coma ~ comba (C5.) i bena ~ benda (C6.)

Exemples:

- Lat. vul. CAMBA > Len. *camba* > CaVa., Gas., Len. foixenc *cama*
- Ger. BINDA (cf. Ale. *binden*) > Len. *benda* > CaVa., Gas. *benà*
- *RETŪNDA(M) > Len. *redonda* > CaVa. *redona* (Gas. *arredona*)

Els **grups MB i ND** davant de vocal⁶²⁸ assimilen, respectivament, en *mm* i *nn* i, posteriorment, esdevenen *m* i *n* simples en catalanovalencià, però també en gascó (Romieu i Bianchi 2005: 52) –almenys en principi, com vorem– i, en el cas de MB (com en castellà⁶²⁹), també en el llenguadocià foixenc –parlar pirinenc que limita a l'oest amb

⁶²⁸ Cf. MEMBRU(M), UMBRA(M) > CaVa. *membre*, *ombra*, amb els grups MB i ND conservats (Duarte i Alsina 1984: 166).

⁶²⁹ L'aragonés, segons Rasico, presenta actualment «un estat de coses molt semblant al del castellà» però antigament coneixia les assimilacions tant de MB com de ND (1982: 174).

el gascò coseranès i al sud amb el catalanovalencià pallarès i d'Andorra– (Deledar i Poujade 2001: 17)⁶³⁰. La resta de l'occitanoromanç conserva els grups originals.

L'assimilació dels dos grups ja havia tingut lloc en catalanovalencià en el segle IX, segons Rasico (1982: 240). En els texts «primitius» també es troben exemples de <m> i de <n> simples però l'autor advertix que l'ús dels escribes medievals no distingia «sistemàticament» entre consonants simples i geminades (ib. 184). En canvi, les grafies <mm> o <nn> mostrarien que la pronúncia geminada hauria perviscut fins als segles XII i XIII, respectivament (ib. 240). Per tant, l'assimilació degué tindre lloc en època preliterària –també en gascò (Bèc 1968: 74⁶³¹) i en aragonès (Rasico 1982: 239)– mentre que la simplificació no es completà fins a segles més tard.⁶³²

Sobre l'assimilació es compta amb les següents dades de cronologia relativa:

- És anterior a l'apòcope de vocals finals (Bèc 1968: 73 i Duarte i Alsina 1984: 166), que tingué lloc en el segle VIII o IX segons la cronologia de Duarte i Alsina (ib. 242). Estos autors exemplifiquen l'evolució amb exemples com LŪMBU(M) > *llomb*[ə] > *llom*[mə] > CaVa. *llom* (en gascò amb *l-* des de *lomb*[ə]) i QUANDO > *quand*[ə] > *quan*[nə] > CaVa., Gas. *quan*.
- L'assimilació de ND és posterior a la palatalització de NN en catalanovalencià (Rasico 1982: 178), que Duarte i Alsina daten cap al segle V (1984: 240).

Per tant, es pot dir que l'assimilació tingué lloc entre el segle V (almenys en el cas del grup ND) i el segle VIII; en la cronologia de Duarte i Alsina apareix més a prop de la segona data (1984: 241), potser cap als segles VII-VIII.⁶³³

En catalanovalencià hi ha mots aparentment populars amb *mb* i *nd*: ant. *cambiar*, *tombar* (però ant. i Mal. *tomar*⁶³⁴), *colombaire*⁶³⁵, *Llombai*, *candela* (però ant. i Val. *canela*),

⁶³⁰ En el cas de ND, també esporàdicament en provençal: *redon*, *redona*, Niç. *Calenas* 'Nadal', Niç. *gran(d)* - *a* (Sumien 2006: 230, 2009: 15).

⁶³¹ Pròpiament, Bèc parla de l'«évolution *nd* > *n*».

⁶³² Rasico també informa que la pronúncia doble s'ha conservat fins a l'actualitat, en reflexos de ND, en la vall aragonesa de Bielsa (SPÖNDAM > *espuenna*, SPÖNDALE > *esponnal*, VARANDATU > *barannato*) (1982: 183). I, en reflexos de MB i ND, en romanços d'Itàlia meridional i de Sardenya (Recasens 2017: 249). No obstant, Recasens considera possible que «el resultat fonètic inicial [...] fos alhora les solucions assimilades [m:] i [n:] [...] i les solucions simplificades» (2017: 249).

⁶³³ Bèc també considera cosa «certaine» que el canvi es produí abans de la metàtesi de *r* en gascò en mots com TĒNĒRU(M) > Gas. *trende*; no obstant, no data el fenomen (1968: 73-74). En qualsevol cas, sembla que este autor s'inclina per una datació més antiga: en la seua opinió, l'extensió del fenomen «dans les parlers ibériques et italiques et ses répercussions, très anciennes, sur le latin, semblent plutôt plaider en faveur d'une origine assez lointaine» (ib. 74).

⁶³⁴ L'etimologia no és clara, però el mot deu ser antic perquè està present en altres romanços: cf. Occ. *tombar*, Fra. *tomber*, Cas. *tumbar*, Ita. ant. *tombare*.

⁶³⁵ El mot *colombaire*, que a pesar de ser valencià presenta no només el grup *mb* sinó també el diftong *ai*, ha sigut considerat una herència mossàrab per Gulsoy i Coromines (v. DEECat, s. v. *colom*). No obstant, Casanova subratlla que «un mot documentat per primera vegada al segle XVIII difícilment pot ser d'origen

*brandir/brandar*⁶³⁶, *Andorra*⁶³⁷, etc.⁶³⁸ Segons Rasico, «moltes» d'estes formes es deurién a una «transmissió més o menys culta» mentre «d'altres» s'explicarien per analogia, una incorporació posterior en el lèxic catalanovel·lenc i el manlleu, entre altres motius (1982: 173). Recasens contempla la influència mossàrab sobretot en valencià; i la «bascoide» en pallarès, parlar on no descarta que algunes formes (*orandeta*, *dondada* 'onada d'aigua') siguen arcaismes (2017: 249). Bèc, tractant del gascó, parla del «sentiment de la composition» (1968: 70); este motiu podria explicar CaVa. *també* (cf. dia. *ta[m]é*) –que, de totes maneres, no prové d'un MB llatí–. Destaca el fet que en catalanovel·lenc el grup ND s'haja –aparentment– conservat (ensordit) en els gerundis –després d'haver coexistit amb la variant *-n* en els texts antics (Recasens 2017: 251)–: CANTANDO > *cantan*[t] (Len. *cantant*). Ara bé, ací deuen haver influït factors morfològics (v. Casanova 2003).

En gascó, segons Bèc, les evolucions MB > *mm* > *m* i ND > *nn* > *n* són «caractéristiques», un tret «fondamental». No obstant, se n'exceptua –especialment en el cas de *nd*– l'extrem nord, matisa l'autor. A més, hi hauria «nombreux cas de non-réalisation de la tendance», per influència del «lang[uedocien] central», així com del francès: en estos mots elegibles, la variant «traditionnelle» gascona (com *segona*, *manar*

---

mossàrab». Segons este autor, es tracta d'una paraula nova formada en eixe segle «a partir de *colomb*-.] arrel de l'afició general, i el sufix d'origen occità però popularitzat en català i aragonés *-aire*, creador de noms argòtics i despectius d'oficis des del segle XVII (*gambaire*, *manxaire*, *pilotaire*, *trabucaire*, *xarraire*, *xirimaire*, sufix que naixia a partir demots d'ofici antics o passats de moda com *peraire*, *drapaire*, *llançaire*, *guixaire*, *tragitaire*).» (2005: 93)

⁶³⁶ Coromines aporta les següents primeres atestacions en catalanovel·lenc: *bran* 'espasa' c. 1270, *brandó* 'antorxa encesa' en el tercer quart del segle XIII, *esbrandir* a la fi del segle XIII, *brandir* c. 1325, *brandar* «sembla que ja apareix un cop a la fi del S. XIV (?), però a penes surt en literatura fins que es fa molt usual en el S. XIX» (DEECat, s. v. *brandar* o *brandir*). No obstant, segons el *Trésor de la Langue Française informatisé* (dirs. Imbs i Quemada), del francès o occità antics *brandir* són préstecs els mots corresponents en altres llengües romàniques. L'occità antic també presentava la variant *brandar*, i el francès antic la seua forma corresponent *brander* (FEW s. v. *brand*).

⁶³⁷ En l'estudi dels topònims andorrans realitzat per Planas, Gascón, Lopez-Mugartza i Belasko (2013), es tracta amb detall l'etimologia del nom *Andorra* (ib. 97-111). Segons els autors, «hi ha consens» que sembla ser preromà o preromànic (presenta una «sonoritat eusquèrica», si bé no s'ha pogut establir «una relació directa i fàcil» amb algun lexema basc). La forma documentada més antiga –des del segle IX– és precisament *Andorra*. Segons els autors, «no sabem ni podem saber com era en els segles anteriors» («ni tan sols sabem si [...] *Andorra* [...] es tracta de la variant romanitzada utilitzada a la Seu d'Urgell i que, utilitzada en la documentació escrita, va acabar imposant-se també entre els andorrans ja arromançats»). En qualsevol cas, *Andorra* és la forma amb la qual es documenta el topònim majoritàriament. També hi ha unes «poques variants del topònim (algunes molt puntuals del tipus *Anorra*, *Anorra*, *Annora*, *Norra*, *Endore*, *Endorramorta*, etc.; però quasi totes *Andorra* [...])». Els autors reporten que, «segons Coromines, la pronúncia popular antiga sembla que era precisament la forma derivada en (n)n». També expliquen que «l'assimilació consonàntica *-nd-* > *-nn-* > *-n-*, certament pròpia del català medieval, té lloc o es constata en documents entre els segles XI i XIII; però no es consolida. Això passa en altres casos de topònims (*Albelda* > *Albela* > *Albelda*; *Manresa* > *Mandresa* > *Manresa*), atès precisament el caràcter conservador dels topònims, els seus usos oficials o notariaus, etc.».

⁶³⁸ Els grups *-nd-* en *bondat*, *venda*, *tenda*, *renda* s'expliquen per síncopa vocàlica (< BONITATEM, VENDITAM, *TENDITA, *RENDITA).

i derivats) es conservaria solament en els texts antics («beaucoup» casos actuals de *-mb-* i *-nd-* són «pan-gascons») o en «régions archaïsantes». El reflex gascó resistix millor en la «région montagneuse» i, especialment, en la Vall d'Aran (ex. *manar* però *segonda*), perquè ací «le parler contigu et directeur, le catalan, connaît aussi la même évolution» (1968: 68-75 i mapa de la isoglossa 5). En qualsevol cas, sembla que l'estàndard gascó generalment presenta els reflexos tradicionals (com SEPTEMBĚR > *seteme*, NOVEMBĚR > *noveme*, DECEMBĚR > *deceme*; FÜNDA > *hona* 'fona', infinitius en *-éner* com DEFĚNDĚRE > *deféner*), a voltes junt a la forma amb *-mb-* i *-nd-*.

Per tant, el catalanovalencià participa d'una tendència a assimilar i simplificar els grups MB ([> mm > m]) i ND ([> nn > n]), que és compartida amb el gascó i, en el cas de MB, el llenguadocià foixenc. L'aragonés també ha participat d'esta evolució. Ara bé, les formes evolucionades tradicionals han sigut substituïdes pels grups *-mb-* i *-nd-* en part dels mots elegibles en les àrees occitanes per influència del llenguadocià general (amb menys freqüència en aranés).⁶³⁹

Resultats de les oposicions C5. *coma* ~ *comba* i C6. *bena* ~ *benda*

- El reflex considerat «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità»: C5. *coma* < *comba* i C6. *bena* < *benda*. La forma original (no assimilada) s'hauria compartit fins al segle VII-VIII, aproximadament.
- No hi ha, pròpiament, presència en catalanovalencià dels reflexos «occitans». Les excepcions (ex. ant. *cambiar*, *cantan*[t]) estarien motivades.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en el dialecte gascó –actualment en part dels mots elegibles– i, en el cas de C5., en el parlar llenguadocià foixenc.
- En el cas de C5., la isoglossa discorre per una part de la frontera: el tram del llenguadocià donasanenc i narbonés. Ara bé, en part de les paraules candidates, la isoglossa recorreria actualment per la resta de la frontera, especialment el tram no aranés.

⁶³⁹ Per una altra banda, en occità antic hi ha casos de simplificació en posició final: LŪMBU(M) > *lomb* > *lom* (Levy, Casanova 2011: 166); i, en documents llenguadocians dialectals (s. XI-XII), «*nd* se réduit régulièrement à *n*», com en SECŪNDU(M) > *segond* > *segon*, GRANDE(M) > *grand* > *gran* (Grafström 1958: 220). Però este fenomen podria tractar-se d'una simple caiguda de consonant final; hauria sigut afavorida (o, més bé, no hauria sigut obstaculitzada) pel fet que hi ha pocs mots elegibles per a reflectir MB (el grup seria «relativament infreqüent» en llatí, reporta Rasico 1982: 178) i el reflex de ND no correria el risc de confondre's amb el reflex de N esdevinguda final si esta havia ja caigut en llenguadocià (v. apt. IX.6).

- En el cas de C6., la isoglossa discorre per una gran part de la frontera: el tram del llenguadocià. Ara bé, en part dels mots elegibles, la isoglossa discorreria actualment també pel tram gascò, especialment el no aranés.

IX.6. *pa[ ] ~ pan* (C7.)

Exemples:

- MANU(M) > Arag. *man* > Pro. *man* [maⁿ] > Len., CaVa. *m*[a]
- PANE(M) > Arag. *pan* > Pro. *pan* [paⁿ] > Len., CaVa. *p*[a]
- IÜVENE(M) > *joven* (Arag. *choven*) > Len., CaVa. *jove*

La **n** intervocàlica esdevinguda final per apòcope de la vocal següent no es pronuncia en catalanovel·lenc, però tampoc en una part del gascò pirinenc⁶⁴⁰, en llenguadocià ni en la zona nord (llemosí, nord-alvernès i una part del vivaroalpí) (Sumien 2009: 22). En la resta de l'occitanoromanç (això és, en gascò general⁶⁴¹, en provençal i en vivaroalpí general⁶⁴²) hi ha algun tipus de manteniment, ja siga amb nasal velar [-ŋ]⁶⁴³ (s'inclou l'aranés general després de vocal tònica) o seminasalització de la vocal anterior

⁶⁴⁰ En gascò, la nasal cau en una zona al voltant de Bearn (v. Bèc 1968: 49 i mapa de la isoglossa 2) i, en el sud-est, en coseranès (Ensergueix 2012) i part de l'aranés. Quant a la Vall d'Aran, quan la vocal anterior és àtona, la *-n* s'ha perdut en tota la vall (Rasico 1982: 222, a partir de Coromines). Quan la vocal anterior és tònica, en Pujòlo (la part més oriental de la vall), «era nasalitat desapareix completament» però en altres municipis aranesos hi ha caiguda en certs mots elegibles, de manera que el fenomen es conegut «ena mitat deth territòri aranés» –sobrepasant la isoglossa de [β] i [w], v. C2b.– (Carrera 2003: apt. 24).

⁶⁴¹ En gascò, la nasal final es conserva en la major part dels dialectes, segons Lamuela (2012: 33); s'exceptua Bearn, segons Bèc (1973: 65) i Lafont (1994: 59).

⁶⁴² La «pronúncia de *-n* final» és, segons Sumien, un dels trets coincidents del provençal i del vivaroalpí, sobre la base dels quals l'autor reuneix eixes dos varietats en un *agrupament supradialectal* que anomena *occità oriental*. Ara bé, matisa que hi ha parlars vivaroalpins que emmudixen la *-n* final (2009: 22). Lamuela (2012: 33) precisa que la conservació (segons ell, «generalment amb pronúncia velar», [ŋ]) es dona en «dialectes provençals i la majoria dels alpins» mentre que coneixen la caiguda les varietats vivaroalpinas més occidentals i algunes varietats alpines.

⁶⁴³ En les àrees conservadores esmentades, la pronúncia és «generalment» [ŋ], segons Lamuela 2012: 33). Rohlfs (1970: 158) explica este resultat a través d'una fase anterior amb vocal final lleugerament nasalitzada, amb «résonance nasale».

[ⁿ]⁶⁴⁴. La nasalització és, precisament, la fase prèvia a la caiguda de la consonant, segons Recasens (2017: 304)⁶⁴⁵. En aragonés, en canvi, la *-n* es manté.

La caiguda de la nasal devia haver-se produït, en parts del catalanovel·lencià, a finals del segle IX, considera Rasico, ja que es documenta a mitjans del segle X (1982: 228)⁶⁴⁶. En occità (no gascó), la caiguda es coneixeria «en una data relativament antiga» segons Rasico, que documenta casos de caiguda a mitjan segle XII: MÜLTÖNE > *moltó*, FĒNU(M) > *fe*, VĪNU(M) > *vi*; en gascó concretament, l'autor documenta la caiguda en el segle XIII: BÖNU(M) > *bo* (1982: 221, 222).

Hi ha excepcions en la zona sud. En llenguadocià, l'àrea oriental conserva la *-n* en la terminació tònica *-an*. En catalanovel·lencià, la *n* es pronuncia en el ribagorçà occidental (com en aragonés i en benasqués –parlar de transició entre el catalanovel·lencià i l'aragonés–): *man*, *deman*, *pan*, *fin*, *coton*, *can*. En la resta del catalanovel·lencià, la *n* es preserva fonològicament en els casos on es pronuncia en algunes formes de la flexió o en derivats: ex. *ple/n/*, *plena*, *plens*, *plenes*; *jove/n/*, *jovenet*; *mà/n/*, *manota*. I també es pronuncia en alguns mots esdevinguts proclítics: *ben*, *bon* (per exemple, en *ben fet*, *bon dia*) i, antigament, *un*. En altres casos on el catalanovel·lencià pronuncia la nasal final intervindrien altres factors:

- Segons expliquen Duarte i Alsina, en catalanovel·lencià medieval, *un*, *algun*, *cadascun* i *ant. negun* es comportaven com *ben* i *bon* però actualment la seua manca d'elisió de la nasal final tindria un «valor morfològic» ja que eixos mots poden usar-se «pronominalitzats o posposats al nom al qual qualifiquen» (1984: 205).
- La composició explicaria la conservació de la nasal en mots (o expressions fixes) com *cosín germà*, *vin blanc*, Mal., Men. *pancuit*, Val. *panfígol*, *mandret*, *manllevar*; ara bé, Coromines parla de la «variant *pan*, proclítica de *pa*» (DEECat, s. v. *pa*).

---

⁶⁴⁴ En gascó, Rohlf s informa que alguns parlars (en zones de Bearn i Lavedan) nasalitzen lleugerament la «voyelle finale» (per tant, a esta ja no segueix una consonant), i considera que el fenomen devia estar més estès en el passat (1970: 158). Per al gascó, Romieu i Bianchi donen en la seua gramàtica (2005: 96) tres pronúncies: *vin* «[bɪⁿ / biɲ / bi]». En provençal, segons Lafont (1991: 7) *-n* actualment comença a nasalitzar la vocal precedent i a afeblir-se. En qualsevol cas, en occità la vocal «n'est nulle part nasalisée "à la française"», advertix Lafont (1994: 59). Anys després, Sumien (2006: XIII i 148) transcriu per al provençal [maⁿ], la qual cosa simbolitza una seminasalització en el seu ús, que distingix entre seminasalització i nasalització completa així: *pensa* ['peⁿsɔ] ~ ['pēsɔ]. No obstant, tractant el provençal no parla de nasalització, solament indica que s'hi «prononce *-n* final».

⁶⁴⁵ Rasico (1982: 228), basant-se en Rohlf s (1970: 158), considera que en catalanovel·lencià «la *-N* s'elimina després d'haver nasalitzat primer una vocal precedent, i que la [-ŋ] fou el producte d'un desenvolupament més tardà».

⁶⁴⁶ Casanova data la caiguda en el segle XII (2011: 169).

- El cas de *val. roín* (també *roí*), per a Coromines, «sembla ser derivat de *ruïna*», però l'origen no seria segur (ib. s. v. *ruïna*); el diccionari etimològic de Bruguera (1996, s. v. *ruïna*) no descarta que *roín* provinga de «RUĪNUS», reducció, «per haplologia», de *RUINĪNUS.
- Les formes verbals de 3a persona del plural (on el grup llatí -NT s'havia simplificat ja en -n) preserven la nasal final, reforçada per la seua funció morfològica: TĒNENT > CaVa. *tenen*, Gas. *tienen*, Len. *tenon*; DONANT > Gas., Len. *donan*, CaVa. *donen* (Recasens 2017: 170).
- També es preserva en la 3a persona del singular, si bé el catalanovalencià només ho fa en algunes formes, potser per analogia amb el paradigma (PŌNIT > CaVa., Gas. *pon*; REMĀNET > CaVa. *roman*; TENET > Len. *ten* però CaVa. gen. *té* (si bé *val. tin*, imperatiu); VĒNIT > Len. *ven* però CaVa. gen. *ve*). En catalanovalencià antic i en algunes de les seues varietats actuals la -n s'ha preservat en més casos: TENET > *ten* (vs. *té*), VĒNIT > *ven* (vs. *ve*), DŌNET > *don* (vs. *done*). Segons Duarte i Alsina, la caiguda de -n no afecta, en general, les formes verbals; i consideren la caiguda en *té*, *ve* i *do* com a excepcions (1984: 206).
- La nasal es conserva en els plurals de noms i adjectius (ex. PANES > CaVa. gen. *pans*; VINOS > CaVa. gen. *vins*). Solament en català septentrional (com en llenguadocià i gascó i, antigament, el nord del català oriental) s'elidix després de vocal tònica (CaVa. gen. *pans*, *vins* > Cat. sep., Len., Gas. *pa[s]*, *vi[s]*); també en diversos parlars (especialment orientals, així com en ribagorçà) cau després de vocal àtona (IŪVENES > *jóvens* > CaVa. dia. *joves*).

Per tant, en catalanovalencià les excepcions on la nasal es conserva (pronunciada) per motius morfològics són abundants.

A més, en catalanovalencià, la -n es conservà regularment en l'àrea de Girona fins al final de l'Edat Mitjana (del segle XIV parla Badia i Margarit, 1994: 242): *man*, *pan*, *vin*, *deman*, *raon*, *oracion*, *fadrín*, *perdon* (Rasico 1985: 50). Ací, segons Coromines (1983 [1943]: 303), es pronunciava [ŋ] (com en alguns parlars gascons), un so que comparteix característiques espectrals similars a una vocal nasalitzada (Recasens 2017: 307).⁶⁴⁷

⁶⁴⁷ Per influència del focus conservador gironí explica Coromines que en les *Vides de Sants* rosselloneses, que generalment perden la nasal final, hi haja alguns casos de -n que no s'expliquen per «fonètica sintàctica»: SŌNUM > *son*, *oracion*, *Vespasian*, *sisclaton* (1983: 303). Altres zones de resistència a la desaparició total de la nasal haurien sigut la zona d'Olot i el Pallars, a jutjar per la toponímia (v. Rasico 1982: 225).

Per tant, el catalanovalencià participa d'una tendència a emmudir la *-n* final que, amb excepcions, està molt estesa en l'occitanoromanç meridional i central.⁶⁴⁸ Fins i tot podem dir que el catalanovalencià participa d'una tendència a l'afebliment de la *-n* final que és general en occitanoromanç, les varietats del qual es troben actualment en distintes fases del procés. Esta tendència és compartida pel francès.⁶⁴⁹

Resultats de l'oposició C7. *pa[ ] ~ pan*

- El reflex considerat «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità»: *pa[ ] < pan*. La forma original s'hauria compartit fins al segle IX, aproximadament.
- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»: En catalanovalencià general es pronuncia candidats puntuals (mots esdevinguts proclítics: *ben, bon*) però es conserva en molts altres mots fonològicament (ex. *mà/n/ → manota*) i en una multitud de candidats amb motivació morfològica (principalment en els plurals: ex. *mans*); a més, en ribagorçà occidental es pronuncia la nasal en singular (ex. *man*).
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en els dialectes llenguadocià i llemosí, el subdialecte nord-alvernès i alguns parlars vivaroalpins i gascons (incloent el coseranès i, en part, l'aranès).
- La isoglossa discorre per una part de la frontera: aproximadament mig tram aranès en part dels mots elegibles (després de vocal tònica).

IX.7. *canya ~ cana* (C8.)

Exemples:

- CANNA(M) > Len., Pal. *cana*, CaVa. gen. *ca[n]a*
- Ger SĪNN > Len., Pal. *sen*, CaVa. gen. *se[n]*

⁶⁴⁸ De fet, és una de les característiques del grup dialectal preibèric, segons Sumien (2006: 147). Eixe reuneix el catalanovalencià, el gascó, el llenguadocià meridional i el llenguadocià central en la classificació supradialectal d'este autor, basada en la de Bèc (1963). Sumien explica que «[l]e terme *préibérique* permet d'y inclure le catalan et de mettre en évidence son affinité phonique avec toutes les langues de la péninsule Ibérique» (2006: 147). No obstant, si en esta obra Sumien inclou entre els «traits phoniques communs du préibérique» la «tendance générale à amuïr *-n* final» (advertint d'«excepcions»), en el seu article posterior sobre dialectologia occitana (2009: 23-24) desapareix eixe tret (i, en canvi, n'apareix un altre: l'accent tònic és «globalament pus fòrt»).

⁶⁴⁹ Segons Rasico, l'eliminació de N esdevinguda final té lloc no només en catalanovalencià sinó «fins a cert punt en els dialectes gal·lo-romànics» (1982: 220).

La **geminada** NN esdevé una [n] simple en catalanovel·lencià general (com en aragonés i castellà), però exceptuant el ribagorçà (parlar veí del gascó) i el pallarés (veí del gascó i del llenguadocià foixenc), que presenten freqüentment⁶⁵⁰ [n], el reflex de la resta de l'occitanoromanç –incloent el gascó–, compartit amb el francès⁶⁵¹. Duarte i Alsina daten el resultat palatal simple cap al segle V (1984: 240)⁶⁵². Rasico documenta en el segle X les grafies <gn> o <g>, que «semblen indicar un reflex palatal»: CANNAS > *Cagnas*, ANNU(M) > *agno*; i considera que «-NN- se simplificà a /n/, si més no en alguns indrets del domini lingüístic català, tal vegada ja al segle IX» (1982: 211, 214).

A més, antigament el reflex [n] devia arribar fins al Maestrat, segons Recasens (2017: 298). I el reflex [n] és, possiblement, de procedència oriental, segons Rasico (1993: 81). De fet, Duarte i Alsina exclouen d'esta regla evolutiva el catalanovel·lencià occidental (1984: 161)⁶⁵³. En qualsevol cas, en el s. XIII el catalanovel·lencià vacil·lava entre [n] i [ɲ]: *an/any*, *enganar/enganyar* (Recasens 2017: 297).

Actualment, el catalanovel·lencià encara presenta casos amb [n] més enllà del ribagorçà i el pallarés, en tots els dialectes (Badia i Margarit 1994: 197), a voltes en catalanovel·lencià general: Lat. vul. *AFFANNARE > CaVa. *afanar* 'furtar' (vs. CaVa. *afanyar*)⁶⁵⁴; CAPANNA(M) > Len., CaVa. *cabana* (vs. CaVa. *cabanya*); Cel. *BANNOM > Len., Cat. occid. *bana* (vs. *banya*); *RATTA-PĪNNATA(M) > Val. *rata penada* (vs. CaVa. gen. *rata pinyada*); Lat. vul. *INGANNARE > Len., Bal. *enganar* (vs. CaVa. gen. *enganyar*); CANNĀBE(M) > CaVa. gen. *cànem* (vs.

⁶⁵⁰ Segons Sistac (1993: 108), tots els parlars pallaresos i ribagorçans presenten «dues tendències oposades»: [n] (en *an*, *enguan*, *cànim*, *cabana*, *escanar*, *cana*, *canuda*) i [ɲ] (en *grunyir*, *enganyar*, *tonya*, *bony*).

⁶⁵¹ El catalanovel·lencià també coneix el reflex no palatal en alguns casos. Segons Moll (2006: 119), ocorre darrere de l llarga accentuada llatina, degut a una reducció en època remota: NĪNNA > CaVa. *nina*. Segons Fouché (1924: 164, citat per Moll), també ocorre quan es tracta de E: PĒNNA > CaVa. *pena*. Cf. el mateix fenomen en el cas de LL. No obstant, esta proposta de Fouché i Moll fon rebutjada per Coromines (1983 [1958]: 261) i Rasico (1982: 206).

⁶⁵² Segons Duarte i Alsina, la palatalització té lloc a través d'una fase amb sonant tensa, que els autors transcriuen [n:]; i va seguida d'una fase de distensió: CANNA(M) > *ca[n:]a* (amb tensió) > *ca[n:]a* (amb tensió) > *ca[n]a* (1984: 157-158).

⁶⁵³ De fet, segons Duarte i Alsina, la generalització de la regla seria «exclusiva dels parlars orientals no pirinencs» (1984: 161).

⁶⁵⁴ El mot existix també en altres llengües romàniques: Cas. i Occ. *afanar*, Fra. ant. *afanar* > *ahaner*, Ita. *affannare*; però l'ètim Lat. vul. *AFFANNARE no és segur (FEW). En qualsevol cas, en catalanovel·lencià l'atestació més antiga d'*afanyar* és del segle XIII, i «la variant amb -n- (*afanar*, *afan*) apareix també llavors, i fins un poc abans, en doc[uments] de mitjan segle, així com en les *VidesR* [= *Vides de sants rosselloneses*] i els *Costums de Tortosa*», segons Coromines (DEECat). Per tant, esta variant catalanovel·lenciana amb -n- ben bé pot ser hereditària. Cal notar, no obstant, que si bé Coromines també dona, per al castellà *afanar*, l'ètim Lat. vul. *AFFANNARE (2008), el *Diccionario de la lengua española* de la Real Acadèmia Espanyola postula que *afanar* 'furtar' és un «Der. del ár. hisp. *faná*, y este del ár. clás. *fanā* 'extinción o agotamiento por la pasión'».

Mal., Men. *cànyom*); i múltiples derivats de CANNA(M) com CaVa. *canó* (Len. *canon*); CaVa. occid. *canut*; Len. *canèla*, Val. *canella* (vs. CaVa. gen. *canyella*); Eiv. *canís* (vs. CaVa. gen. *canyís*).

Per tant, el catalanovelencià es caracteritza per la palatalització de -NN-, que compartix amb l'aragonés i el castellà, però també coneix el resultat general de l'occitanoromanç [n], especialment en alguns parlars.

Resultats de l'oposició C8. *canya* ~ *cana*

- El reflex considerat «catalanovelencià» i el reflex considerat «occità» no provenen evolutivament l'un de l'altre; s'originaren a partir d'una altra forma, llatina: NN > *canya*, *cana*. La forma original s'hauria compartit fins al segle v, aproximadament.
- Sí que hi ha presència en catalanovelencià del reflex «occità»: en catalanovelencià general en candidats puntuals; en diverses varietats hi ha altres ocurrences, especialment en ribagorçà i pallarés (el reflex no palatal seria l'original del bloc occidental).
- No hi ha presència en occità del reflex «catalanovelencià». Este no és privatiu: és propi també de l'aragonés i el castellà.
- La isoglossa discorre per una gran part de la frontera: manca el tram ribagorçà i pallarés, però en l'actualitat solament en una part dels mots elegibles.

IX.8. *ella* ~ *ela* (C9a.) i *vall* ~ *val* (C9b.)

Exemples:

- BÈLLA(M) > Len. *bèla*, Len. sud. *bè[ʎ]a* (CaVa. *be[ʎ]a*), Gas. *bèra*
- BÈLLU(M) > Len. *bèl*, Len. sud. *bè[ʎ]* (CaVa. *be[ʎ]*), Gas. *bèth*
- GALLĪNA(M) > Len. gen. *galina*, Len. sud., CaVa. *ga[ʎ]ina*, Gas. *garia*
- VALLE(M) > Len. *val*, CaVa. *vall*, Gas. *vath*⁶⁵⁵

La **geminada LL** esdevé [ʎ] simple en catalanovelencià (com castellà), però també en els parlars llenguadocians veïns (especialment en foixenc del sud i en donasanenc

⁶⁵⁵ Segons informa Carrera (2011: 261), en aranés «existeix el catalanisme *valh*, que es pronuncia ['bal] (o ['βal]) en el topònim *Val d'Aran*. Tanmateix, la forma tradicional aranesa és *vath* (com en gascó general), que es manté més o menys amagada en alguns topònims, deformada o camuflada a través de derivats».

general⁶⁵⁶). La resta de l'occitanoromanç, exceptuant el gascó, presenta generalment simplificació sense palatalitzar (amb possible vocalització), com el francès (CABALLUM > Fra. *cheval*).⁶⁵⁷

A més, en occità la palatalització estava abans més estesa en posició final, com mostren «nombreux» documents antics «qui opposent *bèlh* et *sal*», reporta Lafont (2004: 55): BĒLLU(M) > Occ. ant. *bèlh* (cf. CaVa. *bell* ~ Len. gen. actual. *bèl*). Segons este autor, des de l'Edat Mitjana, la lateral final s'ha despalatalitzat majoritàriament, possiblement per analogia amb el plural (que és *-ls*). No obstant, es conserva palatal en els parlars llenguadocians adés mencionats i s'articula iod (però s'escriu *-lh*, com en *chastèlh*, Lamuela 2010-2011: 32) en alguns parlars alvernesos, una pronúncia que en el passat estava més estesa (Lafont 2004: 55. Ronjat 1932: 311 i 314). I el llenguadocià oriental conserva una distinció en posició final entre LL > -[ʎ] > -[l] i L > -[l] > -[w], com en *bèl* 'bell' ~ *sau* 'sal' (Lafont 2004: 55).

Sobre el procés evolutiu i la datació del fenomen en catalanovalencià hi ha distintes opinions entre els estudiosos:

- Recasens (2017: 313) considera que la palatalització de -LL- és «més tardana» que la de L- (esta, documentada «almenys des del s. IX»); «degué produir-se cap al s. XI i abans de la caiguda de les vocals finals de mot si suposem que un contrast entre [l] i [l:] no hauria pogut mantenir-se fàcilment en posició final de paraula». Esta datació, no obstant, xoca amb el fet que múltiples autors hagen datat

---

⁶⁵⁶ Ronjat (1932: 149) indica que el fenomen és «assez régulier» en els parlars occidentals del llenguadocià fronterer amb el catalanovalencià. En la resta de parlars llenguadocians fronterers (incloent el de la comarca de la Fenolleda), el fenomen es limitaria a certs parlars i a certs mots. Alibèrt (2000: 34) indica que la palatalització es produïx «regularament» en foixenc –poc després adjunta el donasanenc– i en part dels mots elegibles en el parlar de Carcassona. Deledar i Poujade limiten [ʎ], en foixenc, al parlar del sud; a més, indiquen que la pronúncia pot ser allí [j] o «un [l] interdental»; en donasanenc solament donen la pronúncia [ʎ] (2001: 18, 23, 30).

⁶⁵⁷ El catalanovalencià també coneix el reflex no palatal en alguns casos, si bé com a conseqüència d'un altre fenomen. Segons explica Coromines, «la LL es va reduir ja en l'Antiguitat a -L-, darrere vocal llarga, per compensació quantitativa»: ANGUÏLLA, ARGÏLLA, VÏLLA, STËLLA, ÒLLA > CaVa *anguila*, *argila*, *vila*, *estela* (*estrella* seria un «castellanisme [...] estrany a la llengua medieval»), ant. *ola* (*olla* seria «mig-savi»). Esta simplificació «ja havia començat abans del segle II, data de la mort de les distincions vocàliques quantitatives». «El ll[atí] clàssic, i també el vulgar dels dos extrems de l'Imperi, sols reduí LL a L davant I (*stēlio*, *vīlicus*)» mentre en la Gal·loromània la reducció hauria sigut «general»: este seria «un dels distintius més antics del llatí vulgar gal·lo-romànic, incloent-hi el de Catalunya i el de Rètia» (1983 [1958]: 260-261). Recasens especifica que el fenomen es dona darrere de vocal llarga accentuada (2017: 312). A més, continua Coromines, un «cas relacionat» seria el de la reducció, «també antiquíssima», de LL a L davant de vocal llarga en BA(L)LĒNA, GA(L)LĪNA > CaVa. *balena*, ant. i Mal. *galina* (gen. *gallina* seria «per analogia de *gall*») (ib.).

l'apòcope de vocals àtones en els segles VIII-IX. El segle IX és, com vorem, el de les primeres mostres documentals.⁶⁵⁸

- Duarte i Alsina (1984: 157-158, 161-162, 240, 1986: 43) postulen que la geminada llatina LL primer se simplificà en «una sola consonant tensa», que representen [l:] (amb èmfasi, distinta d'una «[l] laxa»): GALLU(M) > ga[ll]o > ga[l:]o. Açò hauria tingut lloc abans que el llatí perdera les distincions de qualitat vocàlica, en el segle II. Després, la tensió muscular de [l:] hauria produït una palatalització: ga[ʎ:]o (amb tensió també). Això hauria tingut lloc abans de l'eliminació de les vocals finals, ja que en posició final –que «és feble i propensa a la neutralització de certs trets fonològics»– «difícilment s'hauria pogut mantenir» l'oposició entre [l:] tensa i [l] laxa. Els autors daten la palatalització cap al segle V.⁶⁵⁹
- Basant-se en Coromines (1983: 289-290 i 1976) i en Badia i Margarit (1994: 220-222), Rasico (1982: 193-195) postula que el catalanovel·lenc «primitiu [...] devia posseir dos tipus distints de consonants laterals palatals, les quals es representen ortogràficament en alguns textos medievals com a *l* o *ll* (< -LL-, L-) i *il* o *yl* (entre d'altres solucions) (< -LY-)». L'autor argumenta que una part dels parlars orientals distingixen encara entre -LL-, L- > /ʎ/ i -L[j]- > /j/; i adduïx també que en castellà -LL- > /ʎ/ (o /j/) però -L[j]- > /x/ (a través d'estadis intermedis): *gallo* vs. *hijo*. La diferència entre les dos laterals palatals seria, segons Coromines (1976: 17-19 i 29-51, reportat per Rasico ib.), la següent: -LL-, L- > lateral retroflexa > [ʎ] vs. -L[j]- > [jʎ] (o, tal volta, [jʎj]) > [j] en els parlars ieïstes. En els altres parlars –afegint Rasico–, s'hauria produït, degut a la semblança entre les dos variants, una confusió en /ʎ/ en «algunes regionals [...] almenys des del segle XII o XIII» mentre en altres zones es «reforça» la distinció mitjançant la «deslateralització i la simplificació del fonema complex originari».⁶⁶⁰
- Recasens (2017: 314-315) també proposa una segona explicació a la palatalització de -LL- i de L- en catalanovel·lenc, relacionant-la amb les pronúncies p[ʎ]at i

⁶⁵⁸ Gulsoy (en el pròleg a Rasico 1982: 12) considera que la síncope i l'apòcope de les vocals àtones «s'han de situar en el segle IX». Rasico, amb «dades fornides pels documents preliteraris», conclou que «la caiguda de les -E i -O finals en català es pot datar amb certesa des de la primera meitat del segle IX» i consideren possible que «les formes apocopades ja fossin comunes en el parlar col·loquial del segle VIII». I Duarte i Alsina daten la síncope i l'apòcope –que, segons ells, haurien tingut lloc alhora– cap als segles VIII-IX (1984: 242). A més, a les datacions d'estos autors remet Recasens quan tracta l'elisió vocàlica (2017: 54).

⁶⁵⁹ Posteriorment, [ʎ:] s'hauria destensat a [ʎ] (Duarte i Alsina 1984: 163).

⁶⁶⁰ La possibilitat que una llengua pugui distingir sincrònicament entre [ll] i [l:] (així com entre [nn] i [n:]) és considerada «gens versemblant» per Duarte i Alsina (1984: 162).

f[ʎ]or del ribagorçà, parlar on s'haurien pogut originar també aquelles palatalitzacions. Es pot afegir que, segons Deledar i Poujade (2001: 23), en el llenguadocià foixenc del sud, on *L-* i *-LL-* > [ʎ] (*lhuna, aquela, aquelh*) –que pot pronunciar-se [j] o «un [l] interdental»–, hi ha també palatalització en els grups *pl-*, *fl-*, *cl-*, *bl-*, com en els mots *p[ʎ]orar, f[ʎ]ama, c[ʎ]au, b[ʎ]at*. Els autors informen que este fenomen es dona també «sur une zone assez étendue de l'occitan du nord».

En qualsevol cas, els documents antics «semblen indicar» que el reflex de *-LL-* ja «devia tenir una pronúncia palatal al segle XI» en catalanovel·lencià, conclou Rasico. Esta evolució a /ʎ/ «pugué haver-se acomplert abans d'aquesta època en algunes contrades» (1982: 196, 200).

Quant al gascó, tampoc segueix l'evolució majoritària en l'occitanoromànç, ja que allí la geminada *LL* evoluciona a [r] entre vocals i [t], [ʃ], [c] en posició final: *BĚLLA(M)* > *Gas. bèra*; *BĚLLU(M)* > *Gas. bèth*.⁶⁶¹ Un fenomen semblant presenta també l'aragonés (Zamora Vicente 1967: 233, Rasico 1980: 186)⁶⁶². Els reflexos gascons són explicats per múltiples autors passant per una fase de lateral retroflexa (també anomenada *cacuminal* o *cerebral*⁶⁶³), però no tots:

- Lafont (2004: 55-56) considera que els resultats gascons provenen d'una «*l* palatal», que en posició final s'hauria despalatalitzat «après déplacement du point d'articulation» i en posició intervocàlica «est devenu *r*».
- Segons Rohlfs (1970: 153-154), els reflexos gascons provenen d'una «articulation plus forte» de «l'ancienne géminée» que «devait lui donner une note emphatique»; es tractaria, concretament, d'una «prononciation cacuminale». L'autor troba paral·lelismes dels diversos resultats gascons en asturleonés i en romanços de Calàbria i Pulla (en el sud de la península italiana), on també hi hauria varietats amb la pronunciació cacuminal: «*caval'l'u, gal'l'ina*». I segons Lausberg (1993: 410), Rohlfs (1970: 154) i Recasens (2017: 314), els reflexos gascons podrien haver compartit amb el reflex catalanovel·lencià una fase anterior

⁶⁶¹ *LL* esdevé [r] en alguns parlars gascons també en posició final però davant de paraula començada per vocal (Rohlfs 1970: 152).

⁶⁶² L'aragonés també coneix la palatal [ʎ], que podria haver sigut «manllevada al castellà [...] en una data prou reculada» o ser «només un de diversos tractaments del grup llatí en l'alt-aragonès», considera Rasico (1982: 186). Este autor, a més, destaca que la vall aragonesa de Bielsa presenta «un reflex lateral no palatalitzat»: [ll].

⁶⁶³ Segons el diccionari de lingüística de Pérez Saldanya *et. al.*, retroflex, cacuminal o cerebral és aquell «So o fonema que, pel que fa al punt d'articulació, es realitza amb l'elevació del dors de la punta de la llengua cap al paladar, com la [r] precedida de vocal en l'anglès nord-americà.» (1998 *s. v. retroflex*).

amb lateral retroflexa. Rohlfs també troba el resultat palatal del catalanovel·lenc en Calàbria: «ga[ʎ]u, ga[ʎ]ina»⁶⁶⁴.

- Coromines considerava en el seu estudi sobre les *Vides de Sants* rosselloneses (1983 [1945]: 290) que la lateral amb «palatalitat més feble» que postulava en l'evolució de -LL- en catalanovel·lenc (diversa de la lateral palatal resultat de -L[j]-) pot explicar també, «mitjançant lleugeres translacions», la lateral gascona d'on provindrien els resultats actuals. I nota que hi ha «també variants interessants en certs parlars llenguadocians».

En qualsevol cas, el resultat interior -r- del gascó està documentat en el descort políglota de Raimbaut de Vaqueiras, del segle XII: *bera, noera* 'bella, novella'.⁶⁶⁵

Per tant, el catalanovel·lenc es caracteritza dins de l'occitanoromànç per un resultat palatal de -LL- (com en castellà), si bé el fenomen es dona també en el llenguadocià limítrof i estava més estès en el passat. A més, podria haver compartit amb el gascó (i l'aragonès) una fase prèvia amb lateral retroflexa; i, en qualsevol cas, compartix el fet de contrastar amb la [l] que presenta típicament la resta de l'occitanoromànç.

Resultats de l'oposició C9a. *ella* ~ *ela* i C9b. *vall* ~ *val*

- El reflex considerat «catalanovel·lenc» i el reflex considerat «occità» no provenen evolutivament l'un de l'altre –exceptuant almenys el llenguadocià oriental en el cas de C9b., on el resultat «catalanovel·lenc» és l'estadi previ de l'«occità»: *bè[ʎ] > bèl* (vs. *sal > sau*)–. Descendixen del grup llatí LL, però és possible que el reflex catalanovel·lenc i el gascó hagen passat per una fase amb lateral retroflexa. El resultat original s'hauria compartit com a molt tard fins al segle XI.
- No hi ha presència en catalanovel·lenc del reflex «occità». Esta no és privatiu: és propi també del francès, entre altres romanços.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovel·lenc»: els parlars llenguadocians veïns, si bé en part dels mots elegibles des del donasanenc de la Fenolleda fins a la costa. Antigament també en altres varietats occitanes (almenys

⁶⁶⁴ Tractant-se de formes del sud d'Itàlia, no es pot descartar que el dígraf <lh> que usa Rohlfs represente ací una [ʎ]. El sistema de transcripció de l'autor no sembla distingir entre simple i geminada en este so: «*lh* se prononce comme le *l* mouillé des Italiens (*paglia*), des Espagnols (*calle*) et des Français du Midi» (1970: 6).

⁶⁶⁵ Altres parlars occitans també presenten tractaments particulars de LL (vs. L). V. Ronjat 1932: 148-149.

en llenguadocià oriental i alguns parlars alvernesos, on LL no ha confluït amb L en posició final).

- La isoglossa (CaVa. *ella, vall* ~ Occ. *ela, val*) discorre per una part de la frontera, i en part dels mots elegibles: donasanenc de la Fenolleda i narbonés. Ara bé, pel tram gascó discorre una altra isoglossa: CaVa. *ella, vall* ~ Gas. *era, vath*.

IX.9. *llaç ~ laç* (C10.)

Exemples:

- LANA(M) > Len. gen. *lana* > Len. sud., CaVa., Arag. oriental. [ʎ]ana
- LUNA(M) > Len. gen. *luna* > Len. sud., CaVa. [ʎ]una

La **L- inicial** palatalitza (esdevé [ʎ]) en catalanovel·lenc (com en asturleonés⁶⁶⁶), però també en gran part del llenguadocià contigu⁶⁶⁷ i en l'aragonés oriental (en les comarques de la Ribagorça i, en part, el Sobrarb), limítrof amb el catalanovel·lenc (Zamora Vicente 1967: 224). El canvi està documentat des del s. IX, segons Recasens (2017: 313)⁶⁶⁸. La resta de l'occitanoromànç conserva típicament la lateral sense palatalitzar, com el romanç general (1993: 313)⁶⁶⁹.

El procés és explicat de distintes maneres pels autors:

- Segons Duarte i Alsina (1984: 159-160), L inicial experimentà un «reforçament» (com també R) i esdevingué [l:] (amb «tensió» o èmfasi) –estadi que, com hem vist adés, també postulen en l'evolució de LL–. Els autors «supos[en]» que el canvi es remunta «gairebé als inicis del llatí parlat a l'actual Catalunya».

⁶⁶⁶ L'asturleonés també palatalitza la *n* inicial: [ɲ]ube, [ɲ]ariz (Recasens 2017: 296, Zamora Vicente 1967: 130). Casanova (2011: 167) relaciona la palatalització de la *l* inicial amb el reforçament de *r*-, que també ocorre en gascó.

⁶⁶⁷ Segons Alibèrt (2000: 33), L inicial palatalitza (davant de totes les vocals) en el donasanenc (parlar contigu al catalanovel·lenc que arriba fins a una part de la comarca de la Fenolleda, ib. XX) i en el veí parlar de Quercòrb (departament de l'Aude). Deledar i Poujade (2001: 23 i 30) inclouen el foixenc del sud o alt (contigu al catalanovel·lenc).

⁶⁶⁸ Casanova data la palatalització en posició inicial en el segle XII (2011: 267). Per la seua banda, Duarte i Alsina consideren que el resultat palatal (simple) de L- és coetani amb el de -LL- i -NN-, i el daten en el segle V aproximadament (1984: 161, 240).

⁶⁶⁹ En romanés, hi ha, segons Lausberg, «casos de palatalización condicionada de dentales iniciales»: les consonants «apicales» [t, d, l, s] davant de «*i* (< llatí *i*) y *ie* (< ě)» esdevenen respectivament les «predorsales» [ts, dz (> z), j, ʃ], com en TÈRRA(M) > *tiarra > [ts]ara, DÍCERE > zice, LÈPORE(M) > [j]epure, SÈPTE(M) > [ʃ]apte (1993: 313-314).

- Rasico (1982: 202) també postula una confluència antiga dels reflexos de L- i de -LL-, però resultant en una «l llarga, és a dir, geminada», que després palatalitzaria en /ʎ/ per a evitar una confusió amb el fonema /l/.

Cal dir que la *l* inicial no palatalitzà en catalanovel·lencià en articles i pronominals febles: *lo, la, los, les, li*. La posició enclítica d'estes paraules explicaria l'excepció, segons reporten Duarte i Alsina (1984: 159).⁶⁷⁰

A més, hi ha palatalització de *l*- davant de certes vocals ([i, y]) en alvernès i part del llemosí, amb evolució posterior a iod en alguns parlars: *lima* > [ʎ]ima > [j]ima; *luna* > [ʎ]una > [j]una (Ronjat 1932: 30). Segons Casanova, davant de vocal palatal és precisament un dels contexts on hauria començat la palatalització de *l*- en catalanovel·lencià (2011: 167)⁶⁷¹. I antigament la palatalització de *l*- estava més estesa en els romanços peninsulars: el fenomen era molt conegut en aragonès antic ([ʎ]engua, [ʎ]ástima, [ʎ]anzar) i també es donava entre els mossàrabs d'Andalusia, segons Zamora Vicente (1967: 226). Eixe autor, a més, considera que l'avanç del castellà trencà la continuïtat geogràfica d'esta palatalització.

Per tant, el catalanovel·lencià compartix amb el llenguadocià més veí la palatalització de L- inicial. La característica és singularitzadora dins de l'occitanoromànç, però també es coneix parcialment en el nord. Té continuïtat en l'aragonès més pròxim (i, antigament, més enllà dins de la península).

Resultats de l'oposició C10. *llaç* ~ *laç*

- El reflex considerat «catalanovel·lencià» s'originà a partir de l'«occità»: *llaç* < *laç*. La forma original s'hauria compartit fins al segle IX, com a molt tard.
- Exceptuant en articles i pronominals, no hi ha presència en catalanovel·lencià del reflex «occità». Este no és privatiu: és propi de la majoria de romanços, com el francès. A més, és essencialment la forma llatina.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovel·lencià»: en el parlar foixenc del sud i en el donasanenc (contigus del catalanovel·lencià).

⁶⁷⁰ Estes paraules provenen del llatí ILLE, però havien perdut la vocal inicial i, després, havien simplificat la consonant geminada per a esdevindre compatibles «amb l'esquema accentual del protoromànic», postulen Duarte i Alsina (1986: 43).

⁶⁷¹ Casanova (2011) considera paral·lel el cas de LEVARE > Cas. *llevar*, però segons Menéndez Pidal (1985 [1904]: 112 bis), esta palatal inicial castellana és analògica, i provindria de formes rizotòniques com *llevo* on el so s'hauria originat a partir de l'antiga seqüència [lj] (ant. *lievo*, amb diftong de l'anterior [ɛ]; cf. italià *lèvo*).

- La isoglossa discorre per una part de la frontera: el tram gascó i el tram llenguadocià narbonés.

Capítol x

ANÀLISI DE LES OPOSICIONS VOCÀLIQUES

«**vocal** [vokál] 4. f. *LING.* So produït en la laringe per la vibració de les cordes vocals, el qual adquirix un timbre determinat segons la posició que adopten els òrgans bucals mòbils, sense que cap òrgan obstaculitze el pas de l'aire.» (DNV)

X.1. *p[ɔ]c ~ pauc (V1a.) i posar ~ pausar (V1b.)*

Exemples:

- PAUCU(M) > Len., Vingrau *pauc* > CaVa. *poc* (Gas. dia. *pòc*)
- Lat. tar. PAUSARE > Len., Capc. *pausar* > CaVa., Aran., Gas. dia. *posar*
- *LAUDORE(M) > CaVa. ant. *laudor*, CaVa. ant., Occ. ant. *lausor* > CaVa. *llaor*

El **diftong AU** primari (lletí) monoftonga en catalanovalencià general (també en castellà i francès), però a més pot fer-ho en gascó en posició àtona i en alguns parlars gascons (pirinencs, sembla ser) fins i tot en posició tònica. L'aranès coneix la monoftongació d'AU tant àton com tònic (així com el seu manteniment, que sembla ser majoritari): *posar*, *pòc*, *lòsa*, *gòi* (vs. *laurèr*, *praube*, *causa*, *auca*, etc.). La pronunciació tònica és CaVa. gen., Gas. dia. [ɔ] i l'àtona CaVa. occid. [o], CaVa. ori. gen., Gas. dia. [u]. El canvi es donà en catalanovalencià cap als segles VI-VII, segons la cronologia de Duarte i Alsina (1984: 241).

A més, el diftong [aw], tant primari com secundari (sorgeix en romanç, per vocalització de consonant), s'ha tancat i en alguns casos també reduït en altres parts de l'occità, sobretot en el nord, amb els resultats tònicos [ɔw], [ɔ], [o] i pretònics [ɔw], [ow], [uw], [u]⁶⁷². L'evolució està documentada en llemosí des del segle XIV (Ronjat 1930: 298-

---

⁶⁷² Ronjat informa que alguns parlars presenten més d'un resultat. Però, segons entenem, els parlars de «Brioude, Saint-Germain-Lembron, Vinzelles et environs» (situats en el nord de l'occità) tindrien [ɔ] en posició tònica i [u] en posició àtona (1930: 369-370, 299), com en catalanovalencià.

299, 368-370). Per una altra banda, la monoftongació es dona en tot l'occitanoromanç⁶⁷³ en el cas de AUT: Len., CaVa. *o*. I cal dir que, a diferència de l'occità, en esta paraula sí que presenten l'esperat diftong el portugués (*ou*) i el romanés (*au*).

La resta de l'occitanoromanç –especialment el llenguadocià i el gascó– conserva generalment el diftong originari. Però també hi ha casos de conservació en catalanvalencià. Per una banda, el ribagorçà i el pallarès presenten AUCA(M) > *auca* (vs. CaVa. gen. *oca*). Per una altra banda, el català septentrional i diverses altres varietats catalanes (parlars) del nord presenten *au* en alguns casos, com *llaure* i *llaureta*. Segons l'atles «Sacaze» (Costa 1986: mapes 46, 185, 268, 158, 46, 172), la conservació del diftong sembla ser general en les localitats frontereres de Tarerac (*caus*[ə]s, PAUPERES > *pauris*, cf. Len. *causas*, *paures*) i Vingrau (*caus*[ə]s, *pauris*, Lat. vul. *RAUBET > *raub*[ə], cf. Len. *raube*)⁶⁷⁴. I el catalanvalencià general reduïx el grup AU a *a* quan per la caiguda d'una consonant següent sorgeix un hiat (Coromines 2013: II, s. v. *lloar*; Batlle *et al.* 2016: 62): *LAUDORE(M) > *llaor* (Occ. ant. *lausor*).

Antigament, en catalanvalencià es documenta el resultat *au*. Per exemple, Coromines (ib.) reporta *laudor* (en les *Homilies d'Organyà*) i *lausor* (Llull), si bé també indica que *laor* era la «forma normal ja en Jaume I i en Llull» (*Blanquerna*). Segons Batlle (2016: 62), les formes amb *au* es donen ocasionalment i per influència occitana. En canvi, segons Casanova (2011: 161) n'hi hauria «molts casos» i especialment en la zona septentrional del catalanvalencià; segons Coromines, «el rossellonès antic conservava en tot o en part l'AU primari, a despit que en el dialecte actual a penes si en queda cap relíquia» (1983 [1943]: 299).

Resultats de l'oposició V1a. p[ɔ]c ~ *pauc* i V1b. *posar* ~ *pausar*

- El reflex considerat «catalanvalencià» s'originà a partir de l'«occità»⁶⁷⁵: p[ɔ]c < *pauc*, *posar* < *pausar*. La forma original s'hauria compartit fins als segles VI-VII, aproximadament.

⁶⁷³ Usem el terme “occitanoromanç” (i l'adjectiu “occitanoromànic”) quan ens hem de referir, conjuntament, al catalanvalencià i a les varietats romàniques que en els últims temps solen ser agrupades amb l'etiqueta d'occità: gascó, llenguadocià, provençal, llemosí, alvernès i vivaroalpí. El terme es difon amb Pèire Bèc (1970), qui amb ell reunit el catalanvalencià i l'occità en un subgrup dins de la seua classificació de les llengües romàniques. Però nosaltres no impliquem, d'entrada, cap unitat de sistema, diassistema ni protosistema.

⁶⁷⁴ Segons Ronjat (1930: 204), en capcinès tota AU llatina ha esdevingut [ɔ] «sauf emprunt» i d'esta opinió és també Rasico (1982: 61).

⁶⁷⁵ Com ja hem indicat, sempre que parlem del reflex considerat «catalanvalencià» o del reflex considerat «occità» ens referim a la consideració que en fan els llistats d'oposicions que, per a caracteritzar el catalanvalencià enfront de l'occità, addueixen els autors presentats al principi de l'apartat VIII.4.

- Sí que hi ha presència en catalanovel·lencià del reflex «occità»: en el dialecte català septentrional i diverses altres varietats catalanes (parlars) del nord en alguns mots elegibles (ex. *llaurer*); i en Tarerac i Vingrau de manera generalitzada.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovel·lencià»: en parlars gascons en part dels mots elegibles (ex. Aran. *pòc*) i en alguns parlars nord-occitans de manera generalitzada.
- La isoglossa discorre per quasi tota la frontera: manca Tarerac i Vingrau (ex. *causa*); la resta de la frontera és permeable en alguns mots elegibles (ex. Aran. *posar*, Pal. *auca*, Cat. sep. *llaurer*).

x.2. *finiré ~ finirai* (V2.)

Exemples:

- CANTARE + HA[j]O > Len. gen. *cantarai* > Gas. gen. *-rèi* > Gas. dia., CaVa. dia., Len. dia. *-r[ɛ]* > CaVa. gen. *-ré*
- AXE(M) > Len. [aj]s, CaVa. ant. i dia. [aj]x > Gas. [ɛj]sh > Val. gen. [ej]x > Cat. gen. [e]x
- Lat. tar. LACTE(M) > Len. l[aj]t > Gas. l[ɛj]t (Cat. dia. ll[ɛj]t):
     > CaVa. dia. ll[ɛ]t, Gas. [lɛt]
     > CaVa. dia. ll[ɛj]t > CaVa. gen. ll[e]t.
- FACTU(M) > Len., CaVa. ant. f[aj]t > CaVa. dia. f[ɛj]t (Gas. h[ɛj]t):
     > CaVa. dia. f[ɛ]t (Gas. [hɛt])
     > CaVa. ant. [fej]t > CaVa. f[e]t

El diftong [aj] primari (com en LAICUM, Ger. fràncic *LAID > CaVa ll[e]c, ll[e]ig) o secundari antic evolucionà sovint a [ɛj] o [ej] en gascó, llenguadocià meridional i catalanovel·lencià (és a dir, en el grup aquitanopirinenc segons la classificació que de les varietats occitanoromàniques fa Bèc 2002 [1972]: 354), i més recentment i esporàdica (sobretot en posició àtona) ho ha fet en llemosí, alvernès, alpí i provençal. Els diftongs resultants ([ɛj] o [ej]) poden reduir-se a [ɛ] o [e] en aquitanopirinenc. Al resultat [e] també arriben «certanei varietats nòrd-occitanas» (Sumien 2009: 12, 24). La resta de l'occitanoromanç (incloent el llenguadocià no meridional) conserva generalment el diftong [aj] originari.

En catalanovel·lencià, hi ha formes amb *e* documentades (junt a les diftongades) des dels primers texts (Rasico 1982: 66). I en el segle XI les formes diftongades ja estaven, segons Coromines (1976 [1973]: I, 101) «en forta reculada». Segons Duarte i Alsina

(1984: 81-82, 246), el pas a [ej] es donà en els segles VII-VIII. Després, la iod començà a elidir-se en distints moments segons el context, des del mateix s. VIII fins al XIII. Al mig d'este llarg procés de pèrdua de iod, cap al segle X tingué lloc el tancament [ɛ] > [e]⁶⁷⁶ (o [ej] > [ej]), en contexts on es conservava el diftong encara).

En el llenguadocià meridional [ej] conviu amb [aj], segons Sistac (1993: 40). En gascò, l'evolució es deté generalment en l'estai [ej], però arriba localment a [ɛ], resultat que de fet és fins i tot comú en certs contexts (Romieu i Bianchi 2005: 50). L'aranés i els punts d'enquesta de l'ALF més pròxims al catalanovalencià presenten tots [aj], [ej] i [ɛ], però amb distintes distribucions en el vocabulari (mapes 0083, 0469, 0529, 0020, 1041, 0197, 0611, 0463, 0745, 0746, 0533, 0743).

El catalanovalencià arriba generalment al resultat [e] (com el castellà), però conserva restes dels estadis anteriors (Duarte i Alsina 1984: 80-81; Recasens 2017: 39-46). En la llengua general hi ha casos de conservació de [ej] en determinades paraules, pronunciades encara amb iod en l'àrea occidental: *deixar, eix, feix, feixa, freixe, greix, madeixa, péixer, queix, teix, xeixa*; també *néixer (nàixer)*.⁶⁷⁷ Hi ha també casos de conservació de [aj] davant de [ʃ], però també n'hi ha davant de [r, t]: *afaitar, aixa, baix, caire, caixa, empaitar, faixa, gaire, mai, naixem (de nàixer), paixem (de péixer), guaitar, Taix, vair*. I el sufix *-aire* es conserva especialment en Catalunya (Coromines 2013: s.v. colom): *pescaire, llauraire*, etc.

Pel que fa a la situació dialectal en la zona de frontera, segons Gulsoy (1993: 85, 89), Sistac (1993: 41, 2016: 57), Veny i Massanell (2015: 255) i Recasens (2017: 41-44), en pallarés (sobretot en el Pallars Sobirà), es conserva [ɛ(j)] (si bé no en la mateixa mesura en tots els contexts)⁶⁷⁸, pronúncia que també presenten –en part dels mots elegibles– el veïns parlars occitans de l'Aran, el Coserans i el País de Foix. Per una altra banda, el català septentrional presenta un timbre mitjà entre [ɛ] i [e]: [ɛ̞]. A més, es conserva el diftong *ei* en capcinés davant de *t* i en el parlar de Vingrau en *he* i el futur (Recasens 2017: 41, 44). En Vingrau, de fet, es conserva [aj] en els mots elegibles de l'atles Sacaze: *llauraire, mais, llait* (Costa 1986: mapes 128, 131, 193). El parlar de Tarerac, també veí del llenguadocià, presenta *més* però *llait*.

⁶⁷⁶ Es tracta d'un tancament general [ɛ > e] en catalanovalencià, que no només afecta els reflexos de [aj] (Duarte i Alsina 1984: 86).

⁶⁷⁷ Hem indicat que la seqüència és fonètica ([ej]) i no fonològica (/ej/) perquè tant Pradilla (GCC, vol. 1: 309) com Saborit (2009: 68) consideren que [j] és un so que precedeix al fonema /ʃ/ en la pronunciació: és a dir, /ej/ pronunciat [ejʃ]. Pradilla parla d'«aparició» o «segregació» de iod mentre que Saborit simplement indica que el fonema /ʃ/ «compareix» precedit de [j].

⁶⁷⁸ També hi ha casos de [ɛ(j)] o [ej] en ribagorçà i altres parlars catalanovalencians.

Resultats de l'oposició V2. *finiré* ~ *finirai*

- El reflex considerat «catalanovel·lencià» s'originà a partir de l'«occità»: *finiré* < *finirai* (amb passos intermedis). La forma original s'hauria compartit fins als segles VII-VIII, aproximadament.
- Sí que hi ha presència en catalanovel·lencià del reflex «occità»: en catalanovel·lencià general en part dels mots elegibles (*mai*, *gaire*, *baix*, *afaitar*, etc. i –sobretot en Catalunya– el sufix *-aire*; altres paraules en els parlars de Tarerac i Vingrau; a més, l'estadi [ej] es conserva en múltiples candidats: *eix*, *greix*, *deixar*, etc., en alguns parlars amb pronúncia tònica [ej] com el gascó);
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovel·lencià»: en algunes varietats nord-occitanes.
- La isoglossa (CaVa. *finiré* ~ Occ. *finirai*) discorre per quasi tota la frontera en part de dels mots elegibles: manca el parlar general (amb [ɛ(j)]), resultat que també coneixen els parlars veïns gascons/llenguadocians; manquen més candidats (que en catalanovel·lencià general) en capcinés i els parlars de Tarerac i Vingrau.

x.3. *mig* ~ *mièg* (V3.), *ull* ~ *uèlh* (V4.)

Exemples:

- MĚDIU(M) > [mɛdʒo] > Len. *mièg* > Pro. *mieg*, ViAl., Len., Bearnés *mèg*, CaVa. *mig* (cf. Fra. *mi*)
- PROFECTU(M) > [profeʒto] > Len. *profèit* > Gas., Lem. *profeit* (Pro., ViAl. *profiech*) > Alv. *profeit*, Gas. dia., CaVa. *profit*
- LÖNGE > [lɔŋ] > Len. *luònh*:
> Len. *luènh* > Gas., Pro. *luenh*, Alv. *lònh*, Gas. *lonh*, Gas. *l[y]nh*
> [lwɔŋ] > [lwɔŋ] > CaVa. *lluny*
- CŌXA(M) > [kɔjsa] / [kɔjʃa] > Len. *cuòissa* / [kwɔjʃa]:
> Len. *cuèissa* / Gas. *cuèisha* > Pro., Lem., Alv. *cueissa* / Gas. *cueisha* > Gas. dia. *coisha*, Gas. nord *c[y]isha*
> [kwojʃa] > [kwujʃa] > CaVa. *cuixa*

Els sons [ɛ] i [ɔ] tòncics **protoromànics** en contacte amb un element palatal (les consonants [ʃ], [ɲ], [dʒ] o la semiconsonant [j]) diftonguen en occitanoromanç (Recasens 2017: 21-27). El resultat és *i*[ɛ] i *u*[ɔ]⁶⁷⁹ respectivament, que amb una *i*od posterior

⁶⁷⁹ Esta diftongació no està documentada en catalanovel·lencià i, per això, per al resultat actual s'ha buscat una explicació alternativa en el tancament directe de les vocals. Badia i Margarit (1994: 136 i 146) no

produïxen els triftongs *i[ɛ]i* i *u[ɔ]i*⁶⁸⁰. La diftongació es deu haver donat entre els segles v i vii aproximadament, segons la cronologia de Duarte i Alsina (1984: 240)⁶⁸¹. Ocorre també en francès (*vieil*, **nuoit* > *nuit*, Jensen 1999: 91), aragonés (*viello*, *fuella*, *nueit*) i altres romanços. Després, els diftongs o triftongs resultants han experimentat canvis en catalanovel·lencià, però també en grans parts de l'occità (així com en francès).

En catalanovel·lencià, els diftongs o triftongs presenten molt generalment tancament de la vocal i reducció del grup. L'evolució de la vocal hauria sigut Protoromanç [ɛ] > [jɛ] > [je] > [ji] > CaVa. [i]; Protoromanç [ɔ] > [wɔ] > [wo] > [wu] > CaVa. [u], possiblement acabant [wu] > [vu] en algunes paraules (com *vuit*, *avui*)⁶⁸². Els tancaments i reduccions deuen ser molt antics, ja que els documents del segle ix de l'àrea catalanovel·lenciana ja no presenten testimonis de la fase [ji] / [wu], segons Duarte i Alsina (1984: 76, 242). Quant a la iod que tancava els triftongs, desapareix absorbida per la [i] (*ix* < [ij]x < Ėxit) però es conserva generalment després de [u] (*cuixa* < cōxa) (Duarte i Alsina 1984: 76-78).

També en grans parts de l'occità hi ha modificació del timbre de la vocal (habitualment *i[ɛ] > i[e]*; *u[ɔ] > u[ɛ] > u[e]*). Per exemple, en els parlars gascons són habituals *i[e]* i *u[e]*, que solen ser el reflex estàndard. En aranés i en els punts d'enquesta de l'ALF contigus al catalanovel·lencià, hi ha modificació del timbre en quasi tots els mots elegibles consultats (mapes 1235, 0222, 0468, 0587, 0778, 0388, 1387; 0072, 0559, 0932, 1415, 0780, 0370, 0369, 0929, 0703, 1384), amb més incidència en el cas de [ɔ]. En part dels punts, hi ha [ɔ] > [e], resultat que també és conegut en el parlar de Vingrau (*av[e]i*,

---

descarta cap de les dos possibilitats. No obstant, Recasens argumenta amb detall per què considera més plausible la hipòtesi de la diftongació condicionada (2017: 21-27). Gimeno (2005b: 45) i Duarte i Alsina (1984: 75), en la mateixa línia, expliquen l'absència documental pel fet que els triftongs es van reduir en un període molt primitiu.

⁶⁸⁰ La semiconsonant *u* d'este diftong o triftong es pronuncia [w] en aquitanopirinenc (gascó, llenguadocià meridional i catalanovel·lencià) i [ɥ] en la resta de l'occitanoromanç (Sumien 2009: 26).

⁶⁸¹ Sobre la datació de la diftongació condicionada en occità hi ha altres parers entre els estudiosos. Segons Ronjat (1930: 150), tingué lloc «en roman très ancien». Segons Recasens (2017: 23), podria haver-se iniciat en el s. xi, per tal com en el segle següent es documenten casos de diftongació i fins i tot de tancament en vocal alta: *mièlhs/mils*, *milhor*, *Dieu*, *uòlh/uèlh*, *vieilla*, *miegz/mig*, *mija*, *cuisa*, *pug*. Segons Batlle (1996) no és anterior al segle xiii. En qualsevol cas, l'occità antic presentava formes no diftongades i diftongades, si bé el diccionari d'occità antic de Levy (1909) explicita entre els seus criteris ortogràfics que «L'e et l'o ouverts ne sont pas diphtongués (*greu foc*)» i dona *mèg/mèi* (i *mèja*), *pòg/pòi*, *profèch*, *òch*, *còch*, *lon* (no marca si és [ɔ] o [o]), *vèlh*, *fòlha*, *òlh*, *còissa*, etc.; no obstant, el mateix Levy inclou a voltes variants: *mèlhs/mèlh/milh*, *nòch/nuch/nèch/nuit/nèit*.

⁶⁸² També el llenguadocià contigu presenta esta evolució: *uèit/vèit*, (*a*)vèi. V. les consideracions que en fa Recasens (2017: 24-25).

ll[e]nc ‘lluny’, *neit*) i Tarerac (*v[e]i* ‘hui’, *ll[e]nc, neit*), com mostra l’atles Sacaze (Costa 1986: mapes 18, 145, 168)⁶⁸³.

Per una altra banda, també en occità es coneix la reducció del grup, que en alguns casos és general, com en -ĖRĪU/A(M) > Len. -ièr(a). En els parlars gascons, *i[ε](i)* es reduïx a sovint i pot aplegar a monoftongar. En el gascó del nord (Landes, Gironda), el reflex de [ɔ] és [y] (Grosclaude 2000: 41). Segons l’*ALF*, l’occità contigu al catalanovel·lenc presenta reducció del grup en gran part dels mots elegibles. Vet ací altres exemples occitans on el resultat és coincident amb el catalanovel·lenc: Gas. dia. *mija*, Gas. dia. *lhít*, Gas. dia. *entira* (Cat. sep. *entira*); Gas., Lem. *l[u]nh*, Gas. dia. *v[u]i* ‘vull’, Gas. dia. *v[u]it* ‘hui’, Len. *v[u]id* (Lem. *v[u]ide*) ‘buit’. Per una altra banda, en catalanovel·lenc hi ha rastres de formes no reduïdes en el benasqués (*viello*) i, per un altre costat, en capcinés (*viell*) i en el parlar de Vingrau. Ací, [ε] > [je] «davant de consonant palatal»: *cadiera* (Recasens 2017: 19, 22).⁶⁸⁴

Resultats de les oposicions V3. *mig* ~ *mièg* i V4. *ull* ~ *uèlh*

- En el cas de V3., el reflex considerat «catalanovel·lenc» s’originà a partir de l’«occità»: *mig* < *mièg* (però CaVa *cadira* i Len *cadièra* < Len. *cadièira*). Davant de iod (V3b.), el resultat catalanovel·lenc es dona també en francès: CaVa., Fra. *profit* (~ Len. *profitèit*). En el cas de V4., el reflex considerat «catalanovel·lenc» i el reflex considerat «occità» no provenen evolutivament l’un de l’altre; s’originaren a partir d’un altre resultat, romànic (i conservat en part del llenguadocià): Len. *uòlh* > CaVa. *ull*, Len. gen. *uèlh* (però les formes del capcinés, Tarerac i Vingrau podrien provindre de *uè/ue*). Tant en V3. com en V4., el resultat original ja no era compartit en el segle IX.
- Actualment, no hi ha presència en catalanovel·lenc dels reflexos «occitans», però en el cas de V3. la variant occitana [ie] es dona en el parlar de Vingrau (*cadiera*) i en el cas de V4. la variant occitana [e] es dona en els parlars de Tarerac i Vingrau (*llenc*, (*a*)*vei*, Tarerac *neit* ‘lluny, hui, nit’).

⁶⁸³ Tant este reflex [e] com el corresponent [ø/œ] de part del capcinés (*av[ø]i*, *ll[ø]ny/ll[ø]n*) podrien provindre, segons Recasens (2017: 21-22), d’una evolució a través de l’estadi [qe/qe], mentre el resultat general del catalanovel·lenc hauria passat per l’estadi alternatiu *uo*.

⁶⁸⁴ En francès, [ej] > [jej] > [je] > [i] (LĖCTUM, MĖDIUM, SĖX > Fra. *lit*, *mi*, *six* ‘llit, mig, sis’) però [ɔj] > [wɔj] > [woj] > [wej] > [wi] (ŌCTO, HŌDIE > Fra. *hui*, *hui* ‘hui, hui’). Per tant, solament l’evolució del primer trífong és coincident a la del catalanovel·lenc. En qualsevol cas, davant de [ʎ], [ɲ], els resultats del diftong en francès són distints. V. Zink 2013: 139.

- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en casos puntuals (Gas. dia. *m[i]g*, Gas., Lem. *l[u]nh*, Len. *v[u]id*).
- La isoglossa discorre per quasi tota la frontera: en el cas de V3. manca el parlar de Vingrau –que presenta [je]– i manca, almenys en *viell*, el capcinés; en el cas de V4. manquen els parlars de Tarerac i Vingrau, que presenten [e].

x.4. *déu* ~ *dieu* (V5.), *b[ɔ]u* ~ *buòu* (V6.)

Exemples:

- MĚU(M) > CaVa. dia. *m[ɛ]u* (> CaVa. gen., Len., Lem., ViAl. *m[e]u*⁶⁸⁵) > Len. *mièu* > Len. *mieu*
- SĚQUIT > Len. *sèc* > Len. *sièc* (del verb *sègre* ‘seguir’)
- BŎVE(M) > CaVa. *b[ɔ]u* > Len. *buòu* (> Pro. *buou*), Len. *buèu* (> Gas., Len. *bueu*)
- IŎCU(M) > Gas., Len., Alv., ViAl. *jòc* (CaVa. *j[ɔ]c*) > Lem. *juòc*, Pro., Lem., Alv., ViAl. *juec*.

Els sons [ɛ] i [ɔ] **protoromànics** també poden diftongar en contacte amb un element velar final (la semiconsonant [w] o una oclusiva velar) en occità. Els principals resultats són respectivament *iè/ie* i *uò/uè/ue*. La diftongació tingué lloc com a mínim a partir del segle XIII, segons Ronjat (1930: 149).

Esta diftongació condicionada no es dona en catalanovalencià general. No obstant, en occità (actual) la diftongació té una extensió dialectal diversa depenent del mot elegible. És general en alguns casos (en els cognats de CaVa. *déu*, *jo* < Ē(G)O⁶⁸⁶, *ou* < Lat. vul. ŌVUM, *bou*). Hi ha altres paraules (cognats de CaVa. *joc*, *foc*, *lloc*) on l’occità presenta tant formes sense diftongar com formes diftongades depenent de les varietats. Finalment, hi ha casos on la diftongació és molt minoritària o potser inexistent (cognats de CaVa. *greu*, *lleu*, *breu*, *neu*, *bec*, *rec*, *nou* ‘novell’ i *nou* ‘9’, *mou*, *plou*). Segons Jensen (1999: 90), esta diftongació condicionada és en occità solament opcional, i potser en origen depenia dels parlars. A més, davant de [w], la diftongació de [ɔ] és, fora dels casos *bòu* i *òu*, molt més rara (Ronjat 1930: 165-166). I davant de [k], [ɛ] diftonga en menys casos que [ɔ], segons Ronjat (1930: 151). Este autor només tracta, a part d’un sufix bearnés, el cas de la

⁶⁸⁵ L’evolució [ɛ] > [e] és general en catalanovalencià en els blocs dialectals «oriental i occidental tret del pallarès-ribagorçà»; no obstant, no es dona davant de determinades consonants, entre elles [w] procedent de -T[j]-, -C^{+e/i}- i -D- (com en *preu*, *deu* ‘10’, *peu*) (Recasens 2017: 66).

⁶⁸⁶ El gascó presenta *jo* (cf. CaVa. *jo*), que no participa de la diftongació per un canvi d’accentuació antic. L’occità antic tenia *eu*, *ieu*, *io* segons Levy (1909, s. v. *eu*), amb una obertura vocàlica indeterminada.

forma *siec* de *sègre* (minoritària actualment). Pel que fa a la diftongació de [ɔ] davant de [k], només tracta *lòc*, *jòc*, *fòc*.

En aranés i en els punts d'enquesta de l'ALF (mapes 0404, 1295, 0853, 0903, 0132, 1175, 0935, 0141, 1644, 0906, 1035, 0558, 0719) propers a la frontera amb el catalanvalencià, els parlars occitans presenten diftongació de [ɛ] en part dels mots elegibles. Però sembla haver-hi continuïtat transfronterera entre les dos llengües en una altra part dels mots elegibles, almenys en el tram llenguadocià: ací, l'ALF dona la mateixa transcripció per a Occ. *rèc*, *nèu* i CaVa *rec*, *neu* al dos costats. Quant a [ɔ], els parlars occitans fronterers presenten diftongació davant de [w] en uns mots candidats però no en altres. Davant de [k], el gascò diftonga *huc*/h[ju]c però el llenguadocià presenta f[ɔ]c, i tots tenen j[ɔ]c. No trobem en l'ALF Occ. *lòc*.

Per una altra banda, segons l'atles Sacaze (Costa 1986: mapa 62), part del capcinés, Tarerac i Vingrau presenten *diu*(s), que pressuposa diftong (*dieu* > *diu*, segons Ronjat 1930: 371-372). En canvi, eixos parlars tenen tots *neu* (Costa 1986: mapa 165). Més consistent és la diftongació en Vingrau en el cas de [ɔw], com en *buou* (b[jɔw]) (Balaguer 2010: 190; Recasens 2017: 22).

Resultats de les oposicions V5. *déu* ~ *dieu* i V6. *b[ɔ]u* ~ *buòu*

- En el cas de V5., el reflex considerat «catalanvalencià» i el reflex considerat «occità» no provenen evolutivament l'un de l'altre; s'originaren a partir d'una altra forma, romànica: CaVa. *déu* i Occ. *dieu* < Occ. ant. *d[ɛ]u*. En el cas de V6., el resultat considerat «catalanvalencià» és l'estadi previ de l'«occità»: *b[ɔ]u* > *buòu*. Les formes originals s'haurien compartit fins al segle XIII.
- No hi ha presència en catalanvalencià del reflex «occità». No obstant, en el cas de V5., Occ. dia. *diu* < *dieu* també en part del capcinés, i els parlars de Tarerac i Vingrau; i, en el cas de V6., Occ. dia. [jɔ] també en Vingrau: *b[jɔ]u*.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanvalencià»: en occità general en part dels mots elegibles, tant en el cas de V5. (*greu*, *breu*, *leu* i, en alguns dialectes, *neu*, *meu*, *teu*, *seu*) com en el cas de V6. (*nòu*, *nòu* '9', *plòu*, *mòu* i, en part de l'occità, *jòc*, *fòc*, *lòc*).
- La isoglossa discorre per tota la frontera. No obstant, en el cas de V5. manca en part del capcinés i en els parlars de Tarerac i Vingrau *diu* < *dieu*; i, en el cas de V6., manquen en Vingrau els candidats amb semiconsonant següent, com *b[jɔ]u*.

x.5. s[ə]guir ~ seguir (V7a.) i [ə]mic ~ amic (V7b.)

Exemples:

- GĚNĚRE(M) > Len., CaVa. occid. *gendr*[e] > CaVa. ori., Gas. dia. *gendr*[ə]
- Lat. vul. *[']FETICU(M) (Lat FICĀTUM) > Len., CaVa. occid. *fetg*[e] > CaVa. ori. *fetg*[ə], Gas. dia. *hitg*[ə]
- Lat. vul. *SĚQUĪRE > Len., CaVa. occid. *s*[e]*guir* > Cat. ori., Gas. dia. *s*[ə]*guir*

La /e/ àtona (V7a.), així com la /a/ àtona (V7ab.), centralitza a [ə] en catalanovel·lencià, però solament en la part oriental. La resultant confusió de fonemes s'havia completat en posició pretònica cap al segle XI i en posició posttònica ho feu en el segle XIV (Recasens 2017: 86, que es basa en Coromines per a la primera data). En catalanovel·lencià occidental, /e/ conserva el timbre original [e] (i la distinció amb /a/), pronunciació que continua en gran part de la resta de l'occitanoromanc.

A més, la centralització de /e/ àtona en [ə] es retroba en parlars occidentals del gascó⁶⁸⁷ i en una llarga franja septentrional de l'occitanoromanc⁶⁸⁸, zones on l'evolució «est probablement récent» (Ronjat 1930: 87-88). Per la seua banda, la centralització de /a/ àtona en [ə] es dona, en posició posttònica, en el gascó occidental⁶⁸⁹, on és «assez ancien» (Ronjat 1930: 212), i en alguns parlars septentrionals i orientals de l'occitanoromanc, on seria recent⁶⁹⁰. La centralització es dona també en francès i altres varietats romàniques.

Resultats de les oposicions V7a. s[ə]guir ~ seguir i V7b. [ə]mic ~ amic

- El reflex considerat «catalanovel·lencià» s'originà a partir de l'«occità»: V7a. *s*[ə]*guir* < *seguir* i V7b. *[ə]mic* < *amic*. La forma original s'hauria compartit fins als segles XI en posició pretònica i fins al segle XIV en posició posttònica.
- Sí que hi ha presència en catalanovel·lencià del reflex «occità»: en catalanovel·lencià occidental.

⁶⁸⁷ Segons Ronjat, en gascó occidental, el reflex [ə] de *e* «est beaucoup plus étendu» en posició posttònica que pretònica (1930: 286).

⁶⁸⁸ En esta franja, en posició pretònica, [ə] solament en síl·laba oberta (Ronjat 1930: 88).

⁶⁸⁹ Sumien, caracteritzant el *gascó occidental*, indica neutralització de «-a e -e finalas en [ə]» (2009: 18).

⁶⁹⁰ Segons Ronjat, en occità «a dans une syllabe prétonique quelconque reste a», exceptuant el «passage dialectal [...] à un autre timbre»; i l'autor solament explicita, en els exemples, la variant [ə] (que ell transcriu <O>, segons el seu ús): ARMĀTŪRA(M) > Occ. gen. *armadura*, alt llemosí *arm*[ə]*dura*, roergàs [ə]*rm*[ə]*dura*. En canvi, «a posttonique final passe à d'autres timbres dans la plupart de nos parlers» (1930: 286). V. apt. x.6. per als reflexos de *a* posttònica distints de [ə].

- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en el cas de V7a. en parlars occidentals del gascó i, depenent de la posició, en una llarga franja septentrional de l'occitanoromanç; en el cas de V7b. (però solament en posició postònica), en gascó occidental i en alguns parlars occitans septentrionals i orientals.
- La isoglossa discorre per una part de la frontera: el tram del català septentrional.

X.6. *arma* ~ *arm*[ɔ] (V8.)

Exemples:

- PŌMA > CaVa. occid. gen., Aran. *poma* > Len., Gas. ori., Val. dia. *pom*[ɔ], CaVa. ori., Gas. occid. *pom*[ə]
- Àrab TÁSSA > CaVa. occid. gen., Aran. *tassa* > Len., Gas. ori., Val. dia. *tass*[ɔ], CaVa. ori., Gas. occid. *tass*[ə]
- TĚRRA(M) > CaVa. occid. gen., Aran. *tèrra* > Len., Gas. ori., Val. dia. *tèrr*[ɔ], CaVa. ori., Gas. occid. *tèrr*[ə]

La /a/ final es tanca a [ɔ] o [o] en gran part de l'occità⁶⁹¹. No obstant, la vocal conserva el timbre original en distints parlars, entre ells el llenguadocià donasanenc (Deledar i Poujade 2001: 29) i dos zones pirinenques del gascó, incloent l'aranés general⁶⁹², a través del qual esta pronunciació continua en gran part del catalanovalencià occidental. El catalanovalencià oriental tanca a [ə] (cf. V7), però este resultat es retroba en la mitat occidental del gascó i en el Creixent (Ordaz 2018: 50).

A més, un resultat semblant a [ɔ] presenten també alguns parlars valencians: *tass*[ɔ], *don*[ɔ], *terr*[ɔ]⁶⁹³ (Beltran i Segura-Llopes 2017: 158).

Finalment, cal tindre en compte que també la /a/ àtona pretònica (en *amic* o *agradar*, per exemple) es pronuncia [ɔ] en una ampla zona septentrional de

⁶⁹¹ En el llenguadocià foixenc general, la vocal presenta un timbre mitjà entre [ɔ] i [o]: [ɔ] (Deledar i Poujade 2001: 17).

⁶⁹² En Naut Aran la realització «pòt èster mès o mens labializada e velarizada», segons Carrera. La pronunciació original -a es conserva també en niçard i en montpellerenc (2007: 34).

⁶⁹³ En estos parlars, el canvi no depèn de la vocal tònica (no es tracta, per tant, de l'harmonia vocàlica típica del valencià meridional).

l'occitanoromanç (Ronjat 1930: 286, 290)⁶⁹⁴ i que esta zona està allunyada del catalanovalencià.

Resultats de l'oposició V8. *arma* ~ *arm[ɔ]*

- El reflex considerat «catalanovalencià» és l'estadi previ de l'«occità»: *arma* > *arm[ɔ]*.
- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»: en alguns parlars valencians.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en parts del gascó (incloent l'aranès general), el llenguadocià donasanenc i altres parlars occitans (no fronterers amb el catalanovalencià ni propers).
- La isoglossa (CaVa. *arm[a]* ~ Occ. *arm[ɔ]* / *-[ɔ]* / *-[o]*) discorre per una part de la frontera: el tram del catalanovalencià occidental exceptuant part del tram aranès⁶⁹⁵.

x.7. *parl[e]s* ~ *parl[a]s* (V9.)

Exemples:

- CANTAS > Len., Gas. gen., Rib. *cantas* > CaVa. gen., Aran. *cantes*
- CANTAT > Len., Gas. gen., CaVa. gen. *canta* > CaVa. occid. gen., Aran. *cante*
- CANTANT > Len., Gas., Rib. *cantan* > CaVa. gen., Aran. *canten*
- CANTATAS > Len., Gas., Rib. *cantadas* > CaVa. gen., Aran. *cantades*

La vocal posttònica dels acabaments verbals -AS, -AT, -ANT (2a, 3a i 6a persones) i de l'acabament nominal -AS (en femenins plurals) ascendix a *e* en catalanovalencià general⁶⁹⁶ (-AT solament en catalanovalencià occidental general⁶⁹⁷); però també en altres parlars occitanoromànics (Rasico 1993: 15), concretament en el gascó de la contigua Vall d'Aran (Carrera 2007: 34) fins a l'alt Comenge i l'alta Bigorra (Lamuela 2010-2011: 32);

---

⁶⁹⁴ De fet, Ronjat indica *o*, sense explicitar el grau d'obertura. Però Rafèu Sichel ens concreta (en comunicació privada) que es tracta de [ɔ]. Este lingüiste també ens confirma que el fenomen es dona en els exemples, que Ronjat no inclou.

⁶⁹⁵ S'exceptua també una part del tram andorrà, que confronta amb localitats donasanenques (Merens i L'Espitalet) on es conserva *-[a]* (Deledar i Poujade 2001: 17).

⁶⁹⁶ Pronunciat [ɔ] en catalanovalencià oriental.

⁶⁹⁷ Segons Recasens (2017: 50), en el valencià medieval les dos formes estaven presents, però després prevalgué en la major part del valencià la pronúncia tradicional, «d'influència aragonesa».

també en el llenguadocià donasanenc (exceptuant -AT > -[a]) (Deledar i Poujade 2001: 29). El fenomen també es dona en asturleonés.

En la resta de l'occità, -AS, -AT, -ANT esdevenen [-as, -a, -an] o [-ɔs, -ɔ, -ɔn]⁶⁹⁸ (Sumien 2009: 19). A més, el timbre original [a] es conserva en ribagorçà (sobretot l'occidental en el cas dels plurals nominals) i, depenent de l'acabament, en altres parlars catalanovalencians; en el cas del reflex de -AT, continua en Tortosa i en valencià central i meridional (Recasens 2017: 50).

Resultats de l'oposició V9. *parl[e]s ~ parl[a]s*

- El reflex considerat «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità»: *parl[e]s* < *parl[a]s*.
- Sí que hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»: en ribagorçà i, fonològicament, en tot el catalanovalencià.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: aranés i altres parlars occitans.
- La isoglossa (CaVa. *parl[e]s* ~ Occ. *parl[a]s*) no discorre per la frontera, ja que l'aranés presenta [e] (no [a]), el coseranes i el foixenc presenten [o] / [ɔ] (no [a]), el donasanenc presenta [e] (no [a]) i el català septentrional presenta [ə] (no [e]). S'exceptua solament el reflex de -AT: en este cas, la isoglossa discorre pel tram on coincidix el parlar d'Andorra (*ell parl[e]*, Sistac 2016: 47) amb el donasanenc (*parl[a]*).

x.8. *tu ~ t[y]* (V10.)

Exemples:

- TŪ > CaVa. *tu* > Len. *t[y]*, Capc., Len. dia. *t[ø]*
- MŪTU(M) > CaVa. *mut* > Len. *m[y]t*, Capc., Len. dia. *m[ø]t*
- FŪMU(M) > CaVa. *fum* > Len. *f[y]m*, Capc., Len. dia. *f[ø]m*

⁶⁹⁸ En el gascó coseranes general, la pronunciació és [o]: *cant[o]s*, *cant[o]*, *cant[o]n*, *cantad[o]s* (Ensergueix 2012: 23, 58). En el llenguadocià foixenc, la pronunciació és [o] (Sicre 1907-1908: 276, 350) o, més bé, [ɔ] (Deledar i Poujade 2001: 16-17).

La U **llarga** llatina conserva el seu timbre en catalanovalencià general (com en iberoromanç generalment). En la resta de l'occitanoromanç actual, la vocal s'ha avançat i arrodonit, generalment en [y] (com en francès). Per a Sánchez Miret (2001: 423), esta evolució sembla més antiga en francès que en occità i altres romanços (francoprovençal, les varietats nord-italianes i part del retoromanç). El seu origen i datació no és unànime entre els autors. No obstant, sembla que la lírica trobadoresca es cantava encara amb [u] (Cremonesi 1967: 38-39, Lafont 2004: 26-27).⁶⁹⁹

De fet, Alhèras (1996) reporta casos aïllats de conservació en punts del gascó pirinenc actual: els participis *a[u]t*, *ca[u]t*, *se[u]t* (en compte de *av[y]t*, *cad[y]t*, *sed[y]t*) de la localitat de Gavarnia i la pronunciació [wo] de l'article *uá* < UNA en part del Coserans⁷⁰⁰. L'autor considera que eixes formes així com la «multiplicació de les [...] ocurrències» de [y] en les varietats gascones costaneres (Landes, Gironda) –es deu referir a hipercorreccions– serien indicis que «Gascunya fou molt de temps un reducte arcaïtzant on la palatalització no s'havia efectuat».

Per una altra banda, en capcinés tota U llarga llatina es pronuncia com una *e* labialitzada (Veny i Massanell 2015: 182), d'acord amb els parlars llenguadocians més limítrofs (Ronjat 1930: 129) així com «points» del gascó i la «Provence maritime» (Lafont 2004: 27). Gómez (2016: 32) explica que esta evolució és el resultat d'un avançament i un abaixament de la [u] del llatí vulgar, i transcriu el nou so amb [ø], puntualitzant que el seu grau d'obertura és intermedi entre [ø] i [œ] franceses (o, el que és el mateix, entre [e] i [ɛ]); és a dir, es tracta de [ø].

A més, la semiconsonant [ɥ] (corresponent a la vocal [y] com [w] correspon a [u]) és desconeguda tant en catalanovalencià com en gascó i en llenguadocià meridional

⁶⁹⁹ La datació antiga de [y] i la seua explicació pel substrat, postulades tradicionalment tant per a l'occità com per al francès i altres romanços veïns, no explica, segons nota Lafont (2004: 26-27), per què la consonant [k] precedent no palatalitzà en mots com CŪPA(M) > Occ. *cuba*, Fra. *cuve*. Cremonesi (1967: 38-39) recull altres arguments a favor de la pronúncia [u] en la llengua medieval: els tractats de l'època (*Leys d'amors* i gramàtiques) no fan referència a distintes pronúncies de la lletra *u*; la variació que es documenta en paraules com *morir/murir*, *com/cum*, *ponher/punher* només s'explica si <u> valia [u]; i actualment hi ha dialectes amb diftongs que encara es pronuncien amb [w] i no [ɥ], com vorem. Lafont (2004: 27) encara destaca el fet que actualment, com vorem també, certes zones de l'occitanoromanç meridional presenten [ø] (Lafont indica [ø]) en compte de [y] o [u]. Considera que la palatalització de *u* tingué lloc, «d'abord dans des environnements phoniques favorables, au cours d'une longue évolution qui n'a dû être achevée qu'au XIIIe siècle».

⁷⁰⁰ Segons Ensergueix (2012: 33), en el Coserans l'article indefinit és generalment *uá* pronunciat [jɔ], però també hi ha localment *ua* ['ja] ['yo] ['yjo] i *uá* [wo] [ewo].

(Sumien 2009: 26): *Gas.* [w]ei, *Val* h[w]i⁷⁰¹ ~ *Len. no meridional* [ɥ]ei. Este és un dels trets del grup aquitanopirinenc (Bèc 2002 [1972]: 354).

Resultats de l'oposició V10. *tu* ~ *t[y]*

- El reflex considerat «catalanovalencià» és l'estadi previ de l'«occità»: *tu* > *t[y]*. La forma original s'hauria compartit fins a l'Edat Mitjana.
- No hi ha presència en catalanovalencià del reflex «occità»; però la variant occitana [ø] es dona també en capcinés.
- Sí que hi ha presència en occità del reflex «catalanovalencià»: en casos puntuals (*Gas. dia.* *a[u]t*, *ca[u]t*, *se[u]t* 'hagut, caigut, sigut').
- La isoglossa discorre per quasi tota la frontera: manca el capcinés, que presenta [ø].

---

⁷⁰¹ *Hui* provindria d'un antic [wuj], resultat de la diftongació de [ɔ] davant de iod (v. nota 192 de Martí Mestre en Moll 2006: 151).

Capítol XI

RESULTATS

L'anàlisi detallada de vint dels fenòmens consonàntics i vocàlics (caps. X i IX) que solen adduir-se en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovel·lencia enfront de l'occità ens ha permès arribar a múltiples resultats. A continuació els reunim organitzats en quatre grups, segons que facen referència a la relació evolutiva entre les formes contraposades en els llistats, a la presència en catalanovel·lencia del reflex considerat «occità», a la presència en occità del reflex considerat «catalanovel·lencia» o a la coincidència entre el recorregut de les isoglosses i la frontera convencional de les llengües.⁷⁰²

XI.1. Relació evolutiva

- En una quarta part dels fenòmens (4,5/20), el reflex considerat «catalanovel·lencia» i el reflex considerat «occità» en els llistats d'oposicions no provenen evolutivament l'un de l'altre; s'originen a partir d'un altre resultat romànic o de la forma llatina:
  - En 2 fenòmens, són evolucions paral·leles (independents) des del llatí vulgar: C8. *Lat vul CANNA* > *canya* ~ *cana*, C9a. *ĪLLA(M)* > *ella* ~ *ela* i C9b. *VALLE(M)* > *vall* ~ *val*. Ara bé, en el cas de C9a. i C9b., l'evolució gascona també és independent (C9a. *era*, C9b. *vath*) o bé compartí una fase comuna amb el «catalanovel·lencia». I en el cas de C9b., el reflex

---

⁷⁰² Com ja s'ha indicat anteriorment, sempre que parlem del reflex considerat «catalanovel·lencia» o del reflex considerat «occità» ens referim a la consideració que en fan els llistats d'oposicions que, per a caracteritzar el catalanovel·lencia enfront de l'occità, addueixen els autors presentats al principi de l'apartat VIII.4.

- «catalanovalencià» és l'estadi previ de l'«occità» en almenys el llenguadocià oriental: *bè[ʎ] > bèl* (vs. *Len. ori. sal > sau*).
- En 2,5 fenòmens, els reflexos compartixen part de l'evolució: C3b. *pei[ʃ]* ~ *peis* (< -[ʃ]- < -SC-), V4. *ull* i *uèlh* < *Len. uòlh* (però les formes del capcinés, Tarerac i Vingrau podrien provindre de *uè*), V5. *déu* i *dieu* < *d[ɛ]u*.
  - En tres quartes parts dels fenòmens (15,5/20), el reflex «catalanovalencià» o el reflex «occità» prové evolutivament de l'altre:
    - El reflex «catalanovalencià» és l'estadi previ de l'«occità» en 5 fenòmens: C1a. *quant* > *[k]ant* i C1b. *guardar* > *gardar*, C2a. *vint* > *[b]int* i C2b. *cantava* > *canta[β]a*, V6. *b[ɔ]u* > *buòu*, V8. *arm[a]* > *arm[ɔ]*, V10. *tu* > *t[y]*.
    - El reflex «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità» en 10,5/20 fenòmens: C3a. *cai[ʃ]a* < *caissa*, C4a. *[ʒ]utge* < *[dʒ]utge* i C4b. *enve[ʒ]a* < *enve[dʒ]a*, C5. *coma* < *comba*, C6. *bena* < *benda*, C7. *pa[ ]* < *pan*, C10. *llaç* < *laç*, V1a. *p[ɔ]c* < *pauc* i V1b. *posar* < *pausar*, V2. *finiré* < *finirai*, V3. *mig* < *mièg* (però *CaVa cadira* i *Len. cadièra* < *Len. cadièira*), V7a. *s[ə]guir* < *seguir* i V7b. *[ə]mic* < *amic*, V9. *parl[e]s* < *parl[a]s*.

XI.2. Presència en catalanovalencià

- El reflex considerat «occità» en els llistats no es dona també en catalanovalencià en quasi la mitat dels fenòmens (9/20). Ara bé, una variant occitana està present en parlars catalanovalencians fronterers en 5 d'estos fenòmens.
  - C5. *coma* ~ *comba* i C6. *bena* ~ *benda* (les excepcions, com *ant. cambiar* i els gerundis, estarien motivades), C9a. *ella* ~ *ela* i C9b. *vall* ~ *val* (el reflex «occità» és propi també del francès, entre altres romanços), C10. *llaç* ~ *laç* (les excepcions –en articles i pronom– provenen de (L)L-; el reflex «occità» és propi també del francès, entre altres romanços), V3. *mig* ~ *mièg* (però *Occ. dia. [ie]* també en Vingrau: *cadiera*), V4. *ull* ~ *uèlh* (però *Occ. dia. [e]* també en Tarerac i Vingrau: *(a)vei*, *llenc*, *Tarerac neit*), V5. *déu* ~ *dieu* (però *Occ. dia. diu* < *dieu* també

en part del capcinés, Tarerac i Vingrau), V6. *bou* ~ *buòu* (però Occ. dia. [jɔ] també en Vingrau: *b[jɔ]u*), V10. *tu* ~ *t[y]* (però Occ. dia. [ø] també en capcinés).⁷⁰³

- El reflex considerat «occità» en els llistats sí que es dona també en catalanovalencià en més de la mitat dels fenòmens (11/20). La seua presència és variable. Es dona en:
  - Parlars subcomarcals en 1 fenomen (de manera generalitzada): V8. *arma* ~ *arm[ɔ]* (+ alguns parlars valencians).
  - Subdialectes en 1 fenomen (de manera generalitzada): C3a. *cai[ʃ]a* ~ *caissa* i C3b. *pei[ʃ]* ~ *peis* (+ català occidental meridional i valencià septentrional, que no obstant haurien arribat al resultat «occità» a través d'una evolució diferent).
  - Dialectes en 2,5 fenòmens:
    - En part dels mots elegibles: V1a. i V1b. *p[ɔ]c*, *posar* ~ *pauç*, *pausar* (+ alguns candidats en català septentrional i en altres parlars del nord; en Tarerac i Vingrau de manera generalitzada).
    - De manera generalitzada: C2a. *vint* ~ *[b]int* i C2b. *cantava* ~ *canta[β]a* (+ dialectes català occidental, oriental –exceptuant part del tarragoní– i septentrional i creixentment en valencià –en valencià central ja de manera general–), C4b. *enve[ʒ]a* ~ *enve[ɖʒ]a* (en posició intervocàlica: + valencià general i alguerès).
  - Blocs dialectals en 1,5 fenòmens:
    - En part dels mots elegibles: C4a. *[ʒ]utge* ~ *[ɖʒ]utge* (en posició inicial i postconsonàntica: + catalanovalencià occidental general, però de manera generalitzada en valencià general; de manera generalitzada en alguerès també),
    - De manera generalitzada: V7a. *s[ɔ]guir* ~ *seguir* (+ catalanovalencià occidental) i V7b. *[ɔ]mic* ~ *amic* (+ catalanovalencià occidental).

⁷⁰³ Cal advertir que, segons Balaguer (2017: 102), els parlars de Vingrau (i Perilhós) i Tarerac eren originàriament llenguadocians i han experimentat, com també els del Capcir, un «anivellament a favor de solucions més meridionals».

- Catalanovalencià general en 5 fenòmens:
  - En candidats puntuals: C1a. *quant* ~ [k]ant i C1b. *guardar* ~ *gardar* (ex. *cascar*, *car*, *gastar*, *gaire*; en part dels mots elegibles en –sobretot– els dialectes català septentrional i català oriental), C7. *pa*[ ] ~ *pan* (*ben*, *bon*; també es conserva en molts altres mots fonològicament: *mà*/n/ → *manota*; i, amb motivació morfològica, en molts candidats: ex. *mans*; a més, en ribagorçà occidental es pronuncia la nasal en singular: ex. *man*), C8. *canya* ~ *cana* (ex. *afanar*, *cabana*; altres candidats especialment en ribagorçà i pallarés),
  - En part dels mots elegibles: V2. *finiré* ~ *finirai* (ex. *mai*, *guaitar*, *caire*, *caixa*; alguns candidats més en capcinés, Tarerac i Vingrau).
  - De manera generalitzada: V9. *parl[e]s* ~ *parl[a]s* (+ fonològicament, tot el CaVa.; fonèticament, el ribagorçà).

Per tant, la presència del reflex considerat «occità» en catalanovalencià es limita a varietats frontereres o a mots elegibles puntuals en parlars en solament un d'estos fenòmens (V1a. i V1b.).

XI.3. Presència en occità

- El reflex considerat «catalanovalencià» en els llistats no es dona també en occità en quasi cap fenomen (1/20): C8. *canya* ~ *cana*. Esta evolució «catalanovalenciana» no és privativa (també es dona en aragonés i castellà).
- El reflex considerat «catalanovalencià» en els llistats sí que es dona també en occità en quasi tots els fenòmens (19/20). La seua presència és variable. Es dona en:
  - Parlars en 9 fenòmens:
    - Em casos puntuals: V3. *mig* (+ Gas. dia. *m[i]g*) ~ *mièg*, V4. *ull* (+ Gas., Lem. *l[u]nh*, Len. *v[u]id*) ~ *uèlh*, V10. *tu* (+ Gas. dia. *a[u]t*, *ca[u]t*, *se[u]t* 'hagut, caigut, sigut') ~ *t[y]*.
    - De manera generalitzada: C9a. *ella* ~ *ela* i C9b. *vall* ~ *val* (parlars llenguadocians veïns, si bé en part dels mots elegibles

des del donasanenc de la Fenolleda fins a la costa; en el cas de C9b., antigament també almenys en llenguadocià oriental i alguns parlars alvernèsos, on LL no ha confluït amb L en posició final), C10. *llaç* ~ *laç* (+ parlar foixenc del sud i donasanenc), V1a. i V1b. *p[ɔ]c*, *posar* (+ alguns parlars nord-occitans; i, en part dels candidats, parlars gascons: ex. Aran. *pòc*, *posar*) ~ *pauç*, *pausar*, V2. *finir[e]* (+ varietats nord-occitanes) ~ *finirai*, V8. *arm[a]* (+ parts del gascó incloent l'aranès general, el llenguadocià donasanenc i altres parlars occitans) ~ *arm[ɔ]*, V9. *parl[e]s* (+ aranès i altres parlars occitans) ~ *parl[a]s*.

- Subdialectes en 1 fenomen (de manera generalitzada): V7a. *s[ə]guir* (+ gascó occidental i, depenent de la posició, en una llarga franja septentrional de l'occitanoromanç) ~ *seguir* i V7b. *[ə]mic* (+ –posició postònica solament– en gascó occidental i en alguns parlars occitans septentrionals i orientals) ~ *amic*.
- Dialectes en 7 fenòmens:
  - En part dels mots elegibles: C1a. *quant* ~ **[k]***ant* i C1b. *guardar* ~ *gardar* (+ la major part del gascó, ex. *quant*, *guardar* –en aranès de manera generalitzada, ex. *quaresma*, *aigua*– i els parlars llenguadocians fronterers de l'Aude), C5. *coma* ~ *comba* (+ gascó –actualment en part dels candidats– i el parlar llenguadocià foixenc), C6. *bena* ~ *benda* (+ gascó –actualment en part dels mots elegibles–);
  - De manera generalitzada: C2a. *vint* ~ **[b]***int* i C2b. *cantava* ~ *canta[b]a* (+ principalment en els dialectes del nord –llemosí, alvernès i vivaroalpí– i en provençal), C3a. *cai[j]a* ~ *caïssa* i C3b. *pei[j]* ~ *peis* (+ dialecte gascó i subdialecte llenguadocià meridional), C4a. **[ʒ]***utge* ~ **[dʒ]***utge* i C4b. *enve[ʒ]a* ~ *enve[dʒ]a* (+ gascó i el subdialecte llenguadocià meridional), C7. *pa[ ]* ~ *pan* (+ llenguadocià i llemosí; també el subdialecte nord-alvernès i alguns parlars vivaroalpins i gascons –incloent el coseranès i, en part, l'aranès–).
- Occità general en 2 fenomen (en part dels mots elegibles): V5. *déu* (+ occità general *greu*, *breu*, *leu* i, en alguns dialectes, *neu*, *meu*, *teu*, *seu*)

~ *dieu*, V6. *b[ɔ̃]u* (+ occità: *nòu*, *nòu* ‘9’, *plòu*, *mòu* i, en part de l’occità, *jòc*, *fòc*, *lòc*) ~ *buòu*.

Per tant, la presència del reflex considerat «catalanovalecià» en occità es limita a varietats frontereres o a mots elegibles puntuals en parlars en solament un quart dels fenòmens (C9a. i C9b., C10, V3., V4., V10.).

XI.4. Isoglossa vs. frontera

Quant a la relació de la isoglossa amb la frontera que, convencionalment, separa les dos llengües, es constata que:

- La isoglossa discorre per tota la frontera en 2/20 fenòmens. Ara bé, és permeable (afecta part dels mots elegibles⁷⁰⁴) en un tram: V5. *déu* ~ *dieu* (en part del capcinés, en Tarerac i Vingrau manca *diu* < *dieu*), V6. *bou* ~ *buòu* (manca Vingrau davant de [w], com en *b[ɔ̃]u*).
- La isoglossa discorre per quasi tota la frontera en 5/20 fenòmens:
  - La isoglossa fronterera és impermeable en 2 fenòmens: V4. *ull* ~ *uèlh* (manca Tarerac i Vingrau: [e]), V10. *tu* ~ *t[y]* (manca el capcinés: [ø]).
  - La isoglossa fronterera o part d’ella és permeable (afecta part dels mots elegibles) en 3 fenòmens: V1a. *p[ɔ̃]c* ~ *pauc* i V1b. *posar* ~ *pausar* (manquen els trams de Tarerac i Vingrau; la isoglossa fronterera és permeable en algunes paraules elegibles: ex. Cat. sep. *llaure*), V2. *fet* ~ *fait* (manca el tram pallarés, on el resultat general és [ɛ(j)], conegut en els parlars veïns gascons/llenguadocians; en la isoglossa fronterera manquen candidats, especialment en capcinés –ex. *lle(i)t*– i els parlars de Tarerac i Vingrau –ex. *llait*–), V3. *mig* ~ *mièg* (manca Vingrau amb [je]; en la isoglossa fronterera del tram capcinés manca almenys *viell*).
- La isoglossa discorre per una gran part de la frontera en 3/20 fenòmens:
  - La isoglossa fronterera és impermeable en 2 fenòmens: C6. *bena* ~ *benda* (manca el tram gascó, si bé actualment en part dels mots elegibles, especialment el tram coseranés: ex. Aran. *manar* però *segonda*), C8. *canya*

⁷⁰⁴ És a dir, no hi ha isoglossa fronterera en altres mots elegibles.

- ~ *cana* (manca el tram ribagorçà i pallarés, si bé actualment en part dels candidats: ex. *cabana* però *enganyar*);
- La isoglossa fronterera és en part permeable en 1 fenomen: C1a. *quant* ~ [k]ant i C1b. *guardar* ~ *gardar* (manca el tram gascó, si bé actualment en part de les paraules elegibles, especialment el tram coseranés: ex. Coseranés (g)uardar però aiga; seria permeable el tram de l'Aude).
  - La isoglossa discorre per una part (un tram o dos) de la frontera en 6/20 fenòmens:
    - La isoglossa fronterera és impermeable en 4 fenòmens. La isoglossa discorre pel(s) tram(s) de frontera:
      - Gascó: C10. *llaç* ~ *laç* (gascó i tram llenguadocià narbonés);
      - Catalanovalencià occidental: V8. *arm[a]* ~ *arm[ɔ]* (exceptuant part del tram aranés; pel tram on es toquen el català septentrional i el llenguadocià donasanenc discorre l'oposició *arm[ə]* ~ *arm[a]* i pel tram narbonés l'oposició *arm[ə]* ~ *arm[ɔ]*).
      - Donasanenc i narbonés: C5. *coma* ~ *comba* (actualment també hi ha isoglossa fronterera per la resta de la frontera en part dels mots elegibles, especialment el tram no aranés –coseranés i foixenc: ex. *cama* però coseranés *tamborou* / foixenc *tombarèl*⁷⁰⁵–);
      - Català septentrional: V7a. *s[ə]guir* ~ *seguir* i V7b. *[ə]mic* ~ *amic*.
    - La isoglossa fronterera és permeable (afecta part dels mots elegibles) en 2 fenòmens. La isoglossa discorre pel(s) tram(s) de frontera:
      - Aranés (mig tram occidental, aproximadament): C7. *pa[ ]* ~ *pan* (solament després de vocal tònica);
      - Donasanenc de la Fenolleda i narbonés: C9a. *ella* ~ *ela* i C9b. *vall* ~ *val* (però pel tram gascó discorre una altra isoglossa: CaVa. *ella*, *vall* ~ Gas. *era*, *vath*).
  - La isoglossa no discorre per la frontera en 4/20 fenòmens: C2a. *vint* ~ [b]int i C2b. *cantava* ~ *canta[β]a* (però per mig tram aranés discorre una altra oposició, entre vocals: Cat. occid. *canta[β]a* ~ Aran. gen. *canta[w]a*), C3a. *cai[j]a* ~ *caissa* i C3b. *pei[j]* ~ *peis*, C4a. [ʒ]utge ~ [dʒ]utge (en posició inicial i postconsonàntica; però pel tram del català occidental discorreria una altra isoglossa –la inversa– en part de les paraules elegibles: Rib., Pal. [dʒ]ent ~ Occ. sud [ʒ]ent) i C4b. *enve[ʒ]a* ~ *enve[dʒ]a*

⁷⁰⁵ ALF, mapa 1723 *tombereau* 'carreta'. És un derivat de *tomber*.

(en posició intervocàlica; però pels trams ribagorçà i pallarés discorre una altra isoglossa: Rib., Pal. *enve[j]a* ~ Occ. sud *enve[ɟ]a*), V9. *parl[e]s* ~ *parl[a]s* (exceptuant el reflex de -AT en el tram on coincidix el parlar d'Andorra amb el donasanenc: *ell parl[e] ~ parl[a]*).

XI.5. Síntesi dels resultats

- En tres quartes parts dels fenòmens (15,5 de 20)⁷⁰⁶, el reflex considerat «catalanovalencià» en els llistats d'oposicions (v. apt. VIII.4.) prové evolutivament del reflex considerat «occità», o a la inversa (el resultat considerat «occità» prové del «catalanovalencià»). Quan no, en alguns casos els dos reflexos són evolucions paral·leles (independents) des del llatí vulgar o protoromanç (2/20 fenòmens)⁷⁰⁷ però en altres casos els dos resultats compartixen part de l'evolució (2,5/20 fenòmens)⁷⁰⁸.
- Actualment, el reflex considerat «occità» es dona també en catalanovalencià (en més o menys mots elegibles⁷⁰⁹) en la mitat dels fenòmens (11/20); en quasi tots ells, sense limitar-se a varietats frontereres o a paraules candidates puntuals en parlars (10/20).⁷¹⁰ En un quart dels fenòmens (5/20), el resultat «occità» es dona fins i tot en catalanovalencià general.⁷¹¹
- Actualment, el reflex considerat «catalanovalencià» es dona també en occità (en més o menys mots elegibles) en quasi tots els fenòmens (19/20); en tres quartes parts no es limita a varietats frontereres o paraules candidates puntuals en parlars

⁷⁰⁶ El reflex considerat «catalanovalencià» en els llistats d'oposicions és l'estadi previ de l'«occità» en C1a. (*quant* > [k]ant) i C1b. (*guardar* > *gardar*), C2a. (*vint* > [b]int) i C2b. (*cantava* > *canta*[β]a), V6. (*b[ɔ]u* > *buòu*), V8. (*arma* > *arm*[ɔ]), V10. (*tu* > *t*[y]). El reflex «catalanovalencià» s'originà a partir de l'«occità» en C3a. (*cai*[j]a < *caissa*), C4a. ([ɟ]utge < [dɟ]utge) i C4b. (*enve*[ɟ]a < *enve*[dɟ]a), C5. (*coma* < *comba*), C6. (*bena* < *benda*), C7. (*pa*[ ] < *pan*), C10. (*llaç* < *laç*), V1a. (*p[ɔ]c* < *pauc*) i V1b. (*posar* < *pausar*), V2. (*finiré* < *finirai*), V3. (*mig* < *mièg*), V7a. (*s[ə]guir* < *seguir*) i V7b. ([ə]mic < *amic*), V9. (*parl*[e]s < *parl*[a]s).

⁷⁰⁷ C8. (*canya* ~ *cana*), C9a. (*ella* ~ *ela*) i C9b. (*vall* ~ *val*).

⁷⁰⁸ C3b. (*pei*[j] ~ *peis*), V4. (*ull* ~ *uèlh*), V5. (*déu* ~ *dieu*).

⁷⁰⁹ V. l'apartat de la terminologia del canvi fonètic (*mots elegibles, reflexos, ocurrencies, distribució i isoglossa fronterera permeable*) en la secció inicial sobre terminologia i convencions emprades.

⁷¹⁰ C1a. (*quant* ~ [k]ant) i C1b. (*guardar* ~ *gardar*), C2a. (*vint* ~ [b]int) i C2b. (*cantava* ~ *canta*[β]a), C3a. (*cai*[j]a ~ *caissa*) i C3b. (*pei*[j] ~ *peis*), C4a. ([ɟ]utge ~ [dɟ]utge) i C4b. (*enve*[ɟ]a ~ *enve*[dɟ]a), C7. (*pa*[ ] ~ *pan*), C8. (*canya* ~ *cana*), V2. (*finiré* ~ *finirai*), V7a. (*s[ə]guir* ~ *seguir*) i V7b. ([ə]mic ~ *amic*), V8. (*arma* ~ *arm*[ɔ]), V9. (*parl*[e]s ~ *parl*[a]s). També en V1a. (*p[ɔ]c* ~ *pauc*) i V1b. (*posar* ~ *pausar*), però en varietats frontereres.

⁷¹¹ C1a. (*quant* ~ [k]ant) i C1b. (*guardar* ~ *gardar*), C7. (*pa*[ ] ~ *pan*), C8. (*canya* ~ *cana*), V2. (*finiré* ~ *finirai*), V9. (*parl*[e]s ~ *parl*[a]s).

(14/20).⁷¹² En 2 fenòmens, el resultat «catalanovalencià» es dona fins i tot en occità general.⁷¹³

- Les isoglosses de la mitat dels fenòmens (10/20) discorre (en més o menys mots elegibles) per tota la frontera (2/20), quasi tota ella (5/20) o gran part (3/20)⁷¹⁴. L'altra mitat de les isoglosses discorre (en més o menys paraules candidates) per part de la frontera però no més de mitja (6/20) o no discorre per ella (4/20)⁷¹⁵; ara bé, en alguns d'estos fenòmens (2/20), hi ha candidats on la isoglossa discorre per un tram més llarg⁷¹⁶.

⁷¹² C1a. (*quant* ~ [k]ant) i C1b. (*guardar* ~ *gardar*), C2a. (*vint* ~ [b]int) i C2b. (*cantava* ~ *canta*[β]a), C3a. (*caï*[f]a ~ *caïssa*) i C3b. (*pei*[f] ~ *peis*), C4a. ([ʒ]utge ~ [dʒ]utge) i C4b. (*enve*[ʒ]a ~ *enve*[dʒ]a), C5. (*coma* ~ *comba*), C6. (*bena* ~ *benda*), C7. (*pa*[ ] ~ *pan*), V1a. (*p*[ɔ]c ~ *pauc*) i V1b. (*posar* ~ *pausar*), V2. (*finiré* ~ *finirai*), V5. (*déu* ~ *dieu*), V6. (*b*[ɔ]u ~ *buòu*), V7a. (*s*[ə]guir ~ *seguir*) i V7b. ([ə]mic ~ *amic*), V8. (*arma* ~ *arm*[ɔ]), V9. (*parl*[e]s ~ *parl*[a]s). També C9a. (*ella* ~ *ela*) i C9b. (*vall* ~ *val*), C10. (*llaç* ~ *laç*), V3. (*mig* ~ *mièg*), V4. (*ull* ~ *uèlh*), V10. (*tu* ~ *t*[y]) però en varietats frontereres o mots elegibles puntuals en parlars.

⁷¹³ V5. (*déu* ~ *dieu*), V6. (*b*[ɔ]u ~ *buòu*).

⁷¹⁴ Discorren per tota la frontera: V5. (*déu* ~ *dieu*) i V6. (*b*[ɔ]u ~ *buòu*). Per quasi tota la frontera: V1a. (*p*[ɔ]c ~ *pauc*) i V1b. (*posar* ~ *pausar*), V2. (*finiré* ~ *finirai*), V3. (*mig* ~ *mièg*), V4. (*ull* ~ *uèlh*), V10. (*tu* ~ *t*[y]). Per gran part: C1a. (*quant* ~ [k]ant) i C1b. (*guardar* ~ *gardar*), C6. (*bena* ~ *benda*), C8. (*canya* ~ *cana*).

⁷¹⁵ Discorren per una part (un tram o dos) de la frontera però no més de mitja: C5. (*coma* ~ *comba*), C7. (*pa*[ ] ~ *pan*), C9a. (*ella* ~ *ela*) i C9b. (*vall* ~ *val*), C10. (*llaç* ~ *laç*), V7a. (*s*[ə]guir ~ *seguir*) i V7b. ([ə]mic ~ *amic*), V8. (*arma* ~ *arm*[ɔ]). No discorren per la frontera: C2a. (*vint* ~ [b]int) i C2b. (*cantava* ~ *canta*[β]a), C3a. (*caï*[f]a ~ *caïssa*) i C3b. (*pei*[f] ~ *peis*), C4a. ([ʒ]utge ~ [dʒ]utge) i C4b. (*enve*[ʒ]a ~ *enve*[dʒ]a), V9. (*parl*[e]s ~ *parl*[a]s).

⁷¹⁶ C5. (*coma* ~ *comba*), V9. (*parl*[e]s ~ *parl*[a]s). A més, en alguns fenòmens hi ha altres isoglosses que discorren per trams de la frontera, en més o menys mots elegibles: C2a. (*vint* ~ [b]int) i C2b. (*cantava* ~ *canta*[β]a), C4a. ([ʒ]utge ~ [dʒ]utge) i C4b. (*enve*[ʒ]a ~ *enve*[dʒ]a), C9a. (*ella* ~ *ela*) i C9b. (*vall* ~ *val*), V8. (*arma* ~ *arm*[ɔ]).

CONCLUSIONS FINALS (en valencià)

XIIa.1. Conclusions finals

En el capítol introductori, hem exposat que la *communis opinio* sembla haver resolt el debat sobre l'estatus del catalanovalencià enfront de l'occità amb la idea que aquella varietat és una llengua independent però *bessona* d'esta; i sembla haver resolt el debat sobre la subagrupació del catalanovalencià amb la idea que és una *llengua pont* entre el gal·loromanc i l'iberoromanc. A continuació, hem constatat que, de fet, les idees de *llengua bessona* i de *llengua pont* no semblen compatibles entre si; i que calia revisar les dos qüestions conjuntament.

La investigació realitzada ens permet arribar a les següents conclusions finals sobre el romanç i la posició del catalanovalencià dins d'ell:

- Els geolectes locals romànics formen un contínuum, però este no és progressiu. En ell s'identifiquen geolectes (o geotips) supralocals: zones més homogènies delimitades per una frontera, que pot ser una àrea de transició més o menys ampla. Hi ha múltiples nivells geolectals⁷¹⁷, però no una taxonomia de geolectes. Per una altra banda, la relació d'un geolecte amb els veïns –i, per tant, la seua agrupació– pot variar amb el temps.
- El terme *diasistema* és usat en la bibliografia lingüística amb dos accepcions, principalment. La primera o més general (i també l'original) és 'conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants'. En una accepció segona o específica (però habitual), el terme és un sinònim de *geolecte*, de qualsevol nivell, que subratlla la diversitat dels lectes –geogràfics, socials o d'altre tipus– que el

---

⁷¹⁷ Per això, preferim usar un derivat de *lecte*. Mentre *varietat lingüística* o *dialecte* subratllen l'alteritat del lecte en relació als altres lectes que constitueixen amb ell un lecte de nivell superior –o, eventualment, l'alteritat en relació a un altre lecte (del mateix nivell) considerat com a no marcat, com l'estàndard–, el terme *lecte* no presenta eixa connotació.

constituïxen i/o subratlla les semblances que interrelacionen estos lectes. La segona accepció és la pertinent en la present investigació, on l'apliquem a la variació geolectal.

- No hi ha un llistat concret de llengües romàniques consensuat per la majoria dels romanistes; i per a resoldre els casos en litigi més greu no basta cap dels criteris emprats fins ara per les ciències del llenguatge. Tampoc hi ha acord entre els romanistes sobre com classificar les llengües romàniques. En qualsevol cas, el catalanovel·lencià és generalment considerat una llengua independent, i també l'occità; però alguns autors contemplen així mateix el gascó.
- En canvi, la ciència lingüística sí que disposa de dos trets definitoris –que han tingut una àmplia acollida– els quals permeten explicar per què un geolecte és generalment considerat una llengua independent (i no un dialecte): la distància glotològica respecte a altres llengües i/o l'elaboració (ampliació estilística i d'àmbits d'ús).
- Es pot dir que la història del catalanovel·lencià comença en el marc d'un diasistema occitanoromànic, branca sud d'un diasistema gal·loromànic. Ara bé, des de la Baixa Edat Mitjana es dona un creixent allunyament entre el catalanovel·lencià i la resta de romanços d'hoc. Cal destacar que en el segle XIII el romanç catalanovel·lencià es constituí en llengua independent (per elaboració) i continuà l'evolució glotològica de manera autònoma. I, després, la influència respectiva del castellà i del francès ha potenciat la divergència; però també ha distanciat el català septentrional de la resta del catalanovel·lencià.
- Actualment, el catalanovel·lencià és el romanç d'hoc més particular, i a més sembla estar, en eixe sentit, a una clara distància del següent, el gascó⁷¹⁸. Alhora, continua estant molt relacionat amb la resta del conjunt d'hoc, especialment amb el gascó i el llenguadocià; a més, el lligam del català septentrional és encara més estret.
- Fins i tot entre aquells fenòmens que han sigut adduïts per a caracteritzar el catalanovel·lencià enfront de l'occità, s'ha manifestat una intensa relació evolutiva entre les formes oposades així com múltiples coincidències i semblances entre els geolectes actuals del catalanovel·lencià i els de la resta de romanços d'hoc (v. apt. XI.5).

---

⁷¹⁸ Eixa relació actual es conclou dels estudis dialectomètrics consultats (v. apt. VI.4.2) i del nostre estudi glotològic preliminar (v. apt. VI.6.2). Es pot explicar, també, per la *desgasconització* (pèrdua de trets gascons per influència exterior) que observen Bèc (1968) i Rohlf (1970) (v. apt. VI.3).

- Al nostre entendre, no sembla raonable postular que, actualment, després de la unitat geolectal catalanovalenciana seguisca directament el nivell gal·loromànic, el romànic occidental o el romànic. Abans deu haver encara un nivell occitanoromànic, el format per les dos llengües *bessones*, la semblança de les quals resulta *evident* a tants autors. Múltiples altres autors postulen també un diasistema occitanoromànic actual. No obstant, caldran nous estudis per a determinar amb més precisió la relació dels parlars d'hoc en l'actualitat i confirmar (o afirmar amb més seguretat) que encara formen un grup (un geolecte, geotip, diasistema) i, per tant, un nivell en la classificació dels parlars romànics.⁷¹⁹
- En qualsevol cas, sobre la base de la bibliografia estudiada i les anàlisis glotològiques que hem realitzat, podem afirmar, com a conclusió general, que **el catalanovalencià és una varietat del diasistema occitanoromànic que esdevingué una llengua per elaboració i que s'ha distanciat creixentment de la resta de varietats occitanoromàniques (l'occità)**, en part per aproximació al castellà i al francès respectivament, a mesura que estes llengües han guanyat influència.

XIIa.2. Implicacions

La tesi que hem argumentat té implicacions beneficioses sobre la concepció, l'estudi i la codificació de la llengua catalanovalenciana –així com de l'occitana–.

XIIa.2.1. L'estudi del catalanovalencià en el marc occitanoromànic

Una implicació clara de la tesi anterior és que els estudis glotològics sobre el catalanovalencià no deuriem oblidar el marc del conjunt occitanoromànic. Això, de fet, ha sigut ja recomanat per múltiples lingüistes:

- Colón dedicà en 1978 un article a la qüestió: «Occità i català, necessitat de llur estudi recíproc». No obstant, quasi quatre dècades després, l'autor encara

---

⁷¹⁹ Nosaltres tenim la intenció de continuar, en el futur, l'estudi de les oposicions que han sigut adduïdes per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità: l'estudi glotològic principal de la present investigació ha analitzat 10 oposicions consonàntiques i 10 vocàliques; manca tractar 9 oposicions consonàntiques, 3 vocàliques i una prosòdica, així com les oposicions morfosintàctiques i lèxiques (v. apt. VIII.4). Per una altra banda, idealment caldrien nous estudis dialectomètrics.

constatava una ignorància mútua:

«no hi ha res més allunyat mútuament que l'estudi del català i de l'occità. Salvant les poques excepcions de rigor, els provençalistes cultiven llur camp, indiferents al que passa al sud de les Corberes, i els catalanistes fem el mateix en el nostre jardí» (Colón 2014: 126-127).

- Fa més de quatre dècades, Veny subratllava la impossibilitat d'estudiar la història del catalanovalencià ignorant l'occità:

«A la nostra Universitat, des de la segona meitat del segle XIX, hom va girar els ulls i els afanys cap a la literatura occitana medieval, amb la seva projecció catalana. Des de Milà i Fontanals, aquest tipus d'investigació ha donat els seus fruits.

En el terreny lingüístic, en canvi, ha estat diferent, car hom no ha pres sempre en consideració el valor comparatiu de l'occità, tant antic com modern, per afrontar els problemes diacrònics de la nostra llengua. [...] voldria subratllar que no es pot bastir una lingüística històrica (uns orígens del català, un inventari etimològic, una gramàtica històrica) d'esquena a l'occità. En aquest camp, no ens podem cloure en el nostre perímetre, sinó que cal obrir finestres cap a l'exterior i, quan aquest és l'espai occità, cal que siguin finestrals perquè, quan més llum entri, ens sentirem guiats amb més seguretat en les nostres recerques diacròniques i les perspectives seran més atractives» (Veny 2006 [1980]: 150).

L'autor, a més, aporta alguns exemples.

- Colomina (2002) considera que «[d]urant els darrers cent anys, la filologia valenciana-catalana-balear ha fet avanços impressionants, però quasi sempre –dissortadament– oblidant les relacions pregoneres que ens unixen amb les varietats occitaniques nord-pirinenques.» I l'autor dedica l'article a paral·lelismes lèxics i fraseològics entre el valencià i altres varietats d'hoc per a mostrar la conveniència d'estudiar el catalanovalencià «dins l'espai occitano-romànic» (ib. 2).
- Martínez i Sumien han dedicat un article (2006) a «intentar demostrar la incongruència que suposa en l'àmbit lingüístic aquesta ignorància mútua» (ib. 112), la qual seria també negativa per als estudis sincrònics:

«La majoria de lingüistes catalans continuen desconeixent l'occità, i viceversa. I l'estudi dels parlars occitans seria beneficiós no només a nivell diacrònic, és evident que també a nivell sincrònic. Hi ha tota una fenomenologia de tipus fonètic i morfosintàctic del català que retrobem dins de tot l'arc que representen els parlars de la llengua d'oc. És evident que el seu estudi en relació amb el català, tant a nivell diacrònic com sincrònic, representa encara una assignatura pendent per a la lingüística catalana.» (Martínez i Sumien 2006: 113).

«tant els lingüistes catalans com els occitans es donen l'esquena mútuament. Aquesta ignorància podria portar a estudis mancats de rigor científic, tant en lingüística diacrònica com sincrònica, en passar per alt un element d'estudi molt important –per als lingüistes catalans– com són els parlars occitans.» (ib. 111)

XIIa.2.2. La codificació del catalanovel·lenc

Una altra implicació de la tesi argumentada en el present treball és que caldria codificar la llengua catalanovel·lenciana sense oblidar el marc del conjunt occitanoromànic. Això, de fet, han recomanat ja autors com Martínez i Sumien (2006):

«Així mateix, cal dir també que aquesta ignorància ha portat de vegades lexicògrafs, codificadors i terminòlegs catalans a optar per formes lingüístiques espanyoles o franceses, bandejant les occitanes que possiblement serien les més naturals i genuïnes, sobretot quan es tracta d'adoptar nous mots que provenen geogràficament de terres occitanes» (Martínez i Sumien 2006: 111).

Per exemple, en compte de mots com *foie gras* (préstec del francès no adaptat) i *nyoqui* (adaptat del plural italià *gnocchi*), les formes occitanes *fetge gras* (tradicional a Aquitània) o *nhòc* (tradicional a Niça) podrien ser usades en catalanovel·lenc (adaptades, quan calga: *nyoc*). També s'hauria de tindre en compte la llengua bessona en el cas dels topònims. Per exemple, les formes *Bordeus*, *Guiena*, *Mònaco* i *Vichy* serien d'influència francesa (cf. Fra. *Bordeaux*, *Guyenne*, *Monaco*, *Vichy*); Martínez i Sumien proposen per al catalanovel·lenc *Bordeu*, *Guiana*, *Mónec*, *Vitxei*, adaptades de les formes genuïnes occitanes *Bordèu*, *Guiana*, *Mónegue*, *Vichèi* (ib. 134-136).

Al nostre entendre, a més de les formes genuïnes occitanoromàniques d'elements de la cultura tradicional occitana i dels topònims d'Occitània, els parlars occitans ofereixen al catalanovel·lenc un enriquiment estilístic (per exemple, expressions i locucions⁷²⁰) i fins i tot és possible que atresoren solucions a problemes terminològics o gramaticals.

Martínez i Sumien apel·len a «la bona voluntat dels catalanistes per sortir d'una concepció aïllacionista de llur espai cultural» i fins i tot proposen que la «col·laboració entre les llengües escandinaves per a trobar solucions convergents, dins del Consell Nòrdic, representaria un exemple valuós per a desenvolupar les nostres dues llengües bessones» (ib. 136).

---

⁷²⁰ V. el *Diccionari d'expressions e locucions occitanas* de Romieu, Bianchi i Guabèrt (2013).

XIIa.3. Aportacions de la present investigació

Semblants a la conclusió general (apt. XIIa.1) a la qual hem arribat amb la present investigació –o semblants a aspectes d’ella– són les tesis de nombrosos autors, com hem vist al llarg del treball⁷²¹: Alcover (1909), Anglade (1921), Bourciez (1923), Meyer-Lübke (1925), Fabra (1929)⁷²², Alibèrt (1935), Kuen (1950), Rohlf (1954), Lüdke (1968), Moll (1974)⁷²³, Kloss (1978), Barta (1980)⁷²⁴, Coseriu (1986), Blasco Ferrer (1986), Castellanos (2000), Goebel (2003), Ferrando i Nicolás (2005), Martínez i Sumien (2006), Hinzelin (2008), Carrera (2011), Casanova (2011), Radatz (2012), Lamuela (2012), Bezsonoff (2015), etc.⁷²⁵ Abans de subratllar quina ha sigut la nostra aportació, citarem dos autors més, Milà i Fontanals (1861) i Sistac (2016).

Segons informa Bernat (2010), Milà i Fontanals –qui «ha estat considerat la persona que posà les bases de la filologia catalana moderna pels seus estudis sobre els parlars catalans»⁷²⁶ (ib. 85) i, a més, fon segons Solà «el primer romanista de la

---

⁷²¹ V., sobretot, els apartats I.4, III.2.4 (Kloss), v.5, v.6, v.6.1 (Ferrando i Nicolás), VI.4.1 i VI.4.2 (Goebel) i VIII.2.2 (Meyer-Lübke).

⁷²² Fabra era de l’opinió que «la tasca de redreçament de la llengua literària» en el «domini occità» s’encaminava, degut al grau d’heterogeneïtat d’estes, a la formació d’un «grup de dialectes literaris». I als escriptors occitans els deia: «si establiu una ortografia adequada, si feu un bon triatge de formes i de construccions, i si els diferents dialectes, sàviament depurats es fan manlleus recíprocs [...], amb l’acostament al provençal antic que això implica, haureu aconseguit més: el català vindrà a ésser llavors com una variant més de la gran llengua occitana retrobada, una germana bessona si voleu, les vostres publicacions podent ésser llegides sense dificultat per la massa parlant catalana i les nostres per tots els francesos del Migdia: llenguadocians, gascons, provençals» (1929). Cal dir, no obstant, que pocs anys després el mateix Fabra seria el primer signant del manifest «Desviacions en el concepte de llengua i Pàtria» (1934). Ara bé, es tracta d’un text que, segons Lamuela i Murgades, «fa una simplificació acrítica de les dades lingüístiques, tendent a la justificació “científica” d’una opció ideològica» (1984: 283); i, segons Sumien, «mélange les arguments politiques et pseudoscientifiques; il est irrecevable sur le plan de la méthode linguistique» (2006: 124). Per tant, podem considerar que, en este manifest, Fabra no actua com a lingüiste. El manifest es troba reproduït en Lamuela i Murgades 1984: 285-289.

⁷²³ Moll contempla la unitat occitanoromànica antiga com a possibilitat. V. apt. v.5.

⁷²⁴ Segons Barta, «lo “catalan dialècte occitan” aparten al passat, benlèu a l’avenir (qual sap?), mas dins totes los cases pas al present. Lo catalan, uèi, es la lenga catalana, sòrre bessona de la lenga occitana» (Barta 1980: 14, citat per Lamuela 1987: 121).

⁷²⁵ A més, múltiples autors que subratllen les afinitats entre les dos llengües no negarien la unitat del conjunt o serien ambigus al respecte, segons remarquen Martínez i Sumien (2006: 119). Per exemple, Colón, en les seues obres, també subratlla les semblances del catalanvalencià amb l’occità. No obstant, sembla descartar una unitat occitanoromànica medieval; ara bé, no trobem cap passatge on l’autor ho argumente i, de fet, sobre la possibilitat que les dos llengües formaren una unitat lectal en el romanç antic –ni que siga una unitat laxa– no trobem cap afirmació explícita seua, ni a favor ni en contra (v. apt. v.5.). Tampoc trobem un passatge on Colón descarte una llatinitat occitànica d’on provindria tant l’occità com el catalanvalencià; ara bé, esta possibilitat sí que està mig suggerida (v. apt. v.4). En qualsevol cas, la semblança de les dos llengües és, per a Colón, «una realitat que hom no pot ignorar» (1993 [1976]: 15); i l’autor recomana l’estudi recíproc de les dos llengües, com hem vist en l’apt. XIIa.2.1.

⁷²⁶ Milà i Fontanals és recordat per haver proposat la distinció, en catalanvalencià, entre parlars occidentals i orientals. Segons Bernat (2010: 86), menys conegut és que la proposta definitiva de Milà i Fontanals agrupava els parlars en tres grups: occidentals, orientals i balearics.

península» (1991: 75)– sostingué, en la seua obra *De los trovadores en España: Estudio de lengua y poesía provenzal* (1861), que el catalanovelencià antigament fon una varietat d'una *llengua d'hoc* bipartita; l'altra varietat hauria sigut l'occità, anomenat per Milà i Fontanals *gal-lomeridional* i, a voltes, *llemosí, provençal, llemosí-provençal*, o varietat *transpirenaica* o *septentrional*. Posteriorment, el catalanovelencià –que l'autor anomenava *català* però també varietat *espanyola* o *de migjorn*⁷²⁷– s'hauria independitzat del conjunt occitanoromànic.

«Entre las lenguas formadas por la descomposición de la latina adquirió en tiempos antiguos especial nombradía la que suele designarse con el nombre de provenzal y que hablaron los pueblos comprendidos entre el Loira y el Ebro. Colocada en el centro de sus hermanas [francés, italià i castellà], de las cuales es en cierta manera el vínculo» (Milà i Fontanals 1861: 8).

«Las estrechas relaciones entre este país [Catalunya] y el mediodía de Francia produjeron la unidad general de la lengua, pero esta unidad, que no se oponía en los países transpirenaicos [= occitans] a ciertas modificaciones secundarias, no obstó tampoco para que en Cataluña se formase una variedad muy marcada, que por la vida propia que alcanzó más tarde, ha podido considerarse como una nueva lengua» (ib. 453-454).

Més d'un segle i mig després, Sistac (2016) s'expressa de la següent manera:

«Pel que fa al veí del nord, al marge de les qüestions purament genètiques, diversos segles de comunitat cultural i àdhuc política condicionaren la forta semblança entre català i occità. A més, dins els dialectes occitans, les diferències són tan grans entre ells que costa de creure l'especificitat del català com a llengua diferent (si prenem, per exemple, com a punt de referència el llenguadocià) si no l'admetem per al gascó. Resulta fins i tot xocant que l'occità més proper geogràficament al català del Pirineu central (l'aranès-gascó) no ho siga pas des del punt de vista estrictament lingüístic. Fet i debatut, la realitat és que català i llenguadocià (*occità mitjà*) comparteixen bona part de les seues característiques, malgrat que l'orientació ibèrica de Catalunya a partir del segle XIII i la seua posterior espanyolització lèxica (per no parlar de la francesització de l'occità), així com les diferències culturals i polítiques que se'n deriven, n'hagen alterat parcialment l'estatus lingüístic primitiu.» (Sistac 2016: 34)

Els dos autors que acabem de citar i els molts altres que hem llistat al principi de l'apartat mostren que concebre la llengua catalanovelenciana com un romanç d'hoc particular i particularitzat és recurrent en els estudis lingüístics des dels inicis de la romanística en el segle XIX fins a l'actualitat. I este corrent de pensament occitanoromaniste també es detecta en la lingüística catalanovelenciana, on no deixa de

⁷²⁷ A més, Milà i Fontanals proposà el glotònim *català-valencià-balear*, segons informa Colomina (2002: 1).

fer-se present, en l'obra d'estudiosos de distinta procedència.

No obstant, sembla que en la lingüística catalanovalenciana no s'ha generalitzat la concepció occitanoromànica; o, almenys, no hi té un paper rellevant. Una mostra d'això és que les definicions de *valencià* i de *català* del *Diccionari de sociolingüística* de l'Enciclopèdia Catalana (Ruiz *et al.*, 2001) no fan cap referència a l'occitanoromanç⁷²⁸. Una altra mostra seria el fet que, com hem vist (v. VIII.3), importants obres descriptives (glotològiques) sobre el catalanovalencià publicades en els últims anys no senten la necessitat de delimitar geogràficament la parcel·la del romanç que estudien o no s'entreenen a justificar per què distingixen eixa parcel·la enfront del romanç circumdant.⁷²⁹ En correspondència amb tot això, la societat actual en general desconeix –o així ens ho sembla– la dimensió occitanoromànica de la llengua catalanovalenciana.⁷³⁰

En el capítol introductori hem identificat una sèrie de mancances que podrien estar obstaculitzant la difusió d'esta concepció (v. apt. I.4). La nostra aportació principal, amb

---

⁷²⁸ El diccionari de lingüística de Pérez Saldanya *et al.* (1998) no inclou estos glotònims.

⁷²⁹ Caldria comprovar si el diasistema occitanoromànic és contemplat en el novíssim *Manual of Catalan Linguistics* (Argenter i Lüdke, eds. 2020), una obra col·lectiva que pot considerar-se representativa de l'estat actual de la lingüística catalanovalenciana (forma part de la sèrie de manuals de lingüística romànica de l'editorial De Gruyter). Hi hem tingut accés just abans de tancar la present investigació, i solament hem pogut consultar el capítol que Rasico dedica a la formació i evolució del catalanovalencià fins a principis del segle XIII.

Ací, Rasico considera que l'origen del catalanovalencià s'ha de buscar «primarily [...] in the particular variety or varieties» de llatí popular parlat en el nord-est de la península «together with the extreme southern portion of Gaul (mod. France)» (*op. cit.* 437); per tant, el catalanovalencià prové, segons l'autor, d'un tipus de llatí que no seria compartit amb tota la Gàl·lia meridional (és a dir, tots els territoris que esdevindrien occitans). No obstant, «a number of features» («especially of a lexical and phonological nature») del llatí parlat en els territoris on el catalanovalencià és constituït «were also proper to varieties of Latin introduced into more northern regions of Septimania and beyond» (ib. 440). Per una altra banda, Rasico (ib. 442) cita (traduït) un passatge de J. Bastardas (1995: 71) on este autor afirma que «[a]n uninterrupted relationship with the Occitan lands, during the Roman period as well as the Visigothic, explains the parallel development of the Catalan and Occitan territories. This relationship only deepened when the Catalan counties were incorporated into the Carolingian Empire». Un exemple d'eixa evolució paral·lela podria ser la «diphthongization of the stressed open mid-vowel before yod in the preliterate period, similar to that which occurred in Occitan» (v. apt. X.3), que Rasico tracta més avant (2020: 448). En qualsevol cas, la citació de J. Bastardas continua dient que «however, from the very first written examples the two languages appear clearly distinct», i entre els motius de la «particular structure of Catalan» este autor destaca els substrats itàlics (osc i umbre) del llatí introduït «by the first colonizers» i, sobretot, els substrats preromans locals, «especially [...] the Basque-like languages» (1995: 71). A més, Rasico (2020: 441) també cita Russell-Gebbett (1965: 13), que parla d'un «period of strong Provençal influenced upon nascent Catalan»; un exemple que Rasico tracta més avant és el dels lexemes germànics incorporats a través de l'occità (2020: 442).

Per tant, Rasico tracta els trets que el catalanovalencià compartix amb l'occità, i alguns també amb el francès (com la major freqüència de pèrdua de vocals àtones, que seria una influència del superstrat germànic) (ib. 442); però no sembla contemplar una unitat occitanoromànica, ni tan sols antiga; i tampoc partix d'un tipus de llatí compartit amb tota la zona occitana (solament ho seria amb l'«extreme southern portion of Gaul», i potser l'autor es referix, de fet, a l'extrem sud-est, és a dir, el territori de l'actual Catalunya del Nord). L'autor tampoc tracta les particularitats que presenten altres varietats occitanoromàniques (com el gascó) des d'antic.

⁷³⁰ Tampoc en fan referència les definicions de *valencià* o de *català* del DNV i del DIEC.

el present treball, ha sigut, per una banda, proposar una tesi comprensiva, que –al nostre entendre– actualitza i completa les tesis proposades per múltiples autors precedents; i, per una altra banda, reunir i desenvolupar l’argumentació dels distints aspectes de la tesi. D’esta manera, si bé la qüestió podria encara estudiar-se amb més profunditat, esperem que, a partir d’ara, la dimensió occitanoromànica de la llengua catalanovelenciana –que almenys és més que clara des d’un punt de vista diacrònic– pugui ser més tinguda en compte en la lingüística catalanovelenciana (així com l’occitana i la romànica) i divulgada en la societat, per a benefici de tots.

Entre les aportacions fetes al llarg del present treball, sobre la relació del catalanovelenciana i l’occità cal destacar les següents:

- Analitzant –i, quan ha calgut, interpretant– l’obra de determinats autors destacats, hem avançat en el coneixement de com concebien la posició del catalanovelenciana dins del romanç Menéndez Pidal i Alonso (v. apt. v.2), Colón (v.4 i v.5), Bèc (VI.3 i VI.4.1) o Meyer-Lübke (VIII.2), entre altres.
- Hem plantejat la possibilitat de descriure el catalanovelenciana des de la segona mitat del segle XII fins a la primera mitat del XIII no encara com una llengua independent (de l’occitanoromanç) sinó com un *dialecte elaborat* (*Ausbaudialekt*) (apt. v.6.1).
- Hem realitzat dos estudis glotològics per a conèixer millor la posició actual del catalanovelenciana:
  - El primer estudi compara el catalanovelenciana amb els altres romanços d’hoc (apt. VI.5 i VI.6). Ha consistit en una anàlisi comparativa de les principals evolucions fonètiques que caracteritzen els distints romanços d’hoc; l’estudi ha aprofitat els fenòmens que destaca Lamuela com a característics de cada romanç d’hoc (2012: 34) i es basa en els reflexos que proposa Sumien (2006) per a una estandardització policèntrica de l’occità.
  - El segon –i principal– estudi compara el catalanovelenciana i l’occità (v. caps. IX-XI). Després de determinar com el discurs científic contemporani caracteritza el catalanovelenciana enfront de l’occità, l’estudi ha consistit en una revisió de 20 dels fenòmens adduïts, concretament 10 consonàntics i 10 vocàlics. Consultant atles lingüístics i altres obres dialectològiques així com múltiples gramàtiques històriques i altres obres de lingüística històrica, hem determinat si els reflexos que caracteritzarien actualment el

catalanovel·lencià o l'occità existixen –o han existit– en l'altra llengua i quina relació evolutiva presenten.

- Hem reunit la nòmina d'autors *occitanoromanistes* que han sigut presentats al principi d'este apartat. Com s'ha pogut observar, suma una considerable quantitat d'estudiosos de totes les generacions i de molt diverses procedències, incloent noms d'alt prestigi. El llistat –que, a més, és ampliable–, per si sol ja recomana prestar més atenció a la qüestió occitanoromànica.

Per una altra banda, cal destacar les següents aportacions, que van més enllà de la relació del catalanovel·lencià i l'occità:

- Hem analitzat les distintes fórmules duals que han sigut emprades per a fer referència a la llengua valenciana o catalana: *català o valencià*, *català/valencià*, *català i valencià*, *català-valencià*, *catalanovel·lencià* i *catalano-valencià*. S'han consultat les ocurrencies de cada fórmula en el Corpus Informatitzat del Valencià de l'AVL i s'han identificat els autors que les han usades. A més, s'ha documentat l'ús del glotònim compost dual *catalanovel·lencià* en la *Grammatik der romanischen Sprachen* (1856) del fundador de la lingüística romànica, Friedrich Diez: «catalanisch-valencianische» (ib. 105). (v. la secció inicial sobre terminologia i convencions emprades.)
- Hem exposat –amb molt més detall del que s'havia fet fins ara en la lingüística catalanovel·lenciana– els dos trets (distància i elaboració) que definixen les llengües independents enfront dels dialectes segons Heinz Kloss, basant-nos en la seua obra de 1978, publicada en alemany (v. apt. III.2.1 a III.2.5). A més, hem ampliat el coneixement sobre la recepció d'estos trets en la lingüística catalanovel·lenciana (v. apt. III.2.6).
- Hem proposat la redefinició del concepte *individuació* com el procés pel qual, dins d'un contínuum geolectal o d'un diasistema (conjunt de geolectes), es constituïx una nova llengua independent, siga per elaboració o per distància o pels dos trets (v. apt. III.3).
- Hem descrit, tenint en compte la bibliografia existent en l'actualitat, els trets generals de l'organització geolectal de l'àmbit lingüístic romànic; és a dir, creiem haver precisat com és un contínuum geolectal (v. cap. IV). Per a eixa descripció, hem postulat el que hem anomenat *agrupació geolectal multinivell* o *multinivells*

geolectals: els parlars locals s'agrupen, segons la seua semblança, en geolectes de diversos nivells fins a formar el geolecte total (en este cas, el romanç); però el número de nivells en els quals s'agrupa un parlar local concret és particular de cada parlar, com també és particular la cohesió de cada grup de geolectes. És a dir, no hi ha una taxonomia de geolectes. (v. apt. IV.3)

- Hem analitzat (v. apt. VII.2 a VII.9) i comparat (VII.10) a fons què entenen per *diasistema* múltiples teòrics (Weinreich, Coseriu, Bèc, Teulat, Lamuela i Sumien). Això i l'observació de les ocurrencies del terme en altres lingüistes i autors (v. apt. VII.1.2) ens ha permés constatar que la definició que del terme dona el *Diccionari Normatiu Valencià* no es correspon a l'ús i podria ser errònia. Caldria reemplaçar l'accepció actual («Conjunt dels trets lingüístics comuns i divergents de dos o més varietats lingüístiques.») per les següents dos accepcions:

«**diasistema** [diasistéma]

1. *m. LING.* Conjunt de sistemes lingüístics^[731] parcialment distints i semblants.
2. *m. LING.* Família lingüística, llengua 2 o dialecte 2^[732] com a conjunt de varietats lingüístiques parcialment distintes i semblants.»

- Els resultats (v. apt. XI.5) de l'anàlisi glotològica realitzada evidencien, i clarament, que els llistats d'oposicions glotològiques que usen múltiples autors per a caracteritzar una varietat enfront d'una altra simplifiquen en excés la realitat. Per tant, no són suficients. Haurien de ser acompanyats, com a mínim, d'algunes matisacions, com fan part dels autors. A més, caldria considerar la conveniència de relacionar este tipus de descripcions amb la categorització amb prototips, usada en semàntica⁷³³.

⁷³¹ L'expressió *sistema lingüístic* no és exacta en referència a un lecte, que mai és completament homogeni (v. apt. VII.1.1); però el DNV no conté el terme *lecte*, que seria preferible. En qualsevol cas, els dos únics autors estudiats que contempen esta accepció (Weinreich –creador del terme– i Teulat), conceben els lectes que comparen com a sistemes lingüístics (v. apt. VII.2 i VII.5).

⁷³² En compte de «Família lingüística, llengua 2 o dialecte 2...» seria preferible «Geolecte...» simplement; però el DNV no conté este terme, que té l'avantatge d'estar lliure de connotacions taxonòmiques (v. apt. III.2.5).

⁷³³ El manual de semàntica d'Espinal *et al.* (2002: 58-60) explica que, segons la concepció «clàssica tradicional», les categories són conjunts d'entitats que compartixen una sèrie de trets binaris; per tant, no són membres d'una categoria les entitats que no presenten tots els seus trets definitoris. Diferent (i definida «per models cognitius») és la categorització basada en el prototip, considerat el «millor exemple de la categoria»: les entitats «esdevenen membres d'una categoria en virtut de la similitud percebuda respecte al prototip». Segons esta concepció, hi ha membres més o menys semblants al prototip; per exemple, un teuladí o una cadenera «són vistos com a millors exemples de la categoria OCELL que un pollastre, un pingüí o un estruç. Una cadira de menjador és considerada més representativa de la categoria CADIRA que un balancí o una cadira elèctrica». A més, les categories tenen uns límits que «no estan constituïts per una línia clara i definida sinó per un gruix difús». I algunes entitats perifèriques poden, fins i tot, formar part alhora de «dues categories contigües»; per exemple, una tassa gran hemisfèrica podria considerar-se alhora

---

un bol. Com es veu, en este tipus de categorització juga una paper la percepció. Per això, «el contingut de les categories no és universal».

CONCLUSIONS FINALES (en français)

XIIb.1. Conclusions finales

Dans le chapitre introductoire, nous avons exposé que la *communis opinio* semble avoir résolu le débat sur le statut du catalano-valencien face à l'occitan avec l'idée que cette variété-là est une langue indépendante mais *jumelle* de celle-ci ; et elle semble avoir résolu le débat sur le sous-groupement du catalano-valencien avec l'idée qu'il s'agit d'une *langue-pont* entre le gallo-roman et l'ibéro-roman. Ensuite, nous avons constaté que, de fait, les idées de *langue jumelle* et de *langue-pont* ne semblent pas compatibles entre elles ; et qu'il fallait étudier les deux questions ensemble.

La recherche réalisée nous permet de tirer les conclusions finales suivantes sur le roman et la position du catalano-valencien en son sein:

- Les géolectes locaux romans forment un continuum, mais celui-ci n'est pas progressif (graduel). On identifie en son sein des géolectes (ou géotypes) supralocaux : des zones plus homogènes délimitées par une frontière, qui peut être une aire de transition plus ou moins large. Il y a de multiples niveaux géolectaux⁷³⁴, mais pas une taxonomie de géolectes. D'un autre côté, la relation d'un géolecte avec ses voisins – et, donc, son groupement – peut varier avec le temps.
- Le terme *diasystème* est utilisé dans la bibliographie linguistique avec deux acceptions, principalement. La première ou plus générale (et aussi l'originale) est 'ensemble de (géo)lectes partiellement divers et semblables'. Dans une acception

---

⁷³⁴ Pour cela, nous préférons utiliser un dérivé de *lecte*. Tandis que *variété linguistique* ou *dialecte* soulignent l'altérité du lecte par rapport aux autres lectes qui constituent avec lui un lecte de niveau supérieur –ou, éventuellement, l'altérité par rapport à un autre lecte (du même niveau) considéré comme non marqué, comme le standard–, le terme *lecte* ne présente pas cette connotation.

deuxième ou spécifique (mais habituelle), le terme est un synonyme de *géoelecte*, de n'importe quel niveau, qui souligne la diversité des lectes – géographiques, sociales ou d'un autre type – qui le constituent et/ou souligne les ressemblances qui relient ces lectes. La deuxième acception est la pertinente dans la présente recherche, où nous l'appliquons à la variation géoelectale.

- Il n'y a pas une liste concrète de langues romanes acceptée par la majorité des romanistes ; et pour résoudre les cas de litige les plus graves il ne suffit aucun des critères employés jusqu'ici par les sciences du langage. Il n'y a pas non plus d'accord entre les romanistes sur comment classer les langues romanes. Quoi qu'il en soit, le catalano-valencien est généralement considéré comme une langue indépendante, tout comme l'occitan ; mais quelques auteurs prennent également en compte le gascon.
- Par contre, la science linguistique dispose de deux traits définitoires – qui ont eu un large accueil – lesquels permettent d'expliquer pourquoi un géoelecte est généralement considéré comme une langue indépendante (et non un dialecte) : la distance glossologique par rapport à d'autres langues et/ou l'élaboration (extension stylistique et de domaines d'emploi).
- On peut dire que l'histoire du catalano-valencien commence dans le cadre d'un diasystème occitano-roman, branche sud d'un diasystème gallo-roman. Or, depuis le Bas Moyen-Âge a lieu un croissant éloignement entre le catalano-valencien et le reste des romans d'oc. Il faut souligner qu'au XIIIe siècle le roman catalano-valencien s'est constitué en langue indépendante (par élaboration) et il a continué son évolution glossologique de façon autonome. Et, après, l'influence respective du castillan et du français a renforcé la divergence ; mais aussi a distancié du catalano-valencien le catalan septentrional.
- Actuellement, le catalano-valencien est le roman d'oc le plus particulier, et semble de plus être, en ce sens, à une claire distance du suivant, le gascon⁷³⁵. À la fois, il continue à être très lié avec le reste de l'ensemble d'oc, spécialement avec le gascon et le languedocien ; de plus, le lien avec le catalan septentrional est encore plus étroit.
- Même entre les phénomènes qui ont été allégués pour caractériser le catalano-

---

⁷³⁵ Cette relation actuelle se conclut des études dialectométriques consultées (v. alinéa VI.4.2) et de notre étude glossologique préliminaire (v. alinéa VI.6.2). Elle peut aussi être expliquée par la *dégasconisation* (perte de traits gascons par influence extérieure) observée par Bèc (1968) et Rohlfs (1970) (v. alinéa VI.3).

valencien face à l'occitan, il s'est manifesté une intense relation évolutive entre les formes opposées et de multiples coïncidences et ressemblances entre les géolectes actuels du catalano-valencien et ceux du reste des romans d'oc (v. alinéa XI.5).

- Selon nous, il ne semble pas raisonnable de postuler que, actuellement, après l'unité lectale catalano-valencienne suive directement le niveau gallo-roman, le roman occidental ou le roman. Avant il doit y avoir encore un niveau occitano-roman, celui formé par les deux langues *jumelles*, dont la ressemblance est *évidente* à tant d'auteurs. De nombreux autres auteurs postulent aussi un diasystème occitano-roman actuel. Pourtant, il faudra de nouvelles études pour déterminer avec plus de précision la relation des parlers d'oc dans l'actualité et confirmer (ou affirmer avec plus de sûreté) qu'ils forment toujours un groupe (un géolecte, géotype ou diasystème) et donc, un niveau dans le classement des parlers romans.⁷³⁶
- Quoi qu'il en soit, d'après la bibliographie étudiée et les analyses glossologiques que nous avons réalisées, nous pouvons affirmer, comme conclusion générale, que **le catalano-valencien est une variété du diasystème occitano-roman qui est devenu une langue par élaboration et qui s'est distanciée de manière croissante du reste des variétés occitano-romanes (l'occitan)**, en partie par rapprochement avec castillan et le français respectivement, à mesure que ces langues-ci ont gagné en influence.

XIIb.2. Implications

La thèse que nous avons argumentée a des implications bénéfiques sur la conception, l'étude et la codification de la langue catalano-valencienne – ainsi que de l'occitane – .

---

⁷³⁶ Nous avons l'intention de continuer, dans l'avenir, l'étude des oppositions qui ont été alléguées pour caractériser le catalano-valencien face à l'occitan : l'étude glossologique principale de la présente recherche a analysé 10 oppositions consonantiques et 10 vocaliques ; il manque à traiter 9 oppositions consonantiques, 3 vocaliques et une prosodique, ainsi que les oppositions morphosyntaxiques et lexicales (v. alinéa VIII.4). D'u. autre côté, il faudrait idéalement de nouvelles études dialectométriques.

xiiib.2.1. L'étude du catalano-valencien dans le cadre occitano-roman

Une implication claire de la thèse antérieure est que les études glossologiques sur le catalano-valencien ne devraient pas oublier le cadre de l'ensemble occitano-roman. Ceci, de fait, a déjà été recommandé par plusieurs linguistes :

- Colón a consacré en 1978 un article à la question : « Occità i català, necessitat de llur estudi recíproc ». Cependant, près de quatre décennies plus tard, l'auteur constatait encore une ignorance mutuelle :

« no hi ha res més allunyat mútuament que l'estudi del català i de l'occità. Salvant les poques excepcions de rigor, els provençalistes cultiven llur camp, indiferents al que passa al sud de les Corberes, i els catalanistes fem el mateix en el nostre jardí » (Colón 2014 : 126-127).

- Il y a plus de quatre décennies, Veny soulignait l'impossibilité d'étudier l'histoire du catalano-valencien en ignorant l'occitan :

« A la nostra Universitat, des de la segona meitat del segle XIX, hom va girar els ulls i els afanys cap a la literatura occitana medieval, amb la seva projecció catalana. Des de Milà i Fontanals, aquest tipus d'investigació ha donat els seus fruits.

En el terreny lingüístic, en canvi, ha estat diferent, car hom no ha pres sempre en consideració el valor comparatiu de l'occità, tant antic com modern, per afrontar els problemes diacrònics de la nostra llengua. [...] voldria subratllar que no es pot bastir una lingüística històrica (uns orígens del català, un inventari etimològic, una gramàtica històrica) d'esquena a l'occità. En aquest camp, no ens podem cloure en el nostre perímetre, sinó que cal obrir finestres cap a l'exterior i, quan aquest és l'espai occità, cal que siguin finestrals perquè, quan més llum entri, ens sentirem guiats amb més seguretat en les nostres recerques diacròniques i les perspectives seran més atractives » (Veny 2006 [1980] : 150).

L'auteur apporte, en plus, quelques exemples.

- Colomina (2002) considère que « [d]urant els darrers cent anys, la filologia valenciana-catalana-balear ha fet avanços impressionants, però quasi sempre –dissortadament– oblidant les relacions pregonas que ens unixen amb les varietats occitàniques nord-pirinenques. » Et l'auteur consacre l'article à des parallélismes lexicaux et phraséologiques entre le valencien et d'autres variétés d'oc pour montrer la pertinence d'étudier le catalano-valencien « dins l'espai occitano-romànic » (ib. 2).

- Martínez et Sumien ont consacré un article (2006) à « intentar demostrar la incongruència que suposa en l'àmbit lingüístic aquesta ignorància mútua » (ib. 112), laquelle serait aussi négative pour les études synchroniques :

« La majoria de lingüistes catalans continuen desconeixent l'occità, i viceversa. I l'estudi dels parlars occitans seria beneficiós no només a nivell diacrònic, és evident que també a nivell sincrònic. Hi ha tota una fenomenologia de tipus fonètic i morfosintàctic del català que retrobem dins de tot l'arc que representen els parlars de la llengua d'oc. És evident que el seu estudi en relació amb el català, tant a nivell diacrònic com sincrònic, representa encara una assignatura pendent per a la lingüística catalana. » (Martínez i Sumien 2006 : 113).

« tant els lingüistes catalans com els occitans es donen l'esquena mútuament. Aquesta ignorància podria portar a estudis mancats de rigor científic, tant en lingüística diacrònica com sincrònica, en passar per alt un element d'estudi molt important –per als lingüistes catalans– com són els parlars occitans. » (ib. 111)

xii.2.2. La codification du catalano-valencien

Une autre implication de la thèse argumentée dans le présent travail est qu'il faudrait codifier la langue catalano-valencienne sans oublier le cadre de l'ensemble occitano-roman. Ceci, de fait, a déjà été recommandé par des auteurs comme Martínez et Sumien (2006):

« Així mateix, cal dir també que aquesta ignorància ha portat de vegades lexicògrafs, codificadors i terminòlegs catalans a optar per formes lingüístiques espanyoles o franceses, bandejant les occitanes que possiblement serien les més naturals i genuïnes, sobretot quan es tracta d'adoptar nous mots que provenen geogràficament de terres occitanes » (Martínez et Sumien 2006 : 111).

Par exemple, au lieu de mots comme *foie gras* (prêt du français non adapté) et *nyoqui* (adapté du pluriel italien *gnocchi*), les formes occitanes *fetge gras* (traditionnel en Aquitaine) ou *nhòc* (traditionnel à Nice) pourraient être utilisées en catalano-valencien (adaptées, si nécessaire : *nyoc*). La langue jumelle devrait également être prise en compte dans le cas des toponymes. Par exemple, les formes *Bordeus*, *Guiena*, *Mònaco* et *Vichy* seraient d'influence française (cf. _{Fra.} *Bordeaux*, *Guyenne*, *Monaco*, *Vichy*) ; Martínez et Sumien proposent pour le catalano-valencien *Bordeu*, *Guiana*, *Mónec*, *Vitxei*, adaptées des formes authentiques occitanes *Bordèu*, *Guiana*, *Mónegue*, *Vichèi* (ib. 134-136).

Selon nous, en plus des formes authentiques occitano-romanes d'éléments de la culture traditionnelle occitane et des toponymes de l'Occitanie, les parlars occitans offrent

au catalano-valencien un enrichissement stylistique (par exemple, des expressions et des locutions⁷³⁷) et ils peuvent même constituer des solutions à des problèmes terminologiques ou grammaticaux.

Martínez et Sumien font appel à « la bona voluntat dels catalanistes per sortir d'una concepció aïllacionista de llur espai cultural » et proposent même que la « col·laboració entre les llengües escandinaves per a trobar solucions convergents, dins del Consell Nòrdic, representaria un exemple valuós per a desenvolupar les nostres dues llengües bessones » (ib. 136).

XIIb.3. Contribucions de la présente recherche

Semblables à la conclusion générale (alinéa XIIb.1) à laquelle nous sommes arrivés avec la présente recherche – ou semblables à certains de ses aspects – sont les thèses de nombreux auteurs, comme nous l'avons vu au long du travail⁷³⁸ : Alcover (1909), Anglade (1921), Bourciez (1923), Meyer-Lübke (1925), Fabra (1929)⁷³⁹, Alibèrt (1935), Kuen (1950), Rohlf (1954), Lüdke (1968), Moll (1974)⁷⁴⁰, Kloss (1978), Barta (1980)⁷⁴¹, Coseriu (1986), Blasco Ferrer (1986), Castellanos (2000), Goebel (2003), Ferrando et Nicolás (2005), Martínez et Sumien (2006), Hinzelin (2008), Carrera (2011), Casanova (2011), Radatz (2012), Lamuela (2012), Bezsonoff (2015), etc.⁷⁴² Avant de souligner

---

⁷³⁷ V. le *Diccionari d'expressions e locucions occitanas* de Romieu, Bianchi et Guabèrt (2013).

⁷³⁸ Voir, surtout, les alinéas I.4, III.2.4 (Kloss), v.5, v.6, v.6.1 (Ferrando et Nicolás), VI.4.1 et VI.4.2 (Goebel) et VIII.2.2 (Meyer-Lübke).

⁷³⁹ Fabra était d'avis que « la tasca de redreçament de la llengua literària » dans le « domini occità » visait, dû au degré d'hétérogénéité de celui-ci, à la formation d'un « grup de dialectes literaris ». Et il disait aux écrivains occitans : « si establiu una ortografia adequada, si feu un bon triatge de formes i de construccions, i si els diferents dialectes, sàviament depurats es fan manlleus recíprocs [...], amb l'acostament al provençal antic que això implica, haureu aconseguit més: el català vindrà a ésser llavors com una variant més de la gran llengua occitana retrobada, una germana bessona si voleu, les vostres publicacions podent ésser llegides sense dificultat per la massa parlant catalana i les nostres per tots els francesos del Migdia: llenguadocians, gascons, provençals » (1929). Il faut dire, cependant, que peu d'années après le même Fabra serait le premier signataire du manifeste « Desviacions en el concepte de llengua i Pàtria » (1934). Or, il s'agit d'un texte qui, selon Lamuela et Murgades, « fa una simplificació acrítica de les dades lingüístiques, tendent a la justificació “científica” d'una opció ideològica » (1984 : 283) ; et, selon Sumien, « mélange les arguments politiques et pseudoscientifiques ; il est irrecevable sur le plan de la méthode linguistique » (2006 : 124). On peut donc considérer que, dans ce manifeste, Fabra n'agit pas comme linguiste. Le manifeste est reproduit dans Lamuela et Murgades 1984 : 285-289.

⁷⁴⁰ Moll envisage l'unité occitano-romane ancienne comme possibilité. V. alinéa v.5.

⁷⁴¹ Selon Barta, « lo “catalan dialècte occitan” aparten al passat, benlèu a l'avenir (qual sap ?), mas dins totes los cases pas al present. Lo catalan, uèi, es la lenga catalana, sòrre bessona de la lenga occitana » (Barta 1980 : 14, cité par Lamuela 1987 : 121).

⁷⁴² En outre, plusieurs auteurs qui soulignent les affinités entre les deux langues ne nieraient pas l'unité de l'ensemble ou seraient ambigus sur le sujet, selon ce que remarquent Martínez et Sumien (2006 : 119). Par

quelle a été notre contribution, nous citerons deux auteurs de plus, Milà i Fontanals (1861) et Sistac (2016).

Selon ce que rapporte Bernat (2010), Milà i Fontanals – qui « ha estat considerat la persona que posà les bases de la filologia catalana moderna pels seus estudis sobre els parlars catalans »⁷⁴³ (ib. 85) et, de plus, a été selon Solà « el primer romanista de la península » (1991 : 75) – soutenait, dans son œuvre *De los trovadores en España: Estudio de lengua y poesía provenzal* (1861), que le catalano-valencien a autrefois été une variété d'une *langue d'oc* bipartie ; l'autre variété aurait été l'occitan, appelé par Milà i Fontanals *gallo-méridionale* et, parfois, *limousin, provençal, limousin-provençal*, ou variété *transpyrénéenne* ou *septentrionale*. Postérieurement, le catalano-valencien – que l'auteur appelait *catalan* mais aussi variété *espagnole* ou *du sud*⁷⁴⁴ – se serait rendu indépendant de l'ensemble occitano-roman.

« Entre las lenguas formadas por la descomposición de la latina adquirió en tiempos antiguos especial nombradía la que suele designarse con el nombre de provenzal y que hablaron los pueblos comprendidos entre el Loira y el Ebro. Colocada en el centro de sus hermanas [français, italien et castillan], de las cuales es en cierta manera el vínculo » (Milà i Fontanals 1861 : 8).

« Las estrechas relaciones entre este país [la Catalogne] y el mediodía de Francia produjeron la unidad general de la lengua, pero esta unidad, que no se oponía en los países transpirenaicos [= occitans] a ciertas modificaciones secundarias, no obstó tampoco para que en Cataluña se formase una variedad muy marcada, que por la vida propia que alcanzó más tarde, ha podido considerarse como una nueva lengua » (ib. 453-454).

Plus d'un siècle et demi plus tard, Sistac (2016) s'exprime de la façon suivante :

« Pel que fa al veí del nord, al marge de les qüestions purament genètiques, diversos segles de comunitat cultural i àdhuc política condicionaren la forta semblança entre català i occità. A més, dins els dialectes occitans, les diferències són tan grans entre ells que costa de creure l'especificitat del català com a llengua diferent (si prenem, per exemple, com a punt de referència el

---

exemple, Colón aussi, dans ses œuvres, souligne les ressemblances du catalano-valencien avec l'occitan. Cependant, il semble exclure une unité occitano-romane médiévale ; or, nous ne trouvons aucun passage où l'auteur argumente cela et, en fait, sur la possibilité que les deux langues formèrent une unité lectale dans le roman ancien – même une unité lâche – nous ne trouvons pas aucune de ses affirmations explicite, ni pour ni contre (v. alinéa V.5.). Nous ne trouvons pas non plus un passage où Colón écarte une latinité occitanique d'où proviendraient autant l'occitan que le catalano-valencien ; or, cette possibilité est à moitié suggérée (v. alinéa V.4). Quoi qu'il en soit, la similitude des deux langues est, pour Colón, « una realitat que hom no pot ignorar » (1993 [1976] : 15) ; et l'auteur recommande l'étude réciproque des deux langues, comme nous avons vu dans l'alinéa XIIb.2.1.

⁷⁴³ On se souvient de Milà i Fontanals pour avoir proposé la distinction, dans le catalano-valencien, entre des parlars occidentaux et orientaux. Selon Bernat (2010 : 86), il est moins connu que la proposition définitive de Milà i Fontanals groupait les parlars en trois groupes : occidentaux, orientaux et baléares.

⁷⁴⁴ En plus, Milà i Fontanals a proposé le glossonyme *catalan-valencien-baléare*, selon ce que rapporte Colomina (2002 : 1).

llenguadocià) si no l'admetem per al gascó. Resulta fins i tot xocant que l'occità més proper geogràficament al català del Pirineu central (l'aranès-gascó) no ho siga pas des del punt de vista estrictament lingüístic. Fet i debatut, la realitat és que català i llenguadocià (*occità mitjà*) comparteixen bona part de les seues característiques, malgrat que l'orientació ibèrica de Catalunya a partir del segle XIII i la seua posterior espanyolització lèxica (per no parlar de la francesització de l'occità), així com les diferències culturals i polítiques que se'n deriven, n'hagen alterat parcialment l'estatus lingüístic primitiu. » (Sistac 2016 : 34)

Les deux auteurs que nous venons de citer et bien d'autres que nous avons listés au début de l'alinéa montrent que concevoir la langue catalano-valencienne comme un roman d'oc particulier et particularisé est récurrent dans les études linguistiques depuis les débuts de la romanistique du XIXe siècle jusqu'à l'actualité. Et ce courant de pensée occitano-romaniste est aussi détecté dans la linguistique catalano-valencienne, où il ne cesse de se faire présent, dans l'œuvre de spécialistes de diverse provenance.

Cependant, il semble que la conception occitano-romane ne s'est pas généralisée dans la linguistique catalano-valencienne ; ou, du moins, elle n'a pas un rôle remarquable. Un exemple de ceci est que les définitions de *valencien* et de *catalan* du *Diccionari de sociolingüística* de l'Enciclopèdia Catalana (Ruiz *et al.*, 2001) ne font aucune référence à l'occitano-roman⁷⁴⁵. Un autre exemple serait le fait que, comme nous l'avons vu (v. VIII.3), d'importantes œuvres descriptives (glossologiques) sur le catalano-valencien publiées dans les dernières années ne sentent pas le besoin de délimiter géographiquement la parcelle du roman qu'ils étudient ou ils ne s'attardent pas à justifier pourquoi ils distinguent cette parcelle face au roman environnant.⁷⁴⁶ En correspondance avec tout cela,

---

⁷⁴⁵ Le dictionnaire de linguistique de Pérez Saldanya *et al.* (1998) n'inclut pas ces glossonymes.

⁷⁴⁶ Il faudrait contrôler si le diasystème occitano-roman est envisagé dans le tout nouveau *Manual of Catalan Linguistics* (Argenter et Lüdke, eds. 2020), un ouvrage collectif qui peut être considéré comme représentatif de l'état actuel de la linguistique catalano-valencienne (il fait partie de la série de manuels de linguistique romane de la maison d'édition De Gruyter). Nous y avons eu de l'accès juste avant de fermer cette recherche, et n'avons pu consulter que le chapitre que Rasico consacre à la formation et l'évolution du catalano-valencien jusqu'aux débuts du XIIIe siècle.

Ici, Rasico considère que l'origine du catalano-valencien doit être cherchée « primarily [...] in the particular variety or varieties » du latin populaire parlé dans le nord-est de la péninsule « together with the extreme southern portion of Gaul (mod. France) » (*op. cit.* 437); par conséquent, le catalano-valencien provient, selon l'auteur, d'un type de latin qui ne serait pas partagé avec toute la Gaule méridionale (c'est-à-dire, avec tous les territoires qui deviendraient occitans). Cependant, « a number of features » (« especially of a lexical and phonological nature ») du latin parlé dans les territoires où le catalano-valencien est constitutif « were also proper to varieties of Latin introduced into more northern regions of Septimania and beyond » (ib. 440). D'autre part, Rasico (ib.442) cite (traduit) un passage de J. Bastardas (1995 : 71) où cet auteur affirme que « [a]n uninterrupted relationship with the Occitan lands, during the Roman period as well as the Visigothic, explains the parallel development of the Catalan and Occitan territories. This relationship only deepened when the Catalan counties were incorporated into the Carolingian Empire ». Un exemple de cette évolution parallèle pourrait être la « diphthongization of the stressed open mid-vowel before yod in the preliterary period, similar to that which occurred in Occitan » (v. l'alinéa X.3), que Rasico traite plus tard (2020 : 448). Quoi qu'il en soit, la citation de J. Bastardas continue à dire que « however,

la société actuelle en général méconnaît – ou nous semble-t-il ainsi – la dimension occitano-romane de la langue catalano-valencienne.⁷⁴⁷

Dans le chapitre introductoire nous avons identifié un certain nombre de lacunes qui pourraient entraver la diffusion de cette conception (v. alinéa I.4). Notre contribution principale, avec le présent travail, a été, d'un côté, de proposer une thèse compréhensive, qui – selon nous – actualise et complète les thèses proposées par de nombreux auteurs précédents ; et, d'un autre côté, de rassembler et de développer l'argumentation des divers aspects de la thèse. De cette façon, bien que la question pourrait être étudiée encore plus en profondeur, nous espérons que, désormais, la dimension occitano-romane de la langue catalano-valencienne – qui est au moins plus que claire d'un point de vue diachronique – puisse être mieux prise en compte dans la linguistique catalano-valencienne (ainsi que l'occitane et la romane) et divulguée dans la société, au bénéfice de tous.

Parmi les contributions faites au long du présent travail, sur la relation du catalano-valencien et l'occitan il faut souligner :

- En analysant – et, quand il a fallu, en interprétant – l'œuvre de certains auteurs remarquables, nous avons avancé dans la connaissance de comment concevaient la position du catalano-valencien dans le roman Menéndez Pidal et Alonso (v. alinéa v.2), Colón (v.4 et v.5), Bèc (VIN.3 et VIN.4.1) ou Meyer-Lübke (VIII.2), entre autres.
- Nous avons posé la possibilité de décrire le catalano-valencien depuis la seconde moitié du XIIe siècle jusqu'à la première moitié du XIIIe non pas encore comme une langue indépendante (de l'occitano-roman) mais comme un *dialecte élaboré* (*Ausbaudialekt*) (v.6.1).

---

from the very first written examples the two languages appear clearly distinct », et parmi les raisons de la « particular structure of Catalan » cet auteur souligne les substrats italiques (osque et ombrien) du latin introduit « by the first colonizers » et, surtout, les substrats préromains locaux, « especially [...] the Basque-like languages » (1995 : 71). De plus, Rasico (2020 : 441) cite aussi Russell-Gebbett (1965: 13), qui parle d'un « period of strong Provençal influenced upon nascent Catalan »; un exemple que Rasico traite plus tard est celui des lexèmes germaniques incorporés à travers l'occitan (2020 : 442).

Par conséquent, Rasico traite les traits que le catalan-valencien partage avec l'occitan, et certains aussi avec le français (comme la plus grande fréquence de perte de voyelles atones, qui serait une influence du superstrat germanique) (ib. 442); mais il ne semble pas envisager une unité occitano-romane, pas même ancienne; il ne part pas non plus d'un type de latin partagé avec l'ensemble de la zone occitane (il ne serait partagé que avec l'« extreme southern portion of Gaul », et peut-être l'auteur fait référence, en fait, à l'extrême sud-est, c'est-à-dire le territoire de l'actuelle Catalogne du Nord). L'auteur ne traite pas non plus les particularités des autres variétés occitano-romanes (comme le gascon) depuis le début.

⁷⁴⁷ Les définitions de *valencien* ou de *catalan* du DNV et du DIEC n'en font pas référence non plus.

- Nous avons réalisé deux études glossologiques pour mieux connaître la position actuelle du catalano-valencien:
  - La première étude compare le catalano-valencien avec les autres romans d’oc (alinéas VI.5 et VI.6). Elle a consisté en une analyse comparative des principales évolutions phonétiques qui caractérisent les divers romans d’oc ; l’étude a profité des phénomènes mis en évidence par Lamuela comme caractéristiques de chaque roman d’oc (2012 : 34) et elle se base sur les reflets proposées par Sumien (2006) pour une standardisation polycentrique de l’occitan.
  - La deuxième –et principale– étude compare le catalano-valencien et l’occitan (v. chapitre IX-XI). Après avoir déterminé comment le discours scientifique contemporain caractérise le catalano-valencien face à l’occitan, l’étude a consisté en une révision de 20 des phénomènes allégués, concrètement 10 consonantiques et 10 vocaliques. En consultant des atlas linguistiques et autres œuvres dialectologiques ainsi que plusieurs grammaires historiques et autres œuvres de linguistique historique, nous avons déterminé si les reflets qui caractériseraient actuellement le catalano-valencien ou l’occitan existent – ou si elles ont existé – dans l’autre langue et quelle relation évolutive elles présentent.
- Nous avons rassemblé la liste d’auteurs *occitano-romanistes* qui ont été présentés au début de cet alinéa. Comme on pu le remarquer, elle s’élève à une quantité considérable de spécialistes de toutes les générations et de très diverses provenances, y compris des noms de haut prestige. La liste – qui, en plus, est extensible –, en elle-même recommande déjà de prêter plus attention à la question occitano-romane.

D’un autre côté, il faut souligner les apports suivants, qui vont au-delà de la relation du catalano-valencien et de l’occitan :

- Nous avons analysé les diverses dénominations duales qui ont été employées pour faire référence à la langue catalane ou valencienne: *catalan ou valencien*, *catalan/valencien*, *catalan et valencien*, *catalan-valencien* (*català-valencià*), *catalanovalencien* (*catalanovalencià*) et *catalano-valencien* (*catalano-valencià*). Nous avons consulté les occurrences des chaque dénomination dans le Corpus Informatisé du Valencien de l’AVL et nous avons identifié les auteurs qui les ont

utilisées. De plus, nous avons documenté l'emploi du glossonyme composé double *catalano-valencien* dans la *Grammatik der romanischen Sprachen* (1856) du fondateur de la linguistique romane, Friedrich Diez : « catalanisch-valencianische » (ib. 105). (v. la section initiale sur terminologie et conventions employées)

- Nous avons exposé – avec beaucoup plus de détail que ce qu'il s'était fait jusqu'ici dans la linguistique catalano-valencienne – les deux traits (distance et élaboration) qui définissent les langues indépendantes face aux dialectes selon Heinz Kloss, en nous basant sur son œuvre de 1978, publiée en allemand (v. alinéas III.2.1 à III.2.5). De plus, nous avons élargi les connaissances sur la réception de ces traits dans la linguistique catalano-valencienne (v. alinéa III.2.6).
- Nous avons proposé la redéfinition du concept *individuation* comme le processus par lequel, au sein d'un continuum géolectal ou d'un diasystème (ensemble de géolectes), une nouvelle langue indépendante se constitue, soit par élaboration ou par distance ou par les deux traits (v. alinéa III.3).
- Nous avons décrit les traits généraux de l'organisation géolectale du domaine linguistique roman en tenant compte de la bibliographie existante dans l'actualité ; c'est-à-dire, nous croyons avoir précisé comment est un continuum géolectal (v. IV.3). Pour cette description, nous avons postulé ce que nous avons appelé *groupement géolectal multi-niveau* ou *multi-niveaux géolectaux* : les parlers locaux se groupent, selon leur similitude, en géolectes de plusieurs niveaux jusqu'à former le géolecte total (dans ce cas, le roman) ; mais le nombre de niveaux dans lesquels un parler local concret se groupe est particulier de chaque parler, comme est aussi particulière la cohésion de chaque groupe de géolectes. Autrement dit, il n'y a pas une taxonomie de géolectes. (v. IV.3)
- Nous avons analysé (v. alinéa VII.2 à VII.9) et comparé (VII.10) en profondeur ce que plusieurs théoriciens (Weinreich, Coseriu, Bèc, Teulat, Lamuela et Sumien) comprennent par *diasystème*. Cela et l'observation des occurrences du terme chez d'autres linguistes et auteurs (v. alinéa VII.1.2) nous a permis de constater que la définition que du terme donne le *Diccionari Normatiu Valencià* ne se correspond pas à l'usage et elle pourrait être erronée. Il faudrait remplacer l'acception actuelle («Conjunt dels trets lingüístics comuns i divergents de dos o més varietats lingüístiques.») par les deux acceptions suivantes :

«**diasistema** [diasistéma]

1. *m. LING.* Conjunt de sistemes lingüístics^[748] parcialment distints i semblants.
2. *m. LING.* Família lingüística, llengua 2 o dialecte 2^[749] com a conjunt de varietats lingüístiques parcialment distintes i semblants.»

«**diasistema** [diasistéma] *m. LING.* Llengua 2^[750] com a conjunt de varietats lingüístiques parcialment distintes i semblants »

«**diasistema** [diasistéma] *m. LING.* Família lingüística, llengua 2 o dialecte 2 com a conjunt de varietats lingüístiques parcialment distintes i semblants »

- Les résultats (v. alinéa XI.5) de l'analyse glossologique que nous avons réalisée mettent en évidence, et clairement, que les listes d'oppositions glossologiques qu'utilisent plusieurs auteurs pour caractériser une variété face à une autre simplifient excessivement la réalité. Par conséquent, elles ne suffisent pas. Elles devraient être accompagnées d'au moins quelques remarques, comme une partie des auteurs le font. De plus, il faudrait considérer la pertinence de lier ce type de descriptions avec la catégorisation avec des prototypes, utilisée en sémantique⁷⁵¹.

⁷⁴⁸ L'expression *sistema lingüístic* n'est pas exacte en référence à un lecte, qui n'est jamais complètement homogène (v. alinéa VII.1.1) ; mais le DNV ne contient pas le terme *lecte*, qui serait préférable. En tout cas, les deux seuls auteurs étudiés qui envisagent cette acception (Wenreich – créateur du terme – et Teulat), conçoivent les lectes qu'ils comparent comme des systèmes linguistiques (v. alinéa VII.2 et VII.5).

⁷⁴⁹ Au lieu de «Família lingüística, llengua 2 o dialecte 2...», il serait préférable «Geolecte...» simplement ; mais le DNV ne contient pas ce terme, qui a l'avantage d'être libre de connotations taxonomiques (v. alinéa III.2.5).

⁷⁵⁰ Étant donné que le terme *llengua* est souvent compris de manière restrictive comme 'langue indépendante' (v. apt. III.2.2), il serait préférable d'utiliser *geolecte* ; mais le DNV ne contient pas ce mot mais l'expression *sistema lingüístic*, qui n'est pas exacte en référence à un lecte, comme nous l'avons vu dans l'alinéa VII.1.1. Par conséquent, nous incluons une deuxième proposition, qui évite le problème de *llengua*.

⁷⁵¹ Le manuel de sémantique d'Espinal *et al.* (2002 : 58-60) explique que, selon la conception « clàssica tradicional », les catégories sont des ensembles d'entités qui partagent un certain nombre de traits binaires ; par conséquent, les entités qui ne présentent pas tous les traits définitoires d'une catégorie n'en sont pas membres. Différente (et définie « per models cognitius ») est la catégorisation basée sur le prototype, considérée comme le « millor exemple de la categoria » : les entités « esdevenen membres d'una categoria en virtut de la similitud percebuda respecte al prototip ». Selon cette conception, il y a des membres plus ou moins semblables au prototype ; par exemple, un moineau ou un chardonneret « són vistos com a millors exemples de la categoria OCELL que un pollastre, un pingüi o un estruç. Una cadira de menjador és considerada més representativa de la categoria CADIRA que un balanci o una cadira elèctrica ». Et quelques entités périphériques peuvent, même, faire partie à la fois de « dues categories contigües » ; par exemple, une grande tasse hémisphérique pourrait aussi bien être considérée comme un bol. Comme on peut le voir, la perception joue un rôle dans ce type de catégorisation. Pour cela, « el contingut de les categories no és universal ».

BIBLIOGRAFIA

- ABAD NEBOT, Francisco (2014). «Sobre la posición en la Romania de la lengua catalana (I)». Dins de: *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, vol. 19, pàg. 329-337.
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2005). *Dictamen sobre els principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*. Consultable en <<http://www.avl.gva.es/web/acords/>> [Consulta: 23/06/2020].
- (2006). *Gramàtica Normativa Valenciana*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Consultable en <<http://www.avl.gva.es/documents/31987/65233/GNV>> [Consulta: 23/01/2020].
- (2016a). *Gramàtica Valenciana Bàsica*. : Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Consultable en <<https://www.avl.gva.es/documents/35882/40728/GVB.pdf/5f11842c-9b6c-4909-8a91-cfc115aec30f>> [Consulta: 30/08/2020].
- (2016b). *Diccionari Normatiu Valencià*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Versió actualitzada consultable en línia en <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>> [Consulta: 10/06/2020].
- AITCHISON, Jean (2001 [1a ed. 1981]). *Language Change: Progress or Decay?* Cambridge: Cambridge University Press.
- ALCOVER, Antoni Maria (2011 [1a ed. 1909]). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Tom IV (1908-1909). Editat per Maria-Pilar Perea. Consultable en línia en <https://alcover.iec.cat/entrada.asp?c_epigrafe=2> [Consulta: 07/07/2020].
- ALCOVER, Antoni Maria i Francesc de Borja MOLL (1930-1962). *Diccionari Català-Valencià-Balear* (10 vols.). Palma: Moll. Consultable en <<http://dcvb.iec.cat/>> [Consulta: 30/11/2019].
- ALHÈRAS, Jacme (Allières, Jacques) (1996). «Occità, català i gascó: punts de contacte». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 1, pàg. 7-14. València: Oc-València.
- ALIBÈRT, Loís (2000 [1a ed. 1935]). *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*. Barcelona: IEO / IEC.
- (2002 [facsimil 2a ed. 1977; 1a ed. 1966]). *Dictionnaire occitan-français d'après les parlers languedociens*. Toulouse: IEO.
- ALONSO, Amado (1943). «Partición de las lenguas románicas de Occidente». Dins de: *Miscel·lània Fabra*, pàg. 81-101. Buenos Aires: Coni.
- ALQUÉZAR I MONTAÑÉS, Manel (2012). «Josep Carbonell i Gener i la Gramàtica occitana de 1935-1937». Dins de: August BOVER I FONT (cur.). *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Sitges. Homenatge a Josep Roca-Pons* (2010), pàg. 63-72. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- ÁLVAREZ-BALBUENA GARCÍA, Fernando, Ramón DE ANDRÉS DÍAZ, Xosé Miguel SUÁREZ FERNÁNDEZ i María CUETO FERNÁNDEZ (2011). «La “horiometría” o dialectometría de frontera». Dins de: *Actas del IX Congreso Internacional de Lingüística General. 21-23 de junio de 2010. Universidad de Valladolid*, pàg. 107-134. Valladolid: Universidad de Valladolid / Junta de Castilla y León / Instituto Castellano y Leonés de la Lengua / Ayuntamiento de Valladolid / Diputación de Valladolid.
- AMMON, Ulrich (1995). *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- ANGLADE, Joseph (1921). *Grammaire de l'ancien provençal ou ancienne langue d'oc*. Paris: C. Klincksieck.
- ARGENTER, Joan A. i Jens LÜDKE (2020). *Manual of Catalan Linguistics*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- ASCOLI, Graziadio Isaia (1873). «Saggi ladini». Dins de: Graziadio Isaia ASCOLI (dir.). *Archivio glottologico italiano*, vol. 1, pàg. 1-537. Roma / Torino / Firenze: Ermanno Loescher.
- (1876). «P. Meyer e il franco-provenzale». Dins de: Graziadio Isaia ASCOLI (dir.). *Archivio glottologico italiano*, vol. 2, pàg. 385-395. Roma / Torino / Firenze: Ermanno Loescher.
- AUDOIER, Miquèu (2002). «Una forma comuna de tota la lengua d'oc». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 5, pàg. 27-38. València: Oc-València.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1952). «L'“Atlas lingüístic de Catalunya” i el problema de la sibilant sonora -s- [fon. z], procedent del llatí -D- (i de -C-, -TY-)». Dins de: *Revista Valenciana de Filologia* vol. II, núm. 1, pàg. 7-32. València: Instituto de Literatura y Estudios Filológicos, Institución Alfonso el Magnánimo, Diputación Provincial de Valencia.
- (1986). *Llengua i poder: Textos de sociolingüística catalana*. Barcelona: Laia. Inclou l'article «¿Hi ha una llengua valenciana?», pàg. 211-215, publicat originalment en castellà en 1983.
- (1994 [1a ed. 1951]). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- (2004). *Moments clau de la història de la llengua catalana*. València: Universitat de València.
- BALAGUER, Claudi (2010). «Evolució dels parlars de la frontera entre català i occità». Dins de: Imma CREUS BELLET, Maite PUIG, Joan Ramon VENY-MESQUIDA (coords.). *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Lleida 2009), vol. I, pàg. 181-193. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2017). «Perilhós, l'Occitània perduda de Catalunya». Dins de: Joan PEYTAVÍ DEIXONA (ed.). *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Ceret* (2015), pp. 73-103. Barcelona / Perpinyà: Institut d'Estudis Catalans / Institut Franco-Català Transfronterer – Universitat de Perpinyà.
- BALDINGER, Kurt (1972 [1a ed. 1958]). *La formación de los dominios lingüísticos en la península ibérica*. Madrid: Gredos.

- BALLESTER GÓMEZ, Xaverio (2008). «Del Latín [Ibérico] al Romance [Catalán]». Dins de: J. MORAN (cur.). *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit?*, pàg. 61-95. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2018a). «Català oriental/ Occidental i valencià, més encara». Dins de: *Liburna*, núm. 12 (maig 2018), pàg. 45-71.
- (2018b). «Macrotopònims ibèrics en Catalunya». Dins de: *Rivista italiana di onomastica*, vol. XXIV, núm. 2 (segon semestre), pàg. 807.
- BANFI, Emanuele (1996). «Tendenze romanze comuni I. Fonetica». Dins de: Günter HOLTUS, Michael METZELTIN i Christian SCHMITT (eds.). *Lexikon der Romanistischen Linguistik: Band II/1*, pàg. 163-199. Tübingen: Max Niemeyer.
- BARTA, Rogièr (Barthe, Roger) (1962). *L'idée latine*. Toulouse: Institut d'Études Occitanes.
- (1980). *Lexique occitan-français*. Paris: Amis de la Langue d'Oc.
- BASTARDAS, Joan (1977). «El català pre-literari». Dins de: Germà COLÓN (cur.). *Actes del Quart Col·loqui Internacional de llengua i literatura catalanes* (Basilea 1976), pàg. 37-64. Sense ciutat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- (1995). *La llengua catalana mil anys enrere*. Barcelona: Curial.
- BASTARDAS I RUFAT, Maria-Reina (2016). «Un vieux problème de la romanistique revisité: la place du catalan parmi les langues romanes à la lumière des articles du DÉRom». Dins de: Rosario COLUCCIA, Joseph M. BRINCAT i Frankwalt MÖHREN (eds.). *Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et de philologie romanes (Nancy, 15-20 juillet 2013). Section 5: Lexicologie, phraséologie, lexicographie*, pàg. 57-70. Nancy: ATILF.
- BATLLE, Mar (1996). «L'evolució de les Ě i Ů + iod en català dins la Romània». Dins de: *Caplletra* 20, pàg. 13-32.
- , Joan MARTÍ I CASTELL, Josep MORAN i Joan Anton RABELLA (2016). *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- BAYDAL, Vicent (2018). *Del Sénia al Segura: Breu història dels valencians*. València: Drassana.
- BÈC, Pèire (Bec, Pierre) (1995 [6a ed. corregida; 1a ed. 1963]). *La langue occitane*. Paris: Presses Universitaires de France.
- (Bec, Pierre) (1968). *Les Interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans: Essai d'aréologie systématique (avec 32 planches séparées)*. Paris: Presses Universitaires de France.
- (Bec, Pierre) (1970). *Manuel pratique de philologie romane*, vol. I. Paris: A. & J. Picard.
- (1972). «Per una dinamica novèla de la lenga de referència: dialectalitat de basa e diasistèma occitan». Dins de: *Annales de l'Institut d'Études Occitanes*, sèrie 4a, vol II, n° 6, pàg. 39-61. Citem la reedició dins de: --- (2002), pàg. 351-369.
- (Bec, Pierre) (1973). *Manuel pratique d'occitan moderne*. Paris: A. & J. Picard.
- (Bec, Pèire) (1977 [traducció de l'edició francesa de 1973; 1a ed. 1963]). *La llengua occitana*. Barcelona: Edicions 62.

- (1993). «Le gascon, dialecte occitan ?». Dins de: Hervé GUILLOREL i Jean SIBILLE (eds.). *Langues, dialectes et écriture: les langues romanes de France* (Actes du Colloque de Nanterre, abril 1992), pàg. 150-155. Paris: Institut d'Études Occitanes (Antenne parisienne) / Institut de Politique Internationale et Européenne (Université de Paris X). Citem la reedició dins de: --- (2002), pàg. 371-378.
- (Bec, Pierre) (2002). *Per un país...: écrits sur la langue et la littérature occitanes modernes*. Peitieu: Institut d'Études Occitanes de la Vienne.
- BELTRAN CALVO, Vicent i Carles SEGURA-LLOPES (2017). *Els parlars valencians*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BERNAT I BALTRONS, Francesc (2010). «La relació entre el català i l'occità a l'obra de Manuel Milà i Fontanals». Dins de: *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Budapest 2006), vol. III, pàg. 85-95. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BERNHARD, Gerald (2018). «Les frontières linguistiques italo-germaniques». Dins de: Christina OSSENKOP i Otto WINKELMANN (eds.). *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania*, pàg. 302-322. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- BEZSONOFF MONTALAT, Joan-Daniel (2015). *Diccionari occità provençal - català*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- BIBILONI, Gabriel (2000 [1a ed. 1997]). *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Eliseu Climent.
- BIHLER, Heinrich (2001). *Die Stellung des Katalanischen zum Provenzalischen und Kastilischen. Statistische Analyse katalanischer Texte aus Mittelalter und Neuzeit*. Frankfurt am Main: Domus Editoria Europaea.
- BLASCO FERRER, Eduardo (1986). «La posizione linguistica del catalano nella Romania: Studio di morfosintassi comparata». Dins de: *Zeitschrift für romanische Philologie*, vol. 102, núm. 1-2, pàg. 132-178.
- (1989). «Tipología y clasificación: el caso contradictorio del catalán y del aragonés». Dins de: Günter HOLTUS, Georges LÜDI i Michael METZELTIN (eds.). *La Corona de Aragón y las lenguas románicas: Miscelánea de homenaje para Germán Colón*. Tübingen: Gunter Narr.
- BONVINO, Elisabetta, Sandrine CADDÉO, Eulalia VILAGINÉS SERRA i Salvador PIPPA (2011). *EuRom5: Ler e compreender 5 línguas românicas. Leer y entender 5 lenguas románicas* [etc.]. Milano: Heopli.
- BOURCIEZ, Edouard (1956 [1923]). *Eléments de linguistique romane*. Paris: C. Klincksieck.
- BRUGUERA, Jordi (1977a). «Notes al vocabulari de la crònica de Jaume I». Dins de: Germà COLÓN (cur.). *Actes del Quart Col·loqui Internacional de llengua i literatura catalanes* (Basilea 1976), pàg. 83-114. Sense ciutat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1977b). «Influx de l'occità en la llengua catalana». Dins de: Centre Internacional Escarré sobre minories ètniques i nacionals (dir.). *Nationalia I. Primeres Jornades del CIEMEN. Abadia de Cuixà 22-29 d'agost de 1976. Dret i minories nacionals. Relacions lingüístiques occitano-catalanes*, pàg. 91-139. Barcelona, Abadia de Montserrat.

- (amb la col·laboració d'Assumpta FLUVIÀ I FIGUERAS) (1996). *Diccionari etimològic*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BUCHI, Éva i Wolfgang SCHWEICKARD (dirs.) (2008-). *Dictionnaire Étymologique Roman*. Nancy: AILF. Consultable en: <<http://www.atilf.fr/DERom>> [Consulta: 31/8/2019].
- BUBMANN, Hadumod (2008). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner.
- CALAFORRA i CASTELLANO, Guillem (1994). «La “unitat de la llengua catalana” com a fet científic i com a argument *ex auctoritate*: revisió crítica». Dins de: *Zeitschrift für Katalanistik*, 7, pàg. 37-56. Frankfurt am Main: Deutsch-Katalanische Gesellschaft e. V.
- (1998). *Wilhelm Meyer-Lübke i Das Katalanische: Introducció i traducció*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1999). *Paraules, idees i accions: Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CAMPBELL, Lyle (2003 [1a ed. 2001]). «The History of Linguistics». Dins de: Mark ARONOFF i Janie REES-MILLER (eds.). *The Handbook of Linguistics*, pàg. 81-104. Oxford: Blackwell.
- CANTALAUSSA [Loís COMBAS] (2003). *Diccionari general occitan*. Monastèri (Rodés): Cultura d'Òc.
- CARRERA, Aitor (2003). «Er occitan dera Val d'Aran: qüestions de variacion dialectau». Dins de: Hervé LIEUTARD i Marie-Jeanne VERNY (dirs.). *Nouvelle recherche en domaine occitan* (Actes du colloque jeunes chercheurs, 2002), pàg. 128-137. Montpellier: Presses universitaires de la Méditerranée.
- (2007). *Gramatica aranesa*. Lleida: Pagès Editors.
- (2011 [2009]). *L'occità: Gramàtica i diccionari bàsics (occità referencial i aranès)*. Lleida: Pagès editors.
- CARRERA-SABATÉ, Josefina, Clàudia PONS-MOLL i Joan SOLÀ-CORTASSA (2014). *Els sons del català*. [Barcelona]: Universitat de Barcelona. Consultable en: <<http://www.ub.edu/sonscatala/ca>> [Consulta: 31/8/2020].
- CASANOVA, Emili (2003). «L'evolució del gerundi i del participi de present en català medieval». Dins de: *Estudis Baleàrics*, 72 / 73, pàg. 195-208.
- (2005). «Lèxic i cultura popular: la creació lèxica dels colombaries valencians entre el segle XVIII i el XX». Dins de: *Zeitschrift für Katalanistik*, 18, pàg. 93-113.
- (2009). «El lèxic de les traduccions occitanes i catalanes de *Le Petit Prince*». Dins de: Christian CAMPS (ed.). *Les relacions catalano-occitanes al llindar del segle XXI*, pàg. 111-126. Montpellier: Éditions de la Tour Gile.
- (ed.) (2010). *Josep Giner, precursor de la romanística valenciana*. Paiporta: Denes.
- (2011). «Diferenciació fonètica del català i l'occità entre els segles XI i XIII». Dins de: Angelica RIEGER (ed.) *L'Occitanie invitée de l'Euregio. Liège 1981 – Aix-la-Chapelle 2008: Bilan et perspectives. Actes du Neuvième Congrès International de l'Association Internationale d'Études Occitanes, Aix-la-Chapelle, 24-31 août 2008*, pàg. 159-170. Aachen: Shaker.

- CASTELLANOS, Carles (1997). *El procés d'estandardització de les llengües, estudi comparatiu i aplicació a la llengua amazigha*. Tesi doctoral, Bernat JOAN (dir.). Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2000). *Llengua, dialectes i estandardització*. Barcelona: Octaedro.
- CERDÀ I MASSÓ, Ramon (2009). «Munteanu Colán, Dan (2008): *La posición del catalán en la Romania según su léxico latino patrimonial*. Stuttgart: Ibidem Verlag, 232 páginas.». Dins de: *Estudis Romànics*, 31, pàg. 427-431.
- CHAMBERS, Jack (Chambers, J. K.) i Peter TRUDGILL (2004 [1a ed. 1980]). *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CLUA, Esteve, Pilar ESTELRICH, Horst G. KLEIN i Tilbert D. STEGMANN (2003 [1a ed. de la versió alemanya de Horst G. KLEIN i Tilbert D. STEGMANN en 2000]). *EuroComRom – Els set sedassos: Aprendre a llegir les llengües romàniques simultàniament*. Aachen: Shaker.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (2002). «El valencià dins l'espai occitano-romànic: Paral·lelismes lèxics i fraseològics». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 5, pàg. 7-26. València: Oc-València. Cite per separata amb numeració independent: pàg. 1-20.
- (2003). «Als germans de Catalunya». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 6, pàg. 83-86. València: Oc-València.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993 [1a ed. castellana 1976]). *El lèxic català dins la Romània*. València: Universitat de València
- (1978). *La llengua catalana en els seus textos* (2 vols.). Barcelona: Curial. Inclou «Occità i català, necessitat de llur estudi recíproc», pàg. 1101-1139.
- (2009). «Rafanell, August (2006): *La il·lusió occitana. La Llengua dels catalans entre Espanya i França*. 2 vols. Barcelona: Quaderns Crema, 1542 p.». Dins de: *Estudis Romànics*, 31, pàg. 432-436.
- (2014) «Unitat lingüística catalanooccitana?». Dins de: *800 anys després de Muret: Els trobadors i les relacions catalanooccitanes*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- CORBERA I POU, Jaume (2003). «KOPPELBERG, Stephan (1998): Untersuchungen zum lateinischen Erbwortschatz des Katalanischen. Aspekte der Klassifizierung und Differenzierung im Verhältnis zu Gallo- und Hispanoromania. Münster: Nodus Publikationen. 496 p.». Dins de: *Estudis Romànics*, vol. 25, pàg. 375-377.
- COROMINES, Joan (1945). «Les “vides de sants” rosselloneses». Dins de: *Anales del Instituto de Lingüística*. Mendoza (Argentina): Universitat Nacional de Cuyo. Citem la reedició en: --- (1983), pàg. 276-362.
- (1977 [1a ed. 1954]). «Afinitats». Dins de: *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Palma: Ed. Moll.
- (2008 [1a ed. 1961]). *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos.
- (1983 [1a ed. 1971]). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- (1976-1977). *Entre dos llenguatges* (3 vols.). Barcelona: Curial.
- (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

- (2013). *Diccionari etimològic essencial de la llengua catalana* (3 vols.). Badalona: Ara Llibres.
- COSERIU, Eugenio (1967 [1966]). «Lexical structure and the teaching of vocabulary». Dins de: Council for Cultural Co-Operation of the Council of Europe. *Linguistic Theories and their Application*, pàg. 9-90. Strasbourg: Aidelà.
- (1980). «“Historische Sprache” und “Dialekt”». Dins de: Joachim GÖSCHEL, Pavle IVIC i Kurt KEHR (eds.). *Ergebnisse des Internationalen Symposions "Zur Theorie des Dialekts"* (Marburg/Lahn, 5. -10. Sept. 1977), pàg. 106-122. Wiesbaden: Steiner.
- (1986 [1a ed. 1983]). *Introducción a la lingüística*. Madrid: Gredos.
- COSTA, Georges J. (1986). *Atlas linguistique «Sacaze» des confins catalano-languedociens*, vol. 1. Saint-Estève: P. Société des Professeurs de Catalan.
- CREMONESI, Carla (1967). *Nozioni di grammatica storica provenzale*. Varese: Istituto Editoriale Cisalpino.
- DE ANDRÉS DÍAZ, Ramón i Fernando ÁLVAREZ-BALBUENA GARCÍA (2011). «Projecte de mesurament de la frontera entre els dominis asturleonès i galaicoportuguès». Dins de: Germà COLÓN DOMÈNECH i Lluís GIMENO BETÍ (eds.). *Noves tendències en la dialectologia contemporània*, pàg. 205-232. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- DELEDAR, Jòrdi i Patrici POUJADE (2001). *L'occitan parlat en Ariège*. Pàmias: Cercle Occitan Prosper Estieu.
- DELORME, Jérémie (2011). «Le protoroman mis en carte : guide de lecture». Dins de: Éva BUCHI i Wolfgang SCHWEICKARD (eds.). *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom) 2: Pratique lexicographique et réflexions théoriques*, pàg. 107-161. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- DEUTSCHER, Guy (2006 [2005]). *The Unfolding of Language: The Evolution of Mankind's Greatest Invention*. Sense ciutat: Arrow Books.
- DIEZ, Friedrich (1882 [2a ed. 1856, 1a ed. 1836-1843]). *Grammatik der romanischen Sprachen* (3 vols.). Bonn: Eduard Weber's Verlag.
- (1878 [1a ed. 1853]). *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*. Bonn: Adolph Marcus.
- DUARTE I MONTSERRAT, Carles i Àlex ALSINA I KEITH (1984, 1986). *Gramàtica històrica del català*, vols. I i II. Barcelona: Curial.
- DUBOIS, Jean, Mathée GIACOMO, Louis GUESPIN, Christiane MARCELLESI, Jean-Baptiste MARCELLESI, Jean-Pierre MÉVEL (2012 [1a ed. 1994]). *Le dictionnaire du linguistique et des sciences du langage*. Paris: Larousse.
- DUFTER, Andreas i Elisabeth STARK (2002). «La variété des variétés: combien de dimensions pour la description? Quelques réflexions à partir du français». Dins de: *RJb*, 53, pàg. 81-108.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Consultable en versió actualitzada en <<http://www.diccionari.cat/>> [Consulta: 30/08/2020].
- (2000). *Gran enciclopèdia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Consultable en versió actualitzada en <<http://www.enciclopedia.cat/>> [Consulta: 30/08/2020].

- ENGLEBERT, Annick (2009). *Introduction à la phonétique historique du français*. Bruxelles: De Boeck.
- ENSERGUEIX, Jòrdi (2012, reeditat per Camille Bilhac-Lassale i Patrice Poujade [1a ed. 1995]). *Grammaire des parlers occitans du Couserans*. Pàmias: Institut d'Estudis Occitans d'Ariège.
- «Estatut d'Autonomia de les Illes Balears» (Llei orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears). Dins de: *Boletín Oficial del Estado*, núm. 52 (1 de març de 2007), amb correcció d'errates en el núm. 77 (30 de març de 2007). Madrid: Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. Consultable en <<http://web.parlamentib.es/RecursosWeb/DOCS/EstatutAutonomiaIB.pdf>> [Consulta: 30/08/2020].
- ESPINAL, M. Teresa (coord.), Josep MACIÀ, Jaume MATEU, Josep QUER i M. Teresa YNGLÈS (2002). *Semàntica: Del significat del mot al significat de l'oració*. Barcelona: Ariel.
- ETLEN (Investigador principal: Ramón DE ANDRÉS DÍAZ) (sense data). Pàgina web de l'*Estudi de la Transición Lingüística na Zona Eo-Navia, Asturias*. Uviéu: Universidá d'Uviéu. Consultable en <<https://www.unioviedo.es/etlen/introduccion.html>> [Consulta: 11/05/2020].
- FABRA, Pompeu (1929). «L'obra de redreçament del català literari». Dins de: *Oc*, 2a època, VI, núm. 112 (7 d'abril) (p. 3). [Reproduït en Lamuela i Murgades 1984: 192-194]
- FAURE, Andrieu (2009). *Assai de diccionari francés-aupenc d'òc*. Consultable en: <<https://locongres.org/oc/aplicacions/dicodoc-oc/>> [Consulta: 02/04/2020].
- FELDMAN, David (1974). «Consideracions sobre la identificación lingüística de la lengua gallega». Dins de: Xosé LANDEIRA YRAGO (Dir.). *Grial*, 43, pàg. 38-48. Vigo: Galaxia.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, José Ramón (1985). *Gramática histórica provenzal*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, Inés (2006). «Contribuciones de Ramón Menéndez Pidal al estudio del catalán: Del I Congrès Internacional de la Llengua Catalana al Atlas Lingüístico de la Península Ibérica». Dins de: Maria Pilar PEREA i Germà COLÓN (eds.). *El Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana. Reflexos i projeccions*, pàg. 173-202. Barcelona / Castelló de la Plana: PPU / Fundació Germà Colón. Cite per separata amb numeració independent: pàg. 1-19.
- FERRANDO, Antoni, Miquel NICOLÀS, Manuel PÉREZ SILDANYA, Vicent SALVADOR (1987). *Invitació a la llengua catalana*. València: Gregal Llibres.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni i Miquel NICOLÀS AMORÓS (2011 [1a ed. 2005]). *Història de la llengua catalana*. Barcelona: UOC.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2018). *Fabra, Moll i Sanchis Guarner: La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat*. València: Universitat de València.
- FLYDAL, Leiv (1952). «Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue». Dins de: *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, 16, pàg. 241-258.
- FORNÉS, Lluís (1999). «Euphemia Llorente i el filòleg Michel Ventura Balanyà». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 3, pàg. 7-24. València: Oc-València.

- (2010). *La llengua valenciana i el diasistema occitano-romà*. Sense ciutat: Oc-València, Centre Internacional de Recerca i Documentació Científica.
- GARCIA SEMPERE, Marinela (2015). «Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*». Dins de: *Medievalia*, 18/2, pàg. 155-178.
- GARGALLO GIL, José Enrique (2001). «Les llengües romàniques (quines i quantes?) segons la romanística de l'últim terç de segle». Dins de: Jordi CORNELLÀ i Cristina JUHER. *Els models lingüístics d'Europa*. Girona: Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes.
- GERSTENBERG, Annette (2010). «Question de genre, question de style. Quelques remarques sur la base d'un corpus oral». Dins de: Maria ILIESCU, Heidi SILLER-RUNGGALDIER i Paul DANLER. *Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes. Innsbruck 2007*. Berlin / New York: De Gruyter.
- GILLIÉRON, Jules i Edmond EDMONT (1902-1910). *Atlas linguistique de la France* (9 vols.). Paris: Champion. Consultable en: <<http://lig-tdcge.imag.fr/cartodialect4/>> [Consulta: 30/11/2019].
- GIMENO BETÍ, Lluís (2005a). *Els orígens de la llengua*. Alzira: Bromera.
- (2005b). *Aproximació lingüística als inicis de la llengua catalana (segles VIII al XIII)*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- GINEBRA, Jordi (2012). «Planificació, codificació i estandardització de les llengües». Dins de: Jordi GINEBRA, Elisenda BERNAL, Joan COSTA i David PALOMA. *La normativa de la llengua catalana*. Barcelona: FUOC.
- GINER I MARCO, Josep (1998 [1934]). «Sinònims dins la nostra llengua». Dins de: Antoni FERRANDO i Santi CORTÉS (eds.). *Obra filològica (1931-1991)*. València: Denes.
- GLESSGEN, Martin-Dietrich (2012 [1a ed. 2007]). *Linguistique romane: Domaine et méthodes en linguistique française et romane*. Paris: Armand Colin.
- GLÜCK, Helmut i Michael RÖDEL (eds.) (2016 [5a ed.; 1a ed. 1993]). *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart: Metzler.
- GOEBL, Hans (2002). «Analyse dialectométrique des structures de profondeur de l'ALF». Dins de: *Revue de linguistique romane*, 66, pàg. 5-63.
- (2003). «Regards dialectométriques sur les données de l'Atlas Linguistique de la France (ALF): Relations quantitatives et structures de profondeur». Dins de: *Estudis Romànics*, 22, pàg. 59-120.
- (2011). «Áreas, fronteras, similitudes y distancias: lección breve de geolingüística cuantitativa». Dins de: Ramón DE ANDRÉS DÍAZ (coord.). *Lengua, ciencia y fronteras*, pàg. 11-33. Uviéu: Trabe.
- (2012). «La dialectometrització dels quatre primers volums de l'ADC: Una breu presentació». Dins de: *Estudis Romànics*, 35, pàg. 87-116.
- GÓMEZ DURAN, Gemma (2016). *Gramàtica del català rossellonès*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GRAFSTRÖM, Åke (1958). *Étude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociennes avec un essai d'interprétation phonétique*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

- GROSCLAUDE, Michel (2000). *70 clés pour la formation de l'occitan de Gascogne*. [Ortès/Orthez]: Per noster.
- GROSCLAUDE, Michel i Robert DARRIGRAND (1975 [1967]). «La langue catalane». Dins de: Sense ed./dir./coord. *Notre langue maternelle: Huit études sur la langue occitane*, pàg. 45-58. [Ortès/Orthez]: Per noster.
- GROSCLAUDE, Michel i Gilabèrt NARIÒ (2017 [1a ed. 1998]). *Répertoire des conjugaisons occitanes de Gascogne*. [Ortès/Orthez]: Per noster.
- GUITER, Enric (1974). «Afinitats del català». Dins de: *Revista Catalana*, 23, pàg. 3-12. Perpinyà.
- (1973). «Atlas et frontières linguistiques». Dins de: *Les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux*, pàg. 62-109. Paris: Centre national de la recherche scientifique.
- GULSOY, Joseph (1993). *Estudis de gramàtica històrica*. València/Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- HARDEN, Theo (1983). *An Analysis of the Semantic Field of the German Particles "überhaupt" and "eigentlich"*. Tübingen: Gunter Narr.
- HAUGEN, Einar (1973). «Bilingualism, Language Contact and Immigrant Languages in the US». Dins de: Thomas A. SEBEOK (ed.). *Current Trends in Linguistics (Linguistics in North America*, vol. 10), pàg. 505-591. The Hague / Paris: Mouton.
- HEINEMANN, Sabine (2015). «Questione ladina». Dins de: Sabine HEINEMANN i Luca MELCHIOR (curs.). *Manuale de linguistica friulana*, pàg. 57-72. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- HERMAN, József (1997 [1975, 1a ed. francesa]). *El latín vulgar*. Barcelona: Ariel.
- HINZELIN, Marc-Olivier (2008). «Sprachklassifikation, Sprachkontakt und Sprachwandel am Beispiel der Stellung der Objektpronomina im Okzitanischen». Dins de: Sabine HEINEMANN (ed.). *Sprachwandel und (Dis-)Kontinuität in der Romania*, pàg. 27-39. Tübingen: Max Niemeyer.
- HOLLE, Fritz (1908). «La frontera de la lengua catalana en la Francia meridional». Dins de: E. VALLÈS (ed.). *Primer congrés de la llengua catalana*, pàg. 335-339. Barcelona: Joaquim Horta.
- HOURLCADE, André (2016). *Des histoires de mots du latin au gascon*. Sense ciutat: Institut d'Estudis Occitans.
- HULL, Geoffrey Stephen (1982). *The Linguistic Unity of Northern Italy and Rhaetia (I)*. University of Sydney.
- (1987). «La lingua 'padanese': Corollario dell'unità dei dialetti reto-cisalpini». Dins de: *Etnie: Scienza, politica e cultura dei popoli minoritari* 13, pàg. 1-13. Consultable en línia en <<http://www.rivistaetnie.com/lingua-padanese/>> [Consulta: 16/08/2020].
- IMBS, Paul i Bernard QUEMADA (dirs.) (1971-1994). *Trésor de la Langue Française informatisé*. Paris: CNRS. <<http://atilf.atilf.fr/>> [Consulta: 30/08/2020].
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2006, 28 de febrer). *Declaració sobre la denominació de la llengua catalana (Redactada pel Consell Permanent de l'Institut d'Estudis Catalans el 23 de febrer de 2006, recollint les instruccions del Ple del 30 de gener de 2006)*. Consultable en línia en

- <https://www.iec.cat/institucio/entrada.asp?c_epigraf_num=10055> [Consulta: 16/08/2020].
- (2007 [1a ed. 1995]). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Edicions 62. Versió actualitzada consultable en línia en <<https://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 10/06/2020].
- (2017). *Ortografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Consultable en línia en: https://www.iec.cat/llengua/documents/ortografia_catalana_versio_digital.pdf [Consulta: 30/08/2020]
- IORDAN, Iorgu i Maria MANOLIU (1972). *Manual de lingüística románica*. Madrid: Gredos.
- JAUCH, Heike (2018). «Les frontières linguistiques extérieures du francoprovençal». Dins de: Christina OSSENKOP i Otto WINKELMANN (eds.). *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania*, pàg. 93-113. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- JENSEN, Frede (1999). *A Comparative Study of Romance*. New York: Peter Lang.
- JOSEPH, John Earl (1987). *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. London: Frances Pinter.
- KLOSS, Heinz (1978 [1a ed. 1952]). *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- (1967). «“Abstand-languages” and “Ausbau-languages”». Dins de: *Anthropological Linguistics*, 9/7, pàg. 29-41.
- (1972). «Völker, Sprachen, Mundarten». Dins de: Samir K. GHOSH (ed.). *Man, Language and Society. Contributions to the Sociology of Language*, pàg. 103-117. Mouton: The Hague / Paris.
- KOPPELBERG, Stephan (1989): «El lèxic hereditari característic de l'occità i del gascó i la seva relació amb el del català (conclusions d'una anàlisi estadística)». Dins de: Antoni M. BADIA i MARGARIT i Michel CAMPRUBÍ (curs.). *Actes del vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Tolosa de Llenguadoc 1988), vol. 1, pàg. 109-122. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- (1998). *Untersuchungen zum lateinischen Erbwortschatz des Katalanischen. Aspekte der Klassifizierung und Differenzierung im Verhältnis zu Gallo- und Hispanoromania*. Münster: Nodus Publikationen.
- KRAMER, Johannes (2007). «Roma, Romania. Latinus, Romanus, Romanicus». Dins de: José Enrique GARGALLO i Maria Reina BASTARDAS (coords.). *Manual de lingüística románica*, pàg. 45-68. Barcelona: Ariel.
- KREMNITZ, Georg (2008). «Sur la délimitation et l'individuation des langues: Avec des exemples pris principalement dans le domaine roman». Dins de: *Estudis Romànics*, vol. 30, pàg. 17-38.
- (2018). *Katalanische und okzitanische Renaissance: Ein Vergleich von 1800 bis heute*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- KRÜGER, Fritz (1911 / 1912 / 1913). «Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon». Dins de: Bernhard SCHÄDEL (ed.). *Revue de dialectologie romane* III, pàg. 144-183 i 287-338 / IV, pàg. 1-15 / V, pàg. 1-88. Bruxelles / Bruxelles / Hamburg: Société Internationale de Dialectologie Romane, publicat en 4 entregues.

- KUEN, Henrich (1950). «Die Stellung des Katalanischen in der romanischen Sprachfamilie». Dins de: *Studia Iberica. Festschrift für Hans Flasche*, pàg. 331-352. Berna: Francke.
- LACREU, Josep (dir.) (1996 [1995]). *Diccionari valencià*. València: Generalitat Valenciana – Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- LAFONT, Robèrt (Lafont, Robert) (1971). *L'ortografia occitana: Sos principis*. Montpelhièr: Centre d'Estudis Occitans.
- (1991). «[Les différentes langues romanes et leurs régions d'implantation de la Renaissance à nos jours: L'occitan:] 340. Histoire interne de la langue I. Grammaire». Dins de: Günter HOLTUS, Michael METZELTIN i Christian SCHMITT (eds.). *Lexikon der romanistischen Linguistik: Band V/2 Okzitanisch, Katalanisch*, pàg. 1-18. Tübingen: Max Niemeyer.
- (2004 [1a ed. 1983]). *Éléments de phonétique de l'occitan*. Valence d'Albigeois: Vent terral.
- LAMUELA, Xavier (1984) «Fixació i funcionament de la gramàtica normativa i el procés d'estandardització de la llengua catalana». Dins de: M. Teresa CABRÉ, Joan MARTÍ, Lúdia PONS i Joan SOLÀ (curs.). *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa, 1983*, pàg. 65-90. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- (1987). *Català, occità, friülà: Llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1993). *Teoria della codificazione linguistica*. Tesi doctoral, Josep M. NADAL I FARRERAS (dir.). Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- (1995). «Criteris de codificació i de compleció lingüístiques». Dins de: *Els Marges*, 53, pàg. 15-30. Barcelona: L'Avenç.
- (2012). «La llengua occitana: caracterització i situació actual». Dins de: *Mot So Razo*, 10, pàg. 31-44. Castelló d'Empúries / Girona: Centre d'Estudis Trobadorescos (Ajuntament de Castelló d'Empúries) / Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Universitat de Girona).
- LAMUELA, Xavier i Josep MURGADES (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LARTIGUE, Philippe (2004). *Le vocalisme du gascon maritime dit gascon «noir»*. Toulouse: Université de Toulouse-Le Mirai (treball de D.E.A. de Sciences du Langage, dirigit per Patrick Sauzet).
- LAUSBERG, Heinrich (1993 [2a ed. alemanya 1963]). *Lingüística románica: Fonética*. Madrid: Gredos.
- LEVY, Emil (1991 [1909]). *Petit dictionnaire provençal-français*. Raphèle-Lès-Arles: Marcel Petit Culture Provençale et Méridionale.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (2000 [1991]). *El català, llengua romànica*. Barcelona: Edicions 62.

- LO CONGRÈS PERMANENT DE LA LENGA OCCITANA (sense any). *verb'Òc*. Sense ciutat: Lo Congrès permanent de la lenga occitana. Consultable en: <<https://www.locongres.org/fr/applications/verb-oc/>> [Consulta: 08/04/2020].
- LUCHAIRE, Achile (1879). *Études sur les idiomes pyrénéens de la région française*. Paris: Maisonneuve et Cie.
- LÜDKE, Helmut (1968). *Geschichte des romanischen Wortschatzes*, I. Freiburg i./Br.: Rombach.
- MARCET I JUNCOSA, Alícia (2015). *Breu història de les terres catalanes del nord*. Canet de Rosselló: Trabucaire.
- MARTÍ-BADIA, Adrià (2019). «Els postulats de la filologia romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana (1806-1906)». Dins de: Vicent Josep ESCARTÍ (dir.). *SCRIPTA, Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna* 13, pàg. 60-80. València: Universitat de València.
- MARTÍNEZ ARRIETA, Santiago i Domergue SUMIEN (2006). «Els lligams entre català i occità: alguns problemes de representació, descripció i estandardització». Dins de: *Estudis de llengua i literatura catalanes/LII. Miscel·lània Joan Veny* 8, pàg. 111-140. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- MARTINIS I MAFÉ, Joan Carles (2010). *València, terra d'òc: Les migracions occitanes al Regne de València*. Sense ciutat: Oc-València, Centre Internacional de Recerca i Documentació Científica.
- MAS I FORNERS, Antoni (2020). *Llengua, terra, pàtria i nació: L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca (segles XIV-XVII)*. Palma: Documenta Balear.
- MASSIP I BONET, M. Àngels (1993). «Consideraciones sobre el origen de la lengua catalana. Diferencias en el latín hispánico. El contacto lingüístico vasco/catalán en las comarcas noroccidentales». Dins de: *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, vol. 3, pàg. 21-31.
- MENEGHIN, Claudi (2007). «Rebuilding the Rhaeto-Cisalpine written language: Guidelines and criteria. Part I: ORS-Orthography». Dins de: *Ianua. Revista Philologica Romanica*, vol. 7, pàg. 37-72.
- (2008). «Rebuilding the Rhaeto-Cisalpine written language: Guidelines and criteria. Part II. Morphology, I: noun, article and personal pronoun». Dins de: *Ianua. Revista Philologica Romanica*, vol. 8, pàg. 113-152.
- (2009). «Rebuilding the Rhaeto-Cisalpine written language: guidelines and criteria. Part III. Morphology, II: adjectives, pronouns, invariables». Dins de: *Ianua. Revista Philologica Romanica*, vol. 9, pàg. 37-94.
- (2010). «Rebuilding the Rhaeto-Cisalpine written language: guidelines and criteria. Part IV. Morphology, III: the verb». Dins de: *Ianua. Revista Philologica Romanica*, vol. 10, pàg. 33-72.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1985¹⁸ [1a ed. 1904]). *Manual de gramática histórica española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- (1926). *Orígenes del español: Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Espasa Calpe.

- (2005, publicat pòstumament). *Historia de la Lengua española* (2 vols.). Madrid: Fundación Menéndez Pidal / Real Academia Española.
- MERCADIÈR, Gilabèrt (coord.) i Danís CHAPDUELH (2018). *Dictionnaire français-occitan limousin*. Sense ciutat: Lo Congrès Permanent de la Lenga Occitana. Consultable en: <<https://locongres.org/oc/aplicacions/dicodoc-oc/>> [Consulta: 02/04/2020].
- METZELTIN, Miguel (2004). *Las lenguas románicas estándar: Historia de su formación y de su uso*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- (2007). «Tipología. Partición de la Romania y tipos romances». Dins de: José Enrique GARGALLO GIL i Maria Reina BASTARDAS (coords.). *Manual de lingüística románica*, pàg. 397-426. Barcelona: Ariel.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1890-1902). *Grammatik der romanischen Sprachen* (4 vols.). Leipzig: Reissland.
- (1914 [traducció d'Américo Castro de la 2a ed. alemanya de 1909]). *Introducción al estudio de la lingüística romance*. Madrid: Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Históricos.
- (1920 [1a ed. 1901]). *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- (1925). *Das Katalanische: Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- (1926 [traducció d'Américo Castro de la 3a ed. alemanya de 1920]). *Introducción a la lingüística románica*. Madrid: Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Históricos.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1861). *De los trovadores en España: Estudio de poesía y lengua provenzal*. Barcelona: Joaquín Verdager.
- MISTRAL, Frédéric (1979 [1879-1886]). *Lou tresor dóu felibrige ou dictionnaire provençal-français* (2 vols.). Raphèle-lès-Arles: Culture Provençale et Méridionale Marcel Petit.
- MOLINA YÉVENES, José (1993). *Iniciación a la fonética, fonología y morfología latinas*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- MOLINS, Manuel (1990). «L'experiència del teatre». Dins de: Antoni FERRANDO (ed.). *La llengua als mitjans de comunicació*. València: Institut de Filologia Valenciana / Universitat de València.
- MOLL, Francesc de Borja (2006 [1a ed. 1952]). *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- (1974). *L'home per la paraula*. Palma de Mallorca: Moll.
- MOREL-FATIO, Alfred (1888). «Das Catalanische». Dins de: Gustav GRÖBER (ed.). *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. I, pàg. 669-688. Strassburg: Karl J. Trübner.
- MORF, Heinrich (1909). «Mundartenforschung und Geschichte auf romanischen Gebiet». Dins de: *Bulletin de dialectologie romane*, I, pàg. 3-17.
- MÜLLER, Bodo (1983). «Das Katalanische in der Entwicklung des Sprachenkatalogs der romanischen Sprachwissenschaft». Dins de: *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXV.

- (*Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, III). Barcelona: Curial.
- MUNTEANU COLÁN, Dan (2005). *Breve historia de la lingüística románica*. Madrid: Arco Libros.
- (2002-2004). «Sobre la posición del catalán en el conjunto de la Romania». Dins de: *Archivo de filología aragonesa*, núm. 59-60, vol. 1, pàg. 641-654.
- (2008). *La posición del catalán en la Romania según su léxico latino patrimonial*. Stuttgart: Ibidem Verlag.
- NADAL, Josep M. i Modest PRATS (1983 [1a ed. 1982]). *Història de la llengua catalana 1: Dels orígens fins al segle XV*. Barcelona: Edicions 62.
- NADAL, Josep M. (1999). «Normativa i Història de la Llengua». Dins de: Francesc FELIU i Cristina JUHER (curs.). *La invenció de les llengües nacionals*, pàg. 13-38. Barcelona: Quaderns Crema.
- NAGORE LATÍN, Francho (2006). «Nota para atestiguar el uso de la partícula afirmativa ó < lat. HOC en aragonés moderno». Dins de: *Alazet* 18, pàg. 73-80.
- NIETO BALLESTER, Emilio (2017). «Persiguiendo fantasmas: mitología e ideología en torno al latín hispánico». Dins de: Alfonso GARCÍA LEAL i Clara Elena PRIETO ENTRIALGO (eds.). *Latin vulgaire - latin tardif XI* (actes del XI Congreso Internacional sobre el Latín Vulgar y Tardío, Oviedo 2014). Hildesheim: Olms Weidmann. Cite per separata amb numeració independent: pàg. 1-15.
- NIQUE, Christian (dir.) (2006). *Précis d'occitan et de catalan*. Montpellier: CRDP de l'Académie de Montpellier.
- OMELHIÈR, Cristian (2004). *Petit dictionnaire français-occitan d'Auvergne*. València: Ostal del libre.
- ORDAZ DENGRA, Alexandre X. (2018). «La cartografia lingüística d'àmbit occitano-romànic: Un camí d'autodescobriment (I)». Dins de: *Paraula d'Oc* 17, pàg. 41-67. València: Oc-València.
- OSSENKOP, Christina i Otto WINKELMANN (eds.) (2018). *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- [V. Zimmermann com a exemple per als articles inclosos]
- PALACIOS MARTÍNEZ, Ignacio (dir.), María Rosa ALONSO ALONSO, Mario CAL VARELA et. al. (2007). *Diccionario de enseñanza y aprendizaje de lenguas*. Sense ciutat: CLE Internacional.
- PENELLA I RAMON, Artur (1999). «Bases per una neokoiné occitano-romànica». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 3, pàg. 28-33. València: Oc-València.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel, Rosanna MESTRE, Ofèlia SANMARTÍN et. al. (1998). *Diccionari de lingüística*. Sense ciutat: Colomar.
- PLANAS, Xavier, Carles GASCÓN, Juan Karlos LOPEZ-MUGARTZA i Mikel BELASKO (2013). *Anàlisi fisiogràfica de topònims andorrans d'arrel preromana: Una visió propera i tècnica del territori a través dels noms de lloc*. Sense ciutat: Govern d'Andorra (Ministeri de Cultura, Joventut i Esports).

- POLANCO, Lluís B. (1984). «Llengua i dialecte: Una aplicació dialectomètrica a la llengua catalana». Dins de: *Miscel·lània Sanchis Guarnier I*, pàg. 267-276. València: Universitat de València.
- POLO, José (2008). «Notas sobre la obra científica de Coseriu (15)». Dins de: *ELUA. Estudios de Lingüística*, 22, pàg. 293-297.
- POSNER, Rebecca (1998 [1a ed. anglesa 1996]). *Las lenguas romances*. Madrid: Cátedra.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2008). *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Barcelona: Onada.
- QUILIS MORALES, Antonio (2005). *Fonética histórica y fonología diacrónica*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- QUINTANA I FONT, Artur (2000). «CALAFORRA I CASTELLANO, Guillem (1998): *Wilhelm Meyer-Lübke i «Das Katalanische»*. Introducció i traducció. Barcelona: IEC, 234 p. (Biblioteca Filològica, XXXIV)» (recensió). Dins de: *Estudis Romànics* 22, pàg. 246-249.
- (2009). «L'aportació dels romanistes alemanys als estudis de lingüística contrastiva del català amb altres llengües». Dins de: *Caplletra* 47, pàg. 165-178.
- RADATZ, Hans-Ingo (2012). «Per què els elements gal·loromànics fan “heavy” en català: Arran del clàssic debat sobre la subagrupació del català». Dins de: Josep MARTINES (ed.). *Aspectes de diacronia de la llengua catalana (en el context romànic): eHumanista/IVITRA 2*, pàg. 202-218. Santa Barbara: University of California Santa Barbara.
- RAFANELL, August (2006). *La il·lusió occitana. La llengua dels catalans entre Espanya i França*. Barcelona: Quaderns Crema.
- RASICO, Philip D. (1982). *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1985). «La Conservació de la -N' etimològica a l'antiga diòcesi de Girona». Dins de: Nathaniel B. SMITH *et al.* (curs.). *Actes del quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Washington, D.C., 1984. Estudis en honor d'Antoni M. Badia i Margarit*, pàg. 41-56. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- (1993). *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*. Barcelona, Curial.
- (2007). «CALAFORRA I CASTELLANO, Guillem. *Wilhelm Meyer-Lübke i Das Katalanische. Introducció i traducció*. Biblioteca Filològica XXXIV. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1998, 234 pp. Paper» (recensió). Dins de: *Catalan Review* 21, pàg. 321-323.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2019 [versió electrònica 23.3]). *Diccionario de la lengua española*. Versió actualitzada consultable en línia en <<https://dle.rae.es/>> [Consulta: 30/08/2020].
- RECASENS I VIVES, Daniel (1985). *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2017). *Fonètica històrica del català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ROHLFS, Gerhard (1970 [1a ed. 1935]). *Le gascon: Études de philologie pyrénéenne*. Tübingen / Pau: Max Niemeyer / Marrimpouey Jeune.

- (1954). «Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprache. Versuch einer romanischen Wortgeographie». Dins de: *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*, 1954-4. München: Bayerischen Akademie der Wissenschaften / C. H. Beck'schen Verlagsbuchhandlung.
- ROMIEU, Maurice i André BIANCHI (2005). *Gramatica de l'occitan gascon contemporanèu*. Pessac: Presses Universitaires de Bordeaux.
- (2006). *La Lenga del Trobar: Précis de gramatica d'occitan ancian*. Pessac: Presses Universitaires de Bordeaux.
- ROMIEU, Maurice, André BIANCHI i Loïs GAUBÈRT (2013). *Diccionari d'expressions e locucions occitanas*. Valence d'Albigeois: Vent Terral.
- RONJAT, Jules (1930, 1932, 1937, 1941). *Grammaire istorique [sic] des parlers provençaux modernes* (4 vols.). Montpellier: Société des Langues Romanes.
- ROSENQVIST, Arvid (1919). «Limites administratives et division dialectale de la France». Dins de: A. WALLENSKÖLD i H. SOULAHTI (reds.). *Neuphilologische Mitteilungen*, núm. 6-8, pàg. 87-119 (+ dos mapes).
- RUIZ I SAN PASCUAL, Francesc, Rosa SANZ I RIBELLES, Jordi SOLÉ I CAMARDONS (2001). *Diccionari de sociolingüística*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- RUSSELL-GEGBETT, Paul (1965). *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*. Oxford: Dolphin.
- SABORIT VILAR, Josep (2009). *Millorem la pronúncia*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- SALA, Raymond i Alain TARRIUS (2000). *Occitans, espagnols, marocains: Migrations d'hier et d'aujourd'hui en Roussillon*. Canet: Trabucaire.
- SALOW, Karl (1912). *Sprachgeographische Untersuchungen über den östlichen Teil des katalanisch-languedokischen Grenzgebietes*. Hamburg: Société Internationale de Dialectologie Romane. (Amb un apèndix de K. SALOW i F. KRÜGER: «Linguistische Karten des languedokischen-katalanischen Grenzgebietes»).
- SÁNCHEZ MIRET, Fernando (2001). *Proyecto de gramática histórica y comparada de las lenguas romances*, vol. II. München: Lincom Europa.
- (2016). «Clasificar el catalán no es cosa fácil (y no por culpa suya)». Dins de: *Cantares de amigos. Estudios en homenaxe a Mercedes Brea*, pàg. 801-812. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1995 [1916]). *Cours de linguistique générale. Publié par Charles Bailly [i.e. Bally] et Albert Séchehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger. Édition critique préparée par Tullio De Mauro. Postface de Louis-Jean Calvet*. Paris: Payot.
- SCHÄDEL, Bernhard (1909). «Die katalanische Pyrenäendialekte». Dins de: Bernhard SCHÄDEL (ed.). *Revue de dialectologie romane* I, pàg. 15-98 i 386-412. Bruxelles: Société Internationale de Dialectologie Romane.
- Sense ed./dir./coord. (1975). *Notre langue maternelle: Huit études sur la langue occitane*. [Ortès/Orthez]: Per noster.
- SÉGUY, Jean (1953). «Essai sur l'état des palatales et de -d- romans en occitan du XIIème siècle». Dins de: *Pallas, Etudes sur l'Antiquité*, núm. 1, pàg. 169-220. Toulouse: Faculté des Lettres de Toulouse.

- (1954-1973). *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, 6 vols. París: Editions du CNRS.
- SICRE, Paul (1907-1908). «Éléments de grammaire du dialecte de Foix». Dins de: *Bulletin périodique de la Société Ariégeoise des Sciences, Lettres & Arts et de la Société des Études du Couserans*, vol. XI, núm. 1, pàg. 113-126, 177-195, 274-290, 337-351, 387-408, 441-460. Foix: Société Ariégeoise des Sciences, Lettres & Arts.
- SIFRE, Manuel (2005). *Llengua i dialecte*. Alzira: Bromera.
- SINNER, Carsten (2014). *Varietätenlinguistik: eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- i Elia HERNÁNDEZ SOCAS (2018). «Les frontières linguistiques dans l'est de la Péninsule ibérique». Dins de: Christina OSSENKOP i Otto WINKELMANN (eds.). *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania*, pàg. 151-176. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- SISTAC I VICÉN, Ramon (1993). *El ribagorçà a l'Alta Llitera: Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2016). «Dialectologia dels parlars dels Pirineus». Dins de: Carolina BASTIDA, Univers BERTRANA, Ramon SISTAC i Albert VILLARÓ. *Llengua i literatura a Andorra i als Pirineus*, pàg. 15-80. Sant Julià de Lòria: Universitat d'Andorra.
- SKÅRUP, Povl (1997 [1a ed. 1990]). *Morphologie élémentaire de l'ancien occitan*. København: Museum Tusculanum Forlag.
- SOLÀ, Joan (1991). «Milà i Fontanals i la llengua catalana». Dins de: *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, IV, pàg. 75-88. Barcelona: Quaderns Crema.
- , Maria-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (Dirs.) (2008 [2002]). *Gramàtica del català contemporani*, 3 vols. Barcelona: Empúries.
- Ramon LAPIEDRA, Artur QUINTANA, Brauli MONTROYA i Abelard SARAGOSSÀ (2004). «El nom del valencià en les lleis valencianes». Dins de: *Setmanari Presència* 9-15 abril, 14.
- SAROÏHANDY, Jean-Joseph (1904-1906). «Allgemeine Charakterisierung des Catalanischen». Dins de: Gustav GRÖBER (ed.). *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. I [1a ed. 1888], pàg. 845-848. Strassburg: Karl J. Trübner.
- SUMIEN, Domergue (2006). *La standardisation pluricentrique de l'occitan*. Turnhout: Brepols.
- (2009). «Classificacion dei dialèctes occitans». Dins de: *Linguistica Occitana* 7, pàg. 1-55.
- TEULAT, Rogièr (1985). *Uèi l'occitan*. Sense ciutat: Institut d'Estudis Occitans.
- THOMÀS, Jean (2013). «Jules RONJAT (1864-1925) un romaniste connu et ignoré, ou comment l'étude des archives écrites et orales servent l'histoire de la linguistique». Resum de comunicació en el 27e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, Nancy 2013.
- TORRENS ÁLVAREZ, Mª Jesús (2007). *Evolución e historia de la lengua española*. Madrid: Arco Libros.
- TOMÁS FACI, Guillermo (2020). *El aragonés medieval: Lengua y Estado en el reino de Aragón*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

- TOMASIN, Lorenzo (2011). «Graziadio Isaia Ascoli, *Proemio all'“Archivio glottologico italiano”*», letto da Lorenzo Tomasin». Dins de: Alessandro CASELLATO i Simon Levis SULLAM (curs.). *Leggere l'unità d'Italia: Per una biblioteca del 150°*, pàg. 15-17. Venezia: Ca' Foscari.
- TUAILLON, Gaston i Michel CONTINI (reds.) (1996). *Atlas Linguistique Roman. Vol. 1: Présentation*. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca Dello Stato.
- VALLS, Esteve i Manuel GONZÁLEZ GONZÁLEZ (2014). «Unha nova base de datos para a romanística a partir do *Atlas Linguistique Roman*». Dins de: *Verba*, vol. 41, pàg. 337-363.
- (2016a). «La subagrupació romànica de la llengua catalana: una aproximació dialectomètrica de base fonètica a l'Atlas Linguistique Roman». Dins de: *Studia Romanica Posnaniensia*, 43/2, pàg. 5-27.
- (2016b). «Variación e distancia lingüística na Romania Antiqua: unha contribución dialectométrica ao debate sobre o grado de individuación da lingua galega». Dins de: *Estudos de lingüística galega*, 8, pàg. 229-246.
- VENTURA BALANYÀ, Michel [amb el pseudònim Euphemia LLORENTE] (1998 [1a ed. 1930]). «Vers l'unificació dels parlars d'Oc». Dins de: *Paraula d'Oc*, núm. 2, pàg. 33-43. València: Oc-València.
- VENY, Joan (2002 [1a ed. 1978, amb el títol *Els parlars*]). *Els parlars catalans: síntesi de dialectologia*. Mallorca: Moll.
- (2006 [1980]). *Contacte i contrast de llengües i dialectes*. València: Universitat de València.
- i Lúdia PONS I GRIERA (dirs.) (2001-2018). *Atles lingüístic del domini català* (9 vols.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Consultable en: <<https://aldc.espais.iec.cat/>> [Consulta: 29/08/2020].
- i Lúdia PONS I GRIERA (dirs.) (2007). *Petit atles lingüístic del domini català* (Volum I). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- i Mar MASSANELL (2015). *Dialectologia catalana: Aproximació pràctica als parlars catalans*. Barcelona / Alacant / València: Universitat de Barcelona / Universitat d'Alacant / Universitat de València.
- VIAPLANA, Joaquim (2002 [1a ed. 2000]). *Dialectologia*. València: Universitat de València.
- VOGT, Hans (1947). «Språkssystem og språkutvikling». Dins de: *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*, 14, pàg. 293-304.
- VÖLKER, Harald (2009). «La linguistique variationnelle et la perspective intralinguistique». Dins de: *Revue de linguistique romane*, 73, pàg. 27-76.
- (2011). «Un caso di ambivalenza nella teorizzazione della linguistica variazionale: la diacronia». Dins de: A. OVERBECK, W. SCHWEICKARD, H. VÖLKER. *Lexikon, Varietät, Philologie. Romanistische Studien. Günter Holtus zum 65. Geburtstag*, pàg. 317-328. Berlin: De Gruyter.
- WARTBURG, Walther von (1922). «W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*. 3. neubearbeitete Auflage, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung 1920,...» (recensió). Dins de: Alfons HILKA (ed.). [*Zeitschrift für romanische Philologie* 42](#), pàg. 371-377. Halle A. S.: Max Niemeyer.

- (1922-2002). *Französisches etymologisches Wörterbuch: eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, 25 vols. Bonn: F. Klopp. Consultable en: <<https://apps.atilf.fr/lecteurFEW/index.php/page/view>> [Consulta: 29/08/2020].
- (1924). «*Butlletí de Dialectologia catalana*, publicat per les oficines del Diccionari general de la llengua catalana. vol. 10; 11, 1. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans; Palau de la Diputació 1922» (Inclou una ressenya a «Afro-romànic o ibero-romànic?», d' A. Grier). Dins de: *Archivum Romanicum*, núm. 8, pàg. 486-489. Consultable en: <<http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornale/TO00176940/1924/unico/00000495>> [Consulta: 30/08/2020].
- (1970 [1928]). «W. Meyer-Lübke, *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provençalischen*. Sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt. — Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher, hrsg. von W. Meyer-Lübke. V. Reihe: Untersuchungen und Texte. 7. Band. Heidelberg 1925, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung» (recensió). Dins de: Alfons HILKA (ed.). *Zeitschrift für romanische Philologie* 48, pàg. 157-161. Tübingen / Graz: Max Niemeyer / Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
- (1955). «L'articulation linguistique de la Romania». Dins de: A. BADIA, A. GRIERA i F. UDINA (eds). *VII congreso internacional de lingüística románica* (Barcelona, 1953), vol. 2, pàg. 23-38. Barcelona: Abadia de San Cugat del Vallés.
- WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in contact*. New York: Linguistic Circle of New York.
- (1954). «Is a Structural Dialectology Possible?». Dins de: André MARTINET i Uriel WEINREICH (eds.). *Linguistics Today: Word* 10, pàg. 2-3. New York: Linguistic Circle of New York / Routledge, 388-400.
- WESCH, Andreas (1998). *Zum französischen Varietätenraum in Europa – ein Querschnitt durch sein spezifisches Profil im Vergleich zum Spanischen*. Tesi d'habilitació. Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg im Breisgau.
- WINKELMANN, Otto (2018). «Les frontières linguistiques de la Rhétoromania et de l'Italoromania : vue d'ensemble». Dins de: Christina OSSENKOP i Otto WINKELMANN (eds.). *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania*, pàg. 223-237. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- WUNDERLI, Peter (2005). «Stilistische Implikationen variationslinguistischer Modelle». Dins de: Daniel JACOB, Thomas KREFELD i Wulf OESTERREICHER (eds.). *Sprache, Bewußtsein, Stil: Theoretische und historische Perspektiven*, pàg. 61-86. Tübingen: Gunder Narr.
- ZAMORA VICENTE, Alonso (1967 [1a ed. 1960]). *Dialectología española*. Madrid, Gredos.
- ZIMMER, Rudolf (1978). *Stilanalyse*. Tübingen: Max Niemeyer.
- ZIMMERMANN, Klaus (2018). «La frontière linguistique hispano-anglaise entre le Mexique et les États-Unis d'Amérique». Dins de: Christina OSSENKOP i Otto WINKELMANN (eds.). *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania*, pàg. 476-501. Berlin / Boston: Walter de Gruyter.
- ZINK, Gaston (2013 [1a ed. 1986]). *Phonétique historique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.

APÈNDIX 1: RESUM AMPLI EN VALENCIÀ

I. Introducció

La posició del catalanovel·lencià⁷⁵² dins del romanç és una qüestió que ocupa els lingüistes des dels inicis de la romanística en el segle XIX i que encara està oberta, com mostren les recents aportacions, a eixe debat, de Koppelberg (1998), Munteanu Colán (2002-2004, 2008), Hinzelin (2008), Radatz (2012) i M.-R. Bastardas (2016); segons Sánchez Miret, el problema «necesita todavía un tratamiento adecuado» ja que fins ara «la argumentación no se ha tejido sobre bases sólidas» (2016: 802, 809).

La qüestió és doble. Per una banda s'ha debatut –sobretot fins al primer quart del segle XX– l'estatus del catalanovel·lencià: si és un dialecte de la llengua occitana o bé una llengua independent d'esta. Per una altra banda, s'ha debatut –i continua debatent-se– la subagrupació romànica del catalanovel·lencià: si és una llengua iberoromànica o gal·loromànica, o si és una llengua pont, o bé una llengua del grup occitanoromànic, entre altres opcions.

La *communis opinio* sembla haver resolt el debat sobre l'estatus del catalanovel·lencià enfront de l'occità amb la idea que aquella varietat és una llengua independent però *bessona* d'esta; i sembla haver resolt el debat sobre la subagrupació del catalanovel·lencià amb la idea que és una *llengua pont* entre el gal·loromanç i l'iberoromanç. Però, de fet, les idees de *llengua bessona* i de *llengua pont* no semblen

---

⁷⁵² L'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) recomana (2005) l'ús, en l'àmbit acadèmic, de glotònims composts duals per a denominar la llengua valenciana. A favor d'eixa solució s'han pronunciat també múltiples lingüistes, incloent Josep Giner (1958-1959, citat per AVL 2005) –considerat el primer romanista valencià–, Jordi Colomina (2003) i, per a l'àmbit legislatiu, Joan Solà, Artur Quintana, Brauli Montoya i Abelard Saragossà (2004). Denominacions d'este tipus, de fet, ja han sigut emprades per múltiples autors, com mostra el Corpus Informatitzat del Valencià de l'AVL. Nosaltres emprem el compost *catalanovel·lencià*, que combina les denominacions oficials *valencià* i *català* en el mateix orde cronològic o geogràfic seguit en composts referits a altres romanços peninsulars (actuals o antics) com *gallegoportugués*, *asturllleonés* i *navarroaragonés*. El compost *catalanovel·lencià* no és cap novetat en l'àmbit acadèmic, en absolut. Friedrich Diez, considerat el pare i fundador de la lingüística romànica, ja es referí a este romanç com a «catalanisch-valencianische» (1856: 105).

compatibles entre si: la primera implica una relació del catalanovel·lencià més estreta amb l'occità (i, per tant, amb el gal·loromanc, si dins d'este s'inclouen els romanços d'hoc); la segona idea, en canvi, suggerix una posició intermèdia entre gal·loromanc i iberoromanc. Eixa discrepància evidencia que cal revisar les dos qüestions conjuntament.

La idea que el catalanovel·lencià seria una llengua gal·loromànica sí que és compatible amb la idea que seria bessona de l'occità. Però no aclaria si la distinció entre les dos llengües es basa en una elaboració independent o en la distància glotològica. I, si fora el segon cas, no aclaria tampoc en què consistiria exactament la relació genètica entre el catalanovel·lencià i l'occità: serien bessons dizigòtics o monozigòtics? És a dir, ¿sempre haurien sigut independents glotològicament o haurien format durant un temps una unitat?

Més completa i actual és la concepció de Lamuela (2012: 31-32), que parla de «català i occità: un diasistema, dues llengües». La idea es pot trobar també en altres autors, com Carles Castellanos (2000: 31-33), Martínez i Sumien (2006: 121) o Joan-Daniel Bezsonoff (2015: 20). No obstant, eixa concepció no s'ha generalitzat en la lingüística catalanovel·lenciana. I açò podria deure's, entre altres motius, a les següents mancances –les quals, no obstant, solament en part estan en la pròpia formulació–:

- El paradigma klossià –que explica que algunes varietats semblants a altres veïnes funcionen com a llengües independents i són considerades com a tals pel fet d'haver sigut elaborades– no estaria prou consolidat en la lingüística catalanovel·lenciana. Per tant, sembla que cal donar a conèixer en l'àmbit de la lingüística catalanovel·lenciana l'obra de Kloss.
- Les característiques generals de l'organització geolèctal del romanç actual no serien prou conegudes, potser en part pel progressiu abandonament de la romanística en favor de disciplines dedicades a romanços específics. Per tant, cal aclarir si dins del romanç es poden delimitar unitats glotològiques corresponents a llengües o grups de llengües.
- La llengua occitana seria actualment molt desconeguda en la comunitat lingüística catalanovel·lenciana, en part per la dràstica reducció de l'ús d'aquella llengua en l'últim segle. Cal, per tant, donar a conèixer eixa varietat romànica veïna.
- El terme *diasistema* no estaria suficientment divulgat. Per tant, cal determinar com definixen el concepte els autors que postulen un diasistema occitanoromànic.
- La fórmula «un diasistema, dues llengües» no té en compte la diacronia i és estàtica. Cal, per tant, considerar el factor temps i, eventualment, proposar una

resposta dinàmica a la posició del catalanovel·lenc dins del romanç, com recomana Radatz (2012).

- La resposta «un diasistema, dues llengües» subratlla la relació genètica entre catalanovel·lenc i occità, però no evidencia l'efecte dels contactes amb llengües exteriors (el castellà i el francès, respectivament), que han intensificat la separació. Cal, per tant, descriure la divergència glotològica entre catalanovel·lenc i occità combinant l'*Stammbaumtheorie* 'teoria de l'arbre' i la *Wellentheorie* 'teoria de l'ona'.
- Potser no és prou evident que les semblances del catalanovel·lenc amb l'occità justifiquen la inclusió d'aquell dins d'un grup (diasistema) occitanoromànic; almenys no actualment. Cal, per tant, estudiar i argumentar millor els llaços glotològics que connectarien les dos llengües en l'espai i en el temps. Això requereix, en primer lloc, revisar l'argumentari glotològic que sol adduir-se per a oposar el catalanovel·lenc a l'occità.

El present treball pretén atendre les mancances llistades i proposa una tesi comprensiva que, a més, inclou i compatibilitza aspectes ressaltats ja per diversos autors –alguns des de fa molt de temps–.

II.1. Objectius

La present investigació pretén determinar la posició del catalanovel·lenc dins del romanç, és a dir respondre alhora al debat del seu estatus (independent o no) enfront de l'occità i al debat de la seua subagrupació romànica. Concretament, té com a objectius generals:

- C. Argumentar la tesi que **el catalanovel·lenc és un romanç d'hoc que esdevingué una llengua per elaboració i que s'ha distanciat creixentment de la resta de romanços d'hoc (l'occità)**, en part per aproximació al castellà i al francès respectivament, a mesura que estes llengües han guanyat influència. L'argumentació se centrarà especialment en els aspectes menys evidents o coneguts d'esta tesi.⁷⁵³
- D. Investigar si el catalanovel·lenc i l'occità formen –o formaven– un diasistema.

---

⁷⁵³ Per exemple, no ens detindrem massa en mostrar la influència que el castellà i el francès han tingut sobre el catalanovel·lenc i l'occità, respectivament.

Una resposta afirmativa permetria reformular la tesi presentada en el punt anterior parlant de *varietats del diasistema occitanoromànic* en compte de *romanços d'hoc*, expressió esta que denota afinitat sense connotar tanta unitat.

Per a aconseguir eixos objectius generals, la investigació s'ha marcat els següents objectius específics:

1. Evidenciar la dificultat de definir el concepte *llengua* i, com a conseqüència, els obstacles per a delimitar unes llengües d'altres i agrupar-les (v. apt. III.1).
2. Exposar –amb molt més detall del que s'ha fet fins ara en la lingüística catalanovelenciana– els dos trets (distància i elaboració) que definixen les llengües independents enfront dels dialectes segons Heinz Kloss i mostrar la importància que té la distinció entre *llengua per distància* i *llengua per elaboració* en la romanística actual (v. apt. III.2).
3. Determinar quines són les característiques generals de l'organització geolèctal del romanç actual (v. cap. IV). Intentarem respondre a preguntes com les següents: Els geolèctes locals romànics formen un contínuum? Es poden identificar grups de geolèctes locals? Estan delimitats per una frontera? Com és eixa frontera? Hi ha grups de geolèctes formant una jerarquia geolèctal multinivell? Canvia l'organització geolèctal amb el temps?
4. Mostrar com i per quines causes extralingüístiques el romanç catalanovelencià evolucionà primer entre els romanços d'hoc –i, en general, gal·loromànics–, després continuà l'evolució de manera més independent i finalment s'ha aproximat –i continua aproximant-se– al castellà (v. cap. V).
5. Determinar quina és la posició glotològica, dins del romanç actual, del catalanovelencià en relació a l'occità (v. cap. VI). Caldrà respondre a preguntes com les següents: Dins del romanç actual s'identifica una unitat formada pel catalanovelencià i l'occità? En cas afirmatiu, eixa unitat es dividix en dos grans geolèctes (catalanovelencià vs. occità) o en múltiples geolèctes (catalanovelencià vs. gascó vs. llenguadocià, etc.)? Quines són els trets glotològics que particularitzen eixos dos grans geolèctes o bé eixos múltiples geolèctes?
6. Definir –amb molt més detall del que s'ha fet fins ara– el concepte *diasistema* que s'usa en la lingüística occitana i catalanovelenciana (v. cap. VII).
7. Revisar les oposicions glotològiques que solen adduir-se en el discurs científic contemporani per a diferenciar el catalanovelencià de l'occità (v. caps. VIII-XI).

¿Les formes que caracteritzarien actualment el catalanovel·lencià o l'occità existixen –o han existit– en l'altra llengua? Quina relació evolutiva hi ha entre un resultat i l'altre resultat de cada parella oposada?

8. Valorar, segons els resultats del punt anterior, si les oposicions glotològiques revisades descriuen de manera adequada (exacta) la relació entre el catalanovel·lencià i l'occità (v. apt. XIIa.3).
9. Valorar si els resultats i conclusions dels punts anteriors permeten –o permetien– considerar el catalanovel·lencià part d'un diasistema occitanoromànic (v. apt. XIIa.1).

II.2. Metodologia

Els objectius específics i generals presentats en l'apartat precedent s'han perseguit, principalment, mitjançant dades extretes de la bibliografia rellevant que existix i noves dades aconseguides amb dos estudis glotològics originals que comparen el catalanovel·lencià i l'occità (o les varietats occitanes).

Hem partit de l'anàlisi de la bibliografia existent, que no és gens escassa. Hem relacionat les idees que aporten les diferents perspectives dels autors; i, compaginant-les i completant-les amb idees pròpies, hem aprofundit en el coneixement de l'objecte d'estudi, camí que ja ens ha permès aconseguir una part dels objectius buscats.

En la bibliografia, ha calgut identificar i aconseguir les obres adequades, i analitzar i interpretar cada treball.

- Les obres necessàries són moltes i estan disperses, i per a identificar-les i aconseguir-les, principalment hem seguit les remissions bibliogràfiques que fan els autors, hem consultat catàlegs bibliogràfics, hem cercat entre els recursos que hi ha disponibles en línia i hem visitat en persona biblioteques universitàries de València, Palma, Barcelona, Perpinyà, Tolosa (de Llenguadoc) i Montpeller, així com el Centre Interregional de Desenvolupament de l'Occitan (CIRDÒC) en Besièrs.
- En algunes obres destacades, l'autor no s'expressa de manera clara: no explicita la seua tesi, fa afirmacions confuses o contradictòries, presenta la seua tesi de manera diferent a altres obres pròpies, etc. Estos texts han requerit un treball previ d'anàlisi detallada i interpretació. És el cas, per exemple, de *Das Katalanische* de

Meyer-Lübke (1925) o de les obres que teoritzen sobre el concepte *diasistema*, texts als quals s'han hagut de dedicar moltes pàgines del present treball.

Entre les obres emprades, cal destacar la monografia de Kloss de 1978, que hem seguit per a exposar el seu concepte de *llengua* (objectiu 2); estudis dialectomètrics portats a terme per diversos autors, els resultats dels quals hem aprofitat per a determinar les característiques generals de l'organització geolèctal del romanç actual (objectiu 3) i la posició del catalanvalencià en relació a l'occità en l'actualitat (objectiu 5); i consideracions teòriques que fan diversos autors sobre el concepte *diasistema*, que ens han ajudat a definir eixe concepte (objectiu 6).

Hem cercat noves dades realitzant, per una banda, un estudi glotològic que compara el catalanvalencià amb els altres romanços d'hoc (apt. VI.5 i VI.6): una anàlisi comparativa de les principals evolucions que caracteritzen els distints romanços d'hoc (catalanvalencià, gascó, llenguadocià, provençal, vivaroalpí, alvernès i llemosí); l'estudi aprofita els fenòmens que destaca Lamuela com a característics de cada romanç d'hoc (2012: 34) i es basa en els reflexos que proposa Sumien (2006) per a una estandardització policèntrica de l'occità. Es tracta d'un estudi preliminar.

Per una altra banda, hem cercat noves dades, principalment, realitzant un nou estudi glotològic que compara el catalanvalencià i l'occità.

Este estudi, que no pot comparar les dos llengües en tots els aspectes, focalitza en les oposicions glotològiques (de lèxic, fonologia/fonètica, morfologia, etc.) que s'han adduït en el discurs científic contemporani per a diferenciar el catalanvalencià de l'occità: evidenciant els lligams glotològics que connectarien les varietats catalanvalencianes i occitanes en el temps i en l'espai precisament en estos fenòmens (que, en teoria, diferenciarien les dos llengües) és la manera com pretenem argumentar a favor de la tesi que formen un únic diasistema (objectiu 9). Així doncs, l'estudi consisteix en una revisió dels fenòmens adduïts per a caracteritzar el catalanvalencià (objectiu 7) i partix de la hipòtesi que eixes oposicions simplifiquen en excés la realitat i invisibilitzen la intensa relació entre les dos llengües (confirmar-ho és l'objectiu 8).

Davant de la necessitat d'acotar l'objecte d'estudi, s'han pres en compte solament llistats d'oposicions, que són un recurs emprat per múltiples obres (probablement la majoria) i es pot considerar representatiu del discurs (v. cap. VIII). A més, hem limitat la revisió a les oposicions consonàntiques i vocàliques, que són les que més sovint adduïxen

els autors per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità i són la majoria de les oposicions glotològiques adduïdes. Concretament, analitzarem 10 oposicions consonàntiques i 10 vocàliques, que són la majoria de cada grup.

La revisió de les oposicions consonàntiques (v. cap. IX) i vocàliques (v. cap. X) s'ha fet consultant atles lingüístics i altres obres dialectològiques així com múltiples gramàtiques històriques i altres obres de lingüística històrica. Entre estes últimes cal destacar la *Fonètica històrica del català* de Daniel Recasens, 2017.

El treball està organitzat en capítols, que s'agrupen en dos blocs:

- Els capítols III a VII estan dedicats a qüestions diverses: el concepte de *llengua* (cap. III); l'organització geolectal del romanç (cap. IV); els romanços d'hoc en la història (cap. V) i en l'actualitat (cap. VI) –este capítol inclou l'estudi glotològic preliminar–; i el concepte de *diasistema* (cap. VII). Cadascun d'estos capítols compta amb un apartat final de conclusions.
- Els capítols VIII a XI, que formen una unitat, estan dedicats a l'estudi glotològic principal: exposició de les oposicions glotològiques que solen adduir-se en el discurs científic contemporani per a caracteritzar el catalanovalencià enfront de l'occità (cap. VIII); revisió de les oposicions consonàntiques (cap. IX) i vocàliques (cap. X); i resultats d'esta anàlisi (cap. XI).

En el capítol XII, de conclusions generals, es presenten les conclusions tant de l'estudi glotològic principal com de tot el treball.

III. El concepte de *llengua*

El repàs bibliogràfic realitzat en el capítol III ens ha permés arribar a les següents conclusions:

- No hi ha un llistat concret de llengües romàniques consensuat per la majoria dels romanistes. Esta és una les realitats controvertides de la romanística, sobre la qual hi ha diverses percepcions. Tant és així que alguns autors i obres s'abstenen d'explicitar un llistat; és el cas del *Manuel des frontières linguistiques dans la Roumanie* (eds. Ossenkop i Winkelmann 2018), obra que deu reflectir l'estat de la qüestió en la disciplina.
- El motiu d'eixa falta de consens seria la consideració de criteris diversos (tant

intralingüístics com extralingüístics) per a delimitar llengües i la dificultat d'aplicar-los. Si es considera la distància intralingüística (glotològica), no hi ha una opinió unànime entre els lingüístiques sobre el grau necessari perquè un geoelecte pugui ser considerat una llengua independent –ni tan sols sobre els trets intralingüístics que serien determinants per a calcular la distància ni sobre com calcular-la–. Si es considera l'elaboració, també hi ha un contínuum de graus difícil de seccionar. Segons Kremnitz (2008), cap dels criteris emprats fins ara per les ciències del llenguatge basta per a resoldre els casos en litigi més greu. El problema resta sent polític, almenys de moment.

- Tampoc hi ha acord entre els romanistes sobre com classificar les llengües romàniques.
- En qualsevol cas, tots els llistats de llengües romàniques proposats pels autors que Gargallo compara (2001) –són de l'últim terç del segle XX– consideren les següents nou varietats com a llengües: portugués, castellà, catalanovel·lenc, occità, francès, retoromànic (o grisó), sard, italià i romanés. Alguns llistats contemplen el gascó també, o altres romanços.
- Sí que es pot explicar per què un geoelecte és generalment considerat una llengua independent, gràcies als dos trets definitoris que proposà Kloss (1978) i que han tingut una àmplia acollida en la ciència lingüística: distància glotològica respecte a altres llengües i/o elaboració (ampliació estilística i d'àmbits d'ús); en alemany, *Abstand* i *Ausbau*, respectivament. Segons això, els geoelectes considerats com a llengües independents es poden situar, si no en un cas, en l'altre, o els dos. Entre els exemples que proposa Kloss, hi ha els següents romànics:
  - llengües distants i elaborades: portugués, castellà, francès, italià, romanés;
  - llengües només distants (*llengües per distància*): occità, retoromànic –on el grisó seria un dialecte elaborat–, sard;
  - llengües només elaborades (*llengües per elaboració*): catalanovel·lenc.⁷⁵⁴

En canvi, la identitat lingüística no seria, segons Kloss, determinant per a explicar la consideració com a independents d'alguns geoelectes.

- Redefinim *individuació* com el procés pel qual, dins d'un contínuum geoelectal o

---

⁷⁵⁴ Kloss també tracta el cas d'altres romanços, entre ells el gallec (que considera un exemple típic de llengua per elaboració), el cors (un dialecte exterior elaborat que estaria en procés de convertir-se en una llengua elaborada), etc.

d'un diasistema⁷⁵⁵, es constituïx una nova llengua independent, siga per elaboració o per distància o pels dos trets.

IV. L'organització geolectal del romanç

Els estudis glotològics –incloent estudis dialectomètrics recents– que hem repassat en el capítol IV evidencien que no s'ajusta a la realitat la tesi anticlassificatòria dels *tipòfobs* –com els anomena Goebel (2002)–, segons els quals les varietats romàniques formen un contínuum on no es poden distingir agrupacions sinó solament isoglosses de fenòmens concrets.

Alhora, s'ha evidenciat també que traçar fronteres entre geolectes i especialment classificar-los no és una faena tan fàcil. Per a aclarir fins a quin punt i com les varietats romàniques –i molt particularment les «llengües»– s'agrupen glotològicament caldran encara –sembla– estudis més concloents. Els propis Valls i González –autors del que seria el primer estudi dialectomètric que abasta tota la Romania Antiqua– qualifiquen les seues anàlisis dialectomètriques d'*aproximació i contribució* (2016a i 2016b)⁷⁵⁶.

El que sí que suggerix la bibliografia existent que hem pogut revisar en el capítol IV és que l'organització geolectal del romanç presenta els següents trets generals:

- Davant de les dificultats per a delimitar tant les llengües com els dialectes i per a fer classificacions, ja en el segle XIX sorgí la percepció –propagada per Gaston Paris– que el romanç seria un contínuum de parlars locals (una cadena d'intel·ligibilitat entre veïns) on la variació de població a població seria imperceptible perquè les isoglosses no formarien feixos. Segons això, els dialectes i les llengües no existirien des d'un punt de vista glotològic. Les llengües, dins d'un contínuum, serien per elaboració.
- Estudis posteriors, com les anàlisis dialectomètriques de Goebel (2003), han mostrat que la variació dins del contínuum geolectal romànic és acumulativa, però no progressiva (gradual). Hi ha zones més homogènies (on la intel·ligibilitat entre els parlars interiors és major); i entre elles hi ha una frontera. Eixes zones poden ser més o menys homogènies (unes més que altres); i la frontera entre elles pot ser

---

⁷⁵⁵ El terme/concepte *diasistema* s'ha tractat amb detall en el cap. VII.

⁷⁵⁶ Els títols de llurs articles són «La subagrupació romànica de la llengua catalana: una aproximació dialectomètrica de base fonètica a l'Atlas Linguistique Roman» (2016a) i «Variación e distancia lingüística na Romania Antiqua: unha contribución dialectométrica ao debate sobre o grado de individuación da lingua galega» (2016b).

una àrea de transició més o menys ampla. Per tant, les idees de contínuum, geoelecte i frontera (o àrea de transició) són compatibles.

- A més, la dialectometria de frontera o *horiometria* –desenvolupada per de Andrés Díaz i el seu equip asturià (2011)– permetria determinar, entre dos zones de relativa homogeneïtat, fins a quin punt d’una àrea de transició són preponderants les característiques d’un geoelecte i a partir de quin punt ho són les del geoelecte veí. Això confirmaria que les idees d’àrea de transició i de frontera són compatibles.
- Partint de la premissa que els geoelectes estan ordenats jeràrquicament en nivells estàndard (per exemple, en subparlars, parlars, subdialectes, dialectes i llengües), alguns autors com Guiter han proposat l’establiment de límits numèrics (percentatges) de diferències glotològiques per a poder determinar el nivell o posició jeràrquica de qualsevol geoelecte. La idea ha sigut, pel que sembla, abandonada, vist que les xifres proposades pels distints autors eren molts dispars, per exemple les de Guiter (1973) i les de Feldman (1974) per al nivell de llengua; i en qualsevol cas són arbitràries i absurdes (un 1% de diferència més ja justificaria un canvi de classificació?).
- A més, els resultats que aporten els estudis dialectomètrics (Goebel 2002, Valls i González 2016a) suggerixen, com ja ho feia l’estudi d’isoglosses de Rosenqvist (1919), que no hi ha una jerarquia geoelectal amb nivells definits per una distància glotològica concreta i estàndard (equiparable en distintes zones d’un contínuum) sinó més bé el que hem anomenat *multinivells geoelectals*: els parlars locals s’agrupen, segons la seua semblança, en geoelectes de diversos nivells fins a formar el geoelecte total (en este cas el romanç); però el número de nivells en els quals s’agrupa un parlar local concret és particular de cada parlar, com també és particular la cohesió de cada grup de geoelectes. És a dir, no hi ha una taxonomia de geoelectes.
- Si ens fixem en els resultats que obtenen, en eixos estudis dialectomètrics, les unitats que es consideren generalment llengües distants, arribem a les següents conclusions. En el romanç hi hauria:
  - Llengües més aïllades (formant part de menys grups) que altres.
  - Grups de llengües més cohesionats que altres,
  - Llengües més diferenciades d’uns veïns que d’altres,

- Llengües més cohesionades que altres,
- Dialectes més distants entre si en unes llengües que en altres.
- Finalment, la relació d'un geoelecte amb els veïns –i, per tant, la seua agrupació– no és estàtica en el temps; pot haver variat. I això ha sigut molt afavorit per la influència de les llengües dominants de cada regió de la Romània: amb elles apareixen agrupades en les anàlisis dialectomètriques de Valls i González (2016a) distintes varietats que, originalment, formaven part d'altres llengües. Per tant, l'organització del romanç actual deu ser sensiblement diferent a la de l'any 1000, posem per cas.

v. Els romanços d'hoc en la història

El repàs bibliogràfic realitzat en el capítol v ens ha permès arribar a les següents conclusions sobre com i per quines causes extralingüístiques el romanç catalanovalencià evolucionà primer entre els romanços d'hoc –i, en general, gal·loromànics–, després continuà l'evolució de manera més independent i finalment s'ha aproximat –i continua aproximant-se– al castellà:

- Alguns dels primers romanistes suposaren que el catalanovalencià antic hauria sigut importat del nord i, per tant, seria una varietat consecutiva de l'occità (Meyer-Lübke 1890) o que el català septentrional hauria sigut importat des de la península, on sí que seria un romanç constitutiu (Morf 1909, Schädel 1909). Actualment, l'opinió general és que el catalanovalencià és un romanç constitutiu almenys en els territoris que es coneixen com a Catalunya Vella, incloent la Catalunya del Nord. Això no lleva que, per exemple, en la Catalunya del Nord s'hagen instal·lat immigrants occitans o sud-catalans, especialment en determinades èpoques (Sala i Tarrius 2000).
- La tesi iberoromànica sobre la subagrupació del catalanovalencià no és tal si s'atén als últims pronunciaments dels autors que han sigut considerats representants d'esta tesi: Menéndez Pidal (2005, pòstumament) i Alonso (1943). Els dos atribueixen als romanços de la península ibèrica (incloent el catalanovalencià) certes particularitats lingüístiques que serien comunes. Però la posició lingüística del catalanovalencià és, per a ells, o bé intermèdia entre els romanços de les antigues Hispània i Gàl·lia (Menéndez Pidal, almenys, no sembla decantar-se) o clarament més acostada a l'occità que al castellà i el portugués

(Alonso). Per a Alonso, la noció d'*iberoromànic* és, explícitament, extralingüística.

- Tradicionalment, la història del catalanovel·lencià s'ha explicat (Menéndez Pidal 1904, Wartburg 1950, Badia i Margarit 1994) partint d'un *llatí hispànic* o d'un llatí hispànic particular (del nord-est peninsular, a voltes qualificat –exageradament– de *llatí de la Tarraconense*). Adams (2007) encara contempla un llatí d'Hispania. No obstant, Nieto Ballester (2017) denuncia que, projectant al passat realitats posteriors, s'ha pressuposat l'existència d'un llatí hispànic i que este s'ha caracteritzat estenent a tota Hispania qualsevol tret identificat en algun punt de la península, especialment si té un reflex en castellà –romanç que prové d'una àrea minúscula–. Segons l'autor, les particularitats lingüístiques que subsistixen a la revisió detallada només indicarien diferències de detall, i a més serien trets del llatí en Hispania, no d'Hispania (tota).
- Els treballs de múltiples investigadors (Colón 1993, Koppelberg 1989, Massip 1993, J. Bastardas 1995, Casanova 2011, M.-R. Bastardas 2016) suggerixen que el llatí o el protoromanç en el territori constitutiu del catalanovel·lencià seria –o arribaria a ser– afí al llatí o protoromanç en la Gàl·lia (especialment el sud –és a dir, la zona on sorgix l'occità–) i contrastaria –o arribaria a contrastar– amb el llatí o protoromanç en el territori d'on sorgix el castellà. A més, Koppelberg mostra que el gascó no participà d'algunes innovacions lèxiques d'època llatina que la resta de l'occità compartix amb el catalanovel·lencià.
- En la primera època romànica, semblen ser molt estrets els lligams lingüístics entre els territoris d'on són constitutius el catalanovel·lencià i l'occità. Ho mostren múltiples fets: les formes que particularitzen el catalanovel·lencià enfront de l'occità (o este enfront d'aquell) són en molts casos un pas evolutiu posterior; no s'ha documentat una comparació antiga (segles IX a XI) entre els dos romanços; la identitat lingüística de múltiples texts antics està discutida; algunes isoglosses s'han mogut amb el temps cap a la frontera actual; els poetes catalanovel·lencians participaren plenament en la lírica trobadoresca occitana; l'occità literari influí sobre el catalanovel·lencià literari, arribant a la barreja.
- Múltiples són els autors que han postulat, fins i tot, una unitat lingüística occitanoromànica –més o menys relativa– en temps antics, o la contemplen com

a possibilitat (Alcover 1909, Anglade 1921, Meyer-Lübke 1925, Lüdke 1968⁷⁵⁷, Moll 1974⁷⁵⁸, Hinzelin 2008, Radatz 2012). Colón (1993, 2009, 2014) situa el catalanovalencià dins del gal·loromanç, i destaca les semblances amb l'occità –especialment el llenguadocià– però pareix descartar una unitat occitanoromànica medieval; ara bé, en eixe sentit no trobem cap afirmació explícita de l'autor.

- Emergix una *scripta* catalanovalenciana, que en el segle XIII experimenta una important ampliació estilística i d'àmbits d'ús (és a dir, una elaboració, en el sentit de Kloss 1978, v. apt. III.2.3), si bé la koiné trobadoresca o una barreja d'esta amb el nou model catalanovalencià continuarà usant-se en la poesia de la Corona d'Aragó fins al segle XV.
- Múltiples autors observen un allunyament glotològic entre catalanovalencià i occità des de la Baixa Edat Mitjana (Anglade 1921, Bourciez 1923, Kuen 1950, Rohlf 1954, Carrera 2011, Casanova 2011, Radatz 2012). El distanciament seria lèxic (preferència de paraules amb cognats en castellà i préstec de mots castellans), fonètic (evolucions ulteriors o diferent tria entre variants en pugna) i morfosintàctic (començant per la més primerenca pèrdua del nominatiu en catalanovalencià). La influència respectiva del castellà i del francès hauria potenciat la divergència, com mostren algunes afinitats de l'aranès (que ha acabat dins de l'estat espanyol) amb el catalanovalencià general i algunes del català septentrional (en França) amb l'occità general.
- El territori on el catalanovalencià és constitutiu tingué, durant l'Antiguitat i l'Edat Mitjana, múltiples relacions extralingüístiques amb el nord, tant geogràfiques com històriques, segons la bibliografia consultada.
  - Entre els possibles factors i mostres de cohesió hi hauria els següents fets: el territori constitutiu del catalanovalencià té una extensió semblant als dialectes occitans; el Pirineu permet el pas de parlants i, amb ells, d'innovacions lingüístiques, especialment a l'est de la Cerdanya; els celtes i els íbers habitaven tant la zona actualment catalanovalenciana com l'occitana; un mateix tipus de romanització; els límits administratius romans influïrien poc en la vida quotidiana; influència de la llatinitat del sud de la Gàl·lia durant el regne visigòtic amb capital en Tolosa de

---

⁷⁵⁷ Citat per Colón 1993: 24.

⁷⁵⁸ Citat per Colomina 2002: 2.

Llenguadoc (segle V); la zona de Narbona (Septimània) també formà part del posterior regne visigòtic amb capital en Toledo; el bisbat d'Elna (en l'actual Catalunya del Nord), creat a mitjan segle VI, depenia de l'arquebisbat de Narbona; l'arabització té lloc quan el romanç devia estar ja molt definit; l'ocupació islàmica –iniciada en el 711– uní els interessos dels catalans amb els cristians del nord; reconquesta franca del nord-est de la península i organització progressiva d'una marca defensiva (la *Marca Hispànica*); influència del Renaixement carolingi en múltiples aspectes; relacions polítiques dels comtats catalans (i, posteriorment, de la Corona d'Aragó) amb territoris del nord fins a la batalla de Muret (1213); la cancelleria reial usava el catalanovel·lenc en la correspondència amb França però l'aragonès o el castellà amb Castella i Portugal; en la Crònica de Jaume I, el tractament d'*En* és típic de personatges catalans o occitans mentre *Don* és típic de personatges aragonesos o castellans; els parlants d'occità simpatitzaven més amb els reis d'Aragó que amb els de França, segons informava un diplomàtic de Jaume II.

- Entre els possibles factors i mostres de distanciament hi hauria els següents fets: el massís de les Corberes, que segons alguns autors és per on discorreria el Pirineu axial, afavorix l'establiment d'una frontera lingüística (entre catalanovel·lenc i llenguadocià); al nord de Salses hi hauria (hagut) una zona amb un cert buit demogràfic; el substrat cèltic hauria sigut més intens en la zona llenguadociana, l'ibèric en la catalanovel·lenciana i el basc en la gascona; la frontera septentrional del bisbat d'Elna quasi coincidix amb la frontera lingüística; separació política pel desplaçament cap al sud de la frontera del regne visigòtic (ara amb capital en Toledo), mentre al nord dominen els francs merovingis; poder de cohesió interna del regne visigòtic de Toledo; l'arabització més intensa quant més al sud; llunyania respecte als centres d'influència carolingis; independització dels comtats catalans respecte a l'imperi carolingi i cohesió dels comtats; canvi d'orientació cap al sud: confederació amb Aragó (1137), conquesta de la Catalunya Nova; el catalanovel·lenc comença a usar-se en texts des de la segona mitat del segle XII; tries gràfiques pròpies alternatives als dígrafs occitans <lh, nh>; la cancelleria reial desenvolupa un model de llengua catalanovel·lenc; en la Catalunya

del Nord, desplaçament d'isoglosses cap a la frontera política; Batalla de Muret (1213) i tractat de Corbeil (1258); conquesta de les Illes Balears i Pitiüses (1229-1287) i del Regne de València (1231-1304); crisi de la comunitat occitana pel domini francès; traduccions de l'occità al catalanovel·lenc; domini castellà i influència lingüística.

VI. Els romanços d'hoc en l'actualitat

A pesar d'haver perdut relació des de la Baixa Edat Mitjana, el catalanovel·lenc i l'occità presenten una similitud evident, segons comenten múltiples autors. Entre els fets i manifestacions que mostren eixa proximitat glotològica hi ha els següents: per a un parlant de llenguadocià seria més fàcil comprendre el catalanovel·lenc que el gascó (Ronjat 1930, Bèc 1970); la majoria de trets evolutius fonètics, morfològics, sintàctics i lèxics serien comuns a les dos llengües i les diferències no serien essencials (Badia i Margarit 1981, 2004); alguns lingüístics consideren el catalanovel·lenc actual part d'una unitat lectal major amb l'occità (Rohlf 1954, Martínez i Sumien 2006) i múltiples autors que subratllen les afinitats entre les dos llengües no neguen la unitat del conjunt o són ambigus al respecte; la codificació occitana d'Alibèrt evita allunyar-se innecessàriament de la codificació catalanovel·lenciana, per exemple en ortografia i en la forma dels préstecs cultes; diversos parlants i autors contemporanis han concebut la possibilitat de desenvolupar una llengua estàndard comuna i, de fet, s'han elaborat propostes.

Per tot això, es planteja la possibilitat que les dos llengües encara formen una unitat lectal. Amb l'objectiu d'avançar en la resposta a eixe interrogant, hem tractat els següents punts:

- Hem presentat les grans varietats de la llengua occitana: llemosí, alvernès, vivaroalpí, provençal, llenguadocià i gascó serien els sis dialectes que contempla la dialectologia occitana actual (Sumien 2006).
- Hem tractat la posició del gascó, que destaca per la seua particularitat entre els dialectes occitans a pesar que estos ja són diversos entre si (l'occità és una extensa part del romanç que, a més, ha mancat d'estructures sociopolítiques cohesionadores des de l'Edat Mitjana). Múltiples autors distingixen entre gascó i occità i/o comparen la distància del gascó amb la del catalanovel·lenc (Luchaire

1879, Appel 1926⁷⁵⁹, Rohlfs 1970, Bèc 1995, Koppelberg 1989, Buchi i Schweickard 2008-, entre altres).⁷⁶⁰ No obstant, s'observa un procés de *desgasconització* per influència llenguadociana i francesa, especialment en la zona no pirinenca.

- Hem repassat múltiples obres que tracten la classificació del catalanovalencià entre les varietats romàniques. Munteanu Colán (2002-2004, 2008) el classifica, basant-se en el seu lèxic actual, entre les llengües iberoromàniques (almenys quant al lèxic). Però nombrosos autors van en una altra direcció. El catalanovalencià formaria amb el llenguadocià meridional i el gascó un primer grup, anomenat *aquitano-pirineu* (Bèc 1973). Este conjunt constituïria, amb la resta del llenguadocià, un grup major, anomenat *preibèric* (Sumien 2006). Alhora, este conjunt formaria, amb la resta de l'occità, el grup occitanoromànic, el qual és contemplat per múltiples autors (Alibèrt 1933, Bèc 1970, Kloss 1978, Coseriu 1986, Blasco Ferrer 1986, Castellanos 2000, Martínez i Sumien 2006, Carrera 2011, Lamuela 2012, Bezsonoff 2015). I l'occitanoromanç seria una branca (sud) del gal·loromanç, junt a la branca nord (romanços d'oïl i francoprovençal) i la branca est (romanços de la Gàl·lia Cisalpina i retoromànics) (Bèc 1970, Hull 1982). També Colón considera que el catalanovalencià és gal·loromànic, si bé no sembla contemplar un grup occitanoromànic (1993, 2009, 2014).
- Pel que fa als estudis dialectomètrics disponibles, el de Valls i González (2016a) mostra clarament que la posició de les varietats catalanovalencianes és més acostada a les varietats occitanes que a les castelles (*lato sensu*), si bé els autors la descriuen com a intermèdia, de transició. Els estudis de Goebel (2003, 2012) mostren que la frontera entre catalanovalencià i llenguadocià és més forta que les que separen les grans varietats occitanes però menys forta que la que separa l'occità i el francès; l'autor parla de llatinitat o de domini «occitano-catalan». No obstant, el català septentrional estaria clarament més integrat en el conjunt dels romanços d'hoc que el «catalan standard». Però entre els parlars del català septentrional i els parlars de l'àrea de Barcelona —els més pròxims al «català estàndard», segons l'estudi—, apareix clarament una marcada frontera glotològica

---

⁷⁵⁹ Citat per Rohlfs 1970: 4.

⁷⁶⁰ En l'àmbit extralingüístic cal destacar que, si bé els gasconòfons dels segles XII i XIII escrivien poesia trobadoresca en la koiné occitana, el gascó sembla haver funcionat com una llengua independent en la cort de Bearn fins al segle XVII.

que coincidix amb al límit entre França i Espanya, especialment en l'àmbit del lèxic.

- Les particularitats de les grans varietats del conjunt occitanoromànic (és a dir, del catalanovalencià i dels grans dialectes de l'occità) poden ser estudiades de manera parcial i preliminar amb l'ajuda de les principals evolucions fonètiques que caracteritzen des d'antic eixes varietats segons Lamuela (2012) i els seus resultats generals en el conjunt i emblemàtics en cada varietat segons Sumien (2006). Hem fet anàlisis comparatives que mostren, quant a la posició del catalanovalencià, un resultat doble:
  - El catalanovalencià és la varietat occitanoromànica més particular, i a més està, en eixe sentit, a una clara distància de la següent, el gascó; és també la varietat més allunyada del llenguadocià.
  - Alhora, està molt relacionat amb la resta del conjunt occitanoromànic, especialment amb el gascó i el llenguadocià:
    - El catalanovalencià coincidix freqüentment amb una part dels dialectes occitans; i estos s'oposen en bloc (amb el mateix resultat) a ell poc.
    - El catalanovalencià no es diferencia del llenguadocià molt més que el gascó.
    - I el grau de cohesió interna del catalanovalencià és equiparable al dels dialectes de l'occità, no al del seu conjunt (moltíssim més baix).

Segons això, el catalanovalencià no s'oposa a una llengua occitana paral·lela: és una varietat occitanoromànica com les varietats de l'occità. Alhora, el catalanovalencià no és una varietat occitanoromànica més. La conclusió és clara: la posició del catalanovalencià enfront de l'occità i els seus dialectes és ambivalent.

VII. El concepte de *diasistema*

Per a valorar si el conjunt occitanoromànic pot ser considerat un diasistema –com fan alguns autors–, cal primer determinar què s'entén amb eixe terme. En este capítol, hem consultat la definició en diccionaris i hem analitzat i comparat la manera com

múltiples lingüistes usen *diasistema* o teoritzen⁷⁶¹ al respecte: això ha revelat l'existència d'accepcions diverses, que no obstant compartixen –al nostre entendre– la idea bàsica de ‘conjunt de (geo)lectes parcialment distints i semblants’, que és l'accepció original del terme i pot ser considerada la primera o més general.

A més, tots els autors que hem estudiat associen *diasistema* amb un geolecte –o contemplen l'associació com una possibilitat, en el cas de Weinreich i Teulat–; i en l'ús dels autors, el geolecte no és necessàriament una *llengua distant*, és a dir, un geolecte d'un –suposat (v. III.2.5)– nivell taxonòmic determinat. El terme *diasistema*, en esta accepció segona o més específica del terme, és usat com a un sinònim de *geolecte*, de qualsevol nivell, que subratlla la diversitat dels lectes –geogràfics, socials o d'altre tipus– que el constitueixen i/o subratlla les semblances que interrelacionen estos lectes⁷⁶²; el focus està en un aspecte o l'altre depenent de la perspectiva i les necessitats de l'autor.

S'ha evidenciat també que una part de la bibliografia⁷⁶³ usa (o també usa) el terme amb la segona accepció per a estudiar específicament –o principalment– la variació geolectal. En este ús del terme, es subratllen les diferències i/o semblances dels lectes geogràfics. També en el present treball, que estudia si dins del contínuum geolectal romànic es pot o podia identificar un geolecte occitanoromànic, usem el terme *diasistema* amb l'accepció segona focalitzant en la variació geolectal i obviant altres tipus de variació (sense negar la seua existència).

Tenint en compte tot això així com les conclusions sobre l'organització geolectal del romanç (cap. IV), entenem *diasistema*, en l'accepció segona focalitzada en la variació geolectal, com un grup de varietats geogràfiques caracteritzades per una relativa cohesió glotològica i delimitades per un feix d'isoglosses de traçat més o menys coincident (pot haver-hi una zona de transició cap a diasistemes contigus). En este ús, *diasistema* és un sinònim de *geolecte* o *geotip*, amb les connotacions ja mencionades.

---

⁷⁶¹ Weinreich, Bèc, Teulat, Kloss, Lamuela, Castellanos i Sumien.

⁷⁶² *Lecte* és sinònim de *varietat lingüística* i de *dialecte*, però estos últims tèrmen subratllen l'alteritat del lecte en relació als altres lectes d'un diasistema: així, per exemple, en el capítol VI hem tractat les principals diferències entre les *varietats occitanoromàniques*. Eventualment, *varietat lingüística* i *dialecte* subratllen l'alteritat d'un lecte en relació a un altre lecte considerat com a no marcat, com l'estàndard. Estes connotacions –més fortes en *dialecte* que en *varietat lingüística*– estan absents –al nostre entendre– de *lecte* (i dels seus derivats com *geolecte*, *sociolecte*, etc.) i, especialment, de *geotip*; *diasistema* no té estes connotacions sinó altres, com acabem de dir.

⁷⁶³ Per exemple, Weinreich (1954: 394), Bèc (1973: 1), Teulat (1985 [1976]: 85, 91-92), Colón (1993: 17), Castellanos (2000: 30, 90), Martínez i Sumien (2006: 121), Pradilla (2008: 129), Fornés (2010: 225), Lamuela (2012: 31-32), Radatz (2012: 215), Bernhard (2018: 306) i el projecte ETLEN. A més, el terme *sistema* és –o ha sigut– usat també en el sentit de ‘grup de geolectes’ (ex. Ascoli 1873, Hull 1982, Coseriu 1986).

Així, i d'acord amb els *multinivells geolectals* que hem postulat en l'apt. IV.3, els parlars locals s'agrupen, segons la seua semblança, en diasistemes (o geolectes, geotips) de diversos nivells fins a formar el diasistema total (en este cas el romanç, per no dir l'indoeuropeu); però el número de nivells en els quals s'agrupa un parlar local concret és particular de cada parlar, com també és particular la cohesió de cada grup de diasistemes. És a dir, no hi ha una taxonomia de diasistemes (corresponents a categories tradicionals com subparlar, parlar, subdialecte, dialecte i llengua).⁷⁶⁴

VIII. La caracterització del catalanovel·lencià enfront de l'occità

Per tal d'estudiar i argumentar millor els llaços glotològics que connectarien el catalanovel·lencià i l'occità en l'espai i en el temps, ens hem proposat evidenciar els lligams que hi hauria precisament en les oposicions glotològiques que s'han adduït en el discurs científic contemporani per a diferenciar les dos llengües.

En el capítol VIII hem determinat eixes oposicions (fonètiques o fonològiques, lèxiques i morfosintàctiques) a partir de llistats d'oposicions, que són un recurs emprat per múltiples autors⁷⁶⁵ (probablement la majoria) i es pot considerar representatiu del discurs.⁷⁶⁶ Els quinze llistats d'oposicions identificats tracten fenòmens de l'àmbit dels sons, 33 en total (13 vocàlics, 19 consonàntics i 1 prosòdic): ex. CaVa. *p[ɔ]c* ~ Occ. *pauç*; i alguns llistats inclouen també diferències lèxiques (ex. CaVa. *tenir* ~ Occ. *aver*) i morfosintàctiques (ex. CaVa. *el* ~ Occ. *lo*).

Que la realitat és més complexa del que donen a entendre aquelles oposicions ja ho advertixen alguns dels autors dels llistats. Hi ha fenòmens on la forma característica d'una llengua s'ha donat en l'altra llengua en el passat, o és l'origen de la forma actual; hi ha fenòmens on el traçat de la isoglossa s'allunya molt de la frontera (o de part de la frontera) o zona de transició entre les dos llengües; també hi ha fenòmens on la forma

---

⁷⁶⁴ Amb açò considerem resolt el problema del grau d'homogeneïtat que hauria de presentar un grup de varietats per a ser considerat un diasistema, que la definició de Lamuela «deixa[va] suspès» –és a dir, no resol·lia– en opinió del mateix autor (2012: 31-32).

⁷⁶⁵ Ronjat 1930, Alibèrt 1935, Bèc 1963, Grosclaude i Darrigrand 1967, Bruguera 1977b, Veny 1978, Badia i Margarit 1983, Fernández González 1985, López del Castillo 2000, Gimeno Betí 2005b, Rafanell 2006, Nique 2006, Carrera 2011, Lamuela 2012, Sistac 2016.

⁷⁶⁶ Contràriament al que s'ha pogut pensar, *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925) no té per objectiu caracteritzar el catalanovel·lencià enfront de l'occità: l'anàlisi glotològica que inclou subratlla, de fet, les semblances entre les dos llengües. També hem constatat que la delimitació i la justificació de l'objecte d'estudi «catalanovel·lencià» són infreqüents, i manquen fins i tot en importants obres descriptives publicades recentment. I hem identificat alguns autors recents que caracteritzen el catalanovel·lencià (enfront de l'occità) amb exemples d'oposicions.

característica d'una llengua reapareix dins de l'altra, en varietats allunyades. Este tipus d'aspectes poden evidenciar –al nostre entendre– el lligam glotològic que connecta les dos llengües.

IX. Anàlisi de les oposicions consonàntiques i vocàliques

Com s'ha avançat en l'apartat de metodologia, davant de la necessitat d'acotar l'objecte d'estudi hem limitat la nostra revisió a les oposicions consonàntiques i vocàliques. Són les que més sovint adduïxen els autors per a caracteritzar el catalanovel·lenc enfront de l'occità i són la majoria de les oposicions glotològiques dels llistats.⁷⁶⁷ Concretament, hem analitzat les 10 primeres oposicions consonàntiques i les 10 primeres vocàliques, que són la majoria de cada grup.⁷⁶⁸

FENÒMENS VOCÀLICS			FENÒMENS CONSONÀNTICS		
	«CAVA.»	«OCCITÀ»		«CAVA.»	«OCCITÀ»
V1a.	p[ɔ]c	pauc	C1a.	quant	[k]ant
V1b.	posar	pausar	C1b.	guardar	gardar
V2.	finiré	finirai	C2a.	vint	[b]int
V3.	mig	mièg	C2b.	cantava	canta[β]a
V4.	ull	uèlh	C3a.	cai[ʃ]a	caissa
V5.	déu	dieu	C3b.	pei[ʃ]	peis
V6.	b[ɔ]u	buòu	C4a.	[ʒ]utge	[dʒ]utge
V7a.	s[ə]guir	seguir	C4b.	enve[ʒ]a	enve[dʒ]a
V7b.	[ə]mic	amic	C5.	coma	comba
V8.	arma	arm[ɔ]	C6.	bena	benda
V9.	parl[e]s	parl[a]s	C7.	pa_	pan
V10.	tu	t[y]	C8.	canya	cana
			C9a.	ella	ela
			C9b.	vall	val
			C10.	llaç	laç

La revisió de les oposicions consonàntiques (v. cap. IX) i vocàliques (v. cap. X) ens ha portat a resultats que, en síntesi, són els següents:

⁷⁶⁷ Pel que fa a les 18 oposicions morfosintàctiques que inclouen alguns llistats, més de la meitat (11) són matisades pels propis autors. A més, els trets lèxics que, per a caracteritzar el catalanovel·lenc enfront de l'occità, inclouen alguns autors en llurs llistats d'oposicions són ben pocs: 7; la majoria dels que tracta Lamuela són solament exemples de la interferència del castellà o del francès, que hauria alterat una coincidència antiga.

⁷⁶⁸ Per a la resta d'oposicions d'estos àmbits (9 consonàntiques i 3 vocàliques), remetem als autors dels llistats que matisen, si bé breument, les diferències sonores.

- En tres quartes parts dels fenòmens (15,5 de 20), el reflex considerat «catalanovalencià» en els llistats prové evolutivament del reflex considerat «occità», o a la inversa. Quan no, en alguns casos els dos resultats són evolucions paral·leles (independents) des del llatí vulgar o protoromanç (2/20 fenòmens) però en altres casos els dos reflexos compartixen part de l'evolució (2,5/20 fenòmens).
- Actualment, el reflex considerat «occità» es dona també en catalanovalencià (en més o menys mots elegibles⁷⁶⁹) en la mitat dels fenòmens (11/20); en quasi tots ells, sense limitar-se a varietats frontereres o a paraules candidates puntuals en parlars (10/20). En un quart dels fenòmens (5/20), el resultat «occità» es dona fins i tot en catalanovalencià general.
- Actualment, el reflex considerat «catalanovalencià» es dona també en occità (en més o menys mots elegibles) en quasi tots els fenòmens (19/20); en tres quartes parts no es limita a varietats frontereres o paraules candidates puntuals en parlars (14/20). En 2 fenòmens, el resultat «catalanovalencià» es dona fins i tot en occità general.
- La mitat de les isoglosses (10/20) discorre (en més o menys mots elegibles) per tota la frontera (2/20), quasi tota ella (5/20) o gran part (3/20). L'altra mitat de les isoglosses discorre (en més o menys paraules candidates) per part de la frontera però no més de mitja (6/20) o no discorre per ella (4/20); ara bé, en alguns d'estos fenòmens (2/20), hi ha candidats on la isoglossa discorre per un tram més llarg⁷⁷⁰.

X. Conclusions

Sobre la base de la bibliografia estudiada i les anàlisis glotològiques que hem realitzat, podem afirmar, com a conclusió general, que **el catalanovalencià és una varietat del diasistema occitanoromànic que esdevingué una llengua per elaboració i que s'ha distanciat creixentment de la resta de varietats occitanoromàniques (l'occità)**, en part per aproximació al castellà i al francès respectivament, a mesura que estes llengües han guanyat influència.

⁷⁶⁹ V. l'apartat de la terminologia del canvi fonètic (*mots elegibles, reflexos, ocurrències, distribució i isoglossa fronterera permeable*) en la secció inicial sobre terminologia i convencions emprades.

⁷⁷⁰ A més, en alguns fenòmens hi ha altres isoglosses que discorren per trams de la frontera, en més o menys paraules elegibles.

APÈNDIX 2: RÉSUMÉ LARGE EN FRANÇAIS

I. Introduction

La position du catalano-valencien⁷⁷¹ dans le roman est une question qui occupe les linguistes depuis les débuts de la romanistique au XIXe siècle et qui est encore ouverte, comme le montrent les récents apports, à ce débat, de Koppelberg (1998), Munteanu Colán (2002-2004, 2008), Hinzelin (2008), Radatz (2012) et M.-R. Bastardas (2016) ; selon Sánchez Miret, le problème « necesita todavía un tratamiento adecuado » puisque jusqu'ici « la argumentación no se ha tejido sobre bases sólidas » (2016 : 802, 809).

La question est double. D'une part s'est débattu – surtout jusqu'au premier quart du XXe siècle – le statut du catalano-valencien : si c'est un dialecte de la langue occitane ou bien une langue indépendante de celle-ci. D'autre part, a été débattu – et est encore débattu – le sous-groupement roman du catalano-valencien : s'il est une langue ibéro-romane ou gallo-romane, ou s'il est une langue-pont, ou bien une langue du groupe occitano-roman, entre autres options.

La *communis opinio* semble avoir résolu le débat sur le statut du catalano-valencien face à l'occitan avec l'idée que cette variété est une langue indépendante mais *jumelle* de celle-ci ; et elle semble avoir résolu le débat sur le sous-groupement du catalano-valencien avec l'idée qu'il est une *langue-pont* entre le gallo-roman et l'ibéro-

---

⁷⁷¹ L'Académie Valencienne de la Langue (AVL) recommande (2005) l'emploi, dans le domaine académique, de glossonymes composés duels pour dénommer la langue valencienne. Pour cette solution se sont aussi prononcés de multiples linguistes, y compris Josep Giner (1958-1959, cité par AVL 2005) – considéré comme le premier romaniste valencien –, Jordi Colomina (2003) et, pour le domaine législatif, Joan Solà, Artur Quintana, Brauli Montoya et Abelard Saragossà (2004). Des appellations de ce type, de fait, ont déjà été employées par de multiples auteurs, comme le montre le Corpus Informatisé du Valencien de l'AVL. Nous emploierons le composé *catalano-valencien* (*catalanovalencià*), qui combine les appellations officielles *valencien* et *catalan* dans le même ordre chronologique ou géographique suivi dans des composés rapportés dans autres romans péninsulaires (actuels ou anciens) comme *galaïco-portugais*, *astur-léonais* et *navarro-aragonais*. Le composé *catalano-valencien* n'est en aucun cas une nouveauté dans le domaine académique. Friedrich Diez, considéré comme le père et le fondateur de la linguistique romane, se référait déjà à ce roman comme « catalanisch-valencianische » (1856 : 105).

roman. Mais, de fait, les idées de *langue jumelle* et de *langue-pont* ne semblent pas compatibles entre elles : la première implique une relation plus étroite entre le catalano-valencien et l'occitan (et, donc, avec le gallo-roman, si dans celui-ci l'on comprend les romans d'oc) ; la deuxième idée, par contre, suggère une position intermédiaire entre gallo-roman et ibéro-roman. Cette divergence met en évidence le fait qu'il faut réviser les deux questions conjointement.

L'idée que le catalano-valencien serait une langue gallo-romane est effectivement compatible avec l'idée qu'il serait jumeau de l'occitan. Mais il n'éclaire pas si la distinction entre les deux langues se base sur une élaboration indépendante ou sur la distance glossologique. Et, dans le deuxième cas, il n'éclaire pas non plus ce en quoi consisterait exactement la relation génétique entre le catalano-valencien et l'occitan : seraient-ils des faux jumeaux ou des vrais ? C'est-à-dire, auraient-ils toujours été indépendants glossologiquement ou auraient-ils formé pendant un temps une unité ?

Plus complète et actuelle est la conception de Lamuela (2012 : 31-32), qui parle de « català i occità : un diasistema, dues llengües ». L'idée peut également se trouver chez d'autres auteurs, comme Carles Castellanos (2000 : 31-33), Martínez et Sumien (2006 : 121) ou Joan-Daniel Bezsonoff (2015 : 20). Pourtant, cette conception ne s'est pas généralisée dans la linguistique catalano-valencienne. Et cela pourrait être dû, entre autres motifs, aux défauts suivants – lesquelles, pourtant, seulement en partie sont dans la propre formulation – :

- Le paradigme klossien – qui explique que quelques variétés semblables à d'autres voisines fonctionnent comme des langues indépendantes et sont censées comme telles par le fait d'avoir été élaborées – n'est pas assez consolidé dans la linguistique catalano-valencienne. Donc, il semble qu'il faut faire connaître dans le domaine de la linguistique catalano-valencienne l'œuvre de Kloss.
- Les caractéristiques générales de l'organisation géolectale du roman actuel ne seraient pas assez connues, peut-être en partie du fait de l'abandon progressif de la romanistique en faveur de disciplines consacrées à des romans spécifiques. Donc, il faut éclairer si dans le roman peuvent être délimitées des unités glossologiques correspondant à des langues ou groupes de langues.
- La langue occitane serait actuellement très méconnue dans la communauté linguistique catalano-valencienne, en partie du fait la drastique réduction de l'usage de cette langue dans le dernier siècle. Il faut donc faire connaître cette variété romane voisine.

- Le terme *diasystème* ne serait pas suffisamment divulgué. Donc, il faut déterminer comment les auteurs qui postulent un diasystème occitano-roman définissent le concept.
- La formule « un diasystème, deux langues » ne prend pas en compte la diachronie et elle est statique. Il faut donc considérer le facteur temps et, éventuellement, proposer une réponse dynamique à la position du catalano-valencien dans le roman, comme le recommande Radatz (2012).
- La réponse « un diasystème, deux langues » souligne la relation génétique entre catalano-valencien et occitan, mais il ne met pas en évidence l'effet des contacts avec des langues extérieures (le castillan et le français, respectivement), qui ont intensifié l'écart. Il faut donc décrire la divergence glossologique entre catalano-valencien et occitan en combinant la *Stammbaumtheorie* 'théorie de l'arbre' et la *Wellentheorie* 'théorie de la vague'.
- Peut-être n'est-ce pas assez évident que les ressemblances entre le catalano-valencien et l'occitan justifient l'inclusion de celui dans un groupe (diasystème) occitano-roman ; du moins pas actuellement. Il faut donc étudier et mieux argumenter les liens glossologiques que relieraient les deux langues dans l'espace et dans le temps. Cela requiert, en premier lieu, d'examiner l'argumentaire glossologique qui est habituellement allégué pour opposer le catalano-valencien à l'occitan.

Le présent travail prétend répondre aux défauts listés et il propose une thèse compréhensive que, en plus, inclut et rend compatibles des aspects déjà ressortis chez plusieurs auteurs – quelques uns depuis longtemps–.

II.1. Objectifs

La présente recherche prétend déterminer la position du catalano-valencien dans le roman, c'est-à-dire répondre à la fois au débat de son statut (indépendant ou non) face à l'occitan et au débat de son sous-groupement roman. Concrètement, il a comme objectifs généraux:

- A. Argumenter la thèse selon laquelle **le catalano-valencien est un roman d'oc qui est devenu une langue par élaboration et que s'est distanciée de manière croissante du reste des romans d'oc (l'occitan)**, en partie par rapprochement

avec le castillan et le français respectivement, à mesure que ces langues-ci ont gagné de l'influence. L'argumentation se centrera spécialement sur les aspects les moins évidents ou connus de cette thèse.⁷⁷²

- B. Rechercher si le catalano-valencien et l'occitan forment – ou formaient – un diasystème. Une réponse affirmative permettrait de reformuler la thèse présentée au point antérieur en parlant de *variétés du diasystème occitano-roman* au lieu de *romans d'oc*, cette expression dénotant une affinité sans tellement connoter d'unité.

Pour atteindre ces objectifs généraux, la recherche s'est marquée les objectifs spécifiques suivants :

1. Mettre en évidence la difficulté de définir le concept de langue et, par conséquence, les obstacles pour délimiter des langues d'autres et de les grouper (v. alinéa III.1).
2. Exposer – avec beaucoup plus de détails que cela n'a été fait jusqu'ici dans la linguistique catalano-valencienne – les deux traits (distance et élaboration) qui définissent les langues indépendantes face aux dialectes selon Heinz Kloss et montrer l'importance qu'a la distinction entre *langue par distance* et *langue par élaboration* dans la romanistique actuelle (v. alinéa III.2).
3. Déterminer quelles sont les caractéristiques générales de l'organisation géolectale du roman actuel (v. chapitre IV). Nous essaierons de répondre à des questions comme les suivantes : Les géolectes locaux romans forment-ils un continuum ? Des groupes de géolectes locaux peuvent-ils être identifiés ? Sont-ils délimités par une frontière ? Comment cette frontière est-elle ? Y a-t-il des groupes de géolectes formant une hiérarchie géolectale multi-niveau (à plusieurs niveaux) ? L'organisation géolectale change-t-elle avec le temps ?
4. Montrer comment et par quelles causes extralinguistiques le roman catalano-valencien a évolué le premier parmi les romans d'oc – et, en général, parmi les gallo-romans –, puis a continué son évolution de façon plus indépendante et enfin s'est rapproché – et il continue de se rapprocher – du castillan (v. chapitre V).
5. Déterminer quelle est la position glossologique, dans le roman actuel, du catalano-valencien en relation avec l'occitan (v. chapitre VI). Il faudra répondre à des

---

⁷⁷² Par exemple, nous ne nous arrêterons pas à montrer l'influence que le castillan et le français ont eu sur le catalano-valencien et l'occitan, respectivement.

questions comme les suivantes : Dans le roman actuel peut-on identifier une unité formée par le catalano-valencien et l'occitan ? Si oui, cette unité se divise-t-elle en deux grands géolectes (catalano-valencien vs. occitan) ou en de multiples géolectes (catalano-valencien vs. gascon vs. languedocien, etc.) ? Quels sont les traits glossologiques qui particularisent ces deux grands géolectes ou bien ces multiples géolectes ?

6. Définir – avec beaucoup plus de détails que cela n’a été fait jusqu’ici – le concept *diasystème* qu’on utilise dans la linguistique occitane et catalano-valencienne (v. chapitre VII).
7. Examiner les oppositions glossologiques habituellement alléguées dans le discours scientifique contemporain pour différencier le catalano-valencien de l'occitan (v. chapitre VIII-XI). Les formes qui caractériseraient actuellement le catalano-valencien ou l'occitan existent-elles – ou ont-elles existé – dans l'autre langue ? Quelle relation évolutive y a-t-il entre un résultat et l'autre résultat de chaque couple opposé ?
8. Apprécier, en se basant sur les résultats du point antérieur, si les oppositions glossologiques étudiées décrivent de façon appropriée (exacte) la relation entre le catalano-valencien et l'occitan (v. alinéa XIIb.3).
9. Apprécier si les résultats et conclusions des points antérieurs permettent – ou ils permettraient – de considérer le catalano-valencien comme faisant partie d'un diasystème occitano-roman (v. alinéa XIIb.1).

II.2. Méthodologie

Les objectifs spécifiques et généraux présentés dans l'alinéa précédent se sont poursuivis, principalement, moyennant des données extraites de la bibliographie remarquable qu'il existe et de nouvelles données obtenues avec deux études glossologiques originales qui comparent le catalano-valencien et l'occitan (ou les variétés occitanes).

Nous sommes partis de l'analyse de la bibliographie existante, qui n'est pas du tout rare. Nous avons lié les idées qui apportent les différentes perspectives des auteurs ; et, en les conciliant et en les complétant avec nos idées propres, nous avons approfondi la

connaissance de l'objet d'étude, chemin qui nous a déjà permis d'obtenir une partie des objectifs recherchés.

Dans la bibliographie, il a fallu identifier et obtenir les œuvres appropriées, et analyser et interpréter chaque travail.

- Les œuvres nécessaires sont nombreuses et elles sont dispersées, et pour les identifier et les obtenir, nous avons principalement suivi les remises bibliographiques que font les auteurs, nous avons consulté des catalogues bibliographiques, nous avons cherché parmi les ressources disponibles en ligne et nous avons visité en personne les bibliothèques universitaires de Valence (Espagne), Palma, Barcelone, Perpignan, Toulouse et Montpellier, ainsi que le Centre International de Recherche et de Documentation Occitanes (CIRDOC) en Béziers.
- Dans certaines œuvres remarquables, l'auteur ne s'exprime pas de façon claire : il n'explicite pas sa thèse, il fait des affirmations confuses ou contradictoires, présente sa thèse de façon différente à d'autres de ses œuvres, etc. Ces textes ont requis un travail préalable d'analyse détaillée et d'interprétation. C'est le cas, par exemple, de *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925) ou des œuvres qui théorisent le concept de *diasystème*, textes auxquels on a dû consacrer beaucoup de pages du présent travail.

Parmi les œuvres employées, il faut souligner la monographie de Kloss de 1978, que nous avons suivie pour alléguer son concept de *langue* (but 2) ; études dialectométriques menées à bien par plusieurs auteurs, les résultats desquels nous avons profité pour déterminer les caractéristiques générales de l'organisation géolectale du roman actuel (but 3) et la position du catalano-valencien en relation à l'occitan dans l'actualité (but 5) ; et des considérations théoriques que font plusieurs auteurs sur le concept de *diasystème*, qui nous ont aidés à définir ce concept (but 6).

Nous avons cherché de nouvelles données en réalisant, d'un côté, une étude glossologique qui compare le catalano-valencien avec les autres romans d'oc (alinéa VI.5 et VI.6) : une analyse comparative des principales évolutions qui caractérisent les divers romans d'oc (catalano-valencien, gascon, languedocien, provençal, vivaro-alpin, auvergnat et limousin) ; l'étude profite des phénomènes que Lamuela (2012 : 34) détache comme caractéristiques de chaque roman d'oc et elle se base sur les reflets que Sumien

(2006) propose pour une standardisation polycentrique de l'occitan. Il s'agit d'une étude préliminaire.

D'un autre côté, nous avons cherché de nouvelles données, principalement, en réalisant une nouvelle étude glossologique qui compare le catalano-valencien et l'occitan.

Cette étude, qui ne peut pas comparer les deux langues sous tous les aspects, se focalise sur les oppositions glossologiques (de lexique, phonologie/phonétique, morphologie, etc.) qui ont été alléguées dans le discours scientifique contemporain pour différencier le catalano-valencien de l'occitan : en mettant en évidence les liens glossologiques qui relieraient les variétés catalano-valenciennes et occitanes dans le temps et dans l'espace, précisément en ce qui concerne ces phénomènes (qui, en théorie, différencient les deux langues) c'est la façon selon laquelle nous prétendons argumenter en faveur de la thèse selon laquelle ils ne forment qu'un seul diasystème (objectif 9). Ainsi donc, l'étude consiste en une étude des phénomènes allégués pour caractériser le catalano-valencien (objectif 7) et il part de l'hypothèse que ces oppositions-ci simplifient en excès la réalité et ils invisibilisent l'intense relation entre les deux langues (le confirmer est l'objectif 8).

Devant le besoin de limiter l'objet d'étude, nous avons seulement pris en compte des listes d'oppositions, qui sont une ressource employée par de multiples œuvres (probablement la majorité) et elles peuvent être considérées comme représentatives du discours (v. chapitre VIII). De plus, nous avons limité l'étude aux oppositions consonantiques et vocaliques, qui sont celles le plus souvent alléguées par les auteurs pour caractériser le catalano-valencien face à l'occitan et ce sont la majorité des oppositions glossologiques alléguées. Concrètement, nous analyserons 10 oppositions consonantiques et 10 vocaliques, qui sont la majorité de chaque groupe.

L'étude des oppositions consonantiques (v. chapitre IX) et vocaliques (v. chapitre X) s'est faite en consultant atlas linguistiques et autres œuvres dialectologiques ainsi que de multiples grammaires historiques et autres œuvres de linguistique historique. Parmi ces dernières il faut souligner la *Fonètica històrica del català* de Daniel Recasens, 2017.

Le travail est organisé en chapitres, que se regroupent en deux blocs:

- Les chapitres III à VII sont consacrés à des questions diverses : le concept de *langue* (chapitre III) ; l'organisation géolectale du roman (chapitre IV) ; les romans d'oc dans l'histoire (chapitre V) et dans l'actualité (chapitre VI) – ce chapitre comprend

l'étude glossologique préliminaire – ; et le concept de *diasystème* (chapitre VII). Chacun de ces chapitres inclut un alinéa final de conclusions.

- Les chapitres VIII à XI, qui forment une unité, sont consacrés à l'étude glossologique principale : exposé des oppositions glossologiques habituellement alléguées dans le discours scientifique contemporain pour caractériser le catalano-valencien face à l'occitan (chapitre VIII) ; étude des oppositions consonantiques (chapitre IX) et vocaliques (chapitre X) ; et résultats de cette analyse (chapitre XI).

Dans le chapitre XII, de conclusions générales, nous présentons les conclusions autant de l'étude glossologique principale que du travail dans son ensemble.

III. Le concept de *langue*

L'examen bibliographique réalisé au chapitre III nous a permis d'obtenir les conclusions suivantes :

- Il n'y a pas une liste concrète de langues romanes acceptée par la plupart des romanistes. Ceci est l'une des réalités controversées de la romanistique, sur laquelle il y a plusieurs perceptions. Tant et si bien que certains auteurs et œuvres s'abstiennent d'explicitement une liste ; c'est le cas du *Manuel des frontières linguistiques dans la Romania* (éditeurs Ossenkop et Winkelmann 2018), œuvre qui doit refléter l'état de la question dans la discipline.
- La raison de ce manque de consensus serait la considération de critères divers (autant intralinguistiques qu'extralinguistiques) pour délimiter des langues et la difficulté de les appliquer. Si l'on considère la distance intralinguistique (glossologique), il n'y a pas une opinion unanime entre les linguistes sur le degré nécessaire pour qu'un géolecte puisse être considéré comme une langue indépendante – ni même sur les traits intralinguistiques qui seraient déterminants pour calculer la distance ni sur comment la calculer –. Si l'on considère l'élaboration, il y a aussi un continuum de degrés difficile de sectionner. Selon Kremnitz (2008), aucun des critères employés jusqu'ici par les sciences du langage ne suffit à résoudre les cas de litige les plus graves. Le problème continue à être politique, du moins pour l'instant.
- Il n'y a pas non plus d'accord entre les romanistes sur comment classer les langues romanes.

- Quoi qu'il en soit, toutes les listes de langues romanes proposées par les auteurs que Gargallo compare (2001) – sont du dernier tiers du XXe siècle – considèrent les neuf variétés suivantes comme des langues : portugais, castillan, catalano-valencien, occitan, français, rhéto-roman (ou romanche), sarde, italien et roumain. Quelques listes prennent aussi en compte le gascon, ou d'autres romans.
- En revanche, l'on peut expliquer pourquoi un géolecte est généralement considéré comme une langue indépendante, grâce aux deux traits définitoires proposés par Kloss (1978) et qui ont eu un large accueil dans la science linguistique : distance glossologique par rapport à d'autres langues et/ou élaboration (extension stylistique et de milieux d'usage) ; en allemand, *Abstand* et *Ausbau*, respectivement. Selon cela, les géolectes considérés comme des langues indépendantes peuvent se situer, si n'est dans un cas, dans l'autre, ou les deux. Parmi les exemples que propose Kloss, il y a les romans suivants :
  - langues distantes et élaborées : portugais, castillan, français, italien, roumain ;
  - langues seulement distantes (*langues par distance*) : occitan, rhéto-roman – où le romanche serait un dialecte élaboré –, sarde ;
  - langues seulement élaborées (*langues par élaboration*) : catalano-valencien.⁷⁷³

Par contre, l'identité linguistique ne serait pas, selon Kloss, déterminante pour expliquer la considération comme indépendants de certains géolectes.

- Nous redéfinissons *individuation* comme le processus par lequel, dans un continuum géolectal ou un diasystème⁷⁷⁴, il se constitue une nouvelle langue indépendante, soit par élaboration ou par distance ou par les deux traits.

IV. L'organisation géolectale du roman

Les études glossologiques – y compris des études dialectométriques récentes – que nous avons examinées dans le chapitre IV mettent en évidence que ne s'ajuste pas à la réalité la thèse anticlassificatoire des *typophobes* – comme les appelle Goebel (2002) –,

---

⁷⁷³ Kloss traite aussi le cas d'autres romans, parmi lesquels le galicien (qu'il considère comme un exemple typique de langue par élaboration), le corse (un dialecte extérieur élaboré qui serait en passe de devenir une langue élaborée), etc.

⁷⁷⁴ Le terme/concept de *diasystème* a été traité en détail dans le chapitre VII.

selon lesquels les variétés romanes forment un continuum où l'on ne peut pas distinguer des groupes mais seulement des isoglosses de phénomènes concrets.

Alors, l'on a aussi mis en évidence le fait que de tracer des frontières entre des géolectes et spécialement de les classer n'est pas un travail aussi facile. Pour éclairer jusqu'à quel point et comment les variétés romanes – et très particulièrement les « langues » – se groupent glossologiquement, il faudra encore – semble-t-il – des études plus concluantes. Les mêmes Valls et González – auteurs de ce qui serait la première étude dialectométrique qui comprend toute la Romanie antique – qualifient ses analyses dialectométriques d'*approximation et contribution* (2016a et 2016b)⁷⁷⁵.

Ce que suggère la bibliographie existante que nous avons pu examiner au chapitre IV c'est que l'organisation géolectale du roman présente les traits généraux suivants :

- Devant les difficultés pour délimiter autant les langues que les dialectes et pour faire des classements, déjà au XIXe siècle surgit la perception – propagée par Gaston Paris – que le roman serait un continuum de parlers locaux (une chaîne d'intelligibilité entre des voisins) où la variation de population à population serait insaisissable parce que les isoglosses ne formeraient pas de faisceaux. Selon cela, les dialectes et les langues n'existeraient pas d'un point de vue glossologique. Les langues, dans un continuum, seraient par élaboration.
- Des études postérieures, comme les analyses dialectométriques de Goebel (2003), ont montré que la variation dans le continuum géolectal roman est cumulative, mais non progressive. Il y a des zones plus homogènes (où l'intelligibilité entre les parlers intérieurs est plus grande) ; et entre elles il y a une frontière. Ces zones-ci peuvent être plus ou moins homogènes (certaines plus que d'autres) ; et la frontière entre elles peut être une aire de transition plus ou moins large. Donc, les idées de continuum, géolecte et frontière (ou aire de transition) sont compatibles.
- De plus, la dialectométrie de frontière ou *horiométrie* – développée par Andrés Díaz et son équipe asturienne (2011) – permettrait de déterminer, entre deux zones de relative homogénéité, jusqu'à quel point d'une aire de transition sont prépondérantes les caractéristiques d'un géolecte et à partir de quel point le sont celles du géolecte voisin. Cela confirmerait que les idées d'aire de transition et de

---

⁷⁷⁵ Les titres de leurs articles sont « La subagrupació romànica de la llengua catalana : una aproximació dialectomètrica de base fonètica a l'Atlas Linguístic Roman » (2016a) et « Variación e distancia lingüística na Romania Antiqua : unha contribución dialectométrica ao debate sobre o grado de individuación da lingua galega » (2016b).

frontière sont compatibles.

- En partant de la prémisse que les géolectes sont rangés hiérarchiquement dans des niveaux standards (par exemple, en sous-parlers, parlers, sous-dialectes, dialectes et langues), quelques auteurs comme Guiter ont proposé l'établissement de limites numériques (pourcentages) de différences glossologiques pour pouvoir déterminer le niveau ou position hiérarchique de n'importe quel géolecte. L'idée a été, semble-t-il, abandonnée, vu que les chiffres proposés par les divers auteurs étaient très différents, par exemple ceux de Guiter (1973) et ceux de Feldman (1974) pour le niveau de langue ; et de toute façon ils sont arbitraires et absurdes (1% de plus de différences justifierait-il déjà un changement de classement ?).
- De plus, les résultats qu'apportent les études dialectométriques (Goebel 2002, Valls et González 2016a) suggèrent, comme le faisait déjà l'étude d'isoglosses de Rosenqvist (1919), qu'il n'y a pas une hiérarchie géolectale avec des niveaux définis par une distance glossologique concrète et standard (comparable en diverses zones d'un continuum) mais plutôt ce que nous avons appelé des *multi-niveaux géolectaux* : les parlers locaux se regroupent, selon leur ressemblance, en géolectes de plusieurs niveaux jusqu'à former le géolecte total (dans ce cas le roman) ; mais le nombre de niveaux dans lesquels un parler local concret se groupe est particulier de chaque parler, comme est aussi particulier la cohésion de chaque groupe de géolectes. C'est-à-dire, il n'y a pas une taxonomie de géolectes.
- Si nous nous fixons dans les résultats qu'ils obtiennent, dans ces études dialectométriques, les unités que l'on considère généralement comme des langues distantes, nous obtenons les suivantes conclusions suivantes. Dans le roman il y aurait :
  - Des langues plus isolées (en faisant partie de groupes moindres) que d'autres.
  - Des groupes de langues plus cohésionnés que d'autres,
  - Des langues plus différenciées de certains voisins que d'autres,
  - Des plus cohésionnées que d'autres,
  - Des dialectes plus distants entre eux dans des langues que dans d'autres.
- Enfin, la relation d'un géolecte avec les voisins – et, donc, son groupement – n'est pas statique dans le temps ; il peut avoir varié. Et cela a été très intensifié par l'influence des langues dominantes de chaque région de la Romanie : avec elles

apparaissent groupées dans les analyses dialectométriques de Valls et González (2016a) diverses variétés qui, initialement, faisaient partie d'autres langues. Donc, l'organisation du roman actuel doit être sensiblement différent de celle de l'an 1000, soit dit en passant.

v. Les romans d'oc dans l'histoire

L'examen bibliographique réalisé au chapitre v nous a permis de tirer les conclusions suivantes sur comment et par quelles causes extralinguistiques le roman catalano-valencien a évolué le premier parmi les romans d'oc – et, en général, gallo-romans –, puis a continué son évolution de façon plus indépendante et s'est rapproché enfin – et il continue de se rapprocher – du castillan:

- Quelques uns des premiers romanistes ont supposé que le catalano-valencien ancien aurait été importé du nord et, donc, serait une variété consécutive de l'occitan (Meyer-Lübke 1890) ou que le catalan septentrional aurait été importé depuis la péninsule, où il serait en effet un roman constitutif (Morphe 1909, Schädel 1909). Actuellement, l'opinion générale est que le catalano-valencien est un roman constitutif au moins dans les territoires que l'on connaît comme la Vieille Catalogne, comprenant la Catalogne du Nord. Cela n'empêche pas que, par exemple, en Catalogne du Nord se soient installés des immigrants occitans ou sud-catalans, spécialement à des époques précises (Salle et Tarrius 2000).
- La thèse ibéro-romane sur le sous-groupement du catalano-valencien n'est pas effective si l'on s'en tient aux dernières déclarations des auteurs qui ont été considérés des représentants de cette thèse : Menéndez Pidal (2005, à titre posthume) et Alonso (1943). Les deux attribuent aux romans de la péninsule ibérique (en comprenant le catalano-valencien) certaines particularités linguistiques qui seraient communes. Mais la position linguistique du catalano-valencien est, pour eux, ou bien intermédiaire entre les romans des anciennes Hispanie et Gaule (Menéndez Pidal, du moins, il ne semble pas se décanter) ou clairement plus rapproché de l'occitan que du castillan et du portugais (Alonso). Pour Alonso, la notion d'*ibéro-roman* est, explicitement, extralinguistique.
- Traditionnellement, l'histoire du catalano-valencien a été expliquée (Menéndez Pidal 1904, Wartburg 1950, Badia et Margarit 1994) en partant d'un *latin hispanique* ou d'un latin hispanique particulier (du nord-est péninsulaire, parfois

qualifié – exagérément – de *latin de la Tarraconaise*). Adams (2007) prend encore en compte un latin d'Hispanie. Pourtant, Nieto Ballester (2017) dénonce que, en projetant dans le passé des réalités postérieures, on a présupposé l'existence d'un latin hispanique et que celui-ci s'est caractérisé en étendant à toute l'Hispanie tout trait identifié dans n'importe quel point de la péninsule, spécialement s'il a un reflet en castillan – roman qui provient d'une aire minuscule –. Selon l'auteur, les particularités linguistiques qui subsistent à l'examen détaillé indiqueraient seulement des différences de détail, et en plus seraient des traits du latin en Hispanie, pas de l'Hispanie (toute entière).

- Les travaux de multiples chercheurs (Colón 1993, Koppelberg 1989, Massip 1993, Bastardas 1995, Casanova 2011, M.-R. Bastardas 2016) suggèrent que le latin ou le proto-roman dans le territoire constitutif du catalano-valencien serait – ou serait devenu – proche du latin ou proto-roman dans la Gaule (spécialement au sud – c'est-à-dire, la zone où a surgi l'occitan–) et il contrasterait – ou il tendrait à contraster – avec le latin ou proto-roman dans le territoire d'où a surgi le castillan. De plus, Koppelberg montre que le gascon n'a pas participé à certaines innovations lexicales d'époque latine que le reste de l'occitan partage avec le catalano-valencien.
- Dans la première époque romane, les liens linguistiques entre les territoires d'où sont constitutifs le catalano-valencien et l'occitan semblent être très étroits. Plusieurs faits montrent cela : les formes qui particularisent le catalano-valencien face à l'occitan (ou celui-ci face à celui-là) sont dans beaucoup de cas un pas évolutif postérieur ; on n'a pas documenté une comparaison ancienne (du IXe au XIe siècle) entre les deux romans ; l'identité linguistique de plusieurs textes anciens est disputée ; quelques isoglosses se sont déplacés avec le temps vers la frontière actuelle ; les poètes catalano-valenciens ont complètement participé à la lyrique troubadouresque occitane ; l'occitan littéraire a influencé le catalano-valencien littéraire, en atteignant le mélange.
- Nombreux sont les auteurs qui ont même postulé une unité linguistique occitano-romane – plus ou moins relative – dans temps anciens, ou ils la prennent en compte comme une possibilité (Alcover 1909, Anglade 1921, Meyer-Lübke 1925,

Lüdke 1968⁷⁷⁶, Moll 1974⁷⁷⁷, Hinzelin 2008, Radatz 2012). Colón (1993, 2009, 2014) situe le catalano-valencien dans le gallo-roman, et il souligne les ressemblances avec l'occitan – spécialement le languedocien – mais il semble écarter une unité occitano-romane médiévale ; or, dans ce sens nous ne trouvons aucune affirmation explicite de l'auteur.

- Une *scripta* catalano-valencienne émerge, qui au XIIIe siècle subit une importante expansion stylistique et de milieux d'usage (c'est-à-dire une élaboration, au sens de Kloss 1978, voir alinéa III.2.3), bien que la koinè troubadouresque ou un mélange de celle-ci avec le nouveau modèle catalano-valencien continuera à être utilisé dans la poésie de la Couronne d'Aragon jusqu'au XVe siècle.
- De nombreux auteurs remarquent un éloignement entre catalano-valencien et occitan depuis le Bas Moyen-Âge (Anglade 1921, Bourciez 1923, Kuen 1950, Rohlf 1954, Carrera 2011, Casanova 2011, Radatz 2012). L'éloignement serait lexical (préférence de mots avec cognats en castillan et emprunts de mots castillans), phonétique (évolutions ultérieures ou différent choix entre des variantes en lutte) et morphosyntaxique (en commençant par la perte du nominatif, plus printanière en catalano-valencien). L'influence respective du castillan et du français aurait renforcé la divergence, comme le montrent quelques affinités de l'aranais (qui a fini dans l'état espagnol) avec le catalano-valencien général et quelques affinités du catalan septentrional (en France) avec l'occitan général.
- Le territoire où le catalano-valencien est constitutif a eu, pendant l'Antiquité et le Moyen-Âge, de multiples relations extralinguistiques avec le nord, tant géographiques qu'historiques, selon la bibliographie consultée.
  - Parmi les possibles facteurs et signes de cohésion il y aurait les faits suivants : le territoire constitutif du catalano-valencien a une extension semblable à ceux des dialectes occitans ; les Pyrénées permettent le passage de locuteurs et, avec eux, d'innovations linguistiques, spécialement à l'est de la Cerdagne ; les Celtes et les Ibères habitaient autant la zone actuellement catalano-valencienne que celle occitane ; un même type de romanisation ; les limites administratives romaines influenceraient peu la vie quotidienne ; l'influence de la latinité du sud de

---

⁷⁷⁶ Cité par Colón 1993 : 24.

⁷⁷⁷ Cité par Colomina 2002 : 2.

la Gaule pendant le royaume wisigothique avec une capitale à Toulouse (ve siècle) ; la zone de Narbonne (Septimanie) a aussi fait partie du royaume wisigothique postérieur avec une capitale à Tolède ; l'évêché d'Elne (dans l'actuelle Catalogne du Nord), créé vers la moitié du vi^e siècle, dépendait de l'archevêché de Narbonne ; l'arabisation a lieu quand le roman devait déjà être bien défini ; l'occupation islamique – initiée en 711 – unit les intérêts des Catalans avec les chrétiens du nord ; la reconquête franche du nord-est de la péninsule et l'organisation progressive d'une marche défensive (la *Marche Hispanique*) ; l'influence de la Renaissance carolingienne sur de nombreux aspects ; les relations politiques des comtés catalans (et, postérieurement, de la Couronne d'Aragon) avec des territoires du nord jusqu'à la bataille de Muret (1213) ; la chancellerie royale utilisait le catalano-valencien dans la correspondance avec la France mais l'aragonais ou le castillan avec la Castille et le Portugal ; dans la Chronique de Jacques Ier d'Aragon, le traitement *En* est typique de personnages catalans ou occitans tandis que *Don* est typique de personnages aragonais ou castillans ; les locuteurs de l'occitan sympathisaient plus avec les rois d'Aragon qu'avec ceux de la France, selon ce que rapportait un diplomate de Jacques II de Majorque.

- Parmi les possibles facteurs et signes d'éloignement il y aurait les faits suivant : le massif des Corbières, qui selon certains auteurs sont l'endroit par où passent les Pyrénées axiaux, avantage l'établissement d'une frontière linguistique (entre catalano-valencien et languedocien) ; au nord de Salses il y aurait (eu) une zone avec un certain vide démographique ; le substrat celtique aurait été plus intense dans la zone languedocienne, l'ibérique dans la catalano-valencienne et le basque dans la gasconne ; la frontière septentrionale de l'évêché d'Elne coïncide presque avec la frontière linguistique ; écart politique par le déplacement vers le sud de la frontière du royaume wisigoth (désormais avec une capitale à Tolède), tandis qu'au nord dominant les francs mérovingiens ; le pouvoir de cohésion interne du royaume wisigoth de Tolède ; l'arabisation est beaucoup plus intense au sud ; l'éloignement par rapport aux centres d'influence carolingiens ; l'émancipation des comtés catalans par rapport à l'empire carolingien et la cohésion des comtés ; le changement

d'orientation vers le sud : confédération avec l'Aragon (1137), conquête de la Catalogne Nouvelle ; le catalano-valencien commence à être utilisé dans des textes depuis la deuxième moitié du XIIe siècle ; choix graphiques propres alternatifs aux digrammes occitans <lh, nh> ; la chancellerie royale développe un modèle de langue catalano-valencien ; dans la Catalogne du Nord, le déplacement d'isoglosses vers la frontière politique ; la Bataille de Muret (1213) et le traité de Corbeil (1258) ; la conquête des Îles Baléares (1229-1287) et du Royaume de Valence (1231-1304) ; la crise de la communauté occitane induite par la domination française ; les traductions de l'occitan au catalano-valencien ; la domination castillane et l'influence linguistique.

VI. Les romans d'oc dans l'actualité

Bien qu'ayant perdu contact depuis le Bas Moyen-Âge, le catalano-valencien et l'occitan présentent une similitude évidente, selon ce que commentent plusieurs auteurs. Parmi les faits et manifestations qui montrent cette proximité glossologique il y a les suivants : pour un locuteur de languedocien il serait plus facile comprendre le catalano-valencien que le gascon (Ronjat 1930, Bèc 1970) ; la plupart de traits évolutifs phonétiques, morphologiques, syntaxiques et lexicaux seraient communs aux deux langues et les différences ne seraient pas essentielles (Badia et Margarit 1981, 2004) ; certains linguistes considèrent le catalano-valencien actuel comme partie d'une unité lectale plus grande avec l'occitan (Rohlf 1954, Martínez et Sumien 2006) et plusieurs auteurs qui soulignent les affinités entre les deux langues ne nient pas l'unité de l'ensemble ou ils sont ambigus sur le sujet ; la codification occitane d'Alibèrt évite de s'éloigner inutilement de la codification catalano-valencienne, par exemple dans l'orthographe et dans la forme des emprunts savants ; plusieurs locuteurs et auteurs contemporains ont conçu la possibilité de développer une langue standard commune et, de fait, des propositions ont été élaborées.

Avec tout cela, il se pose la possibilité que les deux langues forment encore une unité lectale. Avec l'objectif d'avancer dans la réponse à cette interrogation, nous avons traité les points suivants :

- Nous avons présenté les grandes variétés de la langue occitane : limousin, auvergnat, vivaro-alpin, provençal, languedocien et gascon seraient les six dialectes que prend en compte la dialectologie occitane actuelle (Sumien 2006).
- Nous avons traité la position du gascon, qui se démarque par sa particularité parmi les dialectes occitans bien que ceux-ci soient déjà divers entre eux (l'occitan est une grande partie du roman qui, de plus, a manqué de structures socio-politiques unificatrices depuis le Moyen-Âge). De nombreux auteurs distinguent gascon et occitan et/ou comparent la distance du gascon avec celle du catalano-valencien (Luchaire 1879, Appel 1926⁷⁷⁸, Rohlf 1970, Bèc 1995, Koppelberg 1989, Buchi et Schweickard 2008-, entre autres).⁷⁷⁹ Cependant, il existe un processus de *dégasconisation* dû à l'influence languedocienne et française, en particulier dans la zone non pyrénéenne.
- Nous avons révisé de multiples œuvres qui traitent le classement du catalano-valencien parmi les variétés romanes. Munteanu Colán (2002-2004, 2008) le classe, en se basant sur son lexique actuel, parmi les langues ibéro-romanes (du moins quant au lexique). Mais de nombreux auteurs vont dans une autre direction. Le catalano-valencien formerait avec le languedocien méridional et le gascon un premier groupe, appelé *aquitano-pyrénéen* (Bèc 1973). Cet ensemble constituerait, avec le reste du languedocien, un groupe plus grand, appelé *préibérique* (Sumien 2006). À la fois, cet ensemble formerait, avec le reste de l'occitan, le groupe occitano-roman, lequel est pris en compte par plusieurs auteurs (Alibèrt 1933, Bèc 1970, Kloss 1978, Coseriu 1986, Blasco Ferrer 1986, Castellanos 2000, Martínez et Sumien 2006, Carrera 2011, Lamuela 2012, Bezsonoff 2015). Et l'occitano-roman serait une branche (sud) du gallo-roman, jointe à la branche nord (romans d'oïl et francoprovençal) et la branche est (romans de la Gaule Cisalpine et rhéto-romans) (Bèc 1970, Hull 1982). Aussi Colón considère que le catalano-valencien est du gallo-roman, bien qu'il ne semble pas prendre en compte un groupe occitano-roman (1993, 2009, 2014).
- Quant aux études dialectométriques disponibles, celui de Valls et González (2016a) montre clairement que la position des variétés catalano-valenciennes est

---

⁷⁷⁸ Cité par Rohlf 1970 : 4.

⁷⁷⁹ Dans le domaine extralinguistique il faut souligner que, les gasconophones des XIIe et XIIIe siècles ont bien écrit une poésie troubadouresque dans la koinè occitane, le gascon semble avoir fonctionné comme une langue indépendante dans la cour de Béarn jusqu'au XVIIe siècle.

plus rapprochée des variétés occitanes que des castillanes (*lato sensu*), les auteurs la décrivent bien comme intermédiaire, de transition. Les études de Goebel (2003, 2012) montrent que la frontière entre catalano-valencien et languedocien est plus forte que celles qui séparent les grandes variétés occitanes mais moins forte que celle qui sépare l'occitan et le français ; l'auteur parle de latinité ou de domaine « occitano-catalan ». Pourtant, le catalan septentrional serait clairement plus intégré dans l'ensemble des romans d'oc que le « catalan standard ». Mais entre les parlers du catalan septentrional et les parlers de l'aire de Barcelone – les plus proches au « catalan standard », selon l'étude—, il apparaît clairement une forte frontière glossologique qui coïncide avec la limite entre la France et l'Espagne, spécialement dans le domaine du lexique.

- Les particularités des grandes variétés de l'ensemble occitano-roman (c'est-à-dire, du catalano-valencien et des grands dialectes de l'occitan) peuvent être étudiées de façon partielle et préliminaire avec l'aide des principales évolutions phonétiques qui caractérisent depuis des temps anciens ces variétés-ci selon Lamuela (2012) et ses résultats généraux dans l'ensemble et emblématiques dans chaque variété selon Sumien (2006). Nous avons fait des analyses comparatives qui montrent, quant à la position du catalano-valencien, un résultat double :
  - Le catalano-valencien est la variété occitano-romane la plus particulière, et de plus il est, en ce sens, à une claire distance de la suivante, le gascon ; c'est aussi la variété la plus éloignée du languedocien.
  - À la fois, il est très lié avec le reste de l'ensemble occitano-roman, spécialement avec le gascon et le languedocien :
    - Le catalano-valencien coïncide fréquemment avec une partie des dialectes occitans ; et ceux-ci s'opposent peu en bloc (avec le même résultat) à lui.
    - Le catalano-valencien ne se différencie pas beaucoup plus du languedocien que le gascon.
    - Et le degré de cohésion interne du catalano-valencien est comparable à celui des dialectes de l'occitan, pas à celui de son ensemble (beaucoup plus bas).

Selon cela, le catalano-valencien ne s'oppose pas à une langue occitane parallèle : c'est une variété occitano-romane comme les variétés de l'occitan. À la

fois, le catalano-valencien n'est pas une variété occitano-romane de plus. La conclusion est claire : la position du catalano-valencien face à l'occitan et ses dialectes est ambivalente.

VII. Le concept de *diasystème*

Pour évaluer si l'ensemble occitano-roman peut être considéré comme un diasystème – comme quelques auteurs le font –, il faut d'abord déterminer ce que l'on entend par ce terme. Nous avons consulté la définition dans des dictionnaires et nous avons analysé et comparé la façon dont plusieurs linguistes utilisent *diasystème* ou dont ils théorisent⁷⁸⁰ sur le respect : cela a révélé l'existence d'acceptions diverses, qui partagent néanmoins – selon nous – l'idée de base 'ensemble de (géo)lectes partiellement divers et semblables', qui est l'acception originale du terme et peut être considérée la première ou plus générale.

De plus, tous les auteurs que nous avons étudiés associent *diasystème* à un géolecte – ou ils contemplent l'association comme une possibilité, dans le cas de Weinreich et Teulat – ; et dans l'usage des auteurs, le géolecte n'est pas, nécessairement, une *langue distante*, c'est-à-dire, un géolecte d'un – supposé (v. alinéa III.2.5) – niveau taxonomique déterminé. Le terme *diasystème*, dans cette acception deuxième ou plus spécifique, est utilisé comme un synonyme de *géolecte*, de n'importe quel niveau, qui souligne la diversité des lectes – géographiques, sociales ou d'un autre type – qui le constituent et/ou souligne les ressemblances qui relient ces lectes⁷⁸¹ ; l'accent est mis sur un aspect ou l'autre selon la perspective et les besoins de l'auteur.

On a mis en évidence aussi qu'une partie de la bibliographie utilise⁷⁸² (ou utilise également) le terme avec la deuxième acception pour étudier spécifiquement – ou

---

⁷⁸⁰ Weinreich, Bèc, Teulat, Kloss, Lamuela, Castellanos i Sumien.

⁷⁸¹ Le terme *lecte* est synonyme de *variété linguistique* et de *dialecte*, mais ces derniers termes soulignent l'altérité du lecte par rapport aux autres lectes d'un diasystème : ainsi, par exemple, dans le chapitre VI nous avons traité les principales différences entre les *variétés occitano-romanes*. Éventuellement, *variété linguistique* et *dialecte* soulignent l'altérité d'un lecte par rapport à un autre lecte considéré comme non marqué, comme le standard. Ces connotations – plus fortes dans *dialecte* que dans *variété linguistique* – sont absentes – à notre avis – de *lecte* (et de ses dérivés tels que *géolecte*, *sociolecte*, etc.) et, surtout, de *geotype*; *diasystème* n'a pas ces connotations mais d'autres, comme nous venons de le dire.

⁷⁸² Par exemple, Weinreich (1954 : 394), Bèc (1973 : 1), Teulat (1985 [1976] : 85, 91-92), Colón (1993 : 17), Castellanos (2000 : 30, 90), Martínez i Sumien (2006 : 121), Pradilla (2008 : 129), Fornés (2010 : 225), Lamuela (2012 : 31-32), Radatz (2012 : 215), Bernhard (2018 : 306) et le projet ETLEN. En plus, le terme *système* est – ou a été – utilisé également dans le sens de 'groupe de géolectes' (par exemple, Ascoli 1873, Hull 1982, Coseriu 1986).

spécialement – la variation géolectale. Dans cet usage du terme, on souligne les différences et/ou ressemblances des lectes géographiques⁷⁸³. Aussi dans le présent travail, qui étudie si dans le continuum géolectal roman on peut ou il pouvait identifier un géolecte occitano-roman, nous utilisons le terme *diasystème* avec l’acception deuxième en focalisant sur la variation géolectale et en ignorant les autres types de variation (sans nier son existence).

En prenant en compte tout cela ainsi que les conclusions sur l’organisation géolectale du roman (chapitre IV), nous comprenons *diasystème*, avec la deuxième acception focalisée dans la variation géolectal, comme un groupe de variétés géographiques caractérisées par une relative cohésion glossologique et délimitées par un faisceau d’isoglosses de tracé plus ou moins coïncident (il peut y avoir une zone de transition vers des diasystèmes contigus). Dans cet usage, *diasystème* est une synonyme de *géolecte* ou *géotype*, avec les connotations déjà mentionnées.

Ainsi, et d’accord avec les *multi-niveaux géolectaux* que nous avons postulés dans l’alinéa IV.3, les parlers locaux se groupent, selon leur ressemblance, dans des diasystèmes (ou géolectes ou géotypes) de plusieurs niveaux jusqu’à former le diasystème total (dans ce cas le roman, pour ne pas dire l’indo-européen) ; mais le nombre de niveaux dans lesquels se groupe un parler local concret est particulier de chaque parler, comme est aussi particulière la cohésion de chaque groupe de diasystèmes. C’est-à-dire, il n’y a pas une taxonomie de diasystèmes (correspondant à des catégories traditionnelles comme sous-parler, parler, sous-dialecte, dialecte et langue).⁷⁸⁴

VIII. La caractérisation du catalano-valencien face à l’occitan

Afin d’étudier et mieux argumenter les liens glossologiques qui relieraient le catalano-valencien et l’occitan dans l’espace et dans le temps, nous nous sommes proposés de mettre en évidence les liens qu’il y aurait justement dans les oppositions glossologiques qui sont été alléguées dans le discours scientifique contemporain pour différencier les deux langues.

---

⁷⁸³ L’expression *variété linguistique* (géographique) et, surtout, *dialecte* désigne, plutôt, un type particulier de *géolecte* (ou *géotype*) : celui qui fait partie d’une langue indépendante. Cette connotation est absente – selon nous – de *géolecte* et, surtout, de *géotype*, ainsi que de *diasystème*.

⁷⁸⁴ Avec cela, nous considérons résolu le problème du degré d’homogénéité qui devrait présenter un groupe de variétés pour être considéré un diasystème, que la définition de Lamuela «deixa[va] suspès» – c’est-à-dire, il ne résolvait pas – en opinion du même auteur (2012 : 31-32).

Au chapitre VIII nous avons déterminé ces oppositions (phonétiques ou phonologiques, lexiques et morphosyntaxiques) sur la base de listes d'oppositions, qui sont une ressource employée par plusieurs auteurs⁷⁸⁵ (probablement la plupart) et peuvent être considérées comme représentatives du discours.⁷⁸⁶ Les quinze listes d'oppositions identifiées traitent des phénomènes du domaine des sons, 33 au total (13 vocaliques, 19 consonantiques et 1 prosodique) : ex. CaVa. *p[ɔ]c* ~ Occ. *pauc* ; et quelques listes comprennent aussi des différences lexicales (ex. CaVa. *tenir* ~ Occ. *aver*) et morphosyntaxiques (ex. CaVa. *el* ~ Occ. *lo*).

Quelques uns des auteurs de ces listes avertissent déjà que la réalité est plus complexe que ce que donnent à comprendre ces oppositions. Il y a phénomènes où la forme caractéristique d'une langue a existé dans l'autre langue dans le passé, ou est à l'origine du résultat actuel ; il y a des phénomènes où le tracé de l'isoglosse s'éloigne beaucoup de la frontière (ou d'une partie de la frontière) ou zone de transition entre les deux langues ; il y a aussi des phénomènes où la forme caractéristique d'une langue reparaît dans l'autre, dans des variétés éloignées. Ce type d'aspects peuvent mettre en évidence – selon nous – le lien glossologique qui relie les deux langues.

IX. Analyse des oppositions consonantiques et vocaliques

Comme il a été avancé dans l'alinéa de méthodologie, devant le besoin de délimiter l'objet d'étude, nous avons limité notre étude aux oppositions consonantiques et vocaliques. Ce sont celles qui le plus souvent allèguent les auteurs pour caractériser le catalano-valencien face à l'occitan et ce sont la plupart des oppositions glossologiques

---

⁷⁸⁵ Ronjat 1930, Alibèrt 1935, Bèc 1963, Grosclaude et Darrigrand 1967, Bruguera 1977b, Veny 1978, Badia et Margarit 1983, Fernández González 1985, López del Castillo 2000, Gimeno Betí 2005b, Rafanell 2006, Nique 2006, Carrera 2011, Lamuela 2012, Sistac 2016.

⁷⁸⁶ Contrairement à ce que l'on a pu penser, *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925) n'a pas pour objectif de caractériser le catalano-valencien face à l'occitan : l'analyse glossologique qu'il inclut souligne, de fait, les ressemblances entre les deux langues. Nous avons aussi constaté que la délimitation et la justification de l'objet d'étude « catalano-valencien » sont rares, et qu'elles manquent même dans d'importantes œuvres descriptives publiées récemment. Et nous avons identifié quelques auteurs récents qui caractérisent le catalano-valencien (face à l'occitan) avec des exemples d'oppositions.

des listes.⁷⁸⁷ Concrètement, nous avons analysé les 10 premières oppositions consonantiques et les 10 premières vocaliques, qui sont la majorité de chaque groupe.⁷⁸⁸

PHÉNOMÈNES VOCALIQUES			PHÉNOMÈNES CONSONANTIQUES		
	« CAVA. »	« OCCITAN »		« CAVA. »	« OCCITAN »
V1a.	p[ɔ]c	pauc	C1a.	quant	[k]ant
V1b.	posar	pausar	C1b.	guardar	gardar
V2.	finiré	finirai	C2a.	vint	[b]int
V3.	mig	mièg	C2b.	cantava	canta[β]a
V4.	ull	uèlh	C3a.	cai[j]a	caissa
V5.	déu	dieu	C3b.	pei[j]	peis
V6.	b[ɔ]u	buòu	C4a.	[ʒ]utge	[dʒ]utge
V7a.	s[ə]guir	seguir	C4b.	enve[ʒ]a	enve[dʒ]a
V7b.	[ə]mic	amic	C5.	coma	comba
V8.	arma	arm[ɔ]	C6.	bena	benda
V9.	parl[e]s	parl[a]s	C7.	pa_	pan
V10.	tu	t[y]	C8.	canya	cana
			C9a.	ella	ela
			C9b.	vall	val
			C10.	llaç	laç

L'examen des oppositions consonantiques (v. chapitre IX) et vocaliques (v. chapitre X) nous a menés à des résultats qui, en synthétisant, sont les suivants:

- Dans les trois quarts des phénomènes (15,5 de 20), le reflet considéré comme « catalano-valencien » dans les listes provient évolutivement du reflet considéré comme « occitan », ou inversement. Sinon, dans quelques cas les deux résultats sont des évolutions parallèles (indépendantes) depuis le latin vulgaire ou proto-roman (2/20 phénomènes) mais dans d'autres cas les deux reflets partagent une partie de l'évolution (2,5/20 phénomènes).
- Actuellement, le reflet considéré comme « occita » existe aussi en catalano-valencien (dans plus ou moins de mots éligibles⁷⁸⁹) dans la moitié des phénomènes (11/20) ; pour la plupart d'entre eux, sans se limiter à des variétés frontalières ou à des mots éligibles ponctuels dans des parlers (10/20). Dans un quart des

⁷⁸⁷ Quant aux 18 oppositions morphosyntaxiques qu'incluent certaines listes, plus de la moitié (11) sont nuancées par leurs propres auteurs. De plus, les auteurs qui incluent dans leurs listes des traits lexicaux pour caractériser le catalano-valencien face à l'occitan allèguent peu d'oppositions de ce type : 7 ; la plupart de celles que Lamuela traite sont seulement des exemples de l'interférence du castillan ou du français, qui aurait altéré une coïncidence ancienne.

⁷⁸⁸ Pour le reste des oppositions de ces domaines (9 consonantiques et 3 vocaliques), nous renvoyons aux auteurs des listes qui nuancent, bien que brièvement, les différences sonores.

⁷⁸⁹ V. l'alinéa sur la terminologie du changement phonétique (*mots éligibles*, *reflets*, *occurrences*, *distribution* et *isoglosse frontalière perméable*) dans la section initiale sur terminologie et conventions employées.

phénomènes (5/20), le reflet « occitan » existe même en catalano-valencien général.

- Actuellement, le reflet considéré comme « catalano-valencien » existe aussi en occitan (dans plus ou moins de mots éligibles) dans presque tous les phénomènes (19/20) ; dans les trois quarts elle ne se limite pas à des variétés frontalières ou des mots éligibles ponctuels dans des parlers (14/20). Dans 2 phénomènes, le reflet « catalano-valencienne » existe même en occitan général.
- La moitié des isoglosses (10/20) passe (dans plus ou moins de mots éligibles) par toute la frontière (2/20), par presque toute elle (5/20) ou par une grande partie (3/20). L'autre moitié des isoglosses passe (dans plus ou moins de mots éligibles) par la frontière mais pas plus de moitié (6/20) ou il ne passe pas par elle (4/20) ; or, dans quelques uns de ces phénomènes (2/20), il y a des mots éligibles où l'isoglosse passe par un tronçon plus long⁷⁹⁰.

X. Conclusions

Sur la base de la bibliographie étudiée et des analyses glossologiques que nous avons réalisées, nous pouvons affirmer, comme conclusion générale, que **le catalano-valencien est une variété du diasystème occitano-roman qui est devenue une langue par élaboration et que s'est distanciée de manière croissante du reste de variétés occitano-romanes (l'occitan)**, en partie par rapprochement avec le castillan et le français respectivement, à mesure que ces langues-ci ont gagné en influence.

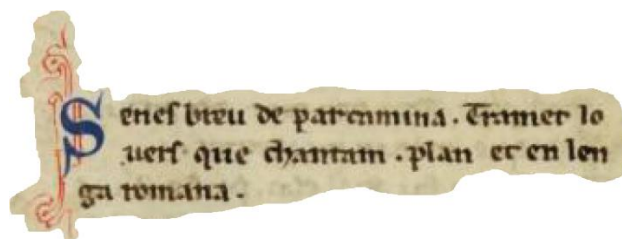
---

⁷⁹⁰ De plus, dans quelques phénomènes il y a d'autres isoglosses qui passent par des tronçons de la frontière, dans plus ou moins de mots éligibles.

«Senes breu de pergamina
tramet lo vers, que chantam
plan et en lenga romana»

Jaufré Rudel de Blaja, de *Quan lo rius de la fontana*

(detalls dels manuscrits R63v i D88r)

VNIVERSITAT VALÈNCIA

Facultat de **F**ilologia, **T**raducció i **C**omunicació